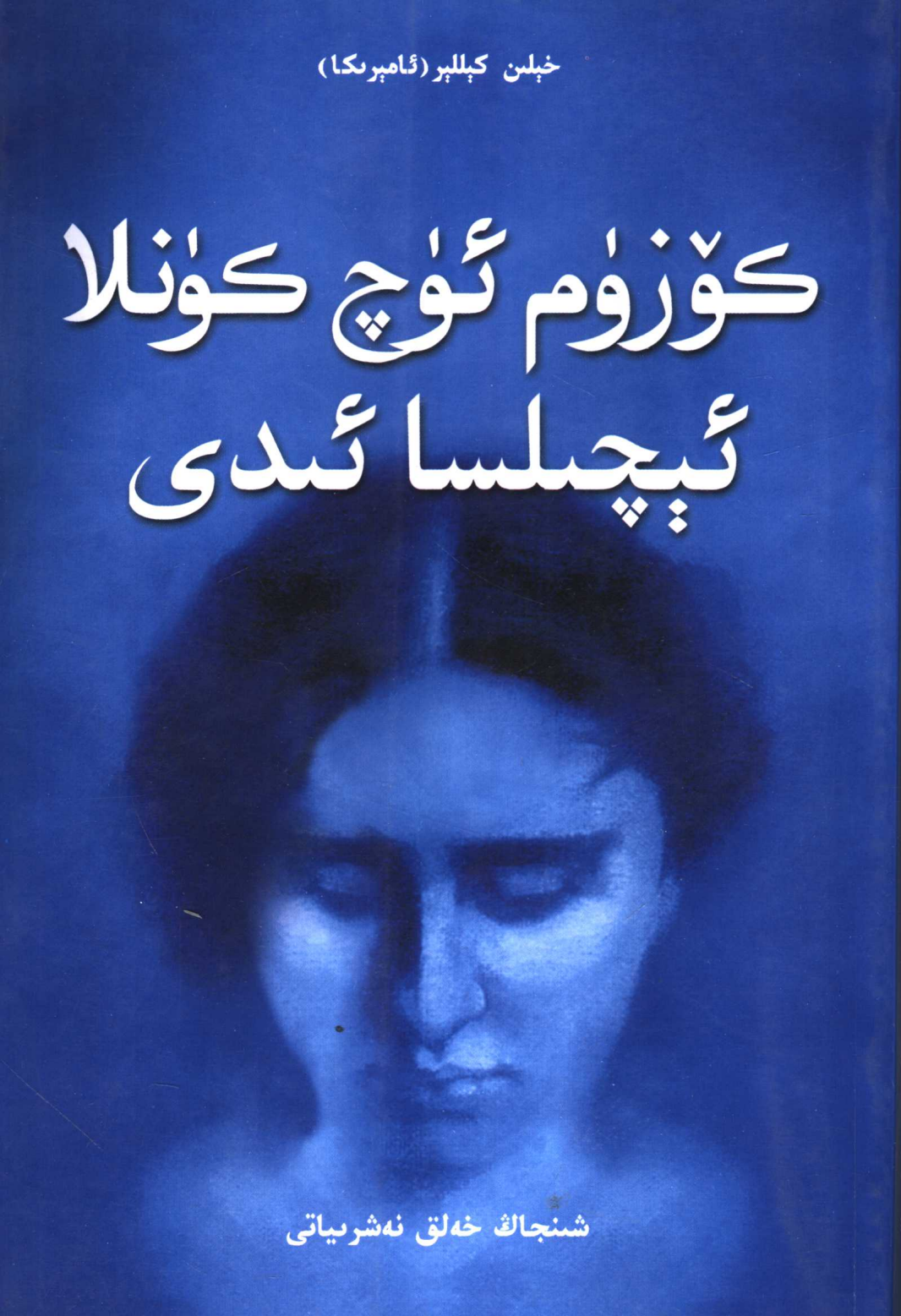
خېلىن كېللېر (ئامېرىكا)

كۆزۈم ئۈچۈن كۈنلا ئېچىلسا ئىدى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

① تەننىڭ ئەركسىزلىكى نېمىلا دېگەنبىلەن بىر ئەيىب، نۇقسان. تەقدىر پېشانەمدىن، كىشىلەردىن ئاغرىنمىدىم ياكى مەيۇسلەنگەن، بەل قويۇۋەتكەن چاغلىرىم بولمىدى دېيەلمەيمەن. ئەمما، بۇنداق قىلىشنىڭ ھېچقانداق پايدىسى يوقلۇقىنى تېخىمۇ ئوبدان بىلىمەن. شۇڭا مەن ھەمىشە ئىمكانقەدەر ئۆزۈمنى تۇتۇۋېلىپ، كاللامدىن بۇ خىلدىكى ئوي - خىياللارنى چىقىرىۋېتىشكە تىرىشتىم.

② «ئۆزىنى ئۇنتۇش خۇشاللىق دېمەكتۇر». شۇڭلاشقا، مەن باشقىلار كۆزى بىلەن كۆرگەن نۇر — يورۇقلۇقنى مېنىڭ قۇياشىم دەپ، باشقىلار قۇلىقى بىلەن ئاڭلىغان مۇزىكىنى مېنىڭ كۈيۈم دەپ، باشقىلارنىڭ لېۋىدە جىلۋە قىلغان تەبەسسۇمنى مېنىڭ خۇشاللىقىم دەپ بىلىپ كەلدىم.

③ تېنىم ئۆزئەركىنى يوقاتقىنى بىلەن يۈرىكىم ئەركىن سوقتى.

④ خىلىمۇ خىل ئىنسانلارنىڭ مەڭگۈلۈك ئىپتىخارى.

ISBN 7-228-09198-1
(民文) 定价 :22.00元

ISBN 7-228-09198-1

图书在版编目(CIP)数据

假如给我三天光明/(美)凯勒著;玛丽亚·买买提明译.一乌鲁木齐:新疆人民出版社,2005.2
ISBN 7-228-09198-I

Ⅰ.假… Ⅱ.①凯… ②玛… Ⅲ.散文一作品集美国一现代一维吾尔语(中国少数民族语言)
Ⅳ.1712.65

中国版本图书馆CIP数据核字(2004)第138144号

责任编辑: 帕提古丽·米吉提
责任校对: 阿斯亚·艾合买提
封面设计: 艾克拜尔·萨力

假如给我三天光明

作者:海伦·凯勒
译者:玛丽亚·买买提依明

新疆人民出版社出版
(乌鲁木齐市解放南路348号 邮编:830001)
新疆新华书店发行
新疆宏图印务有限责任公司印刷
850×1168·毫米 32开本 15印张 2插页
2005年2月第1版 2005年2月第1次印刷
印数:1-3000

ISBN 7-228-09198-I 定价:22.00元

قاراڭغۇلۇقتا يورۇقلۇق ئىزدەش ماڭا بۇ دۇنيانى كۆرۈش ئۇسۇلىنى بەخش ئەتتى

20 - ئەسىردە كارامەت بىر ھايات ئىگىسى تەڭداشسىز باتۇرلۇقى بىلەن دۇنيانى لەرزىگە سالدى. ئۇ بولسىمۇ، ئۆزى قاراڭغۇلۇقتا ياشاپ تۇرۇپ ئىنسانلارغا يورۇقلۇق بەخش ئەتكەن، ھاياتلىقنىڭ سەكسەن سەككىز باھار، كۆزلىنىڭ سەكسەن يەتتە يىلىنى يورۇق دۇنيانى كۆرەلمەي، ھېچبىر ئاۋازنى ئاڭلىيالماي، بىر ئېغىز سۆز قىلالماي زۇلمەتتە، غېرىبلىق ۋە ھەسرەت - نادامەتتە ئۆتكۈزگەن ئاجىزە خېلىمۇ كىشىلىك.

ھالبۇكى، مۇشۇنداق قارىغۇ، گاس - گاچا ھالەتتە ياشىغان بۇ ئايال خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ دېكلىق ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن، پۈتۈن ھاياتىنى، كۈچ - قۇۋۋىتىنى سەرپ قىلىپ نۇرغۇن جايلارغا بېرىپ كۆپلىگەن خەير - ساخاۋەت ئورگانلىرىنى بەرپا قىلىپ مېيىپلارغا بەخت يارىتىپ بەرگەن، شۇ تۈپەيلى ئامېرىكىدا چىقىدىغان «دەۋر ھەپتىلىك ژۇرنىلى» تەرىپىدىن 20 - ئەسىردىكى ئامېرىكا بويىچە ئون كاتتا قەھرىمان مەبۇد بولۇپ باھالانغان.

خېلىمۇ بۇ مۆجىزىنى يارىتىشتا پۈتۈنلەي ئېگىلمەس - سۈنماس روھىغا تايانغان. ئۇ ھاياتىدا تۇرمۇشنىڭ تۇرلۇك خىرىسىنى، جاپا - مۇشەققەتلىرىنى باتۇرلۇق بىلەن قوبۇل قىلىپ، دۇنياغا مۇھەببەت نەزىرى بىلەن قاراپ، بارلىق قىينىچىلىقلارغا ئادەمنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان دەرىجىدىكى قەيسەرلىك بىلەن يۈزلىنىپ، قاراڭغۇلۇق ئىچىدە يورۇقلۇققا ئېرىشكەن، ئاخىردا يەنە مېھىر - شەپقەت قولىنى پۈتۈن دۇنياغا سۇنغان.

ياخشى بىر كىتابنى ئوقۇپ چىقىش ئۇلۇغ بىر قەلب بىلەن سۆزلەشكەنگە باراۋەر

خېلېن كېللېر هاياتىدا جەمئىي 14 ئەسەر يازغان. «مېنىڭ تۇرمۇشۇم» ئۇنىڭ تۇنجى ئەسىرى. بۇ ئەسەر ئېلان قىلىنىش بىلەنلا پۈتكۈل ئامېرىكىنى زىلزىلىگە سېلىۋەتتى. «دۇنيا ئەدەبىياتىدىكى تەڭداشسىز نادىر ئەسەر» دەپ تەرىپلەندى. يۇز نەچچە خىل نەشرى چىقىپ، دۇنيادا غايەت زور تەسىر قوزغىدى.

بۇ كىتابتا خېلېن كېللېرنىڭ «مېنىڭ تۇرمۇشۇم»، «قاراڭغۇلۇق-تىن چىقىش»، «مۇئەللىم» قاتارلىق ئۇچ كىتابى هەمدە ئامېرىكا «ئاتلانتىك ئوكيان ئايلىق ژۇرنىلى» دا ئېلان قىلىنغان «كۆزۈم ئۇچ كۈنلا ئېچىلسا ئىدى» ناملىق مەشهۇر نەسرى ئۆزلەشتۈرمە تەرجىمە ئاساسىدا خېلېن كېللېرنىڭ مول، تەسىرلىك، چىن ۋە ئۇلۇغ هاياتى مۇكەممەل، سىستېمىلىق تونۇشتۇرۇلدى.

كىرىش سۆز

تۇغۇلغاندىن تارتىپ ھازىرغىچە بولغان ھايات مۇساپىمنى ئەسلەپ تەرجىمىھال يېزىپ چىقىشتىن خېلىلا بىئارام بولدۇم. چۈنكى، بالىلىق ھاياتىمنى چۈمكىۋالغان قارا پەردىنى ئاچايمۇ، ئاچمايمۇ دەپ كۆپ ئىككىلەندىم.

دەرۋەقە، تەرجىمىھال يېزىش قىيىن بىر ئىش. ھالبۇكى، بالىلىق دەۋرىمنىڭ ئۆتۈپ كەتكىنىگە ئۇزاق ۋاقىت بولغانلىقىتىن، بالىلىقىمدىكى قايسى ئىشلارنىڭ بولغان ئىشلار، قايسىلىرىنىڭ مېنىڭ خىيالىم، تەسەۋۋۇرۇم ئىكەنلىكىنى ئۆزۈممۇ ئېنىق پەرق ئېتەلمەيتتىم. بىراق، خاتىرەمدە قالغان، بولۇپ ئۆتكەن بەزى ئىشلار پارچە - پۇرات، ئۇششاق - چۈششەك بولسىمۇ، كىشىلىك تۇرمۇشۇمغا ئۇنداق ياكى مۇنداق تەسىر كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈنمىكىن، پات - پات كاللامدا گويا يېڭىلا بولغاندەك ناھايىتى روشەن زاھىر بولىدۇ. ئۇزۇن ۋە تۇتۇرۇقسىز، زېرىكىشلىك بولۇپ قېلىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، مەن تەرجىمىھالىمدا ھاياتىمدىكى ئەڭ قىزىقارلىق ۋە بەكرەك قىممىتى بار بەزى ۋەقەلەرنى بايان قىلماقچىمەن.

خېلىبىر كىشىلەر

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب قەلب كۆزىنى ئېچىش..... 1

يورۇقلۇق ۋە ئاۋاز 3
بالىلىق دەۋرىمدىكى خاتىرىلەر..... 10
مېھىر بۆشۈكى 17
ئۇمىد 20
يېڭى ھايات بەخش ئەتكۈچى 25
تەبىئەتكە يېقىنلىشىش..... 30
«سۆيگۈ - مېھىر» نىڭ مەنىسىنى چۈشىنىش 35
خۇشاللىق ۋە ھەيرانلىق 40
مىلاد بايرىمى 49
بوستون سەپىرى 52
دېڭىزنى باغاشلاش 57
كۆزنى تاغ ئارىسىدا ئۆتكۈزۈش 60

ئىككىنچى باب ئىشەنچ ۋە ئۇمىد 67

پاك دۇنيا 69
سۆزلەشنى ئۆگىنىش 72
«قىراۋ شاھى» ۋەقەسى 79
خەلقئارا كۆرگەزمە 92
ئوقۇش 96
ئىشەنچ ۋە ئۇمىد..... 99

كامبرىج قىزلار مەكتىپى 103
ئوڭۇشسىز شارائىتنى يېڭىش 110
ئوقۇشقا كىرىش..... 117
ئىدىيىۋى ئۇتوپىيە..... 128
تۇرمۇشنىڭ پەيزىنى سۈرۈش 144
ماڭا نۇر دەستىسى سۇنغان قوللار 158

ئۇچىنچى باب قاراڭغۇلۇق ۋە ئۇنسىزلىقنىڭ ئىلكىدىن چىقىش 171

ئالىي مەكتەپ ھاياتىم 173
مارك تۇېن بىلەن ئۇچرىشىش 194
يېڭىلگىنىگە تەن بەرمەيدىغانلار..... 205
غەيرەت بىلەن مۇنبەرگە چىقىپ سۆزلەش..... 216
دوكتور ېبلنى ياد ئېتىمەن 220
ئۇرۇشقا قارشى داغدۇغىلىق ھەرىكەت 234
كىنوغا چىقىش..... 245
سېرىك ئۆمىكىدىكى ھايات 255
مېھرىبان ئاپامنىڭ ژاپاتى..... 259
كۇتۇلمىگەن خۇشاللىق 268
قاراڭغۇلۇق ۋە ئۇنسىزلىنىڭ ئىلكىدىن چىقىش 276

تۆتىنچى باب شىپالىق يامغۇر..... 297

يۇرتىدىن ئايرىلىش..... 299
ياخشى كۇنلەر 311
كومېتا (قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز) 316
قۇتقۇزۇش ئورنى 329

مەن ئوقۇيمەن..... 338
ئىككىنچى پۇرسەت 350
مەكتەپ نامىغا داغ تەككۈزۈش 362
ياشلىق باھار 372
يورۇقلۇق بولمىغان دۇنيا 384
كىچىك زالىم..... 394
ناشتىدىكى جەڭ 403
ئايرىم مەشىق قىلدۇرۇش..... 412
سۇ. . . سۇ. . . سۇ. 420
يېزىق ئۆگىنىش..... 426
تۇرمۇش تەسىراتلىرى 431
بوگىنىس ئەمالار مەكتىپى 441
ئاققان سۇدەك ئۆتكەن ھايات 446

بەشىنچى باب كۆزۈم ئەگەر ئۇچ كۈنلا ئېچىلسا
ئىدى 451

بىرىنچى كۈنى..... 457
ئىككىنچى كۈنى 462
ئۈچىنچى كۈنى 468

بىرىنچى باب

قەلب كۆزىنى ئېچىش

كۆزۈمنى ئاچقىنىمدا، ئۆزۈمنىڭ ھېچ نەرسىنى كۆرەلمەي، زۇلمەت - قاراڭغۇلۇق ئىچىدە تۇرغانلىقىمنى سەزگىنىمدە، گويا قاباھەتلىك چوڭ كۆرۈپ قورقۇپ كەتكەن ئادەمدەك پۈتۈن ۋۇجۇد دۇمنى قاتتىق قورقۇنچ، ئېيتقۇسىز قايغۇ - ھەسرەت ئىلكىگە ئالدى. بۇ خىل ھېسسىياتنى مەن پۈتكۈل ھاياتىمدا زادىلا ئۇنتۇپ كېتەلمىدىم.

يورۇقلۇق ۋە ئاۋاز

مەن 1880 - يىلى 6 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئامېرىكىنىڭ جەنۇبىدىكى ئالاباما شتاتىنىڭ تۇسكۇمبىيە دېگەن بازىرىدا تۇغۇلدۇم.

ئاتا جەمەت ئەجدادىمىز شۆھرەتسىزدىن كۆچمەن بولۇپ كېلىپ ئامېرىكىنىڭ مارىلاند شتاتىدا ئولتۇراقلاشقانىكەن. ئادەمنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان بىر ئىش شۇكى، ئەجدادىمىز دەسلەپ بىر گاس - گاچىلارنى تەربىيىلەش مۇتەخەسسىسى بولغانىكەن.

ئۇنىڭ ئۆزلادىدىن مەندەك ھەم قارىغۇ، ھەم گاس، ھەم گاچا بىرى چىقىپ قالارىنى كىممۇ ئويلىغان دەيسىز؟ بۇ ئىش خىيالىمغا كەلسىلا، توۋا، تەقدىر - قىسمەتنى ئەجەبمۇ بىلىپ بولمايدىكەن - ھە! دەپ قاتتىق ھەسرەت چېكىمەن.

ئەجدادىمىز ئالاباما شتاتىنىڭ تۇسكۇمبىيە بازىرىدىن يەر - زېمىن سېتىۋالغاندىن كېيىن، پۈتكۈل جەمەتىمىز مۇشۇ يەرگە ئولتۇراقلاشقانىكەن. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۇ چاغدا بۇ يەر بەك چەتتە بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇۋىمىز ھەر يىلى ئۆيگە ۋە دېھقانچىلىق مەيدانىغا كېرەكلىك نەرسە - كېرەكلەرنى - دېھقانچىلىق

سايمانلىرى، ئوغۇت، ئۇرۇق قاتارلىق نەرسىلەرنى ئالايىتەن ئاتـ
لىق بېرىپ تۇسكۇمىيە بازىرىدىن 760 ئىنگلىز چاقىرىم يىراقـ
لىقتىكى فىلادېلفىيىدىن سېتىۋېلىپ كېلەتتىكەن. بۇنىمىز ھەر
قېتىم فىلادېلفىيىگە بېرىپ كەلگۈچە ئارىلىقتا غەرىبنىڭ يول
بويىدىكى مەنزىرىلىرى، سەپەردە ئۇچراشقان ئادەملەر ۋە ئىشلار،
نەرسىلەر ناھايىتى جانلىق تەسۋىرلەنگەن خەتلەرنى يېزىپ ئائىلىـ
دىكىلەرنى خاتىرجەم قىلىدىكەن. ئائىلىمىزدىكىلەر تا ھازىرغىچە
بۇنىمىز قالدۇرۇپ كەتكەن ئاشۇ مەكتۇپلارنى ئوقۇشنى ياخشى
كۆرىدۇ، گويا ئاجايىپ - غارايىپ سەرگۈزەشتىگە تولغان رومانـ
نى ئوقۇغاندەك بولۇشىدۇ.

دادام ئارتور كېللېر جەنۇب - شىمال ئۇرۇشى ۋاقتىدا جەنۇب ئارمىيىسىدە كاپىتان بولغانىكەن. ئاپام كېتى ئادامىس دادامنىڭ ئىككىنچى ئايالى بولۇپ، دادامدىن خېلىلا كىچىك ئىدى.

مەن كىچىل بولۇپ قېلىپ كۆرۈش، ئاڭلاش سەزگۈمنى يوقىتىپ قويۇشتىن ئىلگىرى، ئۆيىمىز ناھايىتى كىچىك بولۇپ، چاسا كەلگەن چوڭ بىر ئۆي، خىزمەتكارلار تۇرىدىغان كىچىك بىرلا ئېغىز ئۆيىمىز بار ئىكەن. ئۇ چاغلاردا جەنۇبتا لازىم بولۇپ قالسا ئىشلىتەرمىز، دەپ ئۆينىڭ يېنىغىلا بىرەر ئېغىز ئۆي سېلىۋېلىش ئادەت بولۇپ كەتكەنىكەن. شۇڭا، جەنۇب - شىمال ئۇرۇشىدىن كېيىن دادامۇ شۇنداق بىر ئۆي سېلىۋالغانىكەن. دادام ئاپام بىلەن توي قىلغاندىن كېيىن مۇشۇ ئۆيدە ئولتۇرۇپتۇ. ئۇزۇم باراڭلىرى، ئەتىرگۈل، ئۇچقاتلار بىلەن ئورالغان بۇ كىـ چىك ئۆي يىراقتىن گويا شاخ - شۇمبىلار بىلەن ياسالغان باراڭدەك كۆرۈنەتتى.

چاققانغىنا بالكونىمۇ سېرىق ئەتىرگۈل، جەنۇبنىڭ پالما مەـ رىزى قاتارلىق گۈللەر ئارىسىدا بولۇپ، بۇ يەر بىرتوغرام ۋە ھەسەل ھەرىلىرىنىڭ ئارامبەخش ماكانى ئىدى.

بوۋام موماننىڭ ئۆيىمۇ ئەترگۈللۈك راۋىقىمىزغا يېقىنلا يەردە ئىدى. ئۆيىمىز قويۇق دەل ـ دەرەخ، ئۇچقاتلار ئارىسىدا بولغانلىقى ئۈچۈن، قولۇم ـ قوشنىلىرىمىز ئۆيىمىزنى «يېشىل ماكان» دەپ ئاتىشاتتى. مانا بۇ بالىلىق دەۋرىمدىكى جەننىتىم.

ئائىلە ئوقۇتقۇچىسى سۇللىۋان خېنىم كېلىشتىن ئىلگىرى، مەن پالما مەرىزى ۋە دەرەخلەرگە تايىنىپ ئاستا مېڭىپ هويلىغا چىقىپ، پۇراش سەزگۈم بىلەن يېڭى ئېچىلغان بۈكسۇس ۋە پىياز گۈللەرنى تېپىپ خۇش هىدىنى پۇراپ هۇزۇرلىناتتىم.

كۆڭلۈم پەرىشان بولۇپ قالغان بەزى چاغلاردىمۇ ئۆزۈم يالغۇز مۇشۇ يەرگە كېلىپ ئۆزۈمگە تەسەللى ئىزدەيتتىم. ئوتتەك قىزىپ كەتكەن يۈزۈمىنى سالقىن، ئارامبەخش يوپۇرماقلار ۋە ئوت ـ چۆپلەر ئارىسىغا تىقىۋېلىپ، بىئارام بولغان كۆڭلۈمنى تىنچلاندۇراتتىم.

يېشىللىققا پۈركەنگەن بۇ هويلا ـ ئارام جانغا هۇزۇر بېغىشلاپ، كۆڭۈلنى چاغ قىلاتتى. بۇ يەردە يەر بېغىرلاپ ئۆسىدىغان پىلەكلىك ئۆسۈملۈكلەر، يەسىمەن ۋە ئىنتايىن كەم ئۇچرايدىغان كېپىنەك نېلۇپەر دەپ ئاتىلىدىغان بىر گۈل بار ئىدى. بەكمۇ مەززىلىك پۇرايدىغان بۇ گۈلنىڭ تېزلا تۆكۈلۈپ كېتىدىغان بەرگى كېپىنەكنىڭ قاناتلىرىغا ئوخشايدىغان بولغانلىقى ئۈچۈن كېپىنەك نېلۇپەر دەپ ئاتالغان. شۇنداقتىمۇ گۈللەرنىڭ سەر خەلى، ئەڭ چىرايلىقى يەنىلا ئەترگۈل هېسابلىنىدۇ. جەنۇبتىكى ئۆيىمىزدە بار بۇنداق پىلەكلىك ئەترگۈللەر شىمالنىڭ گۈلزارلىقلىرىدا تولىمۇ كەم ئۇچرايدۇ. چۈنكى، بۇ خىل ئەترگۈل پىلەك تارتىپ، غۇچچىدە ئېچىلىپ بالكوندىن پەسكە ساڭگىلاپ تۇرىدۇ. پۇرىقى بەكمۇ خۇش هىد. هەر كۈنى سەھەردە، شەبنەم قۇرۇپ كەتمەستە ئۈنى تۈتىدىغان بولسىڭىز، شۇنچىلىك سىلىق، يۇمران، پاكىزكى، ئىختىيارسىز سۆيۈنۈپ، يايراپ كېتىسىز. بۇنداق چاغلاردا، مەن ئىختىيارسىز، بەلكىم تەڭرىنىڭ قۇدرىتى

بىلەن گۈللۈككە پارلاق نۇر چېچىپ تۇرغان قۇياش نۇرىمۇ مۇ-
شۇنداق بولۇشى مۇمكىن، دەپ ئويلايمەن.

ھاياتىمىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلى، يەنى يورۇق دۇنياغا كۆز
ئېچىشىم ئاددىي ۋە ئادەتتىكىچە بولۇپ، ئائىلىمىزدىكىلەر تۇنجى
پەرزەنتى تۇغۇلغان ئائىلىلەرگە ئوخشاشلا شادلانغانىكەن. ئەمما،
تۇنجى بالىغا (ماڭا) ئىسىم قويۇشقا كەلگەندە ھەممە ئادەم جىق
باش قاتۇرۇپتۇ، كۆپ تالاش - تارتىشلار بوپتۇ. چۈنكى، ھەممىلا
ئادەم ئۆزى تاپقان ئىسىمنى بەكمۇ خاسىيەتلىك، ياخشى دەپ
قارايدىكەن. دادامنىڭ بەكمۇ ھۆرمەتكە سازاۋەر ئەجدادىنىڭ نامى-
نى ئۆچۈرمەي ماڭا «مېدىر كامپىل» دېگەن ئىسىمنى قويغۇسى
بار ئىكەن. ئاپام بولسا ئاپىسىنىڭ ئىسمىنى قويۇپ مېنى «خې-
لىن ئاپىرىت» دەيلى دەپتۇ. كۆپچىلىك قايتا - قايتا ئويلىشىپ
ئاپامنىڭ ئارزۇسى بويىچە ماڭا ئاپامنىڭ ئاپىسىنىڭ، مومامنىڭ
ئىسمىنى قويۇپتۇ.

ئىسىم قويۇش ئىشى شۇ تەرىقىدە تاماملانغاندىن كېيىن،
كۆپچىلىك مېنى چېركاۋغا ئاپىرىپ باپتىس قىلدۇرۇش ئىشى
بىلەن پايپىتەك بوپتۇ. ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كەتكەن دادام
چېركاۋغا بارغۇچە يولدا ئىسمىمنى ئۇنتۇپ قاپتۇ. باستىر ئۇنىڭ-
دىن: «بوۋاقنىڭ ئىسمى نېمە؟» دەپ سورىغاندا، جىددىيلە-
شىپ، ھاياجانلىنىپ كەتكەن دادام ئىتتىكلا: «خېلىن ئادامىس»
دەۋېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىسمىم مومامنىڭ ئىسمى بولغان
«خېلىن ئاپىرىت» بولماي «خېلىن ئادامىس» بولۇپ قاپتۇ.

ئۆيدىكىلەرنىڭ دەپ بەرگەنلىرىدىن ئۇقتۇمكى، بوۋاق ۋاق-
تىمدا مەن بەك چېچەن، ئالاھىدە مىجەزلىك بولۇپ، ھەممىلا
نېمىگە بەك قىزىقىدىكەنمەن. ئىنتايىن قەيسەر، چىداملىق،
چوڭلارنىڭ قىلغانلىرىنى دوراشقا ئىنتىلىپ تۇرىدىكەنمەن.
شۇڭلاشقىمىكىن، ئالتە ئايلىق بولۇپلا «چاي»، «ياخشىمۇسىز»
دېگەندەك گەپلەرنى قىلىپ ھەممە ئادەمنىڭ مەسلىكىنى كەلتۈر-

گەنىكەنمەن. ھەتتا «سۇ» دېگەن سۆزنىمۇ بىر ياشقا كىرمەي تۇرۇپلا دېيەلىگەنىكەنمەن. كېسەل بولۇپ ساقايغاندىن كېيىن نۇرغۇن سۆزلەرنى قىلىشنى ئۇنتۇپ قالغان بولساممۇ، «سۇ» دېگەن سۆزنى ھازىرغىچە ئۇنتۇپ قالمىدىم.

ئۆيدىكىلەر يەنە مېنىڭ بىر ياشقا كىرىپلا ئايىغىم چىققانلىقىنى ماڭا ئېيتقانىدى. بىر كۈنى ئاپام مېنى يۇيۇندۇرۇپ بولۇپ تىزىدا ئولتۇرغۇزۇپتۇ. مەن توساتتىن ئەينەكتەك پارقىراق پولدا جىلۋە قىلىۋاتقان دەرەخنىڭ شولىسىنى كۆرۈپ قېلىپ، ئاپامنىڭ تىزىدىن سىيرىلىپ چۈشۈپ تايتاڭلاپ بىر قەدەم - بىر قەدەمدىن مېڭىپ بېرىپ دەرەخ شولىسىنى دەسسەپ - دەسسىگەنىكەنمەن.

ھەش - پەش دېگۈچە ئاجايىپ گۈزەل ئۈچ پەسىل - ئىللىق قۇياش نۇرىدا ئۈچار - قاناتلار خەندان ئۇرۇپ نەغمە قىلىپ، شوخ ئۇسسۇلغا چۈشكەن، كائىناتنى يېقىملىق ناخشا ساداسى قاپلىغان گۈزەل باھار، ھەممىلا جايىنى مېۋە - چېۋە، ئەتىرگۈللەر قاپلىغان كۆركەم ياز پەسلى، ئوت - چۆپلەر سارغىيىپ، يوپۇرماقلار قىزىل تۇس ئالغان كەچ كۈز ئۆتۈپ كەتتى. مانا بۇلار پىلتىڭلاپ يۇرگەن، گەپلەرنى يېرىم - يارتا قىلىپ ئائىلىدىكىلەرنىڭ ئىچىنى كۆيدۈرۈپ يۇرگەن بىر بالىنىڭ ۋۇجۇدىدا قالغان ياخشى ئەستىلىك.

ياخشى كۈن ئۇزۇنغا بارماس، دېگەندەك بەختسىيار چاغلارنىڭ ئۆمرى بەكمۇ قىسقا بولىدىكەن. مەن تۇغۇلۇپ ئىككىنچى يىلى ئىككىنچى ئاي تولىمۇ قورقۇنچلۇق ئاي بوپتۇ. مەن تۇيۇقسىز ئاغرىپ قېزىتىپ كېتىپتىمەن. بۇلبۇللارخەندان ئۇرۇپ سايرىغان، خۇش پۇراق گۈللەر پورەكلەپ ئېچىلغان گۈزەل باھار كۈنلىرىنى مەن ئېغىر ئاغرىق، قاتتىق قىزىتما قوينىدا ئۆتكۈزۈپتىمەن. دوختۇرلار كېسىلىمگە جىددىي خاراكتېرلىك ئاشقازانغا قان تولۇش ۋە مېڭىگە قان تولۇش كېسىلى دەپ دىئاگنوز

قويۇپتۇ ھەمدە بۇ كېسەلگە داۋا يوقلۇقى، مېنى قۇتۇلدۇرۇپ قالالمايدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ئەمما، بىر ئەتىگەنلىكى قىزىتمام تۇيۇقسىز قايتىپتۇ. بۇنداق مۆجىزىدىن ئائىلىدىكىلەرنىڭ قانچىلىك ھەيران بولغانلىقى ۋە شادلانغانلىقىنى تەسۋىرلەشكە تىل ئاجىزلىق قىلىدىكەن. بىراق، بۇ قېتىمقى قاتتىق قىزىتما تۇپەيلى مەن كۆرۈش ۋە ئاڭلاش ئىقتىدارىمدىن پۈتۈنلەي مەھرۇم بولۇپ، يېڭىلا تۇغۇلغان بوۋاقتەك بولۇپ قاپتىمەن. ھالبۇكى، بۇنى ئائىلەمدىكىلەر، دوختۇرلار پەقەتلا بىلمەپتۇ.

شۇ قېتىمقى قاتتىق ئاغرىغىنىم ھېلىمۇ خىرە يادىمدا بار. قاتتىق قىزىتىپ ھوشۇمنى بىلىپ - بىلمەي ياتقىنىمدا، ئاپامنىڭ سىلىق پەپلەپ تەسەللىي بېرىشلىرى مېنىڭ قورقۇنچ ۋە ئاغرىق ئازابىنى باتۇرلۇق بىلەن يېڭىشىمگە ئىمكانىيەت يارىتىپ بەرگەنىدى. ھېلىمۇ ئېسىمدە، قىزىتمام قايتقاندىن كېيىن، كۆزۈم قۇرغاقلىشىپ، ئوتتەك قىزىپ، ئاغرىپ نۇردىن قورقىدىغان بولۇپ قالغاچقا، مەن ئىلگىرى ياخشى كۆرىدىغان قۇياش نۇرىدىن قېچىپ تامغا قارىۋالىدىغان ياكى بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردا تۇگۈلۈپ ئولتۇرۇۋالىدىغان بولۇپ قالغانىدىم. كېيىن كۆرۈش قۇۋۋىتىم بارا - بارا ئاجىزلاپ، قۇياش نۇرىنى ئاستا - ئاستا سەزمەس بولۇپ قالدىم.

كۆزۈمنى ئاچقىنىمدا، ئۆزۈمنىڭ ھېچ نەرسىنى كۆرەلمەيزۇلمەت - قاراڭغۇلۇق ئىچىدە تۇرغانلىقىمنى سەزگىنىمدە گويا قاباھەتلىك چوڭ كۆرۈپ قورقۇپ كەتكەن ئادەمدەك پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى قاتتىق قورقۇنچ، ئېيتقۇسىز قايغۇ - ھەسرەت ئىلكىگە ئالدى. بۇ خىل ھېسسىياتنى مەن پۈتكۈل ھاياتىمدا زادىلا ئۇنتۇپ كېتەلمىدىم.

كۆرۈش ۋە ئاڭلاش ئىقتىدارىمنى يوقاتقاندىن كېيىن، مەن تەدرىجىي يوسۇندا بۇرۇنقى ئىشلارنى ئۇنتۇپ كەتتىم. تاكى ئائىلە ئوقۇتقۇچىسى سۇللىۋان خېنىم كەلگەنگە قەدەر ئۇنسىز، قاپقاراڭغۇ

بىر دۇنياغا مەنسۇپ بولۇپ قالدىم.

ئۇ كېلىپ مېنى دۇنياغا ئۆمىد بىلەن قارايدىغان قىلدى. قەلبىم يۇكسىنى يېنىكلەتتى. قەلب كۆزۈمنى ئاچتى، يۇرىكىمگە ھايات ئۇچقۇنىنى چاچتى.

مەن گەرچە يورۇقلۇق، نۇر، ئاۋازدىن ئون توققۇز ئايلا بەھرىمەن بولالمىغان بولساممۇ، كەڭرى، يېشىلزار قورۇ - جايلار، سۈپسۈزۈك كۆك ئاسمان، ياپيېشىل ئوت - چۆپلەر، گۈزەللىكتە بىر - بىرىدىن قېلىشمايدىغان خۇش پۇراق گۈللەر ھېلىمۇ ئېسىمدە ناھايىتى ئېنىق تۇرۇپتۇ. ھاياتلىقنىڭ مانا بۇ ئازغىنا قەترىلىرى قەلبىمگە مۆھۈر بولۇپ بېسىلىپ، يۇرىكىمدىن مەڭگۈلۈك ئورۇن ئالدى.

بالىلىق دەۋرىمدىن مەنده پارچە - پۈرات خاتىرىلا قالدى. يورۇقلۇق، ئاۋاز - تىنۇش بولمىغان زۇلمەتلىك دۇنيارىم يادىمغا كەلسىلا، شۇ پارچە - پۈرات تەسىراتلار كۆڭۈل ئىكرانىمدا ناھايىتى ئوچۇق زاھىر بولىدۇ.

بالىلىق دەۋرىمدىكى خاتىرىلەر

ئاغرىپ ساقايغاندىن كېيىنكى بىر نەچچە ئاي ئىچىدىكى ئىشلارنى ئاساسەن ئەسلىيەلمەيمەن. پەقەت دائىم ئاپامنىڭ قۇچىقىدا ئولتۇرغانلىرىم ياكى ئاپامنىڭ كۆڭلىكىنىڭ پېشىنى چىڭ تۇتۇپ، ئاپام بىلەن تەڭ ئۇيان - بۇيان مېڭىپ يۈرگەنلىرىم خىرە - شىرە ئېسىمده.

مەن بارا - بارا ئۇنى - بۇنى تۇتۇپ، سىلاپ يۈرۈپ ھەرخىل نەرسىلەرنىڭ نېمىگە ئىشلىتىلىدىغانلىقىنى پەرق ئېتەلەيدىغان، كىشىلەرنىڭ قىلغان ھەرىكەتلىرى، چىراي ئىپادىسىنى قىياس قىلىپ نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلەلەيدىغان، ئويلىغان ۋە قىلماقچى بولغانلىرىمنى ئىپادىلىيەلەيدىغان بولدۇم. مەن باشقىلار بىلەن پىكىر ئالماشتۇرۇشقا تەشنا ئىدىم. شۇڭا، بەزى ئاددىي ھەرىكەتلەرنى قىلىدىغان، يەنى «ياق» دېگەننى باش چايقاش، «ماقۇل، ھەئە» دېگەننى باش لىڭشىتىش بىلەن، باشقىلارنى ئۆزۈمگە تارتىش ئارقىلىق «كېلە» دېگەننى، ئىتتىرىش ئارقىلىق «كەت» دېگەننى ئىپادىلەيدىغان بولدۇم. بولكا يېگۈم كەلگەن چاغدا مەن بولكا كېسىش، ئۈستىگە قايماق، سېرىقماي سۈركەشىنى ھەرىكەت بىلەن بىلدۈرەتتىم. توڭلاپ كەتتىم دېمەكچى بولسام، بوينۇمنى ئىچىمگە تىقىپ تىترىگەن ھالەتنى ئىپادىلەيتى-

تىم.

ئاپامۇ تۇرلۇك ھەرىكەتلەرنى قىلىش ئارقىلىق دېمەكچى بولغانلىرىنى ماڭا ئۇقتۇرۇشقا تىرىشاتتى. راستىمنى ئېيتسام، ئاپامنىڭ مېھىر - مۇھەببىتى، ئەقىل پاراسىتى ئارقىلىقلا مەن ئاشۇ ئۇزۇن ۋاقىتلىق قاراڭغۇلۇقتا ئاز تولا يورۇقلۇققا ئىگە بولدۇم.

تۇرمۇشتىكى بەزى ئىشلارنى مەن بارا - بارا چۈشىنىۋالدىم. بەش ياشقا كىرگەن چاغلىرىمدا يۇيۇلغان كىرلەرنى قاتلاپ جايىغا قويۇشنى، يۇغۇزۇپ ئەكەلگەن كىيىملەرنى تۇرلەرگە ئايرىشنى، ئۆزۈمنىڭ كىيىملىرىمنى پەرقلەندۈرۈشنى ئۆگىنىۋالدىم. ئاپام بىلەن هاممامچانىڭ ياسىنىپ - تارىنىشلىرىدىن ئۇلارنىڭ سىرتقا چىقىدىغانلىقىنى بىلىپ ئەگىشىدىغان بولدۇم. ئۆيگە ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - يارەنلەر كەلسە، مېنى چاقىرىپ ئۇلار بىلەن كۆرۈشتۈرەتتى. ئۇلار ماڭغاندا، مەن قول پۇلاڭلىتىپ ئۇزىتىپ قوياتتىم. شۇنداق قىلىپ يۈرۈپ بۇ خىل قول ئىشارىتىنىڭ مەنىسىنى ئاز - تولا بىلىۋالدىم.

بىر قېتىم ئۆيىمىزگە كاتتا، ئەزىز مېھمانلار كەلگىنى ئېسىمدە. ئىشىكنىڭ ئېچىلىپ - يېپىلىشىدىن ئۇلارنىڭ كەلگەنلىكىنى بىلدىم - دە، ھېچكىم دىققەت قىلمىغان پەيتتىن پايدىلىنىپ ئاپامنىڭ ئۆيىگە كىردىم - دە، ئاپامنى دوراپ ئەينەككە قاراپ چېچىمغا ماي سۈرتتۈم، يۈزۈمگە ئۇپا ئەڭلىك سۈرتتۈم. چۈمبەلنى چېچىمغا چازا بىلەن قىستۇرۇپ يۈزۈمگە چۈشۈرۈۋالدىم. ئاندىن كەڭ، يوغان كۆڭلەكتىن بىرنى تېپىپ كىيىپ كۆلكىلىك قىياپەتكە كىرگەندىن كېيىن، پەسكە چۈشۈپ، مېھمان كۈتۈش ئىشلىرىغا ياردەملەشتىم.

ئۆزۈمنىڭ باشقىلارغا ئوخشىمايدىغانلىقىمنى قاچانلاردا بىلىۋالغانلىقىمنى ئانچە ئۇقۇپ كەتمەيمەن. بۇ چوقۇم سۇللىۋان مۇئەللىم كېلىشتىن بۇرۇنقى ئىش. شۇ چاغدا مەن ئاپام ۋە

دوستلىرىمنىڭ گەپنى ماڭا ئوخشاش قول ئىشارىتى بىلەن ئەمەس، ئېغىزى بىلەن قىلىۋاتقانلىقىغا دىققەت قىلدىم. شۇنىڭ بىلەن سۆزلەۋاتقانلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرىۋېلىپ، ئۇلارنىڭ ئېغىزىنى (گەپ قىلىۋاتقاندا) تۇتۇپ، سىلاپ باقتىم، لېكىن نېمىلەر دېگەنلىكىنى زادىلا ئۇقالمىدىم ـ دە، ئۇلار بىلەن سۆزلەشمەكچى بولۇپ، بار كۈچۈم بىلەن پۇت ـ قولۇمنى ھەرىكەتلەندۈردۈم، ئېغىزىمنى مىدىرلاتتىم. لېكىن، ئۇلاردا ئازراقمۇ ئىنكاس بولمىدى. بۇنىڭدىن قاتتىق ئاچچىقىم كېلىپ يەرلەرنى تېپىپ، ئاۋازىم چىقمىسىمۇ ۋارقىراپ، چالۋاقاپ تازا غەلۋە قىلدىم، ھېرىپ ھالىمدىن كەتكۈچە توختىمىدىم.

كۆڭلۈمدە بۇنداق قىلمىسام بولاتتى، دەپ ئويلىسامۇ، مەن ھەمىشە يوقىلاڭ ئىشلار ئۈچۈن يولسىزلىق بىلەن غەلۋە قىلاتتىم. قىلدىن قىيىق كەتسە چېچىلىپ ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالمايلا قالاتتىم. مەسىلەن، ئاغرىتىدىغانلىقىمنى بىلىپ تۇرساممۇ بالا باققۇچى ئىرانى دائىم قاتتىق تېپەتتىم. ئىش ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن بولسا پۇشايمان قىلاتتىم. لېكىن، كۆڭلۈمگە ياقمايدىغان ئىشلار بولۇپ قالسا يەنە ساراڭلىقىم تۇتاتتى ـ دە، كۆزۈمگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيتتى.

زۇلمەت ئىچىدىكى ئاشۇ باللىق چاغلىرىمدا، مېنىڭ ئەتىگەن ـ ئاخشاملىرى بىللە بولىدىغان ئىككىلا دوستۇم بار بولۇپ، بىرى ئاشپەزنىڭ قىزى ماشا ۋاشىنگتون، يەنە بىرى بېللى ئىسمىلىك قېرى ئوۋ ئىتى ئىدى.

ماشا ۋاشىنگتون مېنىڭ قول ھەرىكىتىمنىڭ مەنىسىنى تېز-لا بىلىۋالدى. شۇڭا، ئۇنىڭغا بىرەر ئىشلارنى تاپشۇرسام تېز ھەم ئوبدان قىلاتتى. ماشا مېنىڭ بىلەن جېدەللىشىپ يۈرگۈچە دېگىنىمنى قىلىپ تىنچ ئۆتۈشنى ئەۋزەل كۆرگەن بولسا كېرەك، شۇڭا، مەن بۈيرۇغان ئىشلارنى تېزلىك، چەبدەسلىك بىلەن كۆڭۈلدىكىدەك قىلاتتى.

مەن مىجەزىمنى ئوبدان بىلەتتىم. سالامەتلىكىم ياخشى بو-
لۇپ قالسا، پەقەتلا جىم تۇرمايتتىم. مىجەزىمنىڭ چۈسلۇقىدىن
ئىشىنىڭ ئاقىۋىتى بىلەن زادىلا ھېسابلاشمايتتىم. خىيالىمغا كەل-
گەننى قىلىشقا ئامراق بولۇپ، جەڭگى جېدەلدىنمۇ يانمايتتىم.
ئۇ چاغلاردا، مەن ماشا بىلەن ئاشخانىدا نۇرغۇن ۋاقتىمنى بىللە
ئۆتكۈزگەنىدىم. مەن ئۇنىڭ خېمىر يۇغۇرۇشىغا، ماروژنى قىلە-
شىغا يارەملىشەتتىم ياكى ئۇنىڭ بىلەن بىللە كۇركە توخۇلارغا
دان بېرەتتىم. ئۇلار ئادەمدىن قورقمايتتى، قولۇمدىن دان يەيت-
تى، سىلىسام جىم تۇرۇپ بېرەتتى. بەزىدە بولسا بىر نەچچە تال
پېچىننى تالىشىپ ماشا بىلەن ھارغۇچە سوقۇشاتتىم.

بىر كۈنى، يوغان بىر كۇركە توخۇ قولۇمدىكى شوخلىنى
ئېلىپ قاچتى. كۇركە توخۇنىڭ قىلغىنى دەي - دەيگە سالدىمۇ،
بىلمىدىم، ئۇزۇن ئۆتمەي مەن ماشا بىلەن يېڭىلا پىشۇرۇپ
قويغان توقاچنى ئوغرىلاپ چىقىپ، ئوتۇن دۆۋىسىنىڭ كەينىگە
ئۆتۈپ يەپ تۈگەتتۇق. بىراق، كۇتمىگەندە جىق يەۋەتكەن توقاچ
سېكمەي قورسىقىمىزنى ئاغرىتىۋەتتى، ياندۇرۇپ ھالىمىز قالمە-
دى. شوخلىنى ئېلىۋالغان ھېلىقى كۇركە توخۇمۇ مۇشۇنداق
جازاغا تارتىلدىمۇ يوق، ھېچ بىلمىدىم.

سېسىركا توخۇ ئاسانلىقچە كۆزگە چېلىقمايدىغان جايغا ئۇۋا
سېلىشنى ياخشى كۆرىدۇ. مەن بولسام قويۇق گۈل - گىياھ،
ئوت - چۆپلەر ئارىسىدىن ئۇلارنىڭ توخۇمىنى ئىزدەپ تېپىۋې-
لىشقا ئامراق ئىدىم. ماشاغا «توخۇم ئىزدىگىلى بارىمەن» دېگەن
گەپنى قىلالمىغىنىم بىلەن ئىككى قولۇمنى يۇمىلاق ھالەتتە قە-
لىپ يەرگە قويۇپ، ئوت - چۆپ ئارىسىدىن يۇمىلاق بىر نەرسە-
نى ئىزدەيدىغانلىقىمنى بىلدۈرەتتىم. ماشا بىر قاراپلا ئۇقۇۋالاتـ
تى. تەلىيىمىز ئوڭدىن كېلىپ توخۇم تېپىۋالساق، ماشانىڭ
توخۇمنى ئۆيگە ئەكېتىشىگە زادىلا يول قويمايتتىم. قول ئىشارە-
تى بىلەن ئۇنىڭغا ، توخۇمنى ئەكېتىمەن دېسەڭ يولدا يىقىلىپ

چۇشسەكلا تۇخۇم چېقىلىپ كېتىدۇ، دەيتتىم.

بالىلىق ۋاقتىلىرىمنى ئويلىسام، زىرائەتلەر، ئامبارلار، ئاتخانا ۋە كالا قوتانلىرى، فېرمىلىرى ماشا ئىككىمىزگە شۇقەدەر كۆپ خۇشاللىق بەخش ئەتكەنىدى. بىز بەئەينى جەننەتتە يايرىغان پەرىشتىلەر ئىدۇق. ماشا ئىككىمىز كالا فېرمىلىرىغا بارغىنىمىزدا، سۈت ساغقۇچىلار ھەمىشە ماڭا كالىنى تۇتۇشقا، بەزىدە تېخى كالىنىڭ ئەمچىكىنى تۇتۇپ بېقىشقا رۇخسەت قىلاتتى. مەن مۇشۇنداق قىزىقىشىم تۇپەيلى كالىنىڭ قۇيرۇق قامچىسىنى تولا يېگەنىدىم.

مىلاد بايرىمىغا تەييارلىق قىلىشمۇ ئاجايىپ خۇشاللىنارلىق ئىش ئىدى. ھېيىت - ئايەملەرنىڭ مەنىسىنى ئانچە چۈشىنىپ كەتمىسەممۇ، ئادەمنىڭ نەپسىنى غىدىقلايدىغان مەززىلىك پۇراق-لارنى ئويلىساملا، كۆڭلۈم ناھايىتى يايراپ كېتەتتى. چۈنكى، چوڭلار بىزنى دورا - دەرمەك سوقۇش، كىشمىشلەرنى پارلاش، كۆيۈپ كەتكەن يېمەكلىكلەرنىڭ قارىلىرىنى، كۆپۈكلىرىنى قە-رىشقا ئوخشاش ئىشلارغا سالاتتى. مەن بەك قىزىقىپ كەتمىسەم-مۇ، باشقىلارنى دوراپ پايپىقىمنى ئېسىپ قوياتتىم. لېكىن، باشقا بالىلارغا ئوخشاش تاڭ سۈزۈلمەستىنلا ئورنۇمدىن تۇرۇپ، پايپىقىمغا قانداق سوۋغاتلار سېلىنىدىكىن دەپ ئالايىتەن ھەۋەس بىلەن بېرىلىپ قاراپ كەتمەيتتىم.

ماشا ۋاشىنگتونمۇ ماڭا ئوخشاشلا كەپسىز بولۇپ، بىمەنە قىلىقلارنى قىلىشقا ئامراق ئىدى. 7 - ئاينىڭ ناھايىتى ئىسسىق بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن، ماشا ئىككىمىز پېشايۋاننىڭ تاش پەلەمپىيىدە ئولتۇردۇق. چىرايى كۆمۈرەدەك قاپقارا ماشا پاخپە-يىپ كەتكەن قويۇق چېچىنى ئاياغ بوغقۇچىدا بوغۇۋالدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ چاچلار گويا باشتىن بۇرما ئۇشكىلەر ئۇنۇپ چىققاندەك بىر ھالەتكە كىردى. مېنىڭ تېرەم سۈتتەك ئاق، شېشىدەك سۈزۈك بولۇپ، ئالتۇن رەڭ چاچلىرىم تەبىئىي بۇدۇر ئىدى.

بىرىمىز ئالتە ياش، يەنە بىرىمىز سەككىز - توققۇز ياشلاردا بولۇپ، قارىغۇ كىچىك قىز مەن ئىدىم.

ئىككىمىز تاش پەلەمپەيدە قەغەزدىن بالا قىيىپ ئويناۋاتاتتۇق. ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ ئويۇندىن زېرىكىپ ئاياغ بۇغقۇچلىرىنى كېسىپ ئويناتتۇق. يەنە پەلەمپەي ئەتراپىدىكى سوغۇققا چىداملىق يوپۇرماقلارنىمۇ كېسىپ ئويناتتۇق. بىردىنلا دىققىتىم ماشانىڭ بېشىدىكى «بۇرما ئۇشكە» لەرگە بۇرۇلدى - دە، ئۇنىڭغا ئېسىلىدىم. باشتا ماشا ئۇنىماي جىق تىركەشتى. لېكىن، مەنمۇ بوش كەلمىدىم. ئۇنىمىغانغا قارىماي ماشانىڭ «بۇرما ئۇشكە» لىرىنى چىڭ تۇتۇۋېلىپ بىرنى قويماي كېسىۋەتتىم. ماشانىڭ چېچىنى پۇتۇنلەي كېسىپ بولغاندىن كېيىن، سەنمۇ كېسىۋال، دەپ ماشاغا چېچىمنى تۇتۇپ بەردىم. ئەگەر ئاپام كۆرۈپ قېلىپ، ۋاقتىدا كېلىپ توسۇۋالمىغان بولسا، ماشامۇ مېنىڭ چېچىمنى قويماي كېسىۋەتكەن بولار ئىدى.

يەنە بىر دوستۇم بېللى، يەنى ھېلىقى قېرى ئۆۋ ئىتى بەك ھۇرۇن بولۇپ، ئىسسىق مەش يېنىدا ئۇخلاشقا ئامراق ئىدى. مەن بىلەن ئويناشنى ئۇنچە ياقتۇرمايتتى، ئۇنچە چېچەن ئەمەس ئىدى. شۇنچە كۆچەپ ئۆگەتسەممۇ، ئۇ ھۇرۇنلۇقى ۋە كالۋالىقىدىن قول ئىشارىتىمدىن مېنىڭ نېمە قىلمۇاتقانلىقىم، نېمە دەۋاتقانلىقىمنى زادىلا بىلەلمەيتتى. ئۇ ھەمىشە ئېزىلەڭگۈلۈك بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ سوزۇلاتتى. مېنىڭ بۇيرۇقلىرىمغا پەرۋا قىلماستىن مەشنى پۇراپ قويۇپ، مەشنىڭ يەنە بىر تەرىپىگە ئۆتۈپ يېتىۋالاتتى. ئۇنى ئەيۋەشكە كەلتۈرەلمەسلىكىمگە كۆزۈم يېتىپ، يەنە ئاشخانىغا چىقىپ ماشا بىلەن ئويناياتتىم.

بىر كۈنى پەشتامامغا سۇ تۆكۈۋالدىم - دە، قۇرۇسۇن دەپ ئوچاقنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ ئونقا قاقلىدىم. لېكىن، ئالدىراڭغۇ بولغاچقا، تېز قۇرۇمىدى دەپ پەشتامانى ئوچاق ئۈستىگە يايدىم. ئۇشتۇمتۇت لاپ قىلىپ پەشتامىغا ئوت تۇتۇشۇپ

كەتتى ـ دە، پەشتاما كۆيۈشكە باشلىدى، كىيىملىرىمگىمۇ ئوت تۇتاشتى، سەكرەپ كەتتىم. ۋىن موماي يېتىپ كېلىپ، مېنى بىر ئەدىيالغا ئورىۋالدى. مەن تۇنجۇقۇپ ئۆلگىلى تاس قالدىم. ئوت ئۆچتى، ئەمما قولۇم ۋە چېچىمدىن باشقا يەرلىرىم ئۇنچە قاتتىق كۆيۈپ قالمىدى.

شۇ چاغلاردا بولسا كېرەك، مەن ئاچقۇچىنىڭ قالتىسلىقىنى بىلىپ قېلىپ، ئۇنى ئىشلىتىپ كۆرۈشكە ئىنتايىن قىزىقىپ قالدىم. بىر كۈنى ئەتىگەنلىكى ئويۇن خۇمارىم تۇتۇپ كېتىپ ئاپامنى ئامبار ئۆيگە سولاپ قويدۇم. ئاپام بار كۈچى بىلەن ئىشكىنى ئۇردى ۋە توۋلىدى. مەن بولسام كارىدور ئالدىدىكى پەلەمپەيدە ئولتۇرۇپ ئىشكىنىڭ قاتتىق ئۇرۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان تىترەشنى سېزىپ توختىماستىن قاقاقلاپ كۈلدۇم. خىزمەتكارلارنىڭ ھەممىسى سىرتتا ئىشلەۋاتقانلىقى ئۈچۈن، ئاپام ئۇ يەردە توپتوغرا ئۈچ سائەت سولىنىپ قالدى. شۇ ئىشتىن كېيىن، ئاپام تېزرەك ئادەم تېپىپ مېنى تەربىيىلەش كويىغا چۈشىتى. شۇنىڭ بىلەن ئائىلە ئوقۇتقۇچىم سۇللىۋان خېنىم كەلدى. لېكىن، خۇي مىجەزىنىڭ ئۆزگەرمىكى تەسكەن، مەن يەنىلا پۈرسەت تېپىپ ئۇنى ئۆيگە سولاپ قويۇپ ئويناۋەردىم.

بىر قېتىم ئاپام مېنى ئۇستۇنكى قەۋەتتىكى سۇللىۋان خېنىمغا بىر نەرسىنى ئاچقىپ بەر دېگەنىدى. مەن ئۆيدىن چىقىپلا ئىشكىنى جاڭ قىلىپ يېپىپ قۇلۇپلىۋەتتىم ـ دە، ئاچقۇچىنى مېھمانخانىنىڭ بۇلۇڭىدىكى كىيىم ئىشكابىغا تىقىپ قويدۇم. ئاپام بىلەن دادام ئامالسىز سۇللىۋان خېنىمنى شوتا قويۇپ دېرىزىدىن چۈشۈردى. بۇنىڭدىن بەكمۇ خۇشال بولدۇم. ئاچقۇچىنى بولسا بىر قانچە ئايدىن كېيىن بەردىم.

ئۇ چاغلاردا مەن ھەم قارىغۇ، ھەم گاچا بولغاچقا، ئىللىق گەپ - سۆزلەر، مېھىرلىك ھەرىكەتلەر ۋە ھەمراھلار ئارا بولسىدۇ. غان يېقىنچىلىقلارنى چۈشەنمەيتتىم ۋە ئۇنىڭدىن بەھرىمەن بولالمايتتىم.

مېھىر بۆشۈكى

بىز گۈل - گىياھلار بىلەن ئورالغان ئۆيىمىزدىن چوڭ ھەم يېڭى ئۆيگە كۆچكەندە، مەن بەش ياشلاردا ئىدىم. ئائىلىمىزدە ئاپام، دادام، دادا بىر، ئانا باشقا ئىككى ئاكام، كېيىن تۇغۇلغان سىڭلىم مېجۇرى بولۇپ ئالتە جان ئادەم بار ئىدى.

مېنىڭ كاللامدا قالغان دادام ھەققىدىكى ئېنىق خاتىرە شۇ- كى، مەن بىر كۈنى توپ - توپ گېزىتلەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ دادام قىشىغا بارغىنىمدا، دادام يالغۇز ئولتۇرۇپ يوغان بىر قەغەزنى ئالدىغا تۇتۇپ يۈزىنى توسۇۋالغانكەن. دادامنىڭ نېمە ئىش قىلى- ۋاتقانلىقىنى پەقەتلا ئۇقمىدىم. ئەمما، ئۇنى دوراپ، ئۇنىڭ كۆ- زەينىكىنى تاقاپ، مەنمۇ يوغان بىر قەغەزنى ئېچىپ تۇتتۇم. مۇشۇنداق قىلسام ئۇنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىمەن، دەپ ئويلىدىم. خېلى يىللاردىن كېيىن چۈشەندىمكى، ئۇنىڭ تۇتۇۋال- غىنى گېزىت بولۇپ، دادام گېزىتخانىدا تەھرىرلىك قىلىدىكەن.

دادام مۇلايىم، مېھرىبان، كۆكسى قارنى كەڭ ئادەم بو- لۇپ، ئائىلىمىزنى ئىنتايىن ياخشى كۆرىدىكەن. ئۇۋ پەسلىدىن باشقا چاغلاردا بىزدىن ئايرىلمىدىغان ۋاقتى بەك ئاز ئىكەن. ئۆيدە- كىلەرنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، دادام ياخشى ئوۋچى، ئۇستا مەر- گەن ئىكەن. ئائىلىدىكىلەردىن باشقا ئىت ۋە ئۇۋ مىلتىقىنى بەك ياخشى كۆرىدىكەن. يەنە ئىنتايىن مېھماندوست بولۇپ، بەزىدە سەل ئاشۇرۇپمۇ قويىدىكەن. ھەر دائىم ئۆيگە بىر ئىككى مېھمان

باشلاپلا كېلىدىكەن.

ئۇ يەنە تېرىقچىلىققا، گۈل ـ گىياھ ئۆستۈرۈشكە ناھايىتى ھەۋەس قىلىدىكەن. دادام تېرىغان تاۋۇز، بۆلجۇرگەنلەرنىڭ كەنتته داڭقى بار ئىكەن. دادام يېڭى پىشقان ئۈزۈم ۋە بۆلجۇر-گەننى بىرىنچى بولۇپ ماڭا يېگۈزەتتى. دائىم مېنى يېتىلەپ تاۋۇزلۇق ۋە مېۋىلىك باغلارنى سەيلە قىلاتتى. مېنى پەپىلەپ، مېنى خۇشال قىلىشقا تىرىشاتتى. بۇ مەنزىرە ھېلىغچە يادىمدىن كەتمەيدۇ.

دادام يەنە ھېكايە ئېيتىشقا ئۇستا ئىدى. مەن خەت يېزىشنى ئۆگەنگەندىن كېيىن، دادام بولۇپ ئۆتكەن نۇرغۇن ئىشلارنى مەن ئۆگەنگەن خەتلەر بىلەن ئالمىشىمغا يېزىپ مېنى راسا كۈلدۈرەتـ تى. مەن ئۇنىڭغا ئۇ سۆزلەپ بەرگەن ھېكايىلەرنى تەكرار ئېيـ تىپ بەرسەم، دادام شۇنچىلىك سۆيۈنۈپ ۋە خۇشال بولۇپ كەـ تەتتى.

1896 ـ يىلى مەن يازلىق دەم ئېلىشىمنى شىمالدا ئۆتكۈـ زۈپ، تەنگە داۋا ياز پەيزىنى سۈرۈۋاتقاندا، ئۇشتۇمتوت دادامنىڭ ئۆلۈم خەۋىرى كەلدى. دادام ئۇزۇن ۋاقىت كېسەل تارتماپتۇ، جىددىي خاراكتېرلىك كېسەل بىلەن بىرئاز ۋاقىتلا يېتىپ ئالەمـ دىن ئۆتۈپتۇ. شۇ چاغدا مەن ئۆلۈم قايغۇسى ۋە جۇدالىق ئازابىنى بىلدىم. شۇنداقلا ئۆلۈمگە نىسبەتەن دەسلەپكى تونۇشقا ئىگە بولـ دۇم.

ئاپامنى قانداق تەسۋىرلىسەم بولار؟ ئۇ ماڭا شۇنچىلىك ئامـ راق، شۇ قەدەر مېھرىبان. ئەمما، ئۇنى تەسۋىرلەشكە دەرمەھەل گەپ تاپالماي قېلىۋاتىمەن.

تۇغۇلۇپ ھازىرغا قەدەر مەن ئاتا ـ ئانا مېھرىدىن سۇ ئىـ چىپ، ئۇلارنىڭ باغرىدا يايلاپ، غەمسىز ياشاپ كەلدىم. ئەمما، ئائىلىمىزگە سىكلىم مېجۇرې قوشۇلغاندىن تارتىپ تىنچلىقىم بۇزۇلۇپ، ئىچىمگە قىزغىنىش ئوتى تۇتاشتى. سىكلىم ئاپامنىڭ

تىزىدا ئولتۇرسا، مېنىڭ ئورنۇمنى ئىگىلىۋالغاندەك، ئاپامنىڭ ماڭا بېرىدىغان ۋاقتى ۋە مېھىر - غەمخورلۇقلىرىنى تارتىۋالغاندەك تۇيغۇدا بولدۇم. كېيىن بىر ئىش بولۇپ ئۆتتى، بۇ ئىش ماڭا ئاپامنىڭ مېھرى مەندىن بۆلۈنۈپ كەتكەندەك، مەن قاتتىق ھاقارەتلەنگەك ھېس قىلدىم.

ئۇ چاغدا مېنىڭ بەك ئامراق بىر قونچىقىم بار ئىدى. ئۇنىڭغا «نانسى» دەپ ئىسىم قويۇۋالغانىدىم. ئۇ مېنىڭ ئامراقلىقىم ۋە ساراڭلىقىمنىڭ قۇربانى بولۇپ كەتكەچكە، ساق يېرىنىڭ تايىنى يوق ئىدى. مەن دائىم ئاپامنى دوراپ ئۇنى بۆشۈككە بۆلەيتتىم ۋە پەپلەيتتىم، ئەركىلىتەتتىم. مەن ئۇنى كۆز تاشلىيالايدىغان، گەپ قىلالايدىغان قونچاقلاردىن بەكرەك ياخشى كۆرەتتىم. بىر كۈنى قارىسام سىڭلىم بۆشۈكتە شۇنداق تاتلىق ئۇخلاۋېتىپتۇ. ئۇ چاغلاردا مەن ئۇنىڭدىن مېنى ئانىلىق مېھرىدىن مەھرۇم قىلدىڭ دەپ قىزغىنىپ يۇرگەچكە، ئۇنىڭ ئامراق «نانسى» رىمنىڭ بۆشۈكىدە ئۇخلىغانلىقىغا پەقەتلا چىدىيالمىدىم - دە، دەرغەزەپكە كېلىپ ئېتىلىپ بارغىنىمچە بار كۈچۈم بىلەن بۆشۈكنى ئۆرىۋەتتىم. ئەگەر ئاپام ۋاقتىدا يېتىپ كېلىپ تۇتۇۋالمىغان بولسا، بەلكىم سىڭلىم ئۆلۈپ قالار ئىدى. ئۇ چاغلاردا مەن ھەم قارىغۇ ھەم گاچا بولغاچقا، ئىللىق گەپ - سۆزلەر، مېھرىلىك ھەرىكەتلەر ۋە ھەمراھلار ئارا بولىدىغان يېقىنچىلىقلارنى چۈشەنمەيتتىم ۋە ئۇنىڭدىن بەھرىمەن بولالمايتتىم. كېيىن سەل ئەقلىمگە كېلىپ ئىنسانلاردا بولىدىغان بەختتىن بەھرىمەن بولغاندىن كېيىن، ئۇ مېنىڭ ئىشارەتلىك گەپلىرىمنى ئۇقمايدىغان، مەن ئۇنىڭ بالىلارچە چۈۋۈرلاشلىرىنى چۈشەنمەيدىغان بولسامۇ، مېجۇرى ئىككىمىز ئاجايىپ ئامراق بولۇپ كەتتۇق. ھەمىشە قول تۇتۇشۇپ بىرگە ئويناتتۇق.

شۇنداق قىلىپ مەن مىسىردىن چىقىپ سىنەي تېغى ئالدىغا كەلدىم. شۇڭا ئىلھام ئوتلىرى پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى ياندۇردى. كۆز ئالدىمدا سانسىزلىغان ئاجايىپ كۆركەم مەنزىرە پەيدا بولدى. بۇ مۇقەددەس تاغدىن «بىلىم ئىنسانلىغا مېھىر - مۇھەببەت، يورۇقلۇق، ئەقىل پاراسەت ئاتا قىلىدۇ» دېگەن ياڭىراق ئاۋاز كەلدى.

ئۇمىد

يېشىمنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ، پىكىر - ھېسسىياتلىرىمنى ئىپادىلەش ئارزۇيۇم تېخىمۇ كۈچەيدى. ئاددىيغىنا، بىر نەچچە خىللا قول ئىشارىتىم ھاجىتىمدىن چىقالمايدىغان بولدى. ھەر قېتىم قول ئىشارىتى بىلەن كىشىلەرگە مەقسىتىمنى ئۇقتۇرالمىغان چاغلاردا چېچىلىپ كېتەتتىم. گويا كۆزگە كۆرۈنمەس نۇرغۇن قوللار مېنى چىڭ تۇتۇۋالغان، مەن ئۇلاردىن قۇتۇلۇپ چىقىپ كېتەلمەيۋاتقان، مېڭەمدە گويا ۋۇلقان كۆيۈۋاتقان، ئەمما بۇنى ئىپادىلەپ بېرەلمەيۋاتقاندەك بىر تۈيغۇ مېنى ئارامسىمدا قويمايتتى. شۇڭا، ھە دېسە ساراڭلىق قىلىپ ئۇنى ئۇرۇپ، بۇنى تېپەتتىم، يىغلايتتىم، يەردە دومىلايتتىم، ھۆركىرەيتتىم، ھېرىپ ھالىمدىن كەتكۈچە توختىمايتتىم.

يېنىمدا ئاپام بولۇپ قالسا، ئۇنىڭ باغرىغا ئۆزۈمنى ئاتاتتىم - دە، ئىچ - ئىچىمدىن ئۆكسۈپ يىغلايتتىم، بەزىدە ھەتتا نېمە ئۈچۈن بۇنچىلا ساراڭلىق قىلغىنىمنى ئۇنتۇپلا كېتەتتىم. كۆڭلۈمدىكىنى ئىپادىلەش ئارزۇيۇم شۇنچىلىك كۈچەيدىكى، كۈنلەر ماڭا ئازابلىق بولۇپ بىلىندى. شۇڭا، كۈندە دېگۈدەك، ھەتتا سائىتىگە دېگۈدەك ساراڭلىقىم تۇتىدىغان بولۇپ كەتتى.

ئاپام بىلەن دادام بولسا نېمە قىلارىنى بىلمەي سەكپارە بولاتتى. بىز تۇرۇۋاتقان تۇسكۇمبىيە بازىرىغىسا يېقىن ئەتراپتا گاس - گاچىلار مەكتىپى يوق ئىدى. يەنە كېلىپ بۇنداق چەت ياقا جايغا كېلىپ قارىغۇ، گاس، گاچا بىر بالىنى ئوقۇتۇشنى ھېچكىم خالىمايتتى. شۇ چاغلاردا كۆپچىلىك مەندەك بىر بالىنىڭ ئوقۇپ تەربىيە ئالالىشىدىن گۇمانلىناتتى. ھالبۇكى، ئاپام دىككېنسىنىڭ «ئامېرىكا خاتىرىلىرى» دېگەن كىتابىنى ئوقۇپ ئۇنىڭدىن ئاز - تولا ئۇمىدنى كۆرۈپتۇ.

دىككېنس «ئامېرىكا خاتىرىلىرى» دە ھەم قارىغۇ، ھەم گاس، ھەم گاچا قىز رولانىڭ پروفېسسور خاۋنىڭ يېتەكلەپ ئۆگىتىشى بىلەن ئوقۇشتا نەتىجە قازانغانلىقىنى تىلغا ئالغانىكەن. ئەمما، ئاپام قارىغۇ، گاس، گاچىلارنى ئوقۇتۇش ئۇسۇلىنى كەشىپ قىلغان پروفېسسور خاۋنىڭ ئۆلۈپ كەتكىنىگە ئۇزۇن يىل بولغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئۇسۇلىنى ئۆگەنگۈچىلەرنىڭ يوق بولۇشى مۇمكىنلىكىنى بىلگىنىدە قاتتىق ھەسرەت چېكىپتۇ. پروفېسسور خاۋنىڭ ئىز باسارلىرى بارمىدۇ، بار بولغان تەقدىردىمۇ ئۇلار تۇسكۇمبىيىدەك چەت جايغا كېلىپ قىزىمنى ئوقۇتۇشقا ئۇنارمۇ؟ دەپ غەمگە پېتىپتۇ.

مەن ئالتە ياشقا كىرگەندە، دادام بالتىموردا داڭلىق بىر كۆز دوختۇرىنىڭ بارلىقى، بىر نەچچە قارىغۇ كىشىنى داۋالاپ ساقايتقانلىقىنى ئاڭلاپ مېنى دەرھال شۇ يەرگە ئاپىرىپ كۆزۈمنى داۋالاتماقچى بوپتۇ.

بۇ شۇقەدەر كۆڭۈللۈك سەپەر بولدىكى، ھازىرغىچە تېخى يېڭىلا بولغاندەك خاتىرەمدە ئېنىق تۇرىدۇ. پويىزدا مەن نۇرغۇن دوستلار بىلەن تونۇشتۇم، بىر ئايال بىر قۇتا قۇلۇلە قېپى بەرگەنىدى، دادام ئۇنىڭغا تۆشۈك ئېچىپ، ماڭا بىر يىپقا ئۆتۈكۈزۈزدى. بۇ نەرسىلەر ماڭا خېلى ئۇزۇن ۋاقىت چەكسىز خۇشاللىق ۋە قانائەت بەخش ئەتتى. پويىز خىزمەتچىسى ناھايىتى

ئوخلۇق، مۇلايىم ئادەم ئىدى. ئۇ بىلەت تەكشۈرگىلى كەلگەندە، مەن ئۇنىڭ پېشىنى تارتاتتىم. ئۇ ماڭا بىلەت كېسىدىغان قايچىنى ئويناتقىلى قويماتتى. مەن ئورنۇمدا يېتىۋېلىپ، كېسىۋتىلگەن كارتۇشكىلارنى تېشىپ ئويناياتتىم، پەقەتمۇ زېرىكمەيتتىم.

ئاپام لۆڭگىلەردىن ماڭا بىر قونچاق ياساپ بەردى. بىراق، ئۇنىڭ يا كۆزى، يا قۇلىقى، يا ئېغىزى، يا بۇرنى يوق ئىدى. ئۇنىڭ يۈزىنىڭ قانداق بولۇشىنى ئانچە سۈرۈشتۈرۈپ كەتمىدىم. لېكىن، كۆزىنىڭ يوقلۇقى ماڭا قاتتىق زەربە بولۇپ تۇيۇلدى. شۇڭا، مەن ھەممەيلەندىن بىر ئامال قىلىپ ئۇنىڭغا كۆز چىقىرىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدىم. ئەمما، بۇ ئىش ھېچكىمنىڭ قولىدىن كەلمىدى. بىردىنلا كاللامغا بىر ئۇيۇ كەلدى ـ دە، جايىمىدىن سىرىلىپ چۈشۈپ ھاممامنىڭ قېشىغا باردىم. ئۇنىڭ مارجان قويۇلغان پىلاشىدىن ئىككى تال مارجانىنى ئۈزۈۋېلىپ، ھاممامغا ئۇنى قونچىقىمنىڭ كۆزىگە بېكىتىپ بېرىشنى ئۇقتۇردۇم. ھاممام مېنىڭ گېپىمنى تەستىقلىتىش ئۈچۈن قولۇمنى تارتىپ كۆزىنى تۇتقۇزدى، مەن كۆچەپ بېشىمنى لېڭشىتتىم. شۇنىڭ بىلەن ئۇ مارجانىنى تېكىپ بەرگەنىدى، مەن شۇنچىلىك خۇش بولۇپ كەتتىم. لېكىن، ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ قونچاقتىن زېرىكىتىم.

پۈتكۈل سەپەر داۋامىدا مەن كۆپ ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇپ تىنىم تاپمىدىم، بىرەر قېتىممۇ جېدەل قىلمىدىم.

بالتىمورغا بارغاندىن كېيىن، بىز بىۋاستە دوختۇر زېچامغا كۆرۈندۇق. ئۇ بىزنى قىزغىن كۈتۈۋالدى. بىر قۇر تەكشۈرۈپ چىققاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ئامال قىلالمايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. بىراق، ئۇ بىزنى رىغبەتلەندۈرۈپ، مېنىڭ ئوقۇسام بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى ھەمدە دادامغا تەكلىپ بېرىپ، قىزىڭىزنى ۋاشىنگتونغا ئاپىرىپ دوكتور ئالېكساندىر بېل بىلەن كۆرۈشۈپ بېقىڭ. ئۇ سىلەرنى گاس ـ گاچا بالىلار مەكتىپى ھەمدە ئوقۇت-

قۇچىلار سالاھىيىتى ھەققىدىكى ماتېرىياللار بىلەن تەمىن ئېتىلىشى مۇمكىن دېدى. دوختۇر زېچامنىڭ تەكلىپى بويىچە بىز ئائىلە بويىچە ۋاشىنگتونغا ئاتلاندۇق. دادام - ئاپامىلار غەمگە پېتىپ خىيالدىن باش كۆتۈرمىدى. مەن بولسام ئۆتكەن - كەچكەننى سېزىپ ساياھەت قىلىشىمۇ بىر قىزىق ئىشكەن دەپ ئويلاپ غەمدىن يىراق يۈردۈم.

ئۇ چاغلاردا مەن تېخى ئىش ئۇقمايدىغان بالا بولسامۇ، دوكتۇر بېل بىلەن ئۇچرىشىپلا ئۇنىڭ مۇلايىم، يېقىشلىق ئادەم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. ئۇ مېنى تىزىغا ئېلىپ سائىتىنى ئويناتقۇزدى، سائىتىنى جىرىڭلىتىپ ئۇنىڭ تەۋرىنىشىنى ماڭا ھېس قىلدۇردى. دوكتور ئۇستا دوختۇر ئىكەن. قول ئىشارىتىمنى تېزلا بىلىۋالدى. مەنمۇ ئۇنىڭغا ئامراق بولۇپ قالدىم. شۇ چاغدا مەن بۇ ئۇچرىشىشنىڭ ھاياتىمنىڭ بىر بۇرۇلۇش نۇقتىسى بولۇپ قېلىشىنى، ھاياتىمنىڭ قاراڭغۇلۇقتىن يورۇقلۇققا، غېرىبلىقتىن ئىللىقلىق قوينىغا كىرىشىنىڭ باشلىنىشى، شۇنداقلا بىلمىگە ئېرىشىشتىكى ئاچقۇچقا ئىگە بولۇپ قالغانلىقىمنىڭ تۇنجى قەدىمى بولۇپ قالىدىغانلىقىنى تونۇپ يەتمىگەنىدىم.

دوكتور بېل دادامغا بوستۇندىكى بوگۇنىس مەكتىپىنىڭ مۇدىرى ئاننا نوتىس ئەپەندىگە خەت يېزىپ ماڭا ناھايىتى ياخشى بىر ئوقۇتقۇچى ئەۋەتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلىشنى تەۋسىيە قىلىدى. بوگۇنىس مەكتىپى «ئامېرىكا خاتىرىلىرى» دە تىلغا ئېلىنغان دوكتور خاۋ قارىغۇ، گاس، گاچىلار ئۇچۇن ھاردىم - تالدىم دېمەستىن ئىشلىگەن جاي ئىدى.

دادام دەرھال خەت سالدى. بىر نەچچە ھەپتىدىن كېيىن، ئوقۇتقۇچى تېپىلدى دېگەن خۇش خەۋەر يېزىلغان يالقۇنلۇق سالام خەت تاپشۇرۇۋالدۇق. بۇ 1886 - يىلى يازدىكى ئىش ئىدى. بىراق سوللىۋان خانىم بىزنىڭ ئۆيگە ئىككىنچى يىلى 3 - ئايدا

يېتىپ كەلدى.

شۇنداق قىلىپ، مەن مىسىردىن چىقىپ، سىنەي تېغى ئالدىغا كەلدىم. شۇئان ئىلھام ئوتلىرى پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى يان-دۇردى. كۆز ئالدىمدا سانسىزلىغان ئاجايىپ كۆركەم مەنزىرە پەيدا بولدى. بۇ مۇقەددەس تاغدىن: «بىلىم ئىنسانغا مېھىر - مۇھەببەت، يورۇقلۇق، ئەقىل - پاراسەت ئاتا قىلىدۇ» دېگەن ياڭراق ئاۋاز كەلدى.

سۇ روھىمنى ئويغاتتى، ماڭا يورۇقلۇق، ئۈمىد، شادلىق ۋە ئەركىنلىك بەخش ئەتتى.

يېڭى ھايات بەخش ئەتكۈچى

1887 - يىلى 3 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئوقۇتقۇچىم ئاننىي سۇللىۋان ئائىلىمىزگە كەلدى. بۇ ھاياتىمدىكى ئىنتايىن مۇھىم بىر كۈن بولۇپ قالدى. شۇ چاغدا مەن ئالتە ياش توققۇز ئايلىق بولغانىدىم. شۇنىڭدىن ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى بىر - بىرىگە تۇپتىن ئوخشىمايدىغان تۇرمۇشۇمنى ئويلىسام، ھاياجاندىن ئۆزۈمنى بېسىۋالالمايمەن.

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىنكى چاغ، مەن كارىدوردا جىممىدە تۇراتتىم. مەن ئاپامنىڭ قول ئىشارىسى ۋە باشقىلارنىڭ ئالدىراپ - تېنەپ يۈرگەنلىكىدىن بۈگۈن ئالاھىدە بىر ئىش بولىدىغانلىقىنى سەزدىم - دە، جىممىدە ئىشىك ئالدىغا بېرىپ، پەلەمپەيدە ساقلاپ تۇردۇم.

چۈشتىن كېيىن تازا تاۋىغا يەتكەن قۇياش نۇرى بالكونىنى چۈمكىگەن، ئۈچقات يوپۇرماقلىرى يۇزۈمنى ئىللىق سۆيۈپ ھۆزۈلاندۇراتتى. مەن گۈل يوپۇرماقلىرىنى ئۈۋۈلايتتىم ياكى جەنۇبنىڭ باھار قۇياشىغا تەلپۈنۈپ ئېچىلغان گۈللەرنى سىلايتىم. كەلگۈسىدە قانداق مۆجىزىلەرنىڭ يۈز بېرىشىنى بىلمىسەممۇ، شۇ چاغدا نەچچە ھەپتىلىك تىنماي چېچىلىش، پەرىشانلىق، خاپىلىقتىن كېيىن تولىمۇ ھالسىرىغان ھالەتتە ئىدىم.

دوستۇم، سىز بەلكىم تۇمان باسقان دېڭىزدا سەپەر قىلغان بولۇشىڭىز، قويۇق تۇمان ئىچىدە سىز يۈرىكىڭىز دۈكۈلدەپ سوققان، بىرەر كۈتۈلمىگەن ھادىسىگە يولۇقۇپ قالارمەنمۇ، دەپ

ئەندىشىگە چۈشكەن ھالدا كىمىڭىزنى ھەيدەپ ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئاستا - ئاستا قىرغاقتا قاراپ ماڭغان بولۇشىڭىز مۇمكىن. تەربىيە ئېلىشتىن ئىلگىرى مەن بەئەينى شۇ تۇمان ئىچىدىكى كىمە ئىدىم. مەندە كومپاسمۇ، تەكشۈرۈش ئەسۋابىمۇ يوق بولغاچقا، پورتقا يېقىنلا كېلىپ قالغانلىقىمنى پەقەتلا بىلمەيتتىم. شۇڭا، ئىچىمدە: «ۋاھ، يورۇقلۇق! يورۇقلۇق! ماڭا تېزرەك يورۇقلۇقنى كۆرسەتسەڭچۇ!» دەپ ئۇنسىز نىدا قىلاتتىم. دەل مۇشۇنداق بىر پەيتتە مېھىر - شەپقەت نۇرى ۋۇجۇدۇمغا چېچىلىدى.

مەن بىرىنىڭ ماڭا يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ ئاپام ئوخشايدۇ، دەپ ئىتتىك قولۇمنى سوزدۇم. بىرى قولۇمدىن تۇتۇپ مېنى ئۆزىگە تارتتى - دە، باغرىغا چىڭ باستى. ماڭا ئۇ دۇنيادىكى ھەقىقەتلەردىن بېشارەت بېرىدىغان، ماڭا چەكسىز مېھىر - مۇھەببەت ئاتا قىلىدىغان بىر كىشىدەك تۇيۇلدى. بۇ كىشى ئوقۇنقۇچىم ئانىمىز سۇللىۋان ئىدى.

ئەتىسى ئەتىگەن ئۇ مېنى يېتىلەپ ھۇجرىسىغا ئەكىرىپ ماڭا بىر قونچاق بەردى. بۇ قونچاقنى ماڭا بوگىنىس ئەمالار مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى سوۋغا قىلغانلىقىنى كېيىن ئۇقتۇم. قوندۇچاقنىڭ كىيىمىنى ياشانغان رولا ئۆز قولى بىلەن تىككەنىكەن. مەن بىردەم قونچاق ئويناپدىم. ئاندىن سۇللىۋان خېنىم ئالىقىنىمغا ئاستا «DOLI» دېگەن خەتنى يازدى. بۇ ھال مەندە قول ئويۇنى ھەمدە دوراپ ئۇنىڭ ئالىقىنىغا سىزىشقا قارىتا زور قىزىقىش پەيدا قىلدى. مەن خەتنى ئاخىر توغرا يازالايدىغان بولغاندا شۇنچىلىك ئىپتىخارلاندىم. خۇشاللىقىم يۈزۈمگە تېپىپ چىقىپ، قۇلاقلىرىمغىچە يېڭى ئېچىلغان قىزىل گۈلدەك قىزارىدىم. دەرھال ئاپامنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ، ئۇنىڭغا يېزىپ كۆرسەتتىم.

مەن ئۆزۈمنىڭ خەت يېزىۋاتقانلىقىمنى، ھەتتا دۇنيادا يېزىق

دېگەن نەرسىنىڭ بارلىقىنى تېخى پەقەتلا بىلمەيتتىم. شۇنداقتىمۇ سۈرەتكە تەقلىد قىلىپ قاپاق سىزغان تەرزدە، سۇللىۋان مۇئەللىمنىڭ ھەربىكتىنى دوراپ يازاتتىم. شۇنىڭدىن كېيىن، مەن چوڭقۇر چۈشىنىشكە ئىنتىلمىسەممۇ، مۇشۇ خىل ئۇسۇلدا «يېڭىنە» (PIN)، «ئىستاكان» (CUP)، «ئولتۇرۇش» (SIT)، «تۇرۇش» (STAND)، «مېڭىش»، (WALK) قاتارلىق سۆزلەرنى قوشۇپ يېزىشنى ئۆگىنىۋالدىم. ئوقۇتقۇچۇم بىر نەچچە ھەپتە ئۆگەتكەندىن كېيىن چۈشەندىمكى، دۇنيادىكى جىمى نەرسىنىڭ ئۆزىگە خاس ئىسمى - نامى بار ئىكەن.

بىر كۈنى، سۇللىۋان خېنىم ماڭا يېڭى ۋە يوغان بىر قونچاق بەردى. شۇنداقلا بۇرۇنقى قونچاقنىمۇ ئەكېلىپ تىزىمغا قويۇپ قويغاندىن كېيىن، قولۇمغا «DOLL» دېگەن گەپنى يازدى. بۇنىڭ بىلەن ماڭا چوڭ ۋە كىچىك ئىككى قونچاقنىڭ ئاتىلىشى ئوخشاشلا «DOLL» بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

شۇ كۈنى، چۈشتىن بۇرۇن سۇللىۋان خېنىم ئىككىمىز «ئىستاكان» ۋە «سۇ» دېگەن ئىككى خەت ئۈستىدە تالاش - تارتىش قىلىپ قالدۇق. ئۇ ماڭا «ئىستاكان» بىلەن «سۇ» نىڭ ئىككى نەرسە ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرمەكچى بولدى. مەن بولسام ئۇلارنى ئارىلاشتۇرۇۋېلىپ، ئىككىسى ئوخشاشلا بىر نەرسە دەپ تۇرۇۋالدىم. ئۇ ئامالسىز بۇ گەپنى قويۇپ، قونچاقنىڭ ئاتىلىشى بولغان «DOLL» نى مەشىق قىلغۇزدى. بۇنىڭدىن بەكلا ئېچىم سىقىلىپ كەتتى - دە، يېڭى قونچاقنى يىرتىپ - يىرتىپ يەرگە ئاتتىم. شۇنداق ئېچىم يورۇپ كەتتى، بۇ ئەسكىلىكىمدىن خىجىل بولمىدىم، پۇشايمانمۇ قىلمىدىم، ئەكسىچە تولىمۇ خۇشال بولدۇم. چۈنكى، بۇ قونچاققا ئامراق ئەمەس ئىدىم. مېنىڭ غىرىب ۋە قاراڭغۇ دۇنيارىمدا ئىللىقلىق، رەھىم - شەپقەت دېگەن نەرسە زادىلا يوق ئىدى. سۇللىۋان خېنىم بىچارە قونچاقىمنىڭ پارىلىرىنى سۈپۈرۈپ ئوچاق ئالدىغا يىغىپ قويدى،

ئاندىن شىلەپەمىنى ماڭا سۇندى. مەن ئەمدى سىرتقا، ئىلىق قۇياش نۇر چېچىپ تۇرغان يەرگە چىقسام بولىدىغانلىقىنى چۈشەندىم.

بىز چىغىر يول بىلەن مېڭىپ بۇلاق سۇيى بار ئۆيگە كەلدۇق. ئۆينىڭ ئۈستىنى چۈمكىگەن ئۇچقاتلارنىڭ يېقىملىق خۇش ھىدى دىماغقا ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. سۇللۇۋان مۇئەللىم قولۇمنى بۇلاقتىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان سۇغا تۇتتى. مۇزدەك سوغۇق سۇ ئالقىنىمدىن ئېقىپ ئۆتتى. ئۇ يەنە بىر قولۇمغا باشتا ناھايىتى ئاستا، كېيىن ئىتتىكرەك قىلىپ «سۇ» (WATER) دېگەن خەتنى يازدى. مەن جىممىدە تۇرۇپ ئۇنىڭ بارماقلىرىنىڭ ھەرىكىتىگە تازا دىققەت قىلدىم. بىردىنلا كۆڭلۈم ۋاللىدا يورۇپ، ئاجايىپ بىر خىل تۇيغۇ ۋۇجۇدۇمنى چۈلغىدى. شۇئان تىل، يېزىق دېگەن نەرسىنىڭ سىرىنى چۈشەندىم. «سۇ» دېگەن خەتنىڭ مېنىڭ قولۇمدىن ئېقىپ ئۆتكەن مۇشۇ سوغۇق ۋە ئاجايىپ غەلىتە بىر نەرسە ئىكەنلىكىنى بىلدىم.

سۇ روھىمنى ئويغاتتى. ماڭا يورۇقلۇق، ئۈمىد، شادلىق ۋە ئەركىنلىك بەخش ئەتتى.

بۇلاق سۇيى بار ئۆيدە بولۇپ ئۆتكەن ئىشلار قەلبىمدە بىلىم ئېلىش ئىستىكىنىڭ يالقۇنلۇق ئوتىنى تۇتاشتۇردى! ئاھ! ئەسلىدە ئالەمدىكى جىمى نەرسىنىڭ ئۆزىگە خاس نامى بار ئىكەن. ھەربىر نام مەندە يېڭى ئوي - پىكىر ئويغىتىدىكەن ئەمەسمۇ. شۇنىڭ بىلەن مەن ھەممىلا نەرسىگە يېڭىچە، زور قىزىقىش نەزىرىدە قارايغان بولدۇم. ئۆيگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، مەن تۇنۇلمىكى نەرسىگە جان كىرگەندەك بولۇپ، بايا يىرتىپ تىتىۋەتكەن قونچاق ئېسىمگە كېلىپ، سىپىلاپ ئوچاق ئالدىغا كەلدىم. پارچە پۇرۇچلارنى قۇراشتۇرۇپ چىقماقچى بولغانىدىم، پەقەتلا مۇمكىن بولمىدى. بايىقى ئەسكى قىلىقلىرىمنى ئويلاپ، ئۆمرۈمدە تۇنجى رەت قاتتىق پۇشايمان قىلدىم، كۆزلىرىمگە

لىققىده ياش تولدى.

شۇ كۈنىى خېلى كۆپ خەتلەرنىى، يەنى «ئاتا» (FATHER)، «ئانا» (MOTHER)، «سىڭىل» (SISTHER) قاتارلىقلارنى ئۆگىنىۋالدىم. بۇ خەتلەر كۆز ئالدىمدىكى پۈتكۈل دۇنياغا ئادەم كۆرۈپ قانمايدىغان، شۇنچىلىك گۈزەل ۋە رەڭدار تۇس بەردى. بۇ كېچە شادلىققا تولغان يۈرىكىم هاياجان ئىلكىده ئەتىكى يېڭى بىر كۈننىڭ ھالدۇراق يېتىپ كېلىشىگە تەقەززا بولدى. ئاھ! دۇنيادا مەندىنمۇ بەختلىك بالا بارمىدۇ - ھە!

بىز دەريا بويىدىكى يۇمران ئوت - چۆپلەردە دەرسنى باشلىدۇق. بۇ يەردە مەن تەبىئەت بىلەن ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى شاپائەتنى چۈشەندىم.

تەبىئەتكە يېقىنلىشىش

سۇللىۋان مۇئەللىم 1887 - يىلى 3 - ئايدا هاياتىمغا كىرىپ كەلدى. بۇلاق مېنىڭ قەلب كۆزۈمنى ئاچتى. مۇشۇ ئارىلىقتىكى ئىشلارنىڭ هەممىسى خۇددى يېڭىلا بولۇپ ئۆتكەن- دەك خاتىرەمدە ئېنىق تۇرۇپتۇ. مەن كۈن بويى ئۇنى بۇنى سىلاپ تۇتۇپ ئۇلارنىڭ نامىنى يادلايتتىم. تۇتقان - قويغان نەرسىلەر كۆپەيگەنسېرى ئۇلارنىڭ نامى ۋە ئىشلىتىلىش ئورنىنى تېخىمۇ ئوبدان بىلدىم. خۇشاللىقىم ئارتىپ، ئىشەنچكە تولدۇم. تاشقى دۇنيا بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ئېنىق هېس قىلالايدىغان بول- دۇم.

كۆركەم ۋە ئاۋاتچىلىق ياز پەسلىمۇ كېلىپ قالدى. سۇلل- ۋان خېنىم مېنى يېتىلەپ تېنىپسىسى دەرياسى بويلىرىدا سەيلە قىلاتتى. ئېتىز - دالىلارغا، تاغ - ئېدىرلارغا بېرىپ، ئېتىزلار- دا يەر ئاغدۇرۇۋاتقان، زىرائەت تېرىۋاتقان كىشىلەرنى تاماشا قىلاتتۇق. بىز دەريا بويىدىكى يۇمران ئوت - چۆپلەردە ئولتۇ- رۇپ، كىشىلىك هاياتتىكى يېڭى بىر دەرسنى باشلىدۇق. بۇ يەردە مەن تەبىئەت بىلەن ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى شاپائەتنى چۈشەندىم. مەن سېخىي قۇياش نۇرىنىڭ زېمىنىدىكى دەل - دە- رەخلەرنى قانداق ياشنىتىدىغانلىقىنى، ئۇچار قاناتلارنىڭ قانداق ئۇۋا سالىدىغانلىقى ۋە قانداق كۆپىيىدىغانلىقى، پەسلىنىڭ ئۆز- گىرىشىگە قاراپ قاياقلارغا، قانداق يۆتكىلىدىغانلىقىنى بىلىۋال-

دىم. تىيىن، كېيىك، شىر قاتارلىق ھەر تۈرلۈك ھايۋانلارنىڭ قانداق قىلىپ ئوزۇقلۇق تېپىپ يەيدىغانلىقى، قانداق ئۆچەككە كىرىدىغانلىقىنىمۇ ئۇقۇۋالدىم. بىلگەن - چۈشەنگەن ئىشلار كۆپەيگەنسېرى تەبىئەتنىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە دۇنيانىڭ شۇقەدەر گۈزەللىكىنى يەنىمۇ ئوبدان بىلىۋالدىم.

سۇللىۋان خېنىم ماڭا يوغان بەردەم دەل - دەرەخلەردىن، سىلىق، يۇمران يوپۇرماقلاردىن، ھەتتا كىچىككىنە سىڭلىمنىڭ بۇدرۇق قوللىرىدىن گۈزەللىكنى ھېس قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن بەھرە ئېلىشنى ئۆگەتتى. ئاندىن ماڭا يەر شارىنىڭ شەكلىنى سىزىشنى ئۆگەتتى. مېنى بىلگەنلىرىمنى تەبىئەت بىلەن باغلاپ گۈل - گىياھلار، قۇشلار بىلەن شادىمان دوستلاردىن بولۇش يولىغا باشلىدى. ئەمما، بۇ ئارىلىقتا بولۇپ ئۆتكەن بىر ئىش ماڭا تەبىئەتنىڭ دائىملا مېھرىبان ۋە سۆيۈملۈك بولمايدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى.

ھاۋا ئوچۇق كۈنلەرنىڭ بىرى، سەھەردە سۇللىۋان خېنىم ئىككىمىز ئايلىنىپ خېلى يىراقتا كېتىپ قاپتۇق. قايتىشىمىزدا توساتتىن ھاۋا ئۆزگىرىپ تىنجىق ئىسسىق بولۇپ كەتتى. شۇڭا، بىز نەچچە قېتىم يول بويىدىكى دەرەخلەرنىڭ سايىسىدا ئارام ئالدۇق. ئاخىرىقى قېتىم ئۆيىگە يېقىن جايدىكى ياۋا گىلاس دەرىخى ئاستىدا توختىدۇق. دەرەخنىڭ شاخلىرى راسا باراقسان بولۇپ، چىقىپ ئولتۇرىدىغان ئەپلىك جايلىرىمۇ بار ئىدى.

سۇللىۋان خېنىم مېنى يۆلەپ شاخقا چىقىرىپ قويدى. ئوبدانغىنا بىر ئاچىماقنى تېپىپ ئولتۇرۇۋالدىم. دەرەخ ئۇستى ئاجايىپ سالقىن ۋە راھەت ئىدى. سۇللىۋان خېنىم ئەمسە چۈشۈلۈك تاماقنى مۇشۇ يەردە يەيلى دېۋىدى، تولىمۇ خۇشال بولدۇم ھەمدە ئۇ بېرىپ ئۆيدىن تاماق ئەكەلگۈچە جايىمدىن مىدىرلىماي ئولتۇرۇشقا ۋەدە بەردىم.

ئۇشتۇمتوت ھاۋا ئۆزگىرىپ قۇياشنىڭ ئىللىق تەپتى غايىب

بولدى، ئاسمانىنى قارا بۇلۇت قاپلاپ، تۇپراقتىن غەلىتە پۇراق تارقىلىشقا باشلىدى. بۇنىڭ قاتتىق بوران - چاپقۇننىڭ بېشارىتى ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلەتتىم. شۇڭا مېنى نامەلۇم بىر قورقۇنچ، يېقىن كىشىلىرىمدىن ئايرىلىپ قالغاندەك، زېمىندىن يىراقلىشىپ كەتكەندەك بىر خىل يالغۇزلۇق تۇيغۇسى ئىلكىگە ئالدى. مەن تىترەپ دەرەخ شېخىنى چىڭ قۇچاقلىغىنىمچە سۇلىۋان خېنىمنىڭ تېزرەك كېلىشىنى تىلەپ ئىچىمدە دوئا قىلىپ جىممىدە ئولتۇردۇم.

بىر پەس جىملىقتىن كېيىن يوپۇرماقلار شاراقلاپ، شاخلار لىڭشىپ كەتتى. كۈچلۈك بوران دەرەخلەرنى يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشلايدىغاندەك ئەلپازدا قۇتراشقا باشلىدى. مەن شامال مېنى شاخلارغا قوشۇپ ئۇچۇرۇپ كېتەمدىكىن دەپ قورقۇپ، شاخنى تېخىمۇ چىڭ تۇتۇۋالدىم. دەرەخ بارغانسېرى قاتتىق لىڭشىپ، شىخىدىن ئايرىلغان يوپۇرماق ۋە سۇنغان ئىنچىكە، كىچىك شاخلار يۈز كۆزۈمگە يامغۇر كەبى تاراسلاپ ئۇرۇلدى. هودۇقۇپ كېتىپ سەكرەپ يەرگە چۈشۈۋالماقچىمۇ بولدۇم، لېكىن جۇرئەت قىلالمىدىم. زېمىن گويا ئۇستىگە ئىنتايىن ئېغىر نەرسە چۈشكەندەك تىترەپ - تەۋرەپ لەرزىگە كەلدى. بۇ تەۋرەش هەتتا مەن ئولتۇرغان شاخلارغىمۇ تەسىر قىلغانلىقىنى سەزدىم. قورقۇپ جېنىم بوغۇزۇمغىلا كېلىپ قالدى. ئاۋازىمنى قويۇۋېتىپ تازا ۋارقىراي دەپ تۇرسام، سۇللىۋان خېنىم كېلىپ قالىدى. ئۇ مېنى شاختىن يۆلەپ چۈشۈرۈۋىدى، يەرگە چۈشۈپلا ئۇنى چىڭ قۇچاقلىۋالدىم. مەزمۇت زېمىنغا دەسسەپ تۇرغىنىمدىن سۆيۈنۈپ ئىنتايىن خۇشال بولدۇم. بۇنىڭ بىلەن مەن يەنە بىر يېڭى بىلىمگە ئىگە بولدۇم. تەبىئەتنىڭ گۈزەل، مۇلايىم مېهرىبان تاشقى قىياپىتىگە ئۆتكۈر تىرناقلارمۇ يوشۇرۇنغان بولۇپ، بەزىدە ئۇ پەرزەنتلىرىگە تېخى خېلىلا قاتتىق جەڭ ئېلان قىلىدىكەن.

خەۋپ ئۆتۈپ كەتتى. لېكىن، خېلى ئۇزۇن ۋاقىتلارغىچە مەن شاختا چىقىشقا جۈرئەت قىلالمىدىم. ھەتتا ئويلىسامۇ پۈتۈن ۋۇجۇدۇمغا تىترەك ئولىشاتتى. ئاخىر بىر كۈنى بولۇق شاخلارىنىڭ، خۇش ھىدى بىلەن ئۆزىگە تارتىپ تۇرغان ئۈياتچان دەرەخنىڭ قىزىقتۇرۇشىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، قورقۇنچمىنى يېڭىپ، قايتا دەرەخكە چىقتىم.

ئۇ باھارنىڭ ناھايىتى گۈزەل، ئوچۇق ھاۋالىق بىر كۈنى ئىدى. مەن يالغۇز ئولتۇرۇپ شىپاڭدا كىتاب كۆرۈۋاتاتتىم. گويا يېنىمدىن «باھار ئىلاھى» لىپ قىلىپ ئۆتۈپ كەتكەندەك، بىردىنلا بىر خىل خۇش ھىد گۇپ قىلىپ بۇرنۇمغا ئۇرۇلدى. بۇنىڭ ئۈياتچان دەرەخ چېچەكلىنىڭ ھىدى ئىكەنلىكىنى پەملىدىم - دە، دەرەخ يېنىغا بارماقچى بولدۇم. شۇنىڭ بىلەن سىپىلاپ باغنىڭ ئايىغىغا باردىم. ئۈياتچان دەرەخ قاشالىق چىغىر يولنىڭ ئەگىلىدىغان يېرىدە ئىدى.

ئىللىق قۇياش سېخىيلىق بىلەن نۇر چاچماقتا. ئۈياتچان دەرەخنىڭ چېچەكلىرى قۇياش نۇرىدىن سۆيۈنۈپ شوخ ئۇسسۇل ئويناماقتا. مىچىدە چېچەكلەرگە پۇركەنگەن شاخلار ئېگىلىپ يەرگە، ئوتلارغا تېگەي - تېگەيلا دەپ قالغانىدى. رەڭدار، كۆركەم چېچەك بوشقىنا تېگىپ قويسىمۇ گۇر قىلىپ تۆكۈلەتتى. مەن تۆكۈلگەن گۈل بەرگىلىرىنى دەسسەپ ئۆتۈپ دەرەخ تۈۋىگە باردىم. پۈتۈمنى دەرەخنىڭ ئاچماق شېخىغا قويۇپ، غولىنى چىڭ تۇتۇپ يۇقىرىغا ياماشتىم. غول توم بولغاچقا تۇتالمايتتىم، ئۇشۇشاق شاخلار قولۇمنى تىتىۋەتتى. بىراق، مەن ئاجايىپ قالتىس بىر ئىش قىلىۋاتقاندەك غەلىتە بىر تۇيغۇنىڭ تۇرتكىسىدە توختىماي يۇقىرىغا ئۆرلەپ، ئەپلىك بىر جايىنى تېپىپ ئولتۇردۇم. بۇ جاي بۇرۇن بىر چاغلاردا باشقىلار ياساپ قويغان، كېيىن ۋاقىتسىزلىق ئۆتۈشى بىلەن دەرەخنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ كەتكەن چاققانغىنا ئورۇندۇق ئىدى.

بۇ يەردە خېلى ئۇزۇن ئولتۇردۇم. ئۆزۈمنى گويا بۇلۇتلار ئۈستىدە، ئاسماندا تۇرغان پەرىزاتلاردەك ھېس قىلدىم. شۇنىڭ-دىن كېيىن مەن دائىم ئاي ئۇردىسىدىكى پەرىزات دەرىخىگە ئوخشايدىغان بۇ دەرەخكە چىقىۋېلىپ ئويناىدىغان، خىيال سۈر-دىغان، ئاجايىپ - غارايىپ خىيالىي مەنزىلەر ئىچىدە يايراپ سەيلە قىلىدىغان بولدۇم.

سۆيگۈ - مېھرنى تۇتقىلى بولمايدۇ، بىراق ئۇ ئاتا قىلغان شېرىن سېزىمنى ھېس قىلغىلى بولىدۇ. سۆيگۈ - مېھىر بولماسا، سىز ئېچىلىپ يۈرەلمەيسىز، ئوينىغۇڭىزمۇ كەلمەيدۇ.

«سۆيگۈ - مېھىر» نىڭ مەنىسىنى چۈشەندىش

مەن تىلىنىڭ ئاچقۇچىنى قولۇمغا ئېلىۋالغاندىن كېيىن، ئۇنى ئىشلىتىشكە ئالدىراپ كەتتىم.

ئادەتتە قۇلىقى ساق بالىلار تىلىنى ئوڭايلا ئۆگىنىۋالالايدۇ. باشقىلار دېگەن گەپنى ئاسان، كۆڭۈلۈك ھالدا چۈشىنىۋالىدۇ ۋە ئۆگىنىۋالىدۇ، ئاندىن شۇلارنى دوراپ سۆزلىيەلەيدۇ. ئەمما، گاس بالىلار سانسىزلىغان ئازابلىق كەچۈرمىشلەرنى باشتىن كەچۈرگەندىن كېيىنلا ئۆگىنەلەيدۇ. مەيلى قانچىلىك جاپالىق بولسۇن، نەتىجە تولىمۇ قانائەتلىنەرلىك ياخشى بولىدۇ. مەن ئىشىنى نەرسىلەرنىڭ نامىنى بىردىن - بىردىن ئاتاشنى ئۆگىنىشىتىن، «ئا، ئە» دەپ ئاۋاز چىقىرىشتىن باشلاپ تەرەققىي قىلىپ شېكىسپېيرنىڭ ئون تۆت مىسرالىق شېئىرلىرى ئۈستىدە ئاجايىپ مول ۋە گۈزەل تەسەۋۋۇرلارنى ئوتتۇرىغا قويالايدىغان بولدۇم.

باشتا، ئالغان بىلىمىم چەكلىك، ئۇقۇملار ئېنىق ئەمەس، ئۆگەنگەن خەت - سۆزلۈكلەر ئاز بولغانلىقى ئۈچۈن، مۇئەللىم ماڭا نۇرغۇن يېڭىلىقلارنى سۆزلەپ بېرەتتى، مەن بولسام ئاز سوئال سورايتتىم. تاشقى دۇنيانى بارا - بارا چۈشىنىشىم، بىلگەن سۆزلۈكلەرنىڭ كۆپىيىشى نەتىجىسىدە سوئاللارمۇ كۆپەيىشىگە باشلىدى. كۆپرەك چۈشىنىۋېلىش مەقسىتىدە مەن ھەر بىر نەرسە ئۈستىدە قايتا - قايتا ئىزدىنەتتىم. بەزىدە ئۆگەنگەن

بىرەر يېڭى سۆزنى ئىلگىرى بولۇپ ئۆتكەن تۈرلۈك ئىشلار بىلەن باغلاپ پىكىر يۈرگۈزەتتىم.

ھېلىمۇ ئېسىمدە، بىر كۈنى ئەتىگەن مەن بىرىنچى قېتىم «سۆيگۈ - مېھىر» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىنى سورىدىم. ئۇ چاغدا ئۆگەنگەن خەتلىرىم كۆپ ئەمەس ئىدى. مەن گۈللۈكتە يېڭى ئېچىلغان رۇخسىگۈللەرنى ئۈزۈپ سۇللىۋان خېنىمغا تۇتتۇم. ئۇ خۇشال بولۇپ كېتىپ مېنى سۆيۈپ قويماقچى بولدى، مەن ئاپامدىن باشقا كىشىلەرنىڭ سۆيۈپ قويۇشىنى خالىمايتتىم. سۇللىۋان خېنىم بىر قولىدا قۇچاقلاپ تۇرۇپ ئالىقىنىمغا: «مەن خېلىنىنى سۆيىمەن» دېگەن خەتلەرنى يازدى.

— سۆيۈش دېگەن نېمە؟ — دەپ سورىدىم.

سۇللىۋان خېنىم مېنى تېخىمۇ چىڭ قۇچاقلىدى ھەمدە يۈرىكىمنى كۆرسىتىپ:

— سۆيگۈ مۇشۇ يەردە، — دېدى.

مەن تۇنجى رەت يۈرىكىمنىڭ سوققانلىقىنى سەزدىم. لېكىن، مۇئەللىمنىڭ سۆزى ۋە ھەرىكىتىنىڭ مەنىسىنى يەنىلا چۈشىنەلمىدىم.

مەن ئۇنىڭ قولىدىكى رۇخسىگۈلنى پۈراپ قويۇپ، يېزىق ئارىلاش قول ئىشارىتى بىلەن:

— گۈلنىڭ ھىدى سۆيۈش دېگەن گەپمۇ؟ — دەپ سورىدىم.

— ياق، ئەمەس، — دېدى سۇللىۋان مۇئەللىم.

مەن ئويلىنىپ قالدىم. بىز قۇياش نۇرىغا چۆمۈپ تۇراتتۇق.

— سۆيۈش دېگەن قۇياشمۇ؟ — دەپ سورىدىم قۇياش نۇر چېچىپ تۇرغان جايىنى كۆرسىتىپ، — قۇياشمۇ يا؟

شۇ چاغدا مېنىڭ نەزىرىمدە، ئىللىق نۇرى بىلەن جىمى مەۋجۇداتنى ياشىنىتىپ، كائىناتنى گۈزەل تۇسكە كىرگۈزىدىغان

قۇياشتىن ياخشىراق نەرسە يوق ئىدى. ئەمما، سۇللىۋان خېنىم بېشىنى چايقىدى. مەن گاڭگىراپ قالدىم ۋە ئۇمىدسىزلەندىم. مۇئەللىم نېمىشقا ماڭا سۆيگۈ ـ مېھىرنىڭ نېمىلىكىنى دەپ بەرمەيدىغاندۇ؟ دەپ ئەجەبلەندىم.

بىر ـ ئىككى كۈن ئۆتتى. مەن چوڭ ـ كىچىك مارجانلارنى ئىككى چوڭ، ئۇچ كىچىك تەرتىپ بىلەن يىپقا ئۆتكۈزدۇم، لېكىن ھەدىسە بۇ تەرتىپنى ئارىلاشتۇرۇپ قويۇاتتىم. سۇللىۋان خېنىم يېنىمدا تۇرۇپ سەۋرچانلىق بىلەن خاتالىقىمنى تۈزىتەتتى. ئاخىرىدا قارىسام يەنە خېلى جىق يەرنى خاتا ئۆتكۈزۈپ قويۇپتىمەن. بۇنى بىلىپ زادى قانداق قىلسام بۇ مارجانىنى تۇغرا ئۆتكۈزەلەرمەن، دەپ ئويلىنىپ قالدىم. سۇللىۋان خېنىم پېشانەمگە نوقۇپ قويۇپ، «ئوبدان ئويلاڭ» دېگەن ئەتتى چىڭ ـ چىڭ بېسىپ يازدى.

مەن بىردىنلا بۇ ئەتنىڭ مېڭىدە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان جەريانىنى كۆرىستىدىغانلىقىنى چۈشەندىم. بۇنىڭ بىلەن ئابستراكت ئۇقۇمنى تۇنجى قېتىم ئېنىق بىلىۋالدىم.

مەن ئۇزۇنغىچە جىمجىت ئولتۇرۇپ كەتتىم. كاللامدا مارجانىنى قانداق ئۆتكۈزۈش ئىشى ئەمەس، بەلكى سۆيگۈ ـ مېھىر دېگەن سۆزگە يېڭىچە بىر كۆز قاراش بىلەن چۈشەنچە بېرىش ئويى كېزەتتى. بۇ كۈنى ھاۋا بۇلۇتلۇق ئىدى. تۇرۇپ ـ تۇرۇپ ـ لا سىم ـ سىم يامغۇر ياغاتتى. توساتتىن قۇياش بۇلۇتلارنى يېرىپ چىقىپ ۋاللىدە زېمىنىنى يورۇتتى.

مەن مۇئەللىمدىن يەنە سورىدىم:

ـــ سۆيۈش ـ مېھىر دېگەن قۇياش دېگەن بولامدۇ؟

ـــ سۆيۈش ـ مېھىر دېگىنىمىز قۇياش چىقىشتىن بۇرۇن ئاسماندا تۇرغان بۇلۇتقا ئوخشاپراق كېتىدۇ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى مۇئەللىم. ئۇ مېنىڭ يەنىلا گاڭگىراپ تۇرغىنىمنى بىلىپ يەنىمۇ ئاددىي، ئەمما شۇ چاغدا مەن زادىلا چۈشىنەلمىگەن سۆز

بىلەن چۈشەندۈردى، ـــ سىز بۇلۇتنى تۇتالمايسىز، لېكىن يامـ
غۇرنى سېزەلەيسىز. سىزگە مەلۇم، كۇن بويى قۇياش تەپتىدىن
قىزىپ، قاغجىراپ كەتكەن گۈللەر ۋە كائىنات يامغۇر ياغسا
نەقەدەر خۇشال بولۇپ كېتىدۇ ـ ھە! سۆيگۈ ـ مېھىرنىمۇ
تۇنقىلى بولمايدۇ. بىراق، ئۇ ئاتا قىلغان شېرىن سېزىمنى ھېس
قىلغىلى بولىدۇ. سۆيگۈ ـ مېھىر بولمىسا سىز ئىچىلىپ يۇرەلـ
مەيسىز، ئويىنىغۇڭىزمۇ كەلمەيدۇ.

بىر دىنلا بۇنىڭ داۋلىسىنى ئۇقۇۋالدىم. شۇنىڭ بىلەن شەـ
كىلسىز، سانسىزلىغان يىپلار مەن بىلەن باشقىلارنىڭ قەلبىنى
باغلىغانلىقىنى ھېس قىلدىم.

سۇللىۋان خېنىم ماڭا باشتىنلا قۇلىقى ساق بالىلار قاتارىدا
مۇئامىلە قىلدى ۋە سۆزلەشتى. ئوخشىمايدىغىنى شۇ بولدىكى،
ئۇ سۆزلەرنى ئېغىزىدا دېمەي، ئالقىنىمغا يېزىپ بەردى. ئوي
پىكىرنى ئىپادىلەيدىغان بۇنداق سۆزلەر ياكى ماقال ـ تەمسىللەرـ
نى پەقەتلا ئۇقالمىغان چاغلىرىمدا، ئۇ مېنى يېتەكلەپ بىلدۇرۇپ
تۇردى. باشقىلار بىلەن پىكىر ئالماشتۇرالماي قىينالغان چاغلىـ
رىمدىمۇ يېنىمدا ئەسكەرتىپ، چۈشەندۈرۈپ تۇردى.

بۇ خىل ئۆگىتىش جەريانى خېلى ئۇزۇن يىل داۋاملاشتى.
سەۋەب، قۇلىقى ساغرۇ بىر بالىنىڭ دائىم ئىشلىتىدىغان ئەڭ
ئاددىي، ئاسان سۆزلەرنى بىر نەچچە ئاي، ھەتتا نەچچە يىل
ئىچىدىلا ئۆگىنىۋېلىشى ھەمدە شۇئان ئىشلىتەلىشى مۇمكىن ئەـ
مەس. نورمال بالىلار گەپ سۆزلەرنى دائىم تەكرارلاش ۋە دوراش
بىلەنلا ئۆگىنىۋالىدۇ. يەنى، ئۇلار ئۆيدە چوڭلارنىڭ سۆزىنى
ئاڭلاۋېرىپ مېڭىسىنى ئىشقا سېلىپ، بۇ سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى
چۈشىنىۋالىدۇ، شۇنىڭدەك ئۆزىنىڭ ئۆي ـ پىكىرىنى ئىپادىلەشـ
نى ھەم ئۆگىنىۋالىدۇ. بىراق، گاس بالىلار ئوي ـ پىكىرىنى
تەبىئىي يوسۇندا ئىپادىلىيەلمەيدۇ. بۇ نۇقتىنى چۈشىنىپ يەتكەن
سۇللىۋان خېنىم بۇ كەمتۈكلۈكنى تولدۇرۇش ئۈچۈن تۇرلۇك

چاره - ئامالالرنى قىلدى. ئۇ زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ ئادەتتە دائىم ئىشلىتىلىدىغان سۆزلەرنى ماڭا بىردىن - بىردىن، قايتا - قايتا تەكرارلىتىپ، باشقىلار بىلەن قانداق سۆزلىشىشنى ئۇقتۇردى.

مەن خېلى ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتكەندە، ئاندىن تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئېغىز ئېچىپ باشقىلار بىلەن سۆزلىشىشكە پېتىنالمىدىم. تېخىمۇ ئۇزۇن ۋاقىتتىن كېيىن، قانداق سورۇندا قانداق سۆزلەشنى ئاران بىلىۋالدىم.

گاس ھەم ئەمالار گەپ - سۆزلەرنىڭ (پاراڭلارنىڭ) ئىنچىكە تەرەپلىرىنى ئوڭايلىقچە چۈشىنىپ يېتەلمەيدىكەن. دېمەك، گاس ھەم ئەمالار يولۇقىدىغان قېيىنچىلىق نەقەدەر زور - ھە! ئەگەر باشقىلارنىڭ ياردىمى بولمىسا ئۇلار باشقىلارنىڭ سۆز قىلغاندىكى تەلەپپۇزىنى پەرق ئېتەلمەيدىكەن، تەلەپپۇز ئۆزگىرىشلىرىدىكى مەنىنى چۈشىنەلمەيدىكەن. شۇنداقلا، ئۇلار قەلبىنىڭ تەبىئىي ئىزھارى بولغان چىراي ئىپادىسىنى ھەم كۆرەلمەيدىكەن ئەمەسمۇ.

گۈزەل ۋە ياخشى نەرسىلەرنى ياخشى كۆردۈم، ئامراق بول-دۇم، بىراق بۇنداق ھەۋەسنىڭ قانچىلىكى ئۆزۈمدە بۇرۇندىن بارلىقى، قانچىلىكىنى سۇللىۋان خېنىم ماڭا بەخش ئەتكەنلىكىنى ئۆمرۈم بويى پەرق ئېتەلمەي كەلدىم.

خۇشاللىق ۋە ھەيرانلىق

مەن ئىككىنچى باسقۇچلۇق تەربىيىدە ئوقۇشنى ئۆگەندىم.

مەن ھەرپلەرنى قوشۇپ بىر نەچچە سۆزنى يېزىشنى ئۆگەن-گەن ھامان، سۇللىۋان خېنىم ھەرپلەر كۆپۈنكى شەكىلدە يېزىل-غان قاتتىق قەغەز كارتۇشكىلارنى بەردى. كۆپۈنكى شەكىلدىكى ھەربىر خەتنىڭ مەلۇم بىر جىسىم، مەلۇم ھەربىكەت ياكى مەلۇم ئالاھىدىلىككە ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقىنى تېزلا بىلىۋالدىم. مەندە بىر رامكا بولۇپ، ئۆگەنگەن خەتلەرنى شۇ رامكىغا تىزىپ جۈملە ياسىسام بولاتتى. لېكىن، مەن بۇ كارتۇشكىلارنى تىزىپ جۈملە ياساشتىن ئىلگىرى، بۇ جۈملىنى ھەقىقىي شەيئىي ئارقىلىق ئىپادىلەشكە ئادەتلەندىم. مەسىلەن، «قونچاق» «كارىۋات ئۈس-تىدە» دېگەن كارتۇشكىلارنى ئالغاندىن كېيىن، ھەربىر كارتۇش-كىنى ئەمەلىي نەرسىنىڭ ئۈستىگە قويدۇم. ئاندىن قونچاقنى كارىۋات ئۈستىگە قويۇپ، قالغان كارتۇشكىلارنى تېگىشلىك جايغا قويدۇم. بۇنىڭ بىلەن ھەم بىر جۈملە ياسالدى ھەم بۇ شەيئىگە مۇناسىۋەتلىك جۈملە مەزمۇنى ئىپادىلەندى.

بىر كۈنى سۇللىۋان خېنىم ماڭا «girl» (قىز بالا) دېگەن خەتنى يوپكىغا قادىتىۋەتتى. ئاندىن ئۆزى كىيىم ئىشكاپى يېنىغا بېرىپ تۇرۇپ، «wardrobe» (كىيىم ئىشكاپىدا) دېگەن خەت-لەرنى كىيىم ئاسقۇچقا ئىلىپ قويدى. بۇ ئويۇنغا كېيىن مەن

بەكمۇ ئامراق بولۇپ كەتتىم. مەن دائىم سۇللىۋان خېنىم بىلەن سائەتلەپ ئويناپ كېتەتتۇق. ئۆيدىكى نەرسىنىڭ جىسمىنى ھەمـ شە سۆز - جۇملە قىلىپ تىزاتتۇق.

كارتا قۇراشتۇرۇپ جۇملە تۈزۈش ئويۇنى ئوقۇش باسقۇچىغا كىرىشىنىڭ دەسلەپكى قەدىمى ئىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي، مەن «ساۋات چىقىرىش ئوقۇشلۇقى» دىن ئۆگەنگەن خەتلەرنى ئىزدەشكە كىرىشتىم. بىلگەن خەتلىرىمنى تېپىۋالسام، بەئەينى مۆكۈ - مۆكۈلەڭ ئوينىغاندا بىرىنى مۆكۈۋالغان جايىدىن تېپىۋالغاندەك ناھايىتى خۇشال بوپكەتتىم. مەن مانا شۇ تەرىقىدە ئوقۇشنى باشلىۋەتتىم.

خېلى ئۇزۇن ۋاقىتقىچە مەن رەسمىي، مۇنتىزىم دەرس ئوقۇمىدىم. ئىنتايىن تىرىشىپ ئۆگەنگىلىرىمۇ ناھايىتى ئويۇن ئوينىغاندەكلا بىر ئىش بولۇپ، رەسمىي دەرس ئۆتكەنگە ئوخشىماي‌تتى. چۈنكى، سۇللىۋان خېنىم مەيلى نېمە ئۆگەتسۇن، ئۇنى ماڭا قىزىقارلىق ھېكايە ۋە تەسىرلىك، جاراڭلىق شېئىرلار بىلەن چۈشەندۈرەتتى. مېنىڭ قىزىقىپ كەتكىنىمنى بايقىسا، ئۆزىمۇ كىچىك بالىغا ئۆزگىرىپ قالغانغا ئوخشاش، توختىماي مەن بىلەن بەس - مۇنازىرە قىلاتتى. ئۇنىڭ سەۋرچانلىق بىلەن يېتەكلىشى نەتىجىسىدە گراممات‌ىكا ئۆگىنىش، ھېساب مەسىلىلىرىنى ئىشـ لەشتەك بالىلار ئاسانلا زېرىكىپ قالىدىغان ئىشلار، شۇنىڭدەك مەسىلىلەرنى چۈشەندۈرۈشكە ئوخشاش بىرقەدەر ئەستايىدىللىق تەلەپ قىلىدىغان ئىشلارنى مەن زور ئىشتىياق بىلەن قىلىپ كەتتىم. مانا بۇلار مېنىڭ ئەڭ گۈزەل ئەستىلىكىم بولۇپ قالـ دى.

سۇللىۋان خېنىمنىڭ مېنى خۇشال قىلىش ۋە ئارزۇ - تەلەپلىرىمنى قاندۇرۇش جەريانىدا ئىپادىلىگەن سەۋرچانلىقىنى چۈشەندۈرۈشكە ئاجىزلىق قىلىمەن. بەلكىم، بۇ ئۇزۇن مۇددەت ئەمالار بىلەن بىللە بولغانلىقىنىڭ نەتىجىسى بولسا كېرەك، ئۇ

شەيئىلەرنى ئاجايىپ ئۇستىلىق بىلەن قىزىقارلىق تەسۋىرلەش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇپ، مېنى زېرىكتۈرۈپ ۋە بىزار قىلىپ قويماسلىق ئۈچۈن، تۈتۈرۇقسىز، قىزىقى يوق ئىنچىكە تەپسىلاتلارنى تاشلاپ كېتەتتى. ئۇ تاپشۇرغان دەرسلەرنى تەكرارلاشنى، ئۆگىنىشنى ئۇنتۇپ قالسام پەقەتلا ئەيىبلىمەيتتى. ئەمما، ئۆزى زېرىكەرلىك، باش ئاغرىتقان پەننى بىلىملەرنى شۇنچىلىك جانلىق، تەسىرلىك، تەرتىپلىك يوسۇندا چۈشەندۈرەتتىكى، ئۇ سۆزلىگەن مەزمۇنلارنى مەن كۆپ كۈچىمەيلا تەبىئىي سۈرەتتە ئېسىمگە ئېلىۋالاتتىم.

بىز دائىم سىرتتا، قۇياش نۇرىدا ياشناپ، گۈللەپ تۇرغان دەرەخلىكلەردە ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇيتتۇق، ئۆگىنىش قىلاتتۇق. بۇ يەردە ئۆگەنگەن نەرسىلىرىمدە ئورمان ھىدى، يەنى تۇرلۇك دەرەخ، ياۋا ئوت ـ چۆپلەر ھىدى بولاتتى.

قويۇق دەرەخلەرنىڭ سايىسىدا ئولتۇرغىنىمدا، كائىناتتىكى جىمى نەرسە مېنى ئۆگىنىش پۈرسىتى بىلەن تەمىنلەپ ماڭا ساۋاق بېرەتتى. شاخ ـ يوپۇرماقلارنىڭ مەيىن شىلدىرلاشلىرى، جانىۋارلارنىڭ ھەرخىل ئاۋازلىرى، قۇشلارنىڭ ئەتراپىمىزدا ئايلىنىپ يېقىملىق سايراشلىرى، گۈل ـ چېچەكلەرنىڭ خۇش ھىدى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى مېنىڭ ئۆگىنىش نىشانىم ئىدى. بىز دائىم پاقا، چېكەتكە ۋە قارا چېكەتكىلەرنى تۇتۇۋېلىپ ئالىقىمىزدا قويۇپ، كورىكىرىشىنى، چېرىلدىشىنى كۈتۈپ جىممىدە تۇراتتۇق. تۈكلىرى مامۇقتەك سىلىق ۋە يۇمشاق چۆجىلەر، رەڭگارەڭ ئېچىلغان ياۋا گۈللەر، دەريا بويىدىكى رۇخسىگۈللەر، ئاجايىپ يۇمشاق تالالار، تۈتىلىق چىگىتلەر، مەيىن شامالدا قوناقلىقلاردىن كېلىدىغان شالدۇر ـ شۇلدۇرلار، بىز تۇتۇۋېلىپ ئوتلاقتا قويۇۋەتكەن تايچاقنىڭ ئوت ـ چۆپ يېيىشى ۋە غەزەپلىك پىشقىرىشلىرى، ئېغىزىدىن كېلىۋاتقان ئوت ھىدى ۋەھاكازالار كاللامغا چوڭقۇر ئورناپ كەتتى.

بەزى كۆنلىرى تاڭ ئەمدى سۈزۈلۈشىگىلا ئورنۇمدىن تۇرۇپ سەھەر تۈمانى تېخى داستخىنىنى يېغىۋاتقان گۈللۈككە بېرىۋالاتتىم. قېنى قايسىڭلار بەرگىلىرى مەخمەلدەك سىلىق، يۈمران قىزىل ئەتىرگۈلنى ئالقىنىڭلارغا ئېلىپ بوشقىنا سىلىغان چاغدا ئۇنىڭ سىلەرگە بەخش ئەتكەن چەكسىز ھۈزۈرىنى ھېس قىلىپ باققان، گۈلسامساقنىڭ مەيىن تاڭ شامىلىدا قانچىلىك ناز - جىلۋە بىلەن چىرايلىق ئۈسسۈلغا چۈشكەنلىكىنى قايسىڭلار كۆرۈپ زوقلىنىپ باققان؟ بەزىدە گۈل ئۈزگۈچە گۈللەر ئارىسىغا كىرىۋالغان قۇرت - ھاشاراتلارنى تۈتۈۋالاتتىم ھەمدە ئۇلارنىڭ سىرتقى بېسىمدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قاناتلىرىنى پىلدىرلاتقانلىقى ھەمدە ئۆز تىلىدا بىلىنەر بىلىنمەس ھالدا ئىڭراش، سايراشلىرىنى ئېنىق سېزىپ تۇراتتىم.

بىز باغلارغا بېرىشقىمۇ ئامراق ئىدۇق. 7 - ئاينىڭ باشلىرىدا مېۋىلەر پىشاتتى. شاپتۇلنىڭ يۇمران تۈكلىرى قولۇمغا سانجىلىپ غىدىقلايتتى. ئازراقلا شامال چىقسا پىشقان ئالمىلار تورۇكلاپ يەرگە چۈشەتتى. مەن يېنىمغا چۈشكەن ئالمىلارنى تېرىۋىلىپ، ئېتىكىمگە سۈرتۈپ يۇزۇمگە ياقاتتىم. ئۇنىڭدىكى قۇياش تەپتىدىن مەستخۇش بولاتتىم. بىلسىڭىز، بۇ تىل بىلەن ئىپادىلەپ بەرگىلى بولمايدىغان ئاجايىپ سىرلىق بىر ھېسسىيات! مەن ھەمىشە ئەنە شۇنداق چەكسىز زوق ۋە شادلىق ئىلكىدە ئۆيگە قايتتىم.

بىز كېلېر پېرىستانىغچە بېرىپ سەيلە قىلىشنى ياخشى كۆرەتتۇق. ئۇ تېنىنېسسى دەريا‌سى بويىدىكى جەنۇب - شىمال ئۇرۇشى ۋاقتىدا قىسىمنىڭ قورۇقلۇققا چىقىشى ئۈچۈن ياسالغان، كېيىن تاشلىنىپ ۋەيران بولۇپ كەتكەن پېرىستان ئىدى. بىز ئۇ يەردە نەچچە سائەتلەپ ئويناغاچ جۇغراپىيە بىلىملىرىنى ئۆگىنەتتۇق. غاز تۈخۇملىرىدىن دامبا، ئارال، كۆل، دەريا ياساپ ئويناش جەريانىدا بىر دەرس ئۆگەنگەنلىكىمنى ئۆزۈمۇ

سەزمەي قالاتتىم.

سۇللىۋان خېنىم ماڭا بىزنىڭ ھەم يوغان ۋە يۇمىلاق يەر شارىمىز، يەر شارىدىكى يانار تاغلار، يەرگە كۆمۈلۈپ كەتكەن شەھەرلەر، ئۆزلۈكسىز تۇرده يۆتكىلىۋاتقان مۇزلۇقلار ۋە شۇنىڭ-غا ئوخشاش نۇرغۇنلىغان ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىپ مېنى قىزىق-تۇراتتى ھەم ھەيران قالدۇراتتى.

ئۇ ماڭا يېپىشقاق توپىلاردىن خەرىتە ياساپ بېرەتتى. مەن دومباق تاغلارنى، ئويمان جىلغا - جىرالار، يىلان باغرى سوزۇل-غان دەريالارنى سىلاپ بىلىۋالاتتىم. بۇلارنى بەكلا ياخشى كۆرەت-تىم. لېكىن، نېمىشقىدۇر ئېكۇاتور بىلەن ئىككى قۇتۇپنى ئاج-رىتالمايتتىم. يەر شارىنى تېخىمۇ ئوبرازلىق تەسۋىرلەپ بېرىش ئۈچۈن سۇللىۋان خېنىم يىپلاردىن مېرىدىئان سىزىقى، بىر تال شاختىن جەنۇبتىن شىمالغا كېسىپ ئۆتكەن يەر ئوقىنى شۇنداق ئوخشىتىپ، بەئەينى راستىتەكلا ياسىدى. شۇڭا، بىرەرسى تېمپە-راتۇرا بەلۋېغىنى تارتسىلا، كاللامدا نۇرغۇنلىغان مېرىدىئانلاردىن توقۇلغان يۇمىلاق نەرسە زاھىر بولىدىغان ھالەت شەكىللەندى. شۇڭلاشقا، بىرەرسى مېنى گوللاپ، بىر ئاق ئېيىق شىمالىي قۇتۇپنى بىلدۇرىدىغان تۇۋرۇككە يامىشىپ چىقىۋاتىدۇ دېسە، مەن راست دەپ ئىشىنىپ قالاتتىم.

ھېساب دەرسىگە بەكلا ئۆچ ئىدىم. شۇڭا، سان - رەقەملەرگە باشتىلا قىزىقمىدىم. سۇللىۋان خېنىم يىپقا ئۆتكۈ-زۇلگەن مارجاننى سانىتىش ئارقىلىق ئۆگەتتى. ئوت - چۆپلەرنى ئۈيان - بۇيان ئايرىش ئارقىلىق قوشۇش - ئېلىشنى ئۆگەتتى. ئەمما، ھەر قېتىم بەش، ئالتە مەسىلىنى ئۆگىنە - ئۆگەنمەيلا زېرىكەتتىم. ھەر كۈنى بىر قانچە ھېساب مەسىلىسىنى ئىشلەپ بولۇپلا ۋەزىپەمنى ئادا قىلىپ بولغاندەك خاتىرجەملىك تۇيغۇسى بىلەن سىرتقا چىقىپ ھەمراھلىرىم بىلەن ئويناشقا ئالدىرايتتىم.

مەن زوئولوگىيە بىلەن بوتانىكىنىمۇ مۇشۇنداق ئويۇن ئوي-

ناش شەكلىدە ئۆگەندىم.

بىر ئەپەندى ماڭا ئازراق تاشقا ئايلانغان جىسىم ئەۋەتىپ بەردى. ئۇنىڭ ئىسمىنى ھازىر ئۇنتۇپ قاپتىمەن. بۇ تاشلار ئىچىدە قېپىنىڭ سىرتقىلىرى ئىنتايىن چىرايلىق قۇلۇلە، قۇشـ لارنىڭ تىرناق ئىزى قالغان تاشلار، پاپۇرتىنىكلار (سارچى ئائىلىسىگە كىرىدىغان ئۆسۈملۈكلەر) بار ئىدى. تاشقا ئايلانغان بۇ جىسىملار مېنىڭ يىراق قەدىمكى دۇنيانى بىلىش ئارزۇيۇمنى قاندۇردى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەن سۇللىۋان خېنىمنىڭ قورـ قۇنچلۇق ئىسمى غەلىتە ۋە ئاسان تىلغا كەلمەيدىغان ھايۋانلار ھەققىدىكى بايانلىرىنى ۋەھىمە ئىچىدە تىڭشىدىم. بۇ يىرتقۇچ ھايۋانلار ئىپتىدائىي ئورمانلىقتا ياشىغان، يوغان ـ يوغان دەرەخـ لەرنىڭ شاخلىرىنى سۇندۇرۇپ يوپۇرماقلىرىنى ئوزۇق قىلغان، ئاخىرىدا بولسا ئاشـۇ قـەدىـم زامانلاردىلا سازلىقلارغا پېتىپ ئۇن ـ تىنسىز ئۆلۈپ يوقالغانىكەن. بۇ ھايۋانلار ئۇزۇنغىچە چۈشۈمدىن چىقمىدى. قـاراڭـغۇلـۇق ئىچىدىكى، قورقۇنچلۇق گېئولوگىك دەۋر بىلەن ھازىرقى دەۋرنىڭ روشەن سېلىشتۇرمىـ سى كۆز ئالدىمدىن كەتمىدى. ھازىرقى ئادەملەر نېمىدېگەن شاـ دىمان ـ ھە، مانا يارقىن قۇياش كائىناتقا كۈلۈپ باقماقتا، رەڭگارەڭ گۈللەر ئېچىلىپ كائىناتقا تېخىمۇ گۈزەل تۈس بەرـ مەكتە. تايچىقىمنىڭ تۈياق ئاۋازى دالىلاردا ئەكس سادا بولۇپ كېزىپ يۈرمەكتە.

يەنە بىر قېتىم بىرى ماڭا ناھايىتى چىرايلىق بىر قولۇلە قېپى بەرگەنىدى. مۇئەللىم كىچىككىنە يۈمشاق تەنلىك جانۋارـ نىڭ ئۆزىگە قانداق قىلىپ بۇنداق چىرايلىق ۋە قاتتىق پاناھ جاي ياسايدىغانلىقى، سۇنىڭ دولقۇنلىنىشى پەسەيگەن، تىمتاس كېچەـ لىرى تۈتىقۇش قولۇلىسىنىڭ ئۆزىنىڭ «مارجان كېمىسى» گە ئولتۇرۇپ ئۇنى ھەيدەپ ئىللىق ھىندى ئوكيانىغا قانداق كېلىدىـ غانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. مەن بۇنى پۈتۈن زوق ئىشتىياقىم

بىلەن ئاڭلىدىم ۋە قاتتىق ھەيران بولدۇم.

مەن دېڭىز جانلىقلىرىنىڭ تۇرمۇش ئادىتىگە دائىر نۇرغۇن-لىغان بىلىملەر ۋە قىزىقارلىق ئىشلارنى ئۆگەنگەندىن كېيىن، مۇئەللىم ماڭا «ئۆيىنى يۇدۇپ ماڭىدىغان تۇتقۇش قۇلۇلىسى» دېگەن بىر كىتابنى سوۋغا قىلدى. مەن بۇكىتابنى ئوقۇپ، يۇمشاق تەنلىك جاندارلارنىڭ قاپ ھاسىل قىلىش جەريانىنى بىلە-ۋالدىم. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، بۇ كىتاب يەنە مېنى ئىنسان-لار ئەقىل پاراسىتىنىڭمۇ تۇتقۇش قۇلۇلىسىنىڭ ئاجايىپ كۈر-كەم قېپى سۇ ئاستىدىن شۇمۇرۇۋلىنىغان ماددىنىڭ ئاستا ـ ئاستا ئۇنىڭ بەدىنىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىشىدىن ھاسىل بولغىنىغا ئوخشاش تەرەققىي قىلىپ تەپەككۇر جەۋھەرلىرىگە ئايلىنىدىغانلە-قىنى چۈشىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى.

مەن زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىدىنمۇ نۇرغۇن نەرسە-لەرنى ئۆگىنىۋالدىم. سۇللىۋان مۇئەللىم ماڭا ئاتاپ بىر تۇپ گۈلسامساق سېتىۋېلىپ، ئۇنى كۇن ئوبدان چۈشىدىغان دېرىزىگە قويۇپ قويدى. ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ گۈل يۇمران، ئۇچلۇق غۇنچە-لىدى. غۇنچىنى ئوراپ تۇرغان يوپۇرماقلار بولسا گويا ئۇ توسۇپ تۇرغان غۇنچىنىڭ چىرايلىق گۈل بولۇشىنى خەقلەر بالدۇرراق كۆرۈۋالمىسۇن، دېگەندەك غۇنچىدىن ناھايىتى ئاستا ئاجرىدى. ئەمما، ئاجرىغان ھامان تېز چوڭىيىشقا باشلىدى. لېكىن، بۇ جەريان يەنىلا تەرتىپلىك، ئەسلىدىكى قائىدىسىگە ئۇيغۇن بولدى. قىزىق يېرى شۇكى، بۇلارنىڭ ئىچىدە بىرى ئۆزىنىڭ گۈللەرنىڭ سەرخىلى، تاجىسى ئىكەنلىكىنى بىلگەندەك، ھەممىسىنىڭ كەي-نىدە باشقا ئۇياتچان ئاچا ـ سىڭىللىرى ئەڭ ئاخىرقى كىيىمى بولغان يېشىل ياغلىقىنى تاشلىغاندىن كېيىن ئېچىلىپ، پۇتكۇل شاخنى شۇنچىلىك چىرايلىق، جىلۋىگەر، خۇش ھىد گۈللەر بىلەن تولدۇردى. ئاخىرىدا ئېچىلغان گۈل بولسا ھەممىدىن يو-غان، كۆركەم، تۇرقىمۇ ئاجايىپ ھەيۋەت، جەسۇر ۋە ئېسىل

سۈپەت بولدى.

گۈل تەشتەكلىرى بىلەن تولغان تەكچىدە يەنە يۇمىلاق بىر بېلىق قاچىسى بار بولۇپ، كىمدۇ بىرى ئون بىر تال قۇمچاق سېلىپ قويغانىكەن. مەن قولۇمنى سۇغا تىقىپ قۇمچاقلارنىڭ بارماقلىرىم ئارىسىدىن چىقىپ ئۆزۈپ يۈرگەنلىكىنى سېزىپ چەكسىز خۇشال بولاتتىم. بىر كۈنى ئۇلاردىن يۈرەكلىكرەك، شوخراق بىرى قاچىدىن سەكرەپ چىقىپ يەرگە چۈشۈۋاپتۇ. بۇنى بىلگىنىمدە ئۇنىڭ جېنى ئارانلا قالغانىكەن. مەن دەرھال ئۇنى ئېلىپ سۇغا سېلىۋىدىم، ئۇ سۇنىڭ ئاستىغا كىرىپلا كەتتى، كېيىن جانلىنىپ ئۆزۈپ ئويناپ كەتتى. ئۇ قاچىسىدىن چىقىپ باشقا يەرنىمۇ كۆرۈپ باققاندىن كېيىن، ئەمدى پاقا بولغانغا قەدەر ئېچىلىپ كەتكەن گۈللەر ئاستىدا تۇرغان قاچىسىدا شوخلۇق قىلماي ياشىشى مۇمكىن. ئۇ پاقا بولغاندا، ئاندىن گۈللۈكتىكى پاپېيشىل دەرەخلەر سايە تاشلاپ تۇرغان سۇيى سۈزۈك كۆلگە چۈشۈپ، تىمتاس يېز كېچىلىرىنى يېقىملىق ناخشىسى بىلەن جانلاندۇرىدۇ.

مەن مانا مۇشۇ تەرىقىدە ھاياتلىقتىن، جانلىقلاردىن نۇرغۇن بىلىم ئالدىم. سۇللىۋان خېنىم بولغاچقىلا مەن مېھىر - مۇھەببەتتىن بەھرە ئېلىپ ۋە ئاجايىپ - غارايىپ دۇنيادىن شادلىققا چۆمۈپ غەمسىز ياشىدىم. ئۇ تۇرمۇشتىكى بارلىق نەرسىنى ماڭا ئىنتايىن مېھىرلىك، سۆيۈملۈك كۆرسەتتى. ھەر قانداق پۈر-سەتنى چىڭ تۇتۇپ ماڭا دۇنيادىكى بارلىق شەيئىنىڭ گۈزەل تەرەپلىرىنى ھېس قىلدۇردى. تۇرمۇشۇمنىڭ ياخشى، مەنىلىك ۋە ئەھمىيەتلىك ئۆتۈشى ئۈچۈن، ئۇ ھەرۋاقىت تىنىم تاپماستىن باش قاتۇرۇپ ئويلاندى، چارە - ئامال تاپتى. ئۇ بالىلارنىڭ قەلبى بەئەينى دەريا قىنى بويلاپ نۇرغۇن ئەگمىلەر ھاسىل قىلىپ ئېقىپ، ھىلى گۈل - گىياھلارنى، ھىلى دەل - دەرەخلەرنى ئۆزدىدە ئەكس ئەتتۇرۇپ، ھىلى ئاسمان گۈمبىزىنى سېزد-

گەن توپ - توپ بۇلۇتلارنى، ئىشقىلىپ جىمى جاھاننىڭ گۈزەل-لىكلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان ئېرىق سۈلىرىغا ئوخشاي-دىغانلىقىنى تونۇپ يەتكەنىدى. ئۇ يەنە ئېرىق سۈلىرىغا ئوخشاي-دىغان بالىلار قەلبىنىڭ ئېرىقلاردىن چوڭ ۋە ئۈزۈن دەريالارنى ھاسىل قىلىشى، ئەنە شۇ دەريانىڭ تىپتىنچ سۇ يۈزىدە گىرەلەر-شىپ كەتكەن، ئېگىز - پەس تاغلار، چوققىلار، قامەتلىك، قۇياش نۇرىدا پارلاپ تۇرغان دەرەخلەرنىڭ سايىلىرى ۋە زۇمرەت ئاسمان، رەڭگارەڭ، بىر - بىرىدىن چىرايلىق گۈللەرنى ئەكس ئەتتۈرۈشى ئۈچۈن، بۇ ئېرىقلارغا داۋاملىق سۇ باشلاپ تۇرۇش ۋە سۈنى تىنماي كۆپەيتىش لازىملىقىنى ئوبدان چۈشىنەتتى.

ھەممىلا مۇئەللىم بالىلارنى سىنىپقا باشلاپ ئەكىرەلەيدۇ. ئەمما، بالىلارغا ھەقىقىي نەرسىلەرنى ئۆگىتىش ھەممىلا مۇئەل-لىمنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. مۇئەللىم ئىككىمىز شۇنچىلىك يې-قىن، ئامراق، ئىناق ئىدۇقكى، مىنۇت ئايرىلمايتتۇق. شۇڭ-لاشقا، مەن گۈزەل ۋە ياخشى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ياخشى كۆردۈم، ئۇلارغا ئامراق بولدۇم. بىراق، مەندىكى بۇنداق ھە-ۋەسنىڭ قانچىلىكى ئۆزۈمدە بۇرۇندىن بارلىقى، قانچىلىكىنى سۇللىۋان خېنىم ماڭا بەخش ئەتكەنلىكىنى ئۆمرۈم بويى پەرق ئېتەلمەي كەلدىم. چۈنكى، ئۇ تۇرمۇشۇمنىڭ بىر قىسمىغا ئايلە-نىپ كەتكەن. مەن ئۇنىڭ قەدىمىنى بېسىپ ئالغا ئىلگىرىلىگەن-دىم. مېنىڭ قابىلىيىتىم، ئۇستۇمگە ئالغان مەجبۇرىيىتىم ۋە شاد - خۇراملىقلىرىمنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ مېھىر - شەپقەت دەرياسىنى ئۈزۈپ چىقىپ ھاسىل بولدى. شۇڭا، ھاياتىمدىكى بارلىق گۈزەل نەرسىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا مەنسۇپ.

مەن ھەربىر قەدەم ئالغىنىمدا، مېنى تاڭ قالدۇرغان ۋە چەكسىز شادلاندۇرغان مىلاد سۆزۈمسىغا ئېرىشتىم.

مىلاد بايرىمى

سۇللىۋان خېنىم تۇسكۇمبىيىگە كەلگەندىن كېيىنكى تۇنجى مىلاد بايرىمى مەن ئۇچۇن كاتتا مەربكە بولدى. ئۆيدىكى ھەممىلا ئادەم ماڭا كۇتۇلمىگەن سوۋغا تەييارلاشقا كىرىشتى. خۇشاللىنار-لىق بولغىنى شۇكى، مەن بىلەن سۇللىۋان خېنىممۇ باشقىلارغا كۇتۇلمىگەن سۇۋغا تەييارلاش بىلەن ئالدىراش ئىدۇق.

مەن خۇشاللىق ئىچىدە كىشىلەر ماڭا قانداق سوۋغىلارنى بېرىدىكىن دەپ تۇرلۇك قىياسلارنى قىلاتتىم. كىشىلەرمۇ بېرىم - يارتا گەپلەرنى قىلىپ، ئۇنىڭ ئۇچىنى چىقىرىپ قويۇپ مېنى قەستەن كولدۇرلىتاتتى. سۇللىۋان خېنىم ئىككىمىز بۇ تېپىشماقلارنى تېپىش ھەلەكچىلىكىدە يۇرۇپ، مەن نۇرغۇن سۆزلەرنىڭ ئىشلىتىلىشىنى ئۆگىنىۋالدىم. بۇ بىلىملىرىم دەرس ئۆتكەندە ئۆگەنگەنلىرىمدىنمۇ بەك كۆپ بولدى.

بىز ھەركۇنى ئاخشىمى ئىسسىق مەشنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ تېپىشماق تېپىش ئويۇنى ئوينايتتۇق. مىلاد بايرىمى يېقىنلاشقان-سېرى خۇشاللىقىمىزمۇ شۇنچە ئاشاتتى.

مىلاد بايرىمىنىڭ ھارپا ئاخشىمى بازاردىكى مەكتەپ ئوقۇغۇ-چىلىرى مېنى بايرامنى ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئۆتكۈزۈشكە تەك-لىپ قىلدى. سىنىپنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئىنتايىن چىرايلىق مىلاد دەرىخى قويۇلغان، ئۇنىڭغا تۇرلۇك ئاجايىپ - غارايىپ مېۋىلەر ئېسىلغانىدى، رەڭگارەڭ چىراغلار كۆز چاقنىتاتتى. بۇ مىنۇت-لاردا مەن ئۆزۈمنى چەكسىز بەختلىك ھېس قىلىپ، مىلاد دەرد-

خىنى ئايلىنىپ توختىماي تاقلاپ، سەكرەپ ئويناىدىم. ھەربىر بالىنىڭ بىردىن سوۋغىغا ئېرىشىدىغانلىقىنى ئۇقۇپ ئىنتايىن خۇشال بولدۇم. ئۇ مېھرىبان كىشىلەر سوۋغىلارنى تارقىتىپ بېرىشنى ماڭا تاپشۇرۇشتى. شۇنىڭ بىلەن ئالدىراش بولۇپ كەتتىم. ھەتتا، ئۆزۈمنىڭ سوۋغىسىنى كۆرۈشكىمۇ ۋاقتىم چىقمىدى. شۇڭا، مەن مىلاد بايرىمى ھازىرلا بولسىمۇ بوپتىكەن دەپ تىلەپ كەتتىم. سۇللىۋان خېنىم ماڭا سىزنىڭ سوۋغىلىرىڭىز ناھايىتى كۆپ دېگەچكە، ھازىرقى سوۋغىنىڭ ئۆيدىكىلەر بېشارەت بەرگەن سوۋغا ئەمەسلىكىنى بىلىپ تۇرسامۇ ئالدىرىدىم. سۇللىۋان خېنىم سەۋرچان بولۇشۇمنى ، ئەتە تاڭ ئېتىشىغىلا سوۋغىلارنىڭ نېمىلىكىنى بىلىدىغانلىقىمنى ئېيتتى.

شۇ كۈنى كېچىسى، يەنى ئامانلىق كېچىسى ئۇزۇن پايپىقىمنى ئېسىپ قويۇپ ياتتىمىۇ، مىلاد بۇۋاي قاچانلاردا كېلىدىغاندۇ، نېمىلەرنى قىلىدىغاندۇ، دېگەنلەرنى ئويلاپ ئۇزۇنغىچە ئۇخلىيالمىدىم. كېيىن ئۇيقۇم كېلىپ مەكتەپتىكىلەر بەرگەن قونچاق بىلەن ئاق ئېيىقنى قۇچاقلىغىنىمچە ئۇخلاپ قالدىم.

ئەتىسى، مەن ھەممىدىن بالدۇر تۇرۇپ، ئۆيدىكى جىمى ئادەمنى «مىلاد بايرىمىڭلارغا مۇبارەك بولسۇن» دەپ ئويغاتتىم. مەن كۈتۈلمىگەن سوۋغاتنى ئۇزۇن پايپاقتىن ئېلىش بىلەنلا قالماي، يەنە جوزا، ئورۇندۇق ھەتتا ئىشىك بېشى، ھەربىر دېرىزە تەكچىسىدىنمۇ ئالدىم. ئىشقىلىپ مەن ھەربىر قەدەم ئالغىنىمدا، مېنى تاڭ قالدۇرغان ۋە شادلاندۇرغان مىلاد سوۋغىسىغا ئېرىشتىم. سۇللىۋان خېنىم ماڭا سېرىق قۇشقاچ سوۋغا قىلغاندا بولسا شۇقەدەر خۇشال بولدۇمكى، بۇ خۇشاللىقىمنى تىل بىلەن تەسۋىرلەشكە ئاجىزلىق قىلىمەن.

سېرىق قۇشقاچقا «تىم» دەپ ئىسىم قويدۇم. ئۇ بەك شوخ، ئوماق، مۇلايىم ئىدى. دائىم بارماقلىرىمدا سەكرەپ ئويناىتتى، قولۇمدىن گىلاسلارنى چوقۇپ يەيتتى. سۇللىۋان خېنىم تېمنى

قانداق بېقىشنى ئۆگەتتى. مەن ھەركۈنى ئەتىگەندە تامىقىمنى يەپ بولۇپلا، ئۇنى يۇيۇندۇراتتىم. قەپىسىنى پاكىز تازىلاپ، كىچىك-كىنە بىر قاچىغا سۇ، بىر قاچىغا ئوت - چۆپ ئۈرۈقلىرىنى سېلىپ بېرەتتىم، ئاندىن بىر باغلام ئوتنى ئۇنىڭ قوندىقىغا ئېسىپ قويىاتتىم.

بىر كۈنى ئەتىگەن، مەن قەپەسنى دېرىزە تەكچىسىدە قويۇپ، ئۇنى يۇيۇندۇرۇش ئۈچۈن سۇ ئالغىلى كەتتىم. قايتىپ كېلىپ ئىشىكنى ئېچىشىمغا بىر مۇشۇك پۇتۇمغا سۈركىلىپ دېگۈدەك ئۆتۈپ كەتكەندەك قىلدى. باشتا دىققەت قىلماپتىمەن، ئەمما، قەپەسكە قولۇمنى تىقسام تېمىنىڭ قاناتلىرى، ئۇچلۇق تۇمشۇقى قولۇمغا ئۇرۇنغاندا، ئاندىن ئىشىنىڭ تەكتىگە يەتتىم. شۇنىڭدىن تارتىپ سۆيۈملۈك ناخشىچىمنى زادىلا كۆرەلمەيدىغان-لىقىمنى چۈشەندىم.

بوستۇن ماڭا دۇنيانىڭ بېشى، شۇنىڭدەك دۇنيانىڭ ئاخىرى سىدەك بىلىندى. ئۇنىڭدىن باشقىمۇ ناھايىتى چوڭ ۋە كەڭ بىر دۇنيانىڭ بارلىقىغا ئىشەنمەيدەك قالدىم.

بوستۇن سەپىرى

1888 - يىلى 5 - ئايدىكى بوستۇن سەپىرى ھاياتىمدىكى ئىككىنچى چوڭ ئىش بولدى. يولغا چىقىش ئالدىدىكى سەپەر تەييارلىقىدىن تارتىپ مۇئەللىم، ئاپام بىلەن بىرلىكتە سەپەرگە ئاتلانغان ۋاقىت، سەپەر جەريانىدا كۆرگەن، ئاڭلىغان ئىشلار، شۇنداقلا بوستۇنغا يېتىپ بارغان چاغدىكى تۇرلۇك ئىشلار بەئەينى تېخى يېڭىلا بولۇپ ئۆتكەندەك كۆز ئالدىمدا ناھايىتى ئېنىق تۇرۇپتۇ.

بۇ قېتىمقى سەپەر ئىككى يىلنىڭ ئالدىدىكى بالتىمورغا قىلغان سەپەرگە پەقەتلا ئوخشىمايتتى. سەۋەب، ئۇ چاغدا مەن ئاسان ھاياجانلىنىدىغان، بىردەمدۇ تىنىم تاپماستىن پويىز ئىچىدە ئۇيان - بۇيان چېپىپ يۈرگەن شوخ، كەپسىز قىز ئىدىم. بۇدا سۇللىۋان خېنىمنىڭ يېنىدا جىم ئولتۇرۇپ، ئۇ كۆرۈپ سۆزەتلەپ بەرگەن دېرىزە سىرتىدىكى بارلىق ئىشلارنى زېھىن قويۇپ ئاڭلىدىم. ئەينەكتەك يالتىراپ تۇرغان تېننېسى دەرياسى تولىمۇ كۆركەم ئىدى. پاختىزارلىقنىڭ چېتىگە كۆز يەتمەيتتى. يىراقتىكى بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن تاغ - ئېدىرلار، ياپيېشىل ئورمانلىقلار ئاجايىپ گۈزەل ئىدى. پويىز ۋوگزالغا كىرىش بىلەن تەڭلا نېگىرلار بەس - بەستە ۋوگزالغا كىرىپ پويىزدىكى يولۇچىلارغا قول پۇلاڭلىتىپ سالام بېرەتتى. ۋاگونلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ مەززىلىك، تاتلىق قەنت - گېزەكلەر،

قوماچلارنى توۋلاپ تۇرۇپ ساتاتتى.

ئۇدۇلۇمدىكى ئورۇندۇقتا يوغان ۋە كونىراپ كەتكەن قونچە-قىم نانسى ئولتۇراتتى. ئۇنىڭغا چاقماق رەختتىن تىكىلگەن يېڭى كىيىم، پۇرلىشىپ كەتكەن شىلەپە كىيگۈزۈپ قويغانىدىم. مار-جاندىن قىلىغان كۆزلىرى مىت قىلماستىن ماڭا تىكىلىپلا تۇراتتى. مۇئەللىمنىڭ سۆزلىرى قۇلقىمغا ياقمىغان چاغلاردا مەن نانسىنى قۇچىقىمغا ئېلىۋالاتتىم. بىراق، ئۇنىڭ شېرىن ئۇيقۇدا يانقانلىقىغا ئىشىنەتتىم.

بوستۇنغا بارغان چاغدا ئۇ قارىغۇسىز مەينەت بولۇپ كەتكەنىدى. سەۋەب، پويىزدا ئۇنىڭغا ئۇنىمىسا ئۇنىماي زورلاپ تالقان يېگۈزىمەن دەپ ھەممە يېرىنى بۇلغاپ رەسۋا قىلىۋەتكەنىدىم. بوگىنىس ئەمالار مەكتىپىدىكى كىر يۇغۇچى ئاياللار قونچاقنى بۇ ھالەتتە كۆرۈپ ماڭا تۈيدۇرماي ئاچىقىپ يۇيۇپتۇ. ئۇنىڭ سۇغا چىدىغۇدەك ھالى نەدە دەيسىز، ئۇنى ماڭا ئەكىرگەندە بىچارە نانسىيىم بىر كاللەك پاختىغا ئايلىنىپ قاپتۇ. ئەگەر ئۇنىڭ ماڭا غەزەپ بىلەن ئالىيىپ تۇرغان مارجان كۆزلىرى بولمىغىنىدا، ئۇنى مەنمۇ تونۇيالمىغان بولاتتىم. دېمەك، ئەمدى ئۇنىڭ ھەققىدە سۆزلىگۈدەك پۇرسەتمۇ بولماسلىقى مۇمكىن.

ئاخىر پويىز بوستۇن ۋوگزالىغا كىردى. بوستۇنغا كېلىشىمىز بىلەن تەڭ چۆچەكتە تەسۋىرلەنگەن ئاجايىپ گۈزەل شەھەر رېئاللىققا ئايلانغانەدەك بولدى. يەنى «بۇرۇنقى زامان» «ھازىرقى زامان» غا، «يىراقلاردىكى بىر جاي»، «كۆز ئالدىمىزدىكى جاي» غا ئايلاندى، خالاس.

بوگىنىس مەكتىپىگە كېلىپلا، ئۇ يەردىكى ئەما بالىلار بىلەن دوست بولۇپ كەتتىم. ئۇلارنىڭ قول تىلىنى بىلىدىغىنى مېنى چەكسىز خۇشال قىلدى. چۈنكى، ئىلگىرى مەن گويا بىر چەت ئەللىك كىشىگە ئوخشاش كىشىلەر بىلەن تەرجىمان ئارقىلىق سۆزلىشەتتىم. مانا ئاخىر مەن باشقا بالىلار بىلەن ئۆزۈم-

ىنىڭ تىلىدا سۆزلىشىدىغان بولدۇم. بۇنىڭدىن قانداقمۇ خۇشال بولماي ئەمدى؟ بالىلارنىڭ ھەممىسى خاۋ دوكتور ئىجاد قىلغان قول تىلى بىلەن سۆزلەشگەچكە، مەن خۇددى ئۆز دۆلىتىمگە قايتىپ كېلىپ قالغاندەك بولدۇم.

يېڭى تونۇشقان دوستلىرىمنىڭمۇ ئەما ئىكەنلىكىنى مەن خېلى كۆنلەردىن كېيىن ئۇقتۇم. مەنغۇ ئەما ئىدىم، ئەما ئەترا-پىمدا يۈرگەن شوخ، تېتىك، سۆيۈملۈك ھەمراھلىرىمنىڭمۇ ماڭا ئوخشاشلا ھېچ نەرسە كۆرەلمەيدىغانلىقىنى پەقەتلا ئويلىمىغانىدىم. ھېلىغىچە شۇنچىلىك ئېنىق ئېسىمدە، ئۇلارنىڭ مەن بىلەن قولىنى قولۇمغا قويۇپ ئىشارەت بىلەن سۆزلەشكەنلىكى، كىتاب-نىمۇ بارماقلىرى بىلەن سىلاپ ئوقۇيدىغانلىقىنى بىلگەن چېغىمدا، شۇنچىلىك بەك ھەيران بولغان ۋە ئىچىم تولىمۇ ئاچچىق بولغانىدى. باشقىلار ماڭا ئېيتقان، ئۆزۈمنىڭ ئەيىبىمنى بىلەتتىم. شۇنداقتىمۇ مەندە ئۇلارنىڭ قۇلىقى ساق بولغاندىن كېيىن، ھېچبولمىغاندا ئۇلاردا مەلۇم «ئىككىنچى خىل كۆرۈش سەزگۈسى» بارغۇ، دەيدىغان مۇجمەل بىر ئاڭ بار ئىدى. شۇڭلاشقا، ئۇلارمۇ ماڭا ئوخشاشلا ھېچ نەرسىنى كۆرەلمەيدۇ دېگەننى پەقەتلا خىيالىمغا كەلتۈرمىگەنىدىم.

لېكىن، ئۇلار شۇنچىلىك تېتىك، روھلۇق بولۇپ خۇشال يۈرەتتى. مەنمۇ بۇ خىل كەيپىيات ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن، ئازاب ۋە ھەسرەتلىرىمنى تېزلا ئۇنتۇپ كەتتىم.

بوستۇندا ئەما بالىلار بىلەن بىللە يۈرۈپ، ئۆزۈمنى گويا ئۆز ئۆيۈمدە يۈرگەندەك ھېس قىلدىم. كۆنلەر ئۇچقاندەك ئۆتۈشۈ-كە باشلىدى. مەن ھەركۈنى يېڭى خۇشاللىقلارنى تېپىشقا زور ئىشتىياق بىلەن كىرىشتىم. بوستۇن ماڭا دۇنيانىڭ بېشى، شۇنداقلا دۇنيانىڭ ئاخىرىدەك بىلىندى. ئۇنىڭدىن باشقىمۇ ناھايىتى چوڭ ۋە كەڭ بىر دۇنيانىڭ بارلىقىغا ئىشەنمەيرەك قالدىم.

بىز بوستۇندا كبان تېغىغا چىقىپ سەيلە قىلدۇق. سۇللىۋان خېنىم ئۇ يەردە ماڭا بىرىنچى سائەتلىك تارىخ دەرسى ئۆتتى. ئۆز ۋاقتىدا بۇ تاغنىڭ قەھرىمانلار شىددەتلىك جەڭ قىلغان جاي ئىكەنلىكىنى بىلىپ قاتتىق ھاياجانلاندىم. پەلەمپەيلەرنى ساناپ يۇقىرىغا چىققۇچە قەھرىمانلارنىڭ قانداق باتۇرلۇق بىلەن بۇ تاغقا چىقىپ يۇقىرىدىن تۆۋەنگە قارىتىپ دۇشمەنلەرگە شىددەتلىك ئوت ئاچقانلىقىدەك مەنزىرىنى تەسەۋۋۇر قىلدىم.

ئەتىسى، بىز پاراخوتقا ئولتۇرۇپ پلىموسقا باردۇق. بۇ مېنىڭ تۇنجى قېتىم دېڭىزدا سەپەر قىلىشىم، شۇنداقلا پاراخوتقا تۇنجى قېتىم ئولتۇرۇشۇم ئىدى. دېڭىز تۇرمۇشى ئاجايىپ مول ۋە قاينام تاشقىنلىق بولىدىكەن! ئەمما، پاراخوت ماتورىنىڭ قوزغىغان يارغۇدەك گۈلدۇرلىشى ماڭا چاقماقنى ئەسلەتتى. شۇنىڭ بىلەن، ئەگەر يامغۇر يېغىپ قالسا بىز دالىدا تاماق يېيەلمەيمىز دېگەن ئوي كاللامغا كىرىۋالدى، بىئارام بولغىنىمدىن ھەتتا يىغلاپ تاشلىدىم.

پلىموستا ئۆز ۋاقتىدا كۆچمەنلەر قۇرۇقلۇققا چىققان چاغدا دەسسەپ ئۆتكەن چوڭ قىيا تاش مېنى ئىنتايىن قىزىقتۇردى. بۇ تاشنى سىلاپ تۇرغىنىمدا كۆچمەنلەرنىڭ ئۆز ۋاقتىدا جاپالىق سەپەر قىلغانلىقىدەك ئۇلۇغۋار ئىشلىرى كۆز ئالدىمدا گويا ھازىرلا سادىر بولۇۋاتقاندەك ناھايىتى ئېنىق زاھىر بولدى. كۆچمەنلەر مۇزھىبىنى ئېكسكۇرسىيە قىلغاندا، ناھايىتى مۇلايىم بىر ئەپەندى ماڭا پلىموس قىيا تېشىنىڭ مودىلىنى سوۋغا قىلدى. ئۇنى ھەربىر قولۇمغا ئېلىپ ئوي - چوڭقۇر يۇزىنى، ئارىلىقلىرىدىكى يىرىق جايلارنى ۋە ئۇستىگە ئويۇلغان «1620 - يىلى» دېگەن خەتلەرنى سىلىغىنىمدا، ئۆز زامانىسىدىكى ئەنگلىيە كۆچمەنلىرىنىڭ مەدھىيىلەشكە ئەرزىيدىغان ئاجايىپ ئىش ئىزلىرى كاللامدا زاھىر بولىدۇ.

سەبىي قەلبىمدە ئۇلارنىڭ شانلىق ئىش ئىزلىرى شۇنچىلىك

ئالىيجاناب ۋە ئۇلۇغۋار ئىش سۈپىتىدە ئورۇن ئالدى. نەزىرىمدە ئۇلار يات ئەللەردە ئىگىلىك تىكلىگەن ئەڭ باتۇر، ئەڭ مەردانە كىشىلەر بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرى ئۈچۈنلا ئەمەس، يەنە قېرىنداش-لىرى ئۈچۈنمۇ ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرگەنىدى. خېلى يىللار ئۆتكەندىن كېيىن، مەن ئۇلارنىڭ دىنىي بۇزغۇنچىلىك ھەرىكەت-لىرىنى بىلگىنىمدە، ئىنتايىن ھەيران بولدۇم ۋە قاتتىق ئۇمىد-سىزلەندىم.

بوستۇندا مەن نۇرغۇن يېڭى دوستلار بىلەن تونۇشتۇم. ئۇلارنىڭ ئېچىدىكى ئىنتايىن مېھرىبان ۋە ئاجايىپ قىزغىن مۇئا-مىلىلىك ۋىليام ۋىد بىلەن ئۇنىڭ قىزىنى تا ھازىرغىچە ئۇنتۇمە-دىم. بىر كۈنى بېۋېرلىغا بىرىپ ئۇلارنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانىنى زىيارەت قىلدۇق. رەڭگارەڭ، بىر - بىرىدىن چىرايلىق ئېچە-لىپ كەتكەن ئەتىر گۈللۈكتىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىمىزدا ئىككى ئىت ئالدىمىزغا يۈگۈرۈپ چىقىپ بىزنى كۈتۈۋالدى. چوڭىنىڭ ئىسمى لېئون، يۇڭلىرى بۇدۇر، ئۇزۇن قۇلاقلىرى پەسكە ساڭ-گىلاپ تۇرىدىغان كىچىكىنىڭ ئىسمى فرىتىس ئىكەن. بۇ يەردە ئاتلار جىق ئىكەن. نىمدۇد ئىسىملىك ناھايىتى يۈگۈرۈك بىر ئات مېنى ئەركىلىتىپ قوي دېگەندەك قىلىپ قولۇمغا تۇمشۇقىنى تەگكۈزدى، ئۇنىڭغا قەنت بەردىم، بۇ ئىشلار مەندە شۇنچىلىك گۈزەل ئەسلىمىلەرنى قالدۇردى.

بۇ دېھقانچىلىق مەيدانى دېگىزغا يېقىن ئىدى. ئۆمرۈمدە تۇنجى قېتىم دېگىز ساھىلىدا ئويىنىغىنىم ھېلىمۇ ئېسىمدە، بۇ يەردە قۇم قاتتىق ۋە سىلىق بولۇپ، بىرىۋستېرنىڭ يۇمشاق، دېگىز ئوتلىرى ۋە قۇلۇلە قاپلىرى ئارىلىشىپ كەتكەن قۇملىرىغا پەقەتمۇ ئوخشىمايتتى. ۋىد ماڭا بوستۇندىن ياۋروپاغا بارىدىغان چوڭ كېمىلەرنىڭ ھەممىسى مۇشۇ يەردىن ئۆتىدۇ، دېدى. كې-يىن ۋىدنى كۆپ قېتىم كۆردۇم. ئۇ قاچانلا بولمىسۇن شۇنچىلىك مېھرىبان، مۇلايىم ئىدى. راستىنى ئېيتسام، ئۇ بولغاچقىلا مەن بوستۇننى «ئاق كۆڭۈل شەھەر» دەپ ئاتىۋالدىم.

بىر خىل ساپ ۋە سۈزۈك ھاۋا ئادەمنى سەگەك ۋە سوغۇققان قىلىپ قويىاتتى. قۇلۇلە قاپلىرى، شېغىللار، دېڭىز ئوتلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى كىچىككىنە جانلىقلار ماڭا نىسبەتەن چەكسىز جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە ئىدى.

دېڭىزنى باغاشلاش

سۇللىۋان خېنىم بىلەن ئۇنىڭ يېقىن دوستى رايبوش خانىم بوگىنىس ئەمالار مەكتىپى يازلىق تەتىلگە چىقىشتىن ئىلگىرىلا تەتىلنى كىم تۈمشۇقىدىكى بۆھۈستىر دېڭىز بويىدا ئۆتكۈزۈشنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدى. بۇنىڭدىن ئىنتايىن خۇشال بولدۇم. شۇ چاغدىكى كۆڭۈللۈك كۈنلىرىمىز ۋە دېڭىزغا مۇناسىۋەتلىك تۇرلۇك ئاجايىپ - غارايىپ ۋە قىزىقارلىق ھېكايىلەر كاللامنى چۈلغىۋالدى.

شۇ يىلى يازلىق كانىكولدا دېڭىز كاللامدا ئىنتايىن چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى. ماڭا شۇنىڭغىچە ئارىلىقتا دېڭىزغا يېقىنلىشىش پۇرسىتى بولمىغان، ھەتتا دېڭىزنىڭ تۇزلۇق سۈيىنى تېتىپمۇ باقمىغانىدىم. بىراق، «بىزنىڭ دۇنيامىز» نامىلىق قېلىن بىر كىتابتىن دېڭىزغا مۇناسىۋەتلىك تەسۋىرلەرنى ئو-قۇپ، مەندە دېڭىزغا قارىتا قىزىقىش قوزغالغان، شۇنداقلا بىپا-يان دېڭىزنى كۆرۈش، ئۇنىڭ شاۋقۇنلۇق دولقۇنلاشلىرى، كۆۋە-جەشلىرىنى ھەقىقىي يوسۇندا ھېس قىلىش ئارزۇسى پەيدا بولغا-نىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، بۇ ئارزۇيۇمنىڭ ئاخىر ئىشقا ئاشى-دىغانلىقىنى بىلگەن چېغىمدا، كىچىككىنە يۈرىكىم كۆكرەك قە-پىسىمدە گويا شوخ كېپىكتەك ئويناقلاپ، توختىماستىن سوقۇپ كەتتى.

ئۇلار كېيىمىنى ئالماشتۇرۇپ قويۇۋىدى، مەن ئىللىق قۇما-دا يۇگۇرگىنىمچە بېرىپ قىلچە ئىككىلەنمەستىن دېڭىزغا ئۆزۈما-نى ئاتتىم. شۇئان شىددەتلىك دولقۇننىڭ ئۇرۇلۇشى ۋە مېنى

لەيلىتىشىنى سەزدىم - دە، چەكسىز خۇشاللىققا چۆمدۇم ھەمدە بەدىنىمگە ئازراق تىترەك ئولاشتى. توساتتىن بىر تاشقا پۇتۇمنى ئۇرۇۋالدىم، ئارقىدىنلا بىر دولقۇن كېلىپ بېشىمغا ئۇرۇلدى. قوللىرىمنى ئۇزىتىپ بىرەر نەرسىنى توتۇۋېلىشقا تىرىشتىم، بىراق، ئەتراپىمدا سۇدىن باشقا ھېچ نەرسە يوق ئىدى. دولقۇنلار گويا مەن بىلەن ئويناشقاندەك مېنى ھېلى ئۇيان، ھېلى بۇيان ئېتىپ گاڭگىراتتى ۋە قاتتىق قورقۇنچىغا سېلىپ قويدى. ئەمدى مەن پۈت دەسسەپ تۇرغۇدەك بىپايان ۋە پۇختا زېمىن يوق ئىدى. پۈتۈنلەي يوچۇن، ھەر تەرەپتىن ماڭا يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان دولقۇندىن باشقا دۇنيادىكى جىمى نەرسە - ھاياتلىق، ھاۋا، ئىللىقلىق، مېھىر - شەپقەت دېگەنلەردىن ئەسەرمۇ قالمىدى.

ئاخىر دېڭىز بىزنى ئوينىتىۋېرىشتىن زېرىكتى بولغاي، قىرغاققا ئېتىپ چىقاردى. سۇللىۋان خېنىم دەرھال مېنى قۇچىقىغا ئېلىپ باغرىغا مەھكەم باستى. ئاھ، ئۇنىڭ باغرى نەقەدەر سۆيۈملۈك، نەقەدەر ئىللىق - ھە! مەن ۋەھىمىدىن ئەسلىمگە كېلىپ، بىرىنچى بولۇپ: «دېڭىز سۇيىگە كىممۇ تۇز سېلىۋەتكەندۇ؟» دېگەن گەپنى قىلدىم.

دېڭىز بىلەن ئۇچرىشىپلا ئۇنىڭ نەقەدەر دەھشەتلىك ئىكەنلىكىنى بىلىپ يەتتىم. شۇنىڭدىن كېيىن دېڭىزغا چۈشمىدىم. سۇ ئۇزۇش كىيىمىنى كىيىپ يوغان قورام تاشقا چىقىپ ئولتۇرۇپ، دېڭىز سۇيىنىڭ قىرغاققا، قورام تاشلارغا زەرب بىلەن ئۇرۇلۇشىنى، شىددەتلىك دولقۇنلارنىڭ بىر - بىرىگە ئۇلىنىپ شاۋقۇن سېلىشلىرىنى، پۈتكۈل قىرغاقنى لەرزىگە سېلىشىنى، شېخىللارنىڭ قىرغاققا دومىلاشلىرىنى تاماشا قىلىدىغان بولدۇم.

دېڭىز قىرغىقىدىن مېھرىمنى ئۇزەلمەيتتىم. چۈنكى، بىر خىل ساپ ۋە سۇزۇك ھاۋا ئادەمنى سەگەك ۋە سوغۇققان قىلىپ قويىاتتى. قۇلۇلە قاپلىرى، شېخىللار، دېڭىز ئوتلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى كىچىككىنە جانلىقلار ماڭا نىسبەتەن چەكسىز جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە ئىدى.

بىر كۈنى، سۇللىۋان خېنىم قىرغاقتىكى تېپىز سۇدىن

چىقىپ ئاپتاپقا قاقلىنىۋاتقان تاشپاقىدىن بىرنى تۇتۇۋالدى. بۇ ئاجايىپ غەلىتە ۋە يوغان مەخلۇقنى ئىلگىرى زادىلا كۆرۈپ باقمىغاچقا، قىزىقسىنىپ سىلىدىم ۋە ئۇ نېمىشقا يوغان ئۆينى يۇدۇپ يۈرىدىغاندۇ؟ دەپ ئويلىدىم. بىردىنلا كاللامغا، ئۇنى ئەكېتىپ باقساق قانداق ياخشى بولار، دېگەن ئوي كەلدى ـ دە، ئۇنى سۆرەپ ماڭدىم. ئۇ ناھايىتى ئېغىر ئىدى. بار كۈچۈمنى ئىشقا سېلىپمۇ ئۇنى ئاران يېرىم يولغىچە سۆرەپ كېلەلىدىم.

ئۆيگە ئەكەلگەندىن كېيىن، ئۇنى سۇللىۋان خېنىمغا دەپ قۇدۇق يېنىدىكى ئوقۇرغا قويدۇم. مېنىڭچە ئۇ ئاق بىخەتەر جاي ئىدى. كىم بىلسۇن، ئەتىسى ئەتىگەندە چىقىپ قارىسام ئۇ ئاقتىن مۇ، كۆكتىمۇ يوق! ئۇنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى، قانداق كەتكەنلىكىنى بىلىدىغان بىرمۇ ئادەم چىقمىدى. بىر مەھەل ناھايىتى خاپا بولدۇم ۋە پۈشايمان قىلدىم. ئەمما، گەپ قىلالمايدىغان بۇ مەخلۇقنى بۇ يەرگە ئەكېلىۋالغىنىمنىڭ ئاقىلانىلىك، مېھرىباندىلىق بولمىغانلىقىنى ئاستا ـ ئاستا تونۇپ يەتتىم. كېيىن بولسا، بەلكىم ئۇ دېڭىزغا كەتكەن بولۇشى مۇمكىن، دەپ ئويلاپ كەيپىم كۆتۈرۈلۈپ قالدى.

هایاتىم جۇشقۇنلۇققا تولغاندى. خۇددى ئەتىگىنى تۇغۇلۇپ، كەچتە ئۆلۈپ كېتىدىغان كىچىك هاشاراتلارغا ئوخشاش، مەنمۇ پۈتۈن هایاتىمنى بىر كۈنگە يىغىنچاقلىيالايتتىم.

كۇزنى تاغ ئارىسىدا ئۆتكۇزۇش

شۇ يىلى كۇزدە، مەن جەنۇبتىكى يۇرتۇمغا ئاجايىپ گۇزەل ئەسلىمىلەرنى ئېلىپ قايتتىم. شۇڭا، شۇ قېتىمقى شىمالغا قىلغان سەپىرىمنى هەربىر ئويلىسام، شادلىقتىن كۆڭلۇم يايراپ كېتىدۇ.

بۇ سەپەرنى يېڭى هایاتىمنىڭ باشلىنىشى دېسەممۇ بولىدۇ. ساپ هاۋالىق گۇزەل كائىنات يېڭى - يېڭى بىلىملەرگە قانغۇچە ئىگە بولسۇن، دەپ بارلىق بايلىقىنى ئالدىمغا ئايماي تۆكتى. مەنمۇ دۇنيادىكى جىمى نەرسىنى پۈتۈن ۋۇجۇدۇم ۋە قەلبىم بىلەن سىزىش ۋە بىلىش يولىدا تىنىم تاپمىدىم. هایاتىم جۇشقۇنلۇققا تولغاندى. خۇددى ئەتىگىنى تۇغۇلۇپ، كەچتە ئۆلۈپ كېتىدىغاندەك كىچىك هاشاراتلارغا ئوخشاش، مەنمۇ پۈتۈن هایاتىمنى بىر كۈنگە يىغىنچاقلىيالايتتىم.

مەن نۇرغۇن كىشىلەر بىلەن ئۇچراشتىم. ئۇلار مەن بىلەن قولۇمغا خەت يېزىپ پىكىر ئالماشتۇردى. ئوي پىكىرىمىز ئۇرتاقلىققا، كۆڭلىمىز شاد خۇراملىققا تولغاندى. ئەجابا، بۇ بىر مۆجىزە ئەمەسمۇ؟ نېمىشقا دېسەڭلار، ئىلگىرى مېنىڭ بىلەن باشقىلارنىڭ قەلبى ئوتتۇرىسىدا گىياھ ئۇنمەس قاقاس چۆل بار ئىدى. هازىر بۇ چۆللۈك بوستانلىققا ئايلىنىپ، رەڭگارەڭ گۇلىرگە پۈركەندى.

مەن بىر يىلى كۇزنى ئائىلەمدىكىلەر بىلەن بىللە تۇسكۇمبىسىگە ئون تۆت ئىنگلىزمىلى كېلىدىغان بىر تاغ ئارىسىدا ئۆتكۇزدۇم. بۇ تاغدا ئائىلىمىزنىڭ ئىسسىق چاغلاردا بېرىپ تۇرىدىغان

چاقانغىنا بىر داچىسى بار ئىدى. بۇ جاي يېقىن ئەتراپتا تاشلىـ
نىپ قالغان ھاك كېنى بىلەن داڭق چىقارغانلىقى ئۈچۈن، داچىـ
نى بىز «قويۇق ئوتلۇق كان» دەپ ئاتايتتۇق. ئېگىز قىيالاردا
نۇرغۇن بۇلاق سۇيى بولۇپ، ئۇلار يىغىلىپ ئۇچ ئۆستەڭ ھاسىل
قىلغانىدى. بۇ ئۆستەڭلەر يىلان باغرى ئاقاتتى، ئالدىنى توسقان
قىيالاردىن شارقىراتما ھاسىل قىلغانىدى. بوش جايلارغا ئوت ـ
چۆپلەر قويۇق ئۆسۈپ ھاك تاشلىرىنى يېپىۋالغانىدى، ھەتتا بەزى
جايلاردا ئۆستەڭ يۈزىنىمۇ تۈزۈك كۆرگىلى بولمايتتى. دەل ـ
دەرەخلەرمۇ كۆپ بولۇپ، قامەتلىك كاۋۇچۇك، بۇك ـ باراقسان،
ياپيېشىل دەرەخلەرنىڭ توم غوللىرىدا يېڭى مۇخلاردىن تاش تۈۋـ
رۈكلەر ھاسىل بولغان، باراقسان شاخلىرىغا چىگگىلىكلەر، ھۆـ
رۈن ئوتلار ياماشقانىدى. ئۇلاردىن تارىغان خۇش ھىد ئورمانىنى
قاپلىغان بولۇپ، ئادەمنى مەستخۇش قىلاتتى. بەزى جايلاردا ياۋا
ئۈزۈملەر ئۈزۈن سوزۇلغان تال بىدىشلەرنى ھاسىل قىلغانىدى.
ئۇلار ئارىسىدا رەڭدار كېپىنەكلەر، ھەسەل ھەرىلىرى ئۈسسۈل
ئويناپ نەغمە قىلىشاتتى. گۈگۈم مەھەلدە قويۇق دەل ـ دەرەخ،
ئوت ـ چۆپلەر ئارىسىدىن ئۇرۇلغان سالقىن ھاۋادىن تەنلەر
ھۇزۇرلىنىپ، كۆڭۈللەر يايراپ ئېچىلىپ كېتەتتى.

بىزنىڭ داچىمىز تاغ ئۈستىدىكى كاۋۇچۇكزارلىق بىلەن قارـ
غايزارلىق ئارىسىدا بولۇپ، ئاددىيلا سېلىنغان بولسىمۇ، مەنزىـ
رىسى ئاجايىپ كۆركەم ئىدى. ئۆيلەر كىچىك ـ كىچىك، ئەمما
ئىككى قاتار قىلىپ سېلىنغان، ئوتتۇرىسى ئۈستى ئوچوق ئۈزۈن
كارىدور، تۆت ئەتراپى خېلى كەڭرى ئايۋان ئىدى. شامال چىقـ
سىلا ھەممىياق دەل ـ دەرەخ، گۈللەرنىڭ خۇش ھىدىغا تولاتتى.
بىزنىڭ كۆپ ۋاقتىمىز ئايۋاندا ئۆتەتتى. بىز ئۈيەردە دەرس
ئوقۇيتتۇق، تاماق يەيتتۇق، ئويۇن ئوينايتتۇق. كەينى ئىشكـ
نىڭ يېنىدا ئالامەت يوغان بىر تۈپ ياڭاق دەرىخى بار بولۇپ،
ئەتراپىغا تاشتىن پەلەمپەي ياسالغان، ئۆي ئالدىدىمۇ دەرەخلەر
شۇنچىلىك جىق ئىدى. ئۇلارغا ئايۋاندا ئولتۇرۇپ قول سوزساقمۇ
يېتەتتى. ھەمىشە شاخ ـ يوپۇرماقلارنىڭ يېقىملىق شىلدىرلاشلـ

رىنى ئاڭلاپ تۇراتتۇق.

دائىم نۇرغۇن كىشىلەر بىزنى يوقلاپ كېلەتتى. ئاخشىمى گۈلخان يېقىپ قويۇپ، ئەرلەر پاراڭ سېلىشاتتى، قارت ئوينىشاتتى، ھەرخىل ئويۇنلارنى ئوينايتتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىر - بىرىگە گەپ بەرمەستىن ئۆزلىرىنىڭ يىرتقۇچ ھايۋان ۋە بېلىق تۇتۇشقا كارامەت ئۇستىلىقى ئۈستىدە كۆپتۇرۇپ سۆزلەپ، مەن مانچىلىك ياۋا ئۆردەك ۋە قىرغاۋۇل ئېتىۋالدىم، ۋەھشىي سالمون بېلىقىدىن مانچىلىكنى تۇتتۇم دېسە، يەنە بەزىلىرى ھېيىلىگەرلىكتە ئۇچىغا چىققان تۇلكىنى قانداق قىلىپ قاپقا سولاپ تۇتقانلىقى، سەزگۈر ئاغمىخاننى قانداق ھېيلە بىلەن تۇتۇۋالغانلىقى، يۇگۇرۈك كېيىكنى قانداق كۈتۈلمىگەن ئەھۋالدا تۇتۇۋالغانلىقىنى ئاجايىپ جانلىق سۈرەتلەپ، قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلىشەتتى. بۇلارنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ، بۇ ئۈستا مەرگەن ئوۋچىلار ئالدىدا بۆرە، يىلپىز، يولۋاس قاتارلىق ۋەھشىي ھايۋانلارنىڭمۇ جىنىغا ۋاي ئىكەن، دەپ ئويلاپ قالاتتىم.

ئاخىرىدا بۇ گەپ - سۆزلەرنى بېرىلىپ ئاڭلىغان كىشىلەر تارقىلىپ ئۇخلاشقا ماڭاتتى، ھېكايە سۆزلىگۈچىلەرئۇلار بىلەن: «ئەتە ئوۋ مەيدانىدا كۆرۈشەيلى!» دەپ خوشلىشاتتى ھەمدە ئۇلار ئايۇانغا ۋاقىتلىق ياسالغان چېدىرلاردا يېتىپ قېلىشاتتى. مەن ئۆيدە ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى، ئوۋچىلارنىڭ خورەك ۋە پۇشۇلداشلىرىنى ئاڭلاپ ياتاتتىم.

سۇبھى مەھەلدە مەن مەززىلىك قەھۋە ھىدى، ئوۋ مىلتىقلىرىنىڭ ئۇرۇلۇشلىرى، ئوۋچىلارنىڭ ئۇيان - بۇيان مېڭىشلىرىدىن ئويغىنىپ كېتەتتىم. ئۇلار يولغا چىقىش تەييارلىقىنى قىلىشاتتى. يەنە ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاۋازىنىمۇ تۇياتتىم. ئوۋچىلار شەھەردىن مىنىپ كەلگەن بۇ ئاتلار بىر كېچە باغلاقلىق تۇرغاچقا، تاڭ ئېتىشى بىلەنلا كىشنىشىپ، باغلاقتىن تېزرەك بوشىنىپ، ئىگىلىرى بىلەن يولغا چىقىشقا ئالدىرايتتى. ئاخىر ئوۋچىلار ئاتلارغا مىنەتتى. قامچىلار تاراسلاپ، ئاتلار بەيگىگە چوشكەندەك چېپىشاتتى. ئىتلار قاۋاپ ئالدىدا يول باشلاپ ماڭاتتى.

چۈشتە تاماق قىلاتتۇق. يەرگە چۆكتۈر ئورا كولاپ ئوت يېقىلاتتى. ئۇستىگە جازا باغلاپ، ئوتتۇرىسىغا سىمغا ئۆتكۈزۈلگەن گۆشلەر ئېسىلىپ كاۋاپ پىشۇرۇلاتتى. قارا تەنلىك خىزمەتكارلار ئوچاق ئەتراپىدا شاخ - شۇمبىلار بىلەن چۈمۈلۈپ قورۇيتى. كاۋاپنىڭ مەززىلىك ھىدى تارقىلىشى بىلەنلا قورساقلىرىمىز كوركىراشقا باشلايتتى.

بىز قىزغىن كەيپىياتتا تاماق تەييار قىلىۋاتقاندا، ئۈچىلار ئىككى ئوچتىن بولۇپ قايتىپ كېلىشەتتى. ئۇلار ھارغىن كۆرۈنەتتى. ئاتلارنىڭ ئېغىزىدىن كۆۋۈك قاينايتتى. ئىتلارنىڭ تىلىرى ساڭگىلىغان بولاتتى. لېكىن، ئۇلار ھېچنېمە ئۇڭلىيالماي قۇرۇق قول يانغان بولاتتى.

تاماق ۋاقتىدا، ئۈچىلار بىر كېيىكنى كۆرۈۋېدىم، يېقىنلا يەردە ئىدى، ئۇ ئىتنى يېتىشىۋالاي دېگەندە مىلتىقىمنى بەتلەپ ئاتاي دېسەم، نېمە بولدى بىلمىدىم، بىردىنلا غايىب بولدى دېيىشەتتى. بۇلارنىڭ تەقدىرى چۆچەكلەردىكى ئوغۇل بالىنىڭ تەقدىرى بىلەن ئوخشاش ئىدى. يەنى، بىر چۆچەكتە بىر ئوغۇل بالا مەن بىر توشقاننى كۆردۈم دەيتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ كۆرگىنى توشقانىنىڭ ئىزى ئىدى. ئۇلار كۆكۈلسىز ئىشلارنى تېزلا ئۇنتۇپ ئۇستەل ئەتراپىغا ئولىشىپ كېيىك گۆشىدىن ئەمەس، كالا، چوشقا گۆشىدىن قىلىنغان كاۋاپلارنى يېيىشەتتى. كىم ئۇلارنى كېيىك ئوۋلاپ كەلمىسۇن دەپتىكەن؟

شۇ يىلى يازدا مەن تاغدا ئۆزۈمگە تەئەللۇق بىر تايچاق باققانىدىم. ئۇنىڭغا «قارىقۇمچاق گۈزەل» دەپ ئىسىم قويدۇم. بۇ مەن يېڭىلا ئوقۇپ تۈگەتكەن بىر كىتابنىڭ نامى ئىدى. مېنىڭ ئېتىم كىتابتا تەسۋىرلەنگەن ئاتقا بەكمۇ ئوخشايتتى. بولۇپمۇ قارا مويلىرى، ئاق قاشقىسى شۇنچىلىك ئوخشىشىپ كېتەتتى. مەن نۇرغۇن ۋاقتىمنى ئات مېنىپ خۇشال ئۆتكۈزەتتىم. ئاتنى سوۋۇتىدىغان چاغدا، سۇللىۋان خېنىم ئاتنىڭ چۈلۈۋرىنى بوشىتىپ ئاتنى ئىختىيارىغا قويۇۋېتەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئات بىردە يەردىكى ئوتنى، بىردە دەرەخ شاخلىرىنى يەپ يايراپ يۈرەتتى.

چۈشتىن بۇرۇن ئات مىنگۈم كەلمىگەن چاغلاردا، ناشتىدىن كېيىن سۇللىۋان خېنىم ئىككىمىز ئورمانلىققا بېرىپ سەيلە قىلاتتۇق. مەن دەرەخلەر ۋە ئۇزۇم بىدىشلىرى ئارىسىدا ئۆزۈمنى ئەتەي ئېزىپ قالغان كۆرسىتىپ ئايلىنىپ يۈرەتتىم. بۇ يەردە ئات ـ كالىلارنىڭ ئىزىدىن ھاسىل بولغان چىغىر يوللار بار ئىدى. بەزىدە چاتقاللار يولۇمنى توسسا ئەگىپ ئۆتەتتىم. قايتا-شىمىزدا جەنۇبنىڭ ئۆزىدىلا بولىدىغان ھەرخىل گۈللەردىن يوغان گۈلدەستە ئېلىپ قايتاتتۇق.

بەزىدە سىڭلىم مېجۈرې ۋە باشقا نەۋرە ھەدە ـ سىڭىللار بىلەن ھالۋاۋىدىن ئۆزگىلى باراتتۇق. ئۇنى يېيىش بىلەن خۇشۇم يوق ئىدى، ئەمما پۈرىقىنى ياخشى كۆرەتتىم. بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئوت ـ چۆپلەر ۋە يوپۇرماقلار ئارىسىدىن ئىزدەپ تېپىپ ئۆزۈشكە ئامراق ئىدىم. بىز يەنە پات ـ پات بېرىپ ھەرخىل تاغ مېۋىلىرى-نى ئۈزۈپ كېلەتتۇق. مەن ئۇلارغا كاشتان پوستىنى ئاجرىتە-شىپ، ياڭاق چېقىشىپ بېرەتتىم.

تاغ باغرىدا تۆمۈر يول بار ئىدى. پويىزلار ھەمىشە يېنىمىز-دىنلا ئۆتۈپ تۇراتتى. بەزىدە چىرقىرىتىپ گۈدۈك چالسا، ھەم-مىمىز قورقۇپ ئۆيگە قاراپ چاپاتتۇق. سىڭلىم جىددىيلەشكەن، ئەمما خۇشال ھالدا يۈگۈرۈپ كېلىپ، بىر كالا ياكى ئاتنىڭ تۆمۈر يولغا كىرىۋالغانلىقىنى، ياڭراق گۈدۈك ئاۋازىغا پەرۋا قىلماي چېپىپ يۈرگىنىنى سۆزلەپ بېرەتتى.

داچىدىن بىر ئىنگلىز مىلىچە يىراقلىقتا چوڭقۇر جىرا ئۈس-تىگە سېلىنغان ئېگىز كۆۋرۈك بار ئىدى. ئۇنىڭ ياستۇق ياغاچلە-رىنىڭ ئارىلىقى خېلىلا كەڭ بولۇپ، ئۇ يەردىن ئۆتكۈچە گويا پىچاقنىڭ بېسىدا مېڭىۋاتقاندەك يۈرىكىم ئېغىزىمغا تىقىلىپ قا-لاتتى.

مەن قورقۇپ بۇ كۆۋرۈكتىن پەقەتلا ئۆتۈپ باقمىغانىدىم. بىر كۈنى سۇللىۋان خېنىم مەن بىلەن سىڭلىمنى ئويناقلى ئېلىپ چىقىپ ئورمانلىقتا ئېزىپ قالدۇق، بىر قانچە سائەت يول يۈرۈپمۇ يولنى تاپالمىدۇق.

توساتتىن سىڭلىم كىچىككىنە قوللىرى بىلەن كۆرسىتىپ توۋلىدى:

— كۆۋرۈك ئەنە، ئېگىز كۆۋرۈك!

بىز ھەر قانچە جاپالىق چىغىر يولدا ماڭساقمۇ رازى ئىدۇق-كى، بۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈشنى خالىمايتتۇق. لېكىن، كەچ كىرىپ قالغاچقا، مۇشۇ يېقىن يولدىن ماڭماي ئىلاجىمىز يوق ئىدى. مەن نائىلاج پۇتۇمنىڭ ئۇچىدا سىلاپ ئاستا ماڭدىم. باشتا ئانچە قورقماي خېلى مەزمۇت ماڭدىم، ئۇشتۇمتۇت يېراقتىن «ۋۇ - ۋۇ» قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

— پويىز كەلدى! — دەپ توۋلىدى سىڭلىم.

بىز دەرھال كېسىشكەن تۈرۈكنى قۇچاقلاپ يېتىۋالدۇق. بولمىسا پويىز بىزنى مەجبۇلا ئۆتۈپ كەتكەن بولار ئىدى. نېمىدېگەن خەتەرلىك - ھە! پويىزدىن كۆتۈرۈلگەن ھور يۈزىمىزگە ئۇرۇلدى. كۆمۈر ئىسى دىمىغىمىزنى ئېچىشتۇرۇپ، نەپىسىمىزنى سىقتى. پويىز خېلى يىراقلارغا كەتكەندىمۇ خۇددى ئادەمنى جىراغا ئېتىۋېتىدىغاندەك كۆۋرۈك لىڭشىشتىن توختىمىدى. بىز جىق كۈچەپ تەسلىكتە ئورنىمىزدىن تۇردۇق. ئۆيگە كەلگەندە جاھانغا تۈن پەردىسى تولۇق يېيىلغانىدى. ئۆي ئىچى بوش بولۇپ، ئۆيدىكىلەر بىزنى ئىزدەپ چىقىپ كەتكەنىكەن.

ئىككىنچى باب

ئىشەنچ ۋە ئۈمىد

قارلىقتا چاقنىغان كۆچلۈك قۇياشنىڭ ئەكس نۇرى كۆزۈمنى توسۇۋالغان بىر قەۋەت قاراڭغۇلۇقنى يېرىپ ئۆتتى.

پاك دۇنيا

بوستۇن سەپىرىدىن كېيىن ھەر يىلى قىشنى شىمالدا ئۆتكۈزدۇم دېسەممۇ بولىدۇ. بىر يىلى قىشنى نيۇ - ئىنگلىدتىكى بىر كىچىك كەنتتە ئۆتكۈزدۇم. ئۇ يەردە مەن مۇز تۇتقان كۆل ۋە قاردىن ئاق لىباس كىيگەن كەڭ كەتكەن دالىنى كۆرۈپ، قار مۇزلۇق دۇنيانىڭ ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز سىرلىرىدىن تۇنجى قېتىم خەۋەردار بولدۇم.

مەن تەئەججۈپ ئىچىدە شۇنى بايقىدىمكى، تەبىئەتنىڭ غەلىتە قوللىرى دەل - دەرەخ ۋە ئورمانلارنىڭ چىرايلىق كىيىملىرىنى سالدۇرۇۋېلىپ، ئۇلارنى يالىڭاچلاپلا قويغانىدى. نىگان - نىگاندا شاختا قالغان يوپۇرماقلار يېتىمسىرىگەندەك بويۇن قىسىپ تۇرۇشاتتى. قۇشلار ئۇچۇپ كەتكەن، دەرەخلەردە پەقەت ئۇۋلىرىلا قالغان، ئېگىز تاغلار ۋە كەڭ دالا سۇرلۇك، سۆرۈن تۈس ئالغان. قىش ئىلاھىنىڭ مۇز سېھرى پۈتكۈل كائىناتنى توڭلىتىپ، سېزىمنى يوقاتقان ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويغان، دەرەخلەرنىڭ جېنىمۇ ئۆزىنى يىلتىز ئارىسىغا ئالغان. بارلىق جانلىقلار گويا بىراقلا غايىب بولغاندەك قاپقارا يەر تېگىدە تۇگۈلۈپ ئۇيقۇغا كەتكەن. قۇياش جاھانغا سېخىيلىق بىلەن نۇر چاچقان چاغلاردىمۇ، كۈندۈز كۈن گويا قان تومۇرلىرى قۇرۇشۇپ، زەئىپلىشىپ كەتكەنگە ئوخشاش، ئارانلا مىدىرلاپ سوغۇق ھۆكۈم سۈرگەن جاھانغا خىرە كۆزلىرى بىلەن ھالسىز نەزەر سالاتتى.

بىر كۈنى ھاۋا قار - بوراندىن شەپە بېرىپ تۇتۇلۇپلا كەتتى، ئۇزۇن ئۆتمەيلا لەپىلدەپ قار يېغىشقا باشلىدى. بىز يۈگۈرۈپ چىقىپ، تۇنجى قارنى قولىمىز بىلەن تۇتتۇق. ئۇنسىز ھالدا

لەپىلدەپ ياغقان قار بىر قانچە سائەتكىچە توختىمىدى. پۈتكۈل دالا ئاق لىباسقا پۈركىنىپ سۈكۈتكە چۆمدى. ئەتىگەندە ئورنىـ مىزدىن تۇرۇپ، يېزىنى تونۇيالمايلا قالدۇق. چۈنكى، جىمى جاھان قار ئىچىدە بولۇپ، يوللارنى، يولدىكى بەلگىلەرنىمۇ كۆرـ گىلى بولمايتتى، پەقەت يالىڭاچلانغان دەرەخلەرلا قار ئىچىدە غادىيىپ تۇراتتى.

گۈگۈم مەھەلدە توساتتىن شىددەتلىك ھۇشقىتىپ شىمال شامىلى چىقىپ قارلارنى ھەر تەرەپكە ئۇچۇرۇشقا باشلىدى. ئۆيدە بولسا ھەممىمىز تاشقى دۇنيادىن پۈتۈنلەي ئالاقىنى ئۈزۈپ يېگانە قالغان كىشىلەردەك، ئۇلۇغ كۆيۈۋاتقان مەش ئالدىدا ئولتۇرۇپ ھېكايە ئېيتىشتۇق، ھەرخىل ئويۇن ئوينىدۇق. تاشقىرىدىكى ئىشلارنى تامام ئۇنتۇدۇق. كېچىسى بوران تېخىمۇ قۇتراپ، قار ھەر يوغان يېغىشقا باشلىدى. بىز قاتتىق قورقۇپ كەتتۇق. چۈنكى، ئۆيلەر غاراسلاپ، تاشقىرىدىكى دەرەخلەر قاتتىق ئىرـ غاڭلاپ، سۇنغان شاخلىرى ھەدەپ دېرىزىگە ئۇرۇلۇپ قورقۇنچـ لۇق ئاۋاز چىقىراتتى.

قار ئۇچىنچى كۈنى ئاران توختىدى. قۇياش بۇلۇتلار ئارىـ سىدىن چىقىپ، ئاق قار بىلەن قاپلانغان ئېگىز ـ پەس دالىغا كۈلۈپ باقتى. ئەتراپ قار دۆۋىلىرى ۋە قارلىق ئېدىرلارغا ئايلانـ غانىدى.

بىز قارلارنى كۆرەپ تارغىنا يول ئاچتۇق. مەن ياغلىقىمنى چىڭ چىگىپ، پىلاش ئارتىپ تاشقىرىغا چىقتىم. ھاۋا شۇنچىلىك سوغۇق ئىدىكى، سوغۇق شامال يۈزگە نەشتەردەك ئۇرۇلاتتى. سۇللىۋان خېنىم ئىككىمىز بىرده ئېچىلغان كىچىك يولدا، بىرده قار كېچىپ مېڭىپ قارىغايزارلىققا كەلدۇق. ئالدىمىزغا ماڭساق كەڭ كەتكەن ئوتلاققا باراتتۇق.

ئاق لىباس كىيگەن، گويا مەرمەر تاشتىن ياسالغان ھەيكەلـ گە ئوخشايدىغان قارىغايلار قار ئىچىدە غادىيىپ تۇراتتى. يوپۇرـ ماقلىرىدا پۇراق يوق، لېكىن قۇياش نۇرىدا كۆز چاقنىتىپ ئاجايىپ چىرايلىق يالتىراپ تۇراتتى. سەللا تېگىپ قويسىڭىز،

ئۇنىڭدىكى قارلار ئۈستىڭىزگە يامغۇر كەبى قۇيۇلاتتى. قارلىقتا چاقنىغان قۇياشنىڭ كۈچلۈك ئەكس نۇرى كۆزۈڭنى توسۇۋالغان بىر قەۋەت قاراڭغۇلۇقنى يېرىپ ئۆتتى.

ئاستا - ئاستا قار ئېرىشقا باشلىدى. لېكىن، پۈتۈنلەي ئېرىپ تۈگىگۈچە يەنە بىر قېتىم قاتتىق قار - بوران بولدى. ئەنە شۇ تەرىقىدە، پۈتكۈل قىشتا يەر يۈزى ئېچىلىپ باقمىدى. دەل - دەرەخلەرنىڭ قار - مۇزلىرى ئاندا - ساندا ئېرىپ كېتەتتى. لېكىن، كۆپ ئۆتمەيلا چىرايلىق ئاق لىباس بىلەن سۇزۇك مارجانلار ئۇنى قايتىدىن بېزەيتتى. قومۇشلار بىلەن پاكار ئۆسۈملۈكلەر سارغىيىپ، كۈنگەي تەرەپتىكى كۆل يۈزىمۇ مۇزلاپ قېتىپ كەتكەنىدى.

شۇ يىلى قىشتا بىز چانا تېيلىشقا ئامراق بولۇپ كەتتۇق. كۆل بويىدىكى بەزى جايلار ناھايىتى تىك ئىدى. بىز ئاشۇنداق تىك جايلاردىن تۆۋەنگە سەكرەيتتۇق. ھەممەيلەن چانىغا ئوبدان جايلىشىۋالغاندىن كېيىن، بىرى كەينىمىزدىن ئىتتىرەتتى. چانا قار ئىچىدە ئويمانلاردىن ھالقىپ ئۆتۈپ تۆۋەندىكى كۆلگە قاراپ ئۇچاتتى ھەمدە كۈمۈشتەك يالتىراپ تۇرغان كۆل يۈزىدە تېيىلىپ ھەش - پەش دېگۈچىلا قارشى قىرغاقتا بېرىپ قالاتتى. قانداق پەيزى، قانداق قىزىقارلىق ئويۇن - ھە! يۇقىرىقىدىن ئوقتەك چۈشۈپ، شامالدەك ئۇچۇپ ماڭغىنىمىزدا بىز دۇنيادىن پۈتۈنلەي ئايرىلىپ ھاۋادا ئۇچۇپ كېتىۋاتقاندەك بولاتتۇق.

ئۇ دەسلەپكى بىر ئېغىز گەپنى قىلغاندا، خۇشاللىقىدىن پۈتۈن بەدىنىگە تارىغان ئىللىق توك ئېقىمىدەك شېرىن سېزىمنى ھەرقانداق قىلىپمۇ ئۇنتۇپ كېتەلمەيدۇ.

سۆزلەشنى ئۆگىنىش

1890 ـ يىلى باھار، مەن سۆزلەشنى ئۆگىنىشكە كىرىشتىم. چۈنكى، مەندە بۇرۇنلا ئاۋاز چىقىرىشتەك كۈچلۈك ئىستەك بار ئىدى. مەن دائىم بىر قولۇمنى گېلىمغا، يەنە بىر قولۇمنى ئېغىزىمغا قويۇپ، ئانچە ـ مۇنچە ئاۋاز چىقىراتتىم. ھەر قانداق ئاۋازغا كۈچلۈك قىزىقىشتا بولاتتىم. مۇشۇك مىياۋلىسا، ئىت قاۋىسا ئۇلارنىڭ ئېغىزىنى سىيلاپ باقاتتىم. بىرى ناخشا ئېيتسا ئۇنىڭ گېلىنى، پىئانىنو چالسا، ئۇنىڭ تىللىرىنى سىلاپ بېقىشنى ياخشى كۆرەتتىم.

ئاڭلاش، كۆرۈش سەزگۈمنى يوقىتىشتىن بۇرۇن، تىلىم خېلى تېز چىققانىدى. بىراق، ئاشۇ قېتىمقى قاتتىق ئاغرىقتىن كېيىن قۇلىقىم ئاڭلىماس، گەپمۇ قىلالماس بولۇپ قالدىم. مەن ھەر كۈنى ئاپامنىڭ قۇچىقىدا ئولتۇرۇپ قولۇمنى ئۇنىڭ يۈزىگە ياقاتتىم. بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئېغىزىنىڭ ئېچىلىپ ـ يېپىلغانلىقىنى سېزەتتىم. بۇ ئىش ماڭا قىزىق تۇيۇلاتتى. سۆزلەشنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ئۇنتۇپ كەتكەن بولساممۇ، باشقىلارنى دوراپ ئېغىزىمنى ھەرىكەتلەندۈرەتتىم. ئۆيدىكىلەر ماڭا، سىزنىڭ يىغلىغان ۋە كۈلگەن چاغدىكى ئاۋازىڭىز ناھايىتى تەبىئىي دەيتتى.

بەزىدە ئاۋاز چىقىرىپ بىر ئىككى تاق سۆزنى قوشۇپ دېيەلەيتتىم. بىراق، بۇنى باشقىلار بىلەن سۆزلىشىش ئۈچۈن ئەمەس، ئاۋاز چىقىرىش ئەزايىمنى مەشىق قىلدۇرۇش ئۈچۈن قىلاتتىم. ئاغرىقتىن كېيىن بىرلا سۇ (Water) دېگەن سۆز

ئىسىمده قالغانىدى. شۇڭا، دائىم «Wa... Wa» دەپ ئاۋاز چىقىراتتىم، ئاستا - ئاستا بۇ گەپنىڭ مەنىسىنىمۇ ئۇنتۇپ كەتتىم. سۇللىۋان خېنىم كېلىپ مېنى تەربىيىلەشكە باشلىغان، مەن قولۇمدا بۇ سۆزنى قوشۇپ يېزىشنى ئۆگىنىۋالغاندىن كېيىن، بۇ تاۋۇشنى چىقارمايدىغان بولغانىدىم.

ئەتراپىمدىكى كىشىلەرنىڭ ئالاقىلىشىش ئۇسۇلىنىڭ مېنىڭكىگە ئوخشىمايدىغانلىقىنى بۇرۇنلا بىلگەنىدىم، گاس كىشىلەرنىڭمۇ گەپ قىلىشنى ئۆگىنىۋالالايدىغانلىقىنى بىلىشتىن بۇرۇنمۇ ئۆزۈمنىڭ ئالاقىلىشىش ئۇسۇلۇمدىن رازى ئەمەس ئىدىم. باشقىلار بىلەن قول تىلى بىلەن سۆزلىشىشته ئادەم ئۆزىنى بىر خىل چۈشلىپ قېلىۋاتقاندەك، چەكلىنىپ قىلىۋاتقاندەك سەزگەنلىكى ئۈچۈن مەن بۇ خىل ھېسسىياتتىن بەكمۇ بىئارام بولۇپ، بۇ خىل چۈشەك ۋە چەكلىمىدىن تېزرەك قۇتۇلسام، دەپ ئويلايتتىم. دائىم ئۇچۇرما بولۇش ئالدىدىكى قۇش ھەدەپ قانات قېقىپ ئۇچۇشقا ئىنتىلگەندەك، مەنمۇ ئېغىزىمنى ھەر قىسما قىلىپ ھەرىكەتلەندۇرەتتىم. ئۆيدىكىلەر قاملاشتۇرالماي (سۆزلىيەلمەي) قالسا كۆڭلى يېرىم بولمىسۇن، دەپ مېنى ئامال بار ئېغىزىمدا سۆزلەشتىن توساتتى. لېكىن، بۇنىڭغا پەرۋا قىلمايتىم. كېيىن تاسادىپىي ھالدا ئامېرىكا ھەققىدىكى ھېكايىنى ئاڭلاپ، سۆزلەشنى ئۆگىنىش ئىشەنچىم تېخىمۇ ئاشتى.

1890 - يىلى، ئۆز ۋاقتىدا رولانى ئوقۇتقان لامسون خانىم نورۋېگىيە بىلەن شۆھبتسارىيىدىكى زىيارىتىنى تۈگىتىپ قايتىپ كېلىپلا مەن بىلەن كۆرۈشۈپ، نورۋېگىيىده ئامبىركادا ئىسىملىك ئەما ھەم گاس بىر قىز بار ئىكەن، ئۇ ھازىر سۆزلەشنى ئۆگىنىۋاتقىنى، دېدى. ئۇ گېپىنى تۈگەتكۈچە ئارىلىقتا، مەن ئىچىمده ئېغىزدا سۆزلەشنى چوقۇم ئۆگىنىمەن دەپ نىيەت قىلدىم. شۇنىڭ بىلەن سۇللىۋان خېنىمغا مېنى بوستۇندىكى خوراس مەكتىپىنىڭ مۇدىرى سارافوۋل خانىمنىڭ قېشىغا ئاپىرىڭ، ئۇنىڭدىن ماڭا ياردەم قىلىشنى، مېنى ئوقۇتۇشنى ئىلتىماس قىلايلى، دەپ تۇرۇۋالدىم. بۇ مۇلايىم، مېھرىبان خانىم مېنى ئۆزى تەربىـ

يىلەيدىغان بولدى. شۇنىڭ بىلەن 1890 - يىلى 3 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن باشلاپ ئۇنىڭدىن سۆزلەشنى ئۆگىنىشكە كىرىشتىم.

فوۋل خانىمنىڭ ئۆگىتىش ئۇسۇلى مۇناسىۋەتلىك بولدى. ئۇ تاۋۇش چىقارغان چاغدا، قولۇمنى يۇزىگە قويۇپ، ماڭا تىل ئۆگىنىۋاتقان ھەربىر ھەرپنىڭ ئېغىز شەكلىنى ھېس قىلدۇردى. مەن پۈتۈن زېھنىمنى يىغىپ ئۇنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىنى دوراپ، بىر سائەتكە قالمايلا M,P,A,S,T,L قاتارلىق ئالتە ھەرپنى دېيەلەيدىغان بولدۇم.

فوۋل خانىم ماڭا جەمئىي ئون بىر دەرس ئۆتتى. بۇنى مەن ئۆمۈر بويى ئۇنتۇمايمەن. بىرىنچى قېتىم «ھاۋا ناھايىتى ئىلىق» دېگەن سۆزنى قوشۇپلا دېيەلىگەن چاغدىمۇ خۇشاللىقىم ئاجايىپ زور ئىدى. گەرچە ھەرپلەرنى بىر - بىرلەپ دەپ، ئاندىن قوشۇپ ھەجىلەپ سۆزلىگەن بولساممۇ، نېمىلا دېگەن بىلەن بۇ ئادەمنىڭ سۆزى ئىدى. مەن شۇ چاغدا قانداقتۇر بىر كۈچنىڭ مېنى روھىي ئاسارەتتىن قۇتۇلدۇرۇپ چىقىپ، مۇشۇ ئۇزۇك - ئۇزۇك تىل بەلگىلىرىنى قوللىنىپ مۇكەممەل بىلىم ئىگىلەش ۋە ئېتقادقا ئىگە بولۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغانلىقىنى تونۇپ يەتتىم.

ئەگەر گاس بىر بالا ئىلگىرى ئۆزى زادىلا ئاڭلىمىغان سۆزلەرنى ئېغىزى بىلەن قىلىش، گۆرىستانلىقتەك تىمتاس دۇنيادىن چىقىپ كېتىش، مېھىر - شەپقەت، ئىللىقلىق بولمىغان، ئۇچار قۇشلار، ھاشاراتلارنىڭ مۇزىكىدەك يېقىملىق ناۋالىرى، گۈزەل مۇزىكا سادالىرى بولمىغان تۇرمۇشتىن چىقىپ كېتىشنى تەقەززالىق بىلەن ئارزۇ قىلسا، ئۇ ھالدا ئۇ دەسلەپكى بىر ئېغىز گەپنى قىلغاندا، خۇشاللىقتىن پۈتۈن بەدىنىگە تارىغان ئىللىق توك ئېقىمىدەك شېرىن سېزىمنى ھەر قانداق قىلىپمۇ ئۇنتۇپ كېتەلمەيدۇ. مانا مۇشۇنداق ئادەملەرلا مېنىڭ نەقەدەر تەشنالىق، تەقەززالىق بىلەن قونچاقلار، ئويۇنچۇقلار، تاشلار، دەل - دەرەخلەر، قۇشلار ھەمدە گەپ قىلالمايدىغان ھايۋانلار بىلەن

سۆزلەشكەنلىكىمنى بىلىدۇ. ئەنە شۇنداق ئادەملەرلا سىڭلىم ئۇ-نىڭ بىلەن سالاملاشقاندا قىلغان سۆزۈمنى ئۇققاندا، ئىتتىنىڭ بۇيرۇقۇمغا ئىتائەت قىلغانلىقىنى كۆرگىنىمدە قانچىلىك خۇشال بولۇپ كەتكەنلىكىمنى ئوبدان چۈشىنىدۇ.

مەن هازىر گويا قانات چىقارغاندەك باشقىلارنىڭ تەرجىمە قىلىشىغا قاراپ ئولتۇرماي ئۆزۈم بىۋاستە سۆزلىشەلەيدىغان بولدۇم. بۇ تۇپەيلى ئېرىشكەن قۇلايلىقنى تىل بىلەن تەسۋىرلەپ بېرەلمەيمەن. هازىر بىر ياقتىن ئويلىنىپ، بىر ياقتىن سۆزلەي-مەن. ئىلگىرى قول تىلى بىلەن سۆزلەشكەندە بۇنى هەرقانداق قىلىپمۇ ئورۇنداپ كېتەلمەيتتىم.

ئەمما، مېنىڭ راستىنلا سۆزلىيەلەيدىغان بولغانلىقىمنى هەرگىزمۇ قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا ئەملگە ئاشقان ئىش دەپ قال-ماڭلار. مەن پەقەت سۆزلەشنىڭ ئاساسىي ماهارەتلىرىنىلا ئۆگەن-دىم. سۆزۈمنى هازىرچە فوۋل خانىم بىلەن سۇللىۋان خېنىملا چۈشىنەلەيدۇ، باشقىلار بولسا يېرىم ياتلا چۈشىنىدۇ. مەنغۇ بۇ تىل - ئاهاڭ ئاساسىي ماهارەتلەرنى ئۆگىنىۋالدىم. بىراق، سۇللىۋان مۇئەللىمنىڭ تالانتى ۋە قەتئىي بوشاشماسلىقى قىلغان تىرىشچانلىقلىرى بولمىغان بولسا، بۇنداق راۋان سۆزلەشنى مەن بۇنچە تېز ۋاقىت ئىچىدە ئۆگىنەلمىگەن بولاتتىم.

باشتا مەن كېچە - كۈندۈزلەپ مەشق قىلىش ئارقىلىق ئەڭ يېقىن دوستلىرىم گېپىمنى چۈشىنەلەيدىغان هالەتكە يەتتىم، ئاندىن سۇللىۋان خېنىمنىڭ ياردىمى بىلەن هەربىر هەرپىنىڭ ئاهاڭىنى تەكرار مەشق قىلدىم. تۇرلۇك ئاهاڭلارنى ئەركىن بىرلەشتۈرۈشنى قايتا - قايتا مەشق قىلدىم. مانا هازىرمۇ هەركۈنى توغرا تەلەپپۇز قىلالمايۋاتقان هەرپلەرنى، ئاهاڭلارنى ئۆزلۈكسىز تۇرده مەشق قىلىپ تۇزىتىپ بېرىۋاتىمەن.

بۇنىڭ نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن ماڭا قانداق قىيىنچىلىقلارنى يېڭىشكە توغرا كەلگەنلىكىنى پەقەت گاس - گاچا بالىلارغا گەپ قىلىشنى ئۆگەتكەن كىشىلەرلا چۈشىنەلەيدۇ ۋە هەقىقىي تۇرده هېس قىلىپ يېتەلەيدۇ. مەن

سۇللىۋان خېنىمنىڭ گېلىنىڭ تىترىشى، ئېغىز ھەرىكىتى ۋە چىراي ئىپادىسىنى پۈتۈنلەي بارماقلىرىمنىڭ سەزگۈسى ئارقىلىق بىلەتتىم. لېكىن، بۇ سەزگۈ كۆپ ھاللاردا توغرا چىقمايتتى. بۇنداق ئەھۋالغا يولۇققان چاغلاردا، توغرا تەلەپپۇز قىلغىلى، توغرا ئاھاڭ چىقارغىلى بولمايدىغان سۆز - جۈملىلەرنى سائەتلەپ تاكى ئاھاڭنى توغرا چىقاردىمغۇ دەپ قارىغانغا قەدەر تەكرار مەشىق قىلىشقا ئۆزۈمنى مەجبۇرلايتتىم.

مېنىڭ ۋەزىپەم مەشىق قىلىش، مەشىق قىلىش، يەنە مەشىق قىلىش ئىدى. مېنى كۆپىنچە مەغلۇبىيەت ۋە ھارغىنلىق يېقىتىپ قويياتتى. بىراق، يەنە ئازراق بەرداشلىق بەرسەم توغرا تەلەپپۇز قىلالايمەن، مېنى ياخشى كۆرىدىغان كىشىلەرگە ئىلگىرىلەۋاتقانلىقىمنى كۆرسىتەلەيمەن، دېگەن ئۇي بىلەن ئۆزۈمنى غەيرەتلەندۈرۈپ كۈچ قۇۋۋەتكە تولاتتىم. ئۇلارنىڭ مېنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىمدىن سۆيۈنگەن چاغدىكى خۇش تەبەسسۇمنى كۆرۈشكە ئىنتىزار بولاتتىم.

«سىڭلىم قىلغان گېپىمنى ئۇقالايدىغان بولدى!» مانا بۇ مېنىڭ بارلىق قېيىنچىلىقلارنى يېڭىشىمگە ئىلھام بەخش ئەتكەن قەتئىي ئېتىقادىم بولدى. مەن دائىم خۇشاللىقىمنى ئىچىمگە سىغدۇرالمىغان ھالدا: «مەن ئەمدى گاچا ئەمەس» دېگەن سۆزنى ئېغىزىمدىن چۈشۈرمەيتتىم. ئاپام بىلەن ئەركىن سۆزلىشەلەيدىغان، قىلغان سۆزلىرىمگە ئاپامنىڭ ئېغىزىدا قايتۇرغان ئىنكاسىنى چۈشىنەلەيدىغان بولغانلىقىمنى ئويلىساملا قەلبىم ئىشەنچىگە تولاتتى. ئېغىز بىلەن سۆزلىشىش قول تىلى بىلەن سۆزلىشىشتىن كۆپ ئاسان ئىكەنلىكىنى بايقىغىنىمدا ھەيران بولدۇم. شۇڭلاشقا، باشقىلار بىلەن قول تىلى ئارقىلىق سۆزلەشمەسلا بولدۇم. بىراق، سۇللىۋان خېنىم ۋە بەزى دوستلىرىم لەۋدە ئوقۇشقا قارىغاندا ئىشارەت تىلى ئاسانراق بولغىنى ھەمدە مەن ئاسانراق چۈشىنەلەيدىغان بولغىنىم ئۈچۈن يەنىلا مەن بىلەن مۇشۇ خىل ئۇسۇلدا سۆزلىشەتتى.

مەن ئەما ۋە گاس كىشىلەر ئىشلىتىدىغان قول تىلى ھەرپى

ھەققىدە ئاز تولا چۈشەنچە بېرىپ قويمىسام بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ. بىزنى ئوبدان چۈشەنمەيدىغان كىشىلەر قول تىلىنى دېگەندەك ئۇقمايدۇ. كىشىلەر ماڭا كىتاب ئوقۇپ بەرگەن ياكى مەن بىلەن پاراڭلاشقان چاغدا گاس كىشىلەر قوللىنىدىغان ئادەتتىكى ئۈسۈلدا بىر قولى بىلەن قولۇمغا تاق سۆز ياكى جۈملىلەرنى يازىدۇ. مەن بولسام بىر تەرەپتىن بارماقلارنىڭ قول ھەرىكىتىنى ئاساسراق سېزىۋېلىش ئۈچۈن، قولۇمنى سۆزلىگۈچىنىڭ قولىغا ئاستا قويىمەن. بۇنىڭ بىلەن مەن كىشىلەر كىتاب كۆرگەن چاغدىكىگە ئوخشاشلا تاق ھەرپلەرنى ئەمەس، خەتلەرنى سېزىمەن. مەن بىلەن سۆزلەشكۈچىلەر بارمىقىنى دائىم ھەرىكەتلەندۈرۈپ تۇرغاچقا، بارماقلىرى ئەركىن، راۋان ئىشلەيدۇ. بەزىلەر ناھايىتى پىشقان ماشىنىستلار ماشىنكىدا خەت ئۇرغاندەك خەتلەرنى ناھايىتى تېز يازىدۇ. ھەرىپلەرنى پىششىق ھەرىكەتلەر بىلەن قوشۇپ تېز يېزىشمۇ مېنىڭ ئىختىيارسىز، تىنماستىن قىلىدىغان ھەرىكىتىمگە ئايلاندى، ئەلۋەتتە.

ئېغىزىمدا گەپ قىلالايدىغان بولغاندىن كېيىن، ئولتۇرسام - قوپسام تېزرەك ئۆيگە قايتىش ئىستىكىدە ياندىم. ئاخىر بۇ مۇھىم پەيتمۇ يېتىپ كەلدى. مەن ئۆيگە ئاتلاندىم. يول بويى سۆزلىشىش ئۈچۈنلا ئەمەس، پۈرسەتنى چىڭ تۇتۇپ سۆزلىشىش ئىقتىدارىمنى ئۆستۈرۈش مەقسىتىدە سۇللىۋان خېنىم بىلەن تىنماي سۆزلىشىپ كەلدىم. گەپ بىلەن پويىزنىڭ ۋوگزالغا كىرىپ كەلگىنىنىمۇ سەزمەپتىمەن. ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئالدىمىزغا چىقىپتۇ. پويىزدىن چۈشۈشۈمگە ئاپام مېنى باغرىغا چىڭ باستى. ھاياجان ۋە خۇشاللىقتىن پۈتۈن بەدىنى تىترەپ، گەپ قىلالماي قالدى. قىلغان سۆزۈمنى جىممىدە تۇرۇپ ئاڭلىدى. سىڭلىم مېجۇرې قولۇمدىن تارتىپ قۇچاقلىدى، سۆيدى، خۇشاللىقىدىن سەكرەپ - تاقلاپ كەتتى. دادام بىر چەتتە ئۇنچىقارماي تۇراتتى. بىراق، مېھرىبان چىرايىدا ئەكس ئەتكەن خۇشاللىق، سۆيۈنۈشكە گەپ كەتمەيتتى. ھازىرغا قەدەر شۇ چاغدىكى مەنزىرىنى ھەربىر ئەسلىسەم، كۆزلىرىم لىق ياشقا

تولىدۇ. بۇ خۇددى سىيانىڭ بېشارىتى مېنىڭ ۋۇجۇدۇمدا كارا-
مىتىنى كۆرسەتكەندەك: «تاغلار چۈشتى ناخشىغا تەڭلا، دەرەخ-
لەر ئالقىشلاپ چالدى چاۋاكلار!» دېگەندەك بىر ئىش ئىدى.

كىتابتىكى نەرسىلەر مېنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمىغا ئايلاندى. شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن ھەمىشە قايسى نەرسىلەرنىڭ ئۆزۈمنىڭ ئوي - پىكرى، قايسىلىرىنىڭ كىتابتىن ئوقۇغانلىرىم ئىكەنلىكىنى ئېنىق ئايرىيالماي قالىمەن.

«قىراۋ شاھى» ۋەقەسى

1892 - يىلى قىش. بالىلىق دەۋرىم ئاسمىنىنى قارا بۇلۇت-لار قاپلىدى. مەن ئۆزۈن ۋاقىت غەمكىنلىككە پېتىپ قاتتىق ئازابلاندىم. غەم - ئەندىشە، ۋەھىمە ئىچىدە كىتابمۇ مېنى ئۆزىگە تارتالمىدى. ھازىرمۇ ئاشۇ قاباھەتلىك چۈشتەك ئۆتكەن كۈنلەر ئېسىمگە چۈشسە، ئىختىيارسىز تېنىم شۇركۈنۈپ، بەدەنلىرىم تىكەنلىشىپ كېتىدۇ.

مەن «قىراۋ شاھى» دېگەن ماۋزۇدا بىر ھېكايە يېزىپ، ئۇنى بوگىنىس ئەمالار مەكتىپىدىكى ئاننا تونىس ئەپەندىگە ئەۋەتىپ بەردىم. كىم بىلسۇن، بۇنىڭ بىلەن بىر مۇنچە ئاۋارىچىلىك ۋە خاپىلىققا قالدىم. بۇ ئىشنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، مەن ۋە سۇللى-ۋان خېنىم ئىگە بولۇشقا تېگىشلىك ئادىللىقنى تەلەپ قىلىش ئۈچۈن بۇ ئىشنىڭ ئەينىنى يېزىپ چىقماقچىمەن.

بۇ مەن سۆزلەشنى ئۆگىنىۋالغاندىن كېيىن يېزىپ چىققان تۇنجى ھېكايەم ئىدى. شۇ يىلى يازدا بىز تاغدىكى داچىدا باشقا يىللارغا قارىغاندا ئۆزۈنراق تۇردۇق. سۇللىۋان خېنىم ماڭا دائىم ئوخشىمىغان پەسىللەردە يوپۇرماقلارنىڭ قانداق رەڭ بىلەن گۈزەللىكىنى نامايان قىلىدىغانلىقىنى تەسۋىرلەپ بېرەتتى. بۇ-نىڭ بىلەن باشقىلار ئوقۇپ بەرگەن، ئىختىيارسىز ئېسىمدە مەھ-كەم قالغان بىر ھېكايە ئېسىمگە چۈشۈپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنى ئۇنتۇپ قالماستىن يېزىپ قويۇشقا ئالدىرىدىم. شۇ چاغدا مەن ئۆزۈمچە بۇنى «ھېكايە ئىجاد قىلىۋاتىمەن» دەپ ئويلىدىم.

شۇڭا، قەلەمنى قولۇمغا ئېلىش بىلەن تەڭ تەپەككۇرۇم قاناتلىنىپ يېزىقچىلىق شادلىقىغا چۆمدۇم. سۆزلەر ئېغىزىمغا راۋان كېلىپ تۇراتتى. تەسىرلىك ۋە جانلىق ئوبرازلار، ئەمالار ئىشلىتىدىغان بلايى قەغىزىدىن بىر - بىرلەپ ئورۇن ئالدى. ھازىر، قانداقتۇر ئەدەبىي تەپەككۇر ۋە تەسۋىرلەر كاللامغا ھېچبىر زورۇقماستىن قۇيۇلۇپ تۇرسا، ئۇنى كاللامدا ئۆزلۈكسىز پەيدا بولغان نەرسە ئەمەس، بەلكى باشقىلاردىن ئاڭلىۋالغان، بىلىۋالغان نەرسىلەر دەپ كېسىپ ئېيتالايمەن. بىراق، ئۇ چاغلاردا بۇنداق نۇقتىسىنەزەر چېكىنى ئايرىۋېلىش مەن ئۈچۈن قىيىن ئىش ئىدى. ھازىرمۇ قايسىلىرىنىڭ كاللامدىكى نەرسىلەر، قايسىلىرىنىڭ باشقىلار كىتابلاردا يازغان نەرسىلەر ئىكەنلىكىنى كۆپ ھاللاردا ئېنىق ئايرىيالمايمەن. مېنىڭچە، بۇنىڭ سەۋەبى، مەن شەيئىلەردىن ئالغان تەسىراتىمغا باشقىلارنىڭ كۆزى كۆرگەن ۋە قۇلىقى ئاڭلىغانلاردىن ئىگە بولغانلىقىم ئۈچۈن بولسا كېرەك.

مەن ھېكايەمنى يېزىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنى سۇللىۋان خېنىمغا ئوقۇپ بەردىم. ئۇنى ئوقۇغۇچە ئاجايىپ ياخشى يېزىلغان يەرلەردىن قاتتىق زوقلىنىپ كەتكەنلىكىم، خاتا ئوقۇپ قالغان ياكى تەكرار ئوقۇشقا توغرا كەلگەن جايلاردا قانچىلىك قىينالغانلىرىم ھازىرمۇ ئېسىمدە، كەچلىك تاماق ۋاقتىدا ئۇنى ئۆيدىكىلەرگە ئوقۇپ بېرىۋىدىم، بۇنچىلىك ياخشى يازالايدىغانلىقىمنى خىيالىغا كەلتۈرمىگەن ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەيرانلىقتىن ئېغىزى ئېچىلىپلا قالدى. بىرلىرى بۇنى سىز بىرەر كىتابتىن ئوقۇغانمۇ، قانداق، دەپمۇ سوريدى.

بۇ سوئال مېنى بەكمۇ تەئەججۇپتە قويدى. چۈنكى، بىرەرسىنىڭ بۇنى ماڭا ئوقۇپ بەرگىنى زادىلا ئېسىمدە يوق ئىدى. شۇڭلاشقا، ئۆزۈمنىڭكىنى توغرا ھېسابلاپ مەيدەمنى كېرىپ:

ـــ ئۇنداق ئەمەس، بۇ ئۆزۈمنىڭ ئىجادىيىتى، ئۇنى ئاننا نوتىس ئەپەندىگە تەقدىم قىلماقچىمەن، ـــ دېدىم.

ئارقىدىن ئۇنى بىر نۇسخا كۆچۈردۈم ھەمدە ئۇلارنىڭ تەكلىپى بىلەن ھېكايىنىڭ «كۆزدىكى يوپۇرماق» دېگەن نامىنى «قىز

راۋ شاهى» غا ئۆزگەرتىپ ئاننا نوتىس ئەپەندىگە ئەۋەتىپ بەر-
دىم.

بۇ ھېكايە ئاننا نوتىس ئەپەندىگە بەكمۇ ياراپ كېتىپ، ئۇنى بوگىنىس ئەمالار مەكتىپىنىڭ ژۇرنىلىغا باستۇرۇپتۇ. بۇنى كۆ-رۈپ مەن گويا بىردىنلا ئاسمانغا چىقىپ قالغاندەك كېرىلىپ كەتتىم. لېكىن، كۆپ ۋاقىت ئۆتمەيلا ئاسماندىن بىراقلا ئازاب ۋە ئۇمىدسىزلىكنىڭ چوڭقۇر ھاڭىغا چۈشۈپلا كەتتىم. سەۋەب، مەن بوستونغا بېرىپ ئۆزۈن ئۆتمەي، بىرى مەن يازغان «قىراۋ شاهى» ناملىق ھېكايىنىڭ مارگارىت كونىبېر خېنىم يازغان «قى-راۋ پەرىسى» ناملىق ھېكايىگە بەكمۇ ئوخشاپ كېتىدىغانلىقىنى بايقاپتۇ. بۇ ھېكايە مەن تۇغۇلۇشتىن بۇرۇن يېزىلغان ھەمدە «قۇشلار ۋە ئۇلارنىڭ دوستلىرى» دېگەن توپلامدا چىققانكەن. ئىككى ھېكايىنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنى ۋە سۆز - جۇملىلىرى ئىنتايىن ئوخشاپ كەتكەچكە، بىرلىرى مېنى كونىبېر خېنىمنىڭ ھېكايىسىنى ئوقۇغانكەن، شۇڭا بۇ ھېكايىنى ئوغرىلاپ يېزىلغان دېيىشكە بولىدۇ، دېدى.

مەن باشتا بۇ مەسىلىنىڭ ئېغىرلىقىنى پەقەت چۈشەنمەپتە-مەن. چۈشەنگەندىن كېيىن ھەيران بولدۇم ۋە ناھايىتى ئازابلان-دىم. چۈنكى، مەن ھەرقانداق بىر بالا ئۆچراشقا تېگىشلىك بولمىغان قاتتىق زەربىگە ئۇچرىغانىدىم. مەن بۇنىڭدىن قاتتىق نومۇس قىلدىم. مېنى ھەممىدىن بەك قەدىرلەيدىغان كىشىلەرمۇ بۇ مۇناسىۋەت بىلەن گۇمانغا قالدى. بۇ زادى قانداق ئىش بولۇپ كەتتى، ئەمدى! مەن «قىراۋ شاهى» نى يېزىشتىن ئىلگىرى، بۇنداق ئەسەرنى، يەنى قىراۋ تەسۋىرلەنگەن ئەسەرنى قايسى كىتاب-تىن كۆرگەن بولغىيدىم، زادى قىراۋ تەسۋىرلەنگەن بىرەر ماقالە ياكى كىتاب ئوقۇغان بولغىيمىدىم دەپ بەك ئۇزۇن ۋە قاتتىق ئويلىنىپ زادىلا ئېسىمگە ئالالمىدىم. پەقەت كىملەرنىڭدۇ جېك فېروست دېگەن بىر ئادەمنى تىلغا ئالغانلىقى، ئۇنىڭ بالىلارغا بېغىشلانغان «قىراۋنىڭ خىيالىرى» ناملىق بىر كۆپلىت شېئى-رى بارلىقى ئازراق ئېسىمگە كەلدى. بىراق، مەن ئۇنىڭدىن

پەقەتمۇ پايدىلانمىغانىدىم.

گەرچە بۇ ئىش تۇپەيلى خېلى باش قېتىنچىلىققا قالغان بولسىمۇ، ئاننا نوتىس ئەپەندى باشتا ماڭا ئىشەنگەنىدى، كېيىن ئىشلار يەنىلا يامىنىغا قاراپ ماڭدى. مەن ئۇنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن، ئەتەي ئۆيناپ كۆلۈپ، ئۆزۈمنى خۇشخۇي تۇتۇپ يۈر-دۇم.

ۋاشىنگتون تۇغۇلغانلىقىنى قۇتلۇقلاش پائالىيىتىدە ساۋاق-داشلار نىقابلىق ئويۇن قويدى. مەن بۇنىڭدا زىرائەت ئىلاھىنىڭ رولىنى ئالدىم. ھېلىمۇ ئېسىمدە، شۇ كۈنى مەن خېلى چىرايلىق كىيىم كىيگەن، بېشىمغا كۆزنىڭ رەڭدار يوپۇرماقلىرىدىن تو-قۇلغان گۈلچەمبىرەك كىيگەن، پۇت ۋە قوللىرىم مېۋە - چېۋە، زىرائەت بىلەن تولغانىدى. سىرتىم رەڭگارەڭ، تۇرقۇم خۇشال ۋە شوخ بولغىنىم بىلەن ئىچىمنى ھەسرەت ئوتلىرى كۆيدۈرۈپ ئازابلايتتى.

تەبرىكلەش پائالىيىتى بولۇشتىن بىر كۈن ئىلگىرى مەكتە-پىمىزدىكى بىر ئوقۇتقۇچى ھېلىقى ھېكايىنىڭ ئىشىنى سوراپ قالدى. ئۇنىڭغا سۇللىۋان خېنىمنىڭ ماڭا جېك فېروست ۋە ئۇنىڭ نادىر ئەسەرلىرى ھەققىدە سۆزلەپ بەرگەنلىكىنى ئېيتە-تىم. بەزى سۆزلىرىم ئۇ ئوقۇتقۇچىنى، دېمەك، كونېير خېنىم-نىڭ «قىراۋ پەرىسى» دېگەن ھېكايىسىمۇ خېلىبىنىڭ ئېسىدە بار ئىكەن دېگەن تونۇشقا كەلتۈرۈپ قويۇپتۇ. مەن ئۇنىڭغا گېپىمنى خاتا چۈشىنىۋالدىڭىز، دەپ تەكرار چۈشەندۈردۈم. ئەمما، ئۇ يەنىلا بۇ خاتا يەكۈننى ئاننا نوتىس ئەپەندىگە ئېيتىپتۇ.

ئەزەلدىن ماڭا كۆيۈنۈپ، كۆڭۈل بۆلۈپ كېلىۋاتقان ئاننا نوتىس ئەپەندى بۇ ئوقۇتقۇچىنىڭ گېپىگە ئىشىنىپ، مېنى ئۆزە-نى ئالداپتۇ، دېگەن قاراشقا كەپتۇ. شۇڭا، ئۇ مېنىڭ بىگۇناھ تۈرۈپ سوراققا تارتىلىشىمغا قۇلاق يوپۇرۇپ يۈردى. دېمەك ئۇ، سۇللىۋان خېنىم بىلەن مېنى مېنىڭ ماختىشىمغا سازاۋەر بولۇش ئۈچۈنلا خەقلەرنىڭ ئەسىرىنى ئوغرىلاپ يېزىپ ماڭا ئەۋەتكەن دەپ قارىدى ياكى شۇنداق ھېسسىياتتا بولدى. ئارقىدىنلا مەن بوگە-

نىس ئەمالار مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچى ۋە ئىشچى خىزمەتچىلىرى. دىن تەشكىللەنگەن «سوت» قا چاقىرتىلىپ سوئال - سوراق قىلىندىم.

ئۇلار سۇللىۋان خېنىمنى سوتقا قاتناشتۇرماي، مېنىلا سوراق قىلدى. ئۇلارنىڭ كوچىلاپ نۇرغۇن مەسىلىلەرنى سوراشلىرىدىن ئۇلارنىڭ مېنى كىمدۇ بىرى ماڭا كونىبىر خېنىمنىڭ «قىراۋ پەرىسى» ناملىق ھېكايىسىنى ئوقۇپ بەرگەنلىكىنى ئىقرار قىلىشقا مەجبۇرلاۋاتقانلىقىنى سەزدىم. چۈنكى، ئۇلارنىڭ سورىغان سوئاللىرىدىن ئىشەنمەسلىك، گۇمان چىقىپ تۇراتتى. يەنە كېلىپ ئاننا نوتىس ئەپەندىنىڭمۇ ماڭا ئەيىبلەش نەزىرىدە قاراپ تۇرغانلىقىنى سېزىپ تۇراتتىم. بۇ چاغدىكى ھېسسىياتىمنى تىل بىلەن تولۇق تەسۋىرلەپ بېرىش قولۇمدىن كەلمەيدۇ. چۈنكى، يۈرىكىم دۈكۈلدەپ سوقاتتى، گەپلىرىم قولاشمايتتى. بۇنىڭ پۈتۈنلەي ئۇقۇشماسلىق ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرسامۇ، ئازاب ۋە ھەسرىتىمنى يېنىكلىتىشكە ئامالسىز ئىدىم. سوراق تۈگەپ مەن سىرتقا چىققاندا بېشىم قېيىپ، كۆز ئالدىم قاراڭغۇلىشىپ، سۇللىۋان خېنىم ۋە دوستلىرىمنىڭ تەسەللىسى، رىغبەتلەندۈرۈشىنى ئاڭلىغۇدەك ھالىم قالمىغانىدى.

ئاخشىمى ئۇن سېلىپ راسا يىغلىدىم. بەلكىم مەندەك ئىزدىلىپ بۇنداق يىغلىغان بالىلار ناھايىتى ئاز بولسا كېرەك. پۈتۈن بەدىنىم مۇزلاپ كەتتى. بۇنىڭغا قاراپ بەلكىم ئەتىگىچە ئۇلۇپ قېلىشىم مۇمكىن دەپ ئويلىدىم ۋە بۇ خىيالىمدىن بىردىنلا كۆڭلۈم تىنىپ خاتىرجەم بولۇپ قالدىم. ھازىر ئويلاپ قارىسام، ھېلىمۇ ياخشى بۇ ئازابلىق كۈنلەردە ئۇنتۇلدۇرۇش پەرىشتىسى ھەسرەت ۋە دەرد - ئەلەملىرىمنىڭ كۆپىنى ئۇنتۇلدۇرۇپ يوق قىلىۋېتىپتۇ. ئەگەر بۇ ئىش چوڭراق بولغاندا يۈز بەرگەن بولسا، چوقۇم مېنى روھىي جەھەتتىن تۈگەشتۇرۋېتەر ئىدى.

سۇللىۋان خېنىم «قىراۋ پەرىسى» دېگەن ھېكايە، شۇنداقلا كونىبىر خېنىمنىڭ ھېلىقى كىتابى ھەققىدە ھېچ گەپ - سۆز ئاڭلىمىغانىكەن. شۇڭا، ئۇ دوكتور بىلىنىڭ ياردىمى بىلەن بۇ

ئىشنى ئىنچىكىلەپ تەكشۈردى. 1888 - يىلى خوبكىنگ خانىم-نىڭ كونىبىر خېنىمغا يازغان «قۇشلار ۋە ئۇلارنىڭ دوستلىرى» دېگەن كىتابى بار ئىكەن، كېيىن بۇ كىتاب يوقاپ كېتىپتۇ. شۇ يىلى بىز دەم ئېلىشتا بىرۈستىبردا ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولغانىدۇق. ئۇنىڭ ماڭا دېيىشچە، سۇللىۋان خېنىم ئۆزى يالغۇز دەم ئېلىشقا كەتكەنلىكى ئۈچۈن، مېنى ئىچى پۈشۈپ قالمىسۇن دەپ ئۇ ھەرخىل كىتابلاردىكى قىزىقارلىق ھېكايىلەرنى ماڭا ئوقۇپ بەرگەنىكەن. ماڭا ئوخشاشلا «قىراۋ پەرىسى» دېگەن ھېكايىنى ئوقۇپ بەرگەنلىكى ئۇنىڭمۇ ئېسىدە يوق ئىكەن. بىراق، «قۇشلار ۋە ئۇلارنىڭ دوستلىرى» دېگەن كىتابتىن بەزى ھېكايىلەرنى ماڭا ئوقۇپ بەرگىنىگە ئۇ ئىشىنىدىكەن. خوپكىنگ خانىم بىرئۈستىبردىكى ئۆيىنى سېتىۋېتىشتىن ئىلگىرى باشلانغۇچ مەكتەپ دەرسلىكلىرى، چۆچەكلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان نۇرغۇن بالىلار ئوقۇشلۇقىنى بىر تەرەپ قىلىۋەتكەنلىكى، «قۇشلار ۋە ئۇلارنىڭ دوستلىرى» دېگەن كىتابنىڭمۇ شۇ چاغدا بىر تەرەپ قىلىنىپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىنلىكىنى ماڭا چۈشەندۈردى.

ئۇ چاغلاردا مەن ھېكايىلەرنى ئانچە چۈشەنمىسەممۇ، ھېكايىدىكى ئاجايىپ - غارايىپ سۆزلەر مەندەك ھېچقانداق كۆڭۈل خۇشلۇقى يوق بالىنىڭ قىزىقىشىنى قوزغىغانىدى. شۇ چاغدا ماڭا ھېكايە سۆزلەپ بەرگەنلىك ئىشىنى پەقەتلا ئەسلىيەلمىگەن بولسامۇ، ئەينى چاغدا ھېكايىدىكى خام خەتلەرنى مۇئەللىم قايتىپ كەلگەندە مەنىسىنى سوراپ بىلىۋالىمەن دەپ، ئېسىمدە تۇتۇۋېلىشقا تىرىشقانلىقىمنى ئىنكار قىلالمايمەن.

سۇللىۋان خېنىم قايتىپ كەلگەندىن كېيىنلا ماڭا «سېر بوندنو» ناملىق كىتابنى ئوقۇپ بېرىپ، كاللامدىن باشقا ئۇي خىيالىلارنىڭ ھەممىسىنى چىقىرىۋەتكەنلىكى ئۈچۈن، بەلكىم ئۇنىڭغا «قىراۋ پەرىسى» ناملىق ھېكايىنىڭ گېپىنى قىلمىغاندىمەن. دەرۋەقە خوبكىنگ خانىم ماڭا ھەقىقەتەن كونىبىر خېنىم-نىڭ ھېلىقى ھېكايىسىنى ئوقۇپ بەرگەن، مەن ئۇنتۇپ كېتىپ ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ ھېكايە تەبىئىي ھالدا كال-

لامدا قايتا زاهىر بولغان، مەن بولسام ئۇنىڭ باشقىلارنىڭ ئوي - پىكىرىنىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكىنى پەقەت سەزمىگەن بولۇشۇم مۇمكىن.

ئازاب ئىچىدە ھەسرەت چېكىپ يۈرگەن شۇ كۈنلەردە ماڭا ھېسداشلىق بىلدۈرۈلگەن ۋە ھال - ئەھۋال سورالغان نۇرغۇن خەت تاپشۇرۇۋالدىم. كونىبىر خېنىمنىڭ مېنى رىغبەتلەندۈرۈپ خەت يېزىپ: «كۈنلەرنىڭ بىرىدە سىز چوقۇم كاتتا ئەسەر يېزىپ نۇرغۇن كىشىلەرگە ئىلھام ۋە يارەدەم بەخش ئېتىسىز» دېگەنىدى.

ئەپسۇسكى، بۇ ياخشى بېشارەت زادىلا ئىشقا ئاشمىدى. چۈنكى، شۇ ئىشتىن كېيىن، باشقىلارنىڭ ئوي - پىكىرىنى يېزىپ سېلىشتىن ئەندىشە قىلىپ يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشقا جۈرئەت قىلالمىدىم. ھەتتا خېلى ئۇزۇن ۋاقىتلارغىچە ئاپامغا خەت يازسامۇ ئىختىيارسىز ۋەھىمگە چۈشۈپ، خەتتە يازغانلىرىمنىڭ كىتابلاردا ئوقۇغان سۆز - جۈملىلەر ئەمەسلىكىنى جەزم قىلغانغا قەدەر، ھەربىر جۈملىنى قايتا - قايتا ئوقۇپ چىقىدىغان بولۇپ قالدىم. ناۋادا سۇللىۋان خېنىم مېنى ئىزچىل تۈرتە ھارماستىن ئىلھاملاندۇرۇپ تۇرمىغان بولسا، قەلەم - قەغەز دېگەنگە بەلكىم زادىلا يېقىن يولىمىغان بولار ئىدىم.

مەن كېيىن «قىراۋ پەرىسى» ناملىق ھېكايىنى تېپىپ ئوقۇپ چىقتىم. ئاندىن شۇ چاغلاردا يازغان بەزى خەتلىرىمنى سېلىشتۇرۇپ بېقىپ، دەرۋەقە مەن ئىشلەتكەن سۆز - جۈملىلەر ۋە كۆز قاراشلىرىمنىڭ ئۇ كىتابتىكىگە ئوخشايدىغان جايلىرىنىڭ كۆپلۈكىنى بايقىدىم. مەسىلەن، 1891 - يىلى 9 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ئاننا ھىنوتىس ئەپەندىمگە يازغان خېتىمدىكى ھېسسىيات ۋە تىللار كونىبىر خېنىمنىڭ ئەسىرىدىكىگە ئوپمۇ ئوخشاش ئىكەن. ھالبۇكى، مەن يازغان «قىراۋ شاھى» ناملىق ھېكايىدىكى بەزى ئابزاست، سۆز - جۈملىلەردىن مەنمۇ باشقىلارغا ئوخشاشلا شۇ چاغدىكى ئوي - پىكىرىمگە شۇ ھېكايىدىكىلەرنىڭ سىڭىپلا كەتكەنلىكىنى كۆرۈۋالدىم.

خېتىمدە ئۆزۈمنى سۇللىۋان خېنىم دەپ تەسەۋۋۇر قىلىپ،

ئۆزۈمگە ئالتۇن كۈز پەسلىنى تەسۋىرلەپ يازغان: «ئاھ، يازمۇ تۈگەپ قېلىۋاتىدۇ، ئەمدى غېرىب كۆڭلۈمگە نېمىمۇ تەسەللي بولار، مېنى پەقەت چىرايلىق ۋە رەڭدار كۈز يوپۇرماقلىرى ئاۋۇندۇرىدۇ» دېگەن سۆزلەر كونىبر خېنىمنىڭ ھېكايىسىدىكى سۆزلەر ئىدى.

ئۆزۈمگە ياراپ كەتكەن جۈملىلەرنى ئۆزلەشتۈرۈۋېلىپ، ئاندىن ئۇنى ئۆزۈمنىڭ تەپەككۇرى قىلىپ باشقىدىن يېزىپ چىقىش مېنىڭ دەسلەپكى ئەسەرلىرىمدە ھەمىشە كۆرۈلۈپ تۇرىدىغان ئىش ئىدى. يۇنان ۋە رىمنىڭ قەدىمىي شەھەرلىرىنى تەسۋىرلەگەن بىر ماقالەمدە، مەن ھازىرئۇنتۇپ كەتكەن، ئەما شۇنچىلىك تەسىرلىك ۋە ئاجايىپ ئۆزگىرىشچان تەسۋىرلەشلەرنى ئىشلەتكەنىدىم. ئاننا نوتىس ئەپەندىنىڭ ئاسار ئەتىقىلەرنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدىغانلىقى، خۇسۇسەن ئىتالىيە ۋە يۇنانغا بۆلەكچە مېھرى بارلىقىنى ئوبدان بىلگەنلىكىم ئۈچۈن، كىتاب ئوقۇغاندا، شېئىر توپلاملىرى ۋە تارىخىي كىتابلاردىن ئۇ ياقتۇرىدىغان نەرسىلەرنى ئىنچىكىلەپ ئوقۇپ، خاتىرىلىۋالاتتىم ۋە ماقالەمدە ئىشلىتەتتىم. شۇڭا، ئاننا نوتىس ئەپەندى قەدىمىي شەھەرلەر تەسۋىرلەنگەن ماقالەمنى ماختىغاندا: «شېئىرىي پۈراققا ئىگە» دەيتتى.

ھالبۇكى، ئۇنىڭ 11 ياشلىق ئەما ھەم گاس بالىنىڭ مۇشۇنداق ئەسەرلەرنى يازالايدىغانلىقىغا نېمىشقا ئىشىنىدىغانلىقىنى ھېچ چۈشەنمەيتتىم. بىراق، ماقالىلەردە باشقىلارنىڭ سۆز - جۈملىلىرىنى ئىشلەتكەن دەپلا، ئۇنى ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەس قىلىۋەتكىلى بولمايدۇ. بۇ مېنىڭ پاساھەتلىك، تەسىرلىك سۆز - ئىبارىلەرنى ئىشلىتىپ گۈزەل ۋە شېئىرىي تۈسكە ئىگە مەنزىلگە بولغان زوق ھەۋىسىمنى ئىپادىلەپ بېرەلىگەنلىكىمنى چۈشەندۈرمەمدۇ، دەپمۇ ئويلىغانىدىم. بارلىق ياشلارغا ئوخشاشلا، دەسلەپكى مەزگىلدىكى ئەسەرلىرىم ئەقلىي ئىقتىدار مەشىقى، تەقلىد قىلىش ۋە قوبۇل قىلىش ئاساسىدا تەدرىجىي يوسۇندا ئويلىغانلىرىمنى يېزىق بىلەن ئىپادىلەشتىن ئىبارەت بولدى. كىتابلاردىكى مېنى قىزىقتۇرغان ۋە بەك ياراپ كەتكەن نەرسىلەر-

نى ئىختىيارسىز كاللامغا ئورنىتىۋالاتتىم ۋە ئۇنى ئۆزۈمنىڭ قىلىۋالاتتىم.

ستېۋېنسون، يېزىقچىلىققا يېڭىدىن كىرىشكەن كىشىلەر ئادەتتە ئۆزىگە ھەممىدىن بەك ياققان ئەسەرگە تەقلىد قىلىدۇ، ئاندىن ئۇنى ئادەمنىڭ ئەقلىنى ھەيران قالدۇرىدىغان دەرىجىدە ئۆزگەرتىۋېتىدۇ، ئۇلۇغ يازغۇچىلارمۇ كۆپ يىل ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈش ئارقىلىقلا، بارلىق تەپەككۇرىنى يېزىق ساھەسىگە باشلاپ كىرىدۇ، دېگەنىدى.

بۇ جەريانىنى مەن تا ھازىرغىچە باشتىن كەچۈرۈپ بولالمىغان بولۇشۇم مۇمكىن. راستىمنى ئېيتسام، كىتابتىكى نەرسىلەر مېنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمىمغا ئايلىنىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، مەن ھەمىشە قايسى نەرسىلەرنىڭ ئۆزۈمنىڭ ئوي - پىكرى، قايسىلىرىنىڭ كىتابتىن ئوقۇغانلىرىم ئىكەنلىكىنى ئېنىق ئايرىيالماي قالىمەن. شۇڭا، مەن ماشىنىدا ئىش تىكشىنى ئۆگەنگەندە ھەمىشە پۇرچلارنى قۇراشتۇرۇپ — ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئوچۇق رەڭلىك، ژالىلداپ تۇرىدىغان تاۋار - دۇردۇن، دۇخاۋا، مەخمەللەر بولسىمۇ، يىرىك يىپ رەختلەر كۆپرەك بولاتتى. كىيىم تىككەنگە ئوخشاش، بارلىق ئەسەرلىرىمدىمۇ ھەرخىل - ھەرياڭزا، ئۇنىڭدىن، بۇنىڭدىن ئېلىنىپ قۇراشتۇرۇلغان نەرسىلەرمۇ ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى.

مەشىق ئەسەرلىرىمدە مېنىڭ قوپال، تېخى ئوبدان پىشمىغان ئوي - پىكىرلىرىم ئەكس ئەتتۇرۇلسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە يەنە باشقىلارنىڭ كىتابتىن ئوقۇغان ھەمدە ئېسىمدە تۇتۇۋالغان، چاقناپ تۇرغان ئوي - پىكرى ۋە خېلىلا پىشقان كۆز قاراشلىرىمۇ بولاتتى. مېنىڭ قارىشىمچە، يېزىقچىلىقتىكى ئەڭ زور قىيىنچىلىق شۇكى، ئويلىغانلىرىڭىز تېخى رەتلەنمىگەن، ئۇ تېخى ھېسسىيات ۋە تەپەككۇر قىلىش ھالىتىدە تۇرغان چاغدا، ئۇنى قانداق قىلىپ ئۆگەنگەن تىل بىلەن ئىپادىلەپ بېرىش. يېزىقچىلىق قىلىش خۇددى ھەرخىل شەكىللەرنى چىقىرىپ ئويناىدىغان يەتتە پارچە تاختايغا ئوخشايدۇ. كاللىمىزدا ئاۋۋال نۇسخا پەيدا بولۇ-

دۇ، ئاندىن ئۇنى تىل بىلەن تەسۋىرلەپ تىزىپ چىقمىز. بەزىدە ئويلاپ تاپقان سۆزلىرىمىز ئانچە جايىغا چۈشمەيدۇ. شۇنداق بو-لۇپ قالسا مەن قايتا - قايتا ئويلاپ يېزىپ چىقمەن. ماڭا شۇ نەرسە ئايانكى، باشقىلار مۇۋەپپەقىيەت قازانغان يەردە، مەنمۇ چوقۇم مۇۋەپپەقىيەت قازىنىمەن. يېڭىلدىم، دەپ تەن بېرىپ ئولتۇرسام قانداق بولىدۇ؟

ستېۋېنسون: «ئەگەر بىر ئادەمدە تەبىئىي يېزىقچىلىق تالا-نتى بولمىسا، ئۇ ھالدا ئۇ ئادەم ئۆمۈر بويى ھېچقانداق بىر نەرسىنى ئىجاد قىلالمايدۇ» دەيدۇ. بەلكىم مەنمۇ شۇ تېپتىكى ئادەم بولسام كېرەك. شۇنداقتىمۇ مەندە، كۆنلەرنىڭ بىرىدە مەنمۇ قەلەم ماھارىتىمنى ئوبدان يېتىلدۇرۇپ، ئۆزۈمنىڭ ئوي - پىكرى ۋە سەرگۈزەشتىمنى تولۇق ئىپادىلەپ بېرەلەيمەنغۇ دەيدىغان بىر ئۈمىد بار ئىدى. مەن ئەنە شۇ خىل ئۈمىد ۋە ئېتىقادنىڭ تۈرتكىسىدە قەيسەرلىك بىلەن ھارماي تىرىشىپ «قە-راۋ شاھى» ۋەقەسى پەيدا قىلغان يۈرىكىمدىكى يارىنى ساقايتىپ، ئازابىنى يەڭدىم.

يەنە بىر جەھەتتىن ئالغاندا، بۇ كۆڭۈلسىز ۋەقەنىڭ ماڭا ئاز - تولا پايدىسىمۇ بولدى. يەنى، ئۇ مېنى يېزىقچىلىققا ئالاقىدار بەزى مەسىلىلەر ئۈستىدە ئەستايىدىل ئويلىنىش ئىمكا-نىيىتىگە ئىگە قىلدى. مېنى ئەپسۇسلاندۇرغان بىرلا ئىش، ئۇ مېنى ئەڭ ياخشى دوستۇم ئاننا نوتىس ئەپەندىدىن ئايرىۋەتتى.

مەن «ئايالالار ۋە ئائىلە ژۇرنىلى» دا «مېنىڭ تۇرمۇشۇم» نى ئېلان قىلدۇرغاندىن كېيىن، ئاننا نوتىس ئەپەندى ماڭ سې ئەپەندىگە يازغان خېتىدە مۇنداق دەپتۇ: «قىراۋ شاھى» ۋەقەسى يۇز بەرگەن چاغدا مەن خېلىنىڭ گۇناھسىزلىقىغا ئىشەنگەنىدىم. شۇ چاغدا ھېلىقى «سوت» تۆت ئەما، كۆزىدە ئەيىب يوق (كۆزى روشەن) تۆت ئادەم بولۇپ سەككىز ئادەمدىن تەشكىللەنگەن. ئۇلارنىڭ ئىچىدە تۆت ئادەم بىزنىڭ كونىبر خېنىمنىڭ ھېلىقى ھېكايىسىنى ئۆزىگە ئوقۇپ بەرگەنلىكى خېلىنىڭ كۆڭلىگە ئا-يان، دەپ قارىدى. قالغانلار بولسا ئۇنداق ئەمەس، دېيىشتى.

مەن شۇ چاغدا كېيىنكىلەرنىڭ مەيدانىدا تۇردۇم.

نېمە بولۇشتىن قەتئىينەزەر، مەيلى ئاننا نوتىس ئەپەندى قايسى تەرەپتە تۇرسۇن، مەن ئۇ ئۆيگە كىرىپ، ئۆيدىكىلەرنىڭ مەندىن گۇمانلىنىۋاتقانلىقىنى سەزگەن، بىر خىل دۇشمەنلىك كەيپىياتى، بىر خىل شۇملۇقنى كۆڭلۈم تۇيغانىدى، كېيىن يۇز بەرگەن ئىشلار دېگەندەك كۆڭلۈم تۇيغان ئىشنىڭ بولغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. ئۇنىڭدىن بۇرۇن، خۇددى شۇ ئۆيدە ئاننا نوتىس ئەپەندى دائىم قولىدىكى ئىشنى تاشلاپ، مېنى تىزىغا ئولتۇرغۇزۇۋېلىپ، مەن بىلەن بىردەم ئويناياتتى. شۇ ئىش بولغاندىن كېيىنكى ئىككى يىل ئىچىدە ئاننا نوتىس ئەپەندىنىڭ مەن بىلەن سۆللىۋان خېنىمنىڭ گۇناھسىزلىقىغا ئىشىنىدىغانلىقىنى ئېنىق هېس قىلدىم. كېيىن نېمە سەۋەب بولدى، هېچ بىلمىدىم، ئۇ كۆز قارىشىنى ئۆزگەرتتى. بوگىنىس ئەمالار مەكتىپىنىڭ نېمە ئۈچۈن بۇ ئىشنى تەكشۈرمەكچى بولغانلىقىنىمۇ ئانچە چۈشەنمىدىم، هەتتا «سوت» ئەزالىرىنىڭ ئىسمىنىمۇ بىلمىدىم. كېيىن ئۇلار مەن بىلەنمۇ سۆزلەشمىدى. شۇ چاغدا مەنمۇ قاتتىق هاياجانلىنىپ كېتىپ باشقا ئىشلار بىلەن كارىم بولمىغان، قاتتىق سارىسىمگە چۈشۈپ بىرەر مەسىلىگىمۇ تۈزۈكرەك جاۋاب بېرەلمىگەنىدىم. دەرۋەقە شۇ چاغدا، خەقلەر نېمىلەرنى دەيدۇ، مەن نېمىلەرنى دېسەم بولىدۇ، دېگەنلەرنىمۇ ئويلاپ باقمىغانىدىم.

بۇ ئىش مېنىڭ دەسلەپكى دەۋرىمدىكى تۇرمۇش ۋە تەربىيە ئىشلىرىمغا ناهايىتى زور تەسىر كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن، مەن «قىراۋ شاهى» ۋەقەسىنىڭ باش - ئاخىرىنى ئەينەن يېزىپ چىقتىم. شۇنىڭدەك مەن خاتا چۈشەنچىدىن ساقلىنىشنى كۆزدە تۇتۇپمۇ ئالاقىدار پاكىتلارنىڭ هەممىسىنى ئىمكانقەدەر ئەينەن بايان قىلىشقا تىرىشتىم. لېكىن، بۇنىڭ بىلەن ئۆزۈمنى ئاقلىماقچى، شۇنداقلا هەرقانداق بىرىدىن ئاغرىنماقچى ئەمەسمەن.

شۇ ئىش يۇز بەرگەن يىل ۋە قىشنى مەن ئائىلىگە قايتىپ، ئائىلەمدىكىلەر بىلەن خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزدۇم. بارلىق دەرد - ئەلەملەرنى بىر ياققا قايرىپ قويدۇم.

ئاستا ـ ئاستا ياز ئۆتۈپ، بىلىندۇرمەستىن كۈزمۇ يېتىپ كەلدى. يەر ئۇتقاشتەك قىزىل ۋە ئالتۇندەك سېرىق يوپۇرماقلار-دىن گۈزەل لىباس كىيىدى. باغنىڭ ئايىغىدىكى ئۈزۈملەر قۇياش-نىڭ سېخىي نۇرىغا قېنىپ، سۈزۈلۈپ مەي باغلاپ پىشتى. بۇ چاغدا، يەنى «قىراۋ شاهى» ھېكايىسىنى يېزىپ بىر يىلدىن كېيىن، تۇرمۇش كەچۈرمىشلىرىمنى ئەسلەپ ئەسەر يېزىشقا كىـ-رىشتىم.

يازغان نەرسىلىرىمدىن يەنىلا گۇمانلىناتتىم. كۆپىنچە مې-نىڭ ئۇيۇ ـ پىكرىم بولماسلىق ئېھتىمالى كۆرۈلۈپ قالارمىكىن دېگەن ئۇيۇ خىيالدىن قىينىلاتتىم. قەلبىمدىكى بۇ خىل سارا-سىمە ۋە ئەنسىزلىكنى سۆللىۋان خېنىملا ئوبدان بىلەتتى. بەزىدە گەپ ئارىسىدا چوڭقۇرراق پىكىرلەر كاللامدىن يالت قىلىپ ئۆ-تۈپ قالغۇدەك بولسا، ئۆزۈمگە بوش ئاۋازدا: «بىلمىدىم، بۇ ئۆزۈمگە مەنسۇپمۇ، ئەمەسمۇ» دەيتتىم. بەزىدە مەن يېزىپ كې-لىۋاتىپ: «ئەگەر بۇمۇ ئىلگىرى بىرى يازغان ئەسەرگە ئوخشاپ قالسا قانداقمۇ قىلارمەن» دەپ ئۆزۈمچە سۆزلەپ كېتەتتىم. بۇ خىيال كاللامغا كېلىشى بىلەنلا قوللىرىم تىترەپ توختىمايتتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ بىر كۈن ھېچ نەرسە يازالمايتتىم. ھازىرمۇ ئاشۇنىڭغا ئوخشاشلا دىققەتچىلىك ۋە بىئارامىلىق ھېس قىلىمەن. دېمەك، ئاشۇ قېتىملىق كەچۈرمىشىم قەلبىمگە ئۆچمەس تامغا، ساقايماس كېسەللىك بولۇپ ئورناپ كەتكەنكەن. بۇنىڭ مەنىسـ-نى مانا ئەمدى چۈشىنىۋاتىمەن.

سۆللىۋان خېنىم ئىزچىل تۇرده تەسەللىي بەردى ۋە قولـ-دىن كېلىشچە يار يۆلەك بولدى. مېنى «ياشلار دوستى» ژۇرنـ-لىغا «مېنىڭ تۇرمۇشۇم» نى يېزىپ بېرىشكە رىغبەتلەندۈردى. شۇ چاغدا مەن ئاران 12 ياشتا بولۇپ، بۇ ماقالىنى يېزىش خېلىلا قىيىنغا چۈشكەنىدى. ھازىر ئويلىسام، شۇ چاغدا مۇشۇ يازغانلـ-رىمنىڭ ماڭا پايدىسى بولۇشىنى كۆڭلۈم تۇيغان بولسا كېرەك، ئۇنداق بولمىسا ئۇنى يېزىپ چىقالمىغان بولاتتىم.

مەن يېزىقچىلىقنى ئېھتىياتچانلىق بىلەن، ئەمما بوشاشماس-

تىن داۋاملاشتۇردۇم. سۇللىۋان خېنىم ماڭا ئۆزلۈكسىز تۇرده ئىلهام بەردى ۋە يېتەكچىلىك قىلدى. چۈنكى، ئۇزۇلدۇرمەي يازساملا، ئۆزۈمگە قايتىدىن ئىشەنچ تۇرغۇزۇپ، ئىقتىدارىمنى جارى قىلدۇرالايدىغانلىقىم ئۈنىڭغا ئايان ئىدى. «قىراۋ شاهى» ۋەقەسى يۈز بېرىشتىن ئىلگىرى مەن باشقا بالىلارغا ئوخشاشلا غەمسىز ياشايتتىم، كېيىن جىمغۇرلىشىپ، ھەمىشە كۆزگە كۆ-رۈنمەيدىغان بەزى نەرسىلەر ئۈستىده ئويلىنىدىغان بولدۇم. بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن، ھېلىقى كۆڭۈلسىزلىكنىڭ سايىسى-دىن ئاستا - ئاستا قۇتۇلۇپ چىقتىم. جاپالىق چېنىقىش ئارقى-لىق كاللام ئىلگىرىكىدىن سەگەكلەشتى، تۇرمۇشۇم ۋە چۈشە-چەم يەنىمۇ چوڭقۇرلاشتى.

دۇنيادىكى ھەر مىللەت خەلقى ياراتقان تۇرلۈك مۆجىزىلەر كۆز ئالدىمدا نامايان بولدى. مەن ھەربىر كۆرگەزمە بۇيۇمىنى تۇتۇپ بېقىپ، ئىنسانىيەتنىڭ جاپالىق مېھنىتى ۋە ئەقىل پارا-سەت جەۋھەرلىرى بىلەن ئۇچراشتىم، تونۇشتۇم.

خەلقئارا كۆرگەزمە

1893 ـ يىلى تۇرمۇشۇمدا بىر قانچە چوڭ ئىش بولدى. يەنى، زۇكۇتۇڭ كلېۋېلاند قەسىم بېرىپ ۋەزىپىگە ئولتۇرغان چاغدا، مەن ۋاشىنگتونغا باردىم. كېيىن ئىگاگارا شارقىراتمىسىغا باردىم ھەمدە خەلقئارا كۆرگەزمىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدىم.

بىز ئىگاگارا شارقىراتمىسىغا 3 ـ ئايدا بارىدۇق. شارقىراتما يېنىدىكى ئېگىز قىيادا تۇردۇم. ماڭا ھاۋا تەۋرىنىۋاتقاندەك، زېمىن مىدىرلاۋاتقاندەك بىلىندى. شۇ چاغدىكى كەيپىياتىمنى سىياھ بىلەن سۈرەتلەپ بېرەلمەيمەن.

نۇرغۇن كىشىلەر مېنىڭدەك ئەما ھەم گاس ئادەم ئىگاگارا شارقىراتمىسىنىڭ ھەيۋەتلىك ۋە كۆركەم مەنزىرىسىدىن قانداقمۇ بەھرە ئالالىسۇن، دەپ ئەجەبلەندى ھەمدە مەندىن: «سىز يا بۇ شارقىراتمىنىڭ ئۆركەشلىگەن دولقۇنلىرىنى كۆرەلمىسىڭىز، يا-كى غەزەپلىك شاۋقۇنلىرىنى ئاڭلىيالمىسىڭىز، بۇنىڭ سىزگە نېمە ئەھمىيىتى بار؟» دەپ سورايتتى. ئەمەلىيەتتە، ماڭا نىسبە-تەن ئۇلارنىڭ ئەھمىيىتى زور ئىدى. خۇددى «سۆيگۈ»، «دىن»، «ئاق كۆڭۈل» دېگەنلەرنى جىڭ ـ تارازا بىلەن ئۆلچە-گىلى بولمىغاندەك، بۇ شارقىراتمىنىڭ ئەھمىيىتىنى ھەم مۆل-چەرلىگىلى بولمايتتى.

بۇ يىل يازدا، مەن سۇللىۋان خېنىم، بېل دوكتور بىلەن بىرلىكتە خەلقئارا كۆرگەزمىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدىم. بۇنىڭ بىلەن كىچىك چاغلىرىمدىكى نۇرغۇنلىغان شېرىن خىياللىرىم

گۈزەل رېئاللىققا ئايلىنىپ، سەبىي قەلبىمدە ئۇنتۇلغۇسىز گۈزەل ئەسلىمىلەرنى قالدۇردى. چۈنكى، مەن ھەر كۈنى تەسەۋۋۇر دۇنياسى ئايلىنىپ چىقاتتىم. مانا بۇگۈن دۇنيادىكى ھەر مىللەت خەلقى يارانقان تۈرلۈك مۆجىزىلەر كۆز ئالدىمدا نامايان بولدى. مەن ھەربىر كۆرگەزمە بۇيۇمىنى تۇتۇپ بېقىپ، ئىنسانىيەتنىڭ جاپالىق مېھنىتى ۋە ئەقىل - پاراسەت جەۋھەرلىرى بىلەن ئۇچراشتىم ۋە تونۇشتۇم.

كۆرگەزمىنىڭ خۇددى مىڭ بىر كېچە » ھېكايىلىرىدىكىدەك تۈرلۈك ئاجايىپ - غارايىپ نەرسىلەر بىلەن تولغان خەلقئارا بۆلۈمى ماڭا ھەممىدىن بەك ياقتى. ئۇ يەردىكى شادلىق ئىلاھى ۋە پىل ئىلاھى تىزىلغان ئاجايىباتلار مەيدانى كىتابلاردىكى ھېنىدىستانىنى قايتا زاھىر قىلغانىدى. ئۇ يەردە قاھىرەنىڭ مودىلى، ئەلھېرام ۋە مەسچىتلەر، قاتارلىشىپ كېتىۋاتقان تۆگە كارۋىنى، ئۇنىڭدىن ئۆتسە ۋېنېتسىيەنىڭ خادا تاشلار بىلەن ئورالغان كۆلى بار ئىدى. ھەركۈنى ئاخشىمى شەھەر ۋە پۇنتانلاردىكى چاقناپ تۇرغان چىراغ نۇرىدا قىيىققا ئولتۇرۇپ كۆلدە سەيلە قىلاتتۇق. بوستۇندىكى چىغىمدا ھەربىي پاراخوتقا چىققانىدىم. بۇدا شىمالىي ياۋروپانىڭ قاراقچىلار كېمىسىگە چىقتىم ھەم بۇ كېمىگە بەك قىزىقىپ قالدىم. ئۇنىڭدا بىرلا ماتروس بولۇپ، ھەممىنى شۇ باشقۇراتتى. مەيلى بوران چىقسۇن ياكى كۆل يۈزى تىنچ بولسۇن، ئۇ قەيسەرلىك بىلەن ئالغا قاراپ ئىلگىرىلەيتتى. ئۇ بىر تەرەپتىن «بىز دېڭىز قەھرىمانلىرى» دەپ ۋارقىراپ، يەنە بىر تەرەپتىن پۇتۇن كۈچىنى ئىشقا سېلىپ دېڭىز بىلەن ئېلىشىپ، ئۆزىگە بولغان چەكسىز ئىشەنچ ۋە كۆتۈرەڭگۈ روھىنى نامايان قىلاتتى. ئۇلارغا سېلىشتۇرغاندا، ھازىرقى ماتروسلار پۇتۇنلەي ماشىنىنىڭ بېقىندىسى ئىدى، خالاس. «ئادەم ئادەمگىلا قىزىقىدۇ». بۇمۇ ئىنسانلارنىڭ ھەممىسىدە بولىدىغان ھېسسىيات بولسا كېرەك!

بۇ كېمىنىڭ نېرىسىدا تۇرغان «بۇۋى مەريەم» ناملىق پاراخوتنىڭ مودىلىنىمۇ ئىنچىكىلەپ، تازا زەن سېلىپ كۆردۇم.

كاپىتان مېنى ئۆز ۋاقتىدا كولونىغا تۇرغان كايوتىنى ئېكسكۇر-سىيە قىلغۇزدى. كايوتىدىكى ئۇستەل ئۇستىدە تۇرغان قۇم سۇز-گۈچ كاللامدا ئۆچمەس تەسىرات قالدۇردى. چۈنكى، بۇنى كۆ-رۈپلا كاللامغا ئۇنىڭ ئۇمىدسىزلەنگەن ھەمراھلىرى ئاسىيلىق قىلىش مەقسىتىدە بولغاندا، بۇ باتۇر دېڭىزچى قۇمنىڭ پەسكە سىيرىلىپ چۈشۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قانچىلىك بىئارام بولۇپ ئەنسىزلىككە چۈشكەندۇ، دېگەندەك بىر قاتار ئويلار كەلدى.

خەلقئارا كۆرگەزمىنىڭ رەئىسى خىلىلىبوتىم ئەپەندى ماڭا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىپ، كۆرگەزمە بۇيۇملىرىنى تۇنجى تۇتۇپ بېقىشقا رۇخسەت قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۆز ۋاقتىدا پىرونىڭ بايلىقلىرىنى بۇلاپ - تالىغان پىزاروغا ئوخشاش بىر خىل تەقەز-زالىق ھەم ئاجايىپ ئاچ كۆزلۈك بىلەن بۇيۇملارنى تۇتۇپ كەت-تىم. مېنى كۆرگەزمە بۇيۇملىرىنىڭ ھەممىسىلا قاتتىق مەپتۇن قىلىۋالدى. بولۇپمۇ فرانسىيىنىڭ مىس ھەيكەللىرى شۇنچىلىك قەتئىي، جانلىق ئىدىكى، مەن ھەتتا بۇلار زېمىنغا چۈشكەن، سەنئەتكار تۇتۇۋېلىپ ئادەم سىياقىغا كەلتۈرۈپ قويغان پەرىشتە-لەرمىدۇ دەپمۇ گۇمانلىنىپ قالدىم.

يەنە بىر زالدا مەن ئالماس، ياقۇتلارنىڭ تاللىۋېلىنىش جەر-يانىنى چۈشىنىۋالدىم. كىشىلەرنىڭ ئالماسلارنىڭ ئېغىرلىقىنى قانداق ئۆلچەيدىغانلىقى، ياقۇتلارنى قانداق تاراشلاپ سىلىقلايدە-غانلىقىنى ئېنىق بىلىۋېلىش مەقسىتىدە پۈرسەت تاپساملا مېڭە-ۋاتقان ماشىنىلارنى سىلاپ باقتىم. يۇيۇپ سۈزۈش ئوقۇرىدىن بىر تال ئالماسنى سۈزۈۋالغانىدىم، كىشىلەر بۇنى ئامېرىكا كۆر-گەزمىگە قاتناشتۇرغان بىردىنبىر ھەقىقىي ئالماس، دەپ ماختاپ كېتىشتى.

بىزگە باشتىن ئاياغ دوكتور بېل ھەمراھ بولۇپ، ماڭا قىزىقارلىق نەرسىلەرنى چۈشەندۇرۇپ تۇردى. ئېلېكتر بۇيۇملە-رى كۆرگەزمە زالىدا بىز تېلېفون، پاتېفون ۋە باشقا كەشپىيات-لارنى كۆردۇق. دوكتور بېل بىزگە مېتال سىمنىڭ نېمە ئۈچۈن

هاۋا ۋە ۋاقىتنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىماستىن ئۇچۇر يوللاپ بېرەلەيدىغانلىقى، ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن پرومېتېسقا ئوخشاش ئىنسانلار ئۈچۈن ئاسماندىن ئوت ئېلىپ چۈشەلىگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ قويدى.

ئانتروپولوگىيە (ئىنساننىڭ كېلىپ چىقىشى، تەرەققىياتى، ئىرقىي بۆلۈنۈشلىرى ۋە مەدەنىيەت ئەھۋالىنى چۈشەندۈرىدىغان پەن - ت) زالىنى ئېكسكۇرسىيە قىلغاندا، مىكسىكىلىقلار-نىڭ قەدىمكى دەۋر يادىكارلىقى — ئاشۇ دەۋردىن قالغان بىردىنبىر خاتىرە — قوپال تاش قۇرالى مېنى ھەممىدىن بەك قىزىقتۇردى. كۆپ ھاللاردا تاش قوراللار قەدىمكى دەۋرنىڭ بىردىنبىر شاھىدى، تەبىئەتنىڭ تېخى يېزىق ئىجاد قىلىنمىغان چاغدا ئەۋلادلار ئۈچۈن تىكلەپ بەرگەن ئابىدىسى بولۇپ، ئۇلار مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ. يەنە مىسىرنىڭ مومىيالىرىغىمۇ ناھايىتى قىزىقتىم. لېكىن، ئۇلارنى تۇتۇپ بېقىشقا پېتىنالماي يىراقتىن كۆرۈش بىلەنلا كۇپايىلەندىم. قەدىمكى دەۋر يادىكارلىقلىرىدىن ئىنسانلار تەرەققىياتىغا دائىر نۇرغۇن بىلىم ئالدىم. بۇلارنىڭ نۇرغۇنىنى ئىلگىرى پەقەتلا ئاڭلىمىغان ياكى كىتابلاردىنمۇ ئوقۇمىغانىدىم.

كۆرگەزمىدە ئۆتكۈزگەن ئۇچ ھەپتە ۋاقىت مېنى بىلىمىمنى ئاشۇرۇپ ئالغا ئىلگىرىلەش، چۆچەكلەر ۋە ئويۇنچۇقلار دۇنياسىدىن چىقىپ، رېئال دۇنيادىكى چىن ھەمدە ئادەتتىكى شەيئىلەرگە زور ئىشتىياق باغلاش قەدىمىنى بېسىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى.

تېزلا ئۆتۈپ كېتىۋاتقان تەسىرات ۋە ھېس - تۇيغۇلارنى يېڭىلا ئۆگىنىۋالغان يېزىق بىلەن ئىپادىلەشتىن ئارتۇق ئېسىل ئىش يوق.

ئوقۇش

مەن 1893 - يىلى 10 - ئايدىن بۇرۇن ئۆزلۈكۈمدىن نۇرغۇن نەرسىلەرنى تەرتىپسىز ھالدا ئۆگەندىم. رىم ۋە ئەنگلىيە- گە دائىر تارىخلارنى ئوقۇدۇم. كۆپۈنكى بەتلىك فرانسۇز تىلى گراممماتىكىسىنى ئوقۇپ، ئاز - تولا فرانسۇزچە ئۆگەندىم. ھە- مىشە ئۆگىنىۋالغان يېڭى خەتلەرنى كاللامدا قايتا - قايتا تەكرار- لاپ كۆڭلۈمنى خۇش قىلىپ يۈردۇم. گراممماتىكا بەلگىلىرى ۋە باشقا ئىشلىتىشلىرىگە ئانچە دىققەت قىلىپ كەتمىدىم. بۇ كىتابتا بەزى سۆزلەرگە ئاھاڭ قوشۇپ قويۇلغانلىقى ئۈچۈن، باشقىلار يارىدەم قىلمىغان ئەھۋالدىمۇ گراممماتىكىلىق ئاھاڭلارنى ئىگىلەش- كە تىرىشتىم. ماڭا نسبەتەن بۇ ئىش خۇددى ئاجىز كۈچ بىلەن زور مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشقا زورۇققاندەك ناھايىتى قىينىغا چۈشتى. ئەمما، ھەر ھالدا يامغۇرلۇق كۈنلەردە ئىچ پۇشۇقمىنى چىقاردى. ھەر ھالدا بۇنى ئاز - تولا ئۆگىنىۋالغانلىقىم ئۈچۈن، لافونتاينى مەسەللىرى ۋە راسىمنىڭ «مەجبۇرلانغان دوختۇر» دېگەن ئەسىرىنى زور قىزىقىش ئىچىدە ئوقۇپ چىقتىم.

سۆزلەش قابىلىيىتىمنى ئۆستۈرۈشكىمۇ زور كۈچ سەرپ قىلدىم. كىتابنى سىلاپ تۇرۇپ سۇللىۋان خېنىمغا ئونلۇك ئو- قۇپ بەردىم ھەمدە بەك ياقتۇرۇپ قالغان شېئىرلارنى يادقا ئال- دىم. سۇللىۋان خېنىم ئاھاڭىمنى داۋاملىق تۈزىتىپ، قەيەردە جۈملىنى ئۈزىدىغانلىقىم، ئاھاڭنى قانداق يۆتكەيدىغانلىقىمنى ئېيتىپ تۇراتتى. 1893 - يىلى 10 - ئايدا خەلقئارا كۆرگەزمە- نى كۆرۈش جەريانىدىكى ھاردۇقلار چىقىپ، ھاياجانلىرىم بې-

سىلغاندا، ئاندىن مۇقىم ۋاقىت بەلگىلەپ دەرس ئوقۇش ۋە مۇقىم دەرسلىكلەرنى ئوقۇشقا كىرىشتىم.

ئۇ چاغدا سۇللىۋان خېنىم بىلەن مەن پېنسىۋانىيە شتاتىدىكى خۇگتون شەھىرىدە بولۇپ، ۋاد ئەپەندىنىڭ ئۆيىدىكىلەرنى ئالايىتەن يوقلاپ بارغانىدۇق. ئۇلارنىڭ قوشنىسى ئارون ئەپەندى كۆزگە كۆرۈنگەن لاتىن تىلى ئالىمى ئىكەن. شۇڭلاشقا، مەن ئۇنىڭدىن لاتىن تىلى ئۆگىنىشكە باشلىدىم.

ھېلىمۇ ئېسىمدە، ئۇ ئىنتايىن مۇلايىم ۋە ناھايىتى بىلىملىك ئادەم ئىدى. ماڭا، ئاساسلىقى لاتىن تىلى گرامماتىكىسى، ئارىلاپ ماتىماتىكىدىن دەرس بېرەتتى. ماتىماتىكا ماڭا ھەم قىيىن، ھەم زېرىكىشلىك بىلىنەتتى. مەن ئارون ئەپەندى بىلەن بىرلىكتە تانىنسوننىڭ «ئەسلىمە» ناملىق كىتابىنى ئوقۇدۇم. مەن ئىلگىرى نۇرغۇن كىتاب ئوقۇغان، ئەمما ھېچقانداق بىر كىتابنى باھالاش نەزىرى بىلەن ئوقۇمىغانىدىم. بۇ قېتىم مەن بىر ئاپتورنى قانداق چۈشىنىش، ئەدەبىي ئۇسلۇبىنى قانداق پەرق ئېتىشنى تۇنجى قېتىم ئۆگىنىۋالدىم. بۇ خىل ھېسسىيات گويا قەدىناس دوستلار بىلەن قول ئېلىشقاندەك، ئادەمگە سەمىمىي ۋە مۇلايىم، ئىللىق بىلىنىدىكەن.

باشتا، لاتىن تىلىنىڭ گرامماتىكىسىنى ئانچە ئۆگەنگۈم كەلمىدى. چۈنكى، گرامماتىكىدا ھەربىر سۆزنى تەھلىل قىلىش، ئىسىم، كاتېگورىيە، تاق سۆز، ئايالارنىڭ جىنسىي كاتېگورىيىسى قاتارلىقلار ئادەمنى بىزار قىلاتتى. شۇڭا، مەن ئۆزۈم بېقىۋاتقان مۇشۇكنى بىئولوگىيىلىك تۈرگە ئايرىش ئۈسۈلى بىلەن چۈشەنسەممۇ بولار، يەنى تۈرى: ئومرۇتقىلىق ھايۋان؛ بۆلۈكى: تۆت پۇتلۇق ھايۋان؛ پرىنسىپى: سۈت ئەمگۈچى ھايۋان؛ خىلى: مۇشۇك دېسەم، كونكرېتلاشتۇرغاندا، ئىسمى تابى دېسەملا بولىدىمۇ دەپ ئويلىغانىدىم. بىراق، ئۆگىنىشنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، قىزىقىشىم كۈچەيدى، لاتىن تىلىنىڭ گۈزەللىكى مېنى پۈتۈنلەي مەپتۇن قىلىۋالدى. شۇڭا، دائىم لاتىنچە ماقالىلەرنى ئوقۇپ ۋاقىت ئۆتكۈزىدىغان، بەزىدە

بىلگەن تاق سۆزلەردىن جۈملە تۈزىدىغان بولدۇم. بۇ خىل ۋاقىت ئۆتكۈزۈش لەززىتىدىن تا ھازىرغىچە ۋاز كەچمىدىم.

مېنىڭچە تېزلا ئۆتۈپ كېتىدىغان تەسىرات ۋە ھېس - تۇيغۇلارنى يېڭىلا ئۆگىنىۋالغان يېزىق بىلەن ئىپادىلەشتىن ئېسىل ئىش يوق. بۇ خۇددى ئۆزگىرىشچان تەسەۋۋۇرلاردىن قەلب بوشلۇقىدىن غىل - پال ئۆتۈپ كېتىدىغان كۆز قاراشلارنى ياساپ چىقىپ، ئاندىن ئۇنىڭغا تۈرلۈك رەڭلەرنى بەرگەنگە ئوخشاشلا بىر ئىش.

ئالاباھا شتاتىغا قايتىپ كەلگىنىمدە، ئۆگەنگەن لاتىن تىلىدىن پايدىلىنىپ كايىسېرنىڭ «گاللىيە جېڭى» ناملىق ئەسىرىنى ئوقۇپ چىقتىم.

دەريا - ئېقىنلارنىڭ قىيا ۋە تاشلاردىن قانداق ئېقىپ ئۆتىدىغانلىقى، تاغ - ئېدىرلارنىڭ قانداق شەكىللەنگەنلىكى ھەمدە ئىنسانلارنىڭ ئۆزىدىن قۇدرەتلىك بولغان تەبىئەت ئۈستىدىن قانداق غەلىبە قىلىدىغانلىقىنى ماڭا ئوبرازلىق ۋە جانلىق، تەسىرلىك يېزىقلارنى تەسۋىرلەپ بەردى.

ئىشەنچ ۋە ئۈمىد

1894 - يىلى يازدا، مەن شاداكۆيدا ئۆتكۈزۈلگەن 1 - قېتىملىق «ئامېرىكا بويىچە گاسلار تىلى ئوقۇتۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈش» يىغىنىغا قاتناشتىم. شۇ يەردە مېنى نيۇيورك شەھىرىدىكى لايىت خۇمازون گاسلار مەكتىپىگە كىرىپ ئوقۇشقا ئورۇنلاشتۇردى.

1894 - يىلى 10 - ئايدا، مەن سۇللىۋان خېنىمنىڭ ھەمراھلىقىدا ئوقۇشقا ماڭدىم. مەن تىل - ئاھاڭ ۋە لەۋ بىلەن ئوقۇش ئىقتىدارىمنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈنلا مۇشۇ مەكتەپنى ئالايتەن تاللىۋالدىم. بۇ مەكتەپتە ئوقۇغان ئىككى يىل جەريانىدا مەن يۇقىرىقى مەزمۇنلاردىن سىرت، يەنە ماتىماتىكا، تەبىئەت، جۇغراپىيە، فرانسۇز تىلى ۋە نېمىس تىلى ئۆگەندىم.

نېمىس تىلى مۇئەللىمىم رايىمى خېنىم قول تىلىنى بىلەتتى. شۇڭا، مەن نېمىسچىنى ئازراق ئۆگىنىۋالغاندىن كېيىنلا، ئۇنىڭ بىلەن دائىم نېمىسچە سۆزلىشىپ يۈرۈپ، بىر قانچە ئاي ئۆتە - ئۆتمەيلا ئۇنىڭ بارلىق گەپىنى دېگۈدەك چۈشىنەلەيدىغان بولدۇم. بىرىنچى يىلى تۇغىي دېگەندە، مەن «ۋىلىيام تىر» ناملىق رومانىنى خۇشال كەيپىيات ئىچىدە ئوقۇپ چىقتىم. دەرۋەقە، باشقا جەھەتلەرگە قارىغاندا نېمىسچىدە ئالغا بېسىشىم چوڭراق بولدى.

ئۆز ئارا سىلىشتۇرۇپ ئېيتقاندا، ماڭا فرانسۇزچىنى ئۆگ-

نىشىم نېمىسچىگە قارىغاندا تەسكە چۈشتى. بۇنداق بولۇشى، ماڭا فرانسۇزچە ئۆگىتىدىغان ئولۇتئېر خېنىم فرانسۇز ئايال بولۇپ، قول تىلى ھەرپىنى بىلمىگەچكە، ماڭا ئېغىز بىلەنلا دەرس ئۆگەتتى. ھالبۇكى، مېنىڭ لەۋ ھەرىكىتىنى ئېنىق بىلە-ۋىلىشىم ئۈنچە ئاسانغا چۈشمەيتتى. شۇڭلاشقا، فرانسۇزچىنى نېمىسچىگە قارىغاندا ئاستىراق ئۆگەندىم. شۇنداقتىمۇ، «مەج-بۇرلانغان دوختۇر» ناملىق كىتابنى ئىككى قېتىم ئوقۇپ چىق-تىم. بۇ كىتاب خېلى قىزىق بولسىمۇ، «ۋىليام تىر» غا يەتمەي-دىكەن.

مېنىڭ لەۋ بىلەن ئوقۇش ۋە گەپ قىلىش ئىقتىدارىم جەھەت-تىكى ئىلگىرىلىشىم ئۆزۈم ۋە مۇئەللىملەر ئويلىغاندەك چوڭ بولمىدى. مەندە باشقىلارغا ئوخشاشلا گەپ قىلالايدىغانلىقىمغا قارىتا ئىشەنچىم ناھايىتى كۈچلۈك ئىدى. مۇئەللىملەرمۇ مېنىڭ مۇشۇ نىشانغا يېتەلەيدىغانلىقىمغا ئىشىنەتتى. بىراق، مەن قاتـ-تىق تىرىشچانلىق كۆرسەتتىم ھەمدە تولۇپ - تاشقان ئىشەنچ بىلەن جاپالىق مەشىق قىلدىم، يەنىلا كۆزلىگەن ئۈنۈمگە تولۇق يېتەلمىدىم. شۇڭا، مەن بەلكىم نىشاننى بەك يۇقىرى بەلگىلە-ۋالغان ئوخشايمەن، دەپ ئاز - تولا ئۈمىدسىزلىنىپمۇ قالدىم.

ھېسابنى بۇرۇنقىدەكلا بىر قىلتاقتەك قورقۇنچلۇق نەرسە دەپ قارايتتىم. مەسىلىرنى تەپەككۇر ئەمەس «پەرەز» بىلەن ئىشلەشكە ئامراق ئىدىم. بۇ ئەيىبىم ۋە دۆتلۈكۈم، ئۆزۈمنى ۋە مۇئەللىمنى ئېيتقۇسىز دەرىجىدە جىق قىينىۋەتتى. مەن دائىم قالايمىقان پەرەز قىلىش بىلەنلا توختىماستىن، يەنە كەلسە - كەلمەس كەسكىن ھۆكۈم چىقىراتتىم. دۆتلۈكۈمدىن ۋە ئۆگـ-نىش ئۈسۈلۇمنىڭ جايىدا بولماسلىقىدىن ماتىماتىكىنى ئۆگـ-نىشتە ھەممىدىن بەك قىينالدىم.

مۇشۇنداق ئۈمىدسىزلىكلەر ھەمىشە دېگۈدەك مېنى چۈش-كۈنلەشتۈرۈپ، مەيۈس قىلىپ قويسىمۇ باشقا پەنلەر، بولۇپمۇ تەبىئەت، جۇغراپىيىگە قەۋەتلا قىزىقاتتىم. تەبىئەتنىڭ سىرلىرـ-نى ئېچىش تولىمۇ كۆڭۈللۈك ئىش بولۇپ، بوراننىڭ تەرەپ -

تەرەپتە قانداق چىقىدىغانلىقى، پارتىيە زېمىندىن كۆككە قانداق كۆتۈرۈلۈپ چىقىدىغانلىقى، دەريا - ئېقىنلارنىڭ قىيا ۋە تاشلار- دىن قانداق ئېقىپ ئۆتىدىغانلىقى، تاغ - ئېدىرلارنىڭ قانداق شەكىللەنگەنلىكى ھەمدە ئىنسانلارنىڭ ئۆزىدىن قۇدرەتلىك بولغان تەبىئەت ئۈستىدىن قانداق غەلىبە قىلىدىغانلىقىنى ماڭا ئوبراز- لىق، جانلىق ۋە تەسىرلىك يېزىقلار تەسۋىرلەپ بەردى.

ھەركۈنى سۇللىۋان خېنىم بىلەن مەركىزىي باغچىغا بارغا- نىمىز. ھەممىدىن بەك ئېسىمدە. نيۇيوركتا مۇشۇ باغچا مەن ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان بىردىنبىر جاي بولۇپ، بۇ ھەيۋەتلىك گۈزەل باغچىدا مەن نۇرغۇن خۇشاللىقلارغا ئېرىشكەنىدىم. ھەركۈنى باغچا دەرۋازىسىدىن كىرىشىمگىلا، كىشىلەرنىڭ ماڭا ئۇ يەرنىڭ مەنزىرىسىنى سۈرەتلەپ بېرىشلىرىنى تولىمۇ ياقتۇراتتىم. باغچە- نىڭ ھەممىلا يېرىنىڭ مەنزىرىسى ئاجايىپ ئۆزگىچە، كىشىگە چەكسىز ھۇزۇر بەخش ئېتەتتى. ئۆزگىرىشلىرىمۇ كۆپ ئىدى. مەن نيۇيوركتا تۇرغان توققۇز ئاي ئىچىدە ھەر كۈنى ئۇنىڭ شۇنچىلىك چىرايلىق، رەڭدار، كىشىنى جەلپ قىلىدىغان تەرەپ- لىرىنى كۆردۈم.

باھاردا كۆپ جايلاردا سەيلە قىلدۇق. يەنى قولۇاققا ئولتۇ- رۇپ خۇدسۇن دەرياسىدا ئوينىدۇق. يېشىل مەخمەل يېيىلغاندەك ئاجايىپ گۈزەل قىرغاقلىرىغا چىقتۇق. ماڭا ھەممىدىن بۇ جايدە- كى ئاددىيغىنا، ئەمما ئاجايىپ ھەيۋەت قىيالار ياقتى. بۇ بىريان دېكلاماتسىيە قىلغان جاي ئىدى. يەنە بۇ سىدىيېن، تارىتوۋۇن، ۋاشىنگتون، ئوۋېننىڭ يۇرتىغا قەدەملىرىمىز يەتتى. تېخى «ئۇيە- غۇرىكى جىرا» دىنمۇ ئۆتتۇق.

لايىت خۇمازون گاسلار مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى ھەمىشە گاس، گاچا ئوقۇغۇچىلارنىمۇ ئادەتتىكى بالىلار بەھرىمان بولىدە- غان ھەر تۈرلۈك ئۆگىنىش پۈرسىتىگە ئېرىشتۈرۈش يولىدا ھارماي ئىزدىنىپ ھەرخىل چارىلەرنى قىلاتتى. ئارىمىزدىكى ناھايىتى كىچىك ساۋاقداشلارنىڭمۇ تۇغما ئەيىبى پەيدا قىلغان چەكلىمىلەرنى يېڭىشى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ خاتىرە ئىقتىدارى

كۆچلۈك بولۇش قاتارلىق ئالاھىدىلىكلىرىنى تولۇق جارى قىلدۇ-
راتتى.

مەن نيۇيوركتىن ئايرىلىشتىن ئىلگىرى مانا مۇشۇنداق غەمسىز، شادىمان ياشاۋاتقان كىشىلەردە، توساتتىن نۇرلۇق ئاسمانىنى قارا بۇلۇتلار قاپلىدى. يەنى، مەن ئۆز ۋاقتىدا دادام ئۆلۈپ كەتكەن چاغدىكىدىن قېلىشمايدىغان ئېغىر ماتەم قايغۇسىغا چۆمدۈم.

1896 - يىلى 2 - ئايدا بوستۇندىكى خون. پ. سىپارۇد-
رىن ئەپەندى بەختكە قارشى ۋاپات بولدى. ئۇنى ئەڭ چۇشىنىدە-
غان ھەمدە ئۇنى ھۆرمەت قىلىدىغان كىشىلەرلا ئۇنىڭ ماڭا بول-
غان دوستلۇقىنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقىنى چۇشىنىدۇ. ئۇ ئادەم-
لەرگە يارىدەم، ياخشىلىقلا قىلىدىغان، لېكىن باشقىلارنى بۇ
تۇپەيلى پەقەت خىجالەت قىلمايدىغان ئادەم ئىدى. بولۇپمۇ مەن
ۋە سۇللىۋان خېنىمغا تېخىمۇ شۇنداق ئىدى. ئۇنىڭ بىزگە قىل-
غان چەكسىز مېھىر - شەپقىتى ۋە قاتمۇ قات قىيىنچىلىق
بولۇۋاتقان ئۆگىنىشىمىزگە يېقىندىن كۆڭۈل بۆلگەنلىكىنى ئۇي-
لىساقلا ئىشەنچىسىز ھەسسىلەپ ئاشاتتى. ئۇنىڭ ۋاپاتى تۇپەيلى
تۇرمۇشىمىزدا پەيدا بولغان بوشلۇقنى ھەرگىزمۇ تولدۇرغىلى
بولمايدۇ، ئەلۋەتتە.

مەن كامبرىج ئوتتۇرا مەكتىپىدە تۇنجى قېتىم كۆرۈش، ئاڭلاش سەزگۈسى نورمال تەڭتۇش قىز ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىر-لىكتە تۇرمۇش كەچۈرۈش لەززىتىدىن بەھرىمەن بولدۇم.

كامبرىج قىزلار مەكتىپى

مەن كىچىك بالا ۋاقتىمدىلا ۋىسلىي قىزلار ئىنستىتۇتىنى ئېكسكۇرسىيە قىلغان ھەم شۇ چاغدىلا كۆپچىلىككە: «كەلگۈسىدە چوقۇم ئۇنىۋېرسىتېتتا، يەنە كېلىپ خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇيمەن» دېگەنىدىم.

ھەممىگە مەلۇم، خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىمتىھانى ناھايىتى قىيىن، نومۇرى يۇقىرى بولغانلىقى ئۈچۈن، دوستلىرىم سۆزۈمدىن ھەيران بولۇپ، نېمىشقا ۋىسلىي قىزلار ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇمايسىز، دەپ سورىغان. مەن بولسام، ئۇ يەردە قىزلارلا ئوقۇيدىكەن دېگەنىدىم.

ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇش نىيىتى قەلبىمدە چوڭقۇر يىلتىز تارتقان بولۇپ، ئۇ مېنىڭ قىزغىن يالقۇنلۇق ئارزۇيۇم بولۇپ قالغانىدى. شۇڭا، نۇرغۇنلىغان سەمىمىي ۋە ئەقىللىق دوستلىرىمنىڭ قارشى تۇرۇشىغا قارىماي نورمال قىزلار بىلەن بەسلىشىپ ئۆزۈمنى دەڭسەپ بېقىشنى ئويلىدىم. شۇڭا، كامبرىج ئوتتۇرا مەكتىپىگە كىرىپ ئوقۇش مېنى خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئېلىپ بېرىپ، بالىلىقتىكى ئارزۇ ئارمانىمغا يەتكۈزىدىغان چاققان ۋە تېز يول ئىدى.

كامبرىج ئوتتۇرا مەكتىپىدە، سۇللىۋان خېنىم مەن بىلەن تەڭ دەرسخانىغا كىرىپ، ئوقۇتقۇچى سۆزلىگەن بارلىق نەرسىنى ماڭا تەرجىمە قىلىپ بەردى.

ئوقۇتقۇچىلارنىڭ گاس ـ گاچىلارنى ئوقۇتۇش تەجرىبىسى بولمىغاچقا، ئۇلارنىڭ دەرسىنى ئاڭلىشىمدا ئۇلارنىڭ لېۋىنى

سىلىشىمغا توغرا كېلەتتى. بىرىنچى يىللىقتا ئەنگلىيە تارىخى، ئەنگلىيە ئەدەبىياتى، نېمىس تىلى، لاتىن تىلى، ماتىماتىكا، لاتىن تىلى مەشىقى ۋە باشقا دەرسلەر ئۆتىلەتتى. بۇنىڭدىن ئىلگىرى مەن ئۇنىۋېرسىتېتقا كىرىش ئۈچۈن مەخسۇس مەلۇم دەرسلىكلەرنى ئوقۇۋىغانىدىم. شۇنداقتىمۇ، سۇللىۋان خېنىم-نىڭ كۆڭۈل قويۇپ كونسۇلتاتسىيە قىلىشى نەتىجىسىدە ئىنگلىز تىلىدا تېز ئالغا باستىم. ئۇزۇن ئۆتمەي ئوقۇتقۇچىلار، ئۇنىۋېر-سىتېت ۋاقىتلىق بەلگىلەنگەن بىر قانچە كىتابنىلا ئوقۇسا بول-دى، ئۇنىڭغا بۇ دەرسلىكلەرنى مەخسۇس ئوقۇتۇشنىڭ ھاجىتى قالمىدى، دەپ ھېسابلىدى. مەن فرانسۇز تىلىدىن خېلى ئاساسىم بولغانلىقى، ئالتە ئاي لاتىن تىلى ئۆگەنگىنىم ئۈچۈن، نېمىس تىلىنى كۆپرەك ۋاقىت چىقىرىپ ئۆگەندىم.

بىراق، مەن ئوقۇيدىغان بارلىق كىتابلاردىكى مەزمۇنلارنىڭ مۇھىملىرىنىڭ ھەممىسىنى سۇللىۋان مۇئەللىمنىڭ قولۇمغا يېز-ىپ بېرىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. دەرسلىكلەرنىمۇ پايدىلا-نىشقا ئاسان بولۇشى ئۈچۈن كۆپۈنكى مەتبەگە ئۆزگەرتىپ چە-قىشمۇ ئاسان ئەمەس، ھەتتا مۇمكىن بولمايدىغان ئىش ئىدى. شۇڭا، مەن ساۋاقداشلار بىلەن بىرلىكتە دېكلاماتسىيە قىلىشقا ئەپلىك بولسۇن دەپ، لاتىن تىلىنى ئەمالار يېزىقىدا كۆچۈرۈۋا-لاتتىم.

ئۇزۇن ئۆتمەي، ئوقۇتقۇچىلىرىم مېنىڭ مۇكەممەل بولما-غان تىلىمغا ئادەتلىنىپ، سورىغان سوئاللىرىمغا جاۋاب بېرىدە-غان ھەمدە خاتالىقلىرىمنى ۋاقتىدا كۆرسىتىپ تۇزىتىدىغان بول-دى. دەرس ۋاقتىدا خاتىرە يازالمايتتىم ۋە مەشىق ئىشلىيەلمەيت-تىم. شۇڭلاشقا، دەرستىن چۈشكەندىن كېيىن ماشىنكىدا تاپشۇ-رۇق ئىشلەيتتىم ۋە تەرجىمە قىلاتتىم.

سۇللىۋان خېنىم ھەركۈنى مەن بىلەن بىللە دەرسكە كىرەت-تى. تەسۇرلىگۈسىز سەۋرچانلىق بىلەن ئوقۇتقۇچىنىڭ سۆزلە-گەنلىرىنى قولۇمغا يېزىپ بېرەتتى. ئىختىيارىي ئۆگىنىش ۋاق-تىدا لۇغەتتىن خەت تېپىشىپ بېرەتتى. كۆپۈنكى خەت بولمىغان

خاتىرە ۋە دەرسلىكلەرنى تەكرار ئوقۇشۇمغا يارەملىشەتتى. بۇ ئىشلارنىڭ نەقەدەر مەنىسىز، زېرىكەرلىك ئىكەنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلىش قىيىن ئىدى.

مەكتەپتە قول تىلى بىلەن سۆزلىشىشنى ئۆگەنگەن ۋە شۇ ئارقىلىق ماڭا يېتەكچىلىك قىلالايدىغان ئوقۇتقۇچىلاردىن نېمىس تىلى ئوقۇتقۇچىسى گاسو بىلەن مەكتەپ مۇدىرى گىلمانلار بار ئىدى. گىلو خېنىم خەتلەرنى شۇنچىلىك ئاستا ۋە توغرا بولمىغان ئۇسۇلدا قوشۇپ يازاتتى، سۇللىۋان مۇئەللىمنى ئازراق بولسىمۇ ئارام ئېلىۋالسۇن دەپ، ماڭا ھەر ھەپتىدە ئىككى سائەت باش قاتۇرۇپ پىلانلاپ، جاپا تارتىپ ئالاھىدە دەرس ئۆتۈپ بېرەتتى. ھەممىلا ئادەم ماڭا مۇشۇنداق مېھرىبانلىق بىلەن كۆيۈپ پىشىپ، يارەدەم قىلىشنى ئويلايتتى. ئەپسۇسكى، جاپا ـ مۇشەققەتلىك خىزمەتنى خۇشال ھالدا قىلالايدىغان ئادەم بولسا پەقەت بىرلا ئىدى.

بۇ بىر يىل ئىچىدە مەن ماتىماتىكا، لاتىن تىلى گراممماتىكىسىنى ئۆگەندىم. كايىسېرنىڭ «گاللىيە جېڭى خاتىرىسى» نىڭ ئالدىنقى ئۈچ بابىنى ئوقۇپ چىقتىم. نېمىس تىلى جەھەتتە بولسا، سۇللىۋان خېنىمنىڭ يارىدىمى بىلەن شىللېرنىڭ «قوڭغۇراق ناخشىسى» بىلەن «سۇغا چۆككۈچىلەر»، ھېينېنىڭ «خارتىس تېغىغا زىيارەت»، فولىيگىنىڭ «ئىمپېراتور فىتلىي ھۆكۈمرانلىقىدىكى دەۋر»، لىرنىڭ «گۈزەللىك قارغىشى»، لېسسىنگنىڭ «مېننا فىل بارخۇم» ھەمدە گىيوتېنىڭ «مېنىڭ ھاياتىم» قاتارلىق ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ چىقتىم. بۇ نېمىسچە كىتابلار، بولۇپمۇ شىللېرنىڭ تەڭداشسىز شېرىن سۆزلۈك لېرىك شېئىرلىرى، ئىمپېراتور فىتلېبېنىڭ ئۆچمەس تارىخىي تۆھپىلىرى، گىيوتېنىڭ ھاياتى ھەققىدىكى بايانلار ماڭا چەكسىز خۇشاللىق بېغىشلىدى ۋە ئۇزۇنغىچە ئېسىمدىن چىقمىدى. «خارتىس تېغىغا زىيارەت» تە پىلەكلىك ئوتلار بىلەن قاپلانغان تاغ ـ ئېدىرلار، قۇياش نۇرىدا يالتىراپ جۇلالىنىپ ئىقىۋاتقان زىلال سۇلار، رېۋايە تۈسىگە ئىگە بەدەۋى رايونلار شۇنچىلىك قىزىقارلىق، زوقلۇ

نارلىق، كىشىنى مەپتۇن قىلارلىق سۆز - جۇملىلەر بىلەن تەسۋىرلەنگەنكى، كىشىنى شېرىن ئەسلىمىلەر ئىچىگە ئەكىرىپ كېتەتتى. يەنە كۇل قىزلارمۇ بار. ئۆزىنىڭ مېھىر - مۇھەببەتى، ھەۋەسلىرىنى تەبىئەتكە تولۇقى بىلەن يۇغۇرىدىغان ئادەملەر- لا مانا مۇشۇنداق تەسىرلىك ئەسەرلەرنى يېزىپ چىقالايدۇ.

گىلمان ئەپەندى ماڭا بىر قانچە ئاي ئەنگلىيە ئەدەبىياتىدىن دەرس ئۆتتى. بىز بىرلىكتە «غايەت زور خۇشاللىق»، بىلىكنىڭ «ئامېرىكا قىتئەسىنى ياراشتۇرۇش نۇتقى»، ماك كاۋلېينىڭ «سامۇئېل جونسوننىڭ تەزكىرىسى» قاتارلىقلارنى ئوقۇدۇق. گىلمان ئەپەندىنىڭ تارىخى ۋە ئەدەبىيات بىلىمى ئىنتايىن چوڭقۇر بولۇپ، شۇنچىلىك قىزىقارلىق، جانلىق سۆزلەپ ئۆگىنىش ھەۋىسىگىزنى ئىختىيارسىز قوزغىتاتتى. بۇنى مېخانىك ھالدىكى يادلاش ۋە خاتىرە قالدۇرۇشقا سېلىشتۇرۇش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس.

مەن ئوقۇغان سىياسىي ئەسەرلەر ئىچىدە بېرىكىنىڭ نۇتقى ئادەمنى ھەممىدىن بەك ئىلھاملاندۇراتتى. يۇرىكىم يىل، ئايلار- نىڭ داۋالغۇشى بىلەن داۋالغۇدى، نۇرغۇنلىغان مۇھىم تارىخىي شەخسلەر كۆز ئالدىمدا بىر - بىرلەپ نامايان بولدى. بېرىك توختىماستىن مۇنازىرە قىلىپ، ئەگەر دۇشمەنلىشىشتە چىڭ تۇ- رۇۋېرىدىغان بولساق، ئامېرىكا پايدا ئالىدۇ، ئەنگلىيە ھاقارەتكە ئۇچرايدۇ، دەپ ئالدىن ھۆكۈم قىلغاندى. ئەنگلىيە پادىشاھى ۋە ۋەزىرلەرنىڭ نېمە ئۈچۈن بېركىنىڭ بېشارىتىگە قۇلاق يوپۇرۇپ ئولتۇرغانلىقىنى زادىلا چۈشىنەلمەي قالدىم. تەپەككۇر ئۇچقۇنلە- رى ۋە ئەقىل - پاراسەت ئۇرۇقلىرى نادانلىق ۋە چېرىكلىك بىلەن تولغان چۆپلۈككە تېرىلغان تۇرسا نادامەت چەكمەي نە ئىلاج!

ماك كاۋلېينىڭ «سامۇئېل جونسوننىڭ تەزكىرىسى» قىزى- قارلىق بولغىنى بىلەن خاھىشى تامامەن باشقىچە، بۇ غېرىب كروب كوچىلىرىدا رىيازەت چېكىپ ۋە شۇنىڭغا چىداپ يۈرسەمۇ، پەس، جاپاكەش ئاممىغا تەسەللىي بېرىدۇ ۋە يارىدەم قولىنى

سۇنىدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ بارلىق ئۇتۇقلىرىدىن ناھايىتى بەك خۇشال بولدۇم. سەۋەنلىكلىرى بولسا پەقەتمۇ كۆزۈمگە كۆرۈنمىدى. مېنى ئۇنىڭ ئۆتكۈزگەن سەۋەنلىكلىرى ئەمەس، بەلكى بۇ سەۋەنلىكلەرنىڭ ئۇنى روھىي جەھەتتىن تۈگەشتۈرۈۋەتمىگەنلىكى تەئەججۇبلەندۈردى. ئالاھىدە تالانتلىق ماك كاۋلېينىڭ ئۆتكۈر قەلىمى بىلەن چىرىكلىكنى ئادەمنى تاڭ قالدۇرىدىغان نەرسىگە ئايلاندۇرۇشى ئادەمنى ھەقىقەتەن بەكمۇ قايىل قىلىدۇ. ھالبۇكى، ئۇنىڭ يۆتكەپ ئىشلىتىش يولى بىلەن ھەقىقەتنى قۇربانلىق قىلىشتەك قىلمىشىغا گۇمانىي پوزىتسىيە تۇتتۇم.

مەن كامبرىج ئوتتۇرا مەكتىپىدە تۇنجى قېتىم كۆرۈش، ئاڭلاش سەزگۈسى نورمال تەڭتۇش قىز ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىرلىكتە تۇرمۇش كەچۈرۈش لەززىتىدىن بەھرىمەن بولدۇم. بىر قانچىمىز مەكتەپكە يېقىن بىر ئۆيدە، خۇددى بىر ئائىلە كىشىلىرىدەك بىرگە تۇراتتۇق. بىرلىكتە قىزىق ئويۇنلارنى ئوينايتۇق. مۆكۇ ـ مۆكۈلەك، قار جېڭى ئوينايتتۇق، قول تۇتۇشۇپ سەيلە قىلاتتۇق، دەرسلەر ئۈستىدە مۇزاكىرە قىلاتتۇق. ئېسىل شېئىرلارنى ئۇنلۇك ئوقۇيتتۇق. بەزى قىزلار قول تىلى بىلەن سۆزلىشىشنى ئۆگىنىۋالدى، شۇنىڭ بىلەن ئۆز ئارا ئالاقىمىزدا سۇللىۋان مۇئەللىم ئارىدا تەرجىمانلىق قىلمىسىمۇ بولىدىغان بولدى.

مىلاد بايرىمىدا، ئاپام بىلەن سىڭلىم قېشىمغا كېلىپ، مەن بىلەن بىرلىكتە بايرام ئۆتكۈزدى. گىلمان ئەپەندى بىزگە كۆڭۈل بۆلۈپ، سىڭلىمنى كامبرىج ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئوقۇشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ مەندىن سايىدەك ئايرىلماي يۈرۈپ ئالتە ئاينى ناھايىتى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزدى.

مەن 1897 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنىدىن 7 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىگىچە دېكلىف ئۇنىۋېرسىتېتىغا كىرىپ ئوقۇش ئىمتىھانىغا قاتناشتىم. ئىمتىھان تولۇقسىز ۋە تولۇق سىنىپ نېمىس تىلى، فرانسۇز تىلى، لاتىن تىلى، ئىنگلىز تىلى، يۇنان تىلى ھەمدە رىم تارىخى قاتارلىق پەنلەردىن جەمئىي توققۇز سائەت

ئېلىندى. مەن ھەممە پەنلەردىن ئۆتتۈم. تېخى نېمىس تىلى بىلەن ئىنگلىز تىلىدا «ئەلا» بولدۇم.

سىلەرگە شۇ چاغدىكى ئىمتىھان ئەھۋالىنى بايان قىلىپ بېرەي. ھەربىر پەننىڭ نومۇرى 16 بولۇپ، تولۇقسىزنىڭ 12، تولۇقنىڭ تۆت، ھەربىر پەندىن ئاز دېگەندىمۇ 15 نومۇر ئېلىش كېرەك ئىدى. ئىمتىھان قەغىزىنى ئەتىگەن سائەت توققۇزدا مەخسۇس ئادەملەر دېكلىنفقا ئەكېلىپ بېرەتتى. مېنىڭ نومۇرۇم 233 ئىدى. ئەمما، مەن ئىمتىھاننى ماشىنكىدا بەرگەن بولغاچقا، ئىمتىھان قەغىزىمنىڭ مەخپىيەتلىكى يوق بولاتتى.

باشقىلارغا تەسىرى بولمىسۇن ئۈچۈن، مەن ئىمتىھاننى بىر سىنىپتا ئايرىم بەردىم. سوئاللارنى گىلمان ئەپەندى ماڭا قول تىلى بىلەن ئوقۇپ بەردى، ئىشكىتە بىرى نازارەت قىلدى.

بىرىنچى كۈنى نېمىس تىلىدىن ئىمتىھان ئېلىندى. گىلمان ئەپەندى يېنىمدا ئولتۇرۇپ، ئىمتىھان سوئالىنى ماڭا بىر قېتىم ئوقۇپ بەردى. مەن ئاڭلىغانلىرىمنىڭ خاتاسىز، توغرا بولۇشىنى نەزەردە تۇتۇپ، جۈملىمۇ جۈملە بىر قېتىم تەكرارلىدىم، ئاندىن بىرمۇ بىر ئوقۇپ چىقتىم. سوئاللار خېلىلا قېيىن ئىكەن، ئوبدانلا جىددىيلەشتىم. ماشىنكىدا ئۇرغان جاۋابىمنى گىلمان ئەپەندى ئوقۇپ بەردى. تۇزىتىشكە تېگىشلىك جايلارنى ئېيتىپ بەرسەم، ئۆزى ئۆزگەرتىپ بەردى. شۇنىڭدىن كېيىنكى ئىمتىھانلىرىمدا ئۇنىڭدەك قۇلاي شارائىت قايتا بولمىدى. دېكلىف ئۇنىۋېرسىتېتىغا كىرىپ ئوقۇغاندىن كېيىن، ئىمتىھانغا بەرگەن جاۋابىمنى يېزىپ بولغاندىن كېيىن، ماڭا ھېچكىم ئوقۇپ بەرمىدى. ۋاقىت چىقىپ قالمىسا جاۋابلىرىمنى تەكشۈرۈپ تۇزىتىدىغان ئىشنىمۇ قىلمىدىم. ۋاقىت چىققان تەقدىردىمۇ ئېسىمگە ئالالىغان، تۇزىتىشكە تېگىشلىك جايلارنى پۈتۈنلەي ئىمتىھان قەغىزىنىڭ ئاخىرىغا يېزىپ قويدۇم. ئەگەر مېنىڭ دەسلەپكى ئىمتىھاندىكى نەتىجەم قايتا ئىمتىھاندىكى نەتىجەمدىن ياخشى بولىدى دېيىشكە توغرا كەلسە، سەۋەبىنى پەقەت بىرىنچىدىن، قايتا ئىمتىھاندا جاۋابىمنى ماڭا ئوقۇپ بېرىدىغان ئادەم بولمىغانلىقى؛

ئىككىنچىدىن دەسلەپكى ئىمتىھاندىكى بەزى پەنلەرگە كامبرىج ئوتتۇرا مەكتىپىگە كىرىشتىن ئىلگىرىلا خېلى ئوبدان ئاساس سېلىۋالغانلىقىمدىن ئىزدەش كېرەك. چۈنكى، مەن يىلنىڭ بېشىدا گىلىمان ئەپەندى ئەكەلگەن خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ كونا ئىمتىھان سوئاللىرى بويىچە ئىنگلىز تىلى، تارىخ، فرانسۇز تىلى ۋە ماتېماتىكا تىلىدىن ئىمتىھان بېرىپ ئىمتىھاندىن ئۆتكەنىدىم.

گىلىمان ئەپەندى ئىمتىھان قەغىزىمنى ئىمتىھان نازارەتچىسىگە بەردى ھەمدە بۇ مېنىڭ (233 - نومۇلۇق ئوقۇغۇچىنىڭ) ئىمتىھان قەغىزىم ئىكەنلىكىنى شەرھلەپ ئىسپات يېزىپ بەردى.

باشقا پەنلەرنىڭ ئىمتىھانىدا ئەھۋال ئاساسەن ئوخشاش بولدى، ئەمما، ئۇلار ماتېماتىكا قىيىن ئەمەس ئىدى. ئېسىمدە قېلىشچە، لاتىن تىلى ئىمتىھان قەغىزىمنى تاپشۇرۇۋاتقاندا، پروفېسسور شىللىنگ قېشىمغا كېلىپ، ماتېماتىكا تىلى ئىمتىھاندىن ئۆتتىڭىز، نەتىجىڭىزمۇ ناھايىتى ياخشى دېۋىدى، ئىشەنچىم ھەسسىلەپ ئاشتى. شۇنىڭ بىلەن پۈتكۈل مۇھىم ئىمتىھانلارنى كۆڭۈل ئازادىلىكى، خۇشال كەيپىياتتا خېلى كۆڭۈلدىكىدەك بەردىم.

بەزىدە شۇنچىلىك روھسىزلىنىپ كېتەتتىمكى، ھەممىدىن رايىم قايتىپ كېتەتتى، بۇ كەيپىياتىمنى يوشۇرالمايلا قالاتتىم. ھازىر بۇ ئىشلارنى ئويلىسام ئېيتقۇسىز خىجىل بولىمەن.

ئوخۇشسىز شارائىتنى يېڭىش

كامبرىج ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ 2 - يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان چاغدا، قەلبىمدە ئۈمىد پارلايتتى. ئەمما، دەسلەپكى بىر نەچچە ھەپتە ئىچىدە، مەن خىيالىمغا ئازراقمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغان نۇرغۇن قىينچىلىققا يولۇقتۇم.

گىلىمان ئەپەندى بۇ مەۋسۈمدا ماتىماتىكىنى ئاساسلىق پەن قىلىپ ئوقۇشۇمغا قوشۇلدى. ئۇنىڭدىن باشقا ئاستىرونومىيە، گرېك تىلى ۋە لاتىن تىلى قاتارلىق دەرسلەرنى تاماملاش كېرەك ئىدى. ئەپسۇسكى، دەرسلەر باشلىنىپ كەتكەن بولسىمۇ، ماڭا كېرەكلىك نۇرغۇن كىتاب تېخى كۆپۈنكى مەتبەدە چىقىپ بولالمىدى. بەزى دەرسلەرنىڭ بولۇشقا تېگىشلىك مۇھىم ئۆگىنىش قوراللىرى كەمچىل بولدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە سىنىپىمىزدا ئوقۇغۇچىلار بەك كۆپ بولغاچقا، مۇئەللىم ماڭا ئالايىتەن كونسۇلتاتسىيە قىلىپ بېرەلمەيتتى. شۇڭا، سۇللىۋان خېنىم ماڭا بارلىق كىتابلارنى ئوقۇپ بېرىش ھەمدە مۇئەللىمنىڭ سۆزلىگەنلىرىنى تەرجىمە قىلىشقا مەجبۇر بولدى. لېكىن، ئۇنىڭ ئەپچىل قوللىرى بۇ ئىبغىر ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالماي قالدى. بۇ 11 يىلدىن بۇيان كۆرۈلمىگەن ئىش ئىدى.

بەلگىلىمە بويىچە ئالگىبرا، گېئومېتىرىيە ۋە فىزىكا مەسىلىلىرىنى سىنىپتا ئىشلەش كېرەك ئىدى. لېكىن، مەن بۇنداق قىلالمايتتىم. كېيىن ئەمالار ماشىنكىسىدىن بىرنى سېتىۋالدۇق-

تە، شۇ ماشىنىنىڭ يارىدىمىدە ئىشلىگەن مەسىلىلەرنىڭ قەدەم باسقۇچلىرىنى ئېنىق «يېزىپ» چىقالايدىغان بولدۇم. دوسكىدىكى گېئومېتىرىيىلىك شەكىللەرنى كۆرەلمەيتتىم. گېئومېتىرىيىلىك شەكىل ئۇقۇمىنى پەقەت تۆز ۋە ئەگرى قوغۇشۇن سىم بىلەن گېئومېتىرىيىلىك شەكىللەرنى ياساش ئارقىلىق چۈشىنەلمەيتتىم. شەكىللەردىكى ھەرپ، بەلگە، قىياس، خۇلاسە، ئىسپات قاتارلىق باسقۇچلارنى پۈتۈنلەي كاللامدىكى خاتىرىگە تاپىنىپ بىلىۋالاتتىم.

ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، ئۆگىنىشتە قىيىنچىلىق كۆپ ئىدى. بەزىدە شۇنچىلىك روھسىزلىنىپ كېتەتتىمكى، ھەممىدىن رايىم قايتىپ كېتەتتى، بۇ كەيپىياتىمنى يوشۇرالمايلا قالاتتىم. ھازىر بۇ ئىشلارنى ئويلىسام ئېيتقۇسىز خىجىل بولىمەن. بولۇپمۇ بەزىدە سۇئالىۋان خېنىمنىمۇ رەنجىتىپ ئاچچىقلاپ كەتكىنىمنى ئەسلىسەم ئاجايىپ ئۈيۈلۈپ كېتىمەن. چۈنكى، ئۇ دوستۇملا ئەمەس، مېنىڭ يولۇمدىكى بارلىق توساق، توسالغۇلارنى ئاچقان ۋە ئاچىدىغان ئادەم ئەمەسمۇ؟

بۇ قىيىنچىلىقلار بارا - بارا يوق بولدى. يەنى، كۆپۈنكى مەتبەلىك كىتابلار ۋە باشقا ئۆگىنىش قوراللىرى كەينى - كەينىدىن كەلدى. شۇنىڭ بىلەن قايتىدىن ئىشەنچ تۇرغۇزۇپ پۈتۈن ۋۇجۇدۇم بىلەن ئۆگىنىشكە بېرىلىپ كەتتىم.

ئالگىبرا بىلەن گېئومېتىرىيىنى قاتتىق تىرىشىپ ئۆگىنىشكە توغرا كەلدى. سەۋەب، يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمدەك ماتىماتىكىغا قارىتا تونۇشۇم دېگەندەك ئەمەس، يەنە كېلىپ، ئۇنىڭدا نۇرغۇن كۆز قاراشلارنى كۆڭۈلدىكىدەك، قانائەتلىنەرلىك چۈشەندۈرگىلى بولمايتتى.

گېئومېتىرىيىلىك شەكىللەردىن تېخىمۇ بەك بېشىم ئاغرىيتتى. ئورۇندۇقلارغا نۇرغۇن شەكىللەرنى قۇراشتۇرغىنىم بىلەن ھەرقايسى بۆلەكلەرنىڭ ئۆز ئارا مۇناسىۋىتىنى ئايرىۋالالمىدىم.

مايتتىم. كېين ئەپەندى دەرس ئۆتكەندىن تارتىپ، مەن ماتىماتىكىدا بۆسۈش ھاسىل قىلدىم. ئويلىمىغان يەردىن، بۇ قېينىچىلىقلارنى يېڭىپ تۇرۇشۇمغا، يەنە كۈتۈلمىگەن ئىشلار يۈز بېرىپ ھەممىدە زور ئۆزگىرىشلەر بولۇپ كەتتى.

گىلمان ئەپەندى مېنىڭ كىتابلىرىم كېلىشتىن ئىلگىرىلا سۇللىۋان خېنىمغا دەرسلىكلىرىمنىڭ بەك كۆپ ھەم ئېغىر بولۇپ كەتكەنلىكىنى ئېيتقان ھەمدە مېنىڭ كەسكىن نارازىلىق بىلدۈرۈشلىرىمگە قارىماي دەرس سائىتىمنى ئازايتىۋەتكەنىدى.

باشتا بىز زۆرۈر ئەھۋال ئاستىدا ئۇنىۋېرسىتېتقا كىرىش ئىمتىھانىغا بەش يىل تەييارلىق قىلىشقا قوشۇلغانىدۇق. بىراق، بىرىنچى يىلى تۇغقىش بىلەن ئىمتىھان نەتىجىلىرىمگە قاراپ سۇللىۋان خېنىم، خارېو خانىم (مەكتەپنىڭ ئىلمىي مۇدىرى) ۋە يەنە بىر مۇئەللىم يەنە ئىككى يىلدىن كېيىنلا ئىمتىھان بېرىسە بولىدۇ، دېگەن قاراشقا كەلدى. باشتا بۇ قاراشقا گىلمان ئەپەندىمۇ قوشۇلدى. ئەمما، كېيىن دەرسلىرىمدە ئىلگىرىلەشنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بولمايۋاتقانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، چوقۇم يەنە ئۇچ يىل ئوقۇسۇن دەپ تۇرۇۋالدى. باشقا ساۋاقداشلار بىلەن بىرلىكتە ئۇنىۋېرسىتېتقا كىرىش ئارزۇيۇم بولغاچقا، بۇ پىلان ماڭا ياقمىدى.

11 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ئازراق تاۋۇم يوق بولۇپ، دەرسكە چىقالمىدىم. سۇللىۋان خېنىم چوڭ ئىش يوق، ئازراقلا مىجەزى يوق بولۇپ قالدى، دەپ چۈشەندۈرگەن بولسىمۇ، گىلمان ئەپەندى دەرسلەرنىڭ ئېغىرلىقىنى سالامەتلىكى كۆتۈرەلمىدى، دەپ قاراپ، ئۆگىنىش پىلانىمىنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتىۋەتتى. ھەتتا ساۋاقداشلىرىم بىلەن بىرگە مەۋسۇملۇق ئىمتىھانىغا قاتنىشالمايدىغان قىلىپ قويدى. گىلمان ئەپەندى بىلەن سۇللىۋان خېنىمنىڭ پىكرىدە ئىختىلاپ بولغاندىن كېيىن، ئاپام مېنى سىڭلىم مېجۇرى بىلەن بىرلىكتە كامبرىج مەكتىپىدىن چىقىرىۋالدى.

بۇ ئىشلار بولۇپ ئۆتكەندىن كېيىن، ئاپام كامبرىج مەكتىپىنىڭ ئوقۇنقۇچىسى كېن ئەپەندىنى مېنىڭ كونسۇلتاتسىيە ئوقۇنقۇچىسى ئۆگىنىشىمگە داۋاملىق يېتەكچىلىك قىلىشقا تەكلىپ قىلدى. 1898 - يىلى 2 - ئايدىن 7 - ئايغىچە، كېن ئەپەندى **ھەر ھەپتىدە** ئىككى قېتىم لېنشامغا كېلىپ ماڭا ئالگېبرا، گېئومېتىرىيە، گرېك تىلى ۋە لاتىن تىلىدىن دەرس ئۆتتى. سۇللىۋان خېنىم تەرجىمانلىقنى ئۈستىگە ئالدى.

بىز 1898 - يىلى 10 - ئايدا بوستۇنغا قايتىپ كەلدۇق. كېيىنكى سەككىز ئايدا كېن ئەپەندى ھەر ھەپتىدە بەش قېتىم بىر سائەتتىن دەرس ئۆتۈپ تۇردى. ئۇ ھەر قېتىم بۇرۇنقى دەرسلەردىكى چۈشەنمىگەن جايلىرىمنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، يېڭى تاپشۇرۇقلارنى بېرەتتى. مېنىڭ ماشىنكىدا ئىشلىگەن بىر ھەپتىلىك گرېك تىلى تاپشۇرۇق مەشقلىرىنى ئېلىپ كېتىپ، ئىنچىكىلەپ تۈزەتكەندىن كېيىن، ماڭا ئەكېلىپ بېرەتتى.

مەن ئۇنىۋېرسىتېتقا كىرىش ئىمتىھانىغا مانا مۇشۇ تەرىقىدە تەييارلىق قىلدىم. شۇنى ھېس قىلدىمكى، سىنىپتا دەرس ئاڭلىغانلىرىمنى قارىغاندا، ئايرىم دەرس ئاڭلىغاندا ئادەم ئاسان چۈشىنىدىكەن ۋە كۆڭۈللۈك بولىدىكەن. دەرستىن چۈشكەندىن كېيىن يېتىشۋالمەن دەپ پالاقلاپمۇ يۈرمەيدىكەن. ئائىلە ئوقۇنقۇچىلىرىنىڭ ۋاقتى يېتەرلىك بولغاچقا، چۈشەنمىگەن جايلارنى ۋاقتىدا سۆزلەپ بېرىدىكەن. شۇڭا، ئۆگىنىش مەكتەپتىكىگە قارىغاندا تېز ھەم ياخشى بولىدىكەن. باشقا دەرسلەرگە قارىغاندا ماتىماتىكىدا قىيىنچىلىق يەنىلا كۆپ ئىدى. ماتىماتىكا بىلەن گېئومېتىرىيە تىل ۋە ئەدەبىيات دەرسلىرىنىڭ يېرىمىچىلىك ئاسان بولسا نېمىدىگەن ياخشى بولار ئىدى - ھە! كېن ئەپەندىغۇ ماتىماتىكىنى قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلەپ مەسىلە ۋە قىيىنچىلىقلارنى ئەڭ تۆۋەن چەككە چۈشۈرۈپ، مېنى تولۇق چۈشىنىش ئىمكانىيىتىگە

ئگه قىلىدۇ. مېنى بىر باشقا چىقمايدىغان، قارىسىغا ئويلايدىغان ئىشلاردىن خالىي قىلىپ، چاققان تەپەككۇر قىلىش، پۇختا خۇلاسىلەش، جاۋابىنى سوغۇققانلىق بىلەن ئەقىلغا مۇۋاپىق تېپىشقا يېتەكلىدى. جوپمۇ چىداپ بولمايدىغان دۆتلۈكلىرىمگە شۇنچىلىك مۇلايىملىق ۋە تەسۈرلىگۈسىز سەۋرچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلدى.

مەن 1899 - يىلى 6 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ۋە 30 - كۈنى دېكلىف قىزلار ئىنستىتۇتىغا كىرىش ئىمتىھانىنىڭ ئاخىرقى ئىمتىھانىغا قاتناشتىم. بىرىنچى كۈنى تولۇقسىزنىڭ گرېك تىلى ۋە تولۇقنىڭ لاتىن تىلىدىن، ئەتىسى گېئومېتىرىيە، ئالگېبرا، تولۇقنىڭ گرېك تىلىدىن ئىمتىھان ئېلىندى.

ئىنستىتۇت سۇللىۋان خېنىمنىڭ ئىمتىھان سوئالىنى ماڭا ئوقۇپ بېرىشىگە رۇخسەت قىلمىدى. بوگىنىس ئەمالار مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئېۋگېنىي. C. ۋىننېي ئەپەندىنى تەكلىپ قىلىپ، ئىمتىھان قەغىزىنى ئامېرىكىچە ئەمالار يېزىقىغا تەرجىمە قىلدۇرۇپ بەردى. ۋىننېي ئەپەندى مەن بىلەن تونۇشتى، ئەمما سۆزلەشكىلى بولمىغاچقا، ئەمالار يېزىقىنىلا ئىشلەتتۇق، خالاس.

ئەمالار يېزىقىنى ھەرخىل يېزىقلارغا ئىشلەتكىلى بولغان بىلەن گېئومېتىرىيە ۋە ئالگېبراغا ئىشلىتىش قىيىن ئىدى. شۇڭا، تولا ھەپىلىشىپ ھالىمدىن كەتتىم، مەيۈسلەندىم، نۇرغۇن قىممەتلىك ۋاقتىمنى ئىسراپ قىلىۋەتتىم. بولۇپمۇ ئالگېبراغا سەرپ قىلغان ۋاقتىم ھەممىدىن كۆپ بولدى. ئامېرىكىلىقلار ئادەتتە ئىشلىتىدىغان ئەنگلىيە شەكلىدىكى، ئامېرىكا شەكلىدىكى، نيويورك شەكلىدىكى ئۇچ خىل ئەمالار يېزىقىغا ھەقىقەتەن خېلى پىششىق ئىدىم. ئەمما، گېئومېتىرىيە، ئالگېبرادىكى تۈرلۈك بەلگىلەر بۇ ئۇچ خىل ئەمالار يېزىقىدا بىر - بىرىگە پەقەتلا ئوخشىمايتتى.

ئىمتىھانغا ئىككى كۈن قالغاندا ۋىنىنىي ئەپەندى خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ كونا ئالگېبرا سوئاللىرىنىڭ ئەمالار يېزىقىدىكى كىتابىدىن بىرنى ماڭا ئەۋەتىپتۇ. لېكىن، بۇ ئامېرىكا شەكلىدىكى ئىمتىھالار يېزىقىدا ئىكەن. كۆرۈپلا ئەرۋاھىم ئۇچتى ـ دە، دەرھال ۋىنىنىي ئەپەندىگە خەت يېزىپ، بۇ كىتابتىكى بەلگىلەرنى ئىزاھلاپ بېرىشنى تەلەپ قىلدىم. كۆپ ئۆتمەيلا باشقا بىر ئىمتىھان قىغىزى ۋە بەلگە جەدۋىلىنى تاپشۇرۇۋالدىم ـ دە، بۇ بەلگىلەرنى ئۆگىنىشكە كىرىشىپ كەتتىم. ئەتە ئالگېبرادىن ئىمتىھان ئېلىنىدۇ، دېگەن كۈنى كېچىسى مەن بەزى مۇرەككەپ مەشىقلەرنى ئىشلەش بىلەن بولۇپ كەتتىم. ئىسكوپكا، چوڭ ئىسكوپكا ۋە يىلتىزلارنى بىرلەشتۈرۈپ ئىشلەشلەرنى پەقەتلا ئايرىۋالالمىدىم. شۇنىڭ بىلەن كېچە ئەپەندى ۋە مەن لەسسىدە بولۇپ، ئەتىكى ئىمتىھاندىن بەكمۇ ئەندىشە قىلدۇق. ئىمتىھان كۈنى بىز مەكتەپكە ئەتىگەن بېرىپ، ۋىنىنىي ئەپەندىمدىن ئامېرىكا شەكلىدىكى ئەمالار يېزىقىدىكى بەلگىلەرنى تەپسىلىرەك چۈشەندۈرۈپ قويۇشنى تەلەپ قىلدۇق.

گېئومېتىرىيىدىكى ئەڭ چوڭ قىيىنچىلىق شۇ بولدىكى، مەسىلىلەرنى كىشىلەرنىڭ قولۇمغا قوشۇپ يېزىپ بېرىشىگە كۆنۈپ قاپتىمەنكەن، نېمىشقىدۇر، مەسىلە توغرا بولسىمۇ ئەمالار يېزىقىدا قالايمىقانەك كۆرۈنۈپ ئېلىشىپ كەتتىم. ئالگېبرا ئىمتىھانىدا تېخىمۇ بەك قىينالدىم. يېڭى ئۆگەنگەن بەلگىلەرنى بىلمۇالدىم دەپ ئويلىغانىدىم. ئەپسۇسكى، ئىمتىھان ۋاقتىدا قايمۇقۇپلا كەتتىم. يەنە كېلىپ ماشىنكىدا ئۇرغانلىرىمنى ئۆزۈم كۆرەلمەيتتىم. ئىلگىرى مەن ھېسابنى ئەمالار يېزىقىدا ياكى كۆڭلۈمدە ھېسابلايتتىم. كېچە ئەپەندى كۆڭۈلدە ھېسابلاش ئىقتىدارىمنى ئالاھىدە كۆڭۈل قويۇپ مەشىق قىلدۇرغىنى بىلەن ئىمتىھان قەغىزىدە قانداق يېزىشنى مەشىق قىلدۇرمىغانلىقى ئۈچۈن، مەسىلىلەرگە جاۋاب بېرىشىم ئىنتايىن ئاستا بولدى.

سوئاللارنى قايتا - قايتا ئوقۇپ، ئاندىن ئۇنى قانداق ئىشلەشنى ئاران بىلىۋالدىم. راستىمنى ئېيتسام، بارلىق بەلگىلەرنى تولۇق ئوقۇغان، ئوقۇمىغانلىقىمغا ھازىرمۇ بىر نەرسە دېيەلمەيمەن. جىمى نەرسىنى تولۇق قىلمەن دېيىش ھەقىقەتەن تولىمۇ قىيىن ئىش. بىراق، مەن ھېچكىمنى ئەيىبلىمەيمەن. دېكلىف ئىنستىتۇتىدىكى ئىش بېجىرگۈچى ئەپەندىلەر ماڭا چىقارغان ئىمتىھان سوئاللىرىنىڭ نەقەدەر قىيىنلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىدى. شۇنداقلا، ئۇلارنىڭ ماڭا ھەرخىل ئالاھىدە قىيىنچىلىقلارنى يېڭىشكە توغرا كەلگەنلىكىنى چۈشىنىپ كېتەلمىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس، ئەگەر ئۇلار ماڭا بۇ نۇرغۇن توساقلارنى ھېچبىر مەقسەتسىز قۇرغان بولسا، ئۇ ھالدا، خەيرىيەت، مەن ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى تولۇق يەڭدىم. بۇنىڭدىن تولىمۇ خۇشالمەن.

مەن: «رىمدىن قوغلاپ چىقىرىلساڭ، رىمنىڭ سىرتىدا يا- شايسەن، خالاس» دېگەن رىم ھېكمىتىنى ئېسىمدە چىڭ تۇتۇۋالـ دىم.

ئوقۇشقا كىرىش

جىق جاپا ـ مۇشەققەتلەر بىلەن بولسىمۇ، ھەر ھالدا ئىمتـ ھاننى تۇگەتتىم. ئەمدى قاچانلا بولمىسۇن، دېكلىق ئىنستىتۇتـ غا كىرىپ ئوقۇيالايتتىم. ۋاھالەنكى، ئائىلەمدىكىلەر ۋە دوستلـ رىمنىڭ ئوقۇشقا كىرىشتىن ئىلگىرى كېن ئەپەندى يەنە بىر يىل كونسۇلتاتسىيە قىلىپ بەرسۇن، دېگەن تەكلىپى بىلەن مېنىڭ ئۇنۇېرسىتېتقا كىرىپ ئوقۇش ئارزۇيۇم 1990 ـ يىلى ئاران ئىشقا ئاشتى.

دېكلىق ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا كىرگەن تۇنجى كۇنىدىكى ئەھۋاللار خاتىرەمدە گويا يېڭىلا بولۇپ ئۆتكەن ئىشتەك تۇرىدۇ. بۇ كۇنگە چەكسىز ئۇمىد بىلەن تەلمۇرگەنلىكىم ئۇچۇن، ئۇ ھاياتىمدىكى ئەڭ ئەھمىيەتلىك كۇنلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ماڭا مەلۇم، ئالدىمدا توسالغۇلار يەنە نۇرغۇن بولىدۇ، لېكىن ئۇلارنى چوقۇم يېڭىشكە قەتئىي بەل باغلىدىم. مەن: «رىمدىن قوغلاپ چىقىرىلساڭ، رىمنىڭ سىرتىدا ياشايسەن، خالاس» دېـ گەن رىم ھېكمىتىنى ئېسىمدە چىڭ تۇتۇۋالدىم. چۇنكى، مانا مەن بىلىم ئېلىشنىڭ كـەڭ داغـدام يـولىدىن قوغلىنىپ، قـاقاس، ئەگرى ـ توقاي چىغىر يوللاردا مۇشەققەتتە مېڭىشقا مەجبۇر قىلىنغان ئادەمغۇ؟ ماڭا ئايان، ئۇنۇېرسىتېتتا مەن ماڭا ئوخشاشلا پىكىر يۇرگۇزەلەيدىغان، مۇھەببەت ۋە نەپرىتى ئېنىق، جۇشقۇن، جەڭگىۋار قىزلار بىلەن قول تۇتۇشۇپ ئالغا ئىلگىرى-

لەش پۇرستىگە تولۇق ئېرىشەلەيمەن.

ئۇنىۋېرسىتېت تۇرمۇشۇمنى ئاجايىپ يالقۇنلۇق ھېسسىيات بىلەن باشلىۋەتتىم. ماڭا پارلاق نۇرغا تولغان گۈزەل بىر دۇنيا كەڭ قۇچاق ئاچتى. ئۆزۈمنىڭ تەقدىرىنى ئۆز قولۇمدا تۇتالايدىغانلىقىم، قەلبىم، يۇرىكىم باشقىلارنىڭكىگە ئوخشاشلا ئەركىن بولىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتىم. قەلبىم دۇنياسىدىكى كىشىلەر، ئارقا كۆرۈنۈش، شادلىق، غەزەپ، قايغۇ ۋە خۇشاللىق، ھەقىقىي ھېسسىيات دۇنيانىڭ جانلىق، كونكرېت ئىنكاسى بولۇشى كېرەك ئىدى. مېنىڭچە ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ دەرسخانىلىرىدا ئەقىل - پاراسەت ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇرغان روھ ۋە پىكىرلەر يالقۇنجاپ ياناتتى. پروفېسسورلار ئەقىل پاراسەتنىڭ سىمۋولى ئىدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ تەسەۋۋۇرۇمدىكىدەك رومانتىك ئەمەسلىكىنى، بۇ يەرنىڭمۇ پايدىسىز تەرەپلىرى بارلىقىنى بايقىدىم. شۇنىڭ بىلەن بىللارچە قىلىنغان نۇرغۇن تەسەۋۋۇرلىرىم بارا - بارا گۈزەل تۇسىنى يوقىتىپ، مېنى ئۇنچە ھاياجانلاندۇرمايدىغان بولدى.

ئولتۇرۇپ تەپەككۇر قىلىش ۋە ئۆزۈم ئۇستىدە پىكىر يۈرگۈزۈشكە ۋاقىت يوقلۇقى ماڭا ھەممىدىن چوڭقۇر تەسىر قىلدى. ئىلگىرى مەن ئۆزۈم يالغۇز جىمجىت ئولتۇرۇپ، يۇرىكىمنىڭ قات - قېتىدىن چىققان يېقىملىق كۆيلەرنى تىڭشايتتىم. بۇ كۆيلەرنى پەقەت ئارام ئېلىپ جىم ئولتۇرغان چاغلاردىلا ئاڭلىغىلى بولاتتى. بۇنداق چاغلاردا سۆيۈملۈك، مەن ياخشى كۆرىدىغان شائىرلار دېكلاماتسىيە قىلغان شېئىرلار يۇرىكىم تارىنى چېكىپ مېنى ئۇزۇنغىچە شېرىن تۇيغۇغا چۆمۈلدۈرۈپ قاتتىق ھاياجانغا سالاتتى. ھالبۇكى، ھازىر قارىسام كىشىلەرنىڭ ئۇنىۋېرسىتېتقا كىرىشى پىكىر يۈرگۈزۈشنى ئەمەس، ئوقۇشنىلا مەقسەت قىلىدىغاندەك ئىدى. شۇڭا، مەن ئۇنىۋېرسىتېتقا كىرگەندىن كېيىن، يالغۇزلۇق، ئويۇن تاماشا، تەسەۋۋۇرلىرىم قاتارلىق بار-

لىق قىممەتلىك كۆڭۈل خۇشلىرىم، ھەتتا ئۆزئارا پىچىرلىشىپ ھارمايدىغان قارىغايلارمۇ ئاللىقانداق يەرلەردە قالدى. بەلكىم مەن ئۆزۈمنى ھازىرقى ئالدىراشلىق كەلگۈسىدىكى راھەت ـ پاراغەت ئۈچۈنغۇ دەپ ئاۋۇندۇرارمەن. ئەمما، مەن كۆز ئالدىمدىكى شاد-لىقتىن بەھرە ئېلىشقا رازى ئىدىمكى، ئۇزۇننى، يىراقلارنى كۆزلەپ، سۇ كەلگۈچە توغان سال دېگەندەك ئىشنى قىلىشنى خالىمايتتىم.

ئۇنىۋېرسىتېتنىك بىرىنچى يىللىقىدىكى دەرسلەر فرانسۇز تىلى، نېمىس تىلى، تارىخ، ئىنگلىز تىلى يېزىقچىلىقى ۋە ئەنگ-لىيە ئەدەبىياتى ئىدى. فرانسۇز تىلى جەھەتتە مەن گورنېيللې، مولىئېر، راسىن، ئالف، رۇيد دەمسى ۋە سان ببف قاتارلىق داڭلىق يازغۇچىلارنىك ئەسەرلىرىدىن زوق ئالدىم. نېمىس تىلى جەھەتتە گىيوتى، شىللېرنىك ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ چىقتىم. ئۇ-زۇن ۋاقىتقا قالمايلا، رىم ئىمپېرىيىسىنىك گۈمران بولۇشىدىن تارتىپ 18 ـ ئەسىرگىچە بولغان تارىخنى بىر قېتىم تەكرارلا-دىم. ئەنگلىيە ئەدەبىياتى جەھەتتە، مىلتوننىنىك شېئىرلىرى ۋە ئۇنىك «ئاروپاتكا» ناملىق ئەسىرىنى تەنقىدىي نەزەر بىلەن تەتقىق قىلدىم.

ئۇنىۋېرسىتېتقا كىرگەندىن كېيىن يولۇققان تۇرلۇك كونكـ رىت قىيىنچىلىقلارنى قانداق يېڭىلىدىم، دەپ كۆپ ھاللاردا ئۆزۈمدۇ دەرگۈماندا بولۇپ قالىمەن. سىنىپتا بىرلا مەن بار ئىدىم، پروفېسسورلار گويا كۆز يەتمەس يىراقتا ئىدى. سۇئال-ۋان خېنىم ئىمكانقەدەر ئوقۇتقۇچى سۆزلىگەن مەزمۇنلارنى قو-لۇمغا يېزىپ تۇراتتى. بۇ ئالدىراشچىلىقتا دەرس سۆزلىگۈچىنىك خاسلىقى، ئالاھىدىلىكلىرى نەلەردە قالاتتى. قولۇمغا قوشۇپ يېزىلىۋاتقان بۇ خەتلەر ئالدىدا مەن بەئەينى ياۋا توشقاننى قوغلا-ۋاتقان تايغان ھالىتىدە بولۇپ، كۆپىنچە چاك ـ توزاننىلا كۆرە-لەيتتىم. بۇ جەھەتتە، خاتىرە يازغان قىز ئوقۇغۇچىلارنىك ھالـ-

مۇ مېنىڭكىدىن كۆپ پەرىقلەنمەيتتى. چۈنكى، بىر ئادەم بىر ياقتىن مېخانىك ھالىدا دەرس ئاڭلاۋاتقىنىدەك، بىر تەرەپتىن ئالدىراپ - سالدىراپ خاتىرە يازسا، ئۇنىڭ سۆزلىنىۋاتقان دەرسىنىڭ ئاساسىي تېمىسى ئۇستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈش ياكى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشنىڭ ئۇسۇل - چارىلىرىگە كۆڭۈل قويۇپ كېتەلىشى مۇمكىن ئەمەس.

قولۇم دەرس بىلەن بەنت بولغانلىقى ئۈچۈن، مەن خاتىرە قالدۇرۇشقا ئامالسىز ئىدىم. ئادەتتە ئۆيگە قايتقاندا، ئاندىن كاللامدا قالغانلارنى دەرھال خاتىرىلىۋالاتتىم. كۆنۈكمە ئىشلەش ۋە ھەركۈنلۈك قىسقا ماقالە، ئوبزور يېزىش، كىچىك سىناقلار، پەسىللىك ئىمتىھان، مەۋسۇملۇق ئىمتىھان قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى ماشىنكىدا قىلاتتىم. لاتىن تىلىنىڭ رېتىممىنى ئۆگىنىشكە كىرىشكەندە، شېئىرلارنىڭ تۇراق ۋە رېتىممىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدىغان بىر يۇرۇش بەلگىلەرنى ئۆزۈم لايىھەلىۋالدىم ھەمدە مۇئەللىمگە تەپسىلىي چۈشەندۈرۈپ بەردىم.

مەن ئىشلىتىۋاتقان ماشىنكا خانمۇننىد ماركىلىق بولۇپ، بۇ مېنىڭ ئالاھىدە ئېھتىياجىمغا ھەممىدىن بەك ماسلاشتۇرغىلى بولىدىغان بىر خىل ماركا ئىدى. بۇ خىل ماشىنكىغا ھەرپ تاختىسى ئىشلىتىلگەن، بىر ماشىنكىدا ھەربىر ئادەمنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن ئىشلىتىلىدىغان گرېك تىلى، فرانسۇز تىلى ۋە ماتىماتىكا بەلگىلىرى بار بىرقانچە ھەرپ تاختىسى بار ئىدى. ئەگەر ئۇ ماشىنكا بولمىغان بولسا مەن ئالىي مەكتەپ دەرسلىرىنى قانداق ئوقۇپ كېتەلەيتتىمكەنتاڭ، ھېچ بىلمىدىم.

مەن ئوقۇيدىغان تۈرلۈك دەرسلىكلەر ئىچىدە ئەمالار يېزىقىدىكىلىرى ئاز بولغانلىقتىن، دەرس مەزمۇنىنى باشقىلارنى تەكلىپ قىلىپ قولۇمغا يازدۇرۇشۇمغا توغرا كېلەتتى. بۇنىڭ بىلەن دەرسلەرنى ئالدىن تەييارلاش ئۈچۈن كېتىدىغان ۋاقىت باشقىلاردىن كۆپ بولاتتى. بەزىدە كىچىككىنە ئىشلار ئۈچۈن قاتتىق

كۆچەپ نۇرغۇن كۆچ سەرپ قىلىشقا توغرا كېلىپ، رەللە بولۇش-
تىن ساقلىنالمايتتىم. باشقا ساۋاقداشلىرىم سىرتلاردا ئويناپ -
كۈلۈپ، ناخشا ئېيتىپ ئۇسسۇل ئويناپ يۈرسە، مەن بىر نەچچە
باب - پاراگرافنى ئۆگىنىمەن دەپ سائەتلەپ ئولتۇرۇپ كەتكە-
نىمنى ئويلىسام ئىچىم قىزىپ چىدىيالماي قالاتتىم. لېكىن،
ئۇزۇن ئۆتمەيلا يەنە ئۆزۈمگە هاي بېرىپ، روهىمنى ئۇرغۇتۇپ
ئىشىمنى قىلىۋېرەتتىم. بىر ئادەم ئەگەر هەقىقىي بىر نەرسە
ئۆگەنمەكچى بولسا، خەتەرلىك تىك چوققىلارغا ئۆزى تىرە-
شىپ - تىرمىشىپ چىقىشى كېرەك. هاياتلىقتا هېچقانداق تۇز،
تەكشى يول يوق، شۇنداق ئىكەن، مەن ئۆزۈمنىڭ مۇشۇ
ئەگرى - توقاي مۇشەققەتلىك يولىدا مېڭىشىم كېرەك. مەن بۇ
يولۇمدا قانچە قېتىملاپ سىرىلىپ، يېقىلىپ كەتتىم، بەزىدە
قوپالمايمۇ قالدىم. خىيالىمغا كەلتۈرمىگەن توساق تاملارغا ئۇس-
كەندە بەلمۇ قويۇۋەتتىم، تىرىكچىمۇ كەتتىم، ئارقىدىن يەنە ئۆ-
زۈمنى بېسىۋېلىپ، ئالدىمغا قاراپ ماڭدىم. ئازراقلا ئالغا ئىلگە-
رىلىسەم، قوللاش، ئىلهامغا ئېرىشتىم. بۇنىڭ بىلەن قەلبىمدە-
كى ۋولقان گۈرۈلدەپ ياندى، غەيرىتىم ئۇرغۇدى، جاسارىتىم
ئاشتى. بارا - بارا بىپايان دۇنيانى كۆرەلىدىم، هەر قېتىمقى
كۆرەش بىر قېتىملىق غەلىبە بولدى. بۇنىڭغا يەنە ئازراق
غەيرەت - شىجائەت قوشۇلسا پەلەكنىڭ چوققىسىغا، ئاسمانىنىڭ
قەرىگە، ئارزۇيۇمدىكى پەللىگە چىقالايمەن.

بۇ كۆرەش داۋامىدا مەن پەقەتمۇ يالغۇز قالمىدىم. ۋىليام
ۋىد ئەپەندى، پىنسىلۋانىيە ئەمالار ئىنستىتۇتىنىڭ باشلىقى ئا-
رون ئەپەندى مېنى هەرخىل ئامالار بىلەن ماڭا كېرەكلىك كۆ-
پۈنكى مەتبە كىتابلىرى بىلەن تەمىنلەپ تۇردى. ئۇلارنىڭ كۆيۈ-
نۈشى ۋە ياردىمى ماڭا زور ئىلهام بولدى.

دېكلىف ئىنستىتۇتىنىڭ 2 - يىللىقىدا، مەن ئىنگلىز تىلى
يېزىقچىلىقى، ئەنگلىيە ئەدەبىياتى، ئىنجىل، ئامېرىكا ۋە ياۋرو-

پالارنىڭ سىياسىي تۈزۈملىرى، يۇنان شائىرى خولېسنىڭ لېرىك شېئىرلىرى ۋە رادىن كومېدىيىلىرىنى ئۆگەندىم. يېزىقچىلىق دەرسى ئىنتايىن جانلىق، جۇشقۇن، قىزىقارلىق ئۆتۈلەتتى. سىپلان مۇئەللىمگە ھەممىدىن بەك قول قويالىتتىم. ئۇ ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ كۆرۈنۈشلىرى، ئۇسلۇب، رېتىملىرىنى قىلچە ئار-تۇق نەرسە قوشماي تولۇق بايان قىلىپ چۈشەندۈرەتتى. ئۇ قىس-قىغىنا بىر سائەت ۋاقىت ئىچىدە ئادەمنى قەدىمكى زاماندىكى ئەدەبىيات پېشۋالىرى ئىجاد قىلغان مەڭگۈلۈك گۈزەللىككە باش-لاپ كىرىپ، ئۇلارنىڭ ئالىيجاناب پەزىلەت ۋە خىسلەتلىرىگە مەپتۇن قىلاتتى. ئادەمگە «ئەھد ئەتىق» نىڭ سۈرى ۋە گۈزەلل-كىنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ھېس قىلدۇراتتى. شۇنىڭ بىلەن سىنىپتىن چىقىپ ئۆيگە قايتىپ كېتىۋاتقاندا، سىز «روھ ۋە تاشقى شەكىلنىڭ مەڭگۈلۈك، ماس ھالدا بىرىككەنلىكىنى، ۋا-قىتنىڭ قەدىمى شاخلىرىدا چىنلىق ۋە گۈزەللىكنىڭ يېڭى بىخلە-رى ئۆسۈپ چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋاتقان» دەك بولىسىز.

بۇ بىر يىل مەن ئۇچۇن ئەڭ كۆڭۈللۈك بىر يىل بولدى. ئوقۇيدىغان دەرسلىرىمنىڭ ھەممىسى، يەنى ئىقتىسادشۇناسلىق، ئېلىزابېت دەۋرىدىكى ئەدەبىيات، گېئورگى، L. كىتىرىج پرو-فېسسور بېرىدىغان شېكسپىر، جوسىياخ رويىس ئۆتىدىغان پەل-سەپە ئىنتايىن قىزىقارلىق ئىدى.

ئادەم پەلسەپە ئارقىلىق يىراق ئۆتمۈش زاماندىكى ئاددىي ساددا مۇتەپەككۇرلار بىلەن ھەمنەپەس بولالايتتى. لېكىن، ئۇنى-ڭ ھېرسىتېت ھەرگىزمۇ مەن تەسەۋۋۇر قىلغاندەك ھەممىگە قادىر قەدىمىي مەدەنىيەت پايتەختى ئافىنا ئەمەس ئىدى. شۇڭا، مەن بۇ يەردە ئۇ بۇيۇك زاتلار ۋە ئاقىللارنى ئۇچرىتالمايتتىم. ئۇلار-نىڭ ھەقىقىي مەۋجۇتلۇقىنى سېزەلمەيتتىم. پەقەت بىلىمىنىڭ يوچۇقلىرىدىن تامغان شەربەتلەرنى ئاز - ئازدىن سۈمۈرۈپ، ئۇنى يېرىپ كۆرگەن ۋە ئانالىز قىلغاندىن كېيىن، ئاندىن ئۇلارنى

مىلتون ياكى ئېسىيا ئىكەنلىكىنى ئاددىيلا ئوخشىتىپ قويماي، بەلكى ئېنىق بېكىتەلەيدىغان بولدۇم.

ئۆزلەشتۈرۈۋېلىش ئەقلىي ئانالىزدىن بەكرەك مۇھىم بولۇشى كېرەك. بىراق، نۇرغۇن ئالىملار بۇيۇك ئەدەبىي ئەسەرلەرنى قانداق ئۆزلەشتۈرۈۋېلىش كېرەكلىكىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك، نايەتتى كۆچەپ سۆزلەپ كېتەتتى. ئەمما، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مېڭىسىدە ئۇنىڭدىن ھېچقانداق تەسىر قالدۇرالمايتتى. چۈنكى، بۇنداق تەھلىل ئارقىلىق چۈشەندۈرۈش، گويا پىشقان مېۋە پوكلا قىلىپ يەرگە چۈشۈپ كەتكەنگە ئوخشاش، كۆڭلىمىزدىن تېزلا چىقىپ كېتەتتى. بەلكىم بىز بىر گۈلنى، ئۇنىڭ يىلتىزى، شاخ، يوپۇرماقلىرىنى، ھەتتا ئۇنىڭ پۈتكۈل ئۆسۈش جەريانىنى بىلىشىمىز مۇمكىن. ئەمما، شەبنەم تامچىلىرى يالتىراپ تۇرغان چىرايلىق گۈلدىن قانداق بەھرە ئېلىشنى بىلمەسلىكىمىز مۇمكىن. شۇڭا، دائىم: « بۇ شەرھىلەر ۋە پەرەزلەرگە نېمىشقا بۇنچە باش قاتۇرۇپ كېتىدىغاندىمىز» دەپ ئويلاپ ئىچىم پۇشاتتى. چۈنكى، ئەقىلغا مۇۋاپىقتەك تۇرغان نۇرغۇن شەرھىلەر ۋە پەرەزلەر گويا بىر مۇنچە قارىغۇ قۇشلار بىكاردىن - بىكار قانات قېقىۋاتقاندەك، كاللىمىزدا ئۇيان - بۇيان يۇرەتتى.

مەن مەشھۇر ئەسەرلەرنى تازا تولۇق چۈشىنىۋېلىشقا قارشى ئەمەسمەن. پەقەت ئادەمنى قايمۇقتۇرىدىغان، تۇگىمەس باھا ۋە تەنقىدلەرگە قارشىمەن. چۈنكى، بۇلار ئادەمگە، دۇنيادا قانچىلىك ئادەم بولسا، شۇنچىلىك كۆز قاراش بار ئىكەن، دېگەندەك تەسىر بېرىدۇ. ئەمما، كىتىرىج پروفېسسورەك كاتتا ئۇستازلار بۇيۇك شائىر شېكسپىيرنىڭ ئەسەرلىرىنى سۆزلىگەن چاغدا ئادەمنىڭ كۆز ئالدى ۋاللىدا يورۇپ، كاللا ئېچىلىپلا كېتىدۇ.

نۇرغۇن مەزمۇنلار ئادەمنى بىھۇدە كۇچ سەرپ قىلغۇزىدىغان، روھىي يۈكنى ئېغىرلىتىپ، ھەقىقىي قىممىتى بار بىلىم جەۋھەرلىرىنى كاللىغا دېگەندەك سىغدۇرالمايدىغان بولغاچقا،

مۇشۇ ئوقۇۋاتقانلىرىمىزنىڭ يېرىمىنى تاشلىۋەتسەك بولمامدىغاندۇ، دەپ ئويلايتتىم. بىر كۈن ئىچىدە تۆت، بەش خىل يېزىقتىكى، پۈتۈنلەي ئوخشاش بولمىغان مەزمۇندىكى كىتابلارنى ئوقۇغاندىن كېيىن، مۇھىم نۇقتىدىن چەتلىمەيمىز دېگىلى بولمايتتى. ئادەم ئالدىراپ - تېنەپ جىددىيچىلىك ئىچىدە كىتابنى ئوقۇۋەرسە، كاللىغا پەقەتلا كىرەككە كەلمەيدىغان ھەر تۈرلۈك ئۇششاق - چۈششەك نەرسە توشۇپ كېتىدىكەن. ھازىر كاللام مانا مۇشۇنداق قالايمىقان نەرسىلەر بىلەن تولۇپ كەتتى، ئۇنى رەتلەپ چىقىش قولۇمدىن كەلمەيدۇ. ھەر قېتىم ئۆزۈمنىڭ قەلب دۇنياسىغا كىرگىنىمدە گويا فارفۇر بۇيۇملار دۇكىنىغا كىرىپ قالغان ئۆكۈزدەك، تۈرلۈك بىلىم پارچىلىرى باش - كۆزۈمگە مۆلدۈر كەبى چۈشۈۋاتقاندەك، ئۇلاردىن ئۆزۈمنى قاچۇراي دېسەم، تۈرلۈك ماقالىلەرنىڭ ئالۋاستىلىرى ۋە ئۇنىۋېرسىتېت جىنىلىرى كەينىمدىن قالماي قوغلاپ كېلىۋاتقاندەك بىر تۇيغۇدا بولىمەن. ھازىر مېنى ئايىتەن يوقلاپ كېلىپ تۇرىدىغان ئەنە شۇنداق مەبۇدىلەرنى چېقىپ پارە - پارە قىلىۋەتكۈم كېلىدۇ.

ئالىي مەكتەپ ھاياتىدا، ھەرتۈرلۈك ئىمتىھانلاردىن قورقۇنچلۇق نەرسە بولمىسا كېرەك. مەن ئۇلارنىڭ كۆپىنى يەر چىشلىتىپ ئوڭۇشلۇق ئۆتۈپ كەلگەن بولسامۇ، ئۇلار يەنە ئۆمىلەپ قوپۇپ، دەھشەتلىك خىرىس بىلەن ماڭا ئېتىلىپ جېنىمنى ئېلىپ يېنىمدا قويياتتى. ئىمتىھانغا بىر قانچە كۈن قالغاندا، گويا ئېغىزغا ئالغىلى بولمايدىغان تېتىقسىز يېمەكلىكنى زورلاپ يېگەنگە ئوخشاش، مېڭەمگە تۈرلۈك سىرلىق فورمولا ۋە ھەزىم قىلماق قىيىن يىلنامە ماتېرىياللىرىنى تازا نىختاپ قاچىلايتتىم. بۇنداق چاغلاردا ئادەمنىڭ كىتابلار بىلەن ئىلىم - پەننى بىرلىكتە ئۆلتۈرۈپلا دېگىزنىڭ تېگىگە دەپنە قىلىۋېتىپ ئىشنى تۈگەتكۈسى كېلەتتى.

قورقۇنچلۇق پەيت ئاخىر يېتىپ كەلدى. ئەگەر سىز ئىمتى-

هان سوئالىنى كۆرگەندىن كېيىن، تەييارلىغان جايلار چىقىپتۇ دەپ قارىمىسىڭىز ھەم قەغەزنى قولىڭىزغا ئېلىپلا يېزىپ كېتىلە- مسىڭىز، تەلىيىڭىزنىڭ كەلگىنى، ئەپسۇسكى، كۆپ ھاللاردا سىگنال ھەر قانچە ياڭراق چېلىنغان بىلەن ھېچكىم ئاڭلىيالماي- دۇ. سىزگە تازا كېرەك بولغان چاغدا خاتىرە ۋە توغرا پەرق ئېتىش ئىقتىدارى دېگەنلەر قانات چىقىرىپ ئاللىقايەرلەرگىدۇ ئۇچۇپ كېتىپ، سىزنى رەللە قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن كاللىڭىزغا مىڭبىر جاپادا قاچىلىغان نەرسىلەردىن جىددىي پەيتتە ھەر قانچە ئويلاپمۇ ھېچ نەرسىنى يادىڭىزغا كەلتۈرەلمەيسىز.

«خۇس ۋە ئۇنىڭ ئىشلىرىنى بايان قىلىڭ.» خۇس؟ خۇس دېگەن كىمدۇ، نېمە قىلىدىغان ئادەمدۇ؟ بۇ ئىسىم ماڭا خېلىلا تونۇش تۇرىدۇ، دەيسىز ـ دە، باش قاتۇرۇپ ئويلاپ، كونا سومكىدىن ئىزدەپ يۈرۈپ بىرەر پارچە تاۋار رەخت تېپىۋالغاندەك ئۇنى تېپىۋالىسىز. بۇ مەسىلىنى چوقۇم يادلىغان، چۈنكى تىلىم- ىڭىڭ ئۇچىدىلا تۇرىدۇ، ھېلىقى كۈنى دىنىي ئىسلاھاتىڭىڭ باشلا- ىنىشىنى ئەسلىگەندە ئۇچرايتقان، ئەمما ھازىر ئۇ شۇنچىلىك يى- راقتا، شۇنىڭ بىلەن كاللىڭىزدىكى جىمى نەرسىنى، يەنى ھەر قېتىملىق ئىنقىلاب، دىنىي جەمئىيەتنىڭ بۆلۈنۈشى، چوڭ قىر- غىنچىلىق، تۈرلۈك سىياسىي تۈزۈم قاتارلىق نەرسىلەرنى قوي- ماي ئاختۇرىسىز. خۇس يەنە نەگە كەتكەندۇ، دەيسىز. سىز يادىڭىزدا ساقلىغان نەرسىلەرنىڭ بىرىنىڭمۇ ئىمتىھان قەغىزىدە يوق بولۇشى سىزنى بەكمۇ ھەيران قالدۇرىدۇ. ئاچچىقىڭىز كې- لىپ كاللىڭىزدىكى جىمى نېمىنى قاچىلىغان قۇتىڭىزنى ئېچىپ، ئىچىدىكى ھەممىنى تۆكىسىز. ئەنە ئاۋۇ شۇ، سىز تۆمۈر ئايىغە- ڭىز ئۈپراپ كەتكۈچە ئىزدىگەن ئادەم ئاۋۇ يەردە ئۆزى يالغۇز ئويغا چۆمۈپ تۇرىدۇ. ئۆزىنىڭ سىزگە قانچىلىك بالايىئاپەت كەلتۈرگەنلىكى ئۇنىڭ خىيالىغا كىرىپ چىقمايدۇ.

مانا مۇشۇ چاغدا، نازارەتچى كېلىپ ۋاقتىنىڭ توشقانلىقىنى

جاكارلايدۇ. سىز ئەلەملىك كەيپىيات ئىچىدە دۆڭە - دۆڭە ئەخ-
لەتلەرنى بىر بۇلۇڭغا تېپىپ چىقىرىۋېتىپ ئۆيگە قايتىپ كېتە-
سىز.

كاللىڭىزدا ئىختىيارسىز، پىروفېسسورلارنىڭ ماقۇللۇقىمىزنى ئالمايلا بۇنداق سوئاللارنى چىقىرىدىغان مۇقەد-
دەس ھوقۇقىنى بىكار قىلىش كېرەك، دېگەنگە ئوخشاش ئىنقىلا-
بىي ئوي - خىيال پەيدا بولىدۇ.

مۇشۇ بابىنىڭ ئاخىرىدا ئىشلەتكەن بەزى ئوبرازلىق ئوخشە-
تىشلىرىم بەلكىم كىشىلەرگە كۇلكىلىك تۇيۇلغاندۇ. چۈنكى، فار فۇر بۇيۇملار دۇكىنىغا كىرىپ قېلىپ، مۆلدۇر كەبى ھۇ-
جۇمغا ئۇچرىغان ئۆكۈز، ۋەھشىي قىياپەتلىك ئالۋاستى - جىنلار دېگەنلىرىم پەقەتلا قاملاشماپتۇ. مانا بۇگۈن بۇلارمۇ مېنى مەسخە-
رە قىلىۋاتىدۇ. بىراق، شۇ چاغدا ئىشلەتكەن سۆزلىرىم كۆڭ-
لۈمنى ھەقىقىي يوسۇندا تەسۋىرلەپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن، بۇ مەسخىرىلەرگە پەرۋاملۇ قىلمايمەن. پەقەت ئالىي مەكتەپكە بولغان قارىشىم ئاللىقاچان ئۆزگەردى دەپ تەنتەنىلىك يوسۇندا جاكارلاي-
مەن، خالاس.

دېكلىف ئۇنۇۋېرسىتېتىغا كىرىشتىن بۇرۇن، مەن ئالىي مەكتەپ تۈرمۇشى ئۈستىدە ئىنتايىن رومانتىك تەسەۋۋۇرلارنى قىلغانىكەنمەن. بىراق، بۇگۈنگە كەلگەندە رومانتىزملىق بۇ نۇر چەمبىرەكلىرى ئاللىقاياقلارغا غايىب بولدى. لېكىن، رومانتە-
كىدىن رېئاللىققا ئۆتۈش جەريانىدا، نۇرغۇنلىغان نەرسىلەرنى ئۆگىنىۋالدىم. ئەگەر مۇشۇ مەزگىلدىكى ئەمەلىيەت بولمىغان بولسا، مەن بۇلارنى پەقەتمۇ بىلمەي ئۆتەركەنمەن. مەن ئۆگىنە-
ۋالغان قىممەتلىك تەجرىبىلەرنىڭ بىرى سەۋرچانلىق. بىز تەربە-
يە ئالغاندا، بەئەينى يېزىدا سەيلە قىلغان چاغدىكىدەك ئۆزىمىزنى ئەركىن ئازادە، بوش بىكار، بىمالال، كۆڭۈل - كۆكسىمىزنى كەڭ تۇتۇپ، ھەممىنى قارا - قويۇق قوبۇل قىلىشىمىز كېرەك.

بۇ تەرىقىدە قوبۇل قىلىنغان بىلىم ئۇنسىز كەلگەن كەلكۈن كەبى ھەر تۈرلۈك چوڭقۇر پىكىرلەرنى ئىزسىز، شەكىلسىز يوسۇندا قەلب ئېتىزىمىزغا سىڭدۈرىدۇ. «بىلىم كۈچتۇر». بىز بىلىم بەختتۇر دېسەك توغرا بولىدۇ. چۈنكى، كەڭ ھەم چوڭقۇر، مۇكەممەل بىلىم بولغاندىلا، چىن بىلەن ساختىنى ئايرىيالايمىز، يۇقىرى بىلەن تۆۋەننى پەرق ئېتەلەيمىز. ئىنسانىيەت تەرەققىيا-تىنىڭ نامايەندىسى بولغان تۈرلۈك ئىدىيە ۋە ئۇچمەس تۆھپىلەرنى ئىگىلىگەندە، ئاندىن ئالەم بىنا بولغاندىن كېيىنكى تارىختىن بۇيانقى ئىنسانىيەت پائالىيىتىنىڭ تومۇرىنى تۇتالايمىز. بۇنداق تومۇرلاردىن ئىنسانلارنىڭ ئالىيجاناب غايە - ئارزۇسىنى بىلەلمە-گەن ئادەم ئىنسانىيەت ھاياتىنىڭ مۇزىكىسىنى زادىلا ئۇقمايدۇ.

ئاڭ كۆڭلۈمدىكىدەك راھەت بېغىم ئەدەبىيات، بۇ راھەت باغدا مەن جىمىكى ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولىمەن. چۈنكى، ھېسسىيات جەھەتتىكى ھەرقانداق بىر توسالغۇ مېنى ئاپتورلار ۋە ئەسەرلەردىكى قەھرىمانلار بىلەن ئالاقە قىلىشتىن توسۇيالمايدۇ.

ئىدىيىۋى ئۇتوپىيە

ھازىرغا كەلگۈچە، مەن ئۆز ھاياتىمنى قىسقىچە بايان قىلىپ ئۆتتۈم، ئەمما نەقەدەر كىتابخۇمارلىقىمنى تېخى كۆپچىلىككە ئېيتىپ بەرمىدىم. باشقىلار بىلىمنى ئاڭلاش، كۆرۈش ئارقىلىق ئالغان بولسا، مەن پۈتۈنلەي كىتابقا تايىنىپ ئالغانلىقىم ئۈچۈن، كىتابقا مەن ئادەتتىكى كىشىلەردىن كۆپرەك تايانىدىم. شۇڭلاشقا، ئەمدى گەپنى كىتاب ئوقۇشتىن باشلايمەن.

تۇنجى قېتىم مۇكەممەل بىر ھېكايىنى ئوقۇغان ۋاقتىم 1887 - يىلى 5 - ئاي بولۇپ، شۇ چاغدا يەتتە ياشقا كىرگەنىدىم. شۇنىڭدىن تارتىپ مانا ھازىرغىچە قولۇمغا چىققانلىكى كىتابنىڭ ھەممىسىنى قويماي ئاچ كۆزلۈك بىلەن ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن.

مەن باشتا كۆپۈنكى مەتبەلىك كىتابلارنى ئوقۇدۇم. كىتاب ئامبىرىدىكى بارى يوق كىتاب بىر يۈرۈش ساۋات چىقىرىش ئوقۇشلۇقى، بىر يۈرۈش بالىلار ھېكايىلىرى ۋە يەر شارى بايان قىلىنغان «بىزنىڭ دۇنيايىمىز» دېگەن كىتاب ئىدى. ئۇلارنى مەن تاكى سىلاۋىرىپ خەتلىرى ئۆچۈپ ئوقۇيالمىغۇدەك بولغانغا قەدەر ئوقۇدۇم. بەزى چاغلاردا، سۇئالىۋان خېنىم مېنى چۈشىنىلەيدۇ، دەپ قارىغان ھېكايە، شېئىرلارنى قولۇمغا يېزىپ «ئو-

قۇپ» بېرەتتى. ئەمما، مەن باشقىلار ئوقۇپ بەرگەنگە قارىغاندا ئۆزۈم ئوقۇشنى ياخشى كۆرەتتىم. چۈنكى، ماڭا ياققان كىتابنى قايتا - قايتا ئوقۇپ ھۇزۇر ئېلىشنى بەك ياقتۇراتتىم.

ئەمەلىيەتتە، مەن تۈنجى قېتىملىق بوستون سەپىرىدە ھەقىقىي يوسۇندا كىتاب ئوقۇدۇم. مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىرىم ھەر كۈنى مەلۇم ۋاقىت چىقىرىپ كۈتۈپخانىغا بېرىپ كىتاب ئوقۇشۇمغا رۇخسەت قىلغانىدى. شۇڭا، كۈتۈپخانىدا سىلاپ يۈرۈپ قولۇمغا چىققان كىتابنى قولۇمغا ئېلىپ، كىتابلاردىكى خەتلەرنىڭ قانچىلىكىنى ئوقۇيالايمەن، ئوقۇغانلىرىمنى چۈشىنەلەمدىمەن، دېمەي ئوقۇپ كېتىۋېرەتتىم. مېنى يېزىق بەكلا مەھلىيا قىلىۋالغاچقا، زادى نېمە ئوقۇۋاتىمەن، دېگەنلەر بىلەن پەقەتلا كارىم بولمايتتى. ئۇ چاغلاردا خاتىرەم ئىنتايىن ياخشى بولۇپ، مەنىسىنى ھەقىقىي يوسۇندا چۈشەنمىسەممۇ نۇرغۇن سۆز - جۈملىلەرنى ئېسىمدە تۇتۇۋالغانىدىم. كېيىن مەن سۆزلەشنى ۋە يېزىشنى ئۆگەنگەن چاغلاردا، بۇ سۆز - جۈملىلەر تەبىئىي يوسۇندا ماڭا ئەسقاتتى. سۆز - جۈملىلەرگە بۇنچىۋالا بايلىقىم دوستلىرىمنى تولىمۇ ھەيران قالدۇردى. چالا - بۇلا بولسىمۇ (ئۇ چاغلاردا بىر كىتابنى باشتىن ئاخىر ئوقۇمايتتىم) نۇرغۇن كىتابلارنى، كۆپلىگەن شېئىرلارنى ئوقۇدۇم. «كىچىك گراف فوندنو» ناملىق كىتابنى كۆرگەندە، ئاندىن ئۇنى تۈنجى قېتىم قىممەتلىك بار كىتاب ئورنىدا كۆرۈپ تولۇق ۋە چۈشىنىپ ئوقۇدۇم.

سەككىز ياش ۋاقتىم، بىر كۈنى سۇللىۋان خېنىم مېنىڭ كۈتۈپخانىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا «قىزىل خەت» ناملىق كىتابنى ئوقۇپ ئولتۇرغىنىمنى كۆرۈپ قالدى. مەندىن كىتابتىكى پېلىنى ياقتۇرغان - ياقتۇرمىغانلىقىمنى سورىدى. بىلمىگەن خەتلەرنى، ۋە مەنىسىنى چۈشەندۈرۈپ قويدى. ئاندىن، بىر ئوغۇل بالا تەسۋىرلەنگەن بىر كىتاب بار، بەك ياخشى، ئۇنى ئوقۇسىڭىز «قىزىل خەت» تىن كۆپ ئېسىلكەن دەيسىز، دىدى. بۇ كىتاب

نىڭ نامى «كىچىك گراف فوندنو» ، ئۇنى سىزگە يازدا ئوقۇپ بېرەي دېدى. ئەمما، بۇ كىتابنى بىز 8 - ئايدا ئوقۇدۇق.

بۇنداق بولۇشى، دېگىز بويىغا بارغان دەسلەپكى نەچچە ھەپتىدىكى نۇرغۇن يېڭىلىقلار، قىزىقارلىق ئىشلار بىلەن بۇ كىتاب خىيالىمدىن پۈتۈنلەي چىقىپ كەتتى. كېيىن مۇئەللىم بوستونغا دوستلىرىنى يوقلىغىلى كېتىپ، بىر مەزگىل يېنىمدا بولمىدى.

ئۇ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن قىلغان بىرىنچى ئىشىمىز «كىچىك گراف فوندنو» ناملىق كىتابنى ئوقۇش بولدى. ھېلىمۇ ئېسىمدە، ئۇ 8 - ئاينىڭ ناھايىتى ئىسسىق بولغان بىر كۈنى چۈشتىن كېيىنكى چاغ ئىدى. بىز چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن، ئۆيگە يېقىن يەردىكى يوپۇرماقلىرى توق يېشىل ئىككى تۈپ قارىغاي ئوتتۇرىسىدىكى ئاسما كارىۋاتتا ئولتۇردۇق. سۇللىۋان خېنىم يوق چاغلاردا ئادەم ئولتۇرمىغاچقا، كارىۋات قارىغاي يوپۇرماقلىرى بىلەن توشقانكەن. چۆپلۈكتىن ئۆتكۈچە كىيىملىرىمىز نۇرغۇن چېكەتكە چاپلىشىۋالدى. ئۇنىڭ چېكەتكىلەرنى پۈتۈنلەي تازىلىۋېتىپ ئاندىن ئولتۇرىمىز دەپ تۇرۇپلىۋالغىنى، مېنىڭ بۇ بىر خىل بىھۇدە ۋاقىت ئىسراپچىلىقى دېگىنىم ھېلىمۇ ئېسىمدە، ئىسسىق قۇياش تەپتىدە ھاۋادىن قارىغاينىڭ مەززىلىك ھىدى كېلەتتى.

سۇللىۋان مۇئەللىم كىتابنى باشلاشتىن بۇرۇن، ئومۇمىي مەزمۇنىنى بىر قۇر سۆزلەپ بەردى. ئوقۇش جەريانىدا خام خەتلەرنى ئۆزۈلدۇرمەي چۈشەندۈرۈپ ماڭدى. باشتا خام خەتلەر كۆپ بولغانلىقتىن، بىردەم ئوقۇپ، بىردەم توختىدۇق. مەن ھېكايە ۋەقەلىكىنى بىلىۋالغاندىن كېيىن بولسا، ۋەقەلىكنىڭ تەرەققىياتىغا يېتىشىۋېلىشقا ئالدىراپ كېتىپ خام خەتلەر بىلەن كارىم بولمىدى. سۇللىۋان مۇئەللىمنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىدىنمۇ بىزار بولدۇم. ئەمما، ئۇ بارماقلىرى تېلىپ كېتىپ، ئارام ئېلىشقا توختىغاندا، مەن تاقەت قىلالماي كىتابنى قولۇمغا ئېلىپ

سىيلاپ ئوقۇپ كەتتىم. بۇ تەقەززالىق كەيپىياتىمنى ھەرگىزمۇ ئۇنتۇيالمايمەن.

ئاننا نوتىس ئەپەندى بۇ قىزغىنلىقىمدىن تەسىرلىنىپ، بۇ كىتابنى كۆپۈنكى مەتبەدە باستۇرۇپ بېرىۋىدى، ئوقۇۋېرىپ ياد بولۇپ كەتتى. «كىچىك گراف فوندنو» بالىلىق دەۋرىمدىكى ئەڭ يېقىن دوستۇم بولدى. بۇ ئىشلارنى بۇنچە ئەزۋەيلەپ يېپىدىن - يېڭىنسىغىچە يېزىپ كېتىشىمدىكى سەۋەب شۇكى، ئىلگىرى مەن كىتابنى مۇنداقلا ئوقۇپ قويماتتىم. بىر كىتابنى بۇ قەدەر بېرىلىپ، كىرىشىپ ئوقۇپ چىقىشىم بىرىنچى قېتىملىق ئىش ئىدى.

مۇشۇ كىتابنى ئوقۇشقا كىرىشكەندىن كېيىنكى ئىككى يىل ئىچىدە، مەن ئۆيدە ۋە بوستۇن سەپەرلىرىدە كۆپ كىتابلارنى ئوقۇدۇم. ئەمما ئۇ كىتابلارنىڭ ئىسمىنى، ئاپتورىنى ئۇنتۇپ كەتتىم. قايسى كىتابنى بۇرۇن، قايسىسىنى كېيىن ئوقۇغانلىقىمنىمۇ ئەسلىيەلمىدىم. ئېسىمدە قالغانلىرىدىن: «يۇنان قەھرىمانلىرى»، «لاخونتاينىڭ مەسەللىرى»، خاۋتورنىنىڭ «ھېكمەتلىك كىتاب» ۋە «ئىنجىل قىسسىلىرى»، رامىنىڭ «شاجەمەتى قەسرىدىكى ئىشلار»، دىككېنسنىڭ «ئەنگلىيە تارىخى - بالىلار نۇسخىسى» ناملىق كىتاب، ئۇنىڭدىن باشقا «مىڭ بىر كېچە»، «شۆھرەتسارىيە ئائىلىسىدىكى روبىنزون»، «سامان يولى مۇساپىسى»، «روبىنزوننىڭ ساياھىتى»، «چوكان»، «ھەيدى» لار بار. «ھەيدى» بەك ئېسىل ھېكايە، مەن كېيىن ئۇنىڭ نېمىسچە نۇسخىسىنى ئوقۇدۇم. مەن ئوقۇش ۋە ئويۇن تاماشا ئارىلىقلىرىدا بۇ كىتابلارنى ئوقۇدۇم ۋە ئوقۇغانسىرى قىزىقىپ كىرىشىپ كەتتىم.

بىراق، ئۇلارنىڭ يېزىلىشى ياخشى ياكى يامان بولسۇن، ژانېرى ۋە ئاپتورىنىڭ ئەھۋالى قانداق بولسۇن، مەن بۇ كىتابلار ئۈستىدە تەنقىدات ۋە تەھلىل يۈرگۈزۈپ باقمىدىم. پەقەت ئاپتور-

لار ئۆزلىرىنىڭ تەپەككۇر ئۇنچىلىرىنى گويا قوبۇل قىلىڭ دەپ ماڭا قۇياش نۇرىنى ۋە دوستلۇق، مېھىر - مۇھەببەتنى تۇتقان-دەك، يېزىق شەكلى بىلەن ئالدىمغا تۆكتى. مەن بۇ قىممەت باھا دۇردانىلەرنى قوبۇل قىلدىم، خالاس.

«چوكان» ماڭا بەك ياراپ كەتتى. چۈنكى، ئۇ ماڭا كۆزى، قىلىقى نورمال بالىلاردا بولمىغاندەك ئىدىيە ۋە ھېس تۇيغۇنى ھېس قىلدۇردى. ھاياتىمدا چوڭ ئېۋەن بولغانلىقى ئۈچۈن، تاشقى دۇنيا ئۈچۈرلىرىنى مەن كىتابلاردىن ئىزدىدىم.

«ساما يولى مۇساپىسى» ، «مەسەللەر» بىلەن خۇشۇم چىقمىدى. دەسلەپ «لافونتاينې مەسەللىرى» نىڭ ئىنگلىزچە تەرجىمە نۇسخىسىنى ئوقۇدۇم. كېيىن فرانسۇزچە ئەسلىي نۇسخىسىنى ئوقۇدۇم، ھېكايە ۋەقەلىكى جانلىق، تىلى ئىخچام بولغىنى بىلەن مەنده پەقەتمۇ قىزىقىش قوزغىتالمىدى. كونكرىت سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيمەن، ئىشقىلىپ، نېمىشقىدۇر ھايۋانلارنى ئادەمىيلەشتۈرۈپ ئېپادىلەش شەكلى مېنى پەقەتلا قىزىقتۇرالمىدى، شۇڭا، مەسەللەرنىڭ تېگىگىمۇ دېگەندەك يېتەلمىدىم.

يەنە كېلىپ لافونتاينې ئەسەرلىرى ئىنسانلارنىڭ ئالىيجانابپەزىلىتىنى جانلاندۇرالمىغان، ئۇ ئادەملەردىكى ئەڭ مۇھىم نەرسە ئۆزىنى سۆيۈش ۋە ئىدراك دەپ قارايدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىگە باشتىن - ئاخىر شەخسىلەرنىڭ ئەخلاق مەنبەسى پۈتۈنلەي ئۆزىنى سۆيۈش، ئۇنى ئىدراك بىلەن باشقۇرۇش ۋە ماڭغۇزۇش كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا، ھەقىقىي بەختنى ھاسىل قىلغىلى بولىدۇ دېگەن ئىدىيىۋى مەزمۇن سىڭدۈرۈلگەن. مېنىڭ قارىشىمچە بولسا، شەخسىيەتچى مۇھەببەت يەنىلا جىمىكى رەزىلىلىكنىڭ مەنبەسى. بەلكىم مەن خاتالاشقاندۇرمەن، ئەلۋەتتە. چۈنكى، لافونتاينېنىڭ ئىنسانلارنى چۈشىنىشى ۋە كۆزىتىشى مېنىڭدىن مول ۋە چوڭقۇر. بۇنداق دېگىنىم ھەرگىزمۇ مېنىڭ ساتىرىك مەسەللەرگە قارشى ئىكەنلىكىمدىن دېرەك بەرمەيدۇ.

شۇنداقتىمۇ، مەن بۇيۇك ھەقىقەتنى مايمۇن بىلەن بوربنىڭ تەشـ
ۋىق قىلىشىنىڭ ھاجىتى يوق دەپ ھېسابلايمەن.

مەن ھايۋانلار پېرسوناژ قىلىنغان مەسەل ـ چۆچەكلەرگە قارىغاندا، «ئورمان كىتابى»، «مەن چۈشىنىدىغان ياۋايى ھايۋانـ لار» دېگەندەك كىتابلارنى بەكرەك ياقتۇرىمەن. چۈنكى، ئۇلار ئادەملەشتۈرۈلمىگەن ھەقىقىي مەنىدىكى ھايۋانلار، شۇڭا مەن ئۇلار ياخشى كۆرگەننى ياخشى كۆرىمەن، ئۇلار نەپرەتلەنگەنگە مەنمۇ نەپرەتلىنىمەن. ئۇلارنىڭ قۇۋۇلۇقلىرى مېنى ئۇچەيلىرىم ئۇزۇلۇپ كەتكۈدەك قاتتىق كۈلدۈرىدۇ، پاجىئەلىك سەرگۈزەشتـ لىرى بەزىدە ئېچىندۇرۇپ ياش تۆككۈزىدۇ. بۇلاردىمۇ مەسىلگە ياتىدىغان نۇرغۇن چوڭقۇر مەنىلەر بار، لېكىن بەكمۇ يوشۇرۇن بولغاچقا، ئادەم ئاسان سېزىۋالالمايدۇ.

مەندە يەنىلا تارىخقا قارىتا بۆلەكچە بىر خىل ھەۋەس بار. يۇنان مېنى بىر خىل سىرلىق مەپتۇن قىلىش كۇچى بىلەن ئۆزىگە ئەسىر قىلىۋالدى. تەسەۋۋۇردىكى دۇنيادا، ئەرىشتىكى تەڭرىلەر يەر يۈزىدە مېڭىپ يۈرۈشىدۇ، ئادەملەر بىلەن يۈز تۇرانە تۇرۇپ سۆزلىشىدۇ.

تەپەككۇرۇمنىڭ ئىچكىرىسىدىكى مۇقەددەس قەسرىمدە مەن ھېلىمۇ ئەڭ ئېزىزلەيدىغان تەڭرىلىرىمگە ئېتىقاد قىلىمەن. يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى ئايال تەڭرىلەر، قەھرىمانلار، پېرىم ئىلاھ، پېرىم ئادەملەر بىلەن ئوبدان تونۇش بولۇش بىلەنلا قالماي، يەنە ئۇلارنى ياخشى كۆرىمەن، ياق، ھەممىسىنىلا ئەمەس، مېدىيە بىلەن ئارسون تولىمۇ شەپقەتسىز، بەكمۇ ئاچ كۆز، قىلغانلىرىغا چىداپ تۇرغىلى بولمايدۇ، مەن تەڭرىنىڭ نېمىشقا ئۇلارغا شۇنـ چىۋالا يامان ئىشلارنى قىلغۇزغانلىقى، يامانلىقلىرىنى قىلىپ بولغاندا، ئاندىن جازالغانلىقىنى ھېچ چۈشىنەلمىدىم. بۇنى تا ھازىرغىچە ئاڭقىرالمايۋاتىمەن.

كويمقاپتىن چىقتى جىنلار شادلاندى،
تەڭرى كۆردى ئەمما كۆرمەسكە سالدى.

«ئىلياداا» ئىپوسى يۇنانىنى كۆزۈمگە جەننەت قىلىپ كۆرسەتتى. ئەسلىي نۇسخىنى ئوقۇشتىن ئىلگىرىمۇ تروياا ئۇرۇشىنى سۈرەك پىششىق بىلەتتىم. قەدىمكى گرېك تىلى (يۇنان) گرامماتىكىسىنى ئۆگەنگەندىن كېيىن، يۇنان مەدەنىيىتى مېراس بايلىقلىرى بىراقلا مانا مەن دەپ كۆزگە تاشلاندى. مەيلى ئىنگلىز-چىسى ياكى يۇنانچىسى بولسۇن، بۇيۇك شېئىرىي سەھىپىلەر سىز بىلەن ھەمنەپەس بولىدۇ، باشقىلارنىڭ تەرجىمە قىلىپ بېرىشىنىڭ ھاجىتى يوق. ئەكسىچە كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ زورمۇزور قۇراشتۇرۇپ چىققان مۇلاھىزە ۋە باھالىرى بىلەن بۇ بۇيۇك ئەسەرلەرنىڭ ئەھمىيىتىنى بۇرمىلىۋەتتى. ئەگەر ئۇلار بۇ ئاددىي ھەقىقەتنى بىلسە نەقەدەر ياخشى بولار ئىدى ـ ھە!

ياخشى بىر شېئىردىن زوق ئېلىشقا ئۇنىڭدىكى ھەربىر خەتنى ئېنىق بىلىۋېلىش، شۇنداقلا ئۇنىڭدىكى مورفولوگىيە ۋە سىنتاكسىسنىڭ تەۋەلىكىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشنىڭ ھاجىتى يوق. بىلىملىك ئۇ پروفېسسورلارنىڭ «ئىلياداا» ئىپوسىدىن قېرىپ ئېلىۋالغان نەرسىلىرى مېنىڭكىدىن خېلىلا جىق، لېكىن بۇنىڭغا كۆزۈم قىزارمايدۇ، چۈنكى مەن باشقىلارنىڭ ئۆزۈمدىن ئەقىللىق ئىكەنلىكىنى چۈنىمغا ئېلىپ كەتمەيمەن. سەۋەب، ئۇلارنىڭ بىلىمى ھەرقانچە كەڭ ۋە چوڭقۇر بولغىنى بىلەن، بۇ شانلىق ئىپوستىن زادى قايسى دەرىجىدە زوق ئالغانلىقىنى ئىپادىلەپ بېرەلمەيدۇ، ئەلۋەتتە. بۇنى مەنمۇ ئىپادىلەپ بېرەلمەيمەن. ھەر قېتىم «ئىلياداا» نىڭ ئەڭ قالتىس سەھىپىلىرىنى ئوقۇغىنىمدا، روھىم كۆتۈرۈلۈۋاتقاندەك، تار تۇرمۇش دائىرەمدىن چىقىپ شەكلىم ۋە ئۇستىخانلىرىمنىڭ سىرتىدا ئايلىنىپ يۇرۇۋاتقاندەك، كەڭ، بىپايان ساماندىكى كىشىلەر ئارىسىدا ئۇچۇپ يۇر-

گەندەك سېزىمەن.

«ئىسۇد» «ئىلىيادا» غا يەتمىسىمۇ، ماڭا بەك ياقتى. مەن بۇ ئىپوسنى لۇغەت ۋە شەرھلەرگە تايانماي مۇستەقىل ھالدا ئوقۇپ چۈشىنىشكە تىرىشتىم ھەمدە ماڭا ھەممىدىن بەك ياراپ كەتكەن سەھىپىلەرنى تەرجىمە قىلىشقا ئۇرۇنۇپ كۆردۈم. ۋېگىل پېرسوناژلارنى تەسۋىرلەشكە شۇنچىلىك قالتىس ئۇستا ئىكەنكى، ئۇنىڭ قەلىمى ئاستىدىكى شادمان، غەزەپكە كەلگەن، خۇشال ۋە خاپا تەڭرىلەر بىلەن ئادەتتىكى ئىنسانلارغا ئېلىزابىت دەۋرىنىڭ چۈمپەردىسى يېپىلغاندەك بىلىنىدۇ. «ئىلىيادا» دىكى تەڭرىلەر ۋە ئادەتتىكى ئادەملەر خۇشال ھالدا ئۇسسۇل ئويناپدۇ ۋە ناخشا ئېيتىدۇ. ۋېگىل قەلىمى ئاستىدىكى پېرسوناژلار ئىنتايىن سىپايە، مۇلايىم، بەئەينى ئايدىڭدا كۆرۈنگەن ئاپوللونىڭ مەرمەر ھەيكىلگە ئوخشايدۇ. ۋاھالەنكى، ھومىر قۇياش نۇرىدا يالتىرىغان چاچلىرى مەيىن شامالدا بوش ئۇچۇۋاتقان، كېلىشكەن، قاۋۇل، تېتىك ئۆسمۈر.

كىتابتا «يۇنان قەھرىمانلىرى» بىلەن «ئىلىيادا» ئارىسىدا يېرىم كۇنگە يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ئۇچۇپ يۇرمەك ناھايىتى ئاسان بولغان بىلەن، ماڭا نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇنىڭ ئىچىدىكى يول ئۇنداق ئاسان، كۆڭۈلدىكىدەك ئەمەس، باشقىلار دۇنيانى نەچچە قېتىم ئايلىنىپ بولغاندا، مەن بىچارە گرامماتىكا ۋە لۇغەت ئارىسىدىكى يوللاردا ئېزىپ، چارچاپ مادارسىزلانغان ياكى قورقۇنچلۇق توزاققا چۈشۈش ئالدىدا تۇرغان بولۇشۇم مۇمكىن. بۇ توزاقنىڭ نامى ئىمتىھان بولۇپ، ئۇ مەكتەپ مەخسۇس بىلىم ئېلىشقا ئىنتىلگەن ئوقۇغۇچىلار بىلەن قېرىشىپ چىقارغان نەرسە. «ساما يولى مۇساپىسى» نگە ئوخشاش، ئاخىر ئېسىل مەنزىرە ئىچىگە كىرىپمۇ بارارمەن. يولدا ئاندا ـ مۇندا، ئاجايىپ گۈزەل مەنزىرىلەر، كۆتۈلمىگەن جەلپكار جايلار ئۇچراپمۇ قالار، لېكىن نېمىلا دېگەن بىلەن بۇ يول بەك، بەك ئۇزاق.

«ئىنجىل» بىلەن خېلى بۇرۇنلا ئۇچراشتىم. ئەمما، مەزمۇنىنى دېگەندەك چۈشىنىپ كېتەلمىدىم. خېلى ئۇزاق مەزگىلچە قەلبىم ئۇنىڭ ئاجايىپ سىرلىق ماسلىقىنى قوبۇل قىلالمىدى. ھازىر ئويلاپ قارىسام بۇنىڭدىن ئاز - تولا ھەيران بولىمەن.

ئېسىمدە قېلىشچە، يامغۇرلۇق بىر يەكشەنبە كۈنى، ئەتىگەندە بىكار بولۇپ قېلىپ، نەۋرە ھەدەمدىن «ئىنجىل قىسسىلىرى» دىن بىرەر ھېكايە ئوقۇپ بېرىشنى ئۆتۈندۈم. مېنى بۇنداق ھېكايىلەرنى چۈشەنمەيدۇ دەپ قارىسامۇ، ئۇ يەنىلا قولۇمغا يېزىپ، يۇسۇپ ئاكا - ئۇكىلارنىڭ ھېكايىسىنى ئوقۇپ بەردى. دەرۋەقە ھېكايە مېنى قىزىقتۇرالمىدى. غەلىتە گەپلەر ۋە ئۆزلۈكسىز تەكرارلىنىشلار ئادەمگە بۇ ھېكايە چىن ئەمەستەك تۇيغۇ بېرەتتى. يەنە كېلىپ بۇ ئەرىشتە بولۇۋاتقان ئىشلار ئىدى. شۇڭا، يۇسۇپنىڭ قېرىنداشلىرى ھەر ياڭزا كىيىملەرنى كىيىپ ياقۇپنىڭ چېدىرىغا كىرىپ ئۇنىڭغا يالغان ئېيتىدىغان يېرىگە كەلمەي تۇرۇپلا پۇشۇلداپ ئۇخلاپ كەتتىم.

«ئىنجىل» دىكى قىسسىلەرگە قارىغاندا يۇنان ھېكايىلىرىنىڭ مېنى نېمىشقا بەكرەك قىزىقتۇرغانلىقىنى ھېلىغىچە تازا بىلەلمىدىم. بەلكىم بۇ بوستۇندىكى ۋاقتىمدا گرېتسىيىلىك بىر قانچىسى بىلەن تونۇشقانلىقىم ۋە ئۇلار سۆزلەپ بەرگەن ھېكايىلەر ماڭا قاتتىق تەسىر قىلغانلىقىدىن، ئەكسىچە، بىرمۇ ئېبراي ياكى مىسىرلىقنى ئۇچراتمىغاچقا، ئۇلار چوقۇم بەدۋىلەر، ئۇلار ھەقىقىدىكى قىسسىلەرنىمۇ كېيىنكى ئەۋلادلار توقۇپ چىققان دەپ ھۆكۈم قىلغانلىقىمدىن بولغاندۇ، شۇڭلاشقا ماڭا «ئىنجىل» دىكى ئىسىملار ۋە تەكرار بايان قىلىش شەكلى بەكمۇ غەلىتە تۇيۇلىدۇ. ئەكسىچە، گرېكلارنىڭ ئىسمى پەقەتمۇ غەيرىي بىلىنىمەيدۇ.

ئۇنداق بولسا، مەن كېيىن قانداق بولۇپ «ئىنجىل» دىن چاقنىغان شانلىق نۇرنى بايقىدىم؟ كۆپ يىللاردىن بۇيان، «ئىن-

جىل» نى ئوقۇغان ۋاقتىمدا، قەلبىمده بىرخىل شادلىق، هايا-
جان ۋە ئىلهام كۈنسېرى ئاشتى. شۇنىڭ بىلەن بىر كىتاب
بارا - بارا ئەڭ ئامراق، ئەتىۋارلىق كىتابىمغا ئايلاندى. بىراق،
مەن «ئىنجىل» نى قارا قويۇق قوبۇل قىلالمىدىم. شۇ سەۋەبتىن
ئۇنى بىرەر قېتىممۇ باشتىن ئاياغ ئوقۇپ چىقمىدىم. «ئىنجىل»
نى پەيدا قىلغان تارىخىي مەنبەنى خىيالا كۆپ چۈشەنگەندىن كې-
يىنمۇ مەندىكى بۇ خىل تۇيغۇ كېمەيمىدى. مەن ۋە خوۋېس
ئەپەندى ئىككىمىز ئوخشاش تۇيغۇدا بولۇپ، «ئىنجىل» دىن
بارلىق رەزىل ۋە بەدۇى نەرسىلەرنى چىقىرىپ تاشلاش كېرەك،
دەپ قارايتتۇق. ئەمما، بۇ بۇيۇك ئەسەرنى جانسىز، ئەمەسلا بىر
نەرسىگە ئۆزگەرتىپ قويۇشقىمۇ قارشى ئىدۇق.

«ئەھد ئەتىق» (تەۋرات) تىكى «ئېيسنامە» نىڭ سەھىپىلە-
رى ئاددىي، ساپ، ئېنىق، راۋان بولۇپ، كىشىنى بەكمۇ قىزىق-
تۇرىدۇ. بولۇپمۇ ئېيسنىڭ رەزىل ئېرىگە يۇزلەنگەندىكى كۆرۈ-
نۇش كۆچلۈك دراماتىك تۇسكە ئىگە. ئۇ هاياتىنىڭ قارشى تەرەپ-
ىنىڭ قولىدا ئىنكەنلىكىنى، ئۆزىنى هېچقانداق ئادەمنىڭ قۇتقۇ-
زۇۋالالمايدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ. شۇنداقتىمۇ ئايالىلارغا
(مەزلۇملارغا) خاس ئاجىزلىقى، قورقۇنچاقلىقىنى يېڭىپ، با-
تۇرلۇق بىلەن ئېرىنىڭ ئالدىغا بارىدۇ. ئالىيجاناب مەسئۇلىيەت
تۇيغۇسى ئۇنىڭغا ئىلهام بەخش ئېتىدۇ، يۈرىكىده بولسا: «ئەگەر
ئۆلسەم، مەنلا ئۆلەي! ئەگەر هايات قالسام خەلقىم هايات قالە-
دۇ» دېگەن بىرلا ئىستەك يانىدۇ.

لۇد قىسسىلىرى سىرلىق شەرق تۇسىگە باي بولۇپ، ئۇنىڭدا
ئاددىي يېزا تۇرمۇشى بىلەن هەشەمەتلىك پارس پايتەختى ئارىسىدا
روشەن سىلىشتۇرما شەكىللەندۈرۈلگەن. لۇد ساداقەتمەن، سىپا-
يە، مۇلايىم، ئۇنىڭ زىرائەت يېغىۋاتقان دېهقانلار بىلەن بىرلىكتە
يەلپۇنۇپ تۇرغان بۇغدايلىقتا تۇرغان يېرىنى ئوقۇغاندا ئادەم هايا-
جانلىنىپ، سۆيۈنۈپ كېتىدۇ. ئاشۇ جاهالەت، شەپقەتسىز زامانىدا

ئۇنىڭ شەخسىيەتسىزلىكى ۋە ئالىيجاناب پەزىلىتى گويا قاراڭغۇ كېچىدە چاقنىغان يۇلتۇزلاردەك جاپاكەش ئاممىنىڭ قەلبىنى يورۇتىدۇ.

«ئىنجىل» ماڭا: شەكسىلىك نەرسىنىڭ ئۆمرى قىسقا بولىدۇ، شەكسىسىز نەرسە مەڭگۈ ياشايدۇ، دېگەن چوڭقۇر بىر ھېكمەتنى بىلدۈردى.

مەن كىتاب ئوقۇشقا ئىشتىياق باغلىغاندىن تارتىپلا، شېكسپىر ئەسەرلىرىنى ئىزچىل ياقتۇرۇپ كەلدىم. مەن لامبىنىڭ «شېكسپىر قەسرىدىكى ئىشلار» دېگەن كىتابىنى قاچانلاردىن باشلاپ ئوقۇغىنىمنى ئېنىق ئۇقمايمەن. بىراق، بىرىنچى قېتىم ئوقۇغاندىلا چوڭقۇر چۈشەنگەنلىكىم ۋە ھەيران قالغانلىقىملا ئېسىمدە تۇرۇپتۇ. ماڭا ئەڭ قاتتىق تەسىر قىلغىنى «ماك پاتىس» بولۇپ، بىرلا قېتىم ئوقۇغىنىم بىلەن ئۇنىڭدىكى پىرسوناژلار ۋە ھېكايە ۋەقەلىكى خاتىرەمگە نەقىش بولۇپ ئورناپ كەتتى. خېلى ئۇزۇن ۋاقىتقىچە كىتابتىكى ئەرۋاھلار ۋە پىربىخون ئايال چۈشۈمدە مېنى كۆپ پاراكەندە قىلدى. ھېلىقى خەنجەر ۋە ماك پاتىس خانىمنىڭ نازۇك قولىنى كۆرگەندەك بولاتتىم. خۇددى ھەسرەتكە پانقان خانىش ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنگە ئوخشاش ھېلىقى قورقۇنچلۇق قان كۆز ئالدىمدا زاھىر بولاتتى.

«ماك پاتىس» نى تۇڭىتىپلا «پادىشاھ لىر» نى ئوقۇدۇم. گروسېتىرېنىڭ كۆزى ئويۇلغان جايلارنى ئوقۇغاندا پۈتۈن بەدىنىم شۇركۈنۈپ، ئىچىمگە قورقۇنچ چۈشتى. شۇنچىلىك غەزەپ-لەندىمكى، ئوقۇشقا كۆڭلۈم تارتمىدى. يۈرىكىم دۈپۈلدەپ سېلىپ، ئۆزۈنغىچە جايىمدا قىمىرلىماي ئولتۇرۇپلا قالدىم.

چارلوت بىلەن شەيتان مەن بىرلا ۋاقىتتا ئۇچرانقان پىرسوناژ بولۇپ، سەللا ئېھتىيات قىلمىسام، نەزىرىمدە ئۇلار بىر گەۋدە بولۇپ كېتەتتى. ئىچ - ئىچىمدىن ئۇلارغا ئىچىم ئاغرىيتى. ئۇلارنىڭ ياخشى ئادەم بولۇش نىيىتىگە كەلگەن تەقدىردە

مۇ، ياخشى ئادەم بولالمايدىغانلىقى، چۈنكى ئۇلارغا ياردەم قولـ
نى سۇنۇشنى ياكى ئۇلارغا ئۆزگىرىش پۈرسىتى بېرىشنى خالايدـ
غان ئادەملەرنىڭ يوقلۇقىنى خىرە - شىرە ھېس قىلاتتىم.
بۇگۈنمۇ، ئۇلارنى ئىنتايىن رەزىل، مۇدھىش قىلىپ تەسۋىرلەش
قولۇمدىن كەلمىدى. مەندە تېخى چارلوت، يۇدا، ھەتتا ئىبلىسـ
تەك ئادەملەرمۇ بىر ئوبدان چاقىنىڭ سۇنۇپ كەتكەن ئوقىغا
ئوخشايدۇ، ئۇنى ھامان بىر كۈنى ياساپ چىقىشىدۇ دەيدىغان بىر
خىل تۇيغۇ بار.

شېكسپېر ئەسەرلىرىنى دەسلەپ ئوقۇغاندا، كۆپىنچە مەندە
كۆڭۈلسىز خاتىرىلەر قالاتتى. ئەكسىچە كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئاـ
چىدىغان قىزىق تەسەۋۋۇرغا باي سەھنە ئەسەرلىرىمۇ باشتا مېنى
تۇزۇك جەلپ قىلالمىغانىدى. بەلكى، بۇنىڭدىكى سەۋەب ئۇلاردا
بالىلىق تۇرمۇش خۇشاللىقلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلمىگەنلىكىدە بولـ
سا كېرەك. ھالبۇكى، «دۇنيادا ئەڭ ئۆزگىرىشچان، تېگىگە
يەتكىلى بولمايدىغان نەرسە بالىلارنىڭ تەسەۋۋۇرى بولۇپ، نېمـ
نى ساقلاپ قېلىش، نېمىنى تاشلىۋېتىش كېرەكلىكىنى زادىلا
بىلىپ بولمايدىكەن».

شېكسپېر دراملىرىنى كۆپ ئوقۇدۇم. ھەتتا بەزى جايلـ
رىنى يادلاپمۇ ئالدىم. بىراق، ئۇنىڭ ئىچىدە قايسىسىنى بەك
ياقتۇرغىنىمنى پەقەتمۇ ئۇقالمىدىم. چۈنكى، ئۇلارغا بولغان ياقـ
تۇرۇشۇم كەيپىياتىمغا ئوخشاش ئۆزگىرىپلا تۇراتتى. شېكسـ
پېرنى ياخشى كۆرەتتىم. بىراق، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوبزور-
چىلارنىڭ كۆز قارشى بويىچە ئوقۇشتىن بىزار ئىدىم. بۇ ئەسەرـ
لەرنى ئوبزورچىلارنىڭ شەرھلىرى بويىچە چۈشىنىشكە تىرىشىپ
كۆردۈم. بىراق، كۆپىنچە ئۇمىدسىزلىنىپ توختاپ قالدىم.
ھەتتا، ئىككىنچى بۇنداق ئوقۇمايمەن، دەپ قەسەممۇ قىلدىم.
كېيىن شېكسپېرنى كىتابخانىدىن ئەپەندى بىلەن بىرگە ئۆگەنگەندىن
كېيىن، بۇ ئويۇمنى بارا - بارا ئۆزگەرتتىم. بۇگۈنكى كۈنگە

كەلگەندە، مەن يالغۇز شېكىسپىر ئەسەرلىرىدىكىلا ئەمەس، بەلكى دۇنيادىكى نۇرغۇنلىغان نەرسىنى ئوبدان چۈشەنمەيدىغان-لىقىمنى ئاخىر بىلىپ يەتتىم. قەۋەت - قەۋەت پەردىلەرنىڭ بىر - بىرلەپ ئېچىلىپ، تەپەككۇر ۋە گۈزەللىكىنىڭ يېڭى دۇنياسى كۆز ئالدىمدا پەيدا بولغانلىقىنى ئاجايىپ بىر خۇشاللىق بىلەن كۆردۈم.

مەن شېئىرلاردىن تاشقىرى، تارىخقىمۇ ئىنتايىن قىزىقات-تىم. شۇڭا، قولۇمغا چىققانلىكى تارىخى ئەسەرلەرنىڭ ھەممە-سىنى ئوقۇدۇم. ئاددىي، زېرىكىشلىك بولغان تۈرلۈك مۇھىم ۋەقەلەر خاتىرىسى، تېخىمۇ زېرىكەرلىك يىلنامىلەردىن تارتىپ گلىننىڭ ئادىل، تەسىرلىك ئەسىرى «ئەنگلىيە مىللىتى تارىخى» غىچە، فرېمانىنىڭ «ياۋروپا تارىخى» دىن، ئېممېردوننىڭ «ئوت-تۇرا ئەسىر» گىچە بولغان تارىخىي كىتابلارنىڭ ھەممىسى مېنىڭ ئوقۇش دائىرەمگە كىردى. ماڭا تۇنجى قېتىم ھەقىقىي تارىخىي قىممىتى بار كىتاب سۈپىتىدە تەسىر قىلغىنى سۈننىدوننىڭ «دۇنـ-يا تارىخى» دېگەن كىتابى بولدى. بۇ كىتابنى ئون ئىككى ياشقا تولغان تۇغۇلغان كۇنۇمگە سوۋغا سۈپىتىدە ئالغانىدىم. ھازىر ئۇ تىتىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، يەنىلا ئەتىۋارلىق بۇيۇم سۈپىتىدە ساقلاپ كېلىۋاتىمەن. چۈنكى، مەن بۇ كىتابتىن ھەرقايسى مىل-لەتنىڭ يەر شارىدا قانداق تەدرىجىي تەرەققىي قىلغانلىقى ۋە شەھەرلەرنى بەرپا قىلغانلىقى، ئاز ساندىكى بۇيۇك ھۆكۈمرانلار (ئۇلار زېمىندىكى تانتالار) نىڭ قانداق قىلىپ ھەممىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان ئادەملەرنى بىر ئادەمنىڭ قولىغا قارىتانلىقى، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ ئەدە-بىيات - سەنئەت جەھەتتە تارىخ تەرەققىياتىغا قانداق قىلىپ ئاساس سالغانلىقى، يول ئاچقانلىقى، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ يەنە قانداق قىلىپ مەدەنىيەتتە چىرىكلىشىش، چۈشكۈنلىشىش دول-قۇنلىرىنى باشتىن كۆچۈرۈپ، ئاندىن يەنە ئۆلمەس قۇشقا ئوخ-

شاش ئۆلۈپ بولۇپ قايتا تىرىلگەنلىكى، ئۇلۇغ ئەۋلىيا ـ ئەمبىـ
يالارنىڭ ئەركىنلىك، كەڭچىلىك قىلىش ۋە تەربىيىنى قانداق
تەشەببۇس قىلغانلىقى، پۈتۈن دۇنيانى قۇتقۇزۇش يولىدا مىڭ بىر
جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى يەڭگەنلىكىنى بىلىپ يەتتىم.

ئالىي مەكتەپ دەۋرىمدە ئوقۇغان كىتابلاردىن فرانسىيە ۋە
گېرمانىيىنىڭ بەزى ئەدەبىي ئەسەرلىرى بىلەن خېلى ئوبدان
تونۇشتۇم. تۇرمۇش ۋە ئەدەبىياتتا گېرمانىيىلىكلەر ئۆزلىرىنىڭ
كۈچىنى گۈزەللىكنىڭ ئالدىغا قويىدىكەن. ئۇلارنىڭ ھەقىقەت
ئۈستىدىكى ئىزدىنىشى ئەنئەنىدىن ئېشىپ چۈشىدىكەن. گېرمانـ
نىيىلىكلەر ھەرقانداق بىر ئىشنى كۈچلۈك بىر خىل ھاياتى كۈچ
بىلەن قىلىدىكەن. بىزنىڭ قىلىۋاتقىنىمىز باشقىلارغا تەسىر
كۆرسىتىش ئۈچۈن ئەمەس، دەپ گەپ سانقىنى بىلەن، ئەمەلـ
يەتتە گويا گالغا سۆڭەك تۇرۇپ قالغاندەك ئادەمنى غىقلا قىلىپ
قويىدىكەن.

گېرمانىيە ئەدەبىياتىدا مەن پارلاق نۇرنى، ئۇنىڭ ئايالىارـ
نىڭ ئۆزىنى قۇربان قىلىشىدەك مۇھەببەتنىڭ بۇيۇك قۇدرىتىنى
ئېتىراپ قىلغانلىقىدا كۆردۈم. گېرمانىيىنىڭ بارلىق ئەدەبىي
ئەسەرلىرىگە دېگۈدەك مۇشۇ ئىدىيە سىڭدۈرۈلگەن. بۇ خۇسۇسەن
گىيوتىنىڭ «فائۇست» ناملىق ئەسىرىدە ئەڭ روشەن ئىپادىلەنـ
گەن.

ئەسەرلىرىنى ئوقۇغان فرانسىيە يازغۇچىلىرى ئىچىدە ئەڭ
ياقتۇرغىنىم لىئېر بىلەن راسىن بولدى. بالزاك بىلەن مېرمەـ
نىڭ ئەسەرلىرىمۇ ئادەمنى گويا دەممۇدەم سوققان دېگىز شامىلـ
دەك ھۇزۇرلاندۇرىدۇ. ئالفرىد مۇسسېغا ئادەمنىڭ ئەقلى ھەيـ
ran! ئەدەبىيات جەھەتتە ھىيوگونى بەكلا ياخشى كۆرۈپ كەتمـ
گەن بولساممۇ، ئۇنىڭ تالانتىغا، كۆزگە كۆرۈنگەن ئاجايىپ
رومانتىزمچىلىقىغا تولىمۇ قول قويىمەن، ئاپىرىن ئوقۇيمەن.
ئۇلۇغ شائىر، يازغۇچىلارنىڭ ھەممىسى ئىنسانىيەتتىن ئىبارەت

مەڭگۈلۈك تېمىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ ئىپادىلىگۈچىلەر بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى ئۇلۇغ ئەسەرلىرى ئارقىلىق مېنى چىنلىق، ياخشىلىق، گۈزەللىك دۇنياسىغا يېتەكلىدى.

بەك تولا سۆزلەپ كەتتىمۇ قانداق، ئەمەلىيەتتە مەن ئۆزۈم ئەڭ ياقتۇرىدىغان بەزى يازغۇچىلار ئۈستىدە سۆزلىدىم، بەلكىم كىشىلەر مېنى كىتاب ئوقۇش دائىرىسى ناھايىتى تار ئىكەن، دەپ قارىغان بولۇشى مۇمكىن. لېكىن، بۇ بىرخىل خاتا تەسىرات. ئەمەلىيەتتە ھەربىر يازغۇچىنىڭ ھۆزۈرلىنىشىغا ئەرزىيدىغان ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبى بولىدۇ. مەسىلەن، كارلىنىڭ قوپال، ئەسەبىيلىكى ۋە ساختىلىقتىن يىرگىنىشى، ۋالسۇا سۈيىنىڭ جاھاندىكى ئادەملەر بىر گەۋدە دەپ كۆككە كۆتۈرۈشى ھەمدە ئېغۇد-نىڭ غەلىتە، ئادەمنى چۆچۈتىدىغان قەلبىمى، خېررىكىنىڭ نازۇك، نەپىسلىكى ۋە ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىكى نېلۇپەر ۋە ئەتىر-گۈلىنىڭ خۇش ھىدى مەنده چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى. ئوخشاش-لا، ۋېتلىنىڭ قىزغىن، توغرا، ئادىللىقىنى، مارك تۋېننى — ئۇنى كىممۇ ياخشى كۆرمىسۇن — ياخشى كۆرۈپ قالدىم! مارك تۋېننى تەڭرىلەرمۇ ياخشى كۆرگەن ھەمدە ئۇنىڭغا مۇكەممەل ئەقىل پاراسەت ئاتا قىلغان، ئۇمىدسىزلىك تەرەپدارى بولۇپ قالمىسۇن، دەپ ئۇنىڭ قەلىب ئېتىزىغا سۆيگۈ - مۇھەببەت ۋە ئېتقادتىن ھەسەن - ھۈسەن كەشتىلەپ بەرگەن، ماڭا يەنە سكوت-نىڭ كونا قېلىپقا چۈشمەسلىكى، ئاچچىق تىللىقى ۋە سەمىمىي-لىكى ياقتى، مەن لۇئىغا ئوخشاش يازغۇچىلارنىڭ ھەممىسىنى ياخشى كۆرىمەن. چۈنكى، ئۇلارنىڭ قەلب كۆلىدە ئۈمىدۋارلىق قۇياشىنىڭ تەپتىدىن مەيىن دولقۇن كۆتۈرۈلىدۇ. بەزىدە غەزەپ، بەزىدە ئاز تولا خەيرخاھلىق، ئېچىنىش ئارىلىشىپ كەلسىمۇ، ئەمما ئۇلار يەنىلا شاد - خۇراملىق، ئاق كۆڭۈللۈكنىڭ تۈگىمەس بۇلىقىغا ئايلىنىدۇ.

قىسقىسى، ئەڭ كۆڭلۈمدىكىدەك راھەت بېغىم ئەدەبىيات،

بۇ راھەت باغدا مەن جىمىكى ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولىمەن. چۈنكى، ھېسسىيات جەھەتتىكى ھەرقانداق بىر توسالغۇ مېنى ئاپتورلار ۋە ئەسەرلەردىكى قەھرىمانلار بىلەن ئالاقە قىلىشتىن توسۇيالمايدۇ.

مەن باشقىلار كۆزى بىلەن كۆرگەن نۇر - يورۇقلۇقنى مېنىڭ قۇياشىم دەپ، باشقىلار قۇلىقى بىلەن ئاڭلىغان مۇزىكىنى مېنىڭ كۈيۈم دەپ، باشقىلارنىڭ لېۋىدە جىلۋە قىلغان تەبەسسۇمنى مېنىڭ خۇشاللىقىم دەپ بىلىپ كەلدىم.

تۇرمۇشنىڭ پەيزىنى سۈرۈش

يۇقىرىدىكى بايانلىرىمنى ئوقۇغاندىن كېيىن، كىتابخانلار-نىڭ مېنىڭ بىردىنبىر قىزىقىشىمنى كىتاب ئوقۇش ئىكەن، دەپ خۇلاسە چىقارمايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. ئەمەلىيەتتە مېنىڭ قى-زىقىشىم بەكمۇ كۆپ ۋە خىلمۇخىل.

مەن ئېتىز دالىلاردا سەيلە قىلىش ۋە سىرتتا ھەرىكەت قىلىشقا بەكمۇ ئامراق. مەن قولۇاق ھەيدەش، سۇ ئۈزۈشنى كىچىككىنە بالا ۋاقتىمدىلا ئۆگىنىۋالغانمەن. دوستلار يوقلاپ كەلگەندە، ئۇلار بىلەن قولۇاق ھەيدەپ ئويناش خۇشاللىقىغا ھېچ-قانداق نەرسە يەتمەيدۇ. دەرۋەقە قولۇاقنى تىپتىنچ ھەيدەپ مېڭىش ئۇبرەلمەيمەن. نىشانىنى سۇ چۆپلىرى ۋە نېلۇپەر ھەمدە قىرغاقتىكى ئوت - چۆپلەرنىڭ ھىدىغا ئاساسەن پەرق قىلىمەن. پالاقنى تاسما بىلەن پالاق ھالقىسىغا چىڭ باغلىۋالىمەن، پالاق كۇچىنىڭ تەڭ ياكى ئەمەسلىكىنى سۈنىڭ قارشىلىق كۈچىدىن بىلىۋالى-مەن. ئوخشاشلا، قانداق ۋاقىتتا ئېقىمغا قارشى مېڭىشنى بىلى-مەن. دولقۇنلار بىلەن ئېلىشىشنى ناھايىتى ياخشى كۆرىمەن. مۇستەھكەم قولۇاقنى ئىرادەم ۋە كۈچۈمگە بويسۇندۇرۇپ ھەيدەي-مەن. قولۇاق قۇياش نۇرى جىمىرلاپ تۇرغان سۇ يۈزىدە يېنىك يۈرىدۇ. دولقۇنلار ئۇنى توختاتماستىن لەپپەكشىتىدۇ. بۇ مەنزى-رىدىن ئادەمنىڭ كۆڭلى كارامەت يايراپ كېتىدۇ.

مەن چاپما قېيىق ھەيدەشكىمۇ ئامراق، مەن چاپما قېيىقنى ئايدىڭدا ھەيدەشنى ياخشى كۆرىمەن، دېسەم بەلكىم ئۇچىيىڭلار ئۇزۇلگۈدەك كۈلەرسىلەر. دەرۋەقە، مەن ئاينىڭ قارىغايلار كەينىدىن ئاسمانغا چىقىپ، ئاستاغىنا ئاسمانىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بېرىپ زېمىنغا ئىللىق شولا تاشلىغانلىقىنى كۆرەلمەيمەن. بىراق، ئۇنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى بىلگەندەك بولىمەن. ھېرىپ كەتسەم، قولۇمنى سۇغا چىلاپ ياتىمەن. بۇ چاغدا جاھاننى كۈندۈزدەك يورۇتقان ئاي نۇرىنىڭ يېنىمدىن ئۆتكەنلىكىنى كۆرگەندەك، ئاينىڭ نۇرلۇق كىيىملىرىنى تۇتقاندەك بولىمەن. ئاندا، ساندا يۇرەكلىكەرەك بېلىقلار قوللىرىم ئارىلىقىدىن غىر قىلىپ ئۆتۈپ قالىدۇ، ياتما نېلۇپەر قوللىرىمنى ئۇياتچانلىق بىلەن سۆيۈپ قويىدۇ.

مەن پاراخوتقا ئولتۇرۇپ يىراقلارغا سایاھەت قىلىشنى ھەمىدىن بەك ياخشى كۆرىمەن. مەن 1901 ـ يىلى يازدا سىكوش يېرىم ئارىلىغا بارغاندا، دېڭىز مەنزىرىسىدىن تۇنجى قېتىم ھۇزۇر ئالدىم. سۇللىۋان خېنىم ئىككىمىز ئېۋانگېلىنىنىڭ يۇرتىدا بىر قانچە كۈن تۇردۇق. لونگفېللوۋ بىر قانچە مەشھۇر شېئىرىدا بۇ يەرنى ماختاپ، بۇ يەرگە ئېيتقۇسىز سېھرىي كۈچ ئاتا قىلغاندى. بىز يەنە خالىفاكسقا بېرىپ، يازنىڭ كۆپ قىسمىنى شۇ يەردە ئۆتكۈزدۇق. بۇ يەرنىڭ پورتىدا شۇنچىلىك كۆڭۈللۈك ئويىنىدۇقكى، بەئەينى جەننەتكە كىرىپ قالغاندەك ھېسسىياتتا بولدۇق. پاراخوت بىلەن بىز بېدفوربېيىسن، مەكناب ئارىلى، يوكبرويدات، نوسۇېيىشتىئام قاتارلىق جايلارغا باردۇق، كارامەت ھېس ـ تۇيغۇلارغا چۆمدۇق. پورتلاردا ھەيۋەت چوڭ پاراخوتلار تېپتىنچ تۇراتتى. كېچىلىرى ئۇنىڭ يېنىمدىن ئۆزۈپ ئۆتكەنده جانلار يايراپ كېتەتتى. بۇ كۆڭۈللۈك مەنزىرە پەقەتمۇ ئېسىمدىن چىقمىدى.

بىر كۈنى بىز جاننى ئېلىپ ياندا قويىدىغان دەھشەتلىك بىر

ئىشقا يولۇقتۇق. غەربىي شىمالىي دېڭىز قولتۇقىدا قېيىق ھەيدەش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى. ھەرقايسى ھەربىي پاراخوتلارمۇ مۇسابىقىگە قېيىق قاتناشتۇردى. كىشىلەر، شۇلار ئىچىدە بىزمۇ يەلكەنلىك كېمىلەرگە ئولتۇرۇپ كېلىپ مۇسابىقە كۆردۇق. مۇسابىقە ۋاقتىدا دېڭىز دولقۇنسىز، تىپتىنچ بولۇپ، يەلكەنلەر مەيىن شامالدا يېنىك دولقۇن ھاسىل قىلغانىدى. مۇسابىقە ئاياغلاشقاندىن كېيىن، ھەممەيلەن كېمە - قېيىقلارنى ھەيدەپ ھەر تەرەپكە تارقىلىپ ئۆيلىرىگە ماڭدى.

تۇساتتىن بىر پارچە قارا بۇلۇت پىراقتا پەيدا بولدى ۋە بارا - بارا كۆپىيىپ قېلىنلىشىپ، بىردەمدىلا ئىچىدە پۈتكۈل ئاسمانغا قارا پەردە يېيىلدى. ھەش - پەش دېگۈچە قاتتىق بوران چىقىپ، دولقۇنلاردىن تاغلار ياسالدى. قېيىق - كېمىلەر دەرھال ئارغامچىلارنى چىڭىتتى. بىز گويا شامال كېمىدە ئولتۇرغاندەك، بىردەم دولقۇنلار ئارىسىدا چۆرگىلەيتتۇق، بىردەم دولقۇننىڭ شىددەتلىك ئىتتىرىشى بىلەن ھاڭغا چۈشۈپ كەتكەندەك بولاتتۇق. بوران گۈركىرەيتتى، يەلكەن دارىلداپ ئاۋاز چىقىراتتى، يۇرىكىم قېپىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك قاتتىق سوقاتتى، قوللىرىم توختىماي تىترەيتتى. بۇ قورقۇنلىقىم ئەمەس، بەلكى روھىي جەھەتتە جىددىيلەشكەنلىكىمنىڭ ئىپادىسى ئىدى، خالاس! چۈنكى، بىز تەۋەككۈلچىلىك روھىغا باي بولۇپ، ئۆزىمىزنى شىمالىي ياۋروپادىكى دېڭىز قاراقچىلىرى دەپ تەسەۋۋۇر قىلاتتۇق. كاپىتاننىڭ خەۋپ - خەتەرنى يېڭىپ چىقىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتۇق. چۈنكى، ئۇ بەردەم قوللىرى ۋە دېڭىز دولقۇنلىرىنى پىششىق بىلىدىغان ئۆتكۈر كۆزلىرى بىلەن تالاي بوران چاپقۇن، خەۋپ - خەتەرلەردىن ئامان چىققانىدى. كېمىمىزگە يېقىنلاشقاندا، بارلىق كېمە - قېيىقلار سىگنال چىلىپ بىزگە سالام بېرەتتى. ماتروسلار ئالقىشلار ياڭراتتىپ، كېمىمىزنىڭ كاپىتانىغا ئېھتىرام بىلدۈرەتتى. بىز ئاخىر پرېستانغا يېتىپ كەلگەندە،

ھەممەيلەن قاتتىق توڭلىغان، قورسىقى ئاچقان، ھېرىپ ھالىدىن كەتكەنىدى.

بۇلتۇر يازنى نيۇ ئېنگلاندىنىڭ مەنزىرىسى سۈرەتتىكىدەك گۈزەل، ئادەمنى مەھلىيا قىلىدىغان، ئىنتايىن سۆيۈندۈرىدىغان تىنچ بىر يېزىسىدا ئۆتكۈزدۈم. ماسساچۇسېتستىكى لېنشامنى پېشانەمگە پۈتۈلگەن بىر جايدەك ھېس قىلىمەن. چۈنكى، ھايا-تىمدىكى بارلىق خۇشاللىق ۋە خاپىلىقلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك مۇشۇ جاي بىلەن باغلىنىپ كەتكەن. چامبلىنسىنىڭ قەدەم جاي، يەنى شاھ فىلىپ كۆلى بويىغا يېقىن قىزىل جاڭزا مېنىڭ ئۆيۈم بولۇپ قالدى. بۇ يەردە يېقىن دوستلىرىم بىلەن ئۆتكۈزگەن كۆڭۈللۈك چاغلار ۋە ئۇلارنىڭ ماڭا قىلغان ياخشىلىقلىرىنى ھەربىر ئويلىسام قەلبىمدە مىننەتدارلىق تۇيغۇسى مەۋج ئۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆيىدىكى بالىلار مەن بىلەن ئىنتايىن يېقىن ھەمراھلار-دىن بولۇپ كەتكەن ۋە ماڭا كۆپ ياردەم قىلغانىدى. بىز بىللە تۇرلۇك ئويۇنلارنى ئوينايتتۇق، قول تۇتۇشۇپ ئورمانلاردا سەيلە قىلاتتۇق، سۇ ئۈزۈپ كۆڭۈل ئاچاتتۇق. يېشى كىچىك بالىلار مېنى ئورىۋېلىپ ئۇنى، بۇنى دەيتتى. مەنمۇ ئۇلارغا جىنلار، قورقۇنچاقلار، قەھرىمانلار، ھېيلىگەر ئېيىقلارنىڭ ھېكايىسىنى ئېيتىپ بېرەتتىم. بۇ ئىشلار ھازىرغىچە كۆڭلۈمدە ئىللىق بىر سىزىم پەيدا قىلىدۇ.

چامبلىنىس ئەپەندى مېنى دەل ـ دەرەخ ۋە ياۋا گۈللەرنىڭ سىرلىق دۇنياسى ئۈستىدە ئىزدىنىشكە يېتەكلەيتتى. كېيىن بە-رىپ مەندە دەرەخ سۆيۈقلۇقلىرىنىڭ دەرەخلەر ئىچىدە ئېقىۋاتقان-لىقىنى ئاڭلاۋاتقاندەك، قۇياشنىڭ دەرەخ يوپۇرماقلىرى ئۈستىگە چۈشكەن پارلاق نۇرىنى كۆرۈۋاتقاندەك بىر سېزىم پەيدا بولدى.

مېنىڭچە ھەممىلا ئادەمدە بىرخىل يوشۇرۇن ئىقتىدار بولى-دۇ. ئۇلار بۇنىڭ بىلەن ئالەم بىنا بولغاندىن تارتىپ ئىنسانلار باشتىن كەچۈرگەن تەسىرات ۋە ھېس تۇيغۇنى چۈشىنىپ يېتەل-

مەيدۇ. ھەممىلا ئادەمنىڭ يوشورۇن ئېڭىدا يەنە يېشىللىققا پۇر-كەنگەن بىپايان زېمىن، ئۇزۇلمەي ئېقىپ تۇرغان شەربەت سۇلار ھەققىدە خاتىرىلەر ساقلىنىپ قالىدۇ. قارىغۇ، گاسلارمۇ ھەم شۇنداق، شۇڭا ئۇلاردىكى ئەۋلادمۇ ئەۋلاد داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان بۇ خىل تەبىئىي تالانتنى ھېچقانداق بىر ئادەم تارتىۋالالمايدۇ. مىراس بولۇپ كېلىۋاتقان بۇ خىل ئەقلىي ئىقتىدار بىرخىل ئالاھىدە تۇيغۇ، يەنى ئاڭلاش، كۆرۈش، تۇتۇپ بېقىش ئىقتىدارى ئۇزۇنارا سىڭىشىپ بىر گەۋدىگە ئايلانغان چېچەنلىك، خالاس.

لېنىشامدىكى نۇرغۇن دوستلىرىم ئىچىدە بەكمۇ باراقسان، ئېگىز بىر تۇپ كاۋۇچۇك دەرىخى بار بولۇپ، ئۇ قەلبىمدىكى پەخرىم ئىدى. شۇڭا، مېنى يوقلاپ كەلگەنلىكى دوستلىرىمنى باشلاپ بېرىپ، ئۇلارغا بۇ ئىمپېرىيە دەرىخىنى كۆرسىتەتتىم. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، شاھ فىلىپ كۆلى بويىدىكى تىك، خەتەر-لىك قىيا ئۈستىدە پەلەككە بوي سوزۇپ مەزمۇت قەد كۆتۇرۈپ تۇرغان بۇ دەرەخ سەككىز يۈز ياكى مىڭ يىللىق تارىخقا ئىگە ئىكەن. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، رىۋايەت قىلىنىپ يۈرگەن شاھ فىلىپ، يەنى ئىندىئانلارنىڭ قەھرىمان ئاتامانى مۇشۇ دەرەخ ئاستىدا ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلغانىكەن.

كاۋۇچۇك دەرىخىدىن بەكرەك مۇلايىم، سۆيۈملۈك يەنە بىر دەرەخ دوستۇم قىزىل جاڭزا قورۇسى ئىچىدىكى فىكوس دەرىخى ئىدى. بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن، چاقماق چېقىپ گۈلدۈرماما گۈلدۈرلەپ، شامال ئارىلاش يامغۇر ياغدى. بىر چاغدا كەينى تام تەرەپتىن دەھشەتلىك گۈلدۈر - قاراس قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى. بىرسى دەپ بەرمىگەن ئەھۋالدىمۇ، مەن فىكوس دەرىخىنىڭ ئۆ-رۈلۈپ چۈشكەنلىكىنى بىلىپ يەتتىم. چىقىپ قارىسام، سانسىز-لىغان بوران - چاپقۇن بىلەن غايەت زور جاسارەت بىلەن ئېلىشىپ كەلگەن بۇ قەھرىمان دەرەخ ئاخىر كۈچ ئېلىشالماي يىقىلىپتۇ، بۇنى كۆرۈپ ئىچىم ئېچىشىپ كەتتى.

ئەمدى بۇلتۇر يازدىكى تۇرمۇشۇمغا قايتاي. سۇللىۋان مۇ-ئەللىم بىلەن مەن ئىمتىھانلار تۈگىگەن ھامان لېنىشامدىكى خىل-ۋەت يېزىغا ماڭدۇق. لېنىشامدا مەشھۇر ئۇچ كۆل بار بولۇپ، بىزنىڭ چاققانغىنا داچىمىز ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر كۆلنىڭ بويىدا ئىدى. بۇ يەردە مەن خىزمەت، ئۆگىنىش، شاۋقۇن - سۇرەنلىك شەھەر دېگەنلەرنى تامام ئۇنتۇپ، پارلاق قۇياش نۇرى، سېخىي تەبىئەتتىن قانغۇچە ھۇزۇرلىنالايتتىم. ھالبۇكى، بىز يىراق تىنچ ئوكيان قىرغاقلىرىدا شەپقەتسىز جەڭ بولۇۋاتقانلىقى-نى كاپىتالىستلار ۋە ئەمگەكچىلەرنىڭ ئۆزئارا كۈرەش قىلىۋاتقا-لىقىنى ئاڭلاپ تۇراتتۇق. دېمەك، بىزنىڭ بۇ جەننىتىمىزنىڭ سىرتىدا، كىشىلەر تالاش - تارتىش، جېدەل - ماجىرا، تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى بىلەن بولۇۋاتاتتى، ئەركىن - ئازادلىك، بوش - بىكارچىلىق، شاد - خۇراملىقتىن بەھىرلىنىشنى پەقەتلا ئۇقمايتتى. جاھاننىڭ ئىشلىرى ھەش - پەش دېگۈچە ئۆتۈپ كېتىدۇ، ئۇنىڭغا بەك ئۇپراپ كېتىشنىڭ ھاجىتى يوق. سۇ، دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھ، ئوت - چۆپ بىلەن قاپلانغان بىپايان ئېتىز - دالىلار، كىشىنى ھاياجانغا سالىدىغان گۈزەل ئوتلاقلار بولسا مەڭگۈ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىۋېرىدۇ.

كىشىلەر ئىنسانلارنىڭ سېزىمى كۆز ۋە قۇلاق ئارقىلىق تارقىلىدۇ دەپ قارايدىغان بولغاچقا، مېنىڭ شەھەرنىڭ كوچا - يوللىرى ۋە يېزىدىكى چېغىر يوللارنىلا ئەمەس، باشقا نەرسىلەر-نىمۇ پەرق ئېتەلەيدىغانلىقىمدىن ھەيران بولۇشىدۇ. چاناپ، يا-ساپ چىقىرىلغان يول يۈزى بولمىغانىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، يېزى-لارنىڭ چېغىر يوللىرى بىلەن شەھەرنىڭ يوللىرىدا ھېچقانداق ئوخشىماسلىق (پەرق) يوق. ئەمما، شەھەرنىڭ شاۋقۇن - سۇ-رەنلىرى يۈز نېرۋىلىرىمنى غىدىقلايدۇ، شۇڭا مەن كۆرەلمىسەم-مۇ، يولدا تېز - تېز قەدەم ئېلىپ ئىتتىك كېتىۋاتقان كىشىلەر-نىڭ ئاياغ تېۋىشىنى سېزەلەيمەن، بىر - بىرىگە ماس كەلمىگەن

تۇرلۇك شاۋقۇنلار روھىي ھالىتىمنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋېتىدۇ. پۈتۈن زېھنىنى يېغىپ شەيئىلەرنى پەرقلەندۈرۈشكە تىرىشىۋاتقان ئەمالار كۆپ ھاللاردا ئېغىر يۈك باسقان ئاپتوموبىللارنىڭ قاتتىق يولدا ماڭغاندىكى گۈلدۈرلەشلىرى ۋە ماشىنا - ئۇسكۇنىلەرنىڭ يەككە ھالدىكى سىگنال ۋە گۈلدۈرلەشلىرىگە زادىلا چىدىيالمايدۇ.

يېزىلاردا كىشىلەر كەڭ تەبىئەتنىڭ نادىر ئەسەرلىرىنىلا كۆرىدىغان بولغاچقا، ئادەملەر مىغىلدايدىغان شەھەرلەردىكىدەك ياشاش ئۇچۇن بولىدىغان شەپقەتسىز كۇرەش ئۇستىدە باش قاتۇرۇپ ۋە غەم - قايغۇغا چۆكۈپ يۇرمەيدۇ. مەن تار ھەم مەينەت كوچىلاردا تۇرىدىغان نامراتلارنى كۆپ زىيارەت قىلغانىدىم. پۇلدار، كۇچى، ھەيۋىسى بار كىشىلەرنىڭ ئېغىز كاتتا ئىمارەتلەردە ئەركىن ئازادە، غەمسىز ياشايدىغانلىقى، يەنە بەزى كىشىلەرنىڭ كۇن چۇشمەيدىغان، غۇربەتچىلىك باسقان كەپىلەردە ياشاپ، كۇندىن - كۇنگە ياداپ قورايدەك ئاۋاق، سەت بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى ئويلاپ جەمئىيەتنىڭ ئادالەتسىزلىكىنى ھېس قىلاتتىم. مەينەت، تار كوچىلاردا كىيىملىرى ناچار، ئاچ قورساق بالىلار پىتىراپ يۇرەتتى. ئۇلار بەزىدە ياخشى نىيەتلىك كىشىلەرنىڭ ئۇزاتقان قوللىرىدىنمۇ گويا ئۇلار كېلىپلا ئۇرۇپ كېتىدىغاندەك قورقۇپ ئۆزلىرىنى قاچۇراتتى. بەزى ئەر ۋە ئاياللارنىڭ دۇمچەيىپ، مۇكچىيىپ كەتكەنلىكى ھەتتا ئادەم سىياقىمۇ قالمىغانلىقىنى كۆرسەم تولىمۇ ئېچىم ئېچىشاتتى. ئۇلارنىڭ يىرىك قوللىرىنى سىلىغىنىمدا، ئۇلارنىڭ ھاياتلىق ئۇچۇن قانچىلىك كۇرەش قىلغانلىقى، يەنى ئۆزلۇكسىز كۇرەش قىلىش ۋە مەغلۇبىيەتنىڭ ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقى ۋە پۇرسەت ئارىسىدا غايەت زور ئەكس پەرق ھاسىل قىلغانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلغانىدىم.

بىز دائىم تەڭرى قۇياش نۇرى ۋە ھاۋانى جىمىكى مەۋجۇداتلارغا، جانلىقلارغا باراۋەر بەھرىمەن بولسۇن دەپ ئاتا قىلغان،

دەيمىز. دەرھەقىقەت شۇنداقمۇ؟ شەھەرلەردىكى تار، كىچىك كوچىلاردا ھاۋا بۇلغانغان، قۇياش نۇرىنىمۇ كۆرگىلى بولمايدۇ. ئاھ كىشىلەر، سىلەر ئۆز قېرىنداشلىرىڭلارنى قەدىرلىمەيسىلەر، ئەكسىچە تېخى ئۇلارنى نابوت قىلىسىلەر، ھەرقېتىم سىلەر «تەڭرىم بەرگەن نېمەتلىرىڭگە شۇكۇر» دەپ دوئا قىلغان ۋاقىتلىرىڭلا، نۇرغۇن قېرىنداشلىرىڭلار ئاچ - يالىڭاچ يۇرگەن بولىدۇ. مەن كىشىلەرنىڭ شەھەرلەردىن ئايرىلىپ، پارلاق نۇرلار، شاۋقۇن - سۇرەنلەر، ئەيش - ئىشرەتلىك دۇنيانى بىر ياقتا چۆرۈۋېتىپ، ئورمانلىقلار، ئېتىز دالىلارغا قايتىپ كېلىپ ئاددىي - ساددا تۇرمۇش كەچۈرۈشىنى نەقەدەر ئۇمىد قىلىمەن - ھە! ئۇلار بالىلىرىنى تىك ئۆسىدىغان قامەتلىك قارىغايلاردەك ساغلام ئۆسۈپ تۇرەلىسە، بالىلىرىنىڭ پىكىر - تەپەككۇرىنى يول بويىدىكى رەڭگارەڭ گۈللەردەك پۇراقلىق ۋە پاك قىلالىسا قانداق ياخشى بولاتتى - ھە! بۇ مېنىڭ شەھەردە بىر يىل ياشاپ يېزىغا كەلگەندىن كېيىن ئويلىغانلىرىم.

مەن ھازىر يەنە يۇمشاق مۇنبەت تۇپراققا قەدەم قويدۇم. يەنە يېشىل مەخمەل كەبى چېغىر يوللاردا ماڭدىم. ئوت - چۆپلەر بىلەن قاپلانغان دەريا بويىغا كېلىپ سۈزۈك، يېقىملىق كۈي بىلەن ئېقىۋاتقان سۇغا قولۇمنى تىقتىم. تاشتىن قوپۇرۇلغان تامدىن ئارتىلىپ ئۆتۈپ، شوخ ئوسۇل ئويناۋاتقاندەك تولىمۇ چىرايلىق دولقۇنلىنىپ تۇرغان ياپيېشىل دالىغا، ئېتىزغا كىرىدىم.

مەن سەيلە قىلغاندىن سىرت، قوش كىشىلىك ۋېلىسىپىتكە مىنىپ ھەريان چېپىپ ئويناشقا بەكمۇ ئامراق. ئالدىمدىن شامال ئۇرۇپ تۇرسا، تۆمۈر ئات ئۈي - دۆڭلەردە ئېگىز پەس چاپسا كۆڭلۈم ئاجايىپ يايراپ كېتىدۇ. دېمەك، شامالغا قارشى يۈرۈش ئادەمگە شادلىق، كۈچ ئاتا قىلسا، ئۇچقاندەك چېپىش ئادەمنىڭ كەيپىنى چاغ قىلىدۇ.

ئىمكانىيەت بولسىلا، سەيلە قىلغان، ئات مىنگەن، قىيىقتا ئويىنىغان چاغلاردا ئىتىمنى ھەمراھ قىلمۇالمەن. يوغان، قاۋۇل ماسدىن ئىتى، قاراشلىرى مۇلايىم سىپىنىل ئىتى، ئورمانلىقلاردا قوغلاشقا ماھىر تايغان، ساداقەتمەن، ئەمما بەشرىسى سەت دېرۇ-يىل بۆرە كۆچىكى قاتارلىق نۇرغۇن ئىت دوستلىرىم بار. ھازىر مەن نەسلى ساپ بۆرە كۆچىكىنى ھەممىدىن بەك ياخشى كۆرىد-مەن. ئۇنىڭ قۇيرۇقى بۇدۇر، چىرايى غەلىتە ھەم ئادەمنىڭ ئامراقلىقىنى كەلتۈرىدۇ. بۇ ئىتلار مېنىڭ فىزىئولوگىيىلىك كەمتۈكلۈكۈمنى بىلدىغاندەك، ھەر قېتىم يالغۇز قالغىنىمدا، مەندىن بىر قەدەم ئايرىلماي ماڭا ھەمراھ بولىدۇ. يامغۇر يې-غىپ، سىرتلارغا چىقىشقا ئىمكان بولمىغان چاغلاردا مەن باشقا قىزلارغا ئوخشاش ئۆيدە بولۇپ، تۇرلۇك ئاماللار بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزىمەن. مەسىلەن، توقۇش، تىكىش قىلىمەن. كىتابلارنى ۋاراقلاپ ئۇيەر - بۇيەردىن ئوقۇيمەن ياكى دوستلىرىم بىلەن بىر - ئىككى قول شاھمات ئويناپمەن. مېنىڭ كاتەكچىلىرى ئويۇلغان ئالاھىدە ياسالغان بىر شاھمىتىم بار بولۇپ، ئۇرۇقلار ئۇنىڭ ئىچىدە مىدىرلىماي تۇرىدۇ. قارا ئۇرۇقلار تۇز، ئاق ئۇرۇقلارنىڭ ئۇچى ئېگىلگەن، ئۇرۇقلارنىڭ چوڭ - كىچىكلى-كىمۇ ئوخشاش ئەمەس، يەنى ئاق ئۇرۇق چوڭراق، قارا ئۇرۇق كىچىكرەك، شۇنداق بولغاچقا، مەن سىلاپ بېقىپلا قارشى تەرەپ-نىڭ ئەھۋالىنى بىلەلەيمەن. ئۇرۇقلار يۆتكەلگەن چاغدا تەۋرە-نىش ھاسىل بولىدۇ، بۇنىڭدىن ماڭا قاچان مېڭىش نۆۋىتى كېلىدىغانلىقىنى بىلىۋالالايمەن.

ئۆزۈم يالغۇز قېلىپ ئىچىم پۇشسا، قارتا ئويناپمەن. قار-تىمنىڭ ئوڭ تەرەپ بۇرجىكىدە ئەمالار يېزىقىدا بەلگە بار. شۇ ئارقىلىق قايسى قارتا ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتەلەيمەن. ئەگەر يېنىمدا بالىلار بولۇپ قالسا، كىچىك بالا بولغان تەقدىردىمۇ ئۇلار بىلەن ئويناشتىن تولىمۇ خۇشال بولىمەن. چۈنكى، ئۇلار مېنى،

مەن ئۇلارنى ياخشى كۆرىمەن. ئۇلار ماڭا يول باشلىغۇچى بو-
لۇپ، مېنى ئۆيان - بۇيانلارغا ئاپىرىپ، ئۆزلىرىگە قىزىق تۇيۇل-
غان ئىشلارنى ماڭا ئېيتىپ بېرىدۇ. كىچىك بالىلار قولۇمغا خەت
يېزىشنى بىلمەيدۇ، بەزىدە ئۇلارنىڭ لەۋلىرىدىنمۇ نېمە دەۋاتقان-
لىقىنى ئۇقالمايمەن. بۇنداق چاغلاردا ئائىلاج قول ئىشارىتى
ئارقىلىق سۆزلىشىمىز. ئۇلارنىڭ گېپىنى خاتا چۈشىنىۋالغان،
بىر ئىشلارنى خاتا قىلىپ قويغان ۋاقتىمدا ئۇلار قاقاھلاپ كۈلۈ-
شۈپ كېتىدۇ. مەنمۇ دائىم ئۇلارغا ھېكايە ئېيتىپ بېرىمەن،
ئويۇن ئۆگىتىمەن. ئۇلار بىلەن بىللە بولسام كەيپىم چاغ بولى-
دۇ، ۋاقتىمۇ تېز ئۆتىدۇ.

مۇزىي بىلەن سەنئەت سارايلىرىمۇ ھەۋەس ۋە ئىلھام مەنبە-
سى. مېنىڭ كۆزۈم كۆرمىسىمۇ، قول بىلەن تۇتۇپلا مۇزدەك
سوغۇق بىرەر مەرمەر تاش ئىپادىلىگەن ھەيكەت، ھېسسىيات ۋە
گۈزەللىكنى ھېس قىلالىغانلىقىمدىن نۇرغۇن كىشىلەر دەرگۇمان
بولىدۇ. بۇنىسى ھەقىقەت! مەن بۇ نەپس سەنئەت بۇيۇملىرىنى
سىلاپ ھەقىقەتەن ھەقىقىي ھەۋەس ۋە خۇشاللىق تاپىمەن. بارماق-
لىرىم بۇ سەنئەت بۇيۇملىرىنىڭ سىزىقلىرىغا تەككەن چاغدا، مەن
سەنئەتكارلار ئىپادىلىمەكچى بولغان ئوي - پىكىرنى ھېس قىلالاي-
مەن. ئەپسانىۋى قەھرىمانلار ھەيكەللىرىنىڭ يۈزلىرىدىن ئۇلار-
نىڭ مۇھەببەت ۋە نەپرىتى، باتۇرلۇقى ۋە سۆيگۈسىنى بەئەينى
ھايات ياشاۋاتقان كىشىلەرنىڭ يۈزىنى سىلاپ ئۇلارنىڭ ھېس -
تۇيغۇسىنى ۋە مىجەز - خاراكتېرىنى بىلىۋالغانغا ئوخشاشلا ئې-
نىق سېزىۋالىمەن. مەن دىئاننانىڭ ھەيكىلىنىڭ تۇرقىدىن ئور-
مانلىقتىكى گۈزەللىك ۋە ئەركىنلىكنى، ئۇنىڭ شىرنى بويسۇن-
دۇرالىغان، يالقۇنلۇق مۇھەببىتىنى يېڭەلىگەن روھىنى بىلىپ
يەتتىم. ۋېنىرا ھەيكىلىنىڭ ئارامبەخش، نەپىس ئەگرى سىزىق-
لىرى قەلبىمنى شادلىق، ھاياجانغا تولدۇردى. بارمېنىڭ مىس
ھەيكىلى بولسا ئورمانلىقتىكى سىرلارنى ئېچىپ كۆز ئالدىمدا

نامايان قىلدى.

كۆتۈپخانامنىڭ تېمىدا قولۇمنى سوزسامىلا يەتكۈدەك پەس ئېسىلغان هومېرنىڭ يۇمىلاق هەيكىلى بار. مەن دائىم ئۇنىڭ چىرايلىق، ئەمما غەمكىن يۈزىنى هۆرمەت بىلەن سىلايمەن. ئۇنىڭ جىددىي هالىتىنى ئىپادىلەيدىغان پېشانىسىدىكى هەربىر قورۇقنى ناهايىتى پىششىق بىلىمەن، يەنى ئۇنىڭ هايات ياشىغان يىل، ئايلىرى، غەم ـ قايغۇ ئىزنالىرىنى بىلگەنگە ئوخشاش بىلىمەن. مۇزدەك سوغۇق كۆل رەڭ تاشلار ئارىسىدا ئۇنىڭ ئەما كۆزلىرى هېلىمۇ هەم ئۆزى جېنىدىن ئەزىز كۆرىدىغان يۇنان (گرېتسىيە) ئۈچۈن يورۇقلۇق ۋە سۈزۈك ئاسمان ئىزدىمەكتە. ۋاهالەنكى، نەتىجە هامان ئۇمىدسىزلىك. سىزنىپ قويغاندەك چىرايلىق لەۋلىرى، جاۋغايلىرىدىن قەتئىيلىك، چىنلىق ۋە مۇلايىملىق ئەكىس ئېتىپ تۇرىدۇ. مانا بۇ غەم ـ قايغۇ، دەرد ـ ئەلەمنى كۆپ تارتقان شائىرنىڭ چىرايى. ئاھ! مەن ئۇزۇن كېچىدەك زۇلمەت باسقان ئۇ جاهالەتلىك دەۋرنى، ئۇنىڭ ئۆمرىدىكى هەسرەت ـ نادامەتنى مەن تولۇق چۈشىنىمەن.

ئاھ، قاراڭغۇلۇق، ئاھ، زۇلمەت،
شۇتاپ قۇياش پارلاپ تۇرىدۇ.
ئەمما ئەتراپ تامام قاراڭغۇ،
ئۇمىد نۇرى هېچ كۆرۈنمەيدۇ.

مەن گويا هومېرنىڭ ئېيتقان ناخشىسىنى ئاڭلاۋاتقاندەك، توختىماي مېڭىپ ئىزدىنىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندەك بولىمەن. ئۇ تۇرمۇشنى، سۆيگۈ ـ مۇهەببەتنى ۋە ئۇرۇشنى كۈيلىدى، قەهرىمان بىر مىللەتنىڭ شانلىق ئىش ئىزلىرىنى كۈيلىدى. مانا بۇ بۈيۈك سەلتەنەتلىك ناخشا ـ كۈي، ئۇ ئەما شائىرنى ئۆچمەس شان ـ شەرەپكە ۋە مەڭگۈلۈك ئىززەت ـ هۆرمەتكە سازاۋەر

قىلدى.

مەن ئەگرى سىزىقلارنىڭ رېتىمىنى تۇتۇش سەزگۈسى كۆ-رۈش سەزگۈسىدىن بەكرەك چوڭقۇر ھېس قىلالايدۇ، دەپ قارا-مەن. شۇڭا، بەزى چاغلاردا ھەيكەل گۈزەللىكىدىن زوق ئېلىشتا قول كۆزدىن بەكرەك سەزگۈرمۇ، قانداق دەپ ھەتتا ئۆزۈممۇ گۈمان قىلىمەن. شۇنداق بولۇش، بولماسلىقىدىن قەتئىيە-نەزەر، مەن ئۆزۈم يۇنانلىنىڭ مەرمەر ھەيكەللىرىدىن يۇنانلىقلار-نىڭ كەيپىياتىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى كۆزىتەلەيمەن، دەپ قارا-مەن.

كەمدىن - كەم بولىدىغان ئىش بولسىمۇ، ئۇيغۇرا كۆرۈشمۇ مېنىڭ ئالاھىدە بىر خۇشاللىقىم. ئۇيغۇرا قويۇلۇۋاتقان چاغدا، بىرىنىڭ ئۇيغۇرا ۋەقەلىكىنى چۈشەندۈرۈپ قويۇشىنى ياخشى كۆ-رىمەن. بۇنىڭدا ئادەم ئۇيغۇرانى ئوقۇغانغا قارىغاندا كۆپرەك ھۇ-زۇر ئالالايدىكەن. ئەگەر مۇھىمى، بۇنداق بولغاندا، مەن كۆپ ھاللاردا ئۆزۈمنى شۇ مۇھىتتا تۇرغاندەك سېزىدىكەنمەن. مەن بىر قانچە ئارتىس بىلەن كۆرۈشۈش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولدۇم. ئۇلارنىڭ يۈكسەك ئورۇنداش ماھارىتى مېنى ھازىرقى مۇھىت، ماكاندىن ئايرىپ، رومانتىك قەدىمكى زامانلارغا باشلاپ بارغاند-دى. بولۇپمۇ ئېللىن تېرې كارامەت قالتىس سەنئەت ئىقتىدارىغا ئىگە. ئۇ بىزنىڭ قەلبىمىزدىكى غايىۋى خانىشىنىڭ رولىنى ئې-لىپ ئويۇن قويۇۋاتقاندا، بىر قېتىم مېنىڭ ئۇنىڭ يۈزىنى، كىيىم - كېچىكىنى سىلىشىمغا يول قويدى.

ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئېسىل سۈپەتلىك ۋە جۇشقۇنلۇق ھەر-قانچە زور قايغۇ - ئەلەملەرنىمۇ پۈتۈنلەي يوق قىلىۋېتەلەيتتى. پادىشاھنىڭ كىيىمىنى كىيگەن (شۇ رولنى ئالغان) سىرنېنرى ئوۋېن ئېللىن تېرىنىڭ يېنىدا تۇراتتى. ئۇنىڭ ھەربىكەتلىرى، يۈرۈش - تۇرۇشلىرىدىن قالتىس ئالىجانابلىق ۋە ئەقىل - پارا-سەت ئۇرغۇپ تۇراتتى. پادىشاھنىڭ رولىنى ئالغان چاغدا ئۇنىڭ

چىرايىدا ئىپادىلىنىپ تۇرغان بىر خىل سوغۇققانلىق، تېگىگە يېتىپ بولمايدىغان غەزەپنى مەن زادىلا ئۇنتۇپ كېتەلمىدىم.

تۇنجى قېتىم تىياتىر كۆرگەندىكى ئەھۋال ھېلىمۇ ئېسىمدە ناھايىتى ئېنىق تۇرۇپتۇ. ئۇ 12 يىلنىڭ ئالدىدىكى ئىش بولۇپ، لېسلىي بوستۇندىكى چاغ ئىدى. سۇللىۋان خېنىم مېنى ئۇ رول ئالغان «شاھزادە بىلەن كەمبەغەل» ناملىق تىياتىرغا ئېلىپ بارىدى. ئۇ بۇ كىچىك ئارتىس رولىنى قالتىس ئوبدان ئالدى. ۋەقەلىكىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ كۆپچىلىك بىردەم خۇشال-لىققا چۆمسە، بىردەم ھەسرەت چېكەتتى. مەن تىياتىرخانىدىكى شادلىق ۋە غەزەپلىك، قايغۇلۇق ۋە خۇشاللىق ئارىلىشىپ كەتكەن شۇ كەيپىياتنى پەقەتلا ئۇنتۇيالمىدىم.

ئويۇن تۈگىگەندىن كېيىن، ئارقا سەھنىگە بېرىپ ئېسىل ئويۇن كىيىمىنى كىيگەن بۇ ئارتىسنى كۆرۈشۈمگە رۇخسەت قىلىندى. ئۇ ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرىدى. ئۇنىڭ ۋالىلداپ تۇرغان ئالتۇن چاچلىرى مۈرىلىرىگە يېيىلغانىدى. ئويۇننى ھېلىلا تۈ-گەتكەن بولسىمۇ، چىرايىدا ھارغىنلىق ياكى كۆرۈشۈشنى خالى-ماسلىقتەك ئالامەتلەردىن ئەسەر يوق ئىدى. مەن ئۇنىڭ ئىسمىنى ئېنىق دېيەلەيدىغان دەرىجىگە كەلگۈچە كۆپ مەشىق قىلغانىدىم، شۇڭا ئۇنىڭغا گەپ قىلدىم. ئۇ گەپلىرىمنى ئۇققاندىن كېيىن خۇشاللىق بىلەن قولىنى ئۇزىتىپ مەن بىلەن كۆرۈشتى. مەن بىلەن تونۇشقانلىقتىن خۇشال بولغانلىقىنى بىلدۈردى. مەنمۇ شۇنچىلىك خۇشال بولدۇمكى، سەكرەپ كەتكىلى تاس - تاس قالدىم.

ھاياتلىقتا، تۇرمۇشتا نۇرغۇن ئەيىب - نۇقسانلار بولىدۇ. لېكىن، مەن بۇ رەڭدار دۇنيا بىلەن تۇرلۇك ئامالالارنى قىلىپ ناھايىتى كۆپ تەرەپلىمە ئۇچراشتىم. دۇنيا ئاجايىپ گۈزەل، ھەتتا قاراڭغۇلۇق ۋە تىمتاسلىقمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. قاندان مۇھىتتا بولۇشتىن قەتئىينەزەر، ئادەم ئۆزلۇكسىز تۇردە

تىرىشىشى، قانائەتلىنىشنى ئۆگىنىۋىلىشى لازىم.

بەزىدە ھايات دەرۋازىسىنىڭ تاقىلىشىنى كۈتۈپ يەككە - يېگانە ھالدا ئولتۇرغىنىمدا، دۇنيادىن پۈتۈنلەي ئايرىلىپ كەتكەن- دەك بىرخىل تۇيغۇ مېنى گويا سوغۇق تۇماندەك ئەسىر قىلاتتى. يىراقتا يورۇقلۇق، مۇزىكا، دوستلۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. لې- كىن، تەقدىر ئىلاھى دەرۋازىنى شەپقەتسىزلىك بىلەن توسۇپ تۇرغانلىقتىن، مەن ئۇنىڭ ئىچىگە كىرەلمەيتتىم. قەلبىمدە قىز- غىنلىق ئوتلىرى يالقۇنجاپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، ھەققانىي سۆزلەر بىلەن تەڭرىگە قاتتىق نارازىلىق بىلدۈرگۈم كېلەتتى. ئەپسۇسكى ئاچچىق، ئەلەملىك، ئەمما پايدىسىز بىر تالاي گەپلەر تىلىمنىڭ ئۈچىغا يامراپ كەلگەندە بولسا، ياش ئېقىپ ئىچىمگە كىرىپ كەتكەنگە ئوخشاش توختاپلا قالاتتىم - دە، جىمغورلۇق قەلبىمگە سىڭىپ كىرەتتى، ئاندىن ئۈمىد ئىلاھى تەبەسسۇم چىراي بىلەن بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ قېشىمغا كېلىپ، قۇلىقىمغا: «ئۆ- زۈڭنى ئۇنتۇساڭلا، خۇشاللىققا ئېرىشىسەن» دەيتتى. شۇڭلاش- قا، مەن باشقىلار كۆزى بىلەن كۆرگەن يورۇقلۇقنى مېنىڭ قۇياشىم دەپ، باشقىلار قۇلىقى بىلەن ئاڭلىغان مۇزىكىنى مېنىڭ كۈيۈم دەپ، باشقىلارنىڭ لېۋىدە جىلۋە قىلغان تەبەسسۇمنى مې- نىڭ خۇشاللىقىم دەپ بىلىپ ياشىدىم.

دوستلىرىم ئەنە شۇ تەرىقىدە ھاياتىمنى باشقىدىن ياراتتى. ئۇلار قاتتىق باش قاتۇرۇپ، تۇرلۈك چارە ئامالالارنى تېپىپ، پۈتۈن كۈچى بىلەن زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ مەندە- كى ئەيىب - نۇقساننى (كەمتۇكلۈكنى) ئاجايىپ ياخشى ئالاھىدە ئىمتىيازغا ئايلاندۇرۇپ، مېنى تەڭرى ياراتقان كەمتۇكلۈك كۆ- لەڭگۈسى ئىچىدە بىمالال، شاد - خۇرام ھالدا ئالغا ئىلگىرىلەش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى.

ماڭا نۇر دەستىسى سۇنغان قوللار

مەن ماڭا ھەمدەم بولغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنى بىرمۇ بىر يېزىپ چىقالمغان بولسام قانداق ياخشى بولاتتى - ھە! مەن ھازىرغىچە كىتابىمدا يازغان بەزى كىشىلەر كىتابخانلارغا تونۇش- لۇق، لېكىن بەزىلىرىنى بولسا كىشىلەر ئانچە تونۇپ - بىلىپ كەتمەيدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇلار سەۋەبلىك گۈزەل، شېرىن، ئېسىل بولۇپ ئۆزگەرگەن ھاياتلىقتا، ئۇلارنىڭ تەسىرى مەڭگۈ ياشايدۇ.

ئادەمنى پەخىرلىنىش، بەختىيارلىق تۇيغۇسىغا چۆمدۇرىدە- غان بەزى پايدىلىق دوستلارنى تۇتۇشتىن ئارتۇق ئىش بولمىسا كېرەك. بۇنداق بولۇشى، ئۇلار گويا ئادەمنى سېھىرلەيدىغان يارقىن كۆيدەك كىشى قەلبىنى لەرزىگە سالىدۇ. قول ئېلىشقان چاغدا ئىپادىلەنگەن خەيرخاھلىقنى تەسۋىرلەشكە تىل ئاجىزلىق قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ يۇمۇرلۇق، خۇش پېئىل، قىزىقچى مىجە- خاراكتېرى مەندىكى خاپىلىق، بىئارامىلىق ۋە غەم - ھەسرەت- نى بىراقلا يوق قىلىۋېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەن ئەتىسى ئويغۇ- نىپ ئورنۇمدىن تۇرغاندا، تامامەن باشقىچە ئادەم بولىمەن - دە،

تەڭرى ياراتقان رېئال، ھەقىقىي دۇنيادىكى گۈزەللىك ۋە ماسلىق-
نى كۆرسەن، چىرىكلىك، چۈشكۈنلۈك ئاجايىباتقا، مۆجىزىگە
ئايلىنىدۇ. گەپنىڭ قىسقىسى، ئاشۇ پايدىلىق دوستلىرىم يېنىمدا
بولسا ئۆزۈمنى شۇنچىلىك خاتىرجەم، كۆڭلۈم توق سېزىمەن.
بەلكىم، بەزىدە ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈشۈم ئاشۇ بىر قېتىملا بولۇپ
قېلىشى مۇمكىن. ھالبۇكى، ئۇلارنىڭ خاتىرجەم چىرايى، مۇلا-
يىم، سىپايە مىجەزى قەلبىمدىكى مەڭگۈ قانائەتلەنمەيدىغان مۇز
پارچىلىرىنى ئېرىتىپ، گويا ئېقىپ دېڭىزغا قۇيۇلۇپ، دېڭىز
سۈيىنىڭ قويۇقلۇقىنى بۇلاق سۈيىدەك سۈسلاشتۇرغان قەلبىمدە
ئىللىقلىق پەيدا قىلىدۇ.

كىشىلەر دائىم مەندىن: «سىزنى بىزار قىلىدىغان ئادەملەر-
مۇ بارمۇ؟» دەپ سورايدۇ. بۇ گەپنىڭ تېگىگە ئانچە يېتەلمەي-
مەن.

مېنىڭ قارىشىمچە، كىشىلەر ياقتۇرمايدىغان كىشىلەر ھەم-
مىلا ئىشقا ھەددىدىن زىيادە قىزىقىدىغان كالۋالار، بولۇپمۇ مۇخ-
بىرلاردۇر. مەن ئۆزىنىڭ گېپىنىلا يورغىلىتىدىغان، كىشىلەر-
گە ۋەز ـ نەسىھەت قىلىشقا، تەربىيە بېرىشكە ئامراق كىشىلەرنى-
مۇ ياقتۇرمايمەن. چۈنكى، ئۇنداق كىشىلەرنىڭ سىز بىلەن بىللە
ماڭغان، ئەمما قەدىمىڭىزگە ماسلىشىمەن دەپ ئەتەي ئۇششاق
چامداپ، ئاستا ماڭغان كىشىلەرگە ئوخشاش ساختىلىقى ۋە كۆپ-
تۇرمىچىلىكى ئادەمنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىپ قويىدۇ.

مەن تۇتقان تۇرلۇك قوللار مەسىلىنى بەك ئوبدان چۈشەندۇ-
رۇپ بېرىدۇ. مەسىلەن، بەزى قوللاردىن تەكەببۇرلۇق، يولسىز-
لىق، ئۆزىنى ئۈستۈن چاغلاشنى سېزىمەن. بەزى قوللاردىن بىر
خىل مىسكىنلىكنى، قول ئىلىشقاندا گويا غەربىي شىمال شامە-
لىدەك بىر خىل سوغۇقلۇقنى بىلىمەن. يەنە بەزى كىشىلەر
شۇنچىلىك خۇشخۇي، روھلۇق بولىدۇكى، ئۇلارنىڭ قولى گويا
قۇياش نۇرىدەك قەلبىمنى ۋاللىدە ئىسسىتىدۇ. بۇ بەلكى بالىلار-

نىڭ قولى بولۇشىمۇ مۇمكىن. شۇنداقتىمۇ بۇ قوللار مېھىر بىلەن باققان نەزەرگە ئوخشاشلا ماڭا خۇشاللىق ئاتا قىلىدۇ. شۇڭا، مەن قىزغىن قول ئېلىشىش ۋە بىرەر پارچە دوستانە خەتتىن ھەقىقىي تەسەللىي تېپىپ خۇشال بولىمەن.

يىراق - يىراقلاردا مېنىڭ يۇز كۆرۈشمىگەن نۇرغۇن دوستۇم بار. ئۇلار شۇنچىلىك كۆپكى، كۆپ ھاللاردا ئۇلارنىڭ خەتلىرىگە ئايرىم - ئايرىم خەت يېزىپ جاۋاب قايتۇرالمىدىم، ئۇلارغا بولغان مىننەتدارلىقىمنى ھەم ئېيتىپ تۇگىتەلمەيمەن. شۇنداق بولسىمۇ، مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ دوستانە، يارقىن خەتلىرى بىلەن ماڭا ئىلھام، تەسەللى بەرگىنى ئۈچۈن ئۇلارغا تۇگىمەس رەھمەتلەر ئېيتىمەن!

نۇرغۇن ئاقىللار بىلەن تونۇشقىنىم ھەمدە ئۇلار بىلەن ئالاقىدە بولالىغىنىم ئۈچۈن ئىنتايىن شەرەپ ھېس قىلىمەن. باش روھانىيى بروكىس بىلەن تونۇشقانلىكى ئادەم ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولۇشنىڭ نەقەدەر قىزىقارلىق، كۆڭۈللۈك بولىدىغانلىقىنى ئويلىدان چۈشىنىدۇ. مەن كىچىككىنە بالا چاغلىرىمدىلا، ئۇنىڭ تىزىدا ئولتۇرۇشنى، قوللىرىنى تۇتۇشنى ياخشى كۆرەتتىم. ئۇ ماڭا تەڭرى ۋە مەنىۋى دۇنيا ھەققىدە قىزىق، تەسىرلىك ھېكايىلەرنى سۆزلەپ بېرەتتى. بۇنى ماڭا سۇللىۋان خېنىم قولۇمغا يېزىش ئارقىلىق ئۇقتۇراتتى. بۇ ھېكايىلەرنى ھەيرانلىق ۋە خۇشاللىق ئىلكىدە ئاڭلايتتىم. ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى تازا چۈشىنىپ كەتمىسەممۇ، بۇلار مەندە ھاياتلىققا قارىتا زور قىزىقىش، ھەۋەس قوزغىغانىدى. يېشىمنىڭ چوڭىيىشى بىلەن چۈشەنچەم تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتى. بىر قېتىم ئۇنىڭدىن:

— نېمىشقا دۇنيادا دىن بۇنچە كۆپ؟ — دەپ سورىدىم.

ئۇ مۇنداق دىدى:

— خېلىبن، دۇنيادا مېھىر - مۇھەببەت ناملىق بىر خىل دىن يوق يەر يوق. تەڭرىنى پۈتۈن جېنىڭ ۋە تېنىڭ بىلەن ياخشى

كۆرگىن. تەڭرى ياراتقان بارلىق پەرزەنتكە قولۇڭدىن كېلىشچە مۇھەببەت قويغىن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شۇ نەرسىنى ئېسىڭدە چىڭ تۇتقىنكى، ياخشىلىق يامانلىققا تەڭ كېلەلمەيدۇ. جەننەتكە كىرىشنىڭ ئاچقۇچى سېنىڭ قولۇڭدا.

ئۇنىڭ پۈتكۈل هاياتى مانا بۇ ئۇلۇغ هەقىقەتنىڭ ئەڭ ياخشى ئىسپاتى بولالايدۇ. ئۇنىڭ ئالىيجاناب روهىدا مېهىر - مۇھەببەت مول بىلىم ۋە ئېتقاد ئۆز ئارا سىڭىشىپ بىر خىل كۆزىتىش ئىقتىدارىغا ئايلىنىپ كەتكەن.

ئېرىشتۇرەر تەڭرى سېنى ئازادلىققا، رىغبەتكە،
كەمتەر ۋە رايىش قىلىپ ئېرىشتۇرەر تەسەللىگە.

باش روهانىي بروكىس ماڭا هېچقاچان هېچقانداق بىر ئالا-هىدە ئېتقادنى ئۆگەتمىدى. بىراق، مۇنداق ئىككى خىل پىكىرنى كاللامغا نەقىش قىلىپ قويدى. بۇنىڭ بىرى، تەڭرى جىمىكى مەۋجۇداتنىڭ ئاتىسى، ئون سەككىز مىڭ ئالەمدىكى هەممە ئادەم قېرىنداشلاردۇر. بۇ بارلىق ئېتىقاد ۋە دىنىي ئەقىدىنىڭ ئاساسى. يەنە بىرى شۇكى، تەڭرى دېمەك مېهىر - مۇھەببەت دېمەكتۇر. تەڭرى ئاتا دېمەكتۇر. بىز بولساق ئۇنىڭ پەرزەنتلىرى، قارا بۇلۇت هامان تارقىتىۋېتىلىدۇ، ئادالەت هامان رەزىللىك ئۈستىدىن غەلبە قىلىدۇ.

مەن بۇ دۇنيادا ئىنتايىن خۇشال - خۇرام ياشايمەن، كېيىن-كى ئىشلارنىمۇ كەمدىن - كەم ئويلايمەن. بىرلا يېرىم، ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلغان بىر قانچە قەدىردان دوستۇمنى دائىم ئويلاپ تۇرىمەن. ئايلار، يىللار بىر - بىرىنى قوغلىشىپ تېز ئۆتكەچكە، ئۇلارنىڭ بۇ ئالەمدىن كەتكىنىگە خېلى يىللار بولغان بولسىمۇ، لېكىن ماڭا ئۇلار هېلىمۇ يېقىنلا تۇرغاندەك، ئەگەر ئۇلار قاچان بولمىسۇن بىر چاغدا كېلىپ قولۇمنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئىلگىرىكى-

دەكلا مەن بىلەن قىزغىن پاراڭلىشىدىغان بولسا، مەن پەقەتمۇ ئەجەبلەنمەيدىغاندەك بىلىنىدۇ.

باش روھانىي بروكىس ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، مەن «ئىنجىل» نى باشتىن - ئاياغ ئوقۇپ چىقتىم. شۇنىڭدەك دىن، پەلسەپە نۇقتىسىدىن بايان قىلىنغان بىر قانچە ئەسەرنى ئوقۇدۇم. بۇنىڭ ئىچىدە سۈبدىنبېرگنىڭ «جەننەت بىلەن دوزاق»، دروّ-موندنىڭ «ئىنسانىيەتنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشى» بار. مەن بولسام يۇرىكىمگە تەسەللىي بېرىۋاتقىنى يەنىلا بروكسنىڭ مې-ھىر - مۇھەببىتى بولۇۋاتقاندەك ھېسسىياتتا بولىمەن.

مەن خېنرى دروموندىس ئەپەندى بىلەن تونۇشمەن. ئۇنىڭ قىزغىنلىق بىلەن سۆنغان بەردەم قوللىرىنى تۇنجىمدا سۆيۈنۈپ كېتىمەن. ئۇ كىشىلەرگە باھار ئاپتىپىدەك ئوچۇق ژە ئىللىق، ئىنتايىن بىلىملىك ھەمدە سۆزمەن دوستۇم. ئۇ بارلىكى جاي جۇشقۇن ھاياتى كۆچكە تولىدۇ.

دوكتور ئولىۋېر ژېندل خولمېس بىلەن كۆرۈشكەن چاغدىكى ئىشلار ئېسىمدە شۇنداق ئېنىق تۇرىدۇ. باش باھار كۈنلىرىنىڭ بىرى، ئۇ سۇللىۋان خېنىم بىلەن مېنى يەكشەنبە چۈشتىن كېيىن كۆرۈشۈشكە چاقىردى. ئۇ چاغدا مەن سۆزلەشنى يېڭىلا ئۆگەنگەنىدىم.

ئىشىكتىن كىرىشىمىزگىلا، بىزنى ئۇنىڭ كۈتۈپخانىسىغا باشلىدى. ئۇ ئوچاق ئالدىدا يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقتا ئولتۇرغا-نىكەن، ئوچاقتا چاراسلاپ ئۇلۇغ ئوت كۆيۈۋاتاتتى. ئۇ مەن ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ ئەسلىمىسىگە چۆكۈپ ئولتۇرۇپ كېتىپتە-مەن، دېدى.

ـــ يەنە چارلىس دەريانىڭ شۇبرلاشلىرىغا سەما بولۇۋا-تىمەن، دەڭا، ـــ دەپ قوشۇمچە قىلدىم مەن.

ـــ شۇنداق، دېدى ئۇ، ـــ چارلىس دەريانى مەنزە نۇرغۇن گۈزەل ئەسلىمىلەرنى قوزغايدۇ.

كۆتۈپخانىدىكى باسما مېيى ھىدىنى سىزىپ بۇ يەرنىڭ كە-
تاب بىلەن تولغانلىقىنى بىلدىم - دە، تەبىئىي يوسۇندا قولۇمنى
ئۇزىتىپ كىتابلارنى ئىزدىدىم، بارماقلىرىم نەپىس مۇقاۋىلانغان
تىننىزوننىڭ شېئىرلار توپلىمىغا تەگدى. سۇللىۋان خېنىم كە-
تاب ئىسمىنى ئېيتىپ بېرىۋىدى، مەن مۇنۇ شېئىرنى دېكلاما-
سىيە قىلىشقا باشلىدىم.

ئاھ! دېگىز ئۇر ئۆزۈڭنى، ئۇرۇلغىن،
كۆل رەڭ خادا تېشىغا ئۇرۇل!

قولۇمغا ياش تامچىسى تامغانلىقىنى سېزىپ دېكلاماتسىيە
قىلىشتىن توختىدىم، سۆيۈملۈك شائىرنىڭ بۇ شېئىرنى ئاڭلاپ
كۆز يېشى قىلغانلىقىدىن بۆلەكچە بىر خىل بولۇپ قالدىم. ئۇ
مېنى يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇپ، تۇرلۇك قىزىقار-
لىق نەرسىلەرنى كۆرسەتتى. ئۇنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن ئۆزۈم
ناھايىتى ياقتۇرىدىغان «سولاقتىكى شاتۇتى» ناملىق شېئىرنى
دېكلاماتسىيە قىلدىم. كېيىن ئۇنىڭ بىلەن بىر قانچە قېتىم
كۆرۈشتۈم. مەن ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىلا ئەمەس، ئۆزىنىمۇ ناھا-
يىتى ياخشى كۆرەتتىم.

دوكتور خولمېس بىلەن كۆرۈشۈپ ئۆزۈن ئۆتمەي سۇللىۋان
خېنىم ئىككىمىز مېردىمىلىك دەريا‌سى بويىدىكى پىنھان ئۆيگە
بېرىپ ژېتلىنى يوقلىدۇق. بۇ يازنىڭ ناھايىتى ئوچۇق بىر كۈنى
ئىدى. ژېتلىنىڭ مۇلايىم، سىلىقلىقى، تولىمۇ ئەتراپلىق ژە
ئاجايىپ سۆزلىرى مەنده چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى. ئۇنىڭ كۆ-
پۈنكى مەتبەلىك بىر شېئىرلار توپلىمى بار ئىكەن. ئۇنىڭ ئىچە-
دىن «ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىم» دېگەن بىر شېئىرنى ئوقۇدۇم. ئۇ
مېنىڭ شۇنچىلىك توغرا تەلەپپۇز بىلەن ئوقۇيالىغانلىقىمدىن سۆ-
يۈنۈپ كەتتى ژە مەن پەقەت قىينالماي ئوچۇق ئاڭلىدىم، دېدى.

ئۇنىڭدىن بۇ شېئىر ھەققىدە نۇرغۇن سوئاللارنى سورىدىم ھەمدە قولۇمنى ئۇنىڭ لېۋىگە قويۇپ جاۋابىنى ئاڭلىدىم. ئۇ بۇ شېئىر-دىكى ئوغۇل بالا مەن، قىز بالىنىڭ ئىسمى ساللى دېدى. قالغان تەپسىلاتلار ئېسىمدە قالماپتۇ.

مەن يەنە «تەڭرىگە مەدھىيە» دېگەن شېئىرنى ئوقۇدۇم، ئاخىرقى مىسرانى ئوقۇۋاتقىنىمدا، ئۇ قولۇمغا بىر قۇلنىڭ ھەيكىلىنى تۇتقۇزۇپ قويدى. گويا پەرىشتىلەر پېتىرنى سولاقخاندىن ئېلىپ چىقىۋاتقاندا، بەدىنىدىكى كويزا - كىشەنلەر ئاجراپ چۈشۈپ كەتكەنگە ئوخشاش، زوڭ ئولتۇرغان بۇ قۇلنىڭ كىشەنلىرىمۇ ساڭگىلاپ تۇراتتى. كېيىن ئۇ بىزنى كۇتۇپخانىسىغا باشلاپ كىردى. سۇللىۋان خېنىمنىڭ خىزمىتىگە ئاپىرىن ئوقۇش يۇزىسىدىن ئۇنىڭغا ئۆز قولى بىلەن بېغىشلىما يېزىپ بەردى. ئاندىن ماڭا:

— ئۇ قەلبىڭىزنى ئازادلىققا ئېرىشتۇرگۈچى، — دېدى.

ئۇ بىزنى دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى، مېھرى بىلەن پېشانىمگە سۆيۈپ قويدى. ئۇنىڭغا كېلەر يىلى يەنە يوقلاپ كېلىشكە ۋەدە بەردىم. ئەپسۇسكى، ئۇنىڭ ۋاپاتى تۇپەيلى ۋەدەمنى ئىشقا ئاشۇرالمىدىم.

ياش قۇرامى ۋە باشقا جەھەتلەردە نۇرغۇن پەرق بولسىمۇ، مېھرىمىز چوڭقۇر قەدىردان دوستلىرىمىمۇ ناھايىتى كۆپ. ئېدىۋارد ئېۋېرت خار شۇلار جۇملىسىدىن بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن سەككىز يېشىمدىلا تونۇشقان، يېشىم چوڭايغانسېرى ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمىتىم ئاشقانىدى. ئۇ بىلىملىك ھەمدە بەكمۇ ئاق كۆڭۈل، ساخاۋەتچى، سۇللىۋان خېنىم ئىككىمىزنىڭ يېشىمىزغا كۈن چۈشكەندە سايىۋەن بولىدىغان قەدىردان دوستىمىز ئىدى. ئۇنىڭ قۇدرەتلىك، سېخىي قوللىرى بىزنى نۇرغۇن خېيىمخەتەر، مۇشكۈلاتلاردىن ئوڭۇشلۇق ئۆتكۈزدى.

ئۇ بىزگىلا ئەمەس، قىيىن ئەھۋالدا قالغان ھەرقانداق ئادەمگىمۇ ياردەم قىلىشقا تەييار تۇراتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىمكانىيىتى بار بولغان ھامان ئۇنىڭ ئىشىكى ھەممىگە ئوچۇق ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىمكانىيىتىنى ئاشۇرۇپ ئىشلەشكە ئۇرۇنۇپ، ئۆزىنى ئاياپ كەتمەيتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىمكانىيىتىنى ئاشۇرۇپ ئىشلەشكە ئۇرۇنۇپ، ئۆزىنى ئاياپ كەتمەيتتى.

دەمگە ئاشۇنداق ھەمدەمدە بولاتتى. ئۇ چەكسىز مېھىر - شەپقىتى بىلەن كونا دىننىي ئەقىدىلەرگە يېڭى مەنا بېغىشلىدى ھەمدە كىشىلەرنى قانداق ئېتقادتا بولۇش، قانداق ياشاش ۋە ئەركىنلىك- كە قانداق ئىنتىلىش ۋە ئۇنى قانداق قولغا كەلتۈرۈشكە يېتەكلە- دى. دۆلەتنى سۆيۈش، ئىنسانلارنى سۆيۈش، تىرىشىپ تىرمە- شىپ، كۈندىن - كۈنگە ياخشى تۇرمۇش كەچۈرۈشكە ئىنتىلىش جەھەتتە ئۇ كۆپلەپ تەشۋىقات - تەرغىبات، تەربىيە بىلەن شۇغۇل- لاندى. ئۆزى ئەمەلدە كۆرسىتىپ ھەممىگە ئۈلگە بولدى. ئۇ ئەنە شۇنداق تەشۋىقات تەرغىباتى، ئەمەلىي سۆز ھەرىكىتى بىلەن پۈتۈن ئىنسانىيەتكە دوست بولدى.

تەڭرى ئۇنىڭغا رەھمەتلەر ياغدۇرغاي!

كىتابىمنىڭ باش تەرىپىدە دوكتور ببل بىلەن تۇنجى رەت كۆرۈشكەندىكى ئەھۋاللارنى يازغانىدىم. كېيىن بەزىدە ۋاشىنگ- تونداء، بەزىدە ئۇنىڭ بريېتون تۇمشۇقى ئارىلىدىكى پىنھان ئۆيىدە نۇرغۇن كۈنلەرنى ئۇنىڭ بىلەن بىللە شاد - خۇرام ئۆتكۈزدۇم. مەن دوكتور ببلنىڭ تەجرىبىخانىسىدا، ئۇلۇغ بىرىس دەرياسى قىرغاقلىرىدىكى ئېتىز - دالىلاردا، ئۇنىڭ ئۆز تەجرىبىسى ھەق- قىدىكى بايانلىرىنى ئاڭلاپ شادلىققا چۆمەتتىم. ئۇنىڭ بىلەن بىللە لەگلەك ئۈچۈراتتىم. ئۇ ماڭا لەگلەك ئۈچۈرۈش ئارقىلىق كەلگۈسى ئۇچار كېمىنى كونترول قىلىش ئۇسۇلىنى بايقاشنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى ئېيتتى.

ھەرتەرەپلىمە پەننى پىششىق بىلىدىغان دوكتور ببل ھەربىر تەتقىقات تېمىسىنى سىزگە ئىنتايىن قىزىقارلىق، جانلىق تەس- ۋىرلەپ بەرگەچكە، كىشىدە ھەۋەس، زوق - ئىشتىياق قوزغايت- تى. ئۇ سىزگە ئازراقلا ۋاقىت سەرپ قىلغان تەقدىردىمۇ بىر كەشپىياتچىغا ئايلىنالايدىغانلىقىڭىزنى ھېس قىلدۇراتتى. ئۇ با- لىلارغا بەك ئامراق ئىدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن يۇمۇرىستىك روھ ۋە مول شېئىرىي تۇس ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. بىرەر گاس بالىنى

قۇچىقىغا ئالغاندا، چىن كۆڭلىدىن خۇشال بولۇۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ گاس بالىلار ئۈچۈن قوشقان تۆھپىسى مەڭگۈ ساقلىنىدۇ ھەمدە كېيىنكى ئەۋلاد بالىلارغا بەخت - خۇشاللىق ئاتا قىلىدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭ شەخسىي نەتىجىلىرى ۋە كۆچلۈك تەسىرى ئۇنىڭغا بولغان سۆيگۈ ۋە ھۆرمىتىمىزنى زىيادە قىلىدۇ.

نيۇيوركتا تۇرغان ئىككى يىل جەريانىدا، نۇرغۇن داڭدار كىشىلەرنى كۆردۈم. ئۇلارنىڭ كاتتا نامىنى خېلى بۇرۇنلا ئاڭلىغان بولساممۇ، ئۇلار بىلەن كۆرۈشمەن دەپ پەقەتلا ئويلىمىغانىدىم. ئۇلارنىڭ كۆپى بىلەن قەدىردان دوستۇم لاۋرېنىس خوتتون، نىڭ قەسىردە تۇنجى قېتىم يۈز كۆرۈشتۇم. لاۋرېنىس خوتتون ئەر - خوتۇنلارنىڭ نەپس بېزەلگەن، يېقىشلىق ئۆيىدە مېھمان بولالىغىنىم، ئۇلارنىڭ كىتاپخانىسىنى ئېكسكۇرسىيە قىلالىغانلىقىم ئۈچۈن ئۆزۈمنى ئىنتايىن بەختىيار ھېس قىلدىم. ئاجايىپ ئىقتىدارلىق نۇرغۇن دوستلار ئۆزلىرىنىڭ ئۇلارغا بولغان قايىللىقى، ھۆرمىتىنى بىلدۈرۈپ، بۇ ئەر - خوتۇنلارغا بېغىشلىما يېزىپ خاتىرە قالدۇرۇپتۇ. ماڭا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۇلارنىڭ كىتابخانىسىدا بۇ بېغىشلىمىلارنى ئوقۇپ چىقىش زور بەخت ھېسابلىنىدۇ.

ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، خوتتون ئەپەندى كىشىلەرنىڭ يۈرەك قېتىدىكى ئەڭ ئېسىل ئوي - پىكىر ۋە ھېس تۇيغۇلارنى ئويغىتىشقا ماھىر ئىكەن. شۇڭا، كىشىلەر ئۇنىڭ «مەن تونۇيدىغان ئوغۇل بالا» دېگەن كىتابىنى ئوقۇمايمۇ ئۇنى ئوبدان چۈشىنەلەيدىكەن. ئومۇمەن ئۇ مەن تونۇيدىغان ئىنتايىن مەرد، قولى ئوچۇق، ئاق كۆڭۈل بىر كىشى.

لاۋرېنىس خوتتون خانىم ئېغىر كۇنلەردە بىللە بولالايدىغان ساداقەتمەن دوست. مەن ئېرىشكەن كاللامدىكى ئەڭ قىممەتلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا مەنسۇپ. ئۇنىڭ يېتەكچىلىكى

ۋە ياردىمى بولغاچقىلا، مەن ئالىي مەكتەپتە ئوقۇش جەريانىدا ئىلگىرىلىيەلىدىم. ئوقۇشنىڭ قىيىنلىقىدىن بەل قويۇۋەتكەن چاغلىرىمدا، ئۇنىڭ خېتى مېنى ھاياجانلاندۇرۇپ، ماڭا قايتىدىن غەيرەت ـ جاسارەت بېغىشلايتتى. بىر قېيىنچىلىقنى يەڭگەندە، كېيىنكى ئىشلارنىڭ ئاددىي ۋە ئاسان بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى ماڭا ئۇ ھەقىقىي تۇرده تونۇتتى.

لاۋرېنىس خوتتون ئەپەندى ئەدەبىيات ساھەسىدىكى نۇرغۇن دوستلىرىنى ماڭا تونۇشتۇردى. بۇلار ئىچىدە مەشھۇر بولغان ۋىليام دېئىن خولىس ئەپەندى بىلەن مارك تۋېن بار. مەن يەنە لىچاۋاتسون گىلدېر ئەپەندى ۋە ئادخوۋدېر كلارېنس ۋېتمان ئەپەندىلەرنىمۇ كۆردۈم. چارىس رۇدرى ۋاتا ئەپەندى بىلەنمۇ تونۇشتۇم. ئۇ ھېكايە سۆزلەشكە ئۇستىلىقى بىلەن دوستلىرىنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغانىدى. كۆپچىلىك ئۇنى، ئۇ باشقىلارنى ئۆزىنى سۆيگەندەك سۆيىدۇ، كىشىلەرگە خەيرخاھلىق قىلىپ بېشىنى سىلايدۇ، دەپ تەرىپلەيتتى. بىر قېتىم ۋاتا ئەپەندى ئورمان شائىرى جون بېرلونى ئەپەندىنى باشلاپ مېنى يوقلاپ كەلدى. مەن ئۇلارنىڭ نەسر ۋە شېئىر ئىجادىيىتىدىكى تالانت ئىقتىدارىغا ئاپىرىن ئېيتىدىم. مۇلايىم، يېقىشلىق ئىكەنلىكىدىن ئۇلارنىڭ مۇئامىلە ۋە شەيئىلەر بىلەن ئۇچرىشىشىدىكى سېھرىي كۈچىنى ھەقىقىي تۇرده چوڭقۇر ھېس قىلدىم.

ئەدەبىيات ساھەسىدىكى بۇ داڭدار كاتتا كىشىلەر جىمى جاھاندىن سۆزلىشەتتى، كەسكىن تالاش ـ تارتىش قىلاتتى. ئاجايىپ پاساھەتلىك سۆزلەر ئۇزۇككە كۆز قويغاندەك دەل جايىغا چۈشەتتى. بۇ ھالەت گويا ئاسكارلېيۇس قەھرىمان ئالېيۇسنىڭ كەينىدىن تازا چۈشمىگەن قەدەملەر بىلەن ئۇلۇغ تەقدىرگە قاراپ يۈرۈش قىلغانغا ئوخشاش، ئادەمنى ئەجەبمۇ ئارقىدا قاپتىمەن، باشقىلار نەدە، مەن نەدە يۈرۈپتىمەن دېگەن تۇيغۇغا كەلتۈرەتتى. ئۇلار ماڭا نۇرغۇن ئۇلۇغ ھەقىقەتلەرنى سۆزلەپ بەردى. گلدېر

ئەپەندى ماڭا ئۆزىنىڭ سەھرايى كەبىردىن قانداق ئۆتۈپ، ئايدىڭدا ئەلئىبھرامنى سەيلە قىلغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. ئۇ بىر قېتىم ماڭا خەت يازغاندا، ئاسانلا سىلاپ بىلىۋالسۇن دەپ، ئىمزاسىنى ئويۇپ ئەمالار يېزىقى شەكلىگە كەلتۈرىدىغانلىقىنى ئېيتمىگە سالىدى. مارك تىۋىن ماڭا دېكلاماتسىيە قىلىپ بەرگەن بىر، ئىككى ناھايىتى ياخشى يېزىلغان ئەسىرىنى (ھېكايىسىنى) ئۇنىڭ لېۋىنى سىلاش ئۈسۈلۇم بىلەن ئاڭلىدىم. مارك تىۋىنىڭ ئوي - پىكرى ۋە ھەرىكىتى كۆپچىلىكنىڭكىگە زادىلا ئوخشىمايتى. ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشقان چاغدا كۆزلىرىنىڭ سىرلىق تۇستە ئاجايىپ چاقناپ تۇرغانلىقىنى سېزىۋالاتتىم. ئۇ ئۆزىگىلا خاس، تەسۋىرلەشكە تىل ئاجىزلىق قىلىدىغان بۆلەكچە بىر خىل تەلەپپۇزدا مەسخىرە قىلغان ياكى كىشىلەرنىڭ يېغىرىنى ئاچقان چاغدا، سىزنى ئۇ گويا ئىنتايىن مۇلايىم، ئىنسانلارغا خاس خەيرخاھلىق تۇيغۇسىغا باي ئىلىيادنىڭ سىمۇوللىدەك تۇيغۇغا كەلتۈرەتتى.

نيۇيوركتا يەنە قىزىقارلىق نۇرغۇن ئەربابلار بىلەن كۆرۈشتۇم. «ئەۋلىيا نىكولاس گېزىتى» نىڭ ھۆرمەتكە سازاۋەر مۇھەررىرى ماري ماپۇس دوج خانىم، «ئىرىلاندىيىلىكلەر» نامىلىق كىتابنىڭ سۆيۈملۈك ئاپتورى كېتى دوۋگاس ۋېگىيىن خانىم ماڭا مېھىر - مۇھەببەتكە باي سوۋغىلارنى، جۈملىدىن ئۆزلىرىنىڭ ئوي - پىكرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن كىتابلار، يۈرەككە ئوت ياقىدىغان يالقۇنلۇق خەتلەر ۋە بەزى رەسىملەرنى ئەۋەتتى.

ئەپسۇس، سەھىپە چەكلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، بارلىق دوستلىرىمنى تولۇق بايان قىلالمىدىم. ئەمەلىيەتتە ئۇلارنىڭ نۇرغۇن ئالىيجاناب، پاك پەزىلەتلىرىنى قەلەم، سىيا بىلەن توۋلۇق ئىپادىلەپ بېرىش مۇمكىن ئەمەس، ھەتتا لاۋرېنىس خوتتون خانىم ئۇستىدە توختىلىدىغان چاغدا كۆڭلۈمدە خىيالا ئىككىلىنىش بولدى. بۇ يەردە يەنە ئىككى دوستۇمنى تىلغا ئالمىسام

بولمايدۇ. بۇلارنىڭ بىرى پىتسبۇرگلىق ۋىلياسۇ خانىم. لىند-
ىبستىتىكى چاغدا، دائىم ئۇنىڭ ئۆيىگە باراتتىم. ئۇ ھەمىشە
باشقىلارغا ياخشىلىق قىلاتتى. ئۆزى توغرا تاپقان پىكىرنى زېرىك-
مەي - تېرىكمەي سۆزلەپ تۇراتتى.

كارنېگى ئەپەندىمۇ ماڭا نۇرغۇن نەپ يەتكۈزگەن يەنە بىر
دوستۇم، ئۇنىڭ كۆچلۈك ۋە قابىل كارخانا رەھبەرلىرىگە خاس
ئىقتىدارىغا تەڭ كېلەلەيدىغان ئادەم يوق دېيەرلىك. ئۇ دانا،
كەسكىن، باتۇرلۇقى، كارامەت ئىقتىدارى بىلەن كۆپچىلىكنىڭ
ھۆرمىتى ۋە ئەزىزلىشىگە سازاۋەر بولغان. ئۇ ھەممىلا ئادەمگە
مېھرىبان، شەپقەتلىك بولۇپ، ساخاۋىتىنى داۋراڭ قىلماستىن
جىممىدە قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئورنى سەۋەبلىك مەن ئۇنىڭ توغرىسىدا
كۆپ سۆزلىسەم بولاتتى، بىراق، شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتمەكچى-
مەنكى، ناۋادا ئۇنىڭ قىزغىن ھەمدەمدە بولۇشى، ياردەم قىلىشى
بولمىغان بولسا مەن ئالىي مەكتەپكە كىرەلمىگەن بولاتتىم.

دوستلىرىم ئەنە شۇقەدەر ھاياتىمنى باشقىدىن يارىتتى. ئۇلار
قاتتىق باش قاتۇرۇپ، تۇرلۇك چارە - ئامالالارنى تېپىپ، پۇتۇن
كۈچى بىلەن تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، مەندىكى ئەيىب - نۇقساڭ-
نى ئاجايىپ ياخشى ئالاھىدە ئىمتىيازغا ئايلاندۇرۇپ، مېنى تەڭ-
رى يارانقان كەمتۈكلۈك كۆلەڭگۈسى ئىچىدە بىمالال، شاد -
خۇرام ھالدا ئالغا ئىلگىرىلەش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى.

ئۇچىنچى باب

قاراڭغۇلۇق ۋە ئۇنسىزلىك ئىلكىدىن چىقىش

ياشلىق نۇرى شۇ قەدەر چاقناق، پارلاقكى، ئادەم تىك بېقىپ قاراشقا پېتىنالمايدۇ. ياشلىقتىكى ھېچنېمىدىن قورقماس. لىقتەك قارامىلىق، باتۇرلۇققا ئادەمنىڭ تولىمۇ زوقى كېلىدۇ.

ئالىي مەكتەپ ھاياتىم

يۇقىرىدا مەن ئالىي مەكتەپنىڭ 1 - يىللىقىدىكى ھاياتىمنى بايان قىلدىم. ئەمدى ئالىي مەكتەپنىڭ 2 - يىللىقىدىن كېيىنكى ئەھۋاللارنى سۆزلىمەكچىمەن.

«بالىلىق دەۋرىم» نىڭ بۇ قىسمىنى دېكلىف ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ 1 - يىللىقىدىكى چاغدا يازغان ماقالىلىرىمنى توپلاپ تۇزدۇم. شۇ چاغلاردا مەن كىرلاند مۇئەللىمنىڭ يېزىقچىلىق دەرسىگە قاتنىشىۋاتقان، ھەپتىدە بىر پارچە ماقالە يېزىۋاتقانىدىم. باشتا مەن بۇلارنى رەتلەپ نەشر قىلدۇرۇش پىلانىنى خىيال لىمغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدىم. «ساھىبجامالىلار كىتاب - ژۇرنىلى» نىڭ باش مۇھەررىرى بىر كۈنى ئۇشتۇمتۇت قېشىمغا كېلىپ مۇنداق دېدى:

— باشلىقىمىز ژۇرنىلىمىزدا سىزنىڭ تەرجىمھالىڭىزنى بېسىپ چىقىرىشنى ئۈمىد قىلىدۇ. بىز بۇنى ئۇلاپ بېرىش شەكلىدە چىقارماقچى، ھەمدەمدە بولۇپ بەرگەن بولسىڭىز.

ئۇنىڭ كېلىش مۇددىئاسىنى چۈشەنگەندىن كېيىن، مەن بۇنى دەرسلەرنىڭ بەك ئالدىراشلىقىنى باھانە قىلىپ چىرايلىقچە رەت قىلدىم، ئەمما ئۇ چىڭ تۇرۇۋالدى.

— سىز يېزىقچىلىق دەرسىدە بىر مۇنچە ماقالە يېزىپ بوپ-

سىزغۇ؟

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەيران بولدۇم.

ــ ھە! بۇ ئىشلارنىمۇ بىلىپ بوپسىز ـ دە!

ــ مەن مۇشۇ كەسىپنىڭ نېنىنى يەيمەن ئەمەسمۇ؟ ــ دېدى مۇخبىر كۆرەڭلىگەن ھالدا. ئۇ ئارقىدىنلا، ــ مەكتەپتە يازغان ماقالىلىرىڭىزنى ئاز ـ تولا ئۆزگەرتسىڭىزلا، ژۇرنالنىڭ تەلىپىگە لايىقلاشتۇرغىلى بولىدۇ. بۇ شۇنداق ئاسان ئىش، ــ دېدى.

مەن ئامالسىز «بالىلىق دەۋرىم» نىڭ ئەسلىي نۇسخىسىنى 3000 دوللارغا «ساھىبجامالىلار كىتاب ـ ژۇرنىلى» دا ئېلان قىلىشقا قوشۇلدۇم ھەمدە توختامغا قول قويدۇم. راستىمنى ئېيتسام، ئۇ چاغدا مەن 3000 دوللارغا قىزىقىپ قالغان، ئاز ـ تولا كۆرەڭلەپ، ئۆزۈمچە خۇش بولۇپ كەتكەن، شۇڭا ماقالىنىڭ ئاران يېرىمى يېزىلىپ پۈتكەنلىكىنى پۈتۈنلەي ئېسىمدىن چىقىرىپ قويغان، كېيىنكى يېرىمىنى يېزىشقا تۇرلۇك قىيىنچىلىقلارنىڭ بولىدىغانلىقىنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدىم. ئىشلار مۇشۇنداق بېكىتىلدى. ئىشلار باشتا خېلى ئوڭۇشلۇق يۈرۈشتى، ئەمما، كېيىن بېرىپ بېشىمنى ئوبدانلا قاتۇردى.

مەن نېمە يېزىشىمنى بىلمەيتتىم. تېخىمۇ يامىنى، كەسپىي يازغۇچى بولمىغانلىقىم ئۈچۈن قولۇمدىكى ماتېرىياللارنى قايسى يوسۇندا مۇڭاپىق تۇردە ئىشلەپ ژۇرنالنىڭ ئېھتىياجىغا لايىقلاشتۇرۇشنى بىلمەيتتىم، ھەتتاكى ئېلان قىلىنىش ۋاقتىنىڭ مۇھىملىقىغا قارىتا پۈتۈنلەي چۈشەنچەم يوق ئىدى. دېمەك، مەن بۇ كەسىپنىڭ ئەھلى ئەمەس ئىدىم.

ژۇرنالدىن ئەۋەتىلگەن «كېيىنكى ماقالىڭىزنى تېز ئەۋەتىڭ ياكى 6 ـ، 7 ـ بەتتە مۇناسىۋەت ئېنىق ئېپادىلەنمىگەن، دەرھال تېلېگرامما يوللاپ چۈشەنچە بېرىڭ» دېگەندەك تېلېگراممىنى تاپشۇرۇپ ئالغىنىمدا، تەمتىرەپ نېمە قىلارىمنى بىلمەي قالاتتىم.

تەلىيىمگە يارىشا، بىر سىنىپتىكى ساۋاقدىشىم رېينولىدا ماڭا بىرسىنى تونوشتۇردى.

— ئۇ ئۆي ئىگىسىنىڭ بىر سىنىپتا ئوقۇغان ساۋاقدىشى، ئۇ ئىنتايىن ئەقىللىق، ئۆتكۈر ھەم مەرد، چەۋەندازلارغا خاس روھقا ئىگە، كىشىلەرگىمۇ قىزغىن مۇئامىلە قىلىدۇ. ھاجىتى چۈشكەنلەرگە چوقۇم رەت قىلماي ھەمدەم بولىدۇ، — دېدى ئۇ.

شۇنداق قىلىپ ماتىس ئەپەندى بىلەن تونۇشۇپ قالدىم. ماتىس ئەپەندى خاربوت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى بولۇپ، شۇ چاغلاردا دېكلىش ئىنستىتۇتىدا قوشۇمچە دەرس بېرىۋاتقانىكەن، بۇنىڭدىن خەۋەرسىز ئىكەنمەن. رېينولىدانىڭ تونۇشتۇرۇشىنى ئاڭلاپ، مەندە ماتىسقا قارىتا دەسلەپكى قەدەمدە ياخشى تەسىرات پەيدا بولدى. كېيىنكى ئارىلىشىش جەريانىدا ماتىس ئەپەندىنىڭ رېينولىدا ئېيتقاندەك، ھەقىقەتەن زېرەك، پاراسەتلىك، كىشىلەرگە قىزغىن، ئوچۇق كىشى ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر بىلىپ يەتتىم. ئۇ قېيىنچىلىقىمنى ئۇققاندىن كېيىن، دەرھال ئىلىپ كەلگەن ماتېرىياللىرىمنى بىر قۇر كۆزدىن كەچۈردى. ئاندىن ئىنتايىن پۇختىلىق بىلەن ماڭا رەتلىشىپ بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن مەن ماقالىلەرنى ئۆز قەرەلىدە تاپشۇرۇپ تۇرغىتتىم.

ماتىس ئەپەندى تەپەككۇرى ئۆتكۈر، ھېسسىياتقا باي، كۆزگە كۆرۈنگەن ئەدەبىياتچى ئىدى. ماڭا نىسبەتەن ئېيتقاندا، شۇ چاغدا ئۇ ماڭا ياخشى، قەدىردان دوست ۋە ئىشىنىشكە ئەرزىيدىغان ئاكا بولدى. ئىشلىرىمدا ھەم كەم بولسا بولمايدىغان مەسلىھەتچىم بولدى. ئەگەر ھازىر يازغانلىرىم سەۋىيە جەھەتتە بۇرۇنقىغا يەتمەيدۇ دەپ قارالسا، مەن قىلچە ئەجەبلەنمەيمەن. چۈنكى، بۇ قېتىم ماتىس ئەپەندى يېزىقچىلىقىمغا ياردەملىشىپ بېرەلمىدى.

يۇقىرىدا مەن دېكلىفتا ئوقۇش جەريانىدا مېنى ھەممىدىن بەك قىينىغان ئىشنىڭ بىرى ئەمالار يېزىقىدىكى ئوقۇشلۇقنىڭ

يوقلۇقى، يەنە بىرى ۋاقىت تەقسىماتىنى قىلىشنىڭ قىيىن بول-
غانلىقىنى ئېيتىپ ئۆتكەنىدىم. دەرستىن سىرتقى تاپشۇرۇقلارنى
سۇللىۋان مۇئەللىم قول تىلى بىلەن ماڭا سۆزمۇ سۆز، جۈملىمۇ
جۈملە ئېيتىپ بېرىدىغان بولغاچقا، مەن ھەمىشە تۈن يېرىمىغىچە
ئۆگىنىش قىلاتتىم. ھالبۇكى، بۇ چاغدا باشقا ئوقۇغۇچىلار چۈش
قوينىدا بەھۇزۇر سەيلە قىلاتتى. لوج مۇئەللىم بىلەن ۋېدۇ
مۇئەللىمۇ مېنىڭ دەرسلىكلىرىمگە بەلگە قويۇپ بېرەتتى. بە-
راق، بەزى مۇئەللىملەر ماڭا قانداق ئۆگىنىشىم كېرەكلىكىنى
دەپ بەرمىگەچكە، كۆپ ھاللاردا دەرسلەرگە يېتىشىپ بولالمايت-
تىم.

ھازىر قىزىل كرېست جەمئىيىتى ئەمالار ئۈچۈن ئەمالار
كىتابىدىن مىڭلاپ نەشر قىلدۇردى. (تەھرىر ئىلاۋىسى: بۇ
1928 ـ يىلدىكى سانىنى كۆرسىتىدۇ) . شۇڭا، نۇرغۇن كىتابلار-
نى ئوقۇغىلى بولىدۇ. بىراق، ئۆز ۋاقتىدا ئەمالار يېزىقىدىكى
كىتابلار ئوتتۇزدىن ئاشمايتتى. شۇنداق بولغاچقا، بۇ كىتابلار
مەن ئۈچۈن بىباھا گۆھەر ھېسابلىناتتى. مەن بېشىمنى ئىچىمگە
تىقىپ، بۇ كىتابلارنى قوللىرىم بىلەن «ئوقۇپ» دىسىپرىتاتسە-
يەم ئۈچۈن ماتېرىيال توپلىغان، چوڭ ـ كىچىك ئىمتىھانلارغا
تەييارلىق قىلغانىدىم. ھەر قېتىم ئەمالار يېزىقىدىكى كىتابلارنى
ئوقۇغىنىمدا، ھەمىشە ھازىر مەن باشقىلارنىڭ ياردىمىسىز ئۆزۈم
كىتاب كۆرۈپ، تىرىشچانلىق كۆرسىتەلەيدىغان بولدۇم دەپ ئوي-
لاپ، كۆڭلۈم بۆلەكچە ئېچىلىپ قالاتتى.

كەسىپىي ئۆگىنىش جەھەتتە مەن ئەدەبىيات ياكى تارىخلارنى
قىلچە كۆچىمەستىن ئوقۇيالايتتىم ۋە چۈشىنەلەيتتىم. بۇ بەلكىم
مېنىڭ بالىلىق دەۋرىمدىكى تۇرمۇش تەجرىبىلىرىم بىلەن مۇنا-
سىۋەتلىك بولسا كېرەك. چۈنكى، مەن ئالىي مەكتەپكە كىرىپ
ئوقۇشتىن بۇرۇنلا نۇرغۇنلىغان ئېسىل، تەسەۋۋۇرغا باي، بىلىم
خاراكتېرى كۈچلۈك ئەسەرلەرنى ئوقۇغانىدىم. شۇڭا، بۇ دەرس-

لەرنى زور قىزىقىش بىلەن بېرىلىپ ئوقۇدۇم، نەتىجىلىرىمۇ ئىنتايىن ياخشى بولدى. بۇلارنى ھازىر ئويلىسام ئۆزۈمنىڭ بەك-مۇ تەلەيلىك ئىكەنلىكىمدىن خۇش بولىمەن.

بىردىنبىر ئەپسۇسلىنىدىغىنىم شۇكى، ئالىي مەكتەپتىكى ۋاقتىمدا پروفېسسورلار بىلەن يەنمۇ كۆپ ئالاقىدە بولالمىدىم ۋە پىكىر ئالماشتۇرالمىدىم. كۆپلىگەن پروفېسسورلارنىڭ دەر-سىنى مەن خۇددى پاتېفوننى ئاڭلىغاندەك مېخانىك ھالدا ئاڭلاپلا ئۆتكۈزدۇم. مەكتەپ مۇدىرى، پروفېسسور بىرگۈسنىڭ ئۆيى ماڭا قوشنا بولسىمۇ، مەن ئۆزلۈكسىدىن ئۇنىڭ ئۆيىگە بىرەر قېتىممۇ كىرىپ باقمىدىم. ئوقۇش پۈتتۈرۈش دىپلومىمغا ئىمزا قويغان دوكتور ئېدىۋارت بىلەنمۇ بىرەر سەۋەب بولمىغان ئەھۋالدا كۆ-رۈشمىدىم. يېزىقچىلىق دەرسىمگە يېتەكچىلىك قىلىدىغان پرو-فېسسور كوبلان، «ئىلىزابېت دەۋرىدىكى ئەدەبىيات» دەرسى بې-رىدىغان دوكتور نېلسون، نېمىس تىلى دەرسىنى بېرىدىغان پروفېسسور پاتربېيت قاتارلىقلار مېنى ئانچە - مۇنچە چاي ئىچىش-كە چاقىرىپ قويياتتى. مەكتەپ سىرتىدا ئۇچرىشىپ قالساقمۇ ئىنتايىن قىزغىن، مۇلايىم مۇئامىلە قىلاتتى.

فىزىئولوگىيىلىك ھالىتىم باشقىلاردىن پەرقلىق بولغانلىقى ئۈچۈن، سىنىپتىكى ساۋاقداشلىرىم بىلەن بەك ئارىلىشىپ، بىل-لە ئويناپ كۈلەلمەيتتىم. بىراق، كۆپچىلىك يەنىلا تۇرلۇك شە-كىللەردە مەن بىلەن ئالاقىدە بولاتتى ۋە پىكىر ئالماشتۇرۇپ تۇراتتى. سىنىپىمىزدىكى ساۋاقداشلار دائىم بىرلىكتە سىرتتىكى ئاشخانىلارغا بېرىپ ساندۋىچ يەپ، كولا ئىچىپ كېلەتتى. ھەم-مىسى مېنى ئارىغا ئېلىپ ئولتۇرۇپ، تۇرلۇك قىزىق ئىشلارنى سۆزلەپ مېنى كۈلدۈرەتتى. ساۋاقداشلىرىم تېخى مېنى مۇئاۋىن سىنىپ باشلىقى قىلىپ سايلىدى.

ئىشىنىمەنكى، مېنىڭ ئالىي مەكتەپتىكى تۇرمۇشۇم، دەرسلەرنى ئۆگىنىشكە باشقىلارغا قارىغاندا كۆپرەك ۋاقىت سەرپ

قىلغان، دەرسلەر ئېغىر كېلىۋاتقاندەك ھېسسىياتتا بولغىنىمنى ھېسابقا ئالمىغاندا، باشقا ساۋاقداشلارغا ئوخشاشلا ناھايىتى مول ۋە رەڭدارلىققا ئىگە بولدى.

بىر كۈنى دوستلىرىم ماڭا:

— خېلىبۇ، بىروكلىن ئاۋات رايونىدىكى دوستىمىزنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئويناپ كېلەيلىمۇ؟ — دېدى. لېكىن، بىز ئاخىرىدا بوستوندىكى «تىرل» ئىتلىرى بىلەن تولغان كاتتا ماگىزىنغا باردۇق. ئىتلار مېنى ناھايىتى قىزغىن كۈتۈۋالدى. بولۇپمۇ گراف توماس ناملىق ئىت ماڭا تولىمۇ يېقىنچىلىق قىلدى. بۇ ئىت بەك چىرايلىقمۇ ئەمەس، ئەمما بەك ئەركە ئىدى. يېنىمدا ياۋاش، رايىش قىياپەتتە تۇرغان بىلەن، سىلاپ قويۇۋىدىم، ئۇ خۇشال بولۇپ قۇيرۇق شىپاڭشىتىپ، بوش قاۋاپ كەتتى.

— ھەي! گراف توماس، خېلىبىنى ياخشى كۆرەمسەن؟ خېلىبۇ، سىزمۇ بۇ ئىتنى ياقتۇردىڭىزمۇ؟ — دەپ سوردى دوستلىرىم.

مەنمۇ دەرھاللا جاۋاب بەردىم:

— ھەئە، بۇ ئىت ماڭا بەك ياقتى!

— ئۇنداق بولسا بۇ ئىتنى سىزگە سوۋغا قىلايلى، بۇ بىز كۆپچىلىكنىڭ سىزگە قىلغان سوۋغىتىمىز بولۇپ قالسۇن، — دېدى دوستلىرىم.

توماس كۆپچىلىكنىڭ قىلىشۋاتقان سۆزلىرىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋاتقاندەك، ئەتراپىمدا پىرقىراپ يۈردى.

گراف توماس سەل تىنچلانغاندىن كېيىن، مەن:

— گراف دېگەندەك ناملارنى پەقەت ياقتۇرمايمەن. چۈنكى، بۇ ناملار ئادەمگە بەكلا ئېغىزگە ئېسىلغاندەك ئاڭلىنىدىكەن، — دېدىم.

بۇ گەپنى دېيىشىمگە ئىت گېپىمنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بىر چەتتە ئولتۇرۇپ، ئۇنچىقارماي جىمىپلا كەتتى.

ـــ قاراڭلار، فىت دېگەن ئىسسىم قانداقراق؟

بۇ گەپ بىلەن تەڭ گراف توماس گويا بۇنىڭغا پۈتۈنلەي قوشۇلغاندەك، خۇشال بولۇپ كەتتى ۋە ئۇچ قېتىم موللاق ئاتىتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىتنى كونچودىكى ئۆيۈمگە ئېلىپ كەلدىم.

شۇ چاغدا بىز كۇلتىس كوچىسى 14 ـ نومۇردىن بىر ئۆينىڭ بىر قىسمىنى ئىجارىگە ئېلىپ ئولتۇرۇۋاتاتتۇق. بۇ ئۆي ئەسلىي ھەشەمەتلىك ئىمارەت بولۇپ، ناھايىتى مەنزىرىلىك، چىرايلىق بىر دۆڭگە سېلىنغان، تۆت ئەتراپىدا ياپيېشىل دەل ـ دەرەخلەر ياشناپ تۇرغانىكەن. ئۆينىڭ ئالدى دەرۋازىسى چوڭ يولغا قاراپ تۇرسىمۇ، ئۆيلەر تولىمۇ ئىچكىرى بولغاچقا، چوڭ يولدىن ئۆتكەن ماشىنىلارنىڭ ئاۋازى ئاساسەن ئاڭلانمايتتى.

ئۆينىڭ كەينى كەڭرى گۈلزارلىق بولۇپ، ئۆي ئىگىسى ئۈچ رەڭدە ئېچىلىدىغان رۇخسەتۇل، قوغۇنگۈل قاتارلىق ھەر خىل گۈللەرنى تېرىۋەتكەنىدى. ئۆي كۆپىنچە گۈللەرنىڭ خۇش ھىدى بىلەن تولاتتى. ھەركۈنى ئەتىگەنلىكى چىرايلىق كىيىنگەن ئىتالىيىلىك قىز كېلىپ گۈللەرنى ئۈزۈپ، بازارغا ئاپىرىپ ساتاتتى. بىز ھەمىشە ئاشۇ ئىتالىيىلىك قىزنىڭ شوخ كۈلكىسى ۋە لەرزان، يېقىملىق ناخشا ساداسى ئىچىدە ئويغىناتتۇق ـ دە، گويا ئۆزىمىزنى ئىتالىيە زېمىنىدىكى بىر كەنتتە تۇرۇۋاتقاندەك سېزەتتۇق.

كۇلتىستا تۇرغان مەزگىلدە بىز خاربوت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە ياش لېكتورلار بىلەن تونۇشتۇق. كۆپچىلىك خۇشال، ئىناق ـ ئىتتىپاق ئۆتتۇپ، قەدىردان دوستلاردىن بولۇپ كەتتۇق. ئۇلاردىن فىلىپ سىمىت ئەپەندى ۋاشىنگتون دۆلەتلىك گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش ئورنى ئالياسكا بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولۇپ، ئۇنىڭ خانىمى ئەڭ ياخشى ساۋاقداشلىرىمنىڭ بىرى رېينولىدا ئىدى. رېينولىدا ئىككىمىز ئىنتايىن يېقىن دوست ئىدۇق.

ھەرقېتىم سۇللىۋان خانىمنىڭ مىجەزى يوق بولۇپ قالغان چاغ-لاردا، ئۇنىڭ ئورنىدا ئۇ دەرس تەكرارلىشىمغا ياردەملىشەتتى، مېنى سىنىپلارغا ئاپىراتتى.

بۇ ئەزالارنىڭ ئىچىدە جون ماتىس ئەپەندىمۇ بار بولۇپ، ئۇ بىر مەزگىل ماڭا روھىي ۋە تۇرمۇش جەھەتتە تۈۋرۈك بولدى، كېيىن ئۇ سۇللىۋان خېنىم بىلەن توي قىلدى. ياشلار ئاجايىپ جۇشقۇن، روھلۇق، كۆتۈرەڭگۇ، تىتىك كېلىدىكەن. شۇڭا، بىز كۆپىنچە ۋېزا يولىدا بىر ماڭساق ئون چاقىرىملاپ مېڭىپمۇ ھارغىنلىق ھېس قىلمايتتۇق. بەزىدە ئۇچ كىشىلىك ئورۇندۇقى بار ۋېلىسىپىتتەكە مىنىپ سەيلىگە چىقىپ قىرىق چاقىرىم يىراق-لارغا بېرىپ پۈخادىن چىققۇچە ئويناپ، ئاندىن كەيپىمىز چاغ ھالەتتە ئۆيگە قايتاتتۇق. ئۇ غەمسىز يايرىغان ئالامەت ئېسىل چاغلار ئىدى. نېمە ئىش قىلمايلى كۆڭلىمىز يايرايتتى، قانداق ئويۇن ئوينىمايلى، ئالەمچە خۇشال بولاتتۇق. ياشلارنىڭ نەزىرى-دە، تەبىئەتتىكى جىمىكى نەرسە - دەرەخ شاخلىرىنىڭ ئۇچلىرىدا جىلۋە قىلغان ئىللىق كۈز قۇياشى، توپ - توپ بولۇپ بەكمۇ چىرايلىق رەت تۈزۈپ جەنۇبقا قاراپ ئۇچقان ئۇچار قاناتلار، قىشلىق ئوزۇقلۇق غەملەش كويىدا ياڭاق توشۇش بىلەن ئالدىراش يۈرگەن تىيىنلار، مەي باغلاپ پىشىپ يەرگە توروكلاپ چۈشكەن مېۋىلەر، ئۆستەڭ بويىدىكى شاپتۇل چېچىكى رەڭلىك چىرايلىق گۈللەر ھەمدە ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان سۈپسۈزۈك دەريا سۈلىرى شۇقەدەر گۈزەل ئىدى، ئادەمگە شۇقەدەر زوق بېغىشلايتتى، يۈرەكلەرنى شۇنچىلىك ياشىنىتاتتى.

قىشنىڭ ھاۋا ئوچۇق، ئايدىڭ كېچىلىرى بىز مەپە كىرا قىلىپ ئۇيان - بۇيانلارنى سەيلە قىلاتتۇق ياكى تاغقا چىقىپ چانا تېيىلاتتۇق. دالىلاردا ئاجايىپ شوخ ئويۇنلارنى ئويناياتتۇق ياكى بولمىسا قەھۋەخانىلاردا جەمجىت ئولتۇرۇپ، پۈرقىراپ ھور كۆ-تۈرۈلۈپ تۇرغان مەززىلىك قەھۋە ئىچەتتۇق، قارىسىلا ئىشتىھا

قوزغىلىدىغان تاماقلارنى يەيتتۇق، شادلىقسىز ئىچسىزگە پاتماي قالاتتى.

قىش كېچىسى ئۇزۇن بولىدۇ. بەزىدە بىز ئۇدا بىر قانچە كېچە لاۋۇلداپ ئۇلۇغ ئوت كۆيۈۋاتقان مەشنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ كولا ئىچىپ، ئاقبالداق يېگەچ ھەرخىل پاراڭلارنى قىلىشاتتۇق. جەمئىيەت، ئەدەبىيات، پەلسەپە جەھەتتىكى تۇرلۇك مەسىلىلەر ئۈستىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزەتتۇق. قايسى مەسىلە ئۈستىدە سۆزلەشمەيلى، تېگى - تەكتىگە يېتىشكە ئامراق ئىدۇق.

بىز بىر توپ ياشلار مۇستەقىل پىكىر قىلىشنى بىلىۋالىدۇق. ھەققانىيەت تۈيغۇسىنىڭ كۈچلۈكلۈكى، جەمئىيەتتىكى رەزىل كۈچلەرنى، قاراڭغۇ تەرەپلەرنى ياقتۇرماسلىق، تىنچلىقنى سۆيۈش، ئىنسانلارنى سۆيۈش جەھەتتە ھەممىمىزنىڭ پىكرى بىر يەردىن چىقاتتى. ئەمما، قۇربىمىز تايىنلىق، تۈپكى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش قولىمىزدىن كەلمەيدىغان بولغاچقا، ئەمەلىي ئىشتىن نوقۇل مۇلاھىزە كۆپرەك ئىدى. ئوتوپىيىلىك ئىدىيە بەرپا قىلىشنىڭمۇ ھېچ ئەھمىيىتى يوق ئىدى. بىراق، ھېچكىممۇ ئوخشىمىغان پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا پېتىنالمايتتى. بەزى قىزىق قان رادىكال ياشلار دۇئېلغا چۇشۇش ئۈچۈن «ساتقىن» لارنى ئىزدەپ يۈرەتتى.

ياشلىق نۇرى شۇقەدەر چاقناق، پارلاقكى، ئادەم تىك بېقىپ قاراشقا پېتىنالمايدۇ. ياشلىقتىكى ھېچنېمىدىن قورقماسلىقتەك قارامىلىق، باتۇرلۇققا ئادەمنىڭ تولىمۇ زوقى كېلىدۇ. ھېلىمۇ ئېسىمدە، بىز بىر قېتىم پىيادە يىراق بىر يەرگە باردۇق. گۈركىرەپ قاتتىق بوران چىقىپ شىلەپەمنى ئۈچۈرۈپ كەتتى. يەنە بىر قېتىم 4 - ئايلار بولسا كېرەك، بىز يەنە پىيادە يولغا چىقتۇق. توساتتىن شارقىراپ قاتتىق يامغۇر يېغىپ كېتىۋىدى، نەچىمىز كىچىككىنە يامغۇرلۇق ئىچىگە پاتمىغانغا قارىماي تەقىلدۇق. 5 - ئايدا، كۆپچىلىك دالىغا چىقىپ بۆلدۇرگەن تەر-

دۇق.

توۋا! مەن تېخى قېرىلىق يېشىغا يەتمىدىم. شۇنداق تۇرۇپ نېمىشقا ھەدىسە بالىلىق، ياشلىق دەۋرىمنى ئەسلەپ كېتىمەن - ھە!

تۆت يىللىق ئالىي مەكتەپ ھاياتىم مانا مۇشۇنداق خۇشال - خۇراملىق ئىچىدە بىلىنمەيلا تۈگەپ قالدى. ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىملىرىمۇ مانا ئاخىر ئېچىلدى. شۇ چاغدىكى گېزىتلەردە مەن بىلەن سۇللىۋان مۇئەللىمنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمىدىكى كۆرۈنۈشلىرىمىز ئېلان قىلىندى. بىر گېزىت مۇنداق دەپ خەۋەر قىلغانىدى:

«ئوقۇش پۈتتۈرۈش زالى بۈگۈن ئادەم بىلەن لىق تولغاندى، مۇراسىمغا قاتناشقان ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى دىپلوم ئالىدۇ، ئەلۋەتتە. ئەمما، مېھمانلارنىڭ دىققەتى ناھايىتى گۈزەل، نەتىجىسى ئالاھىدە ياخشى ئەما قىز خېلىن كېللېرغا مەركەزلەشتى. بۇ قىزغا ئۈزۈندىن بۇيان جاپا - مۇشەققەتتىن قاچماي ياردەم بېرىپ كەلگەن مۇئەللىمى سۇللىۋان خېنىمۇ بۇ شەرەپتىن تەڭ بەھرىمەن بولدى. مۇراسىم باشقۇرغۇچى خېلىن كېللېرنىڭ ئىسمىنى ئوقۇغاندا، پۈتۈن مەيداندا گۈلدۇراس ئالقىش ياڭرىدى. بۇ قىز ئالىي مەكتەپ دەرسلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئەلا نەتىجە بىلەن ئوقۇپ پۈتتۈردى. شۇنىڭدەك ئۇنىڭ ئەنگلىيە ئەدەبىياتى دەرسلىكىدىكى ئىپادىسى تېخىمۇ كۆرۈنەرلىك بولدى. ئۇ بۇ نەتىجىلىرى بىلەن مەكتەپ رەھبەرلىرى، ئوقۇتقۇچىلىرى ۋە ساۋاقداشلىرىنىڭ ماختىشىغا، ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى».

سۇللىۋان مۇئەللىم مېنىڭ ئەنگلىيە ئەدەبىياتى دەرسىدە يۇقىرى نومۇر ئالغانلىقىمدىن ئىنتايىن سۆيۈنۈپ كەتتى. لېكىن، بۇ نەتىجە پۈتۈنلەي ئۇنىڭغا مەنسۇپ. مۇشۇ ئىككى پاكىتىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، گېزىتتە خەۋەر قىلىنغانلىرى پۈتۈنلەي

كۆپتۈرمە، يالغان گەپلەر، بۇنداق بولۇشى، مېنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمىغا قاتنىشىش ئۈچۈن ئالاھىدە كەلگەنلەر بەش - ئالتىلا ئادەم بولۇپ، ئۇ كۈنكى مېھمانلارمۇ مۇخبىر خەۋەر قىلغاندەك ئۇنچە كۆپ ئەمەس ئىدى. ئاپامنىڭ كېسەل سەۋەبىدىن ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمىغا قاتنىشالمىغانلىقىدىن كۆڭلۈم يېرىم بولدى. مەكتەپ مۇدىرىمىز رەسمىيەت يۈزىسىدىن لا نەچچە ئېغىز سۆز قىلدى، ئەمما مەن بىلەن سۇللىۋان مۇئەللىمنى ئالايىتەن تىلغا ئالمىدى، باشقا ئوقۇتقۇچىلارمۇ يوپۇرۇلۇپ كېلىپ مېنى تەبرىكلىمىدى. ئۇنىڭدىن باشقا، مەن دىپلوم ئالغىلى سەھنىگە چىققاندىمۇ، گېزىتتە يېزىلغان «گۈلدۇراس ئالقىشلار» يالقۇراپ كەتمىدى. قىسقىسى، ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمى گېزىتتە تەسۋىرلەنگەندەك مىسلىسىز دەرىجىدە داغدۇغىلىق بولمىدى.

بەزى ساۋاقداشلار سۇللىۋان مۇئەللىمگە ناھەقچىلىق بولدى، دەپ رەنجىشتى. ئۇلار مۇراسىم كىيىملىرىنى سالغاچ:

— تازىمۇ قاملاشمىغان ئىش بولدى. سۇللىۋان مۇئەللىمگىمۇ ئىلمىي ئۇنۋان بېرىلىشى كېرەك ئىدى، — دەيىشتى.

ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، سۇللىۋان مۇئەللىم مېنى زالدىن ئاچىقتى. بىز بىۋاستە نېۋىنگلاننىڭكى لېنىشاغا بارىدىغان ماشىنىغا چىقتۇق. ئۇ يەر بىز بېرىپ تۇرۇشنى پىلانلىغان جاي ئىدى.

شۇ كۈنى ئاخشىمى، مەن دوستلىرىم بىلەن ئورومونا پوئاگا كۆلىدە قولۇاق سەيلىسى قىلدىم. يۇلتۇزلار كۆز قىسىشقان كۆك ئاستىدىكى جىمجىت كۆلدە بۇ دۇنيانىڭ بارلىق دەرد - ئەلەم، خوشلۇق، خاپىلىقلىرىنى ۋاقتىنچە ئۇنتۇدۇم.

ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمىنى كۆپتۈرۈپ ئېلان قىلغان گېزىت يەنە مۇنۇلارنى خەۋەر قىلدى: «بوستون شەھىرى شەھەرلىك ھۆكۈمىتى لېنىشادىكى كاتتا بىر قورو - جايىنى خېلىنغا

سوۋغا قىلدى. بۇ ناھايىتى كەڭرى، يوغان قورو، ئۇنىڭ ئىچىدە-كى ئۆيلەر كىشىلەر خېلىنغا سوۋغا قىلغان مىس ھەيكەللەر بىلەن توشتى. خېلىن يەنە تۇمەنلىگەن كىتابلار بىلەن تولغان غايەت چوڭ بىر كۇتۇپخانىغا ئىگە بولدى. ئۇنىڭدا ئۇ بەئەينى كىتاب شەھىرىدە تۇرغاندەك بولىدۇ. ئۇنىڭ تۇرمۇشى ئىنتايىن بايلىشات، كۆڭۈللۈك ئۆتمەكتە».

بۇنىڭ ھەممىسى قۇرۇق گەپ. مەن ۋە سۇللىۋان مۇئەللىم نەدىمۇ ھەشەمەتلىك كاتتا قورو - جايدا ئولتۇرىمىز دەيسىلەر؟ ئەمەلىيەتتە بىزنىڭ ئۆيىمىز خېلى بۇرۇن سېتىۋالغان قەدىمىي بىر دېھقان ئۆيى. ئۆينىڭ ئەتراپى تاشلىنىپ كەتكىنىگە ئۇزۇن بولغان يەتتە مو ئېتىز، مۇئەللىم سۇت سېغىش مەيدانى بىلەن فار فۇر بۇيۇملار قويۇلغان ئامبار ئۆينى تېشىپ بىرلەشتۇرۇپ چوڭ ئۆيگە ئايلاندۇرۇپ، كۇتۇپخانا قىلدى. ئۇنىڭدا ئەمالار يېزى-قىدىكى بىرەر يۈزدەك كىتابلار بار. ئۆيلەر، جاھازىلار ئاددىي بولسىمۇ، مەن بۇ يەردىن تولۇق رازى بولدۇم. چۈنكى، بۇ يەرگە قۇياش نۇرى تولۇق چۈشىدۇ. شەرق، غەرب تەرەپتىكى دېرىزى-لەرگە گۈل قويغىلى بولىدۇ. يەنە يىراقتىكى قارىغايلار كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ئىككى قاناتلىق ئەينەك ئىشىك بار. سۇللىۋان مۇئەل-لىم يەنە مېنى كەيپىي چاغ ۋاقىتلاردا چىقىپ ئايلانسۇن دەپ ھۇجرامنىڭ يېنىغا چاققانغىنا بالكون چىقىرىپ بەردى.

مانا مۇشۇ بالكوندا مەن قۇشلارنىڭ «مۇھەببەت ناخشىلىرى» نى تۇنجى قېتىم ئاڭلىدىم. بىر كۈنى بالكوندىكى مەيىن شامالدىن ھۇزۇرلىنىپ ھۇجرىغا كىرگۈم كەلمەي خېلى ئۇزۇن ئولتۇر-دۇم. بالكوننىڭ جەنۇب تەرىپىگە ياماشقاق ئۆسۈملۈكلەرنى تېرە-ۋەتكەن بولۇپ، بۇلار ۋاداكتىن ئارتىلىپ چىققانىدى. شىمال تەرىپىدە ئالما دەرەخلىرى بار بولۇپ، ئالما دەرەخلىرى چېچەكلە-گەندە ئەتراپ خۇش ھىدقا تولاتتى.

ئۇشتۇمتۇت، ۋادەكنى تۇتۇپ تۇرغان قوللىرىمدا نازۇك بىر

تىترەش سېزىمى پەيدا بولدى. بۇ سېزىم قولۇمنى مۇزىكانتىنىڭ گېلىغا قويغان چاغدىكىگە ئوخشايتتى. بۇ تىترەش بىردەم، بىر-دەم بولۇپ، بىردەم تىترەيتتى، بىردەم توختايتتى. توختىغان مەلۇم چاغدا گۇلنىڭ بىر تال بەرگى يۇزۇمنى بوش سىپىلاپ يەرگە چۈشەتتى. شۇئان يا بىرەر قۇش ئۇچۇپ كېلىپ ياكى شامال چىقىپ گۇل بەرگىنى تۆكۈۋاتىدۇ، دەپ ئويلىدىم. مەن تۇرلۇك قىياسلاردا بولۇۋاتقىنىمدا، ۋادەك يەنە تىترەشكە باشلىدى.

— بۇ زادى نېمە ئىشتۇ؟

مەن خىيالغا چۆكۈپ، پۈتۈن ۋۇجۇدۇم بىلەن سېزىمىمنى تىكشاپ جىممىدە تۇردۇم. بىر چاغدا سۇللىۋان مۇئەللىم دېرىزىدىن قولىنى چىقىرىپ مېنى مىدىرلىماسلىققا ئىشارەت قىلدى ھەمدە قولۇمنى تۇتۇپ:

— يېنىڭىزدىكى ۋادەككە بىر قۇش قونۇپتۇ. سەللا مىدىرلىسىڭىز ئۇچۇپ كېتىدۇ. شۇڭا جىم تۇرۇڭ، ھەرگىز مىدىرلىماڭ، — دېدى.

مەن قۇشنىڭ سايرىشىغا زەن سېلىپ ئاخىر ئۇنىڭ سايرىشىدىكى رىتىم ۋە ئاھاڭنى پەرق ئېتىۋالدىم. شۇنىڭدەك بۇ سايراشنىڭ بارا ـ بارا ئۇنلۇك ۋە تېز بولۇۋاتقانلىقىنى سەزدىم.

سۇللىۋان مۇئەللىم ماڭا يەنە مۇنداق ئۇچۇر يوللىدى:

— بۇ قۇشنىڭ ئاشقى ئالما شېخىدا تۇرۇپ ئۇنىڭغا جور بولۇپ بېرىۋاتىدۇ. بۇ قۇشنىڭ ئالما شېخىدا تۇرغىنىغا خېلى ئۇزۇن بولغان بولسا كېرەك، ئوھو، قاراڭ، مانا ئۇلار ھازىر بىرلىكتە قوش ئاۋازلىق ناخشا توۋلاشقا باشلىدى.

بىر ئازدىن كېيىن ئۇ يەنە:

— ھازىر ئىككى قۇش ئالما شېخىدا ئولتۇرۇپ، ئۆز ئارا كۆڭۈل ئىزھار قىلىشىۋاتىدۇ، — دېدى.

بۇ دېھقان ئۆيىنى مەن بۇنىڭدىن ئون يىل ئىلگىرى سىبلىن

ئەپەندى ماڭا سوۋغا قىلغان قەنت شىركىتىنىڭ پېيىغا ئالماش-
تۇرغانىدىم.

بىز ئەڭ ئېغىر كۈنگە قالغاندا، سىبىلىن ئەپەندى بىزگە
ياردەم قولىنى سۇنغانىدى. سىبىلىن ئەپەندىنى تۇنجى قېتىم توق-
قۇز ياش ۋاقتىمدا كۆرگەن، ئۇ بالا چولپان لىتنى ئېلىپ كېلىپ
بىز بىلەن ئوينىغانىدى. شۇ چاغدا بۇ بالا چولپان تىياتىر «كىـ-
چىك مەلىكە» دە رول ئېلىپ ئوينىۋاتاتتى. شۇنىڭدىن كېيىن،
سىبىلىن ئەپەندى بىز قىيىنچىلىققا يولۇققان ھامان پۈتۈن كۈچى
بىلەن بىزگە ياردەم بەردى ھەمدە دائىم بوگىنىس ئەمالار مەكتە-
پىگە كېلىپ بىزنى يوقلاپ تۇردى.

ئۇ ھەرقېتىم كەلگەندە، ئەتىرگۈل، پېچىنە، مېۋە ئالغاچ
كېلىپ كۆپچىلىككە تارقىتىپ بېرەتتى. بەزىدە كۆپچىلىككە تا-
ماق ئېلىپ بېرىپ مېھمان قىلاتتى ياكى پەيتون كىرا قىلىپ
بىزنى سەيلە قىلدۇراتتى. بالا چولپان لىتمۇ بىز بىلەن بىللە
بولاتتى.

لىت ناھايىتى چىرايلىق، ئوماق، شوخ قىزچاق ئىدى.
سىبىلىن ئەپەندى دائىم ئىككىمىزگە:

ــ ئىككىڭلار مېنىڭ ئەڭ ئامراق قىزلىرىم، ــ دەيتتى،
ئاندىن ئىككىمىزنىڭ ئويۇنىغا زوقى بىلەن قاراپ ئولتۇراتتى.

ئۇ چاغدا، مەن باشقىلار بىلەن قانداق سۆزلىشىشنى ئۆگە-
نىۋالاتتىم. ئەمما، سىبىلىن ئەپەندى ھەمىشە دېگەنلىرىنى ئانچە
ئاڭقىرالمايتتى، بۇنىڭدىن تولىمۇ كۆڭلۈم يېرىم بولاتتى.

بىر كۈنى مەن سىبىلىن ئەپەندىنى تازا بىر خۇش قىلىۋتەي،
دېگەن ئوي بىلەن «لىت» دېگەن ئىسىمنى ئالايىتەن تەكرار دەپ
مەشىق قىلدىم. شۇنچىلىك تىرىشچانلىق كۆرسىتىپمۇ لىتنىڭ
تولۇق ئىسمىنى ئوبدان دېيەلمەي، جىلى بولغىنىمدىن يىغلاپ
تاشلىدىم. سىبىلىن ئەپەندى كەلگەندە، مەن ئۇنىڭغا مەشىق نەتە-
جىلىرىنى نامايان قىلاي دەپ كۆپ قېتىم تەكرار سۆزلەپ،

ئاخىر ئۇنىڭغا سۆزۈملى ئاران دېگەندە ئۇقتۇرالىدىم. بۇنىڭدىن شۇنچىلىك خۇشال بولدۇم ۋە ھاياجانلاندىمكى، شۇ چاغدىكى ھايا-جانلىق كەيپىياتىمنى ھازىرغىچە ئۇنتۇيالمىدىم.

شۇنىڭدىن كېيىن، مەن كۆڭلۈمدىكى سۆزلەرنى ئېنىق ئىپادىلەپ بېرەلمىگەن ياكى ئەتراپ شاۋقون - سۇرەنلىك بولۇپ، سىبىلىن ئەپەندى بىلەن چۈشىنىش ھاسىل قىلىپ بىكىر ئالماش-تۇرۇشقا ئامال بولمىغان چاغلاردا، ئۇ مېنى چىلىك قۇچاقلاپ، سىلىق ئاھاڭدا سۆزلەپ ماڭا تەسەللى بېرەتتى:

— سۆزلىرىڭىزنى تازا چۈشىنەلمىدىم. بىراق، سىزنى ياخشى كۆرىمەن. سىزنى مەڭگۈ ياخشى كۆرىمەن.

سىبىلىن ئەپەندى تاكى ژاپات بولغانغا قەدەر، سۇللىۋان مۇئەللىم ئىككىسىزگە ھەرئايدا تۇرمۇش پۇلىنى ئۆكسىتمەي ئە-ۋەتىپ بەردى. ئۇ قەنت كارخانىسىنىڭ پاي چېكىنى بىزگە سوۋغا قىلغان چاغدا، لازىم بولغاندا ئۇنى سېتىۋەتسەڭلار بولىدۇ، دەپ تاپىلىغانىدى. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، مۇئەللىم ۋە مەن بۇ ئۆيگە بىرىنچى قېتىم ئاياغ قويغان، دېرىزىلەرنى ئېچىپ، يېڭى تۇرمۇشىمىزنى باشلىغان چاغدا، سىبىلىن ئەپەندى گويا بىز بىلەن بىللىدەك ھېسسىياتتا بولۇشتىن خالىي بولالمىدۇق.

مەن ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ئىككىنچى يىلى، يەنى 1905 - يىلى 5 - ئاينىڭ 2 - كۈنى سۇللىۋان خېنىم بىلەن ماتسى ئەپەندى توي قىلدى. مەن ئۇزۇندىن بېرى سۇللىۋان خېنىمنىڭ ياخشى بىر ئادەم بىلەن تېپىشىپ، بەختىيار، كۆڭۈل-دىكىدەك تۇرمۇشقا ئىگە بولۇشىنى ئارزۇ قىلىپ كەلگەنىدىم. شۇڭلاشقا، ئۇلارنىڭ توي قىلغىنىغا مەن چىن يۈرىكىمدىن خۇ-شال بولدۇم ۋە ئۇلارغا يۈرىكىمنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن مەڭگۈ-لۈك بەخت تىلىدىم.

توي مۇراسىمىغا دوستىمىز ئېدۋارد خار رىياسەتچىلىك قىل-دى. توي مۇراسىمى ئاق رەڭلىك چىرايلىق بىر ئۆيدە ئۆتكۈزۈل-

دى. يېگى ئەر - خوتۇنلار تويدىن كېيىن شېرىن ئاي ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن يېگى ئورلىنىغا كەتتى. ئاپام مېنى ئېلىپ دەم ئېلىش ئۈچۈن جەنۇبقا قايتتى.

يەتتە، سەككىز كۈندىن كېيىن، ماتسى ئەپەندى بىلەن سۆلـ
ئۇان خېنىم ئاپام ئىككىمىز تۇرۇۋاتقان مېھمانخانىدا ئۇشتۇمـ
تۇت پەيدا بولغاندا، بىز قاتتىق قورقۇپ كەتتۇق. جەنۇبنىڭ باش
ياز مەنزىرىسىدە، مېنى بىردىنلا خۇشال قىلىش ئۈچۈن توساتتىن
كۆز ئالدىمدا پەيدا بولغان ئەڭ سۆيۈملۈك ئىككى ئادەمنى كۆرۈپ
گويا چۈش كۆرگەندەك بوپقالدىم. ماتسى ئەپەندى:

ـــ بۇ يەردىكى گۈللەرنىڭ خۇش ھىدى، قۇشلارنىڭ يېقىمـ
لىق ناۋاسى بىزنى ئۈچۈرۈپ كەلدى، ـــ دېدى.

شېرىن ئاي ئۆتكۈزۈۋاتقان بۇ ئەر - خوتۇنلار قۇشلارنىڭ
خەندان ئۈرۈپ سايرىشىنى يېگى تويىنىڭ ئەڭ شېرىن نەغمىسى،
ئەڭ ياخشى مۇبارەكلىشى دەپ قارىغان بولسا كېرەك.

كېيىن، بىز تۆتىمىز لېنىنادىكى ئۆيىمىزگە قايتىپ كەلـ
دۇق. بەزى مىش - مىش پاراڭلار ئاندا - مۇندا قۇلىقىمىزغا
كىرىپ قالدى. گەپ توقۇمىسا ئىچى پۇشۇپ قالىدىغان بەزى
كىشىلەر، سۆللىۋان مۇئەللىم توي قىلىۋالدى، بۇنىڭدىن خېـ
لىنىنىڭ چوقۇم كۆڭلى يېرىم بولدى، كىم بىلىدۇ، تېخى ئۇنىڭغا
ھەسەت قىلىپ يۈرەكدۇ دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىپ يۈرۈپتۇ.
مۇشۇنداق ئويغا كەلگەن بەزى كىشىلەر تېخى خەت يېزىپ ماڭا
تەسەللىي بەردى. ئەمما، ئۇلار شۇنى زادىلا ئويلىمىغانكى، بۇـ
نىڭدىن زادىلا كۆڭلۈم يېرىم بولمىدى، ئۇلارغا ھەسەتمۇ قىلمـ
دىم. ئەكسىچە بۇ ئىش تۇپەيلى تۇرمۇشۇم تېخىمۇ كۆڭۈللۈك
ۋە مول ئۆتتى.

چۈنكى، سۆللىۋان مۇئەللىم قەلبى پاك، ئېسىل پەزىلەتـ
لىك، مېھرىبان، سەمىمىي ساداقەتمەن، ماتسى ئەپەندىمۇ كىشـ
لەرگە سەمىمىي، قىزغىن، ئوچۇق مۇئامىلە قىلىدۇ. ئۇنىڭ

هېكايىلىرى مېنى قاتتىق كۈلدۈرىدۇ. شۇنىڭدەك ماڭا دائىم بىلىشكە تېگىشلىك ساۋاتلار ۋە ئىلىم پەننىڭ يېڭى بىلىملىرىنى سىڭدۈرۈپ تۇرىدۇ. ئاندا ـ ساندا مەن بىلەن نۆۋەتتىكى ئەدەبىيات يۈزلىنىشى ئۈستىدە مۇزاكىرە قىلىدۇ.

ماشىنكامدىكى كاشلا تۈپەيلى نورمال يېزىقچىلىق سۈرئىتىمگە دەخلى يەتكەنىدى. ماقالىنى ۋاقتىدا پۈتتۈرۈش ئۈچۈن، ماتىسى ئەپەندى كېچىلەپ ئىشلەپ ماڭا قىرىق بەت ئورىگىنالنى ماشىنكىدا بېسىشىپ بەردى.

شۇ چاغدا، مەن تەكلىپكە بىنائەن «ئەسىر ژۇرنىلى» غا ماقالە ئەۋەتىپ تۇراتتىم. «ساۋات ۋە تەسىراتلار» ناملىق بۇ ماقالەمدە، ئاساسلىقى ئەتراپىمدا بولۇپ ئۆتكەن بەزى ئىشلارنى تەسۋىرلىگەنىدىم. ئايال پادىشاھ جېيىن ئاۋستېن مۇشۇنىڭغا ئوخشاش تېمىدا كىتاب يازغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ئەسەرلىرىمنى توپلاپ نەشر قىلىدىغان چاغدا، كىتاب ئىسمىنى «مەن ياشاۋاتقان دۇنيا» دەپ ئۆزگەرتىۋەتتىم.

مەن بۇ كىتابنى يېزىۋاتقان ۋاقىتلاردا كەيپىياتىم ناھايىتى ئۈستۈن بولدى. نيۇئىنگلاندنىڭ ئادەمنى مەھلىيا قىلىدىغان مەنزىرىلىرىنى يېزىۋاتقىنىمدا، مەن خۇشال كەيپىياتتا خىيالىمغا كەلگەن پەلسەپەۋى مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلدىم. قىسقىسى، تەپەككۇر قىلىشلا بولىدىكەن، يازايچۇ دېگەن ھەرقانداق ئىشلارنى يازغىلى بولىدىكەن.

ئارقىدىن ئېتىز ـ ئېرىقلار ئىلھامى بىلەن شېئىرلار توپلىمى «تاش تام ناخشىسى» نى يېزىپ چىقتىم. بىر كۈنى، بىز دالىدىكى قەدىمىي تاش تامنى رېمونت قىلدۇق. جانغا راھەت باھار ھىدى، ئەمگەك خۇشاللىقى بىلەن كۆڭلۈمدە باھار شادلىقىغا قارىتا مەدھىيە، لېرىك ھېسسىياتلار ئۇرغۇدى.

بۇ شېئىرلىرىمنى رەتلەشكە ماتسى ئەپەندى ھەمكارلاشتى. ئۇ ئۆزىگە ياقمىغان، قانائەت ھاسىل قىلمىغان جايلارنى قىلچە

ئاياپ ئولتۇرماي كۆرسىتىپ بەردى. ئۆزىگە ياققان، زوقىنى قوزغىغان جايلارنىمۇ ئاجايىپ ماختاپ كەتتى. شۇنداق قىلىپ بىز بۇ شېئىرلارنى قايتا - قايتا دېكلاماتسىيە قىلدۇق، سۆز - مىسرالار ئۈستىدە تەكرار ئويلاندۇق، زېرىكمەستىن تۈزەتتۇق. ماتسى ئەپەندى:

— بىز بۇ ئىشنى شۇقەدەر كۆڭۈل قويۇپ، سەمىمىي ساداقەت بىلەن قىلدۇق. ئەگەر بۇنىڭدا يەنىلا ياخشى بولمىغان جايلار كۆرۈلسە، بۇنىڭغا ھېچ ئامالىمىز يوق، — دېدى.

بىز لېنىشاغا كەلگەندىن كېيىن، دادامنىڭ ئالاباماداىكى دېھقانچىلىق مەيدانى يادىمىزغا كېلىپ، ئاددىي تېرىقچى تۇرمۇشىنى كەچۈرۈش ئۈچۈن، ئۆي ھايۋانلىرىنى بېقىش، تۈرلۈك زىرائەتلەرنى تېرىش نىيىتىگە كەلدۇق. بىز كونچاردىن فىت ئىسىملىك بىرلا ئىتنى ئېلىپ كەلگەنىدۇق، بۇ يەرگە كېلىپ بىر يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئۆتكەندە فىت ئۆلۈپ قالدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، ئارقا - ئارقىدىن بىر قانچە ئىت باقتۇق. بىزگە يېقىن توخو فېرمىسىدىن بىر نەچچە چۈجە ئەكېلىپ باقتۇق. ھەممەيلەن ئۇنى ناھايىتى كۆڭۈل قويۇپ باقتى. كىم بىلسۇن، چۈجىلەر بىزنىڭ يۈزىمىزنى ئازراقمۇ قىلمىدى، ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ پىلانىمىز پۈتۈنلەي سۇغا چىلاشتى.

ئۆيلەر بىكار تۇرۇپ قالدى، دەپ ئويلاپ، بىر قانچە ئۆينى قوتان قىلىپ ئات باقماقچى بولدۇق، ئاندىن بىر ئات سېتىۋالدۇق. ئۇ كۆندۈرۈلمىگەن، خۇيى بەك ئەسكى بىر ئات چىقىپ قالدى. يولدا كەلگۈچە ئات ئەكېلىپ بەرگەن ئۆسمۈرنى ئۆچ قېتىم يەرگە ئېتىۋېتىپتۇ. ھالبۇكى، ئۇ ئۆسمۈر ئاتنى بىزگە تاپشۇرۇپ بەرگەندە بۇلارنى دېمەپتۇ، شۇڭا بىز بۇ ئىشلارنى بىلمەپتۇق.

ئەتىسى ئەتىگەن ماتسى ئەپەندى بازارغا بارماقچى بولۇپ، ھېلىقى ئاتنى ئاچىقىپ ھارۋىغا قاتتى. نەچچە قەدەم ماڭغاندا-

لا، ئۇشتۇمتۇت ئات سەكرەپ، چىچاڭشىپ كەتتى. ماتسى ئەپەندى ھەيران بولدى. ئاتنىڭ ئۇستىدىكى جابدۇقلاردا مەسىلە بولۇشى مۇمكىن، دەپ قاراپ تەكشۈرۈپ كۆرمەكچى بولۇپ پەسكە چۈشتى. ئۇ ئاتنى ھارۋىدىن چىقىرىشىغا، ئات تىنىڭ بولۇپ، قاتتىن كىشىنىدى، ئاندىن بىر چاپقانچە ھەش - پەش دېگۈچە كۆزدىن غايىب بولدى. ئىككى كۈندىن كېيىن، بىر دېھقان قوشنىمىز ئۇنىڭ جابدۇقلىرى بىلەن ئورمانلىققا چېپىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ، تۈتۈپ بىزگە ئەكېلىپ بەردى.

بىز يېتىپ كېتىپ تېپىلغان بۇ ئاتنى ئامالسىز مەخسۇس ئات كۆندۈرىدىغانلارغا سېتىۋەتتۇق. شۇ چاغلاردا ئىقتىسادىي ئەھۋالىمىز كۆڭۈلدىكىدەك ئەمەس ئىدى. بىز بەزىلەرنىڭ ئالما دەرىخى ئۈستۈرۈڭلار، دېگەن مەسلىھىتى بىلەن يۈز تۈپ ئالما كۆچىتى سېتىۋېلىپ تىكتۇق. 5 - يىلغا كەلگەندە ئالمىلار مېۋىگە كىردى. مەن ئىنتايىن خۇشال بولۇپ، ئالمىلارنىڭ سانى ۋە چوڭ - كىچىكلىكىنى خاتىرىلەپ ماڭدىم.

بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن، خىزمەتكار ئالاقزادە بولغان ھالدا پالاقلاپ كىرىپ:

— ۋاي ئالىلا! چاتاق بولدى! ياۋا كالىلار! ياۋا كالىلار! — دەپ توۋلىدى.

بىز نېمە ئىش بولغاندۇ، دەپ يۈگۈرۈپ دېرىزە ئالدىغا كەلدۇق. ئەسلىي بۇلار ياۋا كالا ئەمەس، يېقىن ئەتراپتىكى تاغدىن كەلگەن ياۋا كېيىكلەر ئىكەن. تېخى بىر جۈپ ئەركەك، چىشى كېيىك ئۇچ بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ ئالمىزارلىقىمىزغا سەيلە قىلغىلى كەپتۇ. قۇياش نۇرىدا ئۇلارنىڭ چىرايلىق قامىتى، تېتىك، شوخ ھەرىكەتلىرى شۇنچىلىك مەپتۇن قىلارلىق ۋە گۈزەل ئىدىكى، ھەممىمىز كۆز ئۈزەلمەي ھاڭۋېقىپ قاراپلا قالدۇق. شۇ ئارىلىقتا ئۇلارنىڭ تەلۈلىكى تۇتتى. بۇ بىر توپ چوڭ - كىچىك چاقىرىلمىغان مېھمانلار، قىلچە ھېيىقماستىن

ئالمىلىرىمىزنى ۋەيران قىلىشقا كىرىشتى. كىيىكلەر كەتكەندىن كېيىن، بىز گويا چۈشتىن ئويغانغان تەرزدە ئۆزىمىزگە كېلىپ، «ئاپەت» ئەھۋالىنى تەكشۈرۈشكە كىرىشتۇق. كۆرمىسەكمۇ بولغانكەن، كۆرۈش بىلەنلا ئارقىمىزغا ئۆچۈپ كەتكىلى تاسلا قالدۇق.

ئاھ، تەڭرىم! يۈز تۈپ ئالما دەرىخىدىن ئارانلا بەش تۈپ قاپتۇ!

بىز قىلىشقا تىرىشقان تۈرلۈك دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلىرى ئەنە شۇ تەرزدە پۈتۈنلەي مەغلۇپ بولدى. ھالبۇكى، ئەسلىمىلىرىم ئىچىدە بۇ بىر مەزگىللىك تۈرمۇش تولىمۇ قىزغارلىق ۋە مول مەزمۇنلۇق تۈرمۇش ھېسابلىنىدۇ.

ماتسى ئەپەندى ئالاھىدە كۆڭۈل قويۇپ پەرۋىش قىلغان ھويلىدىكى ئالما دەرەخلىرى شۇنداق ئايىنىدى ھەم كۆپ مېۋە بەردى. ھەرىيلى كۈزدە، ئالما پىشىپ مەي باغلىغاندا، مەنمۇ شوتىنى ئېلىپ بېرىپ ئالما ئۈزەتتىم.

كۆپچىلىك قورۇدىكى دەل ـ دەرەخلەرنى پۈتاپ رەتلىگەندە، مەن يەردىكى شاخلارنى يىغىپ، رەتلەپ ئوتۇن قىلىشقا باغلاپ چىقاتتىم.

ماتسى ئەپەندى ناھايىتى ئەپچىل بىر چارىنى تاپتى. يەنى، ئۇ ئۆينىڭ سىرتىدىن تاغ باغرىغا بارغۇچە بولغان ئارىلىقتىكى دەرەخلەرگە سىم تارتىۋەتتى. بۇنىڭ بىلەن مەن شۇ سىمنى تۇتۇپ، ئۆزۈم يالغۇزمۇ ئورمانلىققا بارالايدىغان بولدۇم. بۇ «سىم تارتىلغان چىغىر يول» 400 ـ 500 يۈز مېتىر كېلەتتى. دېمەك، شۇنچە يىراق يەرگە مەن ھېچكىمنىڭ ياردىمىسىز بېرىپ كېلەلەيتتىم. ئېزىپ قالارمەنمىكىن، دەپمۇ ئەندىشە قىلمايتتىم. ئورمانلىق ئېگىز ئۆسكەن تۈرلۈك ئوت ـ چۆپلەر ۋە خىلمۇ ـ خىل خۇش پۇراق گۈللەر بىلەن تولغاندى. ماڭا نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇ كارامەت ئەھمىيەتلىك بىر ئىش بولۇپ، ھازىر ئويلى-

سامىۋ قاتتىق ھاياجانلىنىپ، خۇشاللىقتا چۆمىمەن.

ئادەتتىكى كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە ئەرزىمەس بىلىنگەن نۇر-غۇن ئىشلاردا مەن ئەركىنلىك لەززىتىدىن تولۇق بەھرىمەن بولـ-مەن. مەن دائىم يالغۇز چىقىپ ئاپتاپ سىنىمەن. بۇنداق چاغلار-دا كۆڭلۈم بۆلەكچە ئېچىلىپ كېتىدۇ. ماڭا بۇلارنى بەخش ئەتـ-كەن ئادەم ماتسى ئەپەندى، شۇڭا ئۇنىڭغا چىن يۈرىكىمدىن تە-شەككۈر ئېيتىمەن.

بىز لېنشادا 1905 ـ يىلىدىن 1911 ـ يىلىغىچە تۇردۇق. ئۇ چاغدا ماشىنا، ئايروپىلان يوق، رادىئومو يوق ئىدى. نەلەردە ئۇرۇش بولغىنىنى تېخىمۇ ئاڭلىمايتتۇق. ھەممىلا ئادەم تىنچ، خاتىرجەم، ئازادە كەيپىياتتا تۇرمۇش كەچۈرەتتى.

ھازىرقى دەۋىردە تۇرۇپ ئۆتمۈشنى ئەسلىسە، ئادەم گويا يېڭى بىر دۇنياغا كېلىپ قالغاندەك چەكسىز ھاياجانلىنىدىكەن.

مەن بىر مەھەل تەۋەككۈلچىلىكىمىزدىن ئەندىشىگە چۈشكە- نىدىم. تۇرۇپ ئويلىسام، بىنىمىزدا مارك تۆۋن ئەپەندى بولسە- لا، يولدىن ئېزىپ قالساقمۇ، ئۇ ناھايىتى قىزىقارلىق ئىش بولىدىكەن.

مارك تۆۋن بىلەن ئۇچرىشىش

مەن مارك تۆۋننىڭ نامىنى 1894 - يىلىلا، مەن تېخى ئەقلىمنى تاپمىغان چاغلاردىلا ئاڭلىغانىدىم. يېشىمنىڭ چوڭىيە- شىغا ئەگىشىپ، ئۇ ماڭا بارغانسېرى چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتتى.

چۈنكى، ئۇ ماڭا ئادەمىيلىكنىڭ ئىللىقلىقىنى، ھاياتنىڭ قەدىرلىك ئىكەنلىكىنى ئۆگەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىل ئەپەندى بىلەن سۆللىۋان مۇئەللىمنى ھېسابقا ئالمىغاندا، مەن ئەڭ ھۆر- مەتلەيدىغان، قەدىرلەيدىغان ئادەم مارك تۆۋن ئىدى.

مارك تۆۋن ئەپەندىنى مەن تۇنجى قېتىم نيۇيوركتا، لاۋرې- نىس خوتتون ئەپەندىنىڭ ئۆيىدە كۆردۈم. ئۇ چاغدا مەن ئارانلا 14 ياش ئىدىم. ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشقان چاغدا مەندە: «پاھ، بۇ ماڭا ياردەم بېرەلەيدىغان ئادەم ئىكەن» دېگەن بىر خىل بىۋاستە تۇيغۇ بولدى. ئۇ كۈنى ئۇنىڭ ئىنتايىن قىزىقارلىق، يۇمۇرلۇق سۆزلىرىنى ئاڭلاپ كۆڭلۈم يورۇپ كەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن، مەن يەنە خوتتون ئەپەندى ۋە لوج ئەپەندىنىڭ ئۆيىدە ئۇنىڭ بىلەن بىر قانچە قېتىم كۆرۈشتۈم. بىز چوڭراق ئىشلار بولۇپ قالسا خەت ئالاقە قىلىپ تۇردۇق.

مارك تۆۋن ناھايىتى زىل، سەزگۈر ئادەم بولۇپ، مېيىپ ۋە دىلى ئازار يېگەنلەرنىڭ كۆڭلىنى ئوبدان چۈشىنەتتى. ئۇ ماڭا دائىم بەزى تەسىراتلىرىنى ۋە بېشىدىن ئۆتكەن قىزىقارلىق ھەم

خەتەرلىك ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىپ مېنى رىغبەتلەندۈرەتتى. ماڭا ھاياتلىنىڭ نۇرلۇق تەرەپلىرىنى كۆرۈشكە ئىلھام بېرەتتى.

بىر كۈنى ئاخشام خوتتون ئەپەندىنىڭ كۈتۈپخانىسىدا مارك تۆېن بىر مۇنچە داڭدار كىشىلەرگە نۇتۇق سۆزلىدى. تىڭشىغۇچىلار ئىچىدە كېيىنكى كۈنلەردە زۇكۇتوك بولغان ۋىلسون ئەپەندىمۇ بار ئىدى. ئۇنىڭ نۇتقىنىڭ مەزمۇنى فىلىپپىنلىكلار ھازىرقى ئەھۋالىغا مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇ مۇنداق دېدى:

ـــ فىلىپپىنلىق 600 دەك خوتۇن ـ بالىلار ئۆچكەن يانار تاغقا يوشۇرۇنۇۋالغانكەن، ئەمما پولكوۋنىك ۋانستون ئۇلارنى قورشىۋېلىپ بىر ـ بىرلەپ ئۆلتۈرۈپتۇ. بىر قانچە كۈندىن كېيىن، بۇ پولكوۋنىك يەنە قول ئاستىدىكىلەرگە دۇشمەن ئارمىيىسىدەك كىيىنىشكە بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، فىلىپپىنلىق ۋەتەنپەرۋەر زات ئاكنادو قاتارلىق نۇرغۇن كىشىلەرنى قولغا ئالدى.

مارك تۆېن ئەپەندى بۇ رەھىمسىز، قانخور پولكوۋنىكنى غەزەپ بىلەن سۆككەندىن كېيىن ھەسرەت بىلەن:

ـــ ئەگەر ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرمىگەن، ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلىمىغان بولسام، بۇ دۇنيادا ئىنسان قېلىپىدىن چىققان بۇنداق ئادەملەرنىڭ بارلىقىغا ئىشەنمىگەن بولاتتىم، ـــ دېدى.

مەيلى سىياسىي ۋەقە ياكى ئۇرۇش بولسۇن، فىلىپپىنلىق ياكى پانامالىق ۋە ياكى قالاق رايوندىكى يەرلىك مىللەتلەر بولسۇن، ئىنسانپەرۋەرلىككە يات بارلىق ئىشلارغا مارك تۆېن ئەپەندى قەتئىي قارشى تۇراتتى. جىم تۇرىۋېرىشنى لايىق كۆرمەي، چوقۇم چۇقان سالاتتى، تەنقىد ۋە ھۇجۇم قىلاتتى. بۇ ئۇنىڭ ئىزچىل ئىستىلى ئىدى. ئۇ ئۆزىنى ماختاپ ئۇچۇرغانلارغا ئۆچ ئىدى. ئەخلاقى ۋە جۇرئىتى يوق كىشىلەرنىمۇ كۆزگە ئىلمايتتى. ئۇنىڭچە بولغاندا، ئادەم نېمىنىڭ ھەق، نېمىنىڭ ناھەق ئىكەنلىكىنى بىلىشى، شۇنداقلا ساختىپەزلەرنىڭ رەزىل قىلمىشىنى سۆكىشى، ئەيىبلىشى كېرەك ئىدى. شۇنداق بولغاندا،

ئۇ رەزىل كۆچىلەرگە قارشى شەپقەتسىز جەڭ ئېلان قىلغىلى بولاتتى.

مارك تۇيۇق ئەپەندى ماڭا ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلەتتى. ماڭا مۇناسىۋەتلىكلا ئىش بولسا چوڭ، كىچىك دەپ ئايرىماستىن قىز-غىن مۇئامىلىدە بولاتتى. بىزنىڭ تونۇشلىرىمىز ئىچىدە ئۇ سۆل-لىۋان خېنىمنى ھەممىدىن بەك ھۆرمەت قىلاتتى. شۇڭا، ئۇ ئىزچىل تۇردە بىزنىڭ ئەڭ قەدىردان دوستىمىز بولدى.

مارك تۇيۇق بىلەن خانىمى ناھايىتى مېھىر - مۇھەببەتلىك بولۇپ، ئىناق ئۆتەتتى. بەختكە قارشى مارك تۇيۇقنىڭ خانىمى بالدۇرلا ئۆلۈپ كەتتى. ئۇ بۇنىڭدىن ئىنتايىن قايغۇرۇپ، تۇر-مۇشتا بىراقلا بىر مۇنچە نەرسىدىن ئايرىلىپ قالغاندەك تۇيغۇغا كېلىپ قالدى. شۇڭا، ئۇ دائىم:

ـــ ھەر قېتىم ئۆيۈمگە مېھمانلار كېلىپ كەتكەندىن كېيىن ئۆزۈم يەككە - يېگانە ھالدا ئوچاق ئالدىدا ئولتۇرۇپ، غېرىب-لىق، مىسكىنلىكىنىڭ دەردىنى تارتىپ ئازابلىنىمەن، ـــ دەيتى.

خانىمى تۇغۇپ كېتىپ ئىككىنچى يىلى ئىدى. بىر قېتىم ئۇ:

ـــ ئۆتكەن بىر يىل مەن ئۈچۈن ناھايىتى ئېغىر، ئەڭ قايغۇلۇق بىر يىل بولدى. ناۋادا مەن نۇرغۇن ۋاقتىمنى خىزمەت بىلەن ئۆتكۈزمىگەن بولسام، بەلكىم ياشىيالمىغان بولاتتىم، ـــ دېدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ھەمىشە مەن كۆپرەك خىزمەت بىلەن بولسام ياخشى بولاتتى، دەپ ھەسرەت چېكىدىغان بولدى.

بىر قېتىم مەن ئۇنىڭغا مۇنداق دەپ تەسەللىي بەردىم:

ـــ سىز كۆپ ئويلىماڭ، پۈتۈن دۇنيادىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى سىزنى ھۆرمەتلەيدۇ، نامىڭىز تارىخلارغا يېزىلىدۇ. شاۋبېرنات سىزنىڭ ئەسەرلىرىڭىزنى تولىستوينىڭ ئەسەرلىرى

بىلەن تەڭ ئورۇندا قويدى. ئوبزورچى كىپلىنىڭمۇ سىزنى ئامبرد-
كىنىڭ سېرۇانتىسى دەپ تەرىپلىدى.
ئۇ مېنىڭ گېپىمگە جاۋابەن مۇنداق دىدى:
— سىز مېنى مۇنداق گەپلەرنى دەپ ئاۋۇندۇرمىسىڭىزمۇ بولىدۇ. بىلەمسىز، خېلىبن، مېنىڭ قىلغان - ئەتكەنلىرىمنىڭ ھەممىسى كىشىلەرنى كۈلدۈرۈشتىن ئىبارەت بىرلا مەقسەت ئۇ-چۇن، چۈنكى ئۇلارنىڭ كۈلكىسى مېنى خۇشال قىلىدۇ، سۆيۈن-دۈرىدۇ.
مارك تۇېن ئەپەندى ئامېرىكا ئەدەبىيات تارىخىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان ئەدىب. مەن يەنە ئۇنى ھەقىقىي، ئۇلۇغ بىر ئامېرىكىلىق، دەپ ھېسابلايمەن. چۈنكى، ئۇ ئامېرىكىلىقلارنىڭ ئەجدادلىرىغا خاس يول ئېچىش روھىغا ئىگە، ئەركىنلىك، بارا-ۋەرلىكنى قەدىرلەيدۇ. مەردانە، خۇشخۇي مىجەزلىك، ئۇش-شاق - چۈششەك ئىشلار بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايدۇ، يەنە كېلىپ بەكمۇ يۇمۇرلۇق، ئوچۇق، قىزىقچى.
ئۇزۇن گەپنىڭ قىسقىسى، ئۇ دۆلىتىمىز ئېچىلغان دەۋردە-كى ئامېرىكىلىقلارغا خاس بارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. ئۇ مەن نەشر قىلدۇرغان «مەن ياشاۋاتقان دۇنيا» ناملىق كىتابنى ئوقۇپ چىقىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا بىزگە قىسقىلا قىلىپ: «ئوچىڭلار دەرھال كۈلبەمگە كېلىپ، بىر نەچچە كۈن كۈلبەمدىكى ئوچاق ئالدىدا مەن بىلەن بىرگە ئولتۇرۇپ ياشاپ باقساڭلار قانداق؟» دەپ خەت يېزىپتۇ. بۇ خەتنى كۆرۈپ ھەم ھەيران بولدۇق، ھەم خۇشال بولدۇق.
شۇنىڭ بىلەن ئۇچىمىز خۇشال - خۇرام ھالدا يۈك - تاقىلارنى ئېلىپ يولغا چىقتۇق. ئۇ يەرگە بارساق مارك تۇېن بىزنى ئەكېلىشكە ئەۋەتكەن پىيتسۇن ۋوگزالىدا ساقلاپ تۇرغا-نىكەن. بۇ 2 - ئاي ۋاقتى بولۇپ، يىراق - يېقىندىكى تاغلار، ئېدىرلار ئاپئاق لىباس كىيگەن، يول بويىدىكى دەرەخ شاخلىرى

مۇز چوكىدىن مارجانلار ئېسىپ چىرايلىق ياسانغانىدى. قارىغاي-زارلىقتىن كەلگەن شامال سوغۇق ئارىلاش خۇش پۇراقنى دىماغقا ئۇراتتى. پەيتۇن ئەگرى - بۈگرى تاغ يولىدا ئاستا، سىلىق ماڭاتتى.

پەيتۇن مىڭ بىر مەشەققەتتە بىر دۆڭگە چىققاندا، ئاق رەڭ-لىق بىر ئىمارەت كۆرۈندى. بىزنى ئالغىلى كەلگەن كىشى بىزگە مارك تۇىن ئەپەندىنىڭ بالكوندا يولىمىزغا قاراپ تۇرغانلىقىنى ئېيتتى. پەيتۇن يوغان تاش دەرۋازىدىن كىرگەندە، ئۇلار يەنە:

ـــ مارك تۇېن ئەپەندى بىزگە قول پۇلاڭلىتىۋاتىدۇ، ـــ دېدى ۋە ئارقىدىن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ مارك تۇېن ئەپەن-دىنىڭ ئۇچىسىدىكى ئاق كىيىمى، كۆمۈشتەك ئاقارغان چاچلىرى قۇياش نۇرىدا چاقناپ يالتىراۋاتىدۇ، بەئەينى دولقۇنلار قىيالارغا ئۇرۇلغان چاغدىكى ئاق بۇۇزغۇنلاردەك كىشىنى ھاياجانغا سال-ماقتا.

بىز ئۇلۇغ ئوت كۆيۈۋاتقان ئوچاق ئالدىدىن ئورۇن ئېلىپ ئازادە جايلىشىۋالدۇق. ئۆي قارىغاي پۇرىقى بىلەن تولغانىدى. بىز ئىسسىق ھور پۇرقىراپ كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان قىزىل چاي ئىچىپ، سېرىق ماي سۈرتۈلگەن قاتلىما يەپ ئاجايىپ ھۇزۇرلا-نىدۇق. مارك تۇېن ئەپەندى ماڭا:

ـــ ئەگەر بۇ قاتلىمىغا يەنە بۆلجۇرگەن قىيامى سۈرتۈلگەن بولسا تېخىمۇ يېيىشلىك، تەملىك بولاتتى، ـــ دېدى.

ئارام ئېلىپ بولغاندىن كېيىن مارك تۇېن ئەپەندىن تەشەب-بۇسكارلىق بىلەن:

ـــ ئادەتتە مېھمانلارنىڭ ھەممىسى خوجايىننىڭ ئۆي - جاي ۋە مۇھىتىنى كۆرۈشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئىشىنىمەنكى، سىلەرمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس، شۇڭا سىلەرگە قورۇ - جايىمنى كۆرسىتەي، ـــ دېدى.

ئاساسلىق ھۇجرىنىڭ يېنىدا قۇياش نۇرى بىۋاستە چۈشۈپ

تۇرىدىغان كارىدور شەكىللىك بالكون بولۇپ، تەشتەك ـ تەشتەك ھەرخىل، بىر ـ بىرىدىن چىرايلىق گۈللەر بۇ يەرگە بۆلەكچە ھۆسن قوشقانىكەن. خوجايىنىمۇ بۇ يەرنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدىكەن. كارىدوردىن ئۆتكەندە تاماقخانا، ئاندىن يەنە بىر ھۇجرا بار ئىكەن. بىز ماڭا ـ ماڭا بىلىارد جوزىسى قويۇلغان كۆڭۈل ئېچىش ئۆيىگە كەلدۇق. ئاڭلىساق، بۇ مارك تۆبن ھەممىدىن كۆپ تۇرىدىغان جاي ئىكەن. مارك تۆبن ئەپەندى بىزنى بىلىارد جوزىسى يېنىغا باشلاپ كېلىپ مۇلايىملىق بىلەن ماڭا بىلىارد ئويناشنى ئۆگىتىپ قويىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەندى، مەن ئىتىكلا:

ـــ بۇنى كۆز بىلەن كۆرۈپ ئويىنىمىسا بولمايدۇ، شۇڭا مەن ئويىنىيالمايمەنغۇ دەيمەن، ـــ دېدىم.

ئۇ تېزلا مۇنداق دىدى:

ـــ بۇمۇ بار گەپ، بىراق لوج ئەپەندى ياكى خوتتون ئەپەندىدىگە ئوخشاش ئۇستىلار بۇنى كۆزنى يۇمۇپ تۇرۇپمۇ كارامەت ياخشى ئويناىدۇ، ـــ دېدى.

ئارقىدىن بىز مارك تۆبن ئەپەندىنىڭ 2 ـ قەۋەتتىكى ھۇجرىسىنى كۆرۈپ، كۆركەم گۈل نۇسخىلىرى، قەدىمىي پوسۇندىكى كارىۋاتلاردىن ھۇزۇر ئالدۇق.

كۈن غەربكە پېتىۋاتقاندا، بىز يەرگىچە ئورنىتىلغان دېرىزە ئالدىغا كېلىپ سىرتتىكى مەنزىرىنى تاماشا قىلدۇق.

ـــ خېلىبن، بۇ يەردە تۇرۇپ قانداق مەنزىرىنى كۆرەلەيدىغانلىقىمىزنى تەسەۋۋۇر قىلىپ بېقىڭا، بىز تۇرۇۋاتقان بۇ دۆڭ سۇتتەك ئاق رەڭلىك دۇنيا، يىراقتا كۆز يەتكۈسىز قارىغايزارلىق ئورون ئالغان، ئوڭ، سول ئىككى تەرەپتە بىر ـ بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن چوڭ ـ كىچىك ئېدىر، ئۇلارنىڭ ئۇستىدە ئۇزۇلگەن ۋە تۇتاشقان تاش تام بار، ئۇنىڭمۇ ئۇستى زۇمرەت ئاسمان. پۈتكۈل مەنزىرە ئادەمگە بىر خىل ئەركىنلىك تۇيغۇسى بەخش

ئېتىدۇ. ئۇلار خىيالىدا قەدىمىي، ئىپتىدائىي بولغاچقا، كۆڭلى - كۆكسىگىز ئىچىلىپ، ئازادىلىك ھېس قىلىسىز. قېنى پۇراپ بېقىڭا، دەممۇدەم ئۇرۇلۇۋاتقان قارىغاينىڭ ئىللىق پۇرىقى قالتىسمۇ قانداق؟

بىز مارك تۆېن ئەپەندىنىڭ ھۇجرىسىغا قوشنا ھۇجرىغا جايلاشتۇق. ھۇجرىدىكى تام مەش ئۇستىدە ئىككى شامدان، شامدان يېنىغا ئۆيدىكى قىممەت باھالىق بۇيۇملارنىڭ ئورنى رەتلىك يېزىپ كۆرسىتىلگەن بىر كارتۇشكا قويۇلغان، بۇ يەرگە ئوغرىنىڭ قەدىمى تەگكەچكە ئۇ شۇنداق قىلغان، يەنى ئۇ ئوغرىلىققا كىرگەنلەر تۆن كېچىدە تىمسىقلاپ مېنى بىسەرەمجان قىلماي، ئۇدۇل بېرىپ خالىغان نەرسىسىنى ئالسۇن، دەپ بۇيۇملار قويۇلغان جايىنى ئېنىق كۆرسىتىپ قويۇپتۇ. بۇ ئىش مارك تۆېن ئەپەندىنىڭ قىزىقچى، ھەزىلچى مىجەزىگە تولىمۇ باب كېلىدۇ.

ئادەتتە تاماق ۋاقتىدا مېھمانىنىڭ ۋەزىپىسى بەھۇزۇر غىزالىنىش بولسا، ساھىبخانا كۆڭلىنى خۇش قىلىش رولىنى ئالىدۇ. ئېسىل تاماقلارنى يەپ تويغاندىن كېيىن، بىز ساھىبخانىغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ رەھمەت ئېيتمىساق كۆڭلىمىز ئۇنىمايدۇ، بىراق مارك تۆېن ئەپەندىنىڭ بۇ ھەقتىكى قارىشى ئادەتتە كىشىلەرگە پەقەتلا ئوخشىمايدۇ. تاماق ۋاقتىدا مېھمانلارنىڭ كەيپى چاغ بولماي جىم - جىم ئولتۇرۇپ غىزالانسا ئۇنىڭ ئىچى سىقىلىدۇ. شۇڭا، ئۇ دائىم ھەرخىل قىزىق گەپلەرنى قىلىپ كىشىلەرنى كۈلدۈرىدۇ. بۇ جەھەتتىكى تالانتىمۇ قالتىس بولۇپ، ھەربىر چاقچىقى جايىغا چۈشىدۇ، گەپلىرى ئادەمنى كۈلدۈرىدۇ.

مارك تۆېن ئەپەندى تېخى كۆپىنچە ئورنىدىن تۇرۇپ، تاماق شىرەسىنىڭ ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغا، ھەتتا تاماقخانىنىڭ ئۇ بېشىغىچە مېڭىپ كېتىدۇ. بەزىدە ھېكايە سۆزلىگەچ ئارقامغا كېلىپ، مېنىڭدىن نېمىلەرنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىمنى سورايدۇ. خۇشلۇقى تۆتۈپ كەتكەندە بولسا، گۈللەردىن بىرەرنى ئۈ-

زۇپ، بۇ قانداق گۈل دەپ مەندىن سورايدۇ. ئەگەر گۈل نامىنى توغرا دېيەلمىسەم، بەئەينى كىچىك بالىلاردەك خۇشال بولمىدۇ ۋە ئىچ - ئىچىدىن ئېچىلىپ كۈلمىدۇ.

مارك تۇېن ئەپەندى مېنىڭ سەزگۈرلۈكۈمنى سىناش ئۈچۈن، ئۇشتۇمتۇت باشقا ئۆيگە غىمىسسىدە چىقىپ فىسگارمون چېلىپ، فىسگارمون ئاۋازىدىن ھاسىل بولغان تىترەشكە قارىتا ئىنكاسىم بولغان بولمىغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن مېنى كۆزىتەتتى. كېيىن سۇئالىمغا مۇئەللىم ماڭا، مارك تۇېن ئەپەندىنىڭ فىسگارمون چېلىپ تۇرۇپ سىزنى كۆزەتكەندىكى تۇرقى بەكمۇ كۈلكىلىك، دىدى.

مارك تۇېن ئەپەندىنىڭ ئۆيىنىڭ ئاستىغا خىش يېيىتىلغان. شۇڭا، ئادەتتىكى ئاۋازلارنى ئانچە سېزەلمەيمەن. لېكىن، مۇزىكا ئاۋازى ماڭا ئۇستەل - ئورۇندۇق بويلاپ بىلىنىدىغان بولغاچقا، بۇ ئاۋازلارنى بەزىدە تېزلا سېزىۋالاتتىم. بۇنداق چاغلاردا مارك تۇېن ئەپەندى مەندىن بەكرەك خۇشال بولاتتى.

كەچلىك تاماقتىن كېيىن، بىز مەش ئالدىدا ئولتۇرۇپ ۋاقىتنى ھەرخىل پاراڭ بىلەن ئىنتايىن كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزەتتۇق. ھەركۈنى ئەتىگەندە، خىزمەتكار مېنى سائەت ئونلاردا ئويغىتاتتى. ئورنۇمدىن تۇرۇپلا بېرىپ مارك تۇېن ئەپەندىگە سالام بېرەتتىم. بۇ چاغدا ئۇ كۆپرەك چىرايلىق ئۆيئىچىلىك ئىشتان كىيگەن، ياستۇققا يېرىم يۆلەنگەن ھالدا ئەسەرنى ئاغزاكى ئېيتىۋاتقان، كاتىپ خاتىرىلەۋاتقان ھالەتتە بولاتتى. بىر كۈنى، ئۇ مېنىڭ كىرگىنىمنى كۆرۈپلا:

— بىز بۈگۈن چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن بىللە چىقىپ بۇ ئەتراپتىكى ئېتىز ئېرىق مەنزىرىسىنى تاماشا قىلايلى، بولامدۇ؟ — دېدى.

ئۇ كۈنكى سەيلىمىز ئاجايىپ كۆڭۈللۈك بولدى. مارك تۇېن ئەپەندى قېلىن تېرە جۈۋا، قۇلاقچا كىيدى. مېھرىبانلىق بىلەن

مېنى قولۇمدىن يېتىلەپ ئەگرى - بۈگرى تار يولدا كېتىۋېتىپ، ئەتراپتىكى مەنزىرىنى ماڭا چۈشەندۈردى. مارك تۆېن ئەپەندىنىڭ بايانىدىن مەن قىيا بىلەن دەريا ئارىلىقىدىكى تار يولدا كېتىۋاتقان-لىقىمىزنى، ئەتراپىنىڭ مەنزىرىسى جانغا راھەت بەخش ئەتكۈچى گۈزەل، جەلبكار مەنزىرە ئىكەنلىكىنى بىلدىم.

ئېرىق - ئۆستەڭ بىلەن چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ مەنزىرە-سىنى تاماشا قىلغاندىن كېيىن، ياماشقان ئوت - چۆپلەر بىلەن ئورالغان تاش تام ئالدىغا كەلدۇق. تاشلاردا يىللارنىڭ ئىزناسى قالغانىدى.

تاغ يولىدا ئۆزۈن يۈرگەندىن كېيىن، مارك تۆېن ئەپەندى ھېرىپ قالدى. ئۇ ماتسى ئەپەندى ئالدىمىزدا ېېرىپ، بىزنى ئەكىلىشكە پەيتۈن ئەۋەتسون، دىدى. ماتسى ئەپەندى كەتكەندىن كېيىن، مارك تۆېن ئەپەندى، سۇللىۋان مۇئەللىم، مەن ئۈچ-ىمىز تاغ باغرىدىكى چوڭ يولغا چىقىپ پەيتۈن ساقلىماقچى بول-دۇق.

بىراق، بىز تۈرغان جايىمىزدىن چوڭ يولغا چىققۇچە تىكەن چاتقاللار ئۆسكەن چىغىر يولدىن، سۇيى مۇزدەك، سوغۇق بىر ئۆستەڭدىن، ئاخىرىدا ياپيېشىل مۇخلار بىلەن قاپلانغان سىلىق يەردىن ئۆتۈپ خېلى ئۇزۇن يول يۈردۇق. نەچچە قېتىم يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قالدۇق.

مارك تۆېن ئەپەندى ھېرىپ ھالىدىن كەتكەن بولسىمۇ، قىزىقچىلىقىنى تاشلىماي، قىزىق - قىزىق پاراڭلارنى سېلىپ ماڭدى.

— ئوت - چۆپ ئارىسىدىكى يول بارغانسېرى تارىيىپ بارىدۇ. ئۇنى بويلاپ مېڭىۋېرىسىڭىز، ئاغمىخانغا ئەگىشىپ دە-رەخكە چىقىپ قالىسىز، — دېدى ئۇ.

دەرۋەقە يول بارا - بارا تارىيىپ باردى. كېيىن بىز يانتۇ بولۇپ ئاران ماڭدۇق. مەن يولدىن ئېزىپ قالدۇقمۇ، قانداق

دەپ ئەندىشىگە چۈشكەنىدىم. مارك تۆېن ئەپەندى تەسەللىي بېرىپ:

— ئەنسىرىمەڭ، بۇ قاقاس جاينى خەرىتىدىن تاپالمايسىز، باشقىچە قىلىپ ئېيتساق، بىز ھازىر يەر شارى شەكىللىنىشتىن بۇرۇنقى تۈمان ۋە قاراڭغۇلۇققا كىرىپ قالدۇق. بىراق، قەسەم قىلىمەنكى، چوڭ يول كۆزىمىز يېتىدىغان ئاۋۇ تەرەپتە، — دېدى.

ئۇنىڭ دېگىنى توغرا چىقتى. چوڭ يول ھەقىقەتەن يېقىنلا يەردىكەن. گەپ شۇ يەردىكى، چوڭ يول بىلەن ئارىلىقىمىزدا خېلى چوڭقۇر بىر ئۆستەڭ ياتاتتى.

— بۇ ئۆستەڭدىن قانداق ئۆتەرمىز؟

بىز نېمە قىلارىمىزنى بىلمەي تۇرغاندا، ماتسى ئەپەندى بىلەن پەيتۇنچىنىڭ قارىسى كۆرۈندى.

— جايىڭلاردا تۇرۇپ تۇرۇڭلار، بىز سىلەرنى ئالغىلى كەلدۇق.

ماتسى ئەپەندى بىلەن پەيتۇنچى قولمۇقول ياندىكى بىر قاشا-نى بۇزۇپ چاققانغىنا كۆۋرۈك ياسىدى. شۇنىڭدىن كېيىن، مەن شۇ چاغدىكىدەك كۆڭۈللۈك سەيلە قىلىپ باقمىدىم. شۇ چاغدا مەن بىر مەھەل تەۋەككۈلچىلىكىمىزدىن ئەندىشىگە چۈشكەنىدىم. تۇرۇپ ئويلىسام، يېنىمىزدا مارك تۆېن ئەپەندى بولسىلا، يول-دىن ئېزىپ قالساقمۇ، ئۇ ناھايىتى قىزىقارلىق ئىش بولىدىكەن. شۇڭا، بۇ قېتىمقى سەيلە ھاياتىمدىكى ئەڭ قىممەتلىك ئەسلىمە بولۇپ قالدى.

بىز مارك تۆېن ئەپەندىنىڭ ئۆيىدە خېلى كۈنلەر تۇردۇق. ئەتە قايتىمىز دېگەن كۈنى ئاخشىمى، مارك تۆېن ئەپەندى بىزگە «ھەۋزانىڭ كۈندىلىك خاتىرىسى» نى دېكلاماتسىيە قىلىپ بېر-دى. ھەممىمىز بېرىلىپ ئاڭلىدۇق. مەن قولۇمنى سوزۇپ ئۇ-نىڭ كالپۇكىنى بوش تۇتۇپ، ئۇنىڭ مۇزىكىدەك يېقىملىق ئاۋا-

زىنىڭ ئادەمگە بېرىۋاتقان ھۇزۇرىنى ھەقىقىي يوسۇندا ھېس قىلدىم.

ئۇ ئوقۇپ ھەۋۇانىڭ ۋاپات بولغانلىقى، ئادەم ئاتىنىڭ ئۇنىڭ قەبرىسى ئالدىدا تۇرغان كۆرۈنۈشىگە كەلگەندە، ھەممەيلەن ئىختىيارسىز يىغلاپ تاشلىدۇق.

ئەزەلدىن خۇشال كۈنلەر بەك تېز ئۆتىدۇ. بىزنىڭ قايتىدىغان ۋاقتىمىزمۇ بولۇپ قالدى. مارك تۇېن ئەپەندى بالكوندا بىزنى ئۇزىتىپ قالدى. خېلى يىراق يەرلەردىنمۇ ئۇنىڭ قول پۇلاڭلىتىشلىرىنى كۆرۈپ تۇردۇق. بىزمۇ پات - پات كەينىمىز-گە قايرىلىپ ئاق رەڭلىق ئىمارەت بارا - بارا كىچىكلەپ ئاخىر پۇتۇنلەي كۆرۈنمەي قالغانغا قەدەر قاراپ تۇيمىدۇق.

پەيتۇندىكىلەر ئېغىزىمىزدىن چىقارمىغان بىلەن بىردەك:

— «ئەمدى ئۇنى يەنە قاچان كۆرەرمىز؟» دېگەن بىرلا مەسىلىنى ئويلايتتۇق. بۇ بىزنىڭ ئاخىرقى كۆرۈشۈشىمىز بو-لۇپ قالىدىغانلىقىنى ھېچقايسىمىز خىيالىمىزغا كەلتۈرمىدۇق.

مارك تۇېن ئەپەندى ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئۆيىگە يەنە بىر نۆۋەت باردۇق. ئەمما، ھەممىلا ئىش بۇرۇنقىغا پەقەتلا ئوخشىمايتتى. تام مەشلىك يوغان ئۆيمۇ سۆرۈن تۈس ئالغان بولۇپ، رەتلەپ، ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان ئادەمنىڭ يوقلۇقىنى بىلىندۇرۇپ تۇراتتى. پەلەمپەي يېنىدىكى بىر تەشتەك قوغۇنگۇللا ئۆتكەنكى ئۇنتۇلماس كۆڭۈللۈك كۈنلەرنى ئەسلەۋاتقانغا ئوخشاش باراقسان بولۇپ چىرايلىق ئېچىلىپ تۇراتتى.

مەن كېيىنكى كۈنلەردە ئۇنى ئىشلىتىش ئارقىلىق جەمئىد-يەت ۋە ئىنسانلارغا گاز - تولا بولسىمۇ تۆھپە قوشۇش مەقسىتىدە تىرىشىپ بىلىم ئىگىلىدىم.

يېڭىلگىنىگە تەن بەرمەيدىغانلار

مەن ئاخىر كۆپچىلىك ئالدىدا سۆز قىلالايدىغان ھالغا كەل-دىم. ئاۋازىم دېگەندەك يېقىملىق ئەمەس، شۇنداقتىمۇ بۇ گەپ قىلالماسلىقتىن كۆپ ياخشى. چۈنكى، خىزمىتىمنى قانات يايدۇ-رۇشۇمغا سۆزلىيەلىشىمنىڭ ياردىمى كۆپ بولىدۇ، ئەلۋەتتە.

ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمدا دائىم: «مەن كېيىن-كى كۈنلەردە ئۇنى ئىشلىتىش ئارقىلىق جەمئىيەت ۋە ئىنسانلارغا گاز - تولا بولسىمۇ تۆھپە قوشۇش مەقسىتىدە تىرىشىپ بىلىم ئېلىۋاتىمەن. بۇ دۇنيادا مەن قىلالمىغۇدەك، پەقەت مېنىڭلا قو-لۇمدىن كېلىدىغان ئىشلار تېپىلىپمۇ قالار. ئەمما، بۇ ئىش نېمىدۇ؟» دەپ ئويلايتتىم. ئەمما، ئۇيان ئويلاپمۇ، بۇيان ئويلاپ-مۇ بۇنىڭ جاۋابىنى پەقەتلا تاپالمىغانىدىم.

قىزىق ئىش، دوستلىرىممۇ مېنىڭ غېمىمنى يەپ بۇنىڭ ئامالىنىمۇ قىلىپ قويۇپتۇ. بىرى ماڭا:

— سىز ئالىي مەكتەپتە ئوقۇپ كۆپ بىلىم ئالىمەن دەپ ئۆزىڭىزنى ئۇپراتمىسىڭىزمۇ بولىدۇ. ئەگەر سىز مۇشۇ روھە-ڭىزنى ئۆزىڭىزگە ئوخشاش سەرگۈزەشتىسى بار بالىلارغا سەرپ قىلسىڭىز، ئۇ ھالدا جەمئىيەتكە قوشىدىغان تۆھپىڭىز چوقۇم تېخىمۇ زور بولىدۇ. شۇنداقلا، بۇ تەڭرى سىزنىڭ قىلىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىدىغان ئىش. خىراجەت مەسىلىسىدىن غەم قىلماڭ، ئۇنى تەييارلاشقا مەن مەسئۇل بولىمەن. بۇنىڭغا رايىڭىز

قانداق؟ ـــ دېگەنىدى.

مەن شۇ چاغدا جاۋابەن:

ـــ كۆڭلىڭىزنى چۈشەندىم. بىراق، ئالىي مەكتەپنى ئو-قۇپ تۈگىتىشتىن بۇرۇن، بۇ ئىشنى ھازىرچە ئويلاشمايمەن، ـــ دېگەنىدىم.

لېكىن، بۇ دوستۇم بۇنىڭلىق بىلەن نىيىتىدىن يانماي، مېنى قايىل قىلىشقا كۆپ تىرىشتى. پات ـ پات سۆللىۋان مۇئەللىم ۋە مەن بىلەن تولا مۇنازىرىلىشىپ ھېچ ھالسىزنى قويمىدى. بىز ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمىگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرىلەشمەيدىغانلا بولدۇق. ھالبۇكى، ئۇ بۇنى ماقۇل بولدى، دەپ خاتا چۈشىنىپ قاپتۇ. ئەتىسىلا تاڭ سەھەردە بىز تېخى ئورنىمىزدىن تۇرماستىلا، بۇ دوستىمىز نىۋىيوركقا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ نىۋىيورك، ۋاشىنگتون قاتارلىق جايلارغا بېرىپ، مېنى ئەمالار مائارىپ خىزمىتىگە ئۆزىنى بېغىشلاش قارارىغا كەلدى ۋە بۇ ئىشقا دەرھاللا كىرىشمەكچى بولدى، دەپ تەشۋىق قىپتۇ.

بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ قاتتىق ھەيران قالغان خوتتون خانىم شۇئان، دەرھال نىۋىيوركقا كېلىپ بۇنىڭ نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرگەن بولسىڭىز، دەپ ماڭا خەت يېزىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مەن ۋە سۆللىۋان خېنىم ئامالسىز جاپا تارتىپ نىۋىيوركقا بېرىپ، بىزگە ماددىي ياردەم بەرمەكچى بولغان ئەپەندىلەرنى زىيارەت قىلـ-دۇق. بۇ چاغدا، بىر ئىش بىلەن كېلەلمەيدىغان بولۇپ قالغان لوج ئەپەندى مارك تۇۋېن ئەپەندىنى ئۆزىگە ۋەكىل قىپتۇ. بىر قانچە ئادەم يىغىلىپ، بۇ ئىشنى تۈنجى قېتىم مۇزاكىرە قىلىشـ-تى. مارك تۇۋېن ئەپەندى ئەڭ ئاخىرىدا خۇلاسە قىلغان تەرزدە:

ـــ لوج ئەپەندى بۇ ئىش ئۈچۈن پەقەتلا پۇل چىقارمايمەن، دەپ ئېنىق ئېيتىپ بىلدۈردى، ـــ دېدى.

بىر ئەپەندى گەپنى چوڭ يەردىن باشلاپ، خېلىبىنىڭ ئەمالار

مەكتىپى قۇرۇشى تەكشۈرۈشىنىڭ ئىزادىسى، دېدى ۋە بۇ گېپىنى كۆپ تەكىتلىدى. ئەمما، مەن تەكشۈرۈشنىڭ مۇشۇنداق بۇيرۇق چۈشۈرگەن ھۆججەتنى كۆرمىدىم. ئەجەبا ياكى ئۇ ئەپەندىدە تەكشۈرۈشنىڭغا بەرگەن ۋەزىپىگە تەيىنلەش ئۇقتۇرۇشى بارمىدۇ؟ ئۇنداق بولمىسا بۇ ئىشنىڭ تەكشۈرۈشىنىڭ ئىزادىسى ئىكەنلىكىنى ئۇ قانداق بىلىدۇ. ھالبۇكى، باشقا ئىشلار تەكشۈرۈشىنىڭ ئىزادىسى ئەمەسمۇ؟ بۇنداق گەپلەر ئادەمنى قانداقمۇ قايىل قىلالىسۇن؟

مەن ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگۈچە ئارىلىقتا، بۇنداق ئىشلار-دىن بىر قانچىسى بولدى. بەزىلەر مېنى باش رولچى قىلىپ ھەممىلا يەرگە ئاپىرىپ نۇتۇق سۆزلەتمەكچى بولدى. بەزىلەر بولسا مېنى پۇل چىقىرىپ بارلىق ئەمالارنى بىر شەھەرگە يىغىپ تەربىيىلىسە دېگەندەك پىلانلارنى تۈزۈشتى. مەن بۇ پىلانلارنى قىلغۇچىلارغا:

ــ سىلەرنىڭ پىلانىڭلار ئەمالارنى ھەقىقىي مۇستەقىللىققا ئېرىشتۈرەلەمدۇ، كەچۈرۈڭلار، بۇ ئىشقا قىزىقمايمەن، ــ دېدىم.

ئۇلار جاۋابىمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن قاتتىق رەنجىشتى، بەك ئۆزۈمچىلكەنسىز، ئۆزىڭىزگە پايدىلىق ئىشلارنىلا قىلىدىكەنسىز، دەپ ئەيىبلەشتى.

بەختىمگە يارىشا، پروفېسسور بېل، لوج ئەپەندى قاتارلىق ماڭا قىزغىن ھەمدەمدە بولۇۋاتقان ئەپەندىلەر ئىنتايىن ئۇقۇمۇش-لۇق، ھالغا يېتىدىغان، غەرەز ئۇقىدىغان بولغاچقا، مېنىڭ ياقا-تۇرغان ئىشىمنى قىلىشىمغا ئەڭ زور دەرىجىدە ئەركىنلىك بەر-دى، زادىلا ئارىلىشۇالمىدى. ئۇلارنىڭ بۇ ئىشى مېنى قاتتىق تەسىرلەندۈردى ۋە ناھايىتى زور ئىلھام بەردى. شۇڭا ئۇزۇمچە: «جەمئىيەت ۋە ئىنسانلارغا ھەقىقىي يوسۇندا پايدىلىق، شۇنىڭ-دەك قولۇمدىن كېلىدىغانلىكى ئىش بولسا، مەن چوقۇم پۈتۈن كۈچۈم بىلەن تىرىشىپ ئىشلەيمەن» دەپ نىيەت قىلدىم.

ئالىي مەكتەپنىڭ 3 - يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان چېغىمدا، مەن ئەمالارغا ھەقىقىي يوسۇندا تۆھپە قوشىدىغان پەيت ئاخىر يېتىپ كەلدى.

بىر كۈنى، چارلىس كاپىل ئىسىملىك بىر ياش مېنى يوقلاپ كەلدى ۋە مۇنداق دېدى: «دادام بوگىنىس ئەمالار مەكتىپىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئەنگلىيە ئەمالار مەكتىپىگە كۈچ قوشۇش ئۈچۈن لوندوندا ئالىي مۇزىكا پىداگوگىكا ئىنستىتۇتى قۇرغاندى. مەن سىزنى ئەمالار پاراۋانلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈشنى مىزان قىلغان ھالدا بوستون ئايالار سودا سانائەت بىرلەشمىسى، گە كىرىشكە دەۋەت قىلىش مەقسىتىدە كەلدىم».

مەن تېزلا بۇ تەشكىلاتقا كىردىم. ئاندىن ئىككىمىز بىرلىكتە پارلامېنتقا بېرىپ، ئەمالارنى قوغداش ئۈچۈن ئالاھىدە كومىتېت قۇرۇشنى تەلەپ قىلىپ ئىلتىماس سۇندۇق.

ئىلتىماسىمىز ئوڭۇشلۇق ھالدا ماقۇللۇقتىن ئۆتتى. شۇ سەۋەبتىن ئالاھىدە كومىتېتىمۇ تېزلىكتە قۇرۇلدى. مېنىڭ خىزمىتىممۇ ئالاھىدە كومىتېتنى باشلىنىش نۇقتىسى قىلغان ئاساستا ناھايىتى ياخشى بىر باشلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى.

بىز ئالدى بىلەن كاپىل ئەپەندىنىڭ قوماندانلىقىدا، ئەمالار قىلسا بولىدىغان بارلىق ئىشلارنى تەكشۈرۈپ چىقىپ، مەخسۇس ئەمالارغا قول ھۈنەر سەنئىتىگە ئوخشاش قوشۇمچە كەسىپنى ئۆگىتىدىغان بىر تەجرىبىخانا قۇرۇپ چىقتۇق. ئەمالارنىڭ ئەمگەك مەھسۇلاتىنى سېتىشنى كۆزدە تۇتۇپ، بىز يەنە بوستوندا مەخسۇس سېتىش دۇكىنى ئاچتۇق. ئۇنىڭدىن كېيىن ماسسا چۈسېتس شتاتىنىڭ بىر قانچە يېرىدە مۇشۇنىڭدەك دۇكان ئاچتۇق.

لېنشاغا كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىن، ئەمالار مەسلىسى ئۈستىدە تېخىمۇ ئىنچىكە ۋە ئالايىتەن ئويلىنىپ، نۆۋەتتە ئەمالار ئۈچۈن جىددىي بېجىرىشكە تېگىشلىك ئىككى تۈرلۈك ئىش بار،

بۇنىڭ بىرى، ئۆزىنى ئۆزى قامداش ئىقتىدارىنى ھازىرلاش ئۈچۈن، قانداق قىلىپ ئەمالارنى بىرخىل ھۈنەرنى ئۆگىنىۋېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش، شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا، ئەمالارنى ئۆزئارا ئالاقىلىشىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش، شۇنداقلا كەسىپىي تەكشۈرۈشنى تېخىمۇ ئوبدان ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن مەملىكەت خاراكتېرلىك ئورگان بولۇشى كېرەك. ئىككىنچىسى، ئەمالارنىڭ تەربىيىلىنىش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، نۆۋەتتە ئامېرىكا، ياۋروپا قاتارلىق جايلاردا ھازىر بار بولغان بىر قانچە خىل ئەمالار يېزىقىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش كېرەك، دېگەن قاراشقا كەلدىم.

بىر كۈنى دوكتور مولو ئارىلىقىنى يېراق كۆرمەي يول چاپاسى تارتىپ نيۇيوركتىن كومىتېتىمىزغا كەلدى ۋە ئەمالىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۇسۇلىنى ئېيتىپ مۇنداق دېدى:

— نۆۋەتتە، ئەمالار مەكتىپىدىكى بالىلارنىڭ تەخمىنەن ئۈچتىن ئىككى قىسمى تۈغۇلغان ۋاقتىدا كېسەل باكتېرىيىسىنىڭ يۇقۇملىنىشى سەۋەبلىك كۆرەلمەس بولۇپ قالغان، ئەگەر بىز بالا تۈغۇلۇشتىن ئىلگىرى دېزىنفېكسىيە، ئالدىنى ئېلىش ئىشلىرىنى ئىشلىسەك، بۇنداق ئەھۋالدىن چوقۇم ساقلانغىلى بولاتتى.

بۇنىڭ ئۈچۈن دوكتور بوۋاق تۈغۇلغان ھامان كۆزىنى دېزىنفېكسىيە قىلىنىشنى تەشەببۇس قىلىدىكەن ھەمدە بۇ نۇقتا قانۇنىدا ئېنىق بەلگىلىنىشى كېرەك دەپ قارايدىكەن. ئۇ بۇ مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن كومىتېتىمىزنىڭ پائال تۈردە، باشلامچىلىق بىلەن جامائەت پىكرى توپلىشىنى ئۈمىد قىلىدىكەن.

بىز ئۇنىڭدىن تەڭلا دېگۈدەك:

— سىز كېسەلنىڭ سەۋەبىنى ئېنىق بىلىپ تۇرۇپ نېمىشقا ھازىرغا قەدەر ھەرىكەت قوللانمىدىڭىز؟ — دەپ سورىدۇق.

— راستىمنى ئېيتسام، كېسەللىك باكتېرىيىسى بىلەن

يۇقۇملىنىش دېگىنىمىز، بالىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ناشايان ئىشلارنى قىلىپ، كىشىگە دېگىلى بولمايدىغان كېسەللەرنى يۇق-
تۇرۇۋالغانلىقى دېمەكتۇر. بۇنداق ئەھۋاللارنى دوختورلار ئوچۇق ئاشكارا دېيەلمەيدۇ. گېزىت ـ ژۇرناللارمۇ بۇنداق ئىشلارنى تىلغا ئېلىشتىن ئۆزىنى قاچۇرىدۇ. شۇنداق تۇرسا، مەندە نېمە ئامال بولسۇن. شۇنداق بولغاچقىلا سىلەردىن ياردەم سوراپ كەلدىم، ـــ دېدى ئۇ ئائىلاجلىقىنى بىلدۇرۇپ.

مۇنداق توسالغۇلارمۇ بار ئىكەن ئەمەسمۇ. دوكتورنىڭ چۈ-
شەندۇرۇشىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كومىتېتىمىزدىكى بارلىق ئە-
زالار بۇ خىزمەتنى پۈتۈن كۈچى بىلەن قانات يايدۇرۇشقا قوشۇل-
دى. ئەمما، خۇددى پروفېسسور مولو ئېيتقاندەك، ئىش ئۇنداق ئاسان ئەمەس ئىكەن، دوختورلار بىلەن ئاممىۋى تەشۋىقات ئور-
گانلىرىنىڭ ئۆز ئالدىغا قاراشلىرى بار بولغانلىقتىن، بۇ خىل مەسىلىلەرنى تىلغا ئېلىشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇش ئادىتىنى ئاساس-
لىقچە ئۆزگەرتكىلى ئۇنىمايدىكەن. شۇڭا، ئۇلار ياردەم بەرگۈسى بولسىمۇ، قولىدىن كەلمەيدىغانلىقىنى بىلدۇرۇشتى.

شۇ تەرىقىدە ئىككى يىلمۇ ئۆتۈپ كەتتى. 1907 ـ يىلى مەن كانزاس شەھىرىگە بارغاندا، بىر كۆز دوختورى بىلەن بۇ ھەقتە سۆزلىشىپ قالدىم.

ـــ بۇنداق ئىشلاردا گېزىتلەرنىڭ ئۇنۇمى زور بولىدۇ. سىلەر نېمىشقا «كانزاس شەھەرلىك چولپانلار گېزىتى» تەھرىر بۆلۈمىنىڭ باش مۇھەررىرى بىلەن كۆرۈشۈپ باقمايسىلەر؟ بەل-
كىم ئۇ سىلەرنىڭ ئەمالار مەسىلىسىنى گېزىت يۈزىدە مۇھاكىمە قىلىشىڭلارغا ئۇناپ قىلىشى مۇمكىن، ـــ دېدى ئۇ.

مەن دەرھال ئورۇنلاشتۇرۇش قىلىپ چولپانلار گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى نىلسون ئەپەندى بىلەن كۆرۈشتۇم. ئەپسۇسكى، ئۇ تەلىپىمنى ئىنتايىن كەسكىن تەلەپپۇزدا رەت قىلدى. مەن قاتتىق ئۇمىدسىزلەندىم. بەلكىم شۇئان چىرايىمغا تەپكەن ئۇمىد-

سىزلىكىم ئۇنى سەل ئېرىتقان بولۇشى مۇمكىن، ئۇ بىردىنلا تەلەپپۇزىنى ئۆزگەرتىپ:

ــ مۇنداق قىلايلى، نېمە يازغۇچىلار بولسا، شۇنى يېزىۋېرىڭلار، ئۇنى بېسىش ـ باسماسلىقنى قارار قىلىش ھوقۇقى بىزدە بولسۇن، بولامدۇ؟ ــ دېدى.

مەن تېزلىكتە بىر قانچە ئەينەن مىسالنى يېزىپ ئەۋەتتىم. نىلسون ئەپەندى بۇ ماقالىنى چولپانلار گېزىتىنىڭ بىرىنچى بېتىگە بېسىپ چىقاردى. شۇنداق قىلىپ، بىز ئاخىر بىرىنچى قېتىن ئۆتكەلدىن ئۆتتۇق.

شۇ يىلى «ھۆرقىز ژۇرنىلى» ئوخشاش مەسىلە يېزىلغان ماقالىنى باستى. مەن ئارقا ـ ئارقىدىن يازغان بىر قانچە ماقالە پۈتۈن مەملىكەتتىكى گېزىت ـ ژۇرناللاردا كۆچۈرۈپ بېسىلىپ، مۇھاكىمە دائىرىسى كېڭەيدى. ئۇنىڭدىن كېيىن مەخسۇس ئەمالار مەسىلىسى مۇھاكىمە قىلىنغان «ئەمالار دۇنياسى»، «ئەمالار ژۇرنىلى» قاتارلىق ژۇرناللار ئارقا ـ ئارقىدىن تەسىس قىلىندى.

مەن يەنە ھاۋالىگە ئاساسەن «مائارىپ قامۇسى» دا ئەمالارغا ئالاقىدار ئىلمىي ماقالىلەرنى ئېلان قىلدىم. شۇنىڭدىن باشلاپ خىزمىتىم تەدرىجىي يوسوندا كۆپەيدى. ماقالە ئۇيۇشتۇرۇش ئىشى ئۆزۈلمىدى، تېخى دائىم ھەرخىل يېغىنلارغا قاتنىشىشقا ۋە نۇتۇق سۆزلەشكە توغرا كەلدى. شۇڭا، ھەتتا بۇ ئىشلارغا يېتىشەلمەي قالدۇق.

توساتتىن تۇرمۇش قەدىمىم تېزلىشىپ ئىنتايىن ئالدىراش بولۇپ كەتتىم، ھەمىشە ئالدىراپ ـ تېنەپ يېغىنلارغا باراتتىم. يىغىندىن يېنىپ ئۆيگە كەلسەم، باشقا تەكلىپلەر مېنى كۈتۈپ تۇراتتى. بەزى كۈنلىرى ھەتتا بەش، ئالتە جايغا بېرىشقا توغرا كېلەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە خەتلەرمۇ بەك كۆپ بولۇپ، بىر تەرەپ قىلىشقىمۇ كۆپ ۋاقىت كېتەتتى. بەك چارچاپ كەتكەنلىكتىن،

مۇئەللىم ئىككىمىز بۇ ئىشلارغا يېتىشەلمەي قالدۇق، سالامەتلە-
كىمىزمۇ ياخشى بولمىدى.

ئالدىراشلىقتا قول - قولىمىزغا تەگمەي قالغان بولساقمۇ، تۇرمۇشتا يەنىلا پۇلدىن قىسىلىپ، بىر مەھەل خىزمەتكار ياللاش-
قىمۇ قۇربىتىمىز يەتمىدى. شۇنىڭ بىلەن سۇللىۋان مۇئەللىم
ھەركۈنى ئەتىگەندە ماتسى ئەپەندىنى ۋوگزالغا ئاپىرىپ قويغاندىن
كېيىن، قايتاشىدا سەي - پەي ئېلىپ كېلىدىغان بولدى. بۇ
چاغدا مەن جوزا - ئورۇندۇقلارنى سۇرتۇپ، ئۆيلەرنى يىغىشتۇ-
رۇپ، ئورۇن - كۆرپىلەرنى يىغاتتىم. ئاندىن گۇللۇكتىن گۈل
ئۈزۈپ كىرىپ لوڭقىلارغا چىلايتتىم ياكى چىغىرىقنى ئايلاندۇ-
رۇپ سۇ تارتاتتىم. چىغىرىقنى ئەتتىممۇ، يوق، دېگەننى ئەستە
تۇتۇۋالاتتىم. دېمەك، قىلىدىغان ئىشلىرىم خېلىلا جىق ۋە ئېغىر
ئىدى. قېرىشقاندەك مۇشۇ مەزگىلدە ماڭا ئۈيۇشتۇرۇلغان ماقا-
لە، كېلىدىغان خەت - چەكلەر ئىنتايىن كۆپ بولۇپ كەتتى.

مەن ئوبلاست باشلىقىنىڭ كۆرسىتىشى بىلەن 1906 - يىلى
ماسساچۇسېتىس ئوبلاستلىق ئەمالار كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بول-
دۇم. كومىتېتنىڭ ھەر قېتىملىق يىغىنىدا، سۇللىۋان خېنىم
يېنىمدا ئولتۇرۇپ قول تىلى ئارقىلىق ماڭا يىغىنىڭ ئەھۋالىنى
يەتكۈزۈپ تۇراتتى. مېنىڭ تەسىراتىم شۇ بولدىكى، ئەزالارنىڭ
ھەممىسى پايتەمىدەك ئۆزۈن، مەنىسىز نۇتۇق سۆزلەشكە ئامراق
ئىكەن. تۇغما سوراق - سوئاللار، جاۋابلار قاتارلىق رەسمە-
يەتچىلىكلەر ئادەمنى ھارغۇزۇۋېتىدىكەن. شۇڭا، بەش، ئالتە
ئايدىن كېيىن بۇ ۋەزىپىدىن ئىستېپا بەردىم.

ئەمالارغا ھەقىقىي يوسۇندا مەنپەئەت يەتكۈزۈشتە كوللېك-
تىپنىڭ كۈچىگە تايانماي ھەرگىز بولمايدۇ. مۇشۇنداق قىلغاندە-
لا، ئاندىن جامائەت پىكرىنىڭ دىققىتى ۋە قوللىشىنى قولغا
كەلتۈرگىلى بولىدۇ. شۇڭا، مەن بۇرۇنقىدەكلا ھەرتۈرلۈك ئاش-
كارا سورۇنلارغا بېرىشىم، دوختورلار يىغىنى ياكى باشقا يىغىن-

لارغا قاتنىشىشىم، بۇنىڭ ئۈچۈن نۇتۇق سۆزلەش ماھارىتىمنى تېخىمۇ تىرىشىپ مەشىق قىلىپ، ئاممىغا يۇزلەنگەندە سۆزۈمنى تېخىمۇ بەك قايىل قىلارلىق قىلالايدىغان بولۇشۇم كېرەك.

مەن بۇ نىشانغا يېتىش ئۈچۈن، كۆپلىگەن ئۇستازلاردىن ئىپادىلەش ماھارىتى ئۆگەندىم. ئەپسۇسكى، ئۇنۇمى كۆڭۈلدىكىدەك بولمىدى. مۇشۇنداق بىر چاغدا مەن بوستۇندا ۋايىت ئەپەندىنى ئۇچرىتىپ قالدىم. ئۇ مۇزىكا نەزەرىيىسىنى پۈختا تەتقىق قىلغان، ئىنسانلارنىڭ ئاۋاز چىقىرىش فۇنكسىيىسىنى ناھايىتى چوڭقۇرلاپ تەتقىق قىلغانىكەن، مەن تەلىيىمنى بىر سىناپ بېقىش نىيىتىدە ئۇنى يارەمگە چاقىردىم.

ۋايىت ئەپەندى تەلىپىمگە خۇشاللىق بىلەن ماقۇل بولۇپ:

ــ بۇ ئىشنى قانچىلىك دەرىجىدە قىلالايدىغانلىقىمنى مەنمۇ بىلمەيمەن. بىراق، بۇ ئىش ماڭا نىسبەتەن بىرخىل تەتقىقات ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا بىز بىر سىناپ باقايلى، ــ دېدى.

شۇنداق قىلىپ ۋايىت ئەپەندى 1910 ـ يىلىدىن باشلاپ ھەر شەنبە كۈنى لېنشاغا كېلىپ ئۆيىمىزدە تۇرۇپ، يەكشەنبە كۈنى قايتىپ كەتتى. شۇ ۋاقىت ئىچىدە ماڭا دەرس ئۆتتى.

ئون ياشقا كىرگەن ۋاقتىمدا سۇللىۋان مۇئەللىم مېنى خېللا ئەپەندىنىڭ قېشىغا ئاپارغان، بۇ مېنىڭ ئاۋاز چىقىرىش ئۇسۇلىنى تۇنجى قېتىم ئۆگىنىشىم ئىدى. ماڭا ئاۋاز چىققاندا پەيدا بولغان تىترەشنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن خېللا ئەپەندى قولۇمنى يۇزىگە قويۇپ، «ARM» دېگەن ئاۋازنى ئاستا چىقارغان ھەمدە مېنى دوراپ ئاۋاز چىقىرىشقا دەۋەت قىلغان. مەن قاتتىق جىددىيلىشىپ كېتىپ تەكرار مەشىق قىلىپمۇ ناھايىتى تەسلىكتە قالايمىقانلا بىر ئاۋازلارنى چىقارغانىدىم.

ــ گېلىڭىزنى يۇمشاقراق قىلىڭ، تىلىڭىزدىمۇ بەك كۈچەپ كەتمەڭ.

ئۇ ماڭا سەۋرچانلىق بىلەن كۆرسەتمە بېرىپ ئاۋازىمنى تۈزەتتى.

تەتتى. تاۋۇش چىقىرىشنى مەشىق قىلىشتىن بۇرۇن تاۋۇش چىقىرىش ئورگانلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، شۇنىڭدەك كىـ چىككىنە بالا ۋاقتىدىن تارتىپ توختاتماي مەشىق قىلىش كېرەك ئىدى. شۇنداق قىلغاندا، ئاندىن ئاۋازنى سىلىق، يېقىشلىق قىلـ غىلى ۋە تېخىمۇ كۆپ تاق سۆزنى ئەستە تۇتقىلى بولاتتى. شۇنداق بولغاچقا، مەن گاس ـ گاچىلار تەربىيىسىدە گاس ـ گاچا بالىلارـ غا ئاۋاز مەشىقىنى بالدۇرراق قىلدۇرۇشنى ئۈمىد قىلىمەن.

ۋايىت مۇئەللىم بۇ ئىشنى سىناپ بېقىش روھىي ھالىتى بىلەن باشلىغانىدى. ئەمما، بارا ـ بارا قىزىقىپ ماڭا ئۆچ يىل ئۆگەتتى، تېخى ئىككى يىل ياز پەسلىدە لېنىنشادا تۇردى.

ۋايىت مۇئەللىمنىڭ مەشىق ئۇسۇلى ئىشنى تاۋۇش ئورگانلىـ رىدىن باشلاش، ئاندىن تاۋۇش چىقىرىش مەشىقى قىلدۇرۇش، ئاخىرىدا رېتىن، ئۇرغۇ، تاۋۇش سۈپىتى، ئاھاڭنى ئۆگىتىش بولدى. شۇ تەرىقىدە ئۆچ يىل ئۆگەنگەندىن كېيىن، ئاخىر كۆپـ چىلىك ئالدىدا زورىغا سۆزلىيەلەيدىغان بولدۇم.

سۇللىۋان مۇئەللىم بىلەن مەن يېڭى جېدىسىي شتاتىنىڭ مونتاكرى دېگەن يېرىدە تەجرىبە خاراكتېرلىك نۇتۇق سۆزلىـ دۇق. ئۇ خېلى قاتتىق كۆچەش بىلەن بولغان تەجرىبە بولدى. بۇنى ھازىر ئويلىسامۇ، يۈرىكىم سالغاندەك بولىدۇ. مۇنبەرگە چىقىپ قاتتىق تىترەپ كەتتىم، بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلالمىدىم. تەييارلىۋالغان سۆزلىرىم ئېغىزىمدا چۆرگىلەپ تۇرسىمۇ، قېـ رىشقاندەك ئاۋاز چىقىرالمىدىم. ئاخىرىدا پۈتۈن كۈچۈمنى يىـ غىپ، زور غەيرەتكە كېلىپ، بار كۈچۈم بىلەن ئاۋاز چىقاردىم. شۇ چاغدا گويا زەمبىرەك ئېتىلغاندەك تۇيغۇدا بولدۇم، ئەمما كېيىن كىشىلەر ماڭا ئاۋازىڭ گويا پاشىنىڭ غىجىلدىشىدەك چىقـ تى، دېيىشتى. نېمىلا بولمىسۇن، مەن يېڭىلگىنىگە ئاسانلىقچە تەن بەرمەيدىغانلاردىن، شۇڭلاشقا ئىنتايىن كۈچىگەن بولسامۇ، ھەرھالدا كۆزلىگەن نۇتقىمنى سۆزلەپ تۈگەتتىم. مۇنبەردىن

چۇشۇپلا ئىختىيارسىز ئۇن سېلىپ يىغلاپ، پۇشايمان بىلەن:

— ماڭا سۆزلەش بەك قىيىن چۈشىدىكەن. مەن سەل ئۆزۈمنى چاغلىماي قاپتىمەن. قولدىن كەلمەيدىغان ئىشقا زورۇقۇشنىڭ ئۇنچە پايدىسى يوقكەن، — دېدىم.

ئەمەلىيەتتە بۇنىڭلىق بىلەن ئىشەنچىمنى ھەقىقىي تۇردە يوقاتمىدىم، ئەكسىچە قايتىدىن غەيرەتكە كېلىپ تېخىمۇ تىرىشىپ مەشىق قىلىشقا كىرىشتىم. مەن ئاخىر كۆپچىلىك ئالدىدا سۆز قىلالايدىغان ھالغا كەلدىم. ئاۋازىم دېگەندەك يېقىملىق ئەمەس، شۇنداقتىمۇ بۇ گەپنى قىلالماسلىقتىن كۆپ ياخشى، چۈنكى خىزمىتىمنى قانات يايدۇرۇشۇمغا سۆزلىيەلمىشىمنىڭ ياردىمى كۆپ بولىدۇ، ئەلۋەتتە. شۇ سەۋەبتىن ئارزۇيۇم ئاخىر قىسمەن بولسىمۇ ئىشقا ئاشتى.

مەن ئاڭلىغۇچىلارنىڭ نۇرغۇنى ماڭا گۇخشاش شور پېشاندىن ئىكەنلىكىنى ئويلاپ، كۆچۈمنىڭ پېتىشىچە ئۇلارغا تەسەللىي بېرىمەن ۋە ئۇلارنى رىغبەتلەندۈرىمەن.

غەيرەت بىلەن مۇنبەرگە چىقىپ سۆزلەش

سۆزلەشنى يېڭى ئۆگەنگەن چاغلاردا، سىرتلارغا چىقىپ سۆزلەشكە ئانچە جۈرئەت قىلالمايتتىم، چۈنكى، نېمە دەپ سۆزلىشىمنى بىلەلمەيتتىم. بىراق، مەن ھەر قېتىم نوتۇق سۆزلەگەن چاغدا، ھەرقايسى قاتلامدىكى ئاڭلىغۇچىلار، يەنى قېرىلار، كىچىك بالىلار، بايلار، نامراتلار، شۇنىڭدەك گاس - گاچا قاتارلىق تېنىدە تۇرلۇك كەمتۈكلۈك بار كىشىلەر كېلىپ نۇتقىنى ئاڭلايتتى.

مۇئەللىم ئىككىسىز ناھايىتى قارشى ئېلىندۇق. شۇڭا، بىز غەيرەتكە كېلىپ ئۇيان - بۇيان بېرىپ نوتۇق سۆزلەشكە باشلىدۇق.

سۇللىۋان مۇئەللىم ناھايىتى تالانتلىق ناتىق بولۇپ، ئۇنىڭ ئاجايىپ جانلىق، تەسىرلىك بايانلىرى ئاڭلىغۇچىلارنى قاتتىق تەسىرلەندۈرۈپ، ھاياجانغا سالاتتى. بولۇپمۇ مۇئەللىمنىڭ ماڭا قانداق جاپا مۇشەققەتلەر بىلەن تەلىم بەرگەنلىك جەريانىنى ئاڭلىغان كىشىلەر ئىختىيارسىز تەسىرلىنەتتى. سۇللىۋان مۇئەللىم بىرەر سائەتتەك سۆزلەيتتى. بۇ ئارىلىقتا مەن بىر ياندا جىممىدە ئولتۇرۇپ ئېلىۋالغان ئەمالار يېزىقىدىكى ئەدەبىي ئەسەرنى ئوقۇيتتۇم.

مۇئەللىمنىڭ سۆزى تۈگەپ نۆۋەت ماڭا كەلگەندە، بىرى مېنى يېتىلەپ مۇنبەرگە ئەكېلەتتى. مەن ئاۋۋال بارماقلىرىمنى

مۇئەللىمنىڭ لېۋىگە قويۇپ، پەستە ئولتۇرغانلارغا مۇئەللىمنىڭ كالپۇكىنىڭ مىدىرلىشىدىن ئۇنىڭ نېمىلەرنى دەۋاتقانلىقىنى بىلەلەيدىغانلىقىمنى ئىسپاتلاپ بېرەتتىم، ئاندىن ئاڭلىغۇچىلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرەتتىم. ئادەتتە مەن بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ كىشىلەرگە ئىشەنچ، ئىرادە، قەيسەرلىك بولسىلا، ئىنسانلاردىكى يوشۇرۇن ئىقتىدارنىڭ كۆپ هاللاردا تەسەۋۋۇرىمىزغا سىغمايدىغان مەلۇم دەرىجىگە يېتىدىغانلىقىنى بىلدۈرەتتىم. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىنسانلارنىڭ ئۆزئارا هەمكارلىشىشى كېرەكلىكى توغرىسىدىكى داۋلىنىمۇ چۈشەندۈرەتتىم.

بىرمەھەل ئۇيان - بۇيان بېرىپ سۆزلىگەن بولسامۇ، سۆزلەش ماهارىتى جەهەتتە تۇزۇك ئىلگىرىلەش بولمىغىنىدىن ئىچىم سىقىلاتتى. تەلەپپۇزۇم دېگەندەك توغرا بولمىغاچقا، بەزىدە ئاڭلىغۇچىلار مېنىڭ زادى نېمىلەرنى دېگەنلىكىمنى ئۇقالمايۋاتقاندەك تۇيغۇدا بولاتتىم. گاهىدا سۆزلەپ يېرىمىغا كەلگەندە بوغۇزۇمدىن غەلىتە ئاۋاز چىقاتتى ياكى ئاۋازىم پەسلەپ كېتەتتى. بۇنى ياخشىلاشقا هەرقانچە تىرىشقىنىم بىلەنمۇ ئوچۇق، قۇلاقلىرىغا ياقمىغاندەك ئاۋاز چىقىرالمايتتىم.

ئاڭلىغۇچىلارغا گېپىمنى ئېنىقراق ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن مەلۇم گېپىمنى تەكىتلىمەكچى بولغىنىمدا، گېپىم مەن بىلەن قېرىشاتتى، تىلىمنى قېتىپ قالغاندەك، زۇۋان سۇرەلمەي قالاتتى. بۇنداق چاغلاردا جىددىيلىشىپ ۋە جىلى بولۇپ كېتەتتىم. بۇنداق بولغانسېرى ئىش تېخىمۇ چاتاق بولاتتى. قانچىلىك ئوسال بولىدىغانلىقىمنى ئېيتمايلا قويايلى! بۇنداق ئەهۋاللاردا نۇتقىم شۇنچىلىك ناچار بولدى. ئەگەر بۇ سورۇندا بىرەر باشقىچە ئاۋاز بولىدىغان بولسا، چوقۇم ئاۋازىمنى بېسىپ كەتتى دەپ ئويلاپ ئىنتايىن بىئارام بولاتتىم. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، مەيداندا ئورۇندۇق سۇرۇلگەن ياكى سىرتتا ماشىنا ماڭغان ئاۋازنى سەزسەم، ئىختىيارسىز تىت - تىت بولۇپ كېتەتتىم.

ئاڭلىغۇچىلىرىمنىڭ ئىنتايىن سەۋرچانلىق بىلەن گېپىمنى باشتىن ئاخىر ئاڭلىشىدىن قاتتىق تەسىرلەندىم. مەن ھەر قېتىم سۆزۈمنى توگەتكەندە، ئاڭلىغۇچىلار مەيلى گېپىمنى قانچىلىك ئاڭلىيالمىسۇن، گۇلدۇراس ئالقىش ياڭرىتاتتى، بەزى كىشىلەر ئالايىتەن قېشىمغا كېلىپ مېنى رىغبەتلەندۈرەتتى.

مەن سۆزلەشنى قاملاشتۇرالمىغان بىلەن سۇللىۋان مۇئەللىم ناھايىتى ياخشى سۆزلەيتتى. ئۇ كۆپىنچە كۆچمىلككە مېنى يېتەكلەش جەريانىنى سۆزلەيتتى. ئۇ گەپكە ئۇستا بولغاچقا، ھەممىلا ئادەم ئۇنىڭ سۆزىنى بېرىلىپ ئاڭلايتتى. بەزىدە ئۇ سۆزلىگەن مەزمۇنلاردىن مەنمۇ قاتتىق تەسىرلىنەتتىم ھەتتا چاۋاك چېلىشنىمۇ ئۇنتۇپ قالاتتىم.

بىز باشتا نيۇئىنگلاند ۋە يېڭى جېرسېي شتاتى ئەتراپىدا سۆزلىدۇق، كېيىن دائىرىنى بارا - بارا كېڭەيتىپ خېلى يىراق جايلارغا باردۇق. 1913 - يىلى بىز ۋاشىنگتونغا بېرىپ نۇتۇق سۆزلىدۇق. بىزنىڭ ۋاشىنگتونغا بېرىشىمىز زۇكۇتۇڭ ۋىلسوننىڭ ۋەزىپىگە ئولتۇرۇش ھارپىسىغا توغرا كەلدى. شۇڭلاشقا، بىرلەشمە ئاگېنتلىق زۇكۇتۇكنىڭ ۋەزىپىگە ئولتۇرۇش مۇراسىمى ئەھۋالىنى مۇشتەرىلەرگە خەۋەر قىلىشنى ماڭا ھاۋالە قىلدى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەن پۈتكۈل مۇراسىم جەريانىنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدۇم.

مۇراسىم بولىدىغان كۈنى ھاۋا بۇلۇتلۇق بولۇپ، پاراتتىن ئۆتۈشكە ناھايىتى مۇۋاپىق كېلەتتى. بۇ كۈنى ۋاشىنگتون شەھەر رايونى ئالاھىدە قاينىاپ كەتتى. كىشىلەر پاراتنى ئوبدانراق كۆرىدىغان جاي تاللاش ئۈچۈن ئېگىز جايلارغا چاپاتتى. پاراتتىن ئۆتۈۋاتقان ئارمىيە ئالامەت ھەيۋەتلىك، كۆتۈرەڭگۈ روھلۇق بولۇپ، ئەسكەرلەرنىڭ روھىي ئۇرغۇپ تۇراتتى، بۈنى كۆرۈپ ئاممىمۇ ئاجايىپ جانلىنىپ كەتتى. ھەربىي ئورگىستېر ھەيۋەتلىك ھەربىي مارشىنى ئورۇنداپ سەپنىڭ ئەڭ ئالدىدا ماڭدى،

ھەممە ياق قاينام تاشقىنلىق ۋە شاد ـ خۇراملىققا چۆمگەنىدى. مەن ئىختىيارسىز ھالدا: «بۇ سۆيۈملۈك ياش جەڭچىلەر شەپقەتسىز ئۇرۇش قاينىمىغا كىرىپ قالمىغاي ئىلاھىم، ئۇلار چىرايلىق ھەربىي فورمىسىنى رەتلىك كىيىپ، زۇڭتۇڭغا قاراپ سالام قىلسىلا كۆپايە» دەپ ئويلىنىدىم.

كىم بىلسۇن، ئۇزۇن ئۆتمەي 1 ـ دۇنيا ئۇرۇشى پارتلىدى. مەن ئۇرۇشقا قارشى ئىدىم، ئەمما قولۇمدىن ھېچ ئىش كەلمەيتتى. دېمىسىمۇ، بۇ ئۇرۇشنى توختىتىشقا مېنىڭ قانداقمۇ كۈچۈم يەتسۇن.

مەن بېل دوكتورنى هاياتىمدا ئۇ سۇللىۋان مۇئەللىمدىن بۇرۇنراق پەيدا بولغانلىقى ئۈچۈن شۇنچىلىك ياخشى كۆرسەم كېرەك. ئۇ مەن قاراڭغۇلۇق ئىچىدە تۇرغان بىر چاغدا ماڭا ئىللىق دوستلۇق قولىنى سۇنغانىدى.

دوكتور بېلنى ياد ئېتىمەن

ۋاشىنگتوندا مېنىڭ نۇتۇق سۆزلىشىم زۇكۇتوك ۋىلسوننىڭ ۋەزىپىگە ئولتۇرۇش مۇراسىمىدىن بۇرۇنغا ياكى كېيىنگە ئورۇندىلاشتۇرۇلغانلىقى ئېسىمدە قالماپتۇ. ئەمما، دوكتور بېلنىڭ شۇ چاغدا بىز بىلەن بىرلىكتە بىر مەھەل ئىنتايىن كۆڭۈللۈك ياشىغانلىقىنى ئۆمۈر بويى ئۇنتۇمايمەن.

ئەمەلىيەتتە، ۋاشىنگتوندا دوكتور بېل بىلەن مۇنبەردە بىللە تۇرۇشۇم تۇنجى قېتىملىق ئىش ئەمەس، مەن 15 ياش ۋاقتىمدىلا، دوكتور بېل بىلەن بىرلىكتە گاس - گاچىلار مائارىپىنى ئىلگىرى سۈرۈش يىغىنىغا قاتناشقانىدىم.

ئادەتتىكى ئادەملەرگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، دوكتور بېل تىلغا ئېلىنسا، كۆپچىلىك ئۇنىڭ يەنە تېلىفون كەشپىياتچىسى، گاس - گاچىلار مائارىپىغا كۆچ چىقارغان مەشھۇر ساخاۋەتچى ئىكەنلىكىنىمۇ ئويلىشى مۇمكىن. ماڭا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۇ ئىنتايىن قەدىردان، سۆيۈملۈك، ھۆرمەتكە سازاۋەر بىر دوست، دەرۋەقە، دوكتور بېل بىلەن مېنىڭ ئارىلاشقان ۋاقتىمىز ئەڭ ئۇزۇن، مۇناسىۋىتىمىزمۇ بەك ياخشى.

مەن بېل دوكتورنى هاياتىمدا ئۇ سۇللىۋان مۇئەللىمدىن بۇرۇنراق پەيدا بولغانلىقى ئۈچۈن شۇنچىلىك ياخشى كۆرسەم كېرەك. ئۇ مەن قاراڭغۇلۇق ئىچىدە تۇرغان بىر چاغدا ماڭا

ئىللىق دوستلۇق قولىنى سۇنغانىدى. دوكتور بېلىنىڭ ياردىمى بولغاچقا، ئاننا نوتىس ئەپەندى ماڭا سۇللىۋان مۇئەللىمنى تونۇش-تۇرغان. دوكتور بېل سۇللىۋان مۇئەللىمنىڭ يېتەكلەش ئۇسۇ-لىدىن باشتىن - ئاخىر ئىنتايىن مەمنۇن بولدى. ئۇ مۇئەللىمگە چىن كۆڭلىدىن ئاپىرىن ئوقۇپ: «سىزنىڭ خېلىنىنى تەربىيە-لەش شەكلىڭىزنى بارلىق مائارىپچىلارنىڭ ئەڭ قىممەتلىك پايدا-لىنىش ماتېرىيالى قىلىشقا بولىدۇ» دېگەنىدى.

دوكتور بېلىنىڭ گاس - گاچىلارغا بەكمۇ كۆڭۈل بۆلىدىغان-لىقىنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ، دېيىشكە بولىدۇ. بۇ خىل كۆڭۈل بۆلۈش ئۇلارنىڭ ئەۋلاد مىراسى ئىكەن! دوكتور بېلىنىڭ بوۋىسى كېكەشلىكنى ئوڭشاشنىڭ ئىجادچىسى بولۇپ، ئۇنىڭ دادىسى مېربېل ئەپەندى گاس - گاچىلار مائارىپىدا لەۋ بىلەن ئوقۇش ئۇسۇلىنى كەشىپ قىلغانىكەن. مېربېل ئەپەندى بەكلا قىزىقچى بولۇپ، ئۆزىنىڭ گاس - گاچىلارغا قوشقان تۆھپىسىدىن تەمەننا ئەيلىمەي، ئەكسىچە ئوغلىغا پەرۋاسىزلىق بىلەن: «بۇ كەشپىياتـ-تىن پەقەتمۇ پۇل تاپقىلى بولمايدىكەن» دېگەنىكەن.

دوكتور بېل بۇنىڭغا جىددىي يوسۇندا جاۋاب بېرىپ: « ئەمما، بۇ خىل كەشپىيات تېلېفون كەشپىياتىدىنمۇ مۇھىم» دېگەن.

دوكتور بېل ئىنتايىن ۋاپادار ئوغۇل بولۇپ، ئاتا - بالىنىڭ بىر - بىرىگە مېھرى چوڭقۇر ئىدى. بۇنىڭدىن خەۋەردار كىشـ-لەرنىڭ ئۇلارغا بەكمۇ ھەۋىسى كېلەتتى. دوكتور بىل دادىسىنى بىر - ئىككى كۈن كۆرمىسىلا:

ـــ مەن بېرىپ دادام بىلەن كۆرۈشۈپ كېلەي جۇمۇ، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشسەم خېلى كۆپ ھاسىلاتقا ئىگە بولىمەن، ـــ دەيتـ-تى.

دوكتور بېلىنىڭ ئېسىل، كۆركەم قورۇ جايى پودومائ دەر-ياسىنىڭ دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئېغىزى ساھىلىغا جايلاشقان بولۇپ،

ئىنتايىن گۈزەل مەنزىرىلىك ئىدى. مەن ئاتا ـ بالا ئىككىيلەن-
نىڭ دەريا بويىدا مۇرىدىشىپ ئولتۇرۇپ، تاماكا چەككەچ
ئۆتكەن ـ كەچكەن كىيىلەرنى تاماشا قىلغانلىقىنى كۆرگەنىدىم.
تاسادىپەن كەم ئۇچرايدىغان بىرەر قۇشنىڭ ئاۋازى كەلسە دوكتور
بېل:

ـــ دادا، بۇ خىل قۇشنىڭ ئاۋازىنى قانداق بەلگە بىلەن
ئىپادىلىسە ئوبدان بولار، ـــ دەيتتى.

شۇنىڭ بىلەن ئاتا ـ بالا ئىككىسى ئۆزلىرىنى ئۇنتۇغان ھالدا
ئاۋاز چىقىرىش ئىلىمىي تەتقىقاتىغا كىرىشىپ كېتەتتى. بۇ
ئاتا ـ بالىلار ھەرقانداق بىر خىل ئاۋازنى ئانالىز قىلاتتى، ئاندىن
ئۇلارنى قول تىلىغا ئايلاندۇرۇپ ئىپادىلەيتتى. مەخسۇس ئاۋاز
تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغانلىقى ئۈچۈنمىكىن، ئاتا ـ بالا ئىكـ
كىيلەننىڭ تەلەپپۇزى ئىنتايىن ئوچۇق، بەكمۇ تەسىرلىك، يېـ
قىملىق ئىدى. شۇڭلاشقا، ئۇلارنىڭ پارىڭىنى ئاڭلاشنىڭ ئۆزى
ھۇزۇر ئىدى.

دوكتور بېل دادىسىغىلا ئەمەس، ئاپىسىغىمۇ ناھايىتى بەك
ۋاپادار ئىدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن تونۇشقان چاغدا، ئاپىسى ئاڭلاش
ئىقتىدارى ئېغىر توسالغۇغا ئۇچراش كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ،
ئاساسەن گاس بولۇپ قالغانىكەن.

بىر كۈنى، دوكتور بېل مەن بىلەن سۇللىۋان خېنىمنى
ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇپ شەھەر سىرتىغا ئوينىاتقىلى ئاپاردى. ئۇ
يەردىن نۇرغۇن چىرايلىق ياۋا گۈللەرنى تېرىۋالدى. قايتىپ
كېلىۋېتىپ، توساتتىن ئۇنىڭ بۇ گۈللەرنى ئاپىسىغا بەرگۈسى
كېلىپ قالدى. ئۇ شوخلۇق قىلىپ بىزگە:

ـــ بىز دەرۋازىدىن يۈگۈرگىنىمىزچە كىرىپ، دادام، ئا-
پامنى تازا بىر ھەيران قالدۇرايلى، ـــ دېدى.

بىراق، بىز ماشىنىدىن چۈشۈپ دەرۋازا پەلەمپىيىگە قەدەم
قويۇۋاتقاندا، ئۇ بىردىنلا مېنىڭ قولۇمدىن تۇتۇپ ماڭا:

ـــ دادام، ئاپام ئۇخلاۋاتقاندەك قىلىدۇ، بىز گەپ قىلماي ئاستا مېڭىپ كىرەيلى، ـــ دېدى.

ئۇچىمىز پۇتىمىزنىڭ ئۇچىدا تۇرۇش چىقارماي مېڭىپ گۇل-لەرنى لوڭقىغا سېلىپ قويۇپ قايتىپ چىقتۇق. شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ تىنچ ئۇخلاۋاتقان قىياپىتى ماڭا تولىمۇ چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى. قاتار قويۇلغان ئىككى يۈمشاق ساپادا دوكتور-نىڭ ئاپىسى بېشىنى ساپانىڭ تۆتقۇچىغا قويۇپ ياتقانىكەن، يۈزى كۆرۈنمەيتتى، پەقەت ئاقارغان چېچى كۆرۈنەتتى. دادىسى بولسا ساپانىڭ ئارقا يۆلەنچۈكىگە بېشىنى قويۇپ، بەئەينى بىر پادىشاھ-دەك سۈرلۈك قىياپەتتە ئۇخلاۋاتاتتى.

مەن مۇشۇنداق بىر ئائىلە كىشىلىرى بىلەن تونۇشقانلىقىم-دىن تولىمۇ خۇشال ئىدىم. پات ـ پات ئۇلارنىڭكىگە بېرىپ تۇراتتىم. موماي تىكىش ـ توقۇشقا ئۇستا بولۇپ، گۇل ـ گىياھ نۇسخىلىرىنى ناھايىتى چىرايلىق تىكەتتى. ئۇ قولۇمدىن تۇتۇپ، بۇ ھۈنەرنى ماڭا ناھايىتى سەۋرچانلىق بىلەن ئۆگەتتى. دوكتور بېلىنىڭ مەن بىلەن تەڭ دېگۈدەك ئىككى قىزى بار ئىدى. ئۆيىگە بارسام ئۇلار خۇددى ئۆز ئائىلىسىنىڭ ئادىمىدەك قىزغىن مۇئا-مىلىدە بولاتتى.

دوكتور بېل كۆزگە كۆرۈنگەن ئالىم ئىدى. شۇڭا، نۇرغۇن-لىغان داڭدار ئالىملار دائىم ئۇلارنىڭكىگە مېھمان بولۇپ كېلەت-تى. ئەگەر سورۇندا مەن بولۇپ قالسام، دوكتور بېل ئۇلارنىڭ پاراڭلىرىنى قولۇمغا يېزىپ ماڭا ئۇقتۇراتتى. مەنمۇ كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلاپ خۇشال بولاتتىم. گەپلىرىنى چۈشەنسەم ـ چۈشەن-مىسەم ئاڭلاپ ھارمايتتىم. ئۇلار پەقەت سىز كۆڭۈل قويۇپ ئۆگەنسىگىزلا، چوقۇم بىلىۋالسىز، دەپ قارايتتى.

دوكتور بېل يىتۈك بىر مۇنازىرىچى بولۇپ، ئۇ ئۆيگە كى-رىپ بىر ـ ئىككى مىنۇت ئىچىدىلا ئۆيدىكى جىمى ئادەمنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتاتتى. ھەممىلا ئادەم ئۇنىڭ گېپىنى تىڭ-

شاشقا ئامراق ئىدى. مانا بۇ ئۇنىڭ باشقا كىشىلەرگە ئوخشمايدىغان سەپىرىي كۆچى. شۇنداقتىمۇ دوكتور بېل ئۆزىنىڭ سۆيىكتىپ ئوي - پىكرىنى پەقەتمۇ باشقىلارغا تاڭمايتتى، ئەكسىچە ئىنتايىن كەمتەر ئىدى. ئوخشىمىغان پىكىرلەرگە قارىتا تەكەللۇپ بىلەن:

— شۇنداقمۇ؟ بەلكىم سىزنىڭ پىكرىڭىز توغرىدۇ، مەن يەنىمۇ ئوبدان ئويلاپ باقاي، — دەيتتى.

بىرلا گاس - گاچىلار مائارىپى ئىشىدا ئۇ ئىنتايىن قەتئىي ئىدى. ئېغىزدا سۆزلەش ئۇسۇلى قول ئىشارىتى بىلەن سۆزلەشتىن كۆپ ياخشى دېگەن قارىشىدا چىڭ تۇراتتى. بۇنىڭغا سەۋەب كۆرسىتىپ:

— بىر گاس ھەم گاچا كىشى قول ئىشارىتى بىلەن سۆزلىگەندە، ئادەتتىكى كىشىلەرنىڭ غەلىتە نەزەر بىلەن قارىشى تۈپەيلى ئارىدا يېرىكلىك پەيدا بولۇپ قالىدۇ. بۇ ھال ئۇلارنىڭ ئادەتتىكى كىشىلەردەك بىلىم سەۋىيىگە ئېتىشىنى قىيىنلاشتۇرۇپ قويىدۇ، — دەيتتى.

بەزى كىشىلەر بەلكىم بۇ خىل كۆز قاراشقا قوشۇلماسلىقى مۇمكىن. بىراق، شۇنىڭغا ئىشىنىمەنكى، گاس - گاچىلار مائارىپى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى دوكتور بېل - نىڭ گاس - گاچىلار مائارىپىغا قوشقان ئۇلۇغ تۆھپىسىگە ئاپىرىن ئەيلىمەي، ئۇنى ھۆرمەتلىمەي تۇرالمايدۇ. ئۇنىڭدا ھېچقانداق قارا نىيەت يوق، ئۆزىگە مۇناسىپ جاۋاب قايتۇرۇلۇشىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەيدۇ. پەقەت ئۆزىدىكى ئىلمىي قاراش ئاساسىدا گاس - گاچىلار مائارىپ ئىشىنى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇرىدۇ، كېڭەيتىدۇ، خالاس. ئۇ ئۆز خىراجىتى بىلەن تۈرلۈك تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بارىدى، بىر مەھەل مەكتەپمۇ ئاچتى. ئەنگلىيە گاس - گاچىلار مائارىپىنى ئىلگىرى سۈرۈش جەمئىيىتىنىمۇ ئۇ قۇرغان. ئۇ تېلېفون كەشىپ قىلىپ ئېرىشكەن پۇلنى

گاس ـ گاچىلارغا ئوقۇش مۇكاپاتى بېرىشكە سەرپ قىلدى. دوكتور بېل گاس ـ گاچىلارنى نورمال ئادەملەردەك سۆزلىيەلەيدىغان قىلىش ئۈچۈن پۈتۈن يۈرەك قېنىنى ۋە زېھنى كۈچىنى سەرپ قىلدى.

دوكتور بېل ئەسلىي شوتلاندىيىنىڭ يىراق، چەت بىر يېرىدىن بولۇپ، ئامېرىكىدا ئولتۇراقلىشىپ قالغىنىغا ئۇزاق ۋاقىت بولغاچقا، ئۇ ھەقىقىي بىر ئامېرىكىلىق ھېسابلىناتتى. ئۇ قىزغىن، ئوچۇق ـ يورۇقلۇقى، ئاق كۆڭۈل مىجەزى، مۇئامىلىدە ئىللىق ۋە سىلىقلىقى بىلەن دوستلىرىنىڭ زور ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغانىدى.

ئادەتتىكى پاراڭلاردا، ئۇ ھەمىشە دېگۈدەك گەپنى ئىلىم پەن بىلەن ئالاقىدار تېمىغا يۆتكەيتتى. بىر قېتىم دوكتور بېل بىزگە ئۆزىنىڭ كىچىككىنە بالا چېغىدىلا دېڭىز ئاستىغا توك سىمى تارتىشنى ئويلىغانلىقى، 1886 ـ يىلى بۇ ئارزۇسى ئىشقا ئېشىشتىن بۇرۇن، تەجرىبىسىنىڭ قانچە قېتىملاپ مەغلۇپ بولغانلىقىنى ئېيتىپ بەرگەن. شۇ چاغدا مەن ئاران 12 ياش بولغاچقا، ئۇنىڭ گەپلىرىنى گويا ئەپسانە ئاڭلىغاندەك ئاڭلاپ ھەيران بولۇپ قېتىپ قالاتتىم. بولۇپمۇ ئۇنىڭ كىشىلەر كەلگۈسىدە دېڭىز ئاستىدىكى توك سىمى ئارقىلىق يىراق شەرق بىلەن سۆزلىشەلەيدۇ، دېگەن گېپىنى مەندە ئىنتايىن چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغانىدى.

دوكتور بېل دائىم بىزنى تېلېفون تۇنجى قېتىم كۇندىلىك تۇرمۇشتا ئىشلىتىلگەن ئىمارەتكە ئېلىپ باراتتى ۋە ماڭا:

ـــ ئەگەر ياردەمچىم توماس ۋاتسوننىڭ ياردىمى بولمىغان بولسا، تېلېفون كەشپىياتىم ھازىرقىدەك مۇكەممەل بولماسلىقى مۇمكىن ئىدى، ـــ دەيتتى.

1876 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى دوكتور بېل باشقا بىر ئۆيدە ئىشلەۋاتقان ۋاتسون ئەپەندىگە:

ـــ ۋاتسون، ئىش چىقىپ قالدى. بۇياققا كېـ

لىكا، ــ دېدى.

بۇ ئىنسانلار تارىخىدا تۇنجى قېتىم تېلېفون ئىشلىتىلگەندە قىلىنغان سۆز.

توساتتىن بۇ گەپنى ئاڭلىغان ۋاتسون شۇ چاغدا قاتتىق چۆچۈپ كەتكەن.

ــ تۇنجى قېتىم بولغاندىن كېيىن، بۇنىڭدىنمۇ ئەھمىيەتلىكرەك گەپ قىلىسىڭىز ياخشى بولماسمىدى، ــ دەپ سوردىم مەن دوكتور بېلنىڭ بايانىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كۆڭلۈمگە كەلگەن گەپنى قىلىپ.

دوكتور بېل دەرھال جاۋاب قايتۇردى:

ــ خاتالاشتىڭىز، خېلىمۇ! بۇ دۇنيا بارا ـ بارا بەك ئالدىراشچىلىق بولۇپ كېتىدۇ. شۇڭا، تېلېفون بىلەن قىلىدىغان سۆز: «ئىش چىقىپ قالدى، بۇياققا قېشىمغا كېلىڭا» دېگەندەك ئەھمىيەتلىرى، ئېھتىياجلىق سۆزلەر بولۇشى كېرەك.

دوكتور بېل تېلېفوندىن باشقا، سۆزلىشىش ئاپپاراتى، ئىندوكسىيىلىك تارازا قاتارلىق بىر مۇنچىلىغان كېرەكلىك نەرسىلەرنى كەشىپ قىلغان. ئەگەر دوكتور بېل كەشىپ قىلغان تېلېفونلۇق تەكشۈرۈش ئەسۋابى بولمىغان بولسا، ئېھتىمال زۇڭتۇڭ گافۇرنى قەستلەپ ئۆلتۈرگەن قاتىلنى تاپقىلى بولمايتتى.

خاتىرەمدە قالغان دوكتور بېلغا ئالاقىدار ئىشلار بەك كۆپ، يەنە كېلىپ بۇلارنىڭ ھەممىسى شۇنچىلىك گۈزەل ئەسلىمىلەر، بۇلارنى دەپمۇ تۈگىتەلمەيمەن. ئېسىمدە قېلىشچە، بىر قېتىم بىز بىرلىكتە پىتسبورگقا سالیوت كۆرگىلى باردۇق. سالیوتلار ئاسماندا گۈزەل گۈل ياپراقلىرىدەك چېچىلغاندا، خۇشال سەكرەپ:

ــ پاھ! قاراڭلار! دەريا سۈيىمۇ كۆيۈۋاتىدۇ! ــ دەپ توۋلىدۇق.

ھازىر دوكتور بېل ۋە ئۇنىڭ قىزلىرى بىلەن بىرلىكتە

سایاھەت كېمىسىنىڭ پالوبىسىدا تۇرۇپ ئايدىڭ كېچە مەنزىرىسىنى تاماشا قىلغانلىقىمنى ناھايىتى ئېنىق ئەسلەيمەن.

ئۇ كۈنى ئاخشىمى كېمىدە دوكتور نېۋكونىمۇ بار ئىدى. ئۇ ھاياجان بىلەن بىزگە ئاينىڭ تۇتۇلۇشى، يۇلتۇزلارنىڭ ئېقىشى ۋە قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز ھەققىدە تۇرلۇك ئىشلارنى سۆزلەپ بەرگەنىدى.

دوكتور بىل ماڭا ئۆز ئاتا ـ ئانامدەكلا كۆيۈنەتتى. دائىم:

ـــ خېلىمۇ، سىز تېخى ياش، كۈنلەر ئۇزۇن، شۇڭا توي ئىشىگىزنى ئويلىشىپ قويسىگىز بولاتتى. سۇللىۋان مۇئەللىم ھامان بىر كۈنى توي قىلىدۇ. ئۇ چاغدا سىزگە كىم ھەمراھ بولىدۇ، ـــ دەيتتى.

مەن ھەمىشە:

ـــ ھازىر ئۆزۈمنى ناھايىتى بەختلىك سېزىمەن. يەنە كېلىپ مەندەك ئادەم بىلەن توي قىلىشنى كىم خالايدۇ، دەيسىز، ـــ دەپ جاۋاب بېرەتتىم.

شۇنداق دېگىنىم بىلەن، دوكتور بىلىنىڭ كەلگۈسۈمدىن ھەقىقەتەن ئەندىشە قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ تۇراتتىم. شۇڭا، سۇللىۋان مۇئەللىم ماتسى ئەپەندى بىلەن توي قىلغان چاغدا، ئۇ بۇ ئىشنى يەنە تىلغا ئالدى.

ـــ قارىغە، مەن دېگەن ئىش بولدىمۇ؟ ھېلىمۇ كېچىكمەيسىز، مېنىڭ گېپىمگە كىرىپ، تېزرەك بىر ئۆي تۇتۇۋېلىڭ.

ـــ ياخشى كۆڭلىڭىزنى تولۇق چۈشەندىم. بىراق، ناۋادا بىرەر يېگىت مەندەك بىر قىز بىلەن ئۆي تۇتسا، ئۇ ھالدا ئۇ يېگىت تولىمۇ بىچارە بولۇپ قالمامدۇ؟ مەن ھېچقانداق ئىش قىلالمىغاندىن كېيىن، ئەر بولغۇچىغا يۈك بولىمەن شۇ.

ـــ ئېھتىمال سىز كۆپلىگەن ئۆي ئىشلىرىنى قىلالماسلىقىڭىز مۇمكىن. ئىشىنىمەنكى، سىزنى ياخشى كۆرىدىغان ئاق كۆڭۈل يېگىتلەر چىقىدۇ. ناۋادا شۇنداق بىر يېگىت چىقىپ،

بۇ ئىشلار بىلەن ھېسابلاشماستىن سىز بىلەن توي قىلماقچى بولسا، سىز پىكرىڭىزنى ئۆزگەرتەرسىز؟

دوكتور بېل ئېيتقاندەك كېيىن مەندىمۇ ھەقىقەتەن سۆيگۈ پەيدا بولدى. بۇنى ھازىرچە دېمەي تۇراي.

دوكتور بېلنى ئاخىرقى قېتىم 1920 - يىلى كۆردۇم. ئۇ شۇ چاغدا شوتلاندىيەدىن يېڭىلا قايتىپ كەلگەنكەن.

— بىر ھېسابتا مەن ئانا يۇرتۇمغا بېرىپ كەلگەن بولدۇم. لېكىن ئۇ يەردىكى چاغدا كۆڭلۈمدە گويا يات بىر ئەلگە كېلىپ قالغاندەك ياتلىنىش، غېرىبسىنىش بولدى، — دېدى ئۇ.

ئارقىدىن ئۇ ئىنتايىن قىزىقسىنغان قىياپەتتە ئايروپىلان ھەققىدە سۆزلىدى ھەمدە ئايروپىلان ياساشنى تەتقىق قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۇ ئون يىلغا قالماي نيۇيورك بىلەن لوندون ئارىلىقىدا ھاۋا يولى ئېچىلىدۇ، ئايروپىلان قاتناش قورالى قىلىنىدىغان دەۋر پات ئارىدا يېتىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا خۇددى ھەممە ئۆيدە ماشىنا ئىسكىلاتى بولغانغا ئوخشاش، چوڭ ئىمارەتلەرنىڭ ئۈستىگە كىچىك ئايروپىلانلار قونىدىغان مەيدان ياسىلىدۇ، دېگەن قىياسنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇ يەنە، يەنە دۇنيا ئۇرۇشى بولۇپ قالسا، ھاۋا ئۇرۇشى ئاساسىي جەڭ مەيدانى بولىدۇ، سۇ ئاستى پاراخوتلىرى دېڭىزدا ئوكيان چارلاش پاراخوتلىرىدىنمۇ مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ، دېدى.

ئۇ يەنە مۇنداق بىر بېشارەتنى ئېيتتى.

— كەلگۈسىدە ئالىملار ئىسسىق بەلۋاغ كىلىماتىنى سۇۋۇتۇش ئۈسۈلىنى كەشىپ قىلىدۇ ياكى بولمىسا، ئىسسىق ھاۋانى سوغۇق بەلۋاغلارغا ئاققۇزۇپ، ئاندىن جەنۇبىي قۇتۇپ، شىمالىي قۇتۇپنىڭ سوغۇق ھاۋاسىنى ئىسسىق بەلۋاغلارغا ئاققۇزۇش ئارقىلىق ئىسسىق - سوغۇقنى تەڭشەپ، يەر شارىنىڭ ھەممىلا يېرىنى ئىنسانلارنىڭ ماكانلىشىشىغا مۇۋاپىقلاشتۇرىدۇ.

مەن بۇنداق ئۈمىدۋارلىققا تولغان بېشارەتنى ھەر قېتىم

ئاڭلىغىنىمدا، ئاجايىپ خۇشال بولاتتىم. بىراق، بۇنداق بېشا-رەتلەرنىڭ شۇنچىلىك تېزلىكتە ئەملىيەتتە كۆرۈلىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدىم. شۇڭلاشقا، ئالتە يىلدىن كېيىن فرانسىيە ئالىملىرىنىڭ ھەقىقەتەن دېگىز - ئوكيانلاردىن پايدىلىنىپ ھاۋا كېلىماتىنى تەڭشىگەنلىكىنى ئاڭلىغىنىمدا، ھەيرانلىقتا ئېغىزىم-نى ئېچىپلا قالدىم!

شۇ قېتىم مەن ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشقاندا، گويا بۇ بىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئۇچرىشىشىمىز بولۇپ قالىدىغانلىقىنى كۆڭلۈم تۇيغاندەك، ئايرىلغۇم كەلمەي بەكمۇ تارتىشتىم. ئەپسۇسكى كۆڭلۈم تۇيغان ئىش راست چىقىپ قالدى!

دوكتور ببل 1922 - يىلى 8 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ۋاپات بولدى، جەسىتى شەھەردىكى چاقماق تېغى چوققىسىغا قويۇلدى. بۇ جاينى ئۇ ئۆزى تاللىغانىدى. ھېلىمۇ ئېسىمدە، بىر قېتىم ئۇ تاغ چوققىسىنى كۆرسىتىپ ماڭا:

— خېلىبن، مەن كۆز يۇمغاندا ئاشۇ جايدا ياتىمەن، — دېگەنىدى.

بۇ سۆزنى ئۇ بىمالال ئېيتقاندىن كېيىن، بروۋىنىنگنىڭ بىر كۇپلېت شېئىرىنى ئوقۇدى:

ئاقار يۇلتۇزلار ئۇچىدۇ ھەريان،
بۇلۇتلار ئارا چاقار چاقماقلار.
بۇلۇت ھەم چاقماق،
ئۇچرىشار ھامان.

مەن گېزىتتىن دوكتور ببلنىڭ ۋاپات بولغانلىق خەۋىرىنى ئوقۇپ، ئۆزۈمنىڭ ئەڭ قەدىرلىك، ئەڭ ئەزىز بىر دوستىتىن ئايرىلغانلىقىمنى ئېنىق تونۇپ يەتتىم.

بىز يىراق مۇساپىلىك نۇتۇق سۆزلەش سەپىرىمىزنى ئاخىر-

لاشتۇرۇپ ھېرىپ - ئېچىپ لېنىشاغا قايتىپ كەلدۇقتە، سۇللە-ۋان مۇئەللىم ئىككىسىز ئىختىيارسىز كەلگۈسىمىزدىن ئەنسە-رەپ بىئارام بولدۇق. چۈنكى، ئىقتىسادىي ئەھۋالىمىز كۈن-دىن - كۈنگە خارابلىشىپ پۈلدىن قىسىلماقتا ئىدۇق. ئىلگىرى لوج ئەپەندى بىزگە قەرەللىك ھالدا تۇرمۇش پۇلى ئەۋەتىپ تۇراتـ-تى. سۇللىۋان مۇئەللىم توي قىلغاندىن كېيىن، بۇ تۇرمۇش پۇلىنىڭ يېرىمى كەملەپ كەتتى. بۇ كەملىكنى قەلەم بىلەن تولدۇرۇش ئۈمىدىدە بولغانىدۇق، لېكىن بۇمۇ سۈغا چىلاشتى.

بىزنىڭ نامراتلىقىمىز مەخپىي ئەمەس ئىدى. شۇڭا، بىزگە ئۆز ئىختىيارىي بىلەن ياردەم بېرىشنى بىلدۈرگەنلەرمۇ بولدى. پولات - تۆمۈر شاھى كارنېگى ئەپەندى ئەنە شۇلارنىڭ بىرى ئىدى. بىزنىڭ ئىشىمىزنى ئۇ قانداق ئۇققان بىلمىدۇق، 1911 - يىلى ئۇ بىزنىڭ ئىقتىسادتا قىينىلىپ قالغانلىقىمىزدىن خەۋەر تېپىپ، دوستىمىز خاللاغا بىزگە پۇل بېرىش نىيىتى بارلىقىنى ئېيتىپتۇ.

خاللا بۇ ئىشنى بىزگە يەتكۈزۈۋېدى، مەن ئۇنىڭغا بۇ تەكـ-لىپنى كارنېگى ئەپەندىنى رەنجىتمىگەن ئەھۋال ئاستىدا چىرايـ-لىقچە رەت قىلىشنى ئېيتتىم. چۈنكى، ئۇ چاغدا مەن ياش، جۇشقۇن بولۇپ، باشقىلارنىڭ ياردىمىگە تايانمايمۇ ئوبدان ياشاپ كېتەلەيمەنغۇ، دېگەن ئويدا ئىدىم.

شۇنداق بولسىمۇ، كارنېگى ئەپەندى ئىنتايىن تەكەللۇپ بـ-لەن، ماڭا ئوبدانراق ئويلىنىشىمنى، زۆرۈر دەپ قارىساملا، ھەرقانداق ۋاقىتتا پۇل بېرىشنى خالايدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى.

ئىككى يىل ئۆتۈپ كەتتى. مەن ۋە سۇللىۋان مۇئەللىم يەنە نيۇيوركقا بارغاندا، كارنېگى ئەپەندى بىلەن خانىمى بىزنى ئۆيگە چاقىرىۋالدى. ئەر - ئايال ئىككىلىسى ئىنتايىن مۇلايىم، چىـ-قىشقاق ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئەتىۋارلىق قىزى مارگارت خېنىم شۇ چاغدا ئون ئالتە ياشلىق، كۆرگەنلا ئادەم ياخشى كۆرۈپ قالغۇدەك

گۈزەل قىز ئىكەن. بىز پاراڭلىشىپ ئولتۇرغاندا، ئۇ ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىرىپ كەلدى. كارنېگى ئەپەندى ئامراق قىزنىڭ مېھىر بىلەن قاراپ كۈلۈپ:

— بۇياق ئائىلىمىزنىڭ كىچىك ساخاۋەتچىسى، ئەتىدىن - كەچكىچە قۇلىقىمىزغا شۇنىرلاپ، بىزگە ياردەم بېرىشكە موھتاج كىشىلەرگە قانداق ياردەم بېرىشنى ئۆگىتىدۇ، — دېدى.

بىزچاي ئىچكەچ، كۆڭۈل ئازادىلىكى بىلەن پاراڭلاشتۇق. كارنېگى ئەپەندى توساتتىن يادىغا كەلگەندەك سورىدى:

— ئۆتكەندە ئېيتقان تەكلىپىمنى ھېلىمۇ قوبۇل قىلىش خىيالىڭىز يوقمۇ؟

— شۇنداق، يېڭىلگىنىمگە تەن بەرگۈم كەلمەيۋاتىدۇ.

— كۆڭلىڭىزنى ئوبدان چۈشىنىمەن. لېكىن، بۇنى سىز باشقىلارنىڭ مەيدانىدا تۇرۇپ ئويلاپ باقتىڭىزمۇ، يوق؟ ناۋادا سىز قارشى تەرەپنىڭ رەت قىلىنغان چاغدىكى ھېسسىياتىنى ھېس قىلىپ يەتكەن چاغدىمۇ ئۆز پىكرىڭىزدە چىڭ تۇرامسىز؟

ئۇنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلاپ قاتتىق تەئەججۈپلەندىم. چۈنكى، مەن كاتتا بايلارنىڭمۇ ئۆزىگە لايىق بۇرچى بارلىقىنى زادىلا خىيال لىمغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىدىم. ئۇنىڭ باشقىلارنىڭ كۆڭلى ۋە خۇشاللىقىنى شۇ قەدەر چوڭ بىلىدىغانلىقىدىن ئاجايىپ تەسىرلەندىم.

ئارقىدىن كارنېگى ئەپەندى، قاچانلا بولمىسۇن ھاجىتىم چۈشكەن چاغدا، قىلچە تارتىنماستىن ئۇنىڭغا ئېغىز ئېچىشىمنى قايتا تەكىتلىدى.

ئۇ مۇئەللىم بىلەن مېنىڭ نۇتۇق سۆزلەش ئىشىم توغرىسىدا سۆزلەپ، بىزدىن نېمىلەرنى سۆزلەيسىلەر، بىلەتنى نەچچە پۇلغا ساتىسىلەر دېگەندەك گەپلەرنى سورىدى.

— مەن «بەخت» دېگەن تېمىدا سۆزلىمەكچى، بىلەتنى بىر دوللاردىن بىر يېرىم دوللارغىچە ساتماقچى بولۇۋاتىمەن، —

دېدىم. بىراق، كۆتمىگەندە ئۇ:

ــ ۋاھ! بۇنداق بولسا بىلەت بەك قىممەت بولۇپ كېتىدۇ. مېنىڭچە بىلەت باھاسى بەش موچەن بولسا كىرىم تېخىمۇ كۆپ بولىدۇ. توغرا! شۇنداق بولسون، بىلەت باھاسى يەتتە مو بەش پۈكىدىن ئېشىپ كەتمىسۇن، ــ دېدى.

مۇئەللىم ئىككىمىز نۇتۇق سۆزلەش ئىشىمىزنى داۋاملاشتۇرۇۋەردۇق. شۇ يىلى كۈزدە سۇللۇژان مۇئەللىم چوڭ ئوپېراتسىيە قىلىنىپ تېنى بەك ئاجىزلاپ كەتتى. شۇ سەۋەبتىن نۇتۇق سۆزلەش سەپىرىگە چىقالمىدى. ھېلىمۇ ياخشى يازدا بەش، ئالتە پارچە ماقالە يېزىپ قويغانىكەنمەن. يېقىن بىر مەزگىل باشقىلار-غا ھاجىتىمىز چۈشمىدى. بىر مەزگىل تىركەشكەندىن كېيىن، قىيىنچىلىققا باش ئېگىشكە مەجبۇر بولدۇم.

بۇ يانداۋرقى يىلى 4 ـ ئاي ئىدى. بىز ماين شتاتىغا نوتۇق سۆزلىگىلى باردۇق، ماشىنىنى ئۆزىمىز ھەيدەپ شەھەرگە كىرىدۇق. توساتتىن ھاۋا بۇزۇلۇپ سوغۇق بولۇپ كەتتى. ئەتىسى ئەتىگەن ئويغىنىپ قارىسام، مۇئەللىم خېلى قاتتىق ئاغرىپ قاپتۇ. بۇ يەرگە بىرىنچى قېتىم كېلىشىمىز بولۇپ، تونۇش ـ بىلىش، دوست بۇرادەرلىرىمىز يوق ئىدى. نېمە قىلارىمىزنى بىلەلمەيلا قالدۇق. ئاخىر ئەقلىمىزنى تېپىپ مېھمانسارايدىكىلەردىن بىزنى ماشىنا بىلەن ئۆيىمىزگە ئاپىرىپ قويۇشنى ئۆتۈندۇق. بىر ھەپتىدىن كېيىن مەن نائىلاج يارىدەم تەلەپ قىلىپ كارنېگى ئەپەندىگە خەت يازدىم.

ئۇ تېزلا جاۋاب خەت ۋە چەك ئەۋەتىپتۇ. ئۇ خېتىدە:

«راستىمنى ئېيتسام، تەلەي، ئامەتنىڭ ماڭا ئوڭ كۆزى بىلەن قارىغانلىقىنى ھېس قىلىۋاتىمەن. چۈنكى، سىزنىڭ دۇنيادىكى كىشىلەر نەزىرىدىكى ئورنىڭىز شۇ قەدەر يۇكسەك ۋە ئالىيجاناب. شۇنداق تۇرۇپ، ماڭا مۇشۇنداق بىر پۇرسەت بەرگىنىڭىزدىن ئۆزۈمنى ئىنتايىن بەختىيار ھېس قىلدىم. ساخاۋەت

قىلىش ساخاۋەتنى قوبۇل قىلىشتىن بەكرەك خۇشاللىنارلىق بو-لىدىكەن. شۇ سەۋەبتىن رەھمەت ئېيتىدىغان ئادەم سىز ئەمەس، مەن!» دەپ يېزىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، سۇللىۋان مۇئەللىم ئىككىنىز ۋاقتىنچە پۇل ئۈچۈن باش قاتۇرمايدىغان بولدۇق. لېكىن، يۇرىكىمنى ئەزگەن باشقا بىر ئىش بولدى. يەنى، ماتسى ئەپەندى بىلەن سۇللىۋان خانىم ئايرىلىپ تۇرىدىغان بولدى. دەرۋەقە ماتسى ئەپەندىمۇ جىق جاپا تارتتى. بىراق، بۇ ئاقىۋەتسىلىك كېلىپ چىقـ-شىدا يەنە باشقا نۇرغۇن سەۋەبلەر بار. بۇ ھەقتە مېنىلىك پىكىر بايان قىلىشىم ئەپسىز.

هازىر بولۇۋاتقان ئۇرۇش ۋە كۇنسېرى كەسكىنلىشىپ كېتىۋاتقان ۋەزىيەت خىيالىمغا كەلسىلا، ساخاۋەت دېگەندەك گەپ-لەرنى بۇرۇنقىدەك بىمالال ئېغىزىمدىن چىقىرالمايمەن. چۇشلىرىمدە دائىم ئېقىۋاتقان قانلار، بولۇۋاتقان قىرغىنچىلىقلارنى كۆرۈپ قورقۇپ ئويغىنىپ كېتىمەن.

ئۇرۇشقا قارشى داغدۇغىلىق ھەرىكەت

1913 ـ يىلى كۇز، بىز زىيارەت ۋە نوتۇق سۆزلەش سەپىرى بىلەن ئالدىراش بولدۇق. ۋاشىنگتوندا غالدىڭلاپ، غىچىرلاپ ماڭىدىغان يېزا تراللىبوسىغا ئولتۇردۇق. نيۇيوركتا ئەتىگەن ماڭىدىغان بىرىنچى نۆۋەتلىك ئاپتوموبىلغا ئولتۇردۇق. بۇ ئاپتوموبىل ئۆي ئۆينىڭ ئالدىدا توختاپ سۇت يېغدىكەن، شۇڭا يول بويى قانچە قېتىم توختىغانلىقىمىزنىمۇ بىلەلمىدۇق.

بىز تىكساس بىلەن لۇئىس ئاننىغا كەلسەك، بۇ يەرلەرگە يېڭىلا كەلكۇن كەلگەن بولغاچقا، كۆپ جاي تېخى سۇنىڭ ئىچىدە ئىكەن. ئاپتوموبىل ئىچىدە ئولتۇرۇپمۇ، سۇنىڭ كەلكۇن سۇيىدەك شالاقلاپ ئاپتوموبىلغا ئۇرۇلغانلىقىنى سېزەتتۇق. توساتتىن «قاراس» قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ، يولۇچىلار تەڭلا دېگۈدەك سىرتقا قارىدى. سۇدا لەيلەپ يۈرگەن يوغان، توم بىر ياغاچ ئاپتوموبىلغا ئۇرۇلغانىكەن. سۇدا لەيلەپ يۈرگەن نۇرغۇن ئات ـ كالا ئۆلۈكى كۆرگەنلىكى ئادەمنىڭ تېنىنى شۇركۇندۇرەتتى. بىز ئولتۇرغان پويىز يىلتىزى بىلەن قومۇرۇلۇپ كەتكەن بىر تۇپ دەرەخنى خېلى يىراق جايغىچە سۆرەپ ماڭدى.

شەھەرلەردىكى مەكتەپلەر، ئاياللار تەشكىلاتلىرى، شۇنداقلا يېزا ۋە كان رايونىدىكى تەشكىلاتلار بىزنى نۇتۇق سۆزلەشكە

تەكلىپ قىلاتتى. گاھىدا سانائەت مەركەزلىرىگە بېرىپ ئەمگەك تەشكىلاتلىرىغا نوتۇق سۆزلەيتتۇق. ئاساسىي قاتلاملارغا چوڭقۇر چۆككەندىن كېيىن، مەن كىشىلىك ھاياتقا قارىتا ئوخشىمىغان تونۇشقا ئىگە بولدۇم. شۇنداقلا، ئىلگىرى سەبىيلەرچە ئۇي - خىياللاردا بولغانلىقىمنى بىلدىم. ئىلگىرى مەن دائىم، مەن ھەم ئەما، ھەم گاس بولغىنىم بىلەن يەنىلا خىلىلا بەختلىك تۇرمۇشقا ئېرىشەلەيمەن. چۈنكى، دۇنيادا قىيىن ئىش يوق. كۆڭۈل قو- يۇپ ئىش قىلساقلا، ئاتالمىش تەقدىر بىزنى ھېچقانداق قىلالماي- دۇ، دەپ ئويلايتتىم. بىراق، مەن شۇنچە نۇرغۇن قىيىنچى- لىقلارنى باشقىلارنىڭ ياردىمى بىلەنلا يېڭىپ كەلگەنلىكىمدىن ئىبارەت بىر مۇھىم نۇقتىنى ئۇنتۇغانكەنمەن. مېنىڭ بۇنچىلىك تەلەيلىك بولۇشۇمدىكى سەۋەب، مەن بەختلىك بىر ئائىلىدە تۇغۇ- لۇپ ئۆستۈم، ئاتا - ئانام مېنى ئارزۇلاپ باقتى، كېيىن سۇللى- ۋان مۇئەللىم ۋە نۇرغۇن قەدىردان دوستلارنىڭ ياردىمىگە ئېرى- شىپ ئالىي مەلۇماتلىق بولدۇم. ئەپسۇسكى، مەن بۇ نۇقتىنى باشتا چوڭقۇر بىلىپ يەتمىگەنىكەنمەن.

ھازىر شۇنى ئوبدان بىلىۋاتىمەنكى، مۇھىتنىڭ تەسىرى ناھايىتى زور بولغانلىقتىن، ھەممىلا ئادەم ئۇنۇقلۇق ھال- دا ئارزۇ - ئارمانىغا يېتەلمەيدىكەن. مەن سانائەت رايونى، كان رايونىدىكى نامرات ئەمگەكچىلەرنى كۆرگەندىن كېيىن، مۇھىت- نىڭ بىر ئادەمگە پەيدا قىلىدىغان بېسىمىنى چوڭقۇر ھېس قىل- دىم.

بۇ ئويۇم تەدرىجىي يوسۇندا چىڭ ئېتىقادقا ئايلاندى. بىراق، بۇنىڭلىق بىلەن روھسىزلىنىپ، مەيۇسلەنمىدىم. بىرلا يېرى، ئىنسانلار ئۆزىگىمۇ، باشقىلارمۇ ياردەم بېرىشى لازىم، دەيدىغان كۆز قارىشىم يەنىمۇ كۈچەيدى. ھازىر مۇھىت ناھايىتى قورقۇنچ- لۇق بولسىمۇ، ئىنسانلار يەنىلا ئۈمىدۋار بولۇشى، ئۆزلۈكسىز كۈرەش قىلىشى لازىم. ئوڭۇشلۇق شارائىتتا ياشاۋاتقانلار ياردەم-

گه موهتاج كىشىلەرگە ياردەم بېرىش بۇرچىنى تېخىمۇ ئوبدان ئادا قىلىشى كېرەك.

1914 - يىلى 1 - ئاي، مەن تۇنجى نۆۋەت ئامېرىكا قۇرۇقلۇقىدىن چىقىش پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇم. بولۇپمۇ بۇ سەپىرىمدە ئاپامنىڭ ماڭا ھەمراھ بولۇشى بىلەن نۇرغۇن قۇلايلىقلارغا ئېرىشكەنىمدىن تولىمۇ خۇرسەن بولدۇم. ئاپام سەپەر قىلىشقا ئامراق ئىدى. مەن ئاخىر ئۇنى شەرقتىن ئاتلانتىك ئوكيان، غەربتىن تىنچ ئوكيان قىرغاقلىرىغىچە بولغان ئامېرىكا قۇرۇقلۇقى مەنزىرىسىدىن ھۇزۇر ئالدۇرۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇم.

نۇتۇق سۆزلەش سەپىرىمىزنىڭ بىرىنچى بېكىتى كانادانىڭ ئوتتاۋا دېگەن يېرىدىن باشلاندى، ئاندىن مىنىنېسوتا، ئېفۇالارغا باردۇق. شۇ تەرزدە ئوتتۇرا غەرب رايونىدا يۈردۇق.

سەپەر جەريانىدا ئاپام ناھايىتى روھلۇق، تېتىك بولدى. بىرلا يېرى، ئۇ مەندىن ھېرىپ قالدىمىكىن، دەپ ئەندىشە قىلاتتى. كالىفورنىيە شتاتىغا بارالىغانلىقىمىزدىن ئاپامنىڭ خۇشلۇقى ئېچىگە سىغماي كەتتى. چۈنكى، ئۇ بۇ شتاتنى ئىنتايىن ياخشى كۆرەتتى، بولۇپمۇ سان فرانسىسكونىڭ دېڭىز بويلىرى ئاپامغا تولىمۇ ياقتى، دائىم گۈگۈم مەھەلدە ئۇ قۇملۇق سايازدا ئايلىناتتى. ماڭا توختىماستىن بۇ يەرنىڭ كېلىماتى ئادەمگە بەك ياقىدىكەن، دېڭىز بويى مەنزىرىسى شۇنچىلىك گۈزەل ئىكەن، ئادەمنىڭ پەقەتمۇ كەتكۈسى كەلمەيدىكەن، دەيتتى.

ئاپام ئىككىمىز ماتورلۇق كېمىگە چۈشۈپ دېڭىزغا چىققاندا، ئاپام كېمىگە ئەگىشىپ ئۇچقان چايكىلارغا ئامراق بولۇپ قالدى. ئۇ يېمەكلىكلەرنى بېرىپ چايكىلارنى يېنىغا كەلتۈرۈپ تاماشا قىلدى. ئاپام تۇغما شائىر ئىدى. شۇڭا، كۇن ئولتۇرغان چاغدىكى گۈلدىن گات كۆۋرۈكىنىڭ مەنزىرىسىنى شېئىرىي تەلەپپۇزدا ماڭا تەسۋىرلەپ بەردى. ئۇ يەنە ھۆرمەت تەلەپپۇزى بىلەن ئامېرىكا شەمشادى «تەبىئەت دۇنياسىنىڭ پادىشاھى»،

چۈنكى ئۇنىڭ قامەتلىك، ھەيۋەتلىك بەستى ئادەمدە قايىللىق، ھۆرمەت تۇيغۇسى قوزغايدۇ، دېدى.

ھازىر يېزىقچىلىق قىلمۇتىپ شۇ چاغدىكى خۇشال چاغلارنى ئەسلىگىنىمدە، ھەربىر خۇشاللىنارلىق ئىشلار كىنو لېنتىسىدەك كۆز ئالدىمدىن ئۆتكەندەك بولدى. مەن گويا «قىيالار ئائىلىسى» نى كۆرۈۋاتقاندەك، ئاپام ئىككىمىزنىڭ ئەتىگەندە ناشتا قىلىپ بولۇپ، «قىيالار ئائىلىسى» دىن چىقىپ، ئاجايىپ - غارايىپ قىيالار ئورمانىدەك قەد كۆتۈرگەن دېڭىز بويىدا خۇشال ئويناغانلىرىمىز، كۆك، سېرىق گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەن سۆيۈملۈك قۇم دۆڭلىرىنى ئارىلاپ يۈرگەنلىكىمىزنى كۆرگەندەك بولۇۋاتىمەن.

مەن قوشماقلار دېڭىز بوغۇزىدا تۇرۇپ، تەبىئەتنىڭ جانغا راھەت ھاۋاسىنىڭ پەيزىنى سۈرۈۋاتقاندا، ئاپام مېنى يېنىغا تارتىپ چەكسىز ھاياجان بىلەن:

ــ بۇ گۈزەل، ئۇنتۇلغۇسىز مەنزىرىنى كۆرۈپ، بۇرۇنقى قايغۇ - ھەسرەتلىرىم، كۆڭۈلسىزلىكلىرىم ئاللىقاياقلارغا كەتتى، ــ دېدى.

بۇ دېڭىز بوغۇزىدىن يىراقتىكى شەھەر، دېڭىز بوغۇزىدىن دېڭىز بويلىرىغىچە سوزۇلغان ئاۋات كوچىلار كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى. بىز يەنە بۇ يەردە تۇرۇپ، شەھەر كوچىسىدىكى سائەت راۋىقىنى كۆرەلەيتتۇق. ھەر بەش - ئالتە مىنۇتتا بىر پاراخوت پورتتىن قوزغىلىپ سىگنال بېرىپ دېڭىزغا چىقاتتى.

مېنىڭ 2 - قېتىملىق قۇرۇقلۇقنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتۈپ نونۇق سۆزلەش سەپىرىم 1914 - يىلى 10 - ئايدا باشلاندى. بۇ قېتىم كاتىپ توماس خېنىم ماڭا ھەمراھ بولدى.

كاتىپلىق خىزمىتىمۇ يېنىك خىزمەت ئەمەس، نۇتۇق سۆزلەش ئىشىنى كېچەيتىش، توختام تۈزۈش، كۈنتەرتىپلەرنى ئۆزگەرتىپ تۇرۇش، يۈك - تاقىلارنى يىغىشتۇرۇش، كېيىنكى

ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى كا-تىپ قىلاتتى. يەنە كېلىپ بۇ ئىشلار خېلىلا زېرىكەرلىك ئىدى. تەلىيىمگە توماس خېنىم ئىنتايىن قابىل، قولىدىن ئىش كېلىدە-غان، ئىشنى چاققان، مەسىلىلەرنى مۇڭاپىق، لايىقىدا بىر تەرەپ قىلىدىغان ئايال ئىدى. قولى بوشاپ قالسا تېخى مېنىڭ تۇرمۇش-تىكى ئىشلىرىمغا قارىشاتتى، نەرسىلىرىمنى رەتلەيتتى. ئەگەر توماس خېنىمنىڭ ياردىمى بولمىسا، بىزنىڭ ھال - كۇنىمىزنىڭ قانداق بولارىنى ھەقىقەتەن تەسەۋۋۇر قىلىشقىمۇ پېتىنالمايمەن. بىز كارىگى ئەپەندىدىن پۇل ئېلىپ تۇرساقمۇ، چىقىمىمىز خې-لىلا كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن، ئەستايىدىللىق بىلەن ئىشلەش پرىنسىپىدىن ۋاز كېچەلمەيتتۇق.

1 - دۇنيا ئۇرۇشى پارتلىغاندىن كېيىن، بىز ئىلگىرىكە-دەك خالىغان جايغا بېرىپ نۇتۇق سۆزلەش، سەپەر قىلىشقا ئامالسىز قالدۇق. ھازىر بولۇۋاتقان ئۇرۇش ۋە كۇنسېرى كەس-كىنلىشىپ كېتىۋاتقان ۋەزىيەت خىيالىمغا كەلسىلا، ساخاۋەت دېگەندەك گەپلەرنى بۇرۇنقىدەك بىمالال ئېغىزىمدىن چىقىرالماي-مەن. بۇ كۇنلەردە چۇشلىرىمدە دائىم ئېقىۋاتقان قانلار، بولۇۋات-قان قىرغىنچىلىقلارنى كۆرۈپ قورقۇپ ئويغىنىپ كېتىمەن. مۇشۇ كۇنلەردە بەزى نەشرىيات ۋە ژۇرنال چىقىرىدىغان ئورۇنلار مەندىن زامانغا لايىقراق، قىزىقارلىق ئەسەرلەرنى يېزىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. ئەپسۇسكى، ھازىر كاللامدا پىلىموتنىڭ تاتاتلە-شى، ئارمىيە، خەلقنىڭ ئاھۇ - زارى تۇرسا، بۇنداق ماقالىنى يېزىشقا قانداقمۇ قولۇم بارسۇن؟

شۇ چاغدا مەن ياۋروپادىن يارەم تەلەپ قىلىپ ئەۋەتىلگەن نەچچە مىڭ پارچە خەت - چەك تاپشۇرۇۋالدىم. لېكىن، بۇلارنىڭ تەلىپىنى قاندۇرۇش قولۇمدىن كەلمىگىنى ماڭا تولىمۇ ئەلەم قىلدى. گەپنىڭ سەتەرەكىنى قىلسام، مەنمۇ بىچارە ھالدا بولۇپ، تەرەپ - تەرەپكە قاتراپ نوتۇق سۆزلەش ئارقىلىق ئاران جان

بهقىۋاتقان ئادەم ئىدىم. بۇ مەزگىلدە بىزنىڭ تەشكىلاتىمىز داغ-دۇغلىق هالدا ئۇرۇشقا قارشى هەربىرتىنى قانات يايدۇرۇپ، ئامېرىكىنىڭ بۇ دۇنيا ئۇرۇشىغا قاتناشماسلىقىنى ئۈمىد قىلدى. ئەمما، بىز بىلەن قارشى مەيداندا تۇرۇۋاتقان تەشكىلاتلارمۇ بار بولۇپ، ئۇلار قېرى روزۋېلىت زۇڭتۇڭ باشچىلىقىدا ئامېرىكىنى ئۇرۇشقا قاتناشتۇرۇش ئۈچۈن قاتتىق كۈچەمكىتە ئىدى.

سۇللىۋان مۇئەللىم بىلەن مەن ئۇرۇشقا قەتئىي قارشى ئىدۇق. ئامېرىكىنى ئۇرۇش قاينىمىغا كىرىپ قېلىشتىن بار كۈچ بىلەن توسۇش كېرەك، دەپ قارايتتۇق. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، 1916 - يىلىدىن باشلاپ بىز كانزاس، مىچىگان شتاتى، نېبراسكا شتاتى قاتارلىق جايلارغا بېرىپ ئۇرۇشقا قارشى نوتۇق سۆزلىدۇق. ئەپسۇسكى بىزنىڭ تىرىشچانلىقىمىز ئۈتۈقلۇق بولمىدى.

بىز ئىمكانىيەت يار بەرگەنلىكى جايلارغا بېرىپ كۆز قارىشىمىزنى بازارغا سالدۇق، بەزىدە هەشەمەتلىك چېركاۋلاردا، بەزىدە ۋاقىتلىق قۇراشتۇرۇلغان چېدىرلاردا سۆزلىدۇق. نۇرغۇنلىغان ئاڭلىغۇچىلار بىز بىلەن تەڭ چۈقان كۆتۈردى، بىزنى قوللىدى. ئەپسۇسكى شۇ چاغدىكى گېزىتلەرنىڭ كۆپى بىزنىڭ مەيدانىمىزنى قوللىمىدى. قىسمەن گېزىت - ژۇرناللارنىڭ پوزىتسىيىسىدىكى ئۆزگىرىش ئادەمگە قاتتىق ئەلەم قىلىدۇ. چۈنكى، ئۇلار ئىلگىرى كۈچەپ كۆپتۇرمىچىلىك قىلىپ مېنى «دەۋرىمىزدىكى مۆجىزە» دەپ مەدھىيىلىگەن ياكى «ئەمالارنىڭ نىجاتكارى» دەپ ئاتىغانىدى. لېكىن، هازىر گېپىم جەمئىيەت ياكى سىياسىيغا ئازراقلا تاقىلىدىغان بولسا، مېنى سولچىللارنىڭ يالاقچىسى، دەپ قاراپ دەرهال قاتتىق هۇجۇم قىلىدىغان بولدى.

ئەلۋەتتە، تىڭشىغۇچىلار ئىچىدىنمۇ بىزنىڭ ئۇرۇشقا قارشى مۇقامىمىزغا قوشۇلمايدىغانلارمۇ چىقىپ قالاتتى. يەنە كېلىپ ئامېغا ئۇرۇش قىلىش ئىدىيىسى تەشۋىق قىلىنىپ تۇرغاچقا،

پۈتۈن ئامېرىكىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئۇرۇشقا قاتنىشىش قىزغىنلىقى تېز يامراپ كەتتى.

شۇ چاغدىكى ئۆمىدسىزلىكىمنى تەسۋىرلەشكە تىلىم ئاجىز- لىق قىلىدۇ! 1916 - يىلى كۈزدە ھېرىپ ھالىدىن كەتكەن تېنىم ۋە روھىمنى تەسەللىيى تاپقۇزۇش ئويى بىلەن مەن شۇنچە- لىك مەيۈس ھالدا لېنىشادىكى ئۆيۈمگە قايتىپ كەلدىم. بىراق، لېنىشادىمۇ كۆڭۈل كۆتۈرۈلگۈدەك ئىش يوق ئىدى. تۇماس خېنىم رۇخسەت سوراپ شوتلاندىيىگە كەتكەن، ماتسى ئەپەندىمۇ بۇ يەر- دىن كەتكەنىدى ماتسى ئەپەندى 1914 - يىلىلا سۇللىۋان خانىم- دىن ئايرىلىپ تۇرغانىدى) ، شۇڭا مېنى ئايال خىزمەتكار ئىگىلىك خۇشال كۈتۈۋالدى. ئۇ مېنى گۈللۈكتە جىم ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ دەپ قويۇپ، ئۆيلەرنى باشقىدىن تازىلاپ، يېغىشتۇرۇپ، زىننەت- لىدى. ئەمما، ئۇ مېنىڭ ھازىر گۈللەرنى تاماشا قىلىشقىمۇ رايىم يوقلۇقىنى نەدىن بىلسۇن؟ تېلېفون بېرىپ ئاپامنى چاقىر- تىپ كېلىش خىيالىمغا كەلگەندىن كېيىن، كۆڭۈلۈمدىكى غېرىب- لىق، مەيۈسلۈك سەل - پەل كۆتۈرۈلگەن بولدى.

ئۇزۇن ۋاقىتلىق سەپەر ھارغىنلىقى ۋە قاتناشنىڭ قىستاڭ- چىلىقى ئېغىر كەلگەن سۇللىۋان مۇئەللىم يەنە ئاغرىپ يېتىپ قالدى. ئۇ توختىماي يۆتىلەتتى. دوختور ئۇنى براشىدۇ كۆلى بويىدا قىشنى ئۆتكۈزۈشكە دەۋەت قىلدى. ئەگەر مۇئەللىم بىز- دىن يەنە ئايرىلىدىغان بولسا، ئائىلىمىزنىڭ ئېئانىنى داۋاملىق ئىشلىتىشكە قۇربى يەتمەيتتى. لېكىن، بىز ئۇنى بەك ياخشى كۆرەتتۇق، ئۇنى كەتكۈزگۈمىز كەلمەيتتى. ئەگەر ئۇ كېتىدىغان بولسا، لېنىشادا تۇرمۇش پۈتۈنلەي توختاپ قالاتتى.

مۇشۇنداق ئىشلار بىلەن بېشىم قېتىپ، ئىشلەشكە زادىلا قولۇم بارمىدى. ھەتتا مەن جىمجىت ئولتۇرۇپ پىكىرمۇ قىلال- مىدىم. ھاياتىمدا تۇنجى رەت كىشىلىك ھاياتنىڭ تولىمۇ مەنە- سىزلىكىنى ھېس قىلدىم.

ئەگەر سۇللىۋان مۇئەللىم بولمىسا، بۇ دۇنيا نەقەدەر مەنە-
سىز، كۆڭۈلسىز بولۇپ كېتەر ـ ھە! ئۇ يېنىمدا بولمىسا، مەن
چوقۇم ھېچقانداق ئىشنى قىلالمايمەن. بۇلارنى ئويلاپ كۆڭۈلۈم
ناھايىتى پەرىشان بولدى.

بىر يىگىتكە كۆڭلۇمنىڭ چۈشۈپ قېلىشىمۇ، مۇشۇنداق
چەكسىز يالغۇزلۇق تۇيغۇسىنىڭ تۇرتكىسى بىلەن بولدى.

بىر كۈنى ئاخشام كۈتۈپخانامدا ئۆزۈم يالغۇز ئويغا چۆمۈپ
ئولتۇراتتىم. ۋاقىتلىق توماس خېنىمنىڭ ئورنىنى ئالغان ياش
كاتىپ ئۇشتۇمتۇت كىرىپ كەلدى. ئۇ ئىنتايىن مۇلايىملىق
بىلەن يۇمشاق سۆزلەپ ماڭا كۆڭلى بارلىقىنى ئىزھار قىلدى.
ئەلۋەتتە، باشتا بۇ گەپلەر ماڭا تاسادىپىي تۇيۇلدى. كېيىن ئۇنىڭ
سەمىمىيىتى ۋە ئوتلۇق كۆڭۈل ئىزھارىدىن تەسىرلەندىم. ئۇ
ئەگەر توي قىلساق ماڭا ھەرۋاقىت ھەمراھ بولىدىغانلىقىنى، ماڭا
كىتاب ئوقۇپ، يېزىقچىلىقىم ئۈچۈن ماتېرىيال توپلاپ بېرىدىغان-
لىقىنى، قىسقىسى سۇللىۋان مۇئەللىم قىلىدىغان جىمى ئىشلار-
نى ئۆز ئۈستىگە ئالىدىغانلىقىنى ئېيتتى.

مەن جىمجىت ئولتۇرۇپ، بۇ مۇھەببەت ئىزھارىنىڭ پەيدا-
بولۇشىدىن كېيىن، قەلبىمنى ئىختىيارسىز تەسىرلىگۈسىز
بىر خۇشاللىق لەرزىگە سالدى ـ ھە، ھاياجان ئىلكىدە تىترەپ
كەتتىم. بۇ ئىشلارنى مۇئەللىم بىلەن ئاپامغا ئېيتماقچى بولۇۋې-
دىم، ئۇ مېنى توسۇپ:

ـــ مېنىڭچە ھازىر تېخى ۋاقتى ئەمەس، ـــ دېدى.

ئۇ بىر پەس تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، سۆزىنى داۋام قىلدى:

ـــ سىزگە مەلۇم، ھازىر سۇللىۋان مۇئەللىم كېسەل، ئاپىڭىز بولسا مېنى ياقتۇرمايدۇ. مۇشۇنداق ئەھۋالدا ئەگەر ئوي-
لاشمايلا بۇ گەپنى ئۇلارغا دېسەك، چوقۇم قارشىلىققا ئۇچرىشى-
مىز ئېنىق. مېنىڭچە، سەل تەخىر قىلايلى، كېيىنچە پۇرسەت
تېپىپ دېسەكمۇ بولار.

شۇنىڭدىن كېيىن خېلى بىر ۋاقىت ئىككىمىز بىرلىكتە ۋاقتىمىزنى ئاجايىپ كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزدۇق. بەزىدە مۇرىدىشىپ مېڭىپ، ئورمانلاردا سەيلە قىلدۇق، بەزىدە كۈتۈپخانىدا ئولتۇر-دۇق. ئۇ ماڭا كىتاب ئوقۇپ بەردى.

بىر كۈنى ئەتىگەن مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ كىيىم ئالماشتۇ-رۇۋاتاتتىم، ئۇشتۇمتۇت ئاپام ئالدىراش - تېنەش ھۈجرامغا كىرىپ مەندىن سورىدى:

— بۈگۈن گېزىتتە ئادەمنى چۆچۈتىدىغان بىر خەۋەر ئېلان قىلىنىپتۇ. خېلىمۇ، سەن بىرسى بىلەن توي قىلىشقا ماقۇل بولدۇڭمۇ؟

ئاپام گەپ قىلىۋاتقاندا، قوللىرى تىترەپ تۇراتتى. مەندە قىلچە روھىي جەھەتتىن تەييارلىق يوق بولغاچقا، قاتتىق ئەجەب-لەندىم. شۇنداقلا قارشى تەرەپنى ئاقلاش ئۈچۈن يالغان سۆزلەپ:

— بۇ پۈتۈنلەي بىلجىرلىغانلىق، گېزىتلەر دائىم مۇشۇنداق بىمەنە خەۋەرلەرنى باسىدىكەن. بۇ ئىشتىن زادىلا خەۋىرىم يوق، — دېدىم.

ئاپامغا شۇنداق دەپ قۇتۇلدۇم، مۇئەللىمگىمۇ راست گەپ-پىمنى قىلىشقا جۈرئەت قىلالمىدىم. ئاپام دەرھال ئۇنى ئىشتىن بوشىتىۋەتتى. ھازىر ئويلىسام، شۇ چاغدا نېمىشقا يالغان سۆز-لەپ، ئاپامنى، مۇئەللىمنى ۋە ھېلىقى يىگىتنى ئازابلىغانلىقىمنى چۈشىنەلمەي ئىچىم پۈشىدۇ. مېنىڭ مۇھەببەت رومانتىكام ئەنە شۇنداق تۈگىدى.

بۇ قېتىم ھەرخىل باش ئاغرىقلىرى، خاپىلىق، ئىچ پۈشۈق-لىرى ئىچىدە ئۆتۈپ كەتتى.

براشىدو كۆلىنىڭ ھاۋاسى خېلى سوغۇق ئىدى، مۇئەللىم-نىڭ كېسىلىدە روشەن ياخشىلىنىش بولمىدى. 12 - ئاينىڭ ئاخىرى مۇئەللىم بىلەن توماس خېنىم ھاۋاسى ئىسسىقراق پۈ-ئېرتو - ربكو ئارىلىغا كېتىپ، يەنە بىر يىلنىڭ 4 - ئېيىغىچە

تۇردى. ئۇلار ئۇ يەردىن ماڭا ھەر ھەپتىسى خەت يازدى.

ئۇلار خېتىدە دائىم پۇئېرتو - رىكونىك گۇزەل مەنزىرىسى، تەڭە ھۇزۇر، كېسەلگە شىپا ھاۋاسى ھەققىدە، شۇنىڭدەك ئۆزلىرى ئىلگىرى زادىلا كۆرۈپ باقمىغان تۇرلۇك چىرايلىق گۈللەر ھەققىدە يېزىشاتتى. دەل مۇشۇ ۋاقىتتا ئامېرىكا ئۇرۇشقا قاتناشتى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ مۇئەللىم قاتتىق قورقۇپ كېتىپ، بالدۇرلا، يەنى 4 - ئايدىلا لېنىشاغا قايتىپ كېلىۋالدى. ئۇنىڭ كېسىلى ئىككىنچى يىلى كۆزدە ئاران ساقايدى. شۇنداق بولغاچقا، ئۇ لېنىشاغا كېلىۋالغان بىلەن بىر يىلدىن ئارتۇقراق ۋاقىت نوتۇق سۆزلەشكە ئۇيان - بۇيان بارالمىدۇق.

خىزمەت بولمىغانلىقتىن، يېغىپ قويغان پۇلىمىز كۈنسېرى ئازىيىشقا باشلىدى. بىز لېنىشادىكى ئۆينى سېتىۋېتىپ باشقا جايدىن كىچىكرەك ئۆي تاپماقچى بولدۇق.

ئۇزۇن يىل ئولتۇرغان ئۆيدىن ئايرىلىش ھەقىقەتەن كۆڭۈل قېيمايدىغان، يۈرەك ئېزىلىدىغان ئىش ئىكەن! توساتتىن ئۆيدىكى ھەربىر ئۇستەل، ئورۇندۇق ئاجايىپ سۆيۈملۈك، ھېسسىياتقا باي تۇس ئالدى. بولۇپمۇ مەن دائىم يېزىقچىلىق قىلىدىغان ئۇستەل - ئورۇندۇق، كىتاب ئىشكاپى، دائىم يېنىدا تۇرۇپ سىرتقا نەزەر سالىدىغان يەردىن كۆتۈرۈلگەن دېرىزە، گىلاس دەرىخى ئاستىدىكى ساپادىن ئايرىلىشقا چىدىمايۋاتقاندىم. ھالبوكى، ئايرىلىش پەيتى يېتىپ كەلگەندە، بۇلارنى كاللامدىكى خاتىرىلەشكە ئەرزىيدىغان نەرسىلەر قويىدىغان بىر بۇلۇڭغا قويۇپ، كۆز ياش قىلىپ ماڭدىم.

بىز 13 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئولتۇرغان ئۆيىمىزدىن يۈرىكىمىز ئېچىشقان ھالدا ئامالسىز ئايرىلدۇق. بۇ يەردە بىز تۇرمىغان بىلەن بۇ قەدىناس ئۆي باشقا بىر ئائىلە كىشىلىرى ئۈچۈن رولىنى جارى قىلدۇرىدىغۇ، دېگەن ئوي بىلەن ئۆزىمىزگە تەسەللىي بەردۇق.

هازىر بۇ ئۆي بوستوندىكى جوردان ماخۇ تۇرلۇك مالىلار شىركىتىنىڭ ئايال خىزمەتچىلىرى ياتقى قىلىندى. خوجايىن ئالماشقان بولسىمۇ، مەن ئۇ ئۆينى يەنىلا خوجايىنلاردەكلا ياخشى كۆرىمەن، كۆڭۈل بۆلىمەن.

چۈنكى، ئۇ يەردە ئەسلەشكە ئەرزىيدىغان نۇرغۇن ئەسلىمىلەر بولۇپ، ئۇلار ھاياتىمنىڭ راسا قىيامىغا يەتكەن ئون يىلىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. ئۇ كۈلكە ۋە يىغىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، بىراق تېخىمۇ مۇھىمى پۈتمەس - تۈگىمەس ھاياتى كۈچكە تولغان.

بۇ سورۇندا تۇرۇپ، گويا ئۆزۈمنى سەزمەستىن ئەرشكە چىقىپ قالغاندەك، ئۆزۈمنى ئۇ يەردە تونۇش ۋە قەدىردان دوستلىرىم بىلەن جەم بولغاندەك ھېس قىلىپ قالدىم.

كىنوغا چىقىش

بىز لېنشادىن ئايرىلىپ، مەملىكەت ئىچىدە بىر مەزگىل قىسقا سەپەردە بولغاندىن كېيىن، نيۇيورك شەھەر ئەتراپى بولغان ئۇزۇن ئارالدىكى فراست ئېدىرلىق رايونىدا ئولتۇراقلىشىش قارارىغا كەلدۇقتە، بۇ گۈزەل مەنزىرىلىك جايدىن كۆرۈنۈشى خېلى جايىدا بىر ئۆي سېتىۋالدۇق. ئۆينىڭ تېشى قەدىمىي قەلئەلەر سىياقىدا بولۇپ، كۆپۈنكى شەكىللىك قىرلىرى بار ئىدى. بىز ئۇنىڭغا «سازلىق شەھەر» دەپ نام بەردۇق.

«بىز» - سۇللىۋان مۇئەللىم، توماس خېنىم، مەن ۋە گوللان ئىسىملىك ئىتنى كۆرسىتەتتى.

بىز ئۇزۇن ۋاقىت قاتراش، ئىشلەش بىلەن بولغاچقا، بىر مەزگىل تىنچ، ئارامخۇدا ياشاشنى ئارزۇ قىلاتتۇق. مەن ھويلىغا دەل - دەرەخ تىكىشنى ئۆگىنىۋالدىم. ئىككىنچى قەۋەتتىن مەخسۇس ئۆزۈمگە چاققانغىنا كۈتۈپخانا چىقىرىۋالدىم. بۇ ئۆينىڭ تۆت تەرىپى دېرىزە ئىدى. دانتېس ئەسەرلىرىنىڭ ئەسلىسىنى ئوقۇش مەقسىتىدە ئىتالىيان تىلىنى ئۆگىنىشكە باشلىدىم.

يېڭى جايغا تېخى تۇزۇك جايلىشىپ بولمىغاندۇق، بەكمۇ كۈتۈلمىگەن (ھەيران قالارلىق) بىر خەت تاپشۇرۇۋالدۇق.

فرانسىس مىرا يازغان بۇ خېتىدە مېنىڭ «بالىلىق دەۋرىم» دېگەن كىتابىمنى كىنو قىلىپ ئىشلىمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى، مېنىڭ كىنوغا چىقىشىمنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى يازغانىدى.

مەن مېنىڭ بۇ كەچۈرمىشلىرىم كىنو قىلىپ ئىشلەنسە چوقۇم مەندەك بەختسىز كىشىلەرگە ئىلھام بولىدۇ، ئۆزئارا ئۆچمەندىلىك، رەزىللىك، زوراۋانلىق بىلەن تولغان بۇ دۇنيادا ياشاۋاتقان-لارنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ، بۇنداق ياخشى پۈرسەتنى قولدىن بېرىپ قويسام قانداق بولىدۇ، دەپ ئويلاپ ئىچ - ئىچىمدىن خۇشال بولدۇم. ئۆزگەرتىپ ئىشلەنگەن كىنونىڭ نامى «قۇتۇل-دۇرۇش» بولدى.

هازىر ئويلاپ باقسام، ئۆز ۋاقتىدا جاپادىن قاچماي، ئار-لىقنى يىراق كۆرمەي هوللىۋودقا كېلىپ، كىنو ئىشلەيمەن دەپ چېپىپ يۈرگىنىمگە هېچ ئەقلىم يەتمەيدۇ. شۇ چاغلاردا بەك ساددا، سەبىي ئىكەنمەن. شۇڭا، ئۆزۈمچە مېنىڭ ئىشلىرىم ئىنتايىن تەسىرلىك، بۇ كىنو ئىشلىنىپ چىقسا تاماشىبىنلار پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ كۆرىدۇ، هەتتا ئەسنەشكىمۇ پېتىنالمايدۇ دەپ ئويلاپتىمەن. شۇ مەنمەنچىلىكىم تۇپەيلى، مەن كىنو شىركىتىنىڭ تەكلىپىنى قىلچە ئىككىلەنمەيلا قوبۇل قىل-دىم. قىزىق بولغىنى شۇكى، مەندەك ئەيىبناق، مېيىپ بىر ئادەم قانداقمۇ كىنودا باش رول ئالالىسۇن؟ دېگەنلەرنىمۇ خىيال-لىمغا كەلتۈرمەپتىمەن.

ئادەتتە ئايال چولپانلار زىلۋا، خۇش پېچىم، ساغلام، پەر-زاتلاردەك چىرايلىق بولىدۇ. مەندەك سېمىز، كۆرۈمسىز قىزنى هەرگىزمۇ ئۇنداق ئايال چولپانلار بىلەن بىر قاتاردا قويغىلى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. يەنە كېلىپ مېنىڭ بىرده تاماشىبىنلارنى تەسىرلەندۈرۈپ يىغلىتىدىغان، بىرده خۇشال قىلىپ قاقاقلىتىپ كۈلدۈرىدىغان ماهارىتىم بولمىسا، ماڭا كىنوغا چىقىشنى كىم قويۇپتۇ؟ بۇلارنى هازىرچە سۆزلىمەي تۇراي، ئىشقىلىپ مېنىڭ هوللىۋودتىكى كۈنلىرىم تولىمۇ مەنىلىك ۋە رەڭدار ئۆتتى. راس-تىنى ئېيتسام، شۇ چاغد كىنوغا چىققان ئىشلىرىمدىن هەرگىز-مۇ پۇشايمان قىلمايمەن.

مەن هوللىۋودتا ئىلگىرى كۆرۈلۈپ باقمىغان نۇرغۇن ئىشلارنى باشتىن كەچۈردۈم، ئادەمنى هاياجانغا سالىدىغان ئۇ خىل تۇرمۇشتا مەن پات - پات هەيرانلىقتىن ئېغىزىمنى ئېچىپ قالاتتىم ياكى شادلىنىپ يۇرىكىم قېپىغا سىغماي قالاتتى. دەرۋازىدىن چىقسام قانداق ئىشلارغا يولۇقىدىغانلىقىمنى زادىلا بىلەلمەيتتىم. گۈللەر هۆپپىدە ئېچىلغان چىغىر يولدا سەيلە قىلىپ كېتىۋاتسام، توساتتىن يانداكى ئېتىزدىن بىر ئاتلىق چەۋەندىز ئوقتەك چېپىپ چىقاتتى. چوڭ يولدا كېتىۋاتقىنىمدا، مۇز ساتىدىغان ماشىنىنىڭ ئۇشتۇمتۇت تۆت چاقىنىڭ ئاسمانغا قاراپ قالغىنىنى كۆرەتتىم. يىراقتىكى تاغ باغرىدا، قاچانلاردىدۇر گۈرۈلدەپ ئوت كۆيۈۋاتقان كەپە پەيدا بولۇپ قالاتتى.

ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، مەن بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن ئاجايىپ - غارايىپ، بەكمۇ قىزىقارلىق نۇرغۇن ئىشلارنى كۆردۈم ۋە ئاڭلىدىم. هېلىمۇ ئېسىمدە، بىر قېتىم بىز بىر مۇنچە ئادەم پىژ - پىژ ئاپتاپتا ماشىنىغا ئولتۇرۇپ قۇملۇققا باردۇق. تونۇردەك قىزىپ كەتكەن قۇملۇقتا ئۈيەر - بۇ يەردە ئۆسكەن كاكتوس بىلەن چاتقال كۆزگە چېلىقاتتى. كىچىككىنە كەنتكە ئەگىلىدىغان جايغا كەلگەندە، توساتتىن بىرى ۋارقىراپ كەتتى:

— قاراڭلار! ئىندىئان تۇرىدۇ! راست ئىندىئانكەن...

كۆپچىلىك خۇشال بولدى، ئۇنى كۆرۈپ باقايلى، دەپ دەرھال ماشىنىدىن چۈشتى. قارىسام راستتىنلا بىر ئىندىئان تۇرىدۇ، يېنىدا هېچكىم يوق.

مېنىڭ يېنىمدا تۇرغان بىر يول باشلىغۇچى ئالدىغا بېرىپ ئۇ ئىندىئاندىن، بىر قىز (مېنى دېمەكچى) بېشىڭىزدىكى پەي بېزەكنى تۈتۈپ باققان بولسا، ماقۇل بولسىڭىز دەپ ئىلتىماس قىلدى. ئىندىئاننىڭ بېشىدا قارىچىغىنىڭ رەڭ بېرىلىپ، رەڭدار جىلۋە قىلىپ تۇرغان چىرايلىق پېيى تۇراتتى. بۇنىڭ بىلەن ئىندىئان تولىمۇ هەيۋەت تۇس ئالغانىدى. مەن دەككە - دۈككىدە

يېقىن بېرىپ، قول ئىشارىتى بىلەن مەقسىتىمنى ئۇنىڭغا قايتا بىلدۈردۈم. ئەمما، ئويلىمىغان يەردىن ئۇ ئىندىئان راۋان ئىنگىلىز تىلىدا:

ــ بۇ خېنىم خاتىرجەم تۇتۇۋەرسۇن، قانچىلىك تۇتسا مەيلى، پىكىرىم يوق، ــ دېدى.

ھەممەيلەن قاتتىق قورقۇپ كەتتۇق. كېيىن ئۇنىڭ ھەقىقىي ئىندىئان ئەمەس، سۈرەتكە ئالغۇچىلارنى كۈتۈپ تۇرغان ئارتىس ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى.

توماس خېنىم بىلەن مەن ھەركۈنى سەھەر تۇرۇپ ئات مىنەتتۇق. شەبنەم ئۈنچىلىرى سۆيۈپ ياتقان ئوتلاقتىن ئوت - چۆپ ۋە دەرەخلەرنىڭ خۇش پۇرىقى دېماغقا ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. سەھەرنىڭ سالقىن شامىلى جانغا ھۇزۇر بېغىشلاپ، ئادەمنىڭ كەيپىنى چاغ قىلاتتى. مەن شۇ تەرىقىدە جغلى تېغى باغرىدىكى چىغىر يوللاردا نۇرغۇن ۋاقىت كۆڭۈللۈك سەيلە قىلدىم.

«مېنىڭ بالىلىق دەۋرىم» ئاساسىدا يېزىلغان سىنارىيە «قۇتۇلدۇرۇش» ئاخىر سۈرەتكە ئېلىنىشقا باشلىدى. رېژىسسور «يېشىل ئارال» فىلىمى بىلەن داڭق چىقارغان جورجى خاۋىست پرات ئىدى. بىرىنچى بولۇپ فىلىمنىڭ بېشى سۈرەتكە ئېلىنغاندا، پرات ئەپەندى شىرەنى ئۇرۇشنى بەلگە قىلىپ مەن بىلەن ئالاقىلەشتى. خىزمىتىمىزنىڭ جەريانى ئادەتتە مۇنداق بولاتتى. توماس خېنىم سىنارىيىنى كۆرۈپ بولغان ھەمدە رېژىسسور، كۆرسەتمىسىنى ئالغاندىن كېيىن، بۇلارنى قولۇمغا يېزىپ بېرەتتى. مەن تولۇق چۈشىنىۋالغاندىن كېيىن، رېژىسسورنىڭ شىرەنى ئۇرۇشىغا دىققەت قىلاتتىم.

بەزىدە رېژىسسور ئۆزى قېشىمغا كېلىپ قولۇمغا يېزىپ: «قورقماڭ، قەپەستىكى شىر ئەمەس، ناھايىتى بىر قۇشقاچ، بىلدىڭىزمۇ؟ ھەببەللى، يەنە بىر قېتىم كېلەيلى» دەيتتى. رېژىسسور ماڭا كۆڭۈل بۆلگەنسېرى مەن جىددىيلىشىپ بېئارام

بولاتتىم.

راست گەپنى قىلغاندا، سۇرەتكە ئېلىش ئاپپاراتى ئالدىدا رولنى تەبىئىي ئېلىش ھەقىقەتەن ئاسان ئەمەسكەن. مەيلى ئۆرە تۇرۇڭ، مەيلى ئولتۇرۇڭ، كۆچلۈك چىراغلار سىزگىلا مەركەز-لەشكەچكە، پۈتۈن بەدەن ئوتتا كۆيۈۋاتقاندەك قىزىپ، تەر قۇيۇ-لۇپ تۇرىدىكەن. پات - پات گىرىم تەر بىلەن ئېقىپ سەتلىشىپ كېتىۋاتىمەنمۇ، قانداق، دەپ ئاگاھ بولۇپ تۇرۇشقا توغرا كېلە-دىكەن. ئۇنداق بولمىسا ئىكراندا بۇرۇنئىڭ ئۇچى پارقىراق كۆ-رۈنىدىكەن ياكى پېشانە پارقىراپ كېتىپ ئۇنۇمى ياخشى چىقمايدە-كەن. شۇڭا، گىرىم پات - پات يېڭىلىنىپ تۇراتتى.

سۇرەتكە ئېلىش ئاپپاراتى ئالدىدا تۇرسامىلا ئالاقزادە بولۇپ كېتەتتىم. رېژىسسور بولسا مەن بىلەن قېرىشقاندەك، ماڭا ھېلى كۇلۇڭ، ھېلى كۇلۇمسىرەڭ دەيتتى، ھېلى قوشۇمىڭزنى تۇ-رۇپ ئويغا چۆمگەن ھالەتنى ئىپادىلەڭ دەيتتى. مەن كەيپىياتىم-نى قانداقمۇ كۆز يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۆزگەرتەلەيمەن؟ بەزىدە بۇي-رۇقنى ئاڭلىساممۇ ھاڭۇېقىپ تۇرۇپ قالاتتىم.

ھە دېگەندىلا جىمى ئادەم رولغا رەسمىي كىرىشىپ كېتەلمە-گەچكە، نۇرغۇن جايلار كۆڭۈلدىكىدەك بولمىدى (سۇرەتكە ئې-لىنغاندا). مېنىڭ بالىلىق ۋاقتىمنىڭ رولىنى ئالغان قىز ناھا-يىتى ياخشى رول ئالىدىكەن. ئۇ گاس ياكى گاچا بولمىسىمۇ، بۇ رولنى بەكمۇ قاملاشتۇردى. شۇڭا، مەن ئۇ قىزنى ناھايىتى ياقتۇرۇپ قالدىم. مېنىڭ رولۇمنى ئالغاچقىمكىن، ئۇمۇ ماڭا ئامراق بولۇپ قالدى.

ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ۋاقتىمنىڭ رولىنى ئاجايىپ چە-رايلىق، كۇلسە ئادەمنىڭ ئىچىنى كۆيدۇرىدىغان بىر ئايال چول-پان ئالدى. ئۇ باشتا قارىغۇلۇقنى ئىپادىلەش ئۈچۈن كۆزىنى يۇمۇۋالغانىدى. ئەمما، ئۇ تۇرۇپ - تۇرۇپلا قارىغۇلۇقى پەقەتلا يادىدا يوق كۆزىنى ئېچىۋالاتتى. ئەتراپتىكى خىزمەتچى خادىملار

قاتتىق كۆلۈپ كېتەتتى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ قىيافىتى تولىمۇ كۆل-كىلىك تۇس ئالاتتى.

بىراق، بۇ ئارتىس بۇ رولنى خۇشاللىق ۋە رازىمەنلىك بىلەن ئويناندى، يەنە كېلىپ، تەجرىبىلىك، ناھايىتى ئۇستا ئارتىس ئىدى. بولۇپمۇ چۈشىدە يۇنان تەڭرى، ئىلاھلىرىنى كۆرگەن چاغدىكى كۆرۈنۈشنى شۇنچىلىك ئۇستىلىق بىلەن ئويناندىكى، بۇنىڭدىن بەكمۇ سۆيۈندۈم.

ئۆۋەت ھاياتىمدا مۇھىم تەسىر كۆرسەتكەن دوستلىرىمنى تونۇشتۇرۇپ سەھنىگە چىقىرىشقا كەلدى. ماڭا ئىنتايىن ياردەم قىلغان ساخاۋەتچى دوستلىرىمدىن خېنرى جۇانمۇند ئەپەندى، مارك تۋېن ئەپەندى ۋە باش روھانىي بروكس قاتارلىقلار ئالەمدىن ئۆتكەن، ھايات ياشاۋاتقانلارمۇ ياشىنىپ قالغان بولۇپ، مەن باشتا ئۇچراشقان چاغدىكىگە پەقەتلا ئوخشىمايتتى.

مەن دوكتور بېلغا خەت يازغانىدىم، ئۇ تېزلا جاۋاب قايتۇرۇپ: «خېتىڭىزنى كۆرۈپ، ۋاشىنگتوندا كۆرگەن كىچىككىنە قىز بالا يادىمغا كەلدى. مېنىڭ نەزىرىمدە، سىز يەنىلا شۇ چاغدىكى سەبىي قىز، سىز خۇشال بولىدىغانلىكى ھەرقانداق ئىشنى قىلىشنى چىن كۆڭلۈمدىن خالايمەن. بىراق، ھازىر مەن چەت ئەلدە، بىر مەزگىل ئامېرىكىغا قايتالمايمەن. لېكىن، مېنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالماڭ جۇمۇ؟ ئىككىمىز تۇنجى قېتىم ئۇچراشقان چاغدا، مەن ھەرگىزمۇ 70 بىر ياشلىق بوۋاي ئەمەس ئىدىم، ئۇ چاغدا چېچىمدا بىر تال ئاق چاچمۇ يوق ئىدى. سىزچۇ؟ سىز ئاران يەتتە ياشتا ئىدىڭىز. راستتىنلا رېئاللىق تەسۈرلىنىدىغان كىنو ئىشلىنىدىغان بولسا، مېنىڭچە باشقا بىرى مېنىڭ رولۇمنى ئالسۇن، سىز چېچىغا ئاق كىرمىگەن، ناھايىتى كېلىشكەن بىر يېگىتنى مېنىڭ رولۇمنى ئالىدىغانغا تېپىپ بې-رىڭ. كىنوغا ئېلىش ئاخىرلىشىدىغان چاغدا، بىز ھازىرقى تۇرقىمىز بىلەن سەھنىگە چىقايلى. بۇرۇنقى ۋاقىت بىلەن ھازىر-

قى ۋاقىت مۇشۇنداق سېلىشتۇرۇلسا تازا قىزىق بو-
لار - ھە؟» دەپ يازغانىدى.

بۇ خەتنى كۆرگەندىن كېيىن توساتتىنلا كاللامغا مۇنداق بىر ياخشى چارە كەلدى: «ھە توغرا! سىمۇۋل خاراكتېرلىق بىر كۆرۈنۈشتە دوستلىرىمنى مەيدانغا چىقىرىپ تونۇشتۇرسا بولماس-مۇ؟ بەلكىم بۇنىڭ ئۇنۇمى ياخشىراق بولۇشى مۇمكىن، مەسە-لەن، مەن ئىككى تەرىپىدە تۆخۈمەك دەرىخى قاتار كەتكەن چوڭ يولدا سەيلە قىلىپ كېتىۋاتسام، توساتتىن دوكتور ببل ۋە جۇاڭ-موند ئەپەندى بىلەن ئۇچرىشىپ قالسامۇ، بىز پاراڭلىشىپ ماڭ-مىز، يەنە كۆل ۋە تاغنىڭ گۈزەل مەنزىرىسى قوشۇلۇپ، تەبىئىي كۆرۈنۈش ھاسىل قىلىنىدۇ.» مەندەك ئەما ھەم گاس ئادەمگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، تۆخۈمەك دەرىخىنىڭ سايىسى تولىمۇ مۇۋاپىق كېلىدۇ. ئويلىغانسېرى، بۇ چارە ماڭا بەك بەلەن بىلىنىدى.

ئەپسۇسكى، كىنو شىركىتى مېنىڭ تەكلىپىمنى قوبۇل قىلماي، كاتتا بەزمە سورۇنى تۈزۈپ، ماڭا ياردەم قىلغان ھەممە ئادەم - جۈملىدىن ئالەمدىن ئۆتكەن دوستلار تەڭلا بەزمىدە پەيدا بولىدىغان قىلىپ ئورۇنلاشتۇردى.

بۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇلۇپ كەتكىنىگە 20 يىل بولغان، مەن بەكمۇ سىغىنىپ ئەسلەيدىغان دادامۇ بار ئىدى. ئەلۋەتتە، باش روھانىي بروكس، دوكتور خولمېس، دوكتور خېنرى جۇانموند قاتارلىقلارنىڭ «سايىسى» بار ئىدى. مەن يەنە 20 يىلغا يېقىن ۋاقىت كۆرۈشمىگەن ئىئوسېف ئەپەندى بىلەن كۆرۈشۈپ ئاجايىپ خۇشال بولدۇم. ئۇ بىز يېڭى تونۇشقان چاغدىكىدىنمۇ روھلىنىپ تېتىكلىشىپ كېتىپتۇ.

بۇ سورۇندا تۇرۇپ، گويا ئۆزۈمنى سەزمەستىن ئەرشكە چىقىپ قالغاندەك، ئۆزۈمنى ئۇ يەردە تونۇش ۋە قەدىردان دوست-لىرىم بىلەن جەم بولغاندەك ھېس قىلىپ قالدىم. بىراق، ئۇلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكىنىمدە، ئۇلارنىڭ قولى ئوخشاشلا

ئىسسىق بولسىمۇ، گەپ قىلغاندىكى تەلەپپۇزى، قىياپىتى مەن ئوبدان بىلىدىغان دوستلىرىمنىڭكىگە زادىلا ئوخشىمايتتى. ئۇلار ماڭا گەپ قىلغان چاغدا، مەندە گويا يېڭىلا چۈش كۆرۈپ ئويغىنىپ خاتا تۇيغۇدا بولغاندەك بىر تۇيغۇ بولدى. بەزمە ئاخىرلىشىدىغان چاغدا، مەن مۇنداق سۆز قىلدىم:

— نۆۋەتتە مەملىكىتىمىزدە 80 مىڭدەك ئەما يەككە - يېگانە، يار - يۆلەكسىز، بىچارە ئەھۋالدا تۇرماقتا. ھالبۇكى، جەمئىيىتىمىزدە ھازىر ئۇلارغا ياردەم بېرەلەيدىغان مۇكەممەل تۈزۈم يوق... دۇنيادا قانچىلىغان كىشىلەر ھاياتلىقنىڭ خوژلۇقىنى كۆرمەي، تۇرمۇشتا شاد - خۇراملىق دېگەن نەرسىنىڭمۇ بارلىقىنى بىلمەي، دەرد - ئەلەم ئىچىدە ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇرۇۋاتىدۇ!... شۇنىڭ ئۈچۈن بىز مۇشۇ كىشىلەر ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشى تۇرمۇش يارىتىپ بېرەيلى، بۇ دۇنيانى بەختىيارلىق ۋە خۇشاللىققا تولدۇرايلى.

كىنونىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى سۈرەتكە ئېلىنىپ بولغاندا، كۆپچىلىك بىردىنلا فىلىمدە كولىناتسىيە نۇقتىسى يوقلۇقى، باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، دراماتىك تۇسنىڭ كەم بولغانلىقىنى ھېس قىلىشتى.

— خېلىنىڭ ھاياتى بەكمۇ ئاددىي ئىكەن. ئۇ ھاياتىدا ئۇلۇغ مۇھەببەتكە نائىل بولماپتىكەن. ئۇنىڭ ئۆمرىدە بىرەر قېتىممۇ رومانتىك ئىشلار بولماپتىكەن!

— شۇ ئەمەسمۇ، ئەمسە بىز ئۇنىڭغا ئاشقىتىن بىرنى تېپىپ بېرەيلى، ئۇلار ئاشىق - مەشۇق ئويۇنى ئوينىسۇن، قانداق؟ ھازىر كىنولاردا بۇنداق كۆرۈنۈش بولمىسا، ئانچە قارشى ئېلىنمايدۇ.

بىراق، رېژىسسور بۇنداق گەپ - سۆزلەرگە باشتىن ئاخىر قارشى چىقىپ، بۇنداق قىلىش يىلانغا پۇت چىقارغاندەك ئىش بولىدۇ، چاپىقىنى ئالمىز دەپ كۆزىنى قارىغۇ قىلىدىغان ئىش

قىلمايلى يەنە، دېدى. قايتا ـ قايتا ئويلىنىش ئارقىلىق، ئاخىر ئاز تولا دراماتىك تۈسكە ئىگە بىر قانچە كۆرۈنۈش قوشۇش قارار قىلىندى.

قوشۇلغان كۆرۈنۈشلەرنىڭ بىرىدە، «بىلىم» گە ۋەكىللىك قىلىدىغان، چىرايى تاتىراڭغۇ بىر خېنىم بىلەن «بىلىمسىز» لىككە ۋەكىللىك قىلىدىغان بەستلىك، گىروي، يوغان بىر يىگىت «ۋاقىت» ناملىق بىر ئۆڭكۇرنىڭ ئالدىدا ئېلىشىدۇ. نەتىجىدە «بىلىم» يېڭىپ كىچىككىنە خېلىننى قۇچىقىغا ئېلىۋالىدۇ.

يەنە بىر كۆرۈنۈشتە سۇللىۋان خېنىم تۇرلۇك ئۇسۇللارنى سىناپ باقسىمۇ، كىچىك خېلىن ئۇنىڭ گېپىنى چۈشەنمىگەندە، ئۇ ئىختىيارسىز ئۈمىدسىزلىنىپ، مەيۈسلىنىپ كېتىدۇ. بۇ چاغدا خروستوس پەيدا بولۇپ، مۇئەللىمگە:

ــ سەبىي قەلبىنى ئويغىتىمەن دەيدىغان بولسىڭىز، قېشىمغا كېلىڭ، ئۇنى تاشلىۋەتمەڭ! ــ دەيدۇ.

سۇللىۋان مۇئەللىم قايتىدىن روھلىنىپ غەيرەتكە كېلىدۇ.

مەجبۇرىي يوسۇندا قىستۇرۇلغان بىر مۇنچە كۆرۈنۈشلەرمۇ بار. مەسىلەن، بەختسىز مېيىپلارغا ھاياتلىق، جان چاقىرىش مەقسىتىدە ناھايىتى پەرىشان، يۈرىكى ئېزىلگەن بىر ئانا بىر مەشئەلنى كۆتۈرۈپ چىقىدۇ. قۇدرەتلىك تۆت دۆلەت رەھبىرى فرانسىيىگە يېغىلىپ يېغىن ئېچىپ، دۇنيادىكى ئىنسانلارنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلىمەكچى بولۇۋاتقاندا، خېلىن پەيدا بولۇپ، ئۇلاردىن ھەرگىز ئۇرۇش قوزغىماڭلار، دېگەندەك گەپلەرنى قىلىپ ئۇلارغا ئىلتىجا قىلىدۇ. كېيىن ئۇلار بۇ كۆرۈنۈش بەكلا زورمۇ-زور قىستۇرۇلغان كۆرۈنۈش دەپ قاراپ قىسقارتىۋەتتى.

خىيالىغا كەلگەن تۇرلۇك ئاجايىپ ـ غارايىپ كۆرۈنۈشلەر قىستۇرۇلۇۋېرىپ، كىنونىڭ ۋەقەلىكى ئاساسىي تېمىدىن چەتلەپ چىنلىق تۇيغۇسى ئازلاپ كەتتى. بولۇپمۇ كىنو ئاخىرلىشىدىغان

چاغدىكى كۆرۈنۈشنى ھازىر ئويلىسام بەكمۇ كۈلگۈم كېلىدۇ. چۈنكى، ئۇ پۈتۈنلەي بىر خىيالىي كۆرۈنۈش ئىدى. ئۇلار مېنى تىنچلىق ئەلچىسى قىلىپ ياساپ، گويا پاك، ئەخلاقلىق ئەۋلىيا ئايالالرغا ئوخشاش بوز ئاتقا مىنگۈزۈپ، نامايىشچى قوشۇننىڭ ئالدىدا ماڭغۇزدى. بۇ بوز ئاتنىڭ ناھايىتى شوخ، چاپىدىغان بولسا ئادەمنىڭ جېنىنى ئېلىپ يېنىدا قويىدىغانلىقىنى كىم بىلسۇن. مەن بىر قولۇمدا كانايىنى، بىر قولۇمدا ئاتنىڭ چۈلۈۋرىنى تۇتۇپ ماڭدىم، ئات مېنى نەچچە قېتىم تاشلىۋەتكىلى تاس قالدى، شۇڭا جىددىيلىشىپ، يۈرىكىم ئېغىزىمغا تىقىلدى، چەلىق - چىلىق تەرگە چۆمۈلدۈم. باش ئۈستۈمدە قۇياش چوغدەك قىزدۇرۇپ تۇرغاچقا، ئىككى چېكەمدىن تەر گويا جۇمەكتىن سۇ چۈشكەندەك ئاقتى. ھەتتا قولۇمدىكى كانايمۇ تەردىن ھۆل بولۇپ، ئېغىزىمغا ئاپارسام تۇز تېتىدى.

دەككە - دۈككە ئىچىدە بىر مەھەل ماڭغاندىن كېيىن، ئاستىمدىكى ئات ھېچقانداق بۇيرۇق بېرىلمىگەن ئەھۋالدا ئازراق مۇ شەپە بېرىپ قويماستىن ئۈشتۈمتۈت ئادەمدەك تىك بولغاندى، قورقۇپ جېنىم بوغۇزۇمغا كەپلىشىپ قالدى. ھېلىمۇ ياخشى بىر مۇخبىر كۆرۈپ قېلىپ ئوقتەك ئۇچۇپ كېلىپ ئاتنى تارتىپ يەرگە دەسسەتتى، بولمىسا مەن چوقۇم ئاتتىن تىك موللاق ئېتىپ يەرگە چۈشەتتىم.

*مەن ئويناۋاتقان ئويۇنىڭ مەزمۇنى چاكسىنا ئەمەس، ئادەمـ
لەرگە دېگىلى بولمايدىغان ھېچقانداق ئىشمۇ يوق دەپ قارىدىم.
شۇڭا، مەن بىمالال يۈرىۋەردىم.*

سېرىك ئۆمىكىدىكى ھايات

مەن رولغا چىققان بۇ كىنو ياخشى باھاغا ئېرىشتى، ئەمما كۆرىدىغانلار كۆپ بولمىدى.

مەن تىنچلىق، ئارامليق ئىزدەپ يەنە فرانستىكى تۇرالغۇمـ
غا قايتىپ كېلىپ ئىككى يىلنى ئارامخۇدا ئۆتكۈزدۇم. بۇ ئارـ
لىقتا بىز كاللىمىزنى ئىشلىتىپ كىرىمنى ئاشۇرۇپ چىقىمنى تېجىدۇق. دوستلارنىڭ ياردەم پۇلى مەن تىنىقتىن توختىغىچىلا بېرىلىدىغان بولغاچقا، سۇللىۋان مۇئەللىمنىڭ كېيىنكى ئىشلـ
رىغا ئاز- تولا پۇل توپلاپ قويمىسام بولمايتتى. ئالىمادىس مەن ئۇنىڭدىن بۇرۇن ئۆلۈپ كەتسەم، ئۇ ئاخىرقى ئۆمرىنى قانداق ئۆتكۈزىدۇ؟

مۇشۇنى نەزەردە تۇتۇپ، 1920 ـ يىلىدىن باشلاپ پودو سارىيى سېرىك ئۆمىكىگە كىرىپ، مېھمانلارغا ئويۇن قويۇشقا قاتناشتوق. بۇ ئىش تۆت يىلغا يېقىن ۋاقىت، يەنى 1924 ـ يىلى باھارغىچە داۋاملاشتى. ئەلۋەتتە، بۇ تۆت يىل جەريانىدا بىز ئىزچىل تۇرده ئويۇن قويمىدۇق. باشتا نيۇيورك، نيۇ ئىنگلاند ياكى كانادادا ئويۇن قويۇشقا ئاندا ـ مۇندا قاتناشتۇق. 1921 ـ يىلىدىن 1922 ـ يىلىغىچە ئارىلىقتا دۆلەت ئىچىدە ئويۇن قويـ
دۇق.

بىزنىڭ سېرىك ئۆمىكىدە ئويۇن قويۇۋاتقانلىق خەۋىرىمىز تارقالغاندىن كېيىن، مەلۇم ھېمايىچىلەرنىڭ سۆز ـ چۆچەكلىرى

چقتى.

ـــ قاراڭلار، خېلېن نام چقىرىش ئۈچۈن ۋاستە تاللىمايدىغان بوپتۇ.

بەزى ياخشى نىيەتلىك قىزغىن كىشىلەر خەت يېزىپ مېنى ئاگاھلاندۇردى ۋە سېرىك ئۆمىكىگە كىرمەسلىكىمنى دەۋەت قىلدى. ئەمەلىيەتتە مەن بۇ ئىشنى نام چىقىرىش ئۈچۈن قىلدىممۇ؟ مېنىڭمۇ كۆڭلۈمگە پۈككەن پىلانىم بار. شۇڭا، بۇ پىلاننى ئۆز ئىرادەم بويىچە ئىشقا ئاشۇرماقچى، خالاس. ھەتتا سۇللىۋان مۇئەللىممۇ مەن جىق خىزمەت ئىشلىگەندىن كېيىنلا، بۇ ئىشنى قىلىشقا تەسلىكتە قوشۇلدى.

مېنىڭچە بۇ ئىش ماقالە يېزىشقا قارىغاندا كۆپ ئاسان ۋە كىرىممۇ جىق ئىش ئىكەن. نامىدا ئايلىنىپ ئويۇن قويۇش دېيىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە كۆپ ھاللاردا بىر جايدا بىرەر ھەپتە تۇرىدىكەنمىز. بۇ جەھەتلىرى ئىلگىرى بىز نوتۇق سۆزلىگەنگە ئوخشىمايدىكەن. ئۇ چاغلاردا بەزى كۈنلىرى بىر قانچە جايغا بېرىپ سۆزلەشكە، ئۇيان ـ بۇيان چېپىشقا توغرا كېلەتتى. يەنە كېلىپ بىرەر جايغا بارغاندا ئۇھ دەپ ئارام ئېلىشقىمۇ پۇرسەت يوق بولۇپ، ماشىنىدىن چۈشۈپلا ئۈدۈل سەھنىگە چىقاتتۇق. سېرىك ئۆمىكىدە بولسا ھەركۈنى چۈشتىن كېيىن ۋە ئاخشىمى يىغىرمە مىنۇتتىنلا ئويۇن قويۇلاتتى. سېرىك ئۆمىكىنىڭ باشقۇرۇش پرىنسىپى خېلىلا قېلىپلاشقان، تۇرمۇشى ناھايىتى نورمال ئىدى. بىز ناھايىتى ئەركىن بولۇپ، تاماشىبىنلارنىڭ ئەندىشە قىلىشىنىڭ ھاجىتى يوق، شۇنداقلا نۇتۇق سۆزلىگەندەكلا تاماشىبىنلارنىڭ قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈشنى تەلەپ قىلىشىدەك ئىشلارمۇ كەمدىن ـ كەم كۆرۈلەتتى.

بۇ خىزمەتنى ئىشلىگەندىن تارتىپ مەن جىسمانىي ۋە روھىي جەھەتتە ناھايىتى يېنىكلەپ، روھىم كۆتۈرۈلۈپ قالدى. بىراق، سۇللىۋان مۇئەللىم مەندەك خاتىرجەم، تېتىك ئەمەس ئىدى. ئۇ

بىر خىل ئوڭايسىزلىقتىن بىئارام بولاتتى. بۇمۇ ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. نېمىشقا دېگەندە، باشتا بىزنىڭ ئىسمىمىز ئويۇن تىزىم-لىكىدە سېرىكچىلەر، ھايۋان كۆندۇرگۈچىلەر، ھەتتا شىر، پىل، شاتۇت قاتارلىقلار بىلەن بىرلىكتە يېزىلدى. بۇ ئەھۋالدا كىملا بولمىسۇن ئىچى ئاچچىق بولاتتى. ئەمما، مەن ئويناۋاتقان ئويۇنىنىڭ مەزمۇنى چاكىنا ئەمەس، ئادەملەرگە دېگىلى بولمايدى-غان ھېچقانداق ئىشمۇ يوق دەپ قاردىم، شۇڭا بىمالال يۈرۈۋەر-دىم.

بۇ دائىرىدە تونۇشقان كىشىلەر مېنى بۇرۇن ھەرقانداق سورۇندا تونۇشقان كىشىلەردىن بەكرەك قىزىقتۇردى ۋە جەلپ قىلدى. ئۇلارنىڭ كۆپى مەردانە، خۇشخۇي، سەمىمىي، ئادالەت-پەرۋەر بولۇپ، قىلغان ئەتكەنلىرىدىن دائىم ئىنتايىن تەسىرلە-نەتتىم. قىسقىسى، سېرىك ئۆمىكىدە مەن ھەقىقەتەن بەك كۆ-ڭۈللۈك، خۇشال ئۆتتۈم. سەھنىدىكى تاماشىبىنلارمۇ مېھرە-بان، ئاق كۆڭۈل، قىزغىن بولۇپ، مەن سۆز قىلغان چاغدا ھەقىقىي يوسۇندا ئالقىشلايتتى، ئاپىرىن ئوقۇيتتى. ئادەتتە، ئاۋۋال سۆللىۋان مۇئەللىم مېنى تەربىيىلەش ئۈسۈلىنى تونۇش-تۇراتتى، ئاندىن مەن ئۆزۈمنى قىسقىچە تونۇشتۇراتتىم. ئاخى-رىدا تاماشىبىنلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرەتتىم.

تاماشىبىنلارنىڭ سوئاللىرى كۆپرەك مۇنداق بىر نەچچە تۈرلۈك بولاتتى:

ـــ سىز سائەتنى كۆرەلمەيدىغان تۇرۇپ، كېچە بىلەن كۈن-دۈزنى قانداق پەرق ئېتەلەيسىز؟

ـــ توي قىلىشنى ئويلاشتىڭىزمۇ، يوق؟

ـــ كۆزىڭىز كۆرمەيدىكەن، ئۇنداقتا ئەرۋاھنىڭ بارلىقىغا ئىشىنەمسىز؟

ـــ سىز چۈشلىرىڭىزدە قانداق نەرسىلەرنى كۆرىسىز؟

مانا مۇشۇنىڭدەك نۇرغۇن سوئاللار، بەزىلىرى بۇنىڭدىنمۇ

كۆلكىلىك، قاملاشمىغان سوئاللار قويۇلاتتى.

تاماشىبىنلارنىڭ ماڭا بولغان ئىنكاسىغا ئەزەلدىن ناھايىتى كۆڭۈل بۆلەتتىم. بۇ يەرگە كەلگەن تاماشىبىنلار ئوچۇق، قىزغىن ئىدى. مېنىڭ گەپلىرىم ئورۇنلۇق تۇيۇلغۇدەك بولسا ياكى كۆڭلىگە ياقسا، قىلچە قورۇنۇپ ئولتۇرماستىن چاۋاك چېلىپ قاقاقلاپ كۈلۈشەتتى، ھېسسىياتىنى قىلچە يوشۇرمايتتى. شۇڭلاشقا، مەنمۇ ئۇلارغا ئوچۇق - يورۇق، خۇشال ھالدا كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىلىپ قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بېرەتتىم.

تاماشىبىنلارنىڭ ئىنكاسىنى تىلغا ئالغىنىمدا، دىنىي جەمئىيەتتە نوتۇق سۆزلىگەندە يۈز بەرگەن ھازىرقىنىڭ پۈتۈنلەي ئەكسى بولغان باشقا بىر ئىش يادىمغا چۈشۈپ قالدى. دىنىي جەمئىيەتكە كىرگەن ئاڭلىغۇچىلارنىڭ سالاھىيىتى ئەلۋەتتە سىرىك كۆرگىلى كەلگەن تاماشىبىنلارنىڭكىگە پەقەتلا ئوخشىمايتتى. ھېسسىياتى ۋە كەيپىياتىمۇ باشقىچە ئىدى. ئەمما، ئۇلارنىڭ تاڭ قالغۇدەك سۈرلۈك جىمجىت ھالەتتە تۇرۇشى مېنى ناھايىتى تەمتىرىتىپ قويدى. كۆزۈم كۆرمىگەن، قۇلىقىم ئاڭلىمىغان، ئۇلارنىڭ چىراي ئىپادىسىنى بىلمىگەن بولسامۇ، قىلىۋاتقان گەپلىرىمگە ئىنكاس قايتۇرمايۋاتقانلىقىنى تۇيۇپ تۇراتتىم. سەھنە تىمتاس، مۇنبەر ناھايىتى ئېگىز ئىدى. بۇ ھال مەندە ئۆز ئۆزۈمگە سۆزلەۋاتقانغا ئوخشاش بىر خىل خاتا تۇيغۇ پەيدا قىلدى. مەن رادىئو ئىستانسىسىغا بېرىپ سۆزلىگەندىمۇ شۇنداق بولدى. ئەتراپ تىمتاس، ئادەملەرنىڭ ماڭغان تىۋىشىمۇ يوق، چاۋاكمۇ يوق، ئەلۋەتتە، مەن گويا ئادەمسىز دۇنيادا تۇرۇۋاتقاندەك، ھاۋادا ھەتتا بۇرنۇمغا تونۇش بولغان تاماكا، چاچ يېلىمى، ئەتىر پۇرىقىمۇ يوق.

شۇڭا مەن دەيمەنكى، سېرىك ئۆمىكىدە تۇرۇپ تاماشىبىنلار بىلەن ئىچقويۇن - تاشقويۇن بولۇشقا مىڭ مەرتىۋە رازىمەن. ئۇلار بىلەن بىللە بولسام قورۇنمايمەن ۋە تىمتاسلىق ھېس قىلمايمەن.

«باقسي ئالەم» دە، مەن ھامان بىر كۈنى ئاپام بىلەن كۆرۈ-شىدىغانلىقىمنى بىلەتتىم. ئەمما، ھازىر ئاپام يوق بۇ دۇنيا ماڭا شۇ قەدەر جىمجىت، زۇلمەت بىلىنىۋاتىدۇ.

مېھرىبان ئاپامنىڭ ۋاپاتى

بىر قېتىم ئويۇن قويۇشقا چىقىش ئالدىدا تۇرغاندا، توساتتىن ئاپامنىڭ ۋاپات بولغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلىغان چاغدىكى قايغۇم، ھاياتىمدىكى ئەڭ ئېغىر، ئەڭ قايغۇلۇق دەقىقىلەر بولدى. شۇ چاغدا بىز لوس ئانژېلىستىكى مەلۇم بىر جايدا ئويۇن قويماقچى بولۇۋاتاتتۇق. دادام ۋاپات بولغاندا، مەن ئاران 14 ياش بولغاچقا، ئۆلۈم، جۇدالىقنىڭ نەقەدەر قايغۇلۇق بولىدىغانلىقىنى دېگەندەك چۈشەنمىگەنىكەنمەن. شۇڭا، ئۇنىڭدەك قايغۇرۇپ كەتمىگەنىدىم. ئەلۋەتتە، ئاپام بىلەن بىللە تۇرغان ۋاقتىمىزنىڭ ئۇزۇن بولۇشى، مېھرىمىزنىڭ چوڭقۇرلۇقى، ئايرىلىشقا قىيمايدىغان نۇرغۇن تەرەپلەرنىڭ بولغانلىقى مېنىڭ بۇنچە قايغۇرۇپ، ئېزىلىپ كېتىشىمگە سەۋەب بولغاندۇ.

سۇللىۋان مۇئەللىم كېلىشتىن ئىلگىرى خاتىرەمدە ئاپامغا ئالاقىدار ئىشلار يوق دېيەرلىك ئىدى. كېيىن ئاپامنىڭ دائىم: «سېنى تۇغقان چاغدا ناھايىتى مەغرۇرلانغان ھەم خۇشال بولغاندىم» دېگىنىنىلا بىلىمەن.

ئاپامنىڭ گېپى چوقۇم راست. سەۋەب ئاپام مەن 19 ئايلىق بولغۇچە ئارىلىقتىكى ئىشلارنى، مەيلى كىچىك ياكى چوڭ بول-

سۇن، خاتىرىسىدە ناھايىتى ئېنىق ساقلىغان بولۇپ، ھەمىشە ماڭا گويا ئائىلىدىكى بىباھا بۇيۇملارنى ساناپ بەرگەنگە ئوخشاش شۇ ئىشلارنى سۆزلەپ بېرەتتى.

ــ ئايغىنىڭ چىققاندىن كېيىن، ــ دەيتتى ئاپام، ــ ھويلىغا چىقىپ، گۈللەر ئارىسىدىكى كېپىنەكلەرنى قوغلاپ ئويناشقا ئامراق بولۇپ كەتكەنىدىڭ. ئوغۇل بالىلاردىنمۇ يۇرەكلىك ئىدىڭ. توخۇ، ئىت قاتارلىق ھايۋانلاردىن پەقەت قورقمايتتىڭ. دائىم ئۇلارنى بۇدرۇق قوللىرىڭ بىلەن قۇچاقلىۋالاتتىڭ. كۆزلىرىڭ بەك ئۆتكۈر ئىدى. كىشىلەر كۆرەلمىگەن يىڭنە، تۇگمە دېگەندەك نەرسىلەرنى سەن تېپىپ بېرەتتىڭ. تۇگمە قادىغاندا ماڭا ئوبدان يارەمچى بولاتتىڭ.

ئاپام بۇلارنى ئېغىزىدىن چۈشۈرمەي سۆزلەيتتى. ئاپامنىڭ يەنە دېيىشىچە، ئۇ بامبۇكتىن ئۇچ پۇتلۇق بىر قەپەس توقۇپتۇ، ھەممە يېرىدىن كىچىك تۆشۈكچىلەر قويۇپتۇ. مەن بۇنى كۆرۈپ خۇشال بولۇپ بىر نېمىلەر دەپ ۋېچىرلاپ كېتىدىكەنمەن. ھە دىسە ئاپامنىڭ قۇچىقىغا، يېتىۋېلىپ بالىلارچە كەمتۈك تىللىرىم بىلەن:

ــ يەنە قاچانغىچە توقۇيسىز، ــ دەپ سورايدىكەنمەن.

ئاپامنىڭ ئېيتىشىچە، مەن ئوچاقتا ئوتنىڭ گۈرۈلدەپ كۆيۈشىنى بەك ياخشى كۆرىدىكەنمەن. شۇڭا، ئاخشاملىرى يانغىلى ئۇنىماي ئوتۇننىڭ چاراسلاپ، ئوتنىڭ گۈرۈلدەپ كۆيۈشىگە قاراپ ئولتۇرىدىكەنمەن. ئوت ئۇچقۇنلىرى چاراسلاپ مورىدىن چىقىپ كەتسە تېخىمۇ بەك خۇشال بولىدىكەنمەن.

« شۇ چاغلاردا ئىككىمىز ئاجايىپ خۇشال ـ خۇرام ياشىغانىدۇق» دەيتتى ئاپام ھەمدە ئەسلەشتىن كېيىن مەمنۇن بولغان

هالدا ئۇھسىنىپ قويا‌تتى ۋە ئۇ ئىشلارنى خۇلاسىلەيتتى.

مەن بەختكە قارشى قاتتىق ئاغرىپ قېلىپ، ئەما ۋە گاس بولۇپ قالغاندا، ئاپام تېخى ئەمدىلا 23 ياشقا كىرگەنىكەن. ئاپام تۇغۇلۇشىدىن ئىچى كۆچلۈك، ئېھتىياتچان، بەك ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ كەتمەيدىغان مىجەزلىك بولغاچقا، دوستلىرىمۇ كۆپ ئەمەس ئىكەن. شۇڭا، مەن بۇ ھالەتتە ساقايغاندىن كېيىن، ئاپامنىڭ تۇرمۇشى يېڭى تۈرۈپىلا قايغۇرۇش، دەرد ـ ئەلەم، جاپا ـ مۇشەققەت ئىچىدە ئۆتۈپتۇ. تېخىمۇ روھى چۈشۈپ، پەرىشان يۈرۈپتۇ. مەن چوڭ بولغاندىن كېيىن ئاپامنى ئاياپ ئىمكانقەدەر مۇستەقىل ئىش قىلىشنى ئۆگەندىم. ئاپام بەلكىم مەن بىلەن بىللە ساياھەتكە چىققان، لېنىنشادا بىرگە تۇرغان چاغلا‌ردا كۆڭلى سەل ئېچىلىپ تەسكىن تېپىپ قالغاندۇ. ئەما، كۆپ ۋاقىتلاردا ئۇ چوقۇم مېنىڭ مېيىپلىكىمدىن يۇرىكى ئېزىلىپ، جىق يوشۇرۇن ياش تۆكتى! ماڭا ئاپام ئاخىرقى بىر قانچە يىلدا بۇرۇنقىدىن بەكرەك جىمغور بولۇپ كەتكەندەك بىلىنىدى.

ئاپام، ئەتىگەندە ئويغانسىلا كاللامغا بىرىنچى بولۇپ خىيا‌لـ‌نىڭ ئىشى كىرىۋالىدۇ، ئاخشامدا ئۇخلاشتىن ئىلگىرىمۇ ئۇنىڭ غېمىنى يەيمەن، دېگەنىدى. ئاپامنىڭ قوللىرى بوغۇم ياللۇغى كېسىلىدىن ئاغرىپ تۇرغاچقا، خەت يېزىشتا قىينىلاتتى. ئەما، ئۇ مېنى دەپ دائىم ئەمالار يېزىقىدا ماڭا خەت يېزىپ تۇراتتى.

ئاپام مېنىڭدىن كېيىن سىڭلىمنى تۇغدى، بەش يىلدىن كېيىن يەنە ئىنىم فىلىپنى تۇغدى. بۇلارنىڭ تۇغۇلۇشى ئاپامنىڭ كۆڭلىگە ئاز ـ تولا مەلھەم بولدى.

دادام ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئاپام بالىلارنى تەربىيىلەشـ‌تەك ئېغىر يۈكنى ئۆزى يالغۇز زىممىسىگە ئېلىپ، تۇرمۇشتا

جىق قىينالدى، كۆپ جاپا تارتتى. سىڭلىم تەسلىكتە چوڭ بولۇپ ئالاباما شتاتىدىكى كۆنسىپي ئېپەندىمگە ياتلىق بولغاندىن كېيىن، ئۇ ھەپ خاتىرجەم بولدى. ئۇ سىڭلىم ۋە مېنىڭ قېشىمدا نۆۋەت بىلەن تۇردى، ئامراق بالىلىرىنى يوقلىدى.

ئاپام ياش چاغلىرىدا ئۆي ئىشلىرىغا ئانچە كۆڭۈلشىمەيدىكەن. ياتلىق بولغاندىن كېيىن، ئامالسىز ئائىلە يۈكىنىڭ يېرىمىنى ئۈستىگە ئاپتۇ. ئۇ ئىشچىلارنىڭ قىلغان ئىشىنى نازارەت قىلغاندىن سىرت، سەي تېرىش، ئۆي ھايۋانلىرىنى بېقىش ئىشلىرىغا يارەملىشىدىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا گۆش سۈرلەشنى ۋە باشقا تۇرلۇك تاماقلارنى ئۆزى قىلاتتى. بالىلارنىڭ كېيىم - كېچەكلىرىنىمۇ ئۆزى پېچىپ تىكەتتى، يەنە دادام ھەركۈنى باشلاپ كېلىدىغان مېھمانلارنىڭ ئالدىغا چىقاتتى. ئىشقىلىپ، ئاپام جەنۇب ئائىلىلىرىدە قىلىنىدىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى بىر ئۆزى قىلىپ تۈگىتەتتى.

چوشقا سېنى سۈرلەش، تەرخەمەك چىلاشتا ئاپامنىڭ يېراق - يېقىندا داڭقى بار ئىدى، بۇلارنى يېگەنلەر بەكلا ماختايتى، سوراپ ئېلىپ كېتەتتى. ئۇ چاغلاردا مەن كىچىك بولغاچقا، ئاپامنىڭ ئالدىراشلىقى ۋە جاپاسىنى پەقەت چۈشەنمەي، ئاپامنىڭ پېشىگە ئېسىلىۋېلىپ، يېنىدىن پەقەت ئايرىلماي يۈرگەنىكەن. مەن. ئاپام زادىلا ۋايسىماي، ھەممىگە جىم - جىم بەرداشلىق بەرگەنىكەن.

ئاپامدەك دىلى نازۇك، نېرۋىسى ئاجىز بىر ئايال مۇشۇنچە ۋالا كۆپ ھەم ئېغىر ئائىلە ئىشلىرىنى قانداقمۇ قىلىپ كەتكەندۇ؟ سۇللۇقان مۇئەللىم دائىم، بۇنىڭغا زادىلا ئەقلىم يەتمەيدۇ، دەيتتى ھەمدە ئاپامنى ماختايتتى. ئىچ - ئىچىمىزدىن قايىل

بولىدىغان ئىش شۇ ئىدىكى، بىز ھېچقاچان ئاپامنىڭ ۋايسىغىنىنى ، قاقشىغىنىنى ئاڭلاپ باقمىغانىدۇق. ئۇ ئۇن - تىنسىز ئىشلەيتتى. ئۇنىڭ قىلىدىغىنى ئىشلا ئىدى، قاچانلا بولسۇن ئىشلەۋېرەتتى.

ئاپام يەنە گۈلگە ئاشىق باغۋەن ئىدى. گۈللەرنى قانداق تېرىش، كۆچۈرۈشنى، شۇنداقلا گۈل - گىياھ، دەل - دەرەخ-لەرنى قانداق پەرۋىش قىلىشنى ئوبدان بىلەتتى. سۇغىرىش، ئوتاشتەك ئادەمنى چارچىتىدىغان ئېغىر ئىشلارنى ئۇ كۆڭۈل ئېچىش قاتارىدا كۆرگەندەك بېرىلىپ قىلاتتى. گۈل - گىياھقا شۇنچىلىك ھېرىسمەنلىكىمۇ، ئۇنىڭ قەلبىنىڭ نازۇك، زىللىقى-نى چۈشەندۈرەتتى. ھېلىمۇ ئېسىمدە، بىر يىلى ئەتىيازدا ئۇ بىر تۇپ ئەتىرگۈل كۆچۈرۈپتۇ. ئويلىمىغان يەردىن بىر قانچە كۈن ئۆتمەيلا سوغۇق ئېقىم كىرىپ، يېڭىلا كۆچۈرگەن گۈل سوغۇققا بەرداشلىق بېرەلمەي توڭلاپ ئۆلۈپ قاپتۇ. ئۇ ماڭا يازغان خېتىدە بۇنىڭدىن ئىنتايىن قايغۇرغانلىقىنى بىلدۈرۈپ: «مەن گويا بەكمۇ قەدىردان ئادىمىدىن ئايرىلغاندەك، ئىختىيارسىز ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتىم» دېگەنىدى.

ئاپام قۇشلارنىمۇ بەك ياخشى كۆرەتتى. ھەر قېتىم لېنشاغا كەلسە، ئەتراپىدىكى ئورمانلاردا سەيلە قىلىشقا ئامراق ئىدى. سەيلىگە چىققۇچە دان ئېلىۋېلىپ قۇشلارنى باقاتتى. ئۇ ئانا قۇشلارنىڭ بالىلىرىغا ئۇچۇشنى ئۆگىتىدىغانلىقىنى كۆرسە، شۇنچىلىك خۇشال بولاتتىكى، قاراۋېرىپ ۋاقىتنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى سەزمەيتتى.

ئاپام ۋەزىيەت، سىياسىي مەسىلىلەرگىمۇ بەك قىزىقاتتى، دائىم كىتاب، گېزىت ئوقۇپ تۇراتتى. ساختا ۋە چاكىنا

ئادەملەر - سىياسىي سەھنىدىكى كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئەلۋەتتە - دىن ناھايىتى نەپرەتلىنەتتى. تاپتىن چىققان پارلامىنت ئەزالىرى ۋە سىياسىيونلارنى مەسخىرىلىك سۆزلەر بىلەن تەنقىد قىلاتتى.

ئاپام كاللىسى سەگەك، سىياسىي ئىشلارغا پەم - پاراسەت بىلەن باھا بېرەلەيدىغان توماس كارلى خانىم قاتارلىق ئوبزورچىلارغا ئاپىرىن ئوقۇيتتى. ئۇ كارلى خانىم بىلەن خەت ئالاقە قىلغان. يازغۇچىلاردىن ۋېتمان، بالزاك قاتارلىقلارنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنى قايتا - قايتا ئوقۇغان بولۇپ، بۇ ئەسەرلەر ئاپامغا ياد بولۇپمۇ كەتكەنىدى.

بىر يىلى ياز، بىز ياز ئۆتكۈزگىلى پامونىت كۆلى يېنىدىكى تاغ باغرىغا جايلاشقان ياغاچ ئۆيگە باردۇق. ئۇ يەردە بىز ياخشى كۆرىدىغان سۇيى زۇمرەتتەك كۆك كۆل، ئاسمان پەلەك ئورمانلار، ھاۋالىق چىغىر يوللار بار ئىدى. بىر كۈنى بىز كۆل بويىدىكى تاش ئورۇندۇقتا ئولتۇراتتۇق. ئاپام كۆلدە قولۇاق بىلەن ئۈيناۋاتقان ياشلارغا نەزەر تاشلاۋېتىپ، ئۇشتۇمتۇت بىرەر ئىش كۆڭلىگە كەلدى بولغاي، بىردىنلا كەيپى ئۇچۇپ بۆلەكچە بولۇپ قالدى. بۇنىڭ سەۋەبىنى ئويلاپ زادىلا تاپالمىدىم.

دۇنيا ئۇرۇشى پارتلىغاندىن كېيىن، ئاپام ئۇرۇشقا دائىر ئىشلارنى پەقەتمۇ ئېغىزغا ئالمىدى. بىر قېتىم سىرتقا سەپەرگە چىققاندا، دالىدا چىدىر تىكىپ قونغان ياشلارنى كۆرۈپ، ئىختىيارسىز ھەسرەت چېكىپ:

ـــ ھەي، بىچارىلەر، بۇ تېتىك، سۆيۈملۈك ياشلار كۆپ ئۆتمەي جەڭ مەيدانلىرىغا ئەۋەتىلىدۇ. ئۇلارنى ئۇرۇشقا بارغۇزماسلىقنىڭ قانداق چارىسى بارىدۇ، ـــ دېدى.

ئۇ سۆزلەۋتىپ ئۇنسىز ياش تۆكتى، كېيىن روسىيىنىڭ تىنچلىق شەرتلىرىنى ئاڭلاپ:

ــ «ئۇرۇش ئىنسانلارنىڭ جىنايىتى ھېسابلىنىدۇ» دېيە-لىگەن دۆلەت ھەممىدىن قالتىس! ئارىمىزنى نۇرغۇن تاغ - دېڭىزلار ئايرىپ تۇرىدۇ، شۇنداقتىمۇ بىرىپ ئۇلارنى قۇچاقلىغۇم كېلىۋاتىدۇ، ــ دېدى.

ئاپام ھايات ۋاقتىدا دائىم ياشانغان ۋاقتىمدا باشقىلارنى ئانچە ئاۋارە قىلمىسام، بۇ دۇنيادىن جىممىدە كېتىپ قالسام دەپ تىلەيتتى. ئاپام سىڭلىمنىڭ ئۆيىدە ۋاپات بولدى. ئۇ بۇ دۇنيا بىلەن ھېچقانداق ئادەمگە مالاللىق كەلتۈرمەي جىممىدە، تىنچقە-نە خوشلىشىپتۇ. ئۇنىڭ جان ئۈزگىنىنى باشقىلار كېيىن بايقاپ-تۇ. مەن ئاپامنىڭ ۋاپات بولغانلىق شۇم خەۋىرىنى ئويۇن قويۇش-تىن ئىككى سائەت بۇرۇن ئاڭلىدىم. ئۇنىڭدىن ئىلگىرى ئاپام-نىڭ كېسەل بولغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلىمىغاچقا، ئازراقمۇ روھىي تەييارلىقىم يوق ئىدى.

ــ ئاھ! مۇشۇنداق چاغدىمۇ، سەھنىگە چىقىپ ئويۇن قويا-لارمەنمۇ؟

مەن دەرھال ئۆزۈمنىڭمۇ ئۆلۈپ كېتىدىغانلىقىنى ئويلىدىم. پۈتۈن ۋۇجۇدۇمدىن ياش تۆكۈلىمەنلا دەپ تۇراتتى. بىراق، مەن قەيسەرلىك بىلەن ئۆزۈمنى تۇتۇۋالدىم . سەھنىگە چىقىپ ئويۇن قويغان چېغىمدا، مېنىڭ شۇ قەدەر ئېغىر شۇم خەۋەرنى ئاڭلىغە-نىمنى تاماشىبىنلار زادىلا سەزمىدى. بۇنىڭدىن سۆللىۋان مۇئەل-لىم ئىككىمىز تەسەللىي تاپتۇق.

ئېسىمدە شۇنداق ئېنىق تۇرۇپتۇ. شۇ كۈنى بىر تاماشىبىن مەندىن:

ـــ بۇ يىل قانچە ياشقا كىردىڭىز؟ ـــ دەپ سورىدى.

مەن ئۆزۈمدىن «مەن زادى قانچە ياشقا كىردىم؟» دەپ سورىدىم. ماڭا ئۆزۈم ناھايىتى چوڭ بولۇپ كەتكەندەك بىلىنەتتى. لېكىن، بۇ سوئالغا توغرىدىن - توغرا جاۋاب بەرمەستىن سوئال قويدۇم:

ـــ سىزنىڭچە مەن قانچە ياشقا كىرگەندىمەن؟

تاماشىبىنلار قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى.

ئارقىدىن بىرى سورىدى:

ـــ سىز بەختلىكمۇ؟

بۇ سوئالنى ئاڭلاپ كۆز ياشلىرىم تۆكۈلۈشكە تاس قالدى. بىراق، مەن يېشىمنى توختىتۇۋېلىپ، ئىمكانقەدەر ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن:

ـــ شۇنداق! مەن ناھايىتى بەختلىك. چۈنكى، مەن تەڭرىگە ئىشىنىمەن، ـــ دەپ جاۋاب بەردىم.

شۇ كۈنى مۇشۇنداقراق سوئاللارغا جاۋاب بەردىم.

سەھنە ئارقىسىغا ئۆتكەندىن كېيىن، قايغۇمنى ھەرقانچە قىلىپمۇ بېسىۋالالمىدىم. ئوي - پىكىر يۇرگۈزۈشكە، بىرەر ئىش قىلىشقا ئامالسىز قالدىم. مەن «باقي ئالەم» دە ھامان بىر كۈنى ئاپام بىلەن كۆرۈشىدىغانلىقىمنى بىلەتتىم. ئەمما، ھازىر ئاپام يوق بۇ دۇنيا ماڭا شۇ قەدەر جىمجىت، زۇلمەت بىلىنىۋاتىدۇ. قاچان، قەيەردە بولسۇن، ھەربىر شەيئي ماڭا ئاپامنىڭ ئەسلىتىپ تۇراتتى. مەن ئىچىمدە: «ئاھ، مەن يەنە ئاپام ئەۋەتكەن ئەمما ئەدىبىنىڭ كىتابىنى تاپشۇرۇۋالسام قانداق ياخشى بولار ئىدى - ھە!» دەپ نىدا قىلاتتىم.

ئىككىنچى يىلى 4 - ئايدا ئالابامادىكى سىڭلىمنىڭ ئۆيىگە

بارغىنىمدا، ئاپامنىڭ ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى تەن ئېلىشقا مەجبۇر بولدۇم.

جېنىم ئاپا! مەن ئۇچۇن بىر ئۆمۇر جاپا چەكتىڭىز، ئەمدى جەننەتكە كىرىپ ئارام تاپقانسىز! بىلىشىڭىز كېرەككى، مەن تەڭرىنىڭ ئىرادىسى بىلەن مۇشۇنداق بولۇپ قالغانمەن. سىزنىڭ كۆڭلىڭىز ئەمدى ئارام تاپسۇن، مانا بۇ ماڭا تەسەللىي بولىدىغان ئىش.

كونىلاردا «قىسىق ياشىمىن ئۆتكەنلەر جاھاندىكى ئىشلارنىڭ كۆپىنى باشىمىن ئۆتكۈزۈپ بولىدۇ، ئۇلارغا قانداقتۇ ئالاھىدە خۇشاللىق قايتا نېسىپ بولمايدۇ» دەيدىغان گەپ بار ئىكەن.

كۆتۈلمىگەن خۇشاللىق

ئۇزۇن ۋاقىتلىق تەشكىللەش، پىلانلاش ئارقىلىق، نۇرغۇنلىغان كىشىلەرنىڭ شۇنداق قىلىش زۆرۈر ئىدى دېگەن قارىشى بىلەن 1921 - يىلى مەملىكەت خاراكتېرلىك ئەمالار ئورگىنى ئاخىر قۇرۇلدى. بۇ پىلاننىڭ باشلامچىسى پېنسلۋانىيە شتاتى ئەمالار ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى ئىدى. بۇ قارار ئوخشۇ شتاتىدا ئۆتكۈزۈلگەن ئامېرىكا ئەما كارخانىچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ يىللىق خۇلاسىلەش يىغىنىدا رەسمىي ماقۇللاندى.

نيۇيوركلىق M.C ماك گر ئەپەندى بۇ ئۇيۇشمىنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك باشلىقى بولدى. ماك گر ئەپەندى باشتا ئۇيۇشمىنى پۈتۈنلەي دوستلار يارىدەم قىلىغان مەبلەغ بىلەن ماڭدۇردى. 1924 - يىلىدىن باشلاپ، ئۇيۇشما فائجىنىنى ئۆزگەرتىپ مەبلەغنى جەمئىيەتتىكى ئاممىدىن يىغىشنى قارار قىلدى. شۇ سەۋەبتىن ئۇلار مەن بىلەن سۆللىۋان مۇئەللىمنىڭ ئورتاق كۆچ چىقىرىشىمىزنى ئۈمىد قىلىشتى.

راست گەپنى قىلسام، ئازغىنا پۇلنى دەپ تەرەپ - تەرەپكە چاپىدىغان كۈنلەردىن راستىنلا قورقۇپ قالغانىدىم. ئۇلارنىڭ پىلانىدىن خەۋەر تاپقان ۋاقىتتا، بۇنىڭ ئۈچۈن ئەستايىدىللىق

بىلەن ئويلىنىش كېرەكلىكىنى ھېس قىلغان بولساممۇ، ئەمما بۇنداق قىلىشنى كۆڭلۈمدىن ئانچە خالاپ كەتمىدىم. ھالبۇكى، شۇ چاغدىكى ئەھۋالدا جەمئىيەتتىكى ئاممىنىڭ ئىنتىسى بولمىسا، ھەرقانداق ساخاۋەت تەشكىلاتلىرى ياكى مائارىپ ئورگانلىرى داۋاملىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدىغانلىقى، بارلىق ئەمالارنىڭ پاراۋانلىقى ئۇچۇن قانداقلا بولمىسۇن بۇ ئىشنى پۈتۈن كۈچۈم بىلەن ئىشلەشكە ئۆزۈمنى مەجبۇر قىلىشىم كېرەكلىكى كۆڭلۈمگە ئايان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن مەن يەنە ھەرخىل ئېغىز بىنالارغا كىرىپ چىقىپ، لېفىت بىلەن گاھ يۇقىرىغا چىقىپ، گاھ پەسكە چۈشۈپ نۇتۇق سۆزلەشكە باشلىدىم.

بۇنداق دەۋەت بىلەن مەبلەغ يىغىشتىن ئەمالارنىڭ مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرۈشى ئۇچۇن بىرەر ماھارەتنى ئۆگىنىۋىلىشىغا ھەمدەمدە بولۇش، شۇنىڭدەك ئۇلارنى ماھارىتىنى كۆرسىتىدىغان سورۇن بىلەن تەمىنلەشنى، ئۇنىڭدىن باشقا تالانتلىق، ئەمما ئائىلىسى نامرات ئەمالارنىڭ تالانت - ئىقتىدارىنى جارى قىلدۇرۇشىغا ياردەم بېرىشنىمۇ مەقسەت قىلاتتى. مەسىلەن، مۇزىكا تالانتى بار بەزى ئەمالار ئائىلىسى نامرات بولغانلىقتىن پىئانىنو، ئىسكىرىپكا قاتارلىق قىممەت باھالىق مۇزىكا ئەسۋابلىرىنى سېتىۋالالمايتتى. ئەمەلىيەتتە بۇنداق كۆمۈلۈپ ياتقان تالانت ئىگىلىرى ھەقىقەتەن ئاز ئەمەس ئىدى.

مەن ئاشۇ ۋاقىتتىن باشلاپ، ئىلگىرى - ئاخىر ئۇچ يىلدەك ۋاقىت ئىچىدە مەملىكەتنىڭ ھەربىر بۇلۇڭ - پۇشقاقلىرىنى ئالا قويماي ئارىلاپ، چوڭ - كىچىك 123 شەھەرنى زىيارەت قىلدىم. 249 مەيدان يىغىلىشقا قاتناشتىم. 200 نەچچە مىڭ ئاڭلىغۇچىغا نۇتۇق سۆزلىدىم. ئۇنىڭدىن باشقا، گېزىتخانا، دىنىي جەمئى-

يەت، مەكتەپ، يەھۇدىي دىنىي زالى، ئاياللار جەمئىيىتى، ئۆسۈمۈرلەر تەشكىلاتى، قىزلار تەشكىلاتى، مۇلازىمەت كوپىراتىپى تەشكىلاتى، «شىر» جەمئىيىتى قاتارلىق ھەرخىل تەشكىلات ۋە تەشكىللەرنى سەپەرۋەر قىلدۇق. ئۇلار دائىم ئىئانە قىلىش يىغىنلىرىنى ئېچىپ بىزنىڭ ھەربىكتىمىزنى زور كۈچ بىلەن قوللىدى. بولۇپمۇ «شىر» تەشكىلاتى ئەزالىرى مەيىپ بالىلارغا پۈتۈن كۈچى بىلەن كۆڭۈل بۆلگەنگە ئوخشاشلا ئەمالارغىمۇ ئىلتىپات كۆرسەتتى. ئىئانە قىلىش خىزمىتى ئەزالارنىڭ ئاساسلىق پائالىيىتىگە ئايلاندى.

كونىلاردا: «40 ياشتىن ئۆتكەنلەر جاھاندىكى ئىشلارنىڭ كۆپىنى باشتىن ئۆتكۈزۈپ بولىدۇ. ئۇلارغا قانداقتۇر ئالاھىدە خۇشاللىق قايتا نەسىپ بولمايدۇ» دەيدىغان گەپ بار ئىكەن.

بىراق، تەڭرى ماڭا بەك ئامراق ئوخشايدۇ. مەن 40 ياشقا كىرگەن تۇغۇلغان كۈنۈمنى ئۆتكۈزۈپ ئۈزۈنغا قالماي، مەن زادىلا ئويلاپ باقمىغان، خۇشاللىنىشقا ئەرزىيدىغان بىر قانچە ئىش ئارقا - ئارقىدىن بولۇپ ئۆتتى. بۇ ئىشلارنىڭ بىرىنچىسى، ئامېرىكا مەملىكەتلىك ئەما كەسىپچانلار ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى. ئىككىنچىسى، بىز قوزغىغان ئىئانە قىلىش ھەرىكىتى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ زور كۈچ بىلەن قوللىشىغا ئېرىشىپ پارلاق نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى. ئۈچىنچى خۇشاللىق ئىش، مەملىكەتلىك ئەما كەسىپچانلار جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشى ھەرخىل ئەمالار يېزىقىنى بىرلىككە كەلتۈردى. ئۇنىڭدىن باشقا، بىرىنچى دۆلەتلىك ئەمالار كۈتۈپخانىسى قۇرۇلدى. دۆلەت خېلى خىراجەت ئاجرىتىپ ئەمالار يېزىقىدا كىتابلارنى چىقاردى، ئارقىدىنلا ھەرقايسى شتاتلاردىكى قىزىل كرىست جەمئىيەتلىرىمۇ، ئۆزلىرىگە

قاراشلىق ئىمىالار يېزىقى ئورگانلىرىنى قۇرۇپ، ئۇلارنى كىتابلارنى مەخسۇس ئەمالار يېزىقىغا تەرجىمە قىلىشقا مەسئۇل قىلدى. ئارقىدىن يەنە دۇنيا ئۇرۇشىدا بەختكە قارشى كۆزىدىن ئايرىلغان جەڭچىلەر ئۈچۈن پاراۋانلىقنى قولغا كەلتۈرۈش ھەرىكىتى قوزغالدى. بىزنىڭ ئۇزۇندىن بۇيانقى ئارزۇيىمىز مانا مۇشۇ تەرزدە بىر - بىرلەپ ئىشقا ئاشتى، بۇنىڭدىن تولىمۇ سۆيۈندۇم، كۆڭلۈم كۆپ تەسكىن تاپتى.

1926 - يىلى قىشتا بىز ۋاشىنگتونغا كەلدۇق. بىزنىڭ كېلىشىمىز دۆلەتلىك ئەمالار كۈتۈپخانىسى قۇرۇش ۋە ئەمالار يېزىقىدا كىتاب چىقىرىشقا خىراجەت ئاجرىتىش توغرىسىدىكى لايىھە دۆلەت مەجلىسىدە ماقۇللانغان ۋاقىتتا توغرا كەلدى. بۇ خۇش خەۋەرنى ئاڭلاپ ئىشەنچىمىز زور دەرىجىدە ئاشتى. قەلبىمىز كەلگۈسىگە قارىتا ئۈمىدكە تولدى.

بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن، مەن مۇئەللىم بىلەن ئاقسارايغا بېرىپ زۇكتوك كوئولىج بىلەن كۆرۈشتۇق. زۇكتوك بىزنى ئىنتايىن قىزغىن، ئوچۇق كۈتۈۋالدى، ئاندىن بىزنىڭ ئەمالار ئۈيۈشمىسى توغرىسىدىكى دوكلاتىمىزنى ناھايىتى زور قىزىقىش بىلەن ئاڭلىدى. كېيىن قولۇمنى تارتىپ لېۋىگە قويۇپ، ماڭا:

ــ مېنىڭچە، سىلەر ئىنتايىن قالتىس ئىش قىلىۋاتىپسىلەر، قولۇمدىن كېلىدىغانلىكى ئىش بولسا، مەن پۈتۈن كۈچۈم بىلەن ھەمكارلىشىمەن، ــ دېدى.

دەرۋەقە، زۇكتوك سۆزىگە ئەمەل قىلدى. كېيىن تېخى ئەمالار ئۈيۈشمىسىنىڭ پەخرىي باش لىدېرى بولدى ھەمدە فوند جەمئىيىتىمىزگە نۇرغۇن پۇل ئىئانە قىلدى. كوئولىج خانىمىمۇ بىزنىڭ مۇلازىمەت خىزمىتىمىزگە قاتنىشىدىغانلىقىنى تەكرار

بىلدۇردى. بۇ بىرىنچى خانىم دەرۋەقە گاس - گاچىلارغا ئىنتا-
يىن مېھرىبانلىق كۆرسەتتى، گاس - گاچىلار ئۇچۇن ئاز بولمە-
غان پاراۋانلىقنى قولغا كەلتۇردى.

بىز ئەما پالاتا ئەزاسى توماس شىيېر ئەپەندى ۋە لېيسىسىنگخ
ئەر - خوتونلارنىمۇ زىيارەت قىلدۇق. ئۇلارمۇ زور كۇچ بىلەن
ياردەم بەردى. ئۇنىڭدىن باشقا، ۋاشىنگتوندا تۇرىدىغان قەدىردان
دوستىمىز، يەنى دوكتور بېلىنىڭ قىزى ئايلۇز خانىممۇ بىز
ئۇچۇن ئاممىغا مۇراجىئەت قىلىپ، بىزنى چەكسىز مىننەتدار
قىلىۋەتتى.

رېتىرويتتا، يەرلىك مېيىپلارنى قوغداش ئىتتىپاقىنىڭ باش-
لىقى كارىل ئەپەندى مېنىڭ كۆپ يىللىق قەدىردان دوستۇم
ئىدى. ئۇ قىلچە باش تارتماستىن شەھەر خەلقىگە مۇراجىئەت
قىلدى. نەتىجىدە بىز ئۇ يەردە بىرلا قېتىم يىغىلىش ئۆتكۈزگەن
بولساقمۇ، 420 مىڭ دوللارغا ئېرىشتۇق. يېغىندىن كېيىنمۇ
ئاز بولغاندا بىر دوللار، كۆپ بولغاندا 4 مىڭ 500 دوللار بولۇپ
نۇرغۇن ئىئانە تاپشۇرۇۋالدۇق. دېمەك، مۇشۇ شەھەردىنلا ئو-
دانلا كۆپ ھاسلاتقا ئىگە بولدۇق.

مىلادىيلفىيىدىمۇ ئىئانە يىغىش ناھايىتى ئۇتۇقلۇق بولدى.
ئىئانە قىلىش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى لاك دوكتور ئاممىنى ئىئانە
قىلىشقا ئاجايىپ قىزغىنلىق بىلەن دەۋەت قىلىپ، بىر ھەپتىدىلا
220 مىڭ دوللار ئىئانە يىغدى.

سېنت - لۇئىس، چىكاگو، كون تىراۋ شەھىرى قاتارلىق
جايلارنىڭ ئىنكاسى سوغۇقراق بولدى. ئەمما، روچىستېتەك كە-
چىككىنە جايدىن 150 مىڭ يۇەندىن كۆپرەك ئىئانىگە ئېرىشتۇق.
ھەممىگە مەلۇم، كىنو چولپانلىرىنىڭ تۇرمۇشى ئادەتتىكى

كىشىلەرگە قارىغاندا كۆپ بايلىقلار. شۇنداق بولغاچقا، ئۇلارنىڭ زور كۈچ بىلەن قوللىشىغا ئېرىشىمەنغۇ، دەپ پىلان سوققانىدىم، ئەپسۇسكى نەتىجىدە ئادەمنى تولىمۇ نائۈمىد قىلدى. لوس ئانژىلېسقا ئارقا - ئارقىدىن كۆپ خەت يازغان بولساممۇ، ماري بۈكفۇر ئىسىملىك بىرلا ئايال چولپان جاۋاب قايتۇردى، باشقىلىرىدىن ھېچقانداق ئىنكاس بولمىدى. شۇڭلاشقا، بىز ماري بوكغور ۋە ئۇنىڭ ئېرى دوۋگلاس فايمون ئەپەندىنىڭ ياخشى كۆڭلىدىن ئالايىتەن مىننەتدار بولدۇق.

بۇ سەپىرىمىزدە، سانتالورادىكى دېھقانچىلىق تەجرىبە مەيدانىغا بېرىپ، ئۇ يەرنىڭ مەسئۇلى لۇشا بابېنىك بىلەن كۆرۈشتۇق. ئۇ ئىلگىرى بۇ يەردە زادىلا ئۇيۇسمەيدىغان تۇرلۇك مېۋە - چېۋە، گۈل - گىياھ، دەل - دەرەخلەرنى مۆجىزە كەبى ئۆستۈرۈپ مۇۋەپپەقىيەت قازانغان ئاجايىپ قالتىس دېھقانچىلىق ئالىمى ئىدى. ئۇ ناھايىتى مەرد، سېخىي، قولى ئوچۇق بولۇپ، ئىنتايىن قىزغىنلىق بىلەن بىزگە تەجرىبە مەيدانىنى كۆرسەتتى. ئۇ ماڭا قۇملۇقتا ئۆسىدىغان كاكتوسنىڭ تىكىنى بارلىقى، ئائىلىلەردە ئۆستۈرىدىغان بولسىمۇ، دائىم تىكىنى قولىنى زەخمىلەندۈرىدىغانلىقى، ئۆزىنىڭ بۇنى ئۆزگەرتكەنلىكىنى ئېيتتى ھەمدە بۇ كاكتوسلارنى تۈتۈپ بېقىڭ، تىكىنى بارمۇ، يوق بىلىسىز، دېدى. دەرۋەقە، سىلىسام تەكشى ۋە سىلىق، شۇنداقلا سۈغا تويۇنغاندەك بىلىنىدى. ھازىر ئويلىسام، بۇ نەرسىنى يېسە چوقۇم بەك تەملىك بولىدۇ، دەپ ئويلاپ قالدىم.

كىتاب يازىمەن دەپ ئىككى يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىسىانە توپلاش ئۈچۈن سىرتلارغا ناھايىتى ئاز چىقتىم. ئەمما، خىزمىتىمىز تېخى تۈگىمىگەن، بەلگىلىگەن نىشانغا يېتىشكە يەنە 1 مىليون

500 مىڭ دوللار كەم ئىدى. شۇڭلاشقا، ئاخىرقى بەتنى تۈگەتىپلا قولۇمدىكى ئورگىنالنى يىغىشتۇرۇپ يەنە يولغا چىقتىم. كۆڭۈل ئاۋۇندۇرغان بىر ئىش شۇكى، ئىلگىرى چاپقانلىرىمىز بىكار كەتمىدى. بۇ ئىككى يىلدا ئىشانە يىغىش پائالىيىتى بولمىدى، شۇنداقتىمۇ بىزنىڭ مەۋجۇتلۇقىمىزنى كىشىلەر بىلىپ كەتكەچكە، ئۇزۇلدۇرمەي پۇل ئەۋەتىپ تۇرغانلار بولدى. كاتتا بايلاردىن روكلېفېللېر ئەپەندى، ماگنال ئەپەندى قاتارلىقلار ئاز بولمىغان پۇللارنى ئىشانە قىلدى. ھازىرغا قەدەر پۇل ئىشانە قىلغانلارنى ساناپ تۈگەتكىلى، ئۇلارنىڭ ئىسىملىرىنى بىر - بىرلەپ ئاتاپ بولغىلى بولمايدۇ. لېكىن، بىز پۇل ئىشانە قىلغۇچى ئاق كۆڭۈل كىشىلەرنىڭ ھەممىسىگە بىردەك چەكسىز مىننەتدارلىق بىلدۇرىمىز. ئۇلارنىڭ ئىللىق مېھرى ئەمالارنىڭ ھەممىسىنىڭ قەلبىنى ئىللىتىدۇ ھەمدە ئەۋلادىن ئەۋلادقا تارايدۇ.

راست گەپنى قىلغاندا، ئىشانە ئەسلىي سانسىزلىغان كىشىلەرنىڭ ئاز - ئازدىن بېرىشى بىلەن توپلىنىدىغان مەبلەغ، ئەگەر مۇشۇنچە كۆپ ياخشى نىيەتلىك ساخاۋەتچىلەرنىڭ ياردىمى بولمىسا، ئۇيۇشمىمىز ھازىرقىدەك خىزمەتلەرنى پىلان بويىچە قانات يايدۇرالمىغان بولاتتى. ھەر قېتىم توماس خېنىم كونۋېرتنى يىرتقاندا، خەتلەرنىڭ ئارىسىدىن پۇل چېكى چىقاتتى. بۇ خەتلەر جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى قاتلاملىرىدىن، يەنى ئوقۇغۇچىلار، ئەمگەكچىلەر، ھەربىيلەردىن كېلەتتى. يەنە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن، جۈملىدىن گېرمانىيىلىكلەر، ئىتالىيىلىكلەر، جۇڭگولۇقلاردىن كېلەتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىزگە ئوخشاش مېيىپلارمۇ تېپىلاتتى.

بىر كۈنى ئەتىگەن، پوچتىكەش دېتىرويتتىن كەلگەن بىر

خەتنى ئەكىلىپ بەردى. نامرات بىر ئايال ئىشچى، دەپ ئىمزا قويۇلغان خەت ئىچىدىن بىر دوللار ئىئانە چىقتى.

بالىلارنىڭ ئىنكاسىمۇ ئاجايىپ قىزغىن بولدى. مەن ھەمىشە ئۇلارنىڭ سەبىي، غۇبارسىز كۆڭلىدىن تەسىرلىنىپ ياش تۆكەتتىم. بەزى كىشىلەر ئىئانە پۇل سېلىنغان ئىبغىر كومزەكلەرنى كۆتۈرۈپ كېلىپ تىزىمغا قويىاتتى - دە، ئۇنى ئىچىپ، چىققان پۇللارنى ساناپ قولۇمغا تۇنقۇزاتتى. بەزى بالىلار قاينىاق ھېسسىيات ئۇرغۇپ تۇرغان خەتلەرنى يېزىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئاتا - ئانىلىرى كوكاكولا، ماروژنى ئېلىپ يەڭلار دەپ بەرگەن پۇللىرىنى ئىئانە قىلغانلىقىنى بىلدۈرەتتى.

ھېلىمۇ ئېسىمدە، نيۇيوركنىڭ ئاندى دېگەن يېرىدە يىغىلىش قىلغاندا، بىر مېيىپ ئۆسمۈر 500 دوللار ئىئانە قىلدى ھەمدە بىزگە بىر دەستە چىرايلىق ئەتىر گۈل تۇتتى. بۇ ئۆسمۈر ھازىر باقمي ئالەمگە كەتتى، ئەتىر گۈلمۇ قۇرۇپ كەتتى. بىراق، ئۇنىڭ گۈزەل ئارزۇ - ئىستىكى قەلب ئېتىزىمدىكى گۈلزارلىقتا مەڭگۈ خۇش پۇراق، چىرايلىق گۈل كەبى ئېچىلىپ تۇرۇۋاتىدۇ.

بىر ئادەم قاراڭغۇلۇق ياكى ئۇنسىزلىك ئىچىدە ياشىغان ھالەتتىمۇ ئۇ يەنىلا نورمال ئادەملەرگە ئوخشاشلا ئۆتكەنلەرنى ئەسلەيدۇ، تەسەۋۋۇر قىلىدۇ، ئۆزىگە خاس شاد - خۇراملىق ئىچىدە ياشايدۇ.

قاراڭغۇلۇق ۋە ئۇنسىزلىك ئىلكىدىن چىقىش

بەزىلەر ماڭا ئىچ ئاغرىتىپ: «مېنىڭچە سىز ئۇچرىشالايدە-غان دۇنيا بەكمۇ كىچىك ئىكەن، ھەي بىچارە!» دەيتتى. بۇ كىشىلەرنىڭ مېنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىمنى ئانچە چۈشەنمەيدىغا-لىقىنى كۆڭلۈمدە ئېنىق بىلىپ تۇراتتىم. ئەلۋەتتە، ئۇلار مې-نىڭ قانچىلىك دوستلىرىم بارلىقىنى، قانچىلىك كىتابلارنى ئو-قۇغانلىقىمنى، قانچىلىك يەرلەرگە بارغانلىقىمنى بىلمەيتتى. شۇڭلاشقا، كىشىلەرنىڭ مېنى تۇرمۇش دائىرىسى بەكمۇ كە-چىك، دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلىغىنىمدا، دائىم ئىختىيارسىز ئىچىمدە كۈلەتتىم.

مەن ئەمالار يېزىقىدا بولمىغان كىتابلارنى باشقىلارغا ئوقۇ-تۇپ ئاڭلايتتىم. مەسىلەن، ھەركۈنلۈك سەھەر گېزىتىنىڭ ماۋ-زۇلىرىنى سۆللىۋان مۇئەللىم ياكى توماس خېنىم ئوقۇپ بېرەت-تى، ئاندىن مەن قىزىققان تېمىلارنى تەپسىلىي ئوقۇتۇپ ئاڭلايت-تىم، ژۇرناللارنىمۇ شۇنداق ئوقۇيتتۇم. ئايدا مەن ئوتتۇرا ھې-ساب بىلەن يەتتە - سەككىز خىل ژۇرنال ئوقۇيتتۇم. ئۇنىڭدىن

باشقا ئەمالار يېزىقىدىكى ژۇرناللارنى ھەمىشە كۆرۈپ تۇراتتىم. بۇ ژۇرناللارغا كۆپرەك بەزى ئادەتتىكى ژۇرناللارنىڭ ياخشى ماقال - ئەسەرلىرى كۆچۈرۈپ بېسىلاتتى.

بەزى كىشىلەر ئۆزلىرى ئەمالار يېزىقىدا ماڭا خەت يازاتتى، بەزىلىرى بولسا خەتنى ئەمالار يېزىقىنى بىلىدىغان كىشىلەرگە يازدۇرۇپ ئەۋەتەتتى. شۇڭا، مەن دائىم بارماقلاردىن يوللانغان دوستلۇق مېھرىدىن لەززەت ئالاتتىم. مەن ئەمالار يېزىقىنى ئوقۇشقا ھەقىقەتەن ئامراق ئىدىم. چۈنكى، بۇ نېمىلا دېگەن بىلەن ئۆزۈمنىڭ بىۋاستە ھېس تۇيغۇسى بولاتتى، شۇنىڭدەك تەسىراتىممۇ ناھايىتى چوڭقۇر بولاتتى.

ئېيتىنا پودا ئىسىملىك بىر دوستۇم بولىدىغان، ئۇ دۇنيانى ئايلىنىپ چىقماقچى بولغاندا، ناھايىتى ئەتراپلىق ئويلاپ ئەمالار يېزىقى باسمىسىنى ئېلىۋاپتۇ. ھەربىر جايغا بارغاندا، ماڭا كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىنى يېزىپ تۇردى. شۇڭا مەن، گويا ھەمىلا جاينى ئۆزىنىڭ بىلەن بىللە ئايلانغاندەك، ئاتلانتىك ئوكيانىدىكى مۇزلارنىڭ يېرىلغانلىقىنى بىرلىكتە ئاڭلىغاندەك، ئۆزىنىڭ بىلەن تەڭ ئايروپىلاندا ئولتۇرۇپ ئەنگلىيە بوغۇزىدىن ئۆتكەندەك، پارىژنىڭ چۈشتىكىدەك گۈزەل كوچىلىرىدا بىللە سەيلە قىلغاندەك، سۇ شەھىرى ۋېنېتسىيىگىمۇ بارغان، كۆكتە تولۇن ئاي خۇش تەبەسسۇم قىلغان كېچىسى ئاي شولىسىدا كۆركەم تۇس ئالغان ۋېنېتسىيىنى زوق بىلەن تاماشا قىلغاچ، كېمىچى ئېيتقان ئىتالىيىنىڭ لېرىك ناخشىلىرىنى ئاڭلىغاندەك بولدۇم. بۇلار نەقەدەر رومانتىك - ھە! بىز ۋېزۋۈي يانار تېغى بىلەن نەچچە مىڭ يىللار بۇرۇنقى رىم گىلادىئاتورلار مەيدانىنى كۆرگەندىن كېيىن، سىرلىق شەرققە سەپەر قىلماقچى.

مەن پوداغا ئەگىشىپ ھىندىستان، جۇڭگوغا بېرىپ، نۇر-غۇنلىغان ئاجايىپ - غارايىپ ۋە قىزىقارلىق ئىشلارنى كۆردۈم.

ئۇ ياپونىيىگە نورۇزگۈلى چېچەكلىرى تۆكۈلۈۋاتقان پەسلىدە يېتىپ باردى. نورۇزگۈلى چېچەكلىرى بىلەن يېڭى ئېچىلغان رەڭگارەڭ گۈللەر ئاجايىپ كۆركەم دۇنيانى ھاسىل قىلغانىدى. سالقىن، سۈرلۈك بۇتخانىلاردىن ئاڭلانغان قوڭغۇراق ئاۋازى مەن-دە نۇرغۇن تەسەۋۋۇرلارنى قوزغىدى.

پودانىڭ قاتتىق ھەيرانلىق ئىلكىدە ماڭا: «قارىڭ! قارىڭا! ياپونىيە ئاياللىرىنىڭ ھەممىسى بالىلىرىنى دۇمبىسىگە تېڭىپ بازارلاردا يۈرىدىكەن. ئەرلەر پۈتىغا ئېگىزلىكى تۆت سۇڭ كېلىد-دىغان ياغاچ ئاياغلارنى كىيىۋىلىپ، كوچىلاردا تاقىراق - تاقد-راق ئاۋاز چىقىرىپ مېڭىپ يۈرىدىكەن» دەپ كەتكەنلىرى ھەممە-دىن ئاجايىپ بىر ئىشلار دەڭا.

پوداغا ئوخشاش دوستلىرىم تۇرغان يەردە، ئاتالمىش جىسما-نىي جەھەتتىكى قۇلايسىزلىقلارنى يوق دېسىمۇ بولىدۇ.

ماڭا كۆڭۈل بۆلىدىغان دوستلىرىم ئىچىدە ۋىليام سۇئې خانىم ھەممىدىن بەك قىزغىن، ماڭا ياردەم بېرىشكە ھەرقاچان تەييار تۇرىدىغانلارنىڭ بىرى.

ۋىليام سۇئې خانىم ئىلگىرى نۇرغۇنلىغان ساخاۋەت تەشكىلاتلىرىغا ھەمكارلاشقان، يەنە ئۇ مەن بىلەن ئالاقىسى بارلىكى تەشكىلاتلارغا ھەممىدىن جىق پۇل ئىئانە قى-لىدۇ. ئوي - پىكىرىمىز پەقەتلا بىر يەردىن چىقمىغان چاغلاردا ئۇ ماڭا:

— سىزنىڭ كۆز قارىشىڭىزغا قوشۇلمايمەن. بىراق، سىز بىلەن مېنىڭ دوستلۇقىمىز باشقا بىر ئىش، — دەيتتى. ئۇ مېنى

يەنىلا ھەرقاچانقىدەكلا قوغدايتتى، ئايايتتى.

مېنىڭ ئالىي مەكتەپتە بىللە ئوقۇغان يېقىن دوستۇم فرانسك كېبوت 25 يىلىنىڭ ئالدىدىلا كېبوت نەشرىياتىنى قۇرغان. مې- نىڭ تەرجىمىھال ئەسىرىم «مېنىڭ تۇرمۇشۇم» نى نەشر قىلغا- نىدى. مەن بۇنىڭ داۋامىنى چىقارماقچى بولغىنىمدا، ئۇ ئىلگە- رىكىگە ئوخشاشلا، مېنى پۈتۈن كۈچى بىلەن قوللىدى. ئەمەل- يەتتە بولسا، فرانسك كېبوت ئون يىلىنىڭ ئالدىدىلا مېنى بۇ كىتابنىڭ داۋامىنى يېزىپ چىقىشقا ئىلھاملاندۇرغان. شۇڭلاشقە- مىكىن، بۇ كىتابنى يېزىشقا كىرىشكەن چېغىمدا، مەن ھەمىشە ئۇ يېنىمدا تۇرغاندەكلا ھېس قىلدىم.

1912 - يىلى قىش. «يېشىل ئارال» دېگەن كىتابنىڭ ئاپتورى مېئادوۋلىنىك خانىم لېنىشاغا كەلدى. ئىككىمىز بىر كۆرۈشۈپلا، مۇئامىلىسى سىلىق، خۇشخۇي مىجەزلىك بۇ خانىم بىلەن چىقىشىپلا كەتتۇق. ئۇ فرانسىيىگە قايتقاندىن كېيىن ماڭا ئاتكرىتكا ئەۋەتىپتۇ. ئاتكرىتكىغا: «يېشىل ئارالنى بايقىغان قىزغا بەخت تىلەيمەن» دەپ يېزىپتۇ.

لېنىشاغا كەلگەن داڭلىق ئەرباباپلار ناھايىتى كۆپ بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن ھىندىس- تانلىق شائىر تاگور ئەپەندىمۇ بار ئىدى. شائىرنىڭ دېۋە سۈپەت يوغان بەستى، چىنارەك ئېگىز، قاۋۇل بويى، پاخپاراپ تۇرغان كۆل رەڭ چاچلىرى، قويۇق ساقال بۇرۇتلىرىنى كۆرۈپ ئىنجىل- دا تەسۋىرلەنگەن ئەۋلىيالار ئېسىمگە كەلدى. تاگورنىڭ شېئىر- لىرىنى ياخشى كۆرەتتىم. ئۇنىڭ نۇرغۇن ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ، ئۇنىڭ ئىنسانلارغا مېھرىبان، شەپقەت يېغىپ تۇرغان قەلبىنى چوڭقۇر چۈشەنگەنىدىم، شۇڭا بۇ شائىرنى كۆرۈش ھاياتىمدىكى

زور شان - شەرەپ بولۇپ قالدى.

بۇ شائىرغا ئۇنى چەكسىز ھۆرمەت قىلىدىغانلىقىم ۋە چوقۇ-نىدىغانلىقىمنى ئىزھار قىلغىنىمدا، ئۇ ماڭا:

— مېنىڭ ئەسەرلىرىمنى ئوقۇپ، ئۇنىڭدىن مېنىڭ ئىن-سانلارنى نەقەدەر سۆيىدىغانلىقىمنى كۆرۈپ ئالالىغانلىقىڭىزدىن تولىمۇ خۇشالمەن. بىلەمسىز؟ بۇ دۇنيا ھازىر ئۆزلىرىنى سۆيگۈ ئىلاھى ۋە دۇنيادىكى كىشىلەردىن بەكرەك سۆيىدىغان كىشىلەرنى كۈتۈۋاتىدۇ، — دېدى.

تاگور ئەپەندى ۋەزىيەتنى ھەسرەتلەنگەن ھالدا تىلغا ئالدى. ھىندىستان، جۈملىدىن ۋە دۇنيادىكى بەزى قۇدرەتلىك دۆلەتلەرنىڭ ۋەزىيىتى ئۇستىدە يۇرتىكى ئىزىلگەن تەلەپپۇزدا سۆزلىدى.

— ياۋروپادىكى دۆلەتلەر جۈملىدىن ئەپيۇن چېكىشكە مەجبۇرلاۋاتىدۇ. ئەگەر بۇنى ئۇلار رەت قىلسا، زېمىنى بۆلۈۋۈ-لىنىش خەۋپىگە دۇچ كېلىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا، ئاسىيادىكى دۆلەتلەر ئۆزلىرىنى قوغداش، ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ھەربىي ھازىرلىقلارنى قايتىدىن تەرتىپكە سالمىسا قانداق بولىدۇ؟ ئەڭ-لىمىە ئۇرۇش ئوتىنى ئاتلانتىك ئوكيانغا تۇتاشتۇردى. ئۇ يەرلەردە نۇرغۇن ھەربىي بازىلىرىنى قۇردى. ئاسىيادىكى دۆلەتلەر ئىچىدە ياپونىيە قەددىنى رۇسلاپ تۇرۇۋاتىدۇ. جۈملىدىن بولسا دەرۋازىلىرى چېقىلىپ، قاراقچىلار ئۆيگە بېسىپ كىرگەندە، ئاندىن ھوشىنى تاپىدىغان ئوخشايدۇ. ئېسىڭىزدە بولسۇنكى، بىر ئادەم ئەگەر ئۆز ئادىمىنى بەكمۇ ياخشى كۆرسە، كۆپ ھاللاردا ئۇ ئۆز ئادىمىنى ھالاك قىلىدۇ. قارىغاندا دۇنيادىكى كىشىلەرنى پەقەت تەڭرىلەر-نىڭ سۆيگۈسى، مېھرىبانلىقىلا قۇتقۇزالايدىغان ئوخشايدۇ.

تاگور ئەپەندىنىڭ سۆزلىرى ئاڭلاپ گەندى ئەپەندى خىيالىم-

غا كەلدى. چۈنكى، گەندى ئەپەندى «سۆيگۈ، مېھرىبانلىق» نى سۆزلەش بىلەنلا قالماي، ئەمەلىي ھەرىكىتى بىلەن ئەملگە ئاشۇرغانىدى.

سەنئەتكارلارمۇ مېنى ئالاھىدە ياخشى كۆرسە كېرەك. ئايلىنىتالى، جوزىف كېڭ قاتارلىق مۇنەۋۋەر ئارتىسلارمۇ ماڭا كارامىتىنى كۆرسىتىپ ئويۇن قويۇپ بەردى. ئۇلار ماڭا سۆز ۋە ھەرىكىتىنى بارماقلارنىڭ ئىز قوغلىشى بىلەن بىلدۈردى، گاھ قايغۇرتتى، گاھ قاقاقلىتىپ كۈلدۈردى. مەن بىرەر تەپسىلاتنى كەتكۈزۈپ قويماي دەپ، تىنىقمىنى چىقارماي كۈتتۈم، ناخشىچى كاروسۇ شىيالىيئابىن قاتارلىقلار، ئۇلارنىڭ لېۋىنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئاجايىپ ئېسىل ناخشىلىرىنى ئاڭلىشىمغا رۇخسەت قىلدى. مەن پىئانىنونى سىيلاش ئارقىلىق گوخدېسكىنىڭ مۇزىكىسىدىن زوق ئالغان، خېيفىزنىڭ ئىسكىرىپكىسىنى ئاستا تۇتۇپ تۇرۇپ، يېقىملىق كۈيلەردىن ھۇزۇرلانغانىدىم. گوخدېسكى چوپېننىڭ سېرىناداسىنى (مەشۇقە شەنگە يېزىلغان مۇزىكىلىق ئەسەر) ئورۇندىغان چاغدا، مەن خۇددى ئىسسىق بەلۋاغ دېگىز ئارىلىدا تۇرغاندەك مۇزىكىغا پۈتۈن ۋۇجۇدۇم بىلەن كىرىپلا كەتكەنىدىم.

مەن بەزىدە قولۇمنى رادىئونىڭ ئەكس سادا تاختىسىغا قويۇپ سەنئەت پروگراممىسىنى «ئاڭلايتتىم». مېنىڭچە سازلارنىڭ ئىچىدە ئارفا (چىلتار)، پىئانىنو، ئىسكىرىپكىنىڭ ئاۋازى ئىنتايىن گۈزەل، يېقىملىق ئىدى. بىراق، ھازىر مودا بولۇشقا باشلىغان جاز مۇزىكىسىنى ماختاشقا پېتىنالمايمەن. بۇنداق جاڭگۇر - جۇڭگۇر ئاۋازلار ماڭا گويا قانداقتۇر بىرنەرسىلەر ماڭا قاراپ كېلىۋاتقاندەك بىلىنىدىكەن. شۇڭا، بارماقلىرىم ماڭا مۇشۇنداق خەۋەرلەرنى يەتكۈزگەن چاغدا، كەينىمگە بۇرۇلۇپلا قاچ-

قۇم كېلىدىغان بىر خىل تۇيغۇدىن خالىي بولالمايمەن. بۇنداق چاغلاردا بەجايىكى ئىپتىدائىي دەۋردە كىشىلەرنىڭ تىنىدىكى تەبىئەتتىن قورقۇش تۇيغۇسى مەندە قايتا زاھىر بولغاندەك بولىمەن.

مەن كەسپىي ساھەدىكى كاتتا ئەرباب، ئېلىكتر سايمانلىرىنىڭ كەشپىياتچىسى توماس ئېدىسون ئەپەندى بىلەن كۆرۈشتۇم. مەن نوتۇق سۆزلەش ئۈچۈن يېڭى جېرسىغا بارغان چاغدا، ئېدىسون ئەپەندى ياخشى كۆڭۈل بىلەن مېنى ئۆيىگە چاقىرىۋالدى. ئۇ بىر قاراشتا ئادەمگە ناھايىتى سۈرلۈك ئادەمدەك تەسىرات بېرىدىكەن. ئۇنىڭ خانىمىنىڭ ئېيتىشىچە، ئېدىسون ئەپەندى تەجرىبىخانىسىغا بېكىنىۋېلىپ تۈننى تاڭغا ئۇلاپ ئىشلەيدىكەن. تەجرىبىسى يېرىملاشقاندا، بىرەرسىنىڭ ئۆزىنى ئاۋارە قىلىشىدىن ئىنتايىن بىزار ئىكەن، ھەتتا تاماقنىمۇ كۆڭلى تارتمايدىكەن.

ئېدىسون ئەپەندى قولۇمنى پاتېفون ئۈستىگە قويۇپ، مەندىن ئىنتايىن قىزغىنلىق بىلەن ئاڭلىيالىدىكىنىمۇ، دەپ سورىدى. ئەپسۇسكى، مەن زادىلا ئاڭلىيالمىدىم. بىراق، ئېدىسون ئەپەندىنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلماي دەپ، بېشىمدىكى چىغ قالپاقنى ئېلىپ پاتېفونغا يېقىنلاشتۇرۇپ ئاۋازلارنى چىغ قالپاققا يىغىشقا ھەرىكەت قىلدىم، ئەمما يەنىلا بىلەلمىدىم.

بىز تاماققا ئولتۇرغاندا، ئېدىسون ئەپەندى ماڭا:

ــ ھېچقانداق ئاۋازنى ئاڭلىماسلىقنىكىمۇ پايدىسى بار. سىز ھېچبولمىغاندا پىكىرىڭىزنى ئاسانلا يىغالايسىز، تاشقى دۇنيانىڭ پاراكەندىچىلىكىگە ئۇچرىمايسىز، ئادەم مۇشۇنداق ئۆزىنىڭلا دۇنياسىدا ياشىسا ياخشى ئەمەسمۇ؟ ــ دېدى.

مەن جاۋابەن مۇنداق دېدىم:

ــ ئەگەر مەن سىزگە ئوخشاش ئۇلۇغ كەشپىياتچى بولغان بولسام، گاسلارنى ئاڭلىيالايدىغان قىلىدىغان ئەسۋاب ئىجاد قىلغان بولاتتىم.

ــ ئوھو، شۇنداق ئويلامسىز؟ ــ دېدى ئۇ تەئەججۇپ بىلەن، ــ ئەمما مەن بۇنداق تاپىنى يوق ئىشلارنى قىلماي-مەن. ئىشقىلىپ ئىنسانلارنىڭ گېپىنىڭ تولىسى ئاڭلىسىمۇ، ئاڭلىمىسىمۇ بولىدىغان گەپلەر.

مەن كۆڭلۈمدىكى گەپلەرنى ئۇنىڭغا بىۋاستە ئېيتىش مەقسىتىدە ئېغىزىمنى ئۇنىڭ قۇلىقىغا يېقىپ سۆزلىدىم. لېكىن، ئۇ ماڭا، ئاۋازىڭىز بەكمۇ پار پارتلىغاندەك ئاڭلىنىپ، نېمە دېگەنلىكىڭىزنى پەرق قىلالمىدىم، دېدى. ئاندىن سىز ئاۋۋال گېپىڭىزنى ماتسى خانىمغا ئېيتىڭ، ئۇ ماڭا يەتكۈزسۇن. چۈنكى، ئۇنىڭ ئاۋازى ئىسكىرىپكىنىڭ ئاۋازىدەك يېقىشلىق ئەمەس، دېدى. ئۇ بۇيرۇق تەلەپپۇزدا سۆزلەيتتى.

مەن ئاپتوموبىل شاھى فورت ئەپەندى بىلەن نېبراسكاغا بارغان چاغدا كۆرۈشتۇم.

فورد ئەپەندى ئۆزى باشلاپ يۈرۈپ بىزگە زاۋۇتىنى كۆرسەتتى. مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش جەريانىنى كەمتەرلىك بىلەن سۆزلەپ بەردى.

ــ باشتىكى مۇددىئايىم، دېھقانلارمۇ سېتىۋالالايدىغان ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش ئىدى. تەتقىق ۋە تەجرىبە قىلغانسېرى ئاپتوموبىلنىڭ كەسىپ ئەھلىگە ئايلاندىم. ئەمەلىيەتتە، ياخشى پىلانلارنى تۈزگەن ئادەملەر كۆپ، شۇغىنىسى كۆپ ساندىكى كىشىلەر پىلانىنى قانداق قىلىپ ئەمەلىي ئىشلىتىشنى بىلمىگەچ-

كه، هېچ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرالمايدۇ.

فورد ئەپەندىنىڭ ئاپتوموبىل زاۋۇتىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىغاندىن كېيىن، ئىختىيارسىز مۇنداق ئويلاپ قالدىم. ئەگەر بۇ دۇنيانى فورت زاۋۇتى دەپ قاراپ باشقۇرسا تېخىمۇ ئۇنۇملۇك بولامدىغاندۇ؟ ئۇ چاغدا كىشىلەر ئىش ۋاقتى قىسقارتىلسىمۇ كۆپ ئىش ھەققى ئالالامدىغاندۇ؟

ناۋادا، كىشىلەر بىر كۈندە بىر نەچچە سائەتلا ئىشلەش بىلەن كىيىم ـ كېچەك، يېمەك ـ ئىچمەك، تۇرالغۇ غېمىدىن قۇتۇلساڭ، ئۇلارغا ئىختىيارىي پائالىيەت قىلىدىغانغا تۆت ـ بەش سائەت ۋاقىت چىقسا ئوبدان بولمامدۇ؟ بىراق بۇ ئويلىرىمىنىڭ تەلۋىلەرنىڭ بىلجىرلىشى ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلەتتىم. دەرۋەقە فورت كۆزگە كۆرۈنگەن كارخانىچى، لېكىن ئۇنىڭ چارىسى پۈتكۈل دۇنياغا مۇۋاپىق كېلىشى ناتايىن، چۈنكى بىر دۆلەتنى زاۋۇت قاتارىدا كۆرۈپ باشقۇرغىلى بولمايدۇ ـ دە!

فورد ئەپەندى بىلەن كۆرۈشۈپ ئون يىل ئۆتكەندىن كېيىن، بىر قېتىملىق ئەمالار قۇرۇلتىيىدا فورد ئەپەندى ناھايىتى كۆپ پۇل ئىئانە قىلدى. يەنە، زاۋۇتۇمغا 73 ئەمانى ئېلىپ ئىشلەتتىم. مەن ئۇلارنى ئىچىم ئاغرىپلا ئىشلەتكىنىم يوق، ئەكسىچە ئۇلارنى خىزمەتتىكى ئىپادىسى ناھايىتى ياخشى، ئالاھىدە بولغانلىقى ئۈچۈن ئىشقا ئالدىم، دېدى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئېيتقۇسىز خۇشال بولدۇم.

بۇرنۇم ئارامسىزلىنىپ قالغان، كۆڭلۈمدە بىر خىل بىئاراملىق پەيدا بولغان چاغدا، نيۇيوركقا بېرىپ كۆڭلۈمنى ئېچىپ كېلىشىم كېرەكلىكىنى بىلەتتىم. چۈنكى، نيۇيورك شەھىرىدىكى ھەرتۈرلۈك خۇش پۇراقلار بۇرنۇمنى غىدىقلايتتىم. مەن يەنە

ئاۋات، ۋاراڭ - چۈرۈكلۈق يەر ئاستى تۆمۈر يولى بويلاپ ئايلە-
نىشنى ياخشى كۆرەتتىم. نيۇيوركقا بېرىپ كەلگەندىن كېيىن،
ئۆزۈمنىڭ باشقىلارغا ئوخشاشلا ياشاۋاتقانلىقىنى سېزەتتىم - دە،
روھىم كۆتۈرۈلۈپ، جانلىنىپ كېتەتتىم.

ئاۋات چوڭ شەھەردىن تېپتىنچ يېزىغا قايتىپ كەلگەندە،
قورۇ - جايىم ماڭا ئاجايىپ ئىللىق، ئازادە بىلىنەتتى. بەزىلەر
بۇ يەرنى چاشقان ئۆۋىسىغا ئوخشىتىدۇ، لېكىن ماڭا بولسا دۇنيا
بويىچە ئەڭ ئازادە، ئەڭ راھەت جاي بىلىنىدۇ.

مەن دائىم ئۆزۈم يالغۇز دەرۋازا پەلەمپىيىدىن چۈشۈپ كە-
چىك يول بىلەن ئالدىمغا مېڭىۋېرىپ، يولنىڭ ئايىغىغا بارغاندا
ئەگىلىسەملا دائىم سەيلە قىلىدىغان چوڭ يولغا چىقاتتىم. ئۆيۈمە-
نىڭ ئەتراپى ناھايىتى مەنزىرىلىك بولۇپ، ئادەمگە ھۇزۇر بەخش
ئېتەتتى. بولۇپمۇ ھەرىيلى 6 - ئايدا كۆركۈم گۈلى بىلەن شەرق
نەرگىز گۈللىرى ئېچىلىپ كېتەتتى. بىز گويا گۈل دېڭىزى
ئىچىدىكى بىر ئارالدا ياشاۋاتقاندەك بولاتتۇق. مەن ئىككى تەرىپى
گېرمانىيە ياكى ياپونىيىدىن كۆچۈرۈپ كېلىنگەن ئېگىر گۈلله-
رى ھۆپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن، شىپاڭى بار چوڭ يولدا سەيلە
قىلاتتىم. 6 - ئاي ئاجايىپ خاسىيەتلىك ئاي بولۇپ، گۈللەرلا
ئەمەس، دەل - دەرەخلەرمۇ ئەركىن سوزۇلۇپ ئۆسەتتى، شاخلار
گويا نېمىدۇر دېمەكچى بولغاندەك ھەرتەرەپكە ئىگىلەتتى. بەزى
چاغلاردا ماڭا دەرەخلەر راستتىنلا گەپ قىلىۋاتقاندەك، «سىلەر
ئىنسانلار قاچانمۇ بىر جايىڭلاردا جىم تۇرىدىغان بولارسىلەر»
دەۋاتقاندەك، گاھى چاغدا بولسا: «قاراڭلار ئاۋۇ تىنىم تاپماس
خېلىنغا، ئۇ گويا شامالدا قالغان كېپىنەكلەردەك گۈل - گىياھ-
لار ئارىسىدا تىنىمسىز مۇكىدەك ئۇيان - بۇيان ئۆتۈپ

يۇرىدۇ» دەۋاتقاندەك بىلىنەتتى. ھەر تەرەپكە سوزۇلغان كىچىك شاخلار پات ـ پات بارماقلىرى بىلەن مېنى نوقۇپ قويياتتى.

مەن دائىم: «ئادەملەر نېمىشقا دەرەخلەرگە ئوخشاش مۇقىم بىر جايدا تۇرمايدىغاندۇ؟ دەل ـ دەرەخلەر ئۇيان ـ بۇيان بارالمىسىمۇ ئوخشاشلا ناھايىتى باراقسان ئۆسەلەيدىكەنغۇ؟ ھەتتا ئىنسانلاردىنمۇ بەك كۆڭۈللۈك ۋە ئۇزۇن ياشىيالايدىكەن!» دەپ ئويلايتتىم.

يېقىندىن بېرى، ئەمگەكچى ۋە كاپىتالىست ئىككى تەرەپنىڭ قارىمۇ قارشىلىقى ۋە ئۇرۇش مەسىلىلىرىنى ئويلاپ ئۇخلىيالماس بولۇپ قالدىم. ئىنسانلار نېمىشقا ئۇرۇش جەھەتلىرىگە قاراتقان زېھنىنى قانداق قىلىپ ئىنسانلار تۇرمۇشىنى ياخشىلاش، غايىۋى مەنزىلگە قەدەم قويۇش يۆنىلىشىگە قاراتمايدىغاندۇ؟ شۇنداق قىلغان بولسا بۇ دۇنيا تېخىمۇ ياخشى ۋە گۈزەل بولماسمىدى، دەپ ھەيران بولىمەن. بىراق، مەن بۇ كۈننىڭ ھامان بىر كۈنى يېتىپ كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن.

مەن دۇنيادا تىنچلىقنىڭ بالدۇراق ئەمەلگە ئېشىشىنى، ئىنسانلارنىڭ يەنمۇ بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرۈشىنى ئارزۇ قىلىمەن. شۇنداق بولغاندا، كىشىلەرنىڭ كۆز يۇمغاندىن كېيىنكى جەننەتنى ئارزۇ قىلىشنىڭ ھاجىتى قالمايتتى.

يېقىندىن بۇيان، ئۆزۈم يالغۇز كۆتۈپخانىدا ئولتۇرۇپ چوڭقۇر ئويغا چۆمىدىغان بولۇپ قالدىم. «ئەگەر ئۆز ۋاقتىدا دوكتور خاۋ ئەمالار، گاس ـ گاچىلارنى تەربىيىلەشنىڭ بۇ بىر يۇرۇش ئۇسۇللىرىنى لايىھىلەپ چىقمىغان بولسا، مېنىڭ ھاياتىم قانداق بولۇپ كېتەر ئىدى ـ ھە!»

ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، دوكتور خاۋ رولانى تەربىيىلەش خى-

يالىغا كەلگەندە، ئەينى چاغدىكى قانۇندا، ئەمالار، گاسلار دېۋەتـ
لەر بىلەن ئوخشاش قارىلىدۇ، دېگەن ئېنىق بەلگىلىمە بار ئـ
كەن.

بوگىنىس مەكتىپىدە سۇللۇۋان مۇئەللىم رولا بىلەن بىر ياتاقتا ياتقاچقا، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى ناھايىتى ئوبدان بىلىدىكەن. سۇللۇۋان مۇئەللىمگە بارماق تىلىنى ئۆگەتكەن تۇنجى كىشى رولا ئىكەن.

سۇللۇۋان مۇئەللىم ئۆزىنىڭ ئالاباما شتاتىغا بېرىپ ئەما، ھەم گاس، ھەم گاچا بىر قىزنى تەربىيىلىمەكچى بولغانلىقىنى ئېيتقاندا، رولا ناھايىتى خۇشال بولغان ھەم:

ـــ ئۇ قىزنى بەك ئەركە مىجەز قىلىپ قويماڭ، ئەيىبناق دەپ ئۇنىڭغا ھەممىلا ئىشتا يول قويىۋەرسىڭىز، ئۇ بەك ئەركە، باشباشتاق بولۇپ قالىدۇ، ـــ دەپ جېكىلىگەنىكەن.

سۇللۇۋان مۇئەللىم ماڭىدىغان چاغدا، ئەمالار مەكتىپىدىكى قىزلار بىرلىشىپ سۇللۇۋان مۇئەللىمدىن ماڭا بىر قونچاق ئەۋەتـ كەن، قونچاقنىڭ كىيىمىنى رولا ئۆزى تىككەنىكەن. مەن مۇشۇ قونچاق تۇپەيلى «DOLL» دېگەن خەتنى ئۆگەنگەنىدىم.

بوگىنىس ئەمالار مەكتىپىگە دەسلەپ بارغىنىمدا، سۇللۇۋان مۇئەللىم مېنى كۆرۈشتۇرگەن بىرنەچە كىشى رولا ئىدى. ئۇ ئۆيدە چىلتەك توقۇپ ئولتۇرۇپتىكەن. سۇللۇۋان مۇئەللىم بىلەن كۆرۈشمىگىلى ئۇزۇن بولغان رولا بىزنى ئاجايىپ خۇشال ۋە قىزغىن كۈتۈۋالدى، مېنىمۇ سۆيۈپ قويدى. ئەما، مېنىڭ ئۇ توقۇۋاتقان چىلتەكنى كۆرمەكچى بولۇپ قول ئۇزاتقىنىمنى كۆـ رۈپ قېلىپ دەرھال چىلتەكنى بىر ياققا ئېلىۋەتتى ھەمدە قول تىلى بىلەن ماڭا:

— قولىڭىز بەك مەينەتكەن! — دېدى.

ئۇنىڭ يۈزىنى سىيلىماقچى بولۇۋىدىم، ئۇ كەينىگە داجىپ قولۇمنىڭ مەينەتلىكىدىن بېشارەت بەردى. ئاندىن سۇللۇخان مۇئەللىمدىن:

— سىز بۇ قىزغا ئەدەپ ـ قائىدە ئۆگەتمىدىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى. ئاندىن جىددىي تەرزدە دانىمۇ دانە قىلىپ سۆزلەپ، ماڭا ـ بىرەر خانىمنى يوقلاپ بارغاندا، سىز ئەدەب-سىزلىك قىلىسىڭىز بولمايدۇ، — دېدى.

ئارقا ـ ئارقىدىن دەككە يەپ كۆڭلۈم تولىمۇ غەش بولدى. شۇڭا ئاچچىقىم كېلىپ پولدىلا ئولتۇرۇۋالدىم. لېكىن، رولا قىلچە كۆڭۈل ئايىپ ئولتۇرماستىن مېنى تارتىپلا ئورنۇمدىن تۇرغۇزدى:

— چىرايلىق كېيىم كىيگەن چاغدا پولدا ئولتۇرسا ھەرگىز بولمايدۇ. كېيىم مەينەت بولۇپ كېتىدۇ. سىز بەكمۇ بەڭۇاش، تەربىيە كۆرمىگەن بالا ئىكەنسىز!

خوشلىشىپ ماڭىدىغان چاغدا، مەن ئۇنى سۆيۈپ قويىمەن دەپ پۇتىغا دەسسەپ تاشلاپ، يەنە دەككە يېدىم. كېيىن رولا سۇللۇخان مۇئەللىمگە:

— بۇ قىز بەڭۇاشراق ئىكەن، لېكىن كاللىسى بەك ئۆتكۈر ئىكەن، — دەپتۇ.

لېكىن، رولا ماڭا تۇنجى كۆرۈشۈشتە ناھايىتى باغرى تاش، قاتتىق قول، يېقىنلىشىش قېيىن ئادەم تەسىراتىنى بەردى.

رولا ئىككىمىزنىڭ ئوخشىشىپ كېتىدىغان تەرەپلىرىمىز كۆپ بولۇپ، كۆپ كىشىلەر ئىككىمىزنى تولا سېلىشتۇراتتى. ئىككىمىزنىڭ ئەما، گاس بولۇپ قالغان ياش قۇرامىمىز

ئوخشاپ كېتەتتى. باشتىكى قارامىلىقلىرىمىز، باشقۇرۇشقا كۆنەمەسلىكىمىز، بەڭگۇاشلىقلىرىمىزمۇ ئوخشىشىپ كېتەتتى. ئۇنىڭدىن سىرت، ئىككىلىمىز كۆك كۆزلۈك، ئالتۇن چاچلىق بولۇپ، ئوخشاشلا يەتتە ياشتىلا تەربىيىلىنىشكە باشلىغاندۇق. ئوخشاشلىقلىرىمىز مۇشۇ جەھەتلەر بىلەنلا چەكلىنەتتى. تىرىشچانلىق جەھەتتە رولا مەندىن كۆپ ئۈستۈن تۇراتتى.

بۇ گەپنى مۇشۇ يەردە توختىتايلى. رولا ھەقىقەتەن زېرەك، ئاق كۆڭۈل ئىدى. ئەگەر باشتا ئۇنى سۇللىۋان مۇئەللىمەك بىرى تەربىيىلىگەن بولسا، ئۇنىڭ مۇڭەپپەقىيەتلىرى مېنىڭكىدىن زور بولغان بولار ئىدى.

بۇنى ئويلىسام، مەن ناھايىتىمۇ بەختلىك ئىكەنمەن، دەپ خۇشال بولىمەن. لېكىن، يەنە ئۆزۈمنىڭ 40 يىل ياشاپ، نورمال ئادەملەردەك گەپ قىلالايدىغان تۇرۇپ، يەنىلا قاراڭغۇ جاڭگالدا ياشاۋاتقان كىشىلەرگە ھېچقانداق ئىش قىلىپ بېرەلمىگەنلىكىمنى خىيال قىلسام ئىختىيارسىز خىجىل بولىمەن.

قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار ناھايىتى تولا، تەكشۈرۈش داۋام قىلىۋاتىدۇ. بەزى مەلۇماتلاردىن مەلۇم بولۇشچە، مەمىلكىتىمىزدە بەكلا ياشىنىپ قالغانلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قارىغۇ ھەم گاس بولۇپ قېلىپ، قاراڭغۇ دۇنيادىن چىقىپ كېتىشىگە يول كۆرسىتىلىشىنى كۈتۈپ تۇرغانلاردىن 379 ئادەم بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئىچىدە 15 ئادەم ئوقۇش يېشىدا بولۇپ، ھېچقانداق مەكتەپ ئۇلارنى قوبۇل قىلماپتۇ.

كىشىلەر دائىم مەندىن:

— سىز بۇنداق بالىلارغا قانداق چىقىش يولى بېرىسىز؟ — دەپ سورايدۇ.

بۇ بالىلارنىڭ ئەقلىي ئىقتىدارى، ياشاش مۇھىتى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، مەنمۇ كىشىلەرگە پالانچىنى ئائىلىدە تەربىيە-لەش كېرەك ياكى پالانچىلارنى پالانى مەكتەپكە ئاپىرىپ بېرىش كېرەك دەپ كېسىپ جاۋاب بېرەلمەيتتىم. مەن پەقەت:

ـــ بۇ بالىلارنى كۆز، قۇلاق ئىقتىدارىدىن پۇتۇنلەي ئايرى-لىپ قېلىشتىن بۇرۇن، ئىمكان بار تېزلىكتە يېقىن ئەتراپتىكى ئەمالار مەكتىپىگە ئاپىرىپ بېرىش كېرەك. ئۇنداق قىلمىغاندا، ۋاقىت ئۆتكەنسېرى بۇنداق بالىلار ئوقۇشىنى خالىمايدىغان بولۇپ قالىدۇ، ـــ دېيەلەيتتىم.

گېزى كەپقالدى، كىشىلەرگە نۇرغۇن كىشىلەرنى ھەيران قالدۇرغان ۋە قىزىقتۇرغان مۇنداق بىر ئىشنى شەرھلەپ ئۆتەي: بىر ئادەم قاراڭغۇلۇق ۋە ئۇنسىزلىك ئىچىدە ياشىغان ھالەتتىمۇ، ئۇ يەنىلا نورمال ئادەملەرگە ئوخشاشلا ئۆتكەنلەرنى ئەسلەيدۇ، تەسەۋۋۇر قىلىدۇ، ئۆزىگە خاس شاد - خۇراملىق ئىچىدە ياشايدۇ، ئەلۋەتتە. ئۇ ئۆزىنى بۇ دۇنيادىن باشقا بىر دۇنياغا سولىۋالماي، ئىمكانقەدەر ئۆز ئىقتىدارى يار بەرگەن ئۇسۇللار (شەكىل) بىلەن بۇ دۇنياغا يېقىنلىشىشى كېرەك. ئۆزۈمنى مىسالغا ئالسام، مەن نۇرغۇن دوست تۇتتۇم، ئۇلار ئاڭلىغان، كۆرگەنلىرىنى يالقۇنلۇق سۆزلەر بىلەن ماڭا يەتكۈزۈپ تۇردى، شۇڭلاشقا، مەن ئۇلارغا ئوخشاشلا رەڭدار دۇنيادا ياشىدىم. ئۇلار ماڭا نۇرغۇن خۇشاللىق ۋە غەيرەت - جاسارەت بەخش ئەتتى، شۇڭا، بۇ دوستلىرىمنىڭ ماڭا قىلغان ياردىمىنى ئەبەدىلئەبەد ئۇنتۇمايمەن.

يوشۇرىدىغان ھېچنېمە يوق. تەننىڭ ئەركىسىزلىكى نېمىلا دېگەنبىلەن بىر ئەيىب، نۇقسان، بۇنى ناھايىتى ئوبدان چۈشىنىپ

مەن. تەقدىر پىشانەمدىن، كىشىلەردىن ئاغرىنمىدىم ياكى مەيۈسلىنىپ، بەل قويۇۋەتكەن چاغلىرىم بولمىدى، دېيەلمەيمەن. ئەمما، بۇنداق قىلىشنىڭ ھېچقانداق پايدىسى يوقلۇقىنى تېخىمۇ ئوبدان بىلىمەن. شۇڭا، مەن ھەمىشە ئىمكانقەدەر ئۆزۈمنى تۇتۇۋېلىپ، كاللامدىن بۇ خىلدىكى ئوي ـ خىياللارنى چىقىرىۋېتىشكە تىرىشتىم.

مەن دائىم ئۆزۈمگە ئىلھام ۋە تۇرتكە بولىدىغان بىر نىشان بەلگىلىدىم. ئۇ بولسىمۇ، ھاياتلا ياشايدىكەنمەن، جىمىكى تىرىشچانلىق بىلەن مۇستەقىل ياشاشنى ئۆگىنىۋېلىش، ئىقتىدارىم يار بەرگەن ئەھۋالدا ئىمكانقەدەر باشقىلارغا باش ئاغرىقى تېپىپ بەرمەسلىك، بۇنى دىنىي سۆز بىلەن: «ئۆزىنىڭ كىرىستىنى تەبەسسۇم بىلەن ئۆزى كۆتۈرۈش» دەپ ئىپادىلەشكە بولىدۇ، بۇ تەقدىرگە بويۇن ئەگمەسلىك ئەمەس، بەلكى تەقدىرگە يۈزلەنگەنلىك، تۇرلۇك ئامالسىزلار بىلەن ئۇنى يەڭگەنلىك، خالاس.

بۇنداق ئىشلارنى ئېغىزدا دېمەك ناھايىتى ئاسان، ئەمما بۇنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۇچۇن، ئەگەر چوڭقۇر ئېتىقاد، قەيسەر ئىرادە، دوستانە ئىللىقلىق، تەڭرىنىڭ يېتەكلىشى بولمىسا، بولمايدۇ. ئۇنىڭسىز بۇ ئىش تولىمۇ قېيىنغا توختايدۇ.

ھازىر مەن ئۆتكەنكى ئىشلارنى ئەسلەپ، ھېچبولمىغاندا مېنىڭ قولۇمدىن «ھۇۋقۇشنىلا دورىيالايدىغان شاتۇتى بولۇش» كېلىدىكەن، دەپ ئۆزۈمگە تەسەللىي بەردىم. ئاتالمىش «ھۇۋقۇشنىلا دورىيالايدىغان شاتۇتى بولۇش» نېمىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ؟ يازغۇچى ئېدىۋارد «كىچىككىنە ئۆڭكۇر ھەققىدە ھېكايە» دېگەن كىتابىنى يېزىپ پۈتتۈرگەندىن كېيىن، بىر دوستىغا يازغان خېتىدە مۇنداق دېگەنىكەن: «بوۋام نۇرغۇن شاتۇتى باققا-

نىدى، ئۇلار ھۇۋقۇشنى دوراپ قانات قېقىشتىن باشقا ھېچنىمىنى بىلمەيتتى، كەلگەن مېھمانلار ھەمىشە شاتۇتىنىڭ ئېسىل ئويۇنىنى زوق - شوق بىلەن ماختاپ سۆزلىشەتتى ھەمدە ئۇلارنىڭ يەنە قانداق يېڭى ھۈنەرلىرى بارلىقىنى سۈرۈشتۈرەتتى». بوۋام بۇنداق چاغلاردا جىددىي تۈس ئېلىپ: «بۇنداق گەپلەرنى قىلماڭلار، بولمىسا بىزنىڭ بىللى خاپا بولۇپ قالىدۇ، شۇنداق-مۇ؟ كەل بىللى، بىزگە ھۇۋقۇشنى دوراپ بەرگىن!» دەيتتى. كىچىك چاغلىرىمدىكى بۇ ئىشلارنى دائىم ئەسلەيمەن. ھازىر مېنىڭ بۇ كىتابنى يېزىشىم ھۇۋقۇشنىلا دورىيالايدىغان شاتۇتنىغا ئوخشاش بىر ئىش بولدى.

مەنمۇ ئۆزۈمنى بىللىغا ئوخشىتىمەن. شۇڭا، ناھايىتى ئەستايىدىللىق بىلەن ھۇۋقۇشنى دورايمەن. ئىقتىدارىم ناھايىتى چەكلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، كىچىككىنە بىللىغا ئوخشاش مۇشۇنچىلىك ئىشنىلا قىلالىدىم.

مەن بۇ تەرجىمھالىمنىڭ ئاخىرىقى قۇرىنى فولىستتىكى ئۆيۈمدە يېزىپ تۈگەتتىم - دە، قوللىرىم تېلىپ كەتكەچكە توختاپ بىردەم ئارام ئالدىم.

بۇ يەردىكى قورۇدا يوپۇرماق تاشلايدىغان قارىغاي، كورنوس بار، ئەمما تۈخۈمەك دەرىخى يوق ئىدى. نېمىشقا يوقلۇقىنى مەنمۇ بىلمەيتتىم. كاللامدا ھەمىشە تۈخۈمەك دەرىخى ئوراپ تۇرغان تار يوللار زاھىر بولاتتى. چۈنكى، مۇشۇ تار يوللاردا نۇرغۇن ۋاقتىم ئۆتكەن، شۇنداقلا دوستلىرىمنىڭ چەكسىز دوستلۇق مېھرىدىن لەززەت ئالغانىدىم. بۇ يولنى مېنىڭ ھاياتىمنىڭ چىغىر يولى دېيىشكىمۇ بولىدۇ. ھازىر بۇ دوستلىرىمنىڭ بەزىلىرى كىشىلىك ھايات يوللىرىدا مېڭىپ يۈرىدۇ، بەزىلىرى بولسا

باقي ئالەم گۈلزارلىقىنى ئايلىنىپ يۈرىدۇ، لېكىن مەن ئۇلار-
نىڭ ھەممىسىنى ئوخشاشلا ئەسلەيمەن.

جىڭ گەپنى قىلسام، ئىلگىرى مەن كۆرگەن نۇرغۇن كىتاب-
لارمۇ مېنىڭ ياخشى ئۇستاز ۋە قەدىردان دوستلىرىم ھېسابلىنىد-
ۇ. ئۇلار كۆپلىگەن ئاقىللارنىڭ ئەقىل - پاراسەت جەۋھەرلىرى
بولغاچقا، ئوخشاشلا مەن ئۇلارنى ئەزىزلەيمەن، ئۇلاردىن چەك-
سىز مىننەتدارمەن.

مېنىڭ تەرجىمھالىمنى قانداقتۇر بۇيۇك ئەسەر دېيىشكە
بولمايدۇ. ئەگەر بۇ كىتابتا شۇنداق دېيىشكە ئەرزىيدىغان جايلار
بار، دېيىلسە، بۇ ھەرگىزمۇ مېنىڭ ئىقتىدارلىق بولغانلىقىمدىن
ئەمەس، بەلكى بۇ مەندە ۋە ئەتراپىمدا بولۇپ ئۆتكەن پەۋقۇلئاددە
ئىشلارغا تالىق. بەلكىم تەڭرىم مېنى ئۆز قىزىم دەپ قاراپ،
ماڭا ئۆزۈمنىڭ ئەما ۋە گاچىلىقىم بىلەن باشقىلارغا ئاز - تولا
تەسىر كۆرسىتىشتەك مۇھىم ۋەزىپىنى يۈكلىگەن بولۇشى مۇم-
كىن.

تەڭرى كۆزۈمنى كۆرمەس، قۇلىقىمنى ئاڭلىماس، ھەتتا
گەپمۇ قىلالماس قىلىپ قويدى. تەڭرى مېنىڭدىكى بۇ خىل
كەمتۈكلۈك ئارقىلىق دۇنيادىكى باشقا مېيىپلارغا يول كۆرسەت-
مەكچى بولسا كېرەك. ھەرھالدا تەڭرى ماڭا شەپقەت قولىنى
سۇنۇپ، ماڭا سۇللىۋان مۇئەللىمنى يەتكۈزۈپ بەردى. ئۇنىڭ
يول باشلىشى بىلەن مەن قاراڭغۇ ۋە ئۇنسىز دۇنيادىن ئايرىلدىم.

سۇللىۋان مۇئەللىمنىڭ كۆرۈش ئىقتىدارى كىچىكىدىنلا
ناھايىتى ئاجىز ئىدى. مېنىڭ ئائىلە ئوقۇتقۇچىم بولغان چاغلاردا
ئۇ نۇرنى ئاران كۆرەلەيتتى. ساغلام بولمىغان ئاجىز بىر قىزنىڭ
دوستلىرىدىن ئايرىلىپ، يەككە - يېگانە ھالدا ئالاباما شتاتىدىكى

كىچىككىنە بىر كەنتكە كېلىپ ئولتۇراقلىشىش جاسارىتىنى نامە-لۇم بىر كۇچىنىڭ قۇدرىتى دېمەي بولمايدۇ، مېنى دەپ ئۇ ھېچ-قانداق جاپا - مۇشەققەتتىن قاچمىدى. ئۇ ئاشۇ ئاجىز كۆرۈش ئىقتىدارى بىلەن ماڭا نۇرغۇنلىغان كىتابلارنى ئوقۇپ بەردى ھەمدە مەن بىلەن بۇ دۇنيا ئوتتۇرىسىدىكى ئەڭ دەسلەپكى، ھەم-مىدىن مۇھىم كۆۋرۈككە ئايلاندى. ئۇنىڭ بىلەن تۇغقان ئەمەس-مەن، قانداشلىقىممۇ يوق، ئۇنىڭ مەن ئۈچۈن قىلغان بارلىق ئىشلىرىنى پەقەت «ئۇ مېنى ياخشى كۆرەتتى» دېگەن بىرلا گەپ بىلەن چۈشەندۈرگىلى بولمىدۇ.

سۇللىۋان مۇئەللىم ھازىرغىچە ئالاھىدە ياسالغان گرادۇسى ئىنتايىن يۇقىرى كۆزەينەك بىلەن كىتاب كۆرىدۇ. كۆزەينەكنى ئۇنىڭغا دوكتور بىليان كۆڭۈل قويۇپ ياساپ بەرگەن.

قولىيازمامنى ئۆزۈم ئوقۇيالمىغاچقا، كېيىنكى تۈزىتىشكە ئالاقىدار ئىشلارنى مەن سۇللىۋان مۇئەللىمنىڭ قول تىلى بىلەن قايتا - قايتا ئوقۇپ بېرىشى بىلەن ئىشلىدىم. سۇللىۋان مۇئەل-لىم بۇ ئىشلارنى ماڭا يارەملىشىپ قىلىۋاتقان چاغدا، دوكتور بىليان ئۇنىڭ يېنىدا بولۇپ، كۆرۈش ئىقتىدارىنى كۆزەتتى ۋە ھەرۋاقىت تەڭشەپ تۇردى.

سۇللىۋان مۇئەللىم مەن ئۈچۈن بارلىقىنى تەقدىم قىلدى. ئۇ نېمىشقا ماڭا بۇنچە ياخشىلىق قىلىدۇ؟

باشتىن ئاخىر ئەگەر سۇللىۋان مۇئەللىم بولمەنلا دەيدىغان بولسا ئۇنىڭ ھېچقانداق كۆچمەيلا ئايالار ھەرىكىتىنىڭ رەھبە-رى ياكى بىر داڭدار يازغۇچى بولالايدىغانلىقىغا ئىشەنچىم كامىل بولدى. ئەمما، ئۇ ھاياتىدا بارلىق زېھنىنى ماڭا سەرپ قىلىشىنى راۋا كۆردى. مېنىڭ جەمئىيەتتىكى ئاممىغا خىزمەت قىلىش

ئىرادەمگە، جاسارىتىمگە ئىلھام بەردى. ئەپسۇسكى، مەن سۇللە-
ۋان مۇئەللىمنىڭ بۇ ياخشىلىقلىرىغا ئوبدان جاۋاب قايتۇرالمە-
دىم، بۇنىڭدىن كۆڭلۈم تولىمۇ يېرىم.

ئاخىرىدا دەيدىغىنىم، مېنىڭ كۆز ئالدىم پۈتۈنلەي قاراڭغۇ
بىر دۇنيا، لېكىن سۇللىۋان مۇئەللىم ماڭا مېھىر - مۇھەببەت،
ئۈمىد بەخش ئەتكەنلىكى ئۈچۈن، مەن ئىدىيىۋى يورۇق دۇنياغا
قەدەم بېسىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدۇم. ئەتراپىمدىكى قات -
قات قېلىن تاملار مېنى تاشقى دۇنيا بىلەن ئالاقە قىلىدىغان
يولۇمدىن ئايرىۋەتكەن بولۇشى مۇمكىن. ئەمما، تاملار ئىچىدىكى
دۇنيا ھەرتۇرلۈك، بىر - بىرىدىن چىرايلىق گۈل -
گىياھ، دەل - دەرەخلەر بىلەن تولغان. شۇڭا، مەن ئوخشاشلا
تەبىئەتنىڭ سىرلىق ئاجايىباتلىرىدىن بەھرە ئالالايمەن. مېنىڭ
ئۈيۈم كىچىك، دېرىزىسىمۇ يوق، ئەمما كېچىلىرى ئوخشاشلا
ئاسمانىنى تولدۇرۇپ چاقناۋاتقان يۇلتۇزلاردىن ھۇزۇرلىنالايمەن.

تېنىم ئەركىن بولمىغان بىلەن يۈرىكىم، قەلبىم ئەركىن،
شۇ ئەركىن قەلبىم تېنىمدىن ئاجرىلىپ چىقىپ خەلق ئاممىسى
ئارىسىغا بېرىپ شاد - خۇراملىققا چۆمسۇن. گۈزەل ھايانقا
ئىنتىلسۇن!

تۆتىنچى باب

شىپالىق يامغۇر

(سۇللىۋان مۇئەللىم ھەققىدە ھېكايە)

پەيتۇن مال بېقىلىۋاتقان تاغلاردىن ئۆتۈپ، يوچۇن بىر يېزا يولىدا ھەدەپ چاپماقتا.

يۈرتىدىن ئايرىلىش

ئاننىي ئىچىدە: «مەن ماڭغىلىۋاتىمەن، مەن ماڭماقچى بولۇۋاتىمەن، مانا ھازىرلا ماڭىمەن، مەن ئۇچۇن ئۆيۈمنىڭ قەيەر بولۇشى بەربىر» دەپ ئىدا قىلاتتى.

بىر نەچچە مىنۇتتىن كېيىن ئۇ ئۆيىدىن ئايرىلىدۇ، ئاۋۇال پەيتۇنغا، ئاندىن پويىزغا ئولتۇرۇپ يىراق بىر جايغا بارىدۇ. پاھ، بۇ نەقەدەر خۇشاللىنارلىق ئىش ـ ھە!

ئاننىي باشقىلار ئۇچۇن ئادەتتىكى ئىشلاردىن ھېسابلىنىدۇغان پەيتۇنغا ئولتۇرۇش، پويىزغا ئولتۇرۇشلارنىڭ ئۆزىگە ـ ئاننىي سۇللىۋان ـ كىچىككىنە بىر قىزغا نىسبەتەن ئۆزگىچە، ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە بىر ئىش ھېسابلىنىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى. ئۇ بىرلا قېتىم پەيتۇنغا ئولتۇرۇپ باققان، شۇ چاغدا ئاستىدا چاقلار گۇلدۇرلەپ چۆرگىلىگەن، ئاتلار ئۇچقاندەك چاپقانىدى...

بۇ تۇيغۇ ئۇنى ھازىرغىچە ھاياجانغا سالاتتى. ھالبۇكى، بۇ ئاپىسى دەپنە قىلىنىدىغان قايغۇلۇق پەيت بولۇپ، پەيتۇن ئۇنى ئاپىسى دەپنە قىلىنىدىغان قەبرىستانلىققا ئېلىپ ماڭغانىدى.

ھالا بۇگۈن ئەھۋال پۈتۈنلەي باشقىچە.

ئۇ ئۆزىنىڭ قەيەرگە كېتىۋاتقانلىقىنى بىلمەيتتى. لېكىن، ئۇ بۇنىڭغا پەرۋا قىلمايتتى. پەقەت ئۇ جاينىڭ قوشنا يېزا بازارلاردىنمۇ يىراق، بەكمۇ يىراق بىر جاي ئىكەنلىكىدىنلا خەۋىرى

بار ئىدى. دادىسى ئۇنى بەش چاقىرىم يىراقلىقتىكى بىر يېزىغا ئېلىپ بارغان، لېكىن بۇنىڭغا خېلى ئۇزۇن ۋاقىت بولغان.

بۇگۈنكى سەپەرنىڭ ناھايىتى ئۇزۇن سەپەر ئىكەنلىكى، مەڭگۈ قايتىپ كېلەلمەيدىغانلىقى ئانىنىڭ ئايان ئىدى. شۇنداق ئىكەن، قەيەردە ماكان تۇتۇش بەربىر ئەمەسمۇ؟

بۇ بارسا كەلمەس يول، كەينىگە قايتقىلى بولمايدۇ، شۇڭا ئالدىغا قاراپ مېڭىشقىلا توغرا كېلىدۇ. دۇنيا ناھايىتى پارلاق، كەلگۈسى تېخىمۇ ئۇمىدلىك، ئوبدان تىرىشقىن!

ئانىنىڭ شۇ تاپتىكى تىل بىلەن ئىپادىلەشكە ئاجىزلىق قىلغان تەسىرات ۋە ھاياجىنىنى قەلبىگە سىڭدۈرۈۋەتتى.

ئانىنىڭ پەيتۇننىڭ ئالدى تەرىپىدە ئولتۇرۇپ تۆت ئەتراپقا نەزەر سالاتتى. يېشىل كىمخابتەك دالا جىمجىتلىققا چۆمگەن، ئوت - چۆپ ھىدى ناھايىتى خۇش پۇراق، ئاقارتىلغان ئۆيلەر، قىزىل رەڭلىك ئامبارلار بىر - بىرىنى يورۇتۇپ تۇرىدۇ. تاماكا يوپۇرماقلىرىنىڭ ھىدى شامالدا ئۇچۇپ يۈرىدۇ.

يېزا تىنچ ۋە جىمجىت، ئۆيلەر چىرايلىق ۋە ئاددىي، ئەمما بۇلار ئۇنىڭ ئۆيى ئەمەس، ئۇ پەقەت بۇ يەردە ۋاقىتلىق تۇرغان، باشقىلارغا تايىنىپ كۈن كەچۈرىدىغان، قارشى ئېلىنمايدىغان ئادەم، ئانىنىڭ سۇللىۋاننىڭ دادىسى ھاراقكەش، ئاپىسى ئۆلۈپ كەتكەن، تۇغقانلىرىمۇ ئۇنى يېنىغا تارتمىدى.

ئۇلارنىڭ ئۇنىڭغا قالدۇرغىنى پەقەت يۇزى چۈشۈپ كەتمەس-لىك ئۇچۇن كېرەكلىك ئازراق مەسئۇلىيەتچان قەلب، خالاس. ئانىنىڭ ئەمدى ئۆزىنى بېسىپ، ئەركىنرەك نەپەسمۇ ئالدۇرمىغان تۇرمۇش كۆلەڭگۈسىدىن بۇگۈن قۇتۇلىدىغانلىقىدىن تولىمۇ خۇ-شال.

ئەگەر پەيتۇن كەلمىسە قانداق قىلغۇلۇق؟ پەيتۇن بولمىسا ئۇ مېڭىپ كېتەلمەيدۇ. پەيتۇن نېمىشقا كەلمەيدىغاندۇ؟ ئانىنىڭ پۈتۇن دىققىتى بىلەن كۆزىنى ئۇزمەستىن يولغا قاراپ تۇردى.

قاراۋېرىپ كۆزلىرى تېلىپ ئاغرىپمۇ كەتتى. بىراق، پەيتۇننىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمىدى.

ئۇ ئاۋۇال سول كۆزىنى، ئاندىن ئوڭ كۆزىنى ئۇۋلىدى. بەزىدە مۇشۇنداق قىلسا خېلى ئېنىق كۆرەتتى. راست شۇنداق بولامدۇ؟ مەنزىرە خېلى روشەن بولدى. بىراق، يول يەنىلا بوش بولۇپ، پەيتۇندىن ئەسەر يوق.

ئاننىي كۆزىنى يۇمۇپ ساناق ساناشنى، ساناپ‌يۇزگە كەلگەندە پەيتۇننىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بولۇشىنى تىلىدى. ئۇ ساناقنى باشلىدى. ناھايىتى پەم بىلەن ئاستا سانىدى، خاتا ساناپ قويۇشتىن تولىمۇ ئەنسىرىدى، سەۋەب، ئۇنداق بولغاندا ساناقنى باشتىن باشلاشقا توغرا كېلەتتى. بۇ ئۇنىڭ ئۆزى بېكىتكەن تىلەك تىلەش بەلگىلىمىسى ئىدى.

ھايال ئۆتمەي سۇددارخ يەڭگە پەيدا بولۇپ، ئىشىكنى قاتتىق قېقىپ توۋلىدى:

— مۇشۇ يەردە ئىكەنسىزغۇ، قەيەرگە يوشۇرۇنۇۋالدىكىن دەپ ناشتىدىن كېيىن سىزنى ئىزدىمىگەن يېرىم قالمىدى.

ئاننىي ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالماي ساناۋەردى:

«23، 24، 25. . . » يەڭگىسىنىڭ توۋلىشى ئۇنىڭ ساناق سانىشىنى ئۈزۈپ قويدى. ئەمما، ئۇ دەرھال پىكرىنى يىغۇلىپ، پۈتۈن دىققىتى بىلەن ساناۋەردى. سۇددارخ يەڭگىنىڭ كوتۇلداشلىرىغا، قاقشاشلىرىغا پەرۋا قىلمىدى.

— ئاننىي، بۇگۈن ياۋاشراق بولۇڭ، گەپ ئاڭلاڭ! بىر كۈن ياخشى بالا بولۇڭ! بۇ تەلىپىم ئارتۇق تەلەپ ئەمەستۇ؟

ئاننىي جاۋاب قايتۇرمىدى. ئۇ ئەزەلدىن كەم سۆز بولغاچقا، سۇددارخ يەڭگىمۇ ئۇنىڭدىن جاۋاب كۈتۈپمۇ كەتمەيتتى.

— بۇگۈن گەپ ئاڭلاڭ، ياۋاشراق بولۇڭ، ئۆزىڭىزنى سوراڭ. . . بەڭۈاشلىق قىلماڭ، ئاڭلىدىڭىزمۇ؟

— سىزگە ئېيتمىسام بولمايدۇ، ئىنىڭىز جىم تېخى كەـ

چىك، ئايلىياندىن ئاڭلىسام جىمنىڭ ساغرىسىدىكى جاراھەت ساقايماپتۇ. سىز ئۇنى كۆتۈرمەي دۇمبىگىزگە ئېلىپ يۈدۈڭ، ئۇنىڭ نەرسىلەرنى ئېلىشىغا ياردەملىشىڭ، ئۇنىڭغا ئوبدان قارا ڭ . . .

سوددارخ بىر پەس توختىۋېلىپ گېپىنى داۋام قىلدى:

ــ يەنە بىر ئىش. . . ــ ئاننىپي بىۋ گەپكە دىققەت قىلـ مىدى، ــ بىز بىر ئائىلە كىشىلىرى، ھەممىمىز سىزگە ئەزەلـ دىن يول قويۇپ كەلدۇق. سىز كۆڭلى ياخشى تومۇس ئەپەندىگە ئوبدان مۇئامىلە قىلىڭ.

ــ شۇنى ئۇنتۇماڭ، ئۇ بىزنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقىنىمىز ئەمەس، بىزگە قەرزدارمۇ ئەمەس، شۇنداق تۇرۇپ، ئۇ سىزنى پويىزغا ئولتۇرغۇزۇپ ئەكەتكىلى شۇنچە يىراقتىن كەپتۇ، ــ سۇددارخ توختىماي سۆزلەيتتى، ــ بىزنىڭ يۈزىمىزنى چۈشۈرمەي ئۇنىڭ ئالدىدا ئەدەپلىك، مۇلايىم بولۇڭ، يەنە. . . ــ سۇددارخ مەددادەك سۆزلەۋەردى، ئاننىپىمۇ سانىقىنى ساناۋەردى. ئۇ ئىككىسى ئۆز ھەلەكچىلىكى بىلەن بولۇپ، يىراقتىن ئاڭلىنىۋاتقان ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاۋازىغا دىققەت قىلمىدى.

ــ 98، 99، 100! ــ ئاننىپي ئىتتىك كۆزىنى ئېچىشىغا، پەيتۇنمۇ دەرۋازا ئالدىغا كېلىپ توختىدى.

ــ ئەجەب توغرا چىقتى، ــ دەپ پىچىرلىدى ئاننىپي.

پەيتۇننىڭ ئاسماندىن چۈشكەندەكلا سىرلىق ھالدا كۆز ئالدىدا پەيدا بولۇشى بىلەن تەڭ، ئاننىپىنىڭ ئەقلى بېشىدىن ئۇچتى، ئۇ دەرۋازا ئالدىدا ھاڭۇېقىپ تۇرۇپلا قالدى.

ــ ئاننىپي، ئاننىپي، مەن مەيەردە!

ئاننىپي پەيتۇندىن چىققان كىچىك بالىنىڭ بېشىنى ۋە ئۇنىڭ توۋلىشىنى كۆرمىدى ھەم ئاڭلىمىدى.

ــ ئاننىپي! ــ جىم يەنە توۋلىدى. يۈرىكىدىن ئېتىلىپ

چىققان تۈغقانلىق مېھرى ئانىنىڭ بوغۇزىغا كەپلەشتى. ئائىلە-سى خانىۋەيران بولۇپ، بىر - بىرىدىن ئايرىلىشقاندىن كېيىن، بۇ ئاچا - ئۇكىلار نەچچە ئايلارغىچە كۆرۈشەلمەيتتى.

بىر چوڭ ئادەم دەرۋازا پەلەمپىيىگە قەدەم قويدى. ئانىنى-ڭ نەۋرە ئاكىسى جون سۇللىۋانمۇ ئىشىك ئالدىدا پەيدا بولدى.

— ياخشىمۇسىز، تومىس ئەپەندى؟

— ھە، سۇللىۋان خېنىممۇسىز؟

ئىككىيلەن قول ئېلىشىپ سالام - سەھەت قىلىشقاندىن كېيىن، جون سۇللىۋان ئانىنىڭ كىچىككىنە بوغچىسىنى تو-مىس ئەپەندىگە بەردى. بۇ ئانىنىڭ بار يوق مۈلكى ئىدى.

بۇ چاغدا سۇددارخ توساتتىن كۈتۈلمىگەن بىر ھەرىكەتنى قىلىپ، بەردەم قوللىرى بىلەن ئانىنىڭ ئىڭىكىنى تۇتۇپ، يۈزىنى يۇقىرىغا قاراتتى. ئانىنىڭ ئائىلاج ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىك قارىدى. سۇددارخنىڭ كۆزلىرى لىققىدە ياشقا تولغانىدى. ئۇ يەنە بىر قولى بىلەن ئانىنىڭ بېلىدىن قۇچاقلاپ ئۆزىگە تارتتى. ئانىنىڭ بۇنداق يېقىنچىلىقىنى ياقتۇرمايتتى. شۇڭا دەرھال:

— مېنى سۆيمەڭ، — دېدى - دە، شاقلا قىلىپ باشقا تەرەپكە قارىۋالدى. ئانىنىڭ ئۇ نېمىشقا مېنى سۆيمەكچى بولىدۇ، دەپ يەڭگىسىنىڭ ھەقىقىي مۇددىئاسى ئۇستىدە ئويلاندى.

ئۇ نېمىشقا مەن ئۈچۈن ياش تۆكىدۇ، بۇ زادى نېمە ئىش؟

— ھىم، ئەڭ ئاخىرقى كۈن بولغاندىن كېيىن، ئازراق گەپ ئاڭلىسىڭىز نېمە بولىدۇ؟ — يەڭگىسىنىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى.

بۇ تونۇش تەلەپپۇزنى ئاڭلاپ ئانىنىڭ كۆڭلى خاتىرجەم بولدى، ئۆزىنى قوغداش ھوشيارلىقى بوشاشتى. لېكىن، گويا ئويۇن قويۇۋاتقانغا ئوخشاش، پۈتۈن بەدىنىدە بىر خىل ئوڭايسىز-لىق، بىئارامىلىق سەزدى.

— بۇياق تومىس ئەپەندى بولىدۇ. ئۇ سىز بىلەن جىمنى

ئالغىلى كەپتۇ، ـــ دېدى نەۋرە ئاكىسى سۇللىۋان ئەپەندى ئاننىيە-غا.

ئاننىي ئۇنىڭغا قارىدى، ئاندىن كۆلۈمسىرەپ بېشىنى لىڭ-شىتتى. ئۇ كىشى كۆلۈمسىرىگەن ھالدا ئاننىيغا قاراپ تۇراتتى.

ـــ ئاننىي، بۇ ئەپەندى بىلەن سالاملىشاي! ـــ دېدى يەڭ-گىسى سۇددارخ ئوڭايسىز ھالەتتە. ھېچبىر تەكىنى يوق بۇ ئادەتتىكى گەپ نېمىشقىدۇر ئاننىيىنىڭ تىتاق تومۇرلىرىغا تە-گىپ، غۇۋزۇندە ئاچچىقى كەلدى. گويا پۈتۈن بەدىنىگە تەكەن ئۇنۇپ چىققاندەك بولۇپ، جاھىللىقى تۇتتى.

توماس ئەپەندى ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشماقچى بولۇپ قولى-نى ئۇزاتتى، لېكىن ئاننىي نەزىرىنى ئۇنىڭدىن ئېلىپ قىچىپ يەرگە قارىۋالدى، ئاندىن پەرۋاسىزلىق بىلەن يامىشىپ پەيتۇنغا چىقىپ جىمىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇۋالدى. ھىم، ئىشىنى قىلسۇن! مەن ھەرگىز يات ئادەم بىلەن قول ئېلىشمايمەن!

ـــ ئاننىي، ياخشىمۇسىز،

ـــ دەپ ئەھۋال سورىدى يات كىشى تەرىپىە كۆرگەن ئادەم-لەرگە خاس سالاپەت بىلەن.

ئاننىي سالامغا جاۋابمۇ بەرمەستىن بۇرۇلۇپ ئىنىسىغا:

ـــ جىم، جىم، ئەجەب ئوبدان بولدى، ـــ دېدى. ئۇ ھايا-جاندىن نەپەسمۇ ئالالماي قالدى.

ئاق كۆڭۈل جىم ئاچىسىنىڭ كۆڭلىنى چۈشەندى ـ دە، تەبەسسۇم قىلىپ يېنىدىكى ئورۇنغا بوش ئۇرۇپ قويدى.

ئاننىي ئەمدى ھەرگىزمۇ قايتىپ كەلمەيدۇ! ئاننىي سۇللى-ۋان قەددىنى رۇسلاپ بارسا كەلمەس يولغا قەدەم باستى. كەينىگە قارىماي، قىيامۇ باقماي، كىشىلىك ھاياتىنىڭ يېڭى سەپىرىگە ئاتلاندى.

ھايال ئۆتمەستىن، پەيتۇن مال بېقىلىۋاتقان تاغلاردىن ئۆ-تۈپ، يوچۇن بىر يېزا يولىدا ھەدەپ چاپماقتا.

جىمنىڭ خۇشلۇقى ئىچىگە سىغمايتتى. پات ـ پات ئاچىسىغا ئۇنى، بۇنى كۆرسىتەتتى.

ـــ ئاننىپي، قارىغىنا! ئاۋۇ كۆلدە غازلار تۇرىدۇ، ئۇلار سۇ ئىچىدە توڭمامدىغاندۇ؟ ئاۋۇ ئۆيلەرگە قارىغىنا! ئاۋۇ قىزىل خىشلىق ئۆينىڭ تۆت تۇرخۇنى بارىكەن! ئاننىپي، كۆرۈۋاتامسەن؟ ھەربىر بۇلۇڭدا تۇرخۇن بارىكەن.

ئاننىپي كۆپ ھاللاردا سەۋرسىزلىنىپ توۋلايتتى:

ـــ قەيەردە؟ ماڭا تېز ئېيتساڭچۇ!

ئاننىپىنىڭ كۆزى ياخشى ئەمەس بولۇپ، بەزىدە نورمال ئادەملەردەك ھەممە نەرسىنى ئېنىق كۆرەتتى، تۇرۇپلا خىرەلىشىپ قالاتتى. بۇگۈن كۆزلىرى ئۇنى تولىمۇ نا ئۇمىد قالدۇردى. يىراقتا قارىسا، خىرە ـ شىرەلىكتىن باشقا نەرسە ئېنىق كۆرۈنمەيتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى مەسىلە خېلىلا ئېغىر بولۇپ، كۆرمەس بولۇپ قالغىلى ئازلا قالغانىدى.

ئاننىپي زېھنىنى مەركەزلەشتۈرۈپمۇ ئەتراپنى دېگەندەك ئېنىق كۆرەلمىدى. گۈزەل مەنزىرىلەردىن پەقەت جىمنىڭ تەسىرلىك ھاياجانلىنىشلىرى ئارقىلىقلا زوق ئالدى.

ئەپسۇس، پەيتۇن شۇنداق تېز چاپتىكى، ئۇلار يول بويىدىكى مەنزىرىلەردىن تولۇق بەھرە ئېلىشقىمۇ ئۇلگۈرەلمەستىن، ژوگزالغا يېتىپ كەلدى.

ـــ ھەممىگلار چۈشۈڭلار، ـــ تومىس ئەپەندى خۇشخۇيلۇق بىلەن ئۇلارنى ئالدىراتتى.

بەستلىك، قاۋۇل كەلگەن تومىس ئەپەندى كۇلۇمسىرىگەن چىراي بىلەن جىمنى بىر قولىدىلا قۇچاقلاپ يەرگە چۈشۈردى.

ئاننىپي ئۆزى سەكرەپ يەرگە چۈشتى.

توماس ئەپەندى بىر مۇنچە پويىز بېلىتى ئالدى.

جىم قىزىقسىنىپ سورىدى:

ـــ ھەممىسى بىزنىڭ پويىز بېلىتىمىزمۇ؟

— بىز باردىغان يەر ناھايىتىمۇ يىراق، — دېدى تومۇس ئەپەندى، — پويىز بېلىتىنى سەن ساقلاپ بېرەمسەن يا؟

— چاتاق يوق! — جىم خۇشاللىق بىلەن كىچىككىنە قولىدىكى ئۇزىتىپ يېنىدىكى دىۋىدەك بەستلىك، يوغان ئادەمنىڭ قولىنى تۇتتى. بىر چوڭ، بىر كىچىك بۇ ئىككىلەن قول تۇتۇشۇپ ژوگزال سەھنىسىدىن چۈشتى، ئاننىي ئۇلارغا يېقىن ماڭدى.

پويىزغا ئولتۇرۇش باشتا دەرۋەقە ناھايىتى قىزىقارلىق بەلىندى. بىراق، ۋاقىت ئۇزارغانسېرى قىزىقىشلار يوقاپ، ئەتراپتىكى مەنزىرىمۇ مەنسىز تۇس ئالدى.

ئاننىي دېرىزىدىن سىرتقا قاراپ ئولتۇرغاندى. قاراۋېرىپ كۆزلىرى ئاغرىپ كەتكەندىن كېيىن كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى.

جىم بوشقىنا ئىڭراشقا باشلىدى:

— ئاچا، ئاغرىۋاتىدۇ، بەك ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ.

— نېمە بولدى؟ — سورىدى تومۇس ئەپەندى.

ئەمدىلا كۆزى ئىلىنىشقان ئاننىي چۆچۈپ ئويغىنىپ جاۋاب بەردى.

— ئۇنىڭ ساغرىسىغا قاراپ بېقىڭ، چىنىدەك يوغان ئۆسمە بار. ئۇلار بۇنى «تۇبېركۇلىيوز» دېيىشۋاتىدۇ، — بۇ قورقۇنچلۇق كېسەلنىڭ نامىنى ئۇ ناھايىتى ئېنىق ئېيتتى، — بىلەمسىز، ئاپام مۇشۇنداق كېسەل بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن، — ئۇ گېپىنى تۈگىتىپلا كۆزىنى يۇمۇۋالدى.

تومىسنىڭ بۇ ئىككى كىچىك بالىغا ئىچى ئاغرىدى. بىچارە بالىغا جانىنى ئالىدىغان يامان جاراھەت چىقىپ قاپتۇ ۋە پالەچ بولايلا دەپتۇ. ياچىۋەكتەك قىز بالا بولسا قارىغۇ بولۇشقا ئازلا قاپتۇ دەپ ئويلىدى. ئۇلارنىڭ باردىغان جايىنىڭ تېخىمۇ يىراق، چەت ئىكەنلىكى يادىغا كېلىپ تېخىمۇ ئېچىندى. ھەي! ئۇ جايىنىڭ قانداقلىقىنى تەڭرى ئۆزىلا بىلىدۇ.

تومىس ئەپەندى ئوغۇل بالىغا چىن كۆڭلىدىن ئىچى ئاغرىپ بىئارام بولدى. بىراق، بۇ قىززە. . . ئۇ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ئاننىيغا ناھايىتى سوغۇق نەزەردە قاراپ قويدى.

ئاننىي بۇ قاراشقا پەرۋا قىلمىدى. ئاننىي پەرۋا قىلغان، تومىس ئەپەندىنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئاللىقاچان تۆمۈر نىقابلار ئىچىگە ئېلىنغان يۈرىكى ئاسانلىقچە زەخمىلەنمەيتتى. كىشىلەر نېمىشقا ئۆزىنى مېھرىبان كۆرسىتىپ ماڭا ئىچ ئاغرىتىدۇ. كىشىلەرنى بىرى مېنى، ئاننىي سۈللىۋاننى باشقۇرۇشقا قويۇپتۇمۇ يا؟

پويىز خادىمى ئايلىنىپ يۈرۈپ:

ـــ دېشىۋۈرگقا كېپقالدۇق، پويىزدىن چۈشۈشكە تەييارلە - نىڭلار، ـــ دەپ توۋلىدى، بۇ كۈن ئولتۇرغان مەھەل ئىدى. ئۇچەيلەن ماغدۇرسىز پۇتلىرىنى سۆرەپ پويىزدىن چۈشتى.

ۋوگزالدا ئادەم يوق دېيەرلىك ئىدى. يىراقتا بىر پەيتۇن كۆرۈندى. تومىس چارچاپ ھالىدىن كەتكەن بالىلارنى ئېلىپ پەيتۇنغا قاراپ ماڭدى.

پەيتۇن بەكمۇ كونا بولوپ، قارا رەڭلىك پۇتۇن كوزوپى داتلىشىپ كەتكەن ئېگىز چاق ئۇستىگە ئورنىتىلغانىدى ۋە لىڭ-شىپ تۇراتتى. دېرىزىسى يوق كوزۇپ ئادەمنى ئەندىشىگە سالاتى. ئاننىي كوزۇپ ئۇستىگە بىر قانچە كىچىك ھاۋا تۆشۈكچىسى قويۇلغانلىقى، پۇتۇن كوزۇپ كەينىدىكى دېرىزىگە بىر زەنجىر چىڭ باغلىۋىتىلگەنلىكىگە دىققەت قىلدى. ئاننىي پەيتۇن ھەققىدە ھېچ نەرسە بىلمىسىمۇ، ئۇنىڭغا بۇ پەيتۇن باشقا پەيتۇنلارغا ئوخشىمايدىغاندەك، ئۇنىڭدا قانداقتۇ بىر شۇملۇق بارەك بىلىندى.

تومىس ئەپەندى بىر ئاچقۇچتا كوزۇپنى ئېچىپ:

ـــ قېنى كىرىڭلار، ـــ دېدى.

كوزۇپ ئىچىدە ئىككى قاتار ياغاچ ئورۇندۇق بار ئىدى، ئادەمنىڭ تېنىنى شۇركۈندۈرەتتى. بۇ ھالنى ياقتۇرمىغان ئاننىي

ئىككىلىنىپ قالدى ـ دە، ئۇكىسى ئىككىسى جايىدىن قوزغالمىدى.

تومىس زەردە بىلەن توۋلاپ:

ـــ چىقامسىلەر ياكى مەن كۆتۈرۈپ چىقىرىپ قويامدىمەن، ـــ دېدى ـ دە، جىمغا قاراپ ماڭدى. كىچىككىنە جىسم قورقۇپ كېتىپ ئاننىيىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋالىپ، ئاننىيىنىڭ كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىنى تۇتۇپ، دىرىلدەپ تىترەپ تۇردى.

ـــ بۇياققا كېلىڭلار، ـــ ئۇستەلگە تىزىلىپ ئۆزىنى كۆتۈپ تۇرغان مەززىلىك كەچلىك تاماقنى ئويلاپ تومىس ئەپەندى سەۋرسىزلەندى، ـــ قۇلاق سېلىڭلار! مەن كېتىمەن، سىلەرنى دىن بۇۋايغا تاپشۇرىمەن، قورقماڭلار، ـــ ئۇ پەيتۇنچىنى كۆز - سەتتى، ـــ ئۇ سىلەرنى ئاپىرىپ قويىدۇ.

يۈزى چىببەرقۇتتەك قات ـ قات قورۇقلار بىلەن تولغان، بەشرىسى سەت بوۋاي تاماكا ئىسىدا قارىداپ كەتكەن پولات چىشلىرىنى چىقىرىپ ھىجايغان ھالدا، ئاننىيې بىلەن جىمغا قول پۇلاڭلاتتى.

ئاق كۆڭۈللۈك، ساددىلىقىنى نامايان قىلىپ تۇرغان بۇ كۇلۇمسىرەشنى كۆرۈپ، ئاننىيىنىڭ بوغۇزىغا تىقىلىپ قالغان يۇرىكى ئىزىغا چۈشتى.

ئاننىيې پەيتۇنغا چىقىشتىن باشقا چارە يوقلۇقىغا كۆزى يېتىپ تەقدىرگە تەن بەردى ـ دە، پەيتۇنغا چىقتى. تومىس ئەپەندى جىمنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ:

ـــ خەير ـ خوش، ـــ دەپ، جاڭ قىلىپ پەيتۇن ئىشىكىنى ياپتى. تومىس ئەپەندى قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، پەيتۇنىنىڭ كەينىدىن قاراپ قالدى. ئۇ ھۆكۈمەت ئەمەلدارى بولغاچقا، قانۇنغا ئاساسەن ۋەزىپىسىنى ئادا قىلدى. ئەمما، بىگۇناھ، سەبىي ئىككى كىچىك بالىنىڭ «قارا ماري» دەپ ئاتىلىدىغان پەيتۇنغا ئولتۇرۇپ ماڭغىنىغا قاراپ راستىنلا يۇرىكى ئېچىشتى. چۈن-

كى، «قارا ماری» مەخسۇس ھاراقكەش، يانچۇقچى، قاتىل قاتار-لىق جىنايەتچىلەرنى توشۇيدىغان پەيتۇن ئىدى. مانا، ھەممە ئىش پۇلغا باغلىق، ھۆكۈمەتنىڭمۇ بېرىدىغانغا خىراجىتى يوق! ھېلە-مۇ ياخشى بالىلار بۇ پەيتۇننىڭ بۇ رولىنى بىلمەي قالدى، دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەن تومۇس ئەپەندى ئۆزىنى سەل ئاۋۇندۇردى - دە، بۇ يەردىن ئايرىلدى.

پەيتۇننىڭ ئۈستىدىكى تۆشۈكچىلەردىن يورۇقلۇق تۆزۈك كىرمىگەن بىلەن سوغۇق ھاۋا كىرىشكە باشلىدى. ئاننىڭ بىلەن جىمنىڭ پۈتۈن دىققىتى سىلىق ئورۇندۇقتا چىڭ ئولتۇرۇشقا قارىتىلغاچقا، بۇنىڭغا دىققەت قىلمىدى. چۈنكى، پەيتۇن دېگۈرگ بازىرىنىڭ ئوي - دۆڭ كوچىلىرىدا قېقىلىپ، چايقىلىپ مېڭىۋاتقانلىقى ئۈچۈن، سەللا پەخەس بولمىسا، ئورۇندۇقتىن چۈشۈپ كېتەتتى.

ئۇزۇن ئۆتمەي پەيتۇن يوغان بىر دەرۋازا ئالدىغا كەلدى. دەرۋازا غىچىرلاپ ئېچىلىشىغا، پەيتۇن قورۇغا كىرىپ بىر بۇر-جەكتە توختىدى. دىن بوۋاي سەكرەپ پەسكە چۈشۈپ، كوزۇپ ئىشىكىنى ئاچتى. ئىككى كىچىك بالا تەسلىكتە پەيتۇندىن چۈشتى.

ئەتراپ غۇۋا يورۇپ تۇراتتى. ئاننىڭ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىدى.

سىرىق دەرۋازا ئاننىڭ سۇللىۋاننى ئىچىگە سولاپ تاشقى دۇنيادىن ئايرىپ ئاستا يېپىلدى.

دىن بوۋاي ئاننىڭنى ئايلاندۇرۇپ، جىمنىڭ قولىنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدى. ئانىسى گاڭگىراپ دىن بوۋايغا تىكىلدى.

— ئۇكىڭزنى ئېلىپ ئۆيگە كىرىڭ - ھە، بىزگە ئەڭ يېقىن تۇرغان ئۆيگە كىرىڭ، — دېدى بوۋاي، ئاندىن ئاننىڭنىڭ چىرايىدىكى گاڭگىراش ئىپادىسىنى كۆرۈپ قوشۇپ قويدى، —

مەن ئاتنى پەيتۇندىن چىقىرىپ ئېغىلغا ئاپىرىۋېتىپلا كېلىمەن.

ئاننىڭ بىلەن جىسىم تاش پەلەمپەيگە قەدەم قويدى. ژاشىنگتۇنىنىڭ تۇغۇلغان خاتىرە كۈنىدە، يەنى 1876 - يىلى 2 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئاننىڭ سۈللىۋان بىر مەزگىللىك سەپىرىنى تۈگىتىپ ھاياتلىقتىكى بىر بۇرۇلۇش بېكىتىگە كېلىپ چۈشتى.

ئەمدى ئۇلار قەيەردە ئولتۇراقلىشار؟

بۇ جاي ماسساچۇسېتىس شتاتىنىڭ دېشبۇرگ بازىرى بولۇپ، ئۇلارنى قوبۇل قىلغان ئورۇننىڭ رەسمىي نامى ماسسا چۇسېتىس قۇتقۇزۇش ئورنى دارىلئاجىزىن ئىدى. كىشىلەرنىڭ كۆپى ئۇنى ئاددىيلا قىلىپ نامراتلارنى قۇتقۇزۇش ئورنى دەپ ئاتىشاتتى.

سۇللىۋان ئائىلىسىدىكىلەر يەنىلا ناھايىتى كەمبەغەل، ئار-تۇقچە ئېشىنغان پۇلى يوق بولسىمۇ، ئەمدى ئاچ قالمىدى. بەخ-تىيارلىق، خۇشاللىققا چۆمۈلدى.

ياخشى كۈنلەر

ئاننىي بىلەن جىم ئالدى ھويلىدىكى دەرۋازىدىن ئۆتۈپ چىراغ غۇۋا يورۇتۇپ تۇرغان زالغا كەلدى. زالنىڭ بىر تەرىپىدە بىر ئادەم ئالدىراش بىر نەرسە يېزىۋاتاتتى. ئۇ بۇلارنى كۆرۈپ خۇشخۇيلۇق بىلەن توۋلىدى:

ـــ ئوھو، كېلىڭلار، بۇياققا كېلىڭلار، سىلەرنى ئوبدانراق كۆرەي.

ئاۋازى ۋە ئاۋاق، قوناق شېخىدەك بويى بىلەن ئۇ بىر قارا چېكەتكىگە ـ شوخ ئەنگلىيە قارا چېكەتكىسىگە بەكلا ئوخشايتتى. ئۇ دەپتەرنى تاكى بوش بەت چىققۇچە ۋاراقلاپ ئاندىن توختىدى.

ـــ سىلەر سۇللىۋان ئاچا ـ ئىنى، شۇنداقمۇ؟

ئاننىي بىلەن جىم بېشىنى لىڭشىتتى، كەينى تەرەپتىن پەيتۇنچى دىن بوۋاينىڭ تىۋشى كېلىۋىدى، ئىككىيلەن تەڭلا كەينىگە قارىدى. ناتونۇش، يار يۆلىكى بولمىغان بۇ جايدا، ئۇلارغا بايىلا كۆرۈشكەن دىن بوۋاي گويا كونا قەدىرداناردەك بىلىندى.

ـــ دىن بوۋا، تازا ۋاقتىدا كەلدىڭىز، ـــ شىرەنىڭ كەينىدىكى كىشى ئۇنىڭ بىلەن خۇشال سالاملاشتى، ـــ سىلەر دىن بوۋاينى كۆرگەنغۇ دەيمەن!

ئاننىي بىلەن جىم يەنە بېشىنى لىڭشىتتى.

ـــ مېنىڭ ئىسمىم گورانگېر، ئاۋۋال بىر قانچە مەسلىنى

سورۇالاي، ئاندىن سىلەرنى ياتاققا ئورۇنلاشتۇراي.
گورانگېر ئاننىيغا بىر پەس سەپسالغاندىن كېيىن قەلەمنى قولىغا ئالدى.
ـــ سىزدىن باشلايلى، ئىسمىڭىز ئاننىي سۇللۇۋان، توغرىمۇ؟
ـــ شۇنداق، ـــ دەپ جاۋاب بەردى ئاننىي.
ئۇ كىشى بىردەم يازغاندىن كېيىن، يەنە سورىدى:
ـــ قانچە ياشقا كىرىدىڭىز؟
گورانگېر ئەپەندى كۇتتى. ئۆيئىچى جىمجىت بولۇپ، ھېچ-قانداق جاۋاب چىقمىدى.
ـــ نەچچە ياشقا كىرىدىڭىز؟ ـــ يەنىلا ئوخشاش سوئال، ـــ سىز قانچە ياشقا كىرىدىڭىز، تۇغۇلغان كۇنىڭىز قايسى؟
ـــ سىز قاچان تۇغۇلغان؟
ـــ 7 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۇنى، ـــ جاۋاب بەردى ئاننىي.
ئاننىي يۇرىكى سالماستىن، يۇزى قىزارماستىن ئۆزى توقۇغان يالغاننى ئېيتتى. 7 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۇنى ئامېرىكىنىڭ دۆلەت قۇرۇلغان خاتىرە كۇنى، بەختىيارلىق، خۇشاللىق ۋە ئۇمىدكە تولغان ئېسىل بايرىمى ئىدى. بۇ كۇنى ھەممىياق شاد ـ خۇراملىققا تولاتتى. ھەر تەرەپتىن تەبرىكلەر ياغاتتى. كىچىك بالىلار تاتلىق كۇلەتتى، ئېغىزىدا بولس ماروژنىلار ئاستا ـ ئاستا ئېرىپ، تاتلىق تەمدىن لەززەت ئالاتتى. ئاننىي ئۆزىنىڭ قاچانلاردا تۇغۇلغانلىقىنى بىلمەيتتى. شۇنداق ئىكەن، 7 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۇنىدىن ئىبارەت بۇ خاسىيەتلىك كۇننىڭ شەرىپىدىن بەھرە ئالسا نېمە يامىنى بار؟
گورانگېر بۇنى خاتىرىلەۋالدى.
ـــ قايسى يىلى 7 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۇنى تۇغۇلغان؟ ئاننىي، سىز زادى نەچچە ياشقا كىرىدىڭىز؟ سەككىز ياشقا، توققۇز ياشقا ياكى ئون ياشقا كىرىدىڭىزمۇ؟

ئاننېينىڭ نەچچە ياشقا كىرگەنلىكىنى بىلمىشى كېرەك. لېكىن، ئۇ دەررۇ ئېنىق جاۋاب بەرمىدى.

ــ ئون ياشقا كىرىپ قالدىڭىزمۇ يا؟ ــ گورانگېر ئۆز ئۆزىگە سۆزلىدى، ــ چوپچوك قىز بوپقاپسىز! ئېيتىڭا، دىن بوۋا، راستمۇ؟

دىن بوۋاي بېشىنى چايقاپ قويۇپ، قويۇن سائىتىگە قارىدى.

ــ مېنىڭچە سەككىز ياشقۇ دەيمەن!

بۇ سوئال ـ جاۋابلار دەپتەرگە بىر ـ بىرلەپ خاتىرلەندى.

گورانگېر خاتالاشقانىدى. چۈنكى، ئۇ ئاننېينىڭ يېشىنى ئۇنىڭ جۇغنىغا، بويىغا قاراپ قىياس قىلدى. ئەمەلىيەتتە بولسا ئاننىي يەنە ئىككى ئايدىن كېيىن، يەنى 4 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى ئون ياشقا كىرەتتى.

ــ ياخشى بولدى، ماتېرىيالىڭىز تولۇق بولدى. ئىنىڭىز-دىن بىر قانچە مەسىلىنى سوراپ بولۇپلا، ھەممە ئىشنى تۈگىتىمىز.

گورانگېر دىن بوۋايغا قاراپ ئاجايىپ ھاياجان بىلەن سۆزلىدى:

ــ ئۇلارنىڭ كىچىككىنە تۇرۇپ دېشىۋرگا كەلگىنىگە ئادەمنىڭ ئىچى ئېچىشىدۇ. تاشلىۋىتىلگەن بوۋايلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بۇ يەرگە قوبۇل قىلىنغان بالىلار ئىچىدە ئۇلار ئەڭ كىچىك ھېسابلىنىدۇ. ۋاي، بىچارىلەر!

گورانگېر ئاننىي بىلەن جىم خاتىرلەنگەن بەتكە ئاخىرقى رەت بىر قارىۋەتتى. مانا ئىسمى، تەۋەلىكى، تۈغۇلغان يىل، ئاي، كۈن. «يېزىشقا تېگىشلىك ئىشلار يېزىلدى، ئىشىنىڭ، ئىشەنمەڭ، بۇ كىچىككىنە ئىككى بالىنى يىراق ـ يىراقلاردىن بۇ يەرگە ئەكېلىپ ئورۇنلاشتۇرغان تەقدىر بولماي كىم بولاتتى؟» دەپ ئويلىدى ئۇ.

بۇ تەقدىر قىسمەت ئاننېينىڭ پېشانىسىگە ئۇ تېخى يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچماستىنلا پۈتلىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى ئىرېلاندىيىلىك بولۇپ، بىر يىلى ئىرېلاندىيىدە ئاچارچىلىق بولدى، شۇنىڭدىن كېيىن 20 نەچچە يىلغىچە زىرائەتلەردىن ھوسۇل ئېلىنماي، ھەممىياق قاقاسلىققا ئايلاندى. نامرات ياللانما دېھقانلار ئامالىنىڭ يوقىدىن ئۆيىدىكى پۇلغا يارىغۇدەك نەرسىلەرنى بىر - بىرلەپ سېتىپ تۇگەتتى. ئېتىزلار، يەرلەر، ئۆي ماكانلارمۇ سېتىلىپ پۈت تىققۇدەك جاي قالمىدى. ئۇلار نامراتلىشىپ ئاچ - يالىڭاچ قالدى. ئۇلارغا ياكى بۇيەردە قېلىپ ئۆلۈمنى كۈتۈش، ياكى يۇرت ماكانىنى تاشلاپ، باشنى ئېلىپ چىقىپ مۇساپىر بولۇپ كۈن ئېلىشتىن ئىبارەت ئىككىلا يول قالغانىدى.

1860 - يىلى، ئاپەتتىن قاچقانلار ئامېرىكا قىتئەسى يېڭى چوڭ قۇرۇقلۇقىغا ئۆركەشلىگەن دولقۇن كەبى ئېقىشقا باشلىدى. يىلنىڭ بېشىدا، سۇللىۋان جەمەتىدىن توماس بىلەن ئەلىس ئەر - ئايال يۇرتى ئىرېلاندىيىنى تاشلاپ يېڭى چوڭ قۇرۇقلۇققا بېرىپ كۆچمەن بولدى.

توماس دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىناتتى. شۇڭا، ئۇ خوتۇنىنى ئېلىپ ماسسا چۈسېتىس شتاتىدىكى كىچىككىنە كەنت شلۇگاندا ماكانلاشتى. ئۇ بۇ يەردە خىزمەت تېپىش پۇرسىتى كۆپلۈكى، جان بېقىش ئاسانلىقىنى ئاڭلىغانىدى. دېگەندەك ئۇ يېقىن ئەتراپتىكى بىر دېھقانچىلىق مەيدانىدىن ئىش تاپتى. باشتا سۇللىۋان ئەر - ئايال بەك غېرىبسىندى، مۇساپىرلىق تارتتى. ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ يەرگە ئىرېلاندىيىلىكلەر تۇركۈملەپ، ئارقا - ئارقىدىن كېلىپ ماكانلاشتى. ئۇلار ئۆز يۇرتى ئىرېلاندىيە بولمىسىمۇ، بۇ جايدا كۈنلىرىنىڭ يۇرتىدىكىدىن ئوبدانراق ئۆتۈۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىشتى.

1886 - يىلى 4 - ئاينىڭ 14 - كۈنى، ئۇلارنىڭ تۇنجى پەرزەنتى تۇغۇلدى. باستىر بالىنى يۇيۇندۇرغان چاغدا، بالىغا

نېمە دەپ ئىسسىم قويىسىلەر؟ دەپ سورىدى. ئېلىز بىلىنەر ـ بىلىنمەس تەبەسسۇم بىلەن پىچىرلاپ: «جېيىن» دېدى. بۇ رەسـمىي قويۇلغان ئىسسىم ئىدى. ئەمما، كۆپچىلىك ئۇنى «ئاننېي» دەپ چاقىرىشتى.

سۇللىۋان ئائىلىسىدىكىلەر يەنىلا ناھايىتى كەمبەغەل، ئارـتۇقچە ئېشىنغان پۇلى يوق بولسىمۇ، ئەمدى ئاچ قالمىدى، بەختىيارلىق، خۇشاللىققا چۆمۈلدى.

بىر كۈن ئىچىدىكى ئەڭ گۈزەل پەيت گۈگۈم مەھەل، ئاننېي چۆچۈك تىلى بىلەن گەپ قىلىشنى ئۆگىنىۋاتاتتى. توماس ئۇنىڭغا ھەر كۈنى ھېكايە ئېيتىپ بېرەتتى. كەچلىك تاماقتىن كېيىن ئورۇندۇقنى تارتىپ ئولتۇرۇپ قىزنى تىزىغا ئولتۇرغۇزۇپ:

ـــ بۈگۈن قايسى ھېكايىنى ئاڭلايسىز؟ ـــ دەيتتى.

ئاننېي دادىسى سۆزلەپ بەرگەن ھېكايىلەرنىڭ ھەممىسىنى ناھايىتى ياقتۇرۇپ ئاڭلايتتى. بولۇپمۇ «كىچىك قىزىل بۆك» كە بەك ئامراق ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا ئىرېلاندىيە ئىلاھلىرى ھەققىدىكى ھېكايىلەر، رىـۋايەتلـەر، شېئىرلار... نىمۇ ياقـتۇراتتى.

توماس ئاننېينى يانقۇزۇشتىن ئىلگىرى دائىم ئۇنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ ئويناتتى، ئىلاھگۈچتەك ئۇچۇرۇپ ئويناتتى. ئۆي ئىچىدە تېز ـ تېز يۈگۈرۈپ قىزنى كۈلدۈرەتتى. بۇنداق چاغلاردا ئۇ دائىم ئۇنلۇك قىلىپ ئاننېيغا:

ـــ ئاننېي قىزىم، ئائىلىمىز نېمىدىگەن بەختلىك ـ ھە! بىزنى ئىرېلاندىيە بەخت ـ تەلەي ئىلاھى قوغدايدۇ، بىزنى ھېچكىم بوزەك قىلالمايدۇ! ـــ دەيتتى.

ئۇلار باشتا بالىلارنى يۇز - ئابرويىنى دەپ ھەمدە ئامالىنىڭ يوقىدىن بېقىۋالغانىدى، كېيىن ساخاۋەتلىك ياخشى كىشى رولىنى ئېلىۋېرىشتىن زېرىكتى.

كومېتا (قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز)

ھالبۇكى، ياخشى كۈنلەر تولىمۇ قىسقا بولىدۇ. سۇللىۋان ئائىلىسىنىڭ بەخت ئىلاھى ئۇلاردىن يىراقلىشىشقا باشلىدى، ئۇلارغا ئوڭ كۆزى بىلەن قارىماس بولۇۋالدى.

شۇم تەقدىر ئاۋۋال ئاننېيغا چاڭگال سالدى. ئاننىي تېخى ئۇچ ياشقا كىرمىگەنىدى، كۆزلىرى قىچىشىپ، قاپقىنىڭ ئىچىگە قۇم دانچىلىرىدەك نەرسىلەر پەيدا بولدى. بۇ نەرسىلەر بارا - بارا قاتتىقلاشتى، چوڭايدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ كۆزلىرى قىچىشىدىغان، ئاغرىيدىغان بولدى.

ئاننېي كۆزىنى سۈرتىۋەردى، ئۇۋۇلاۋەردى، نەتىجىدە ئىش يامىنىغا مېڭىپ، بۇ دانچىلار ئۇۋۇلىغانسېرى يوقالماقتا يوق، تېخى كۆز ئالمىسىنى سانجىپ ئاغرىيتى. ئۇنىڭ كۆز ئاغرىقى كۈندىن - كۈنگە ئېغىرلاشتى.

سۇللىۋان ئائىلىسىنىڭ ئۇنى خۇسۇسىي دوختۇرلارغا كۆرسىتىپ داۋالاتقۇدەك پۇلى يوق ئىدى. شۇڭا، ئۇلار پاراۋانلىق ئورگانلىرىنىڭ سەييارە داۋالايدىغان دوختۇرلىرىنىڭ كېلىپ ئانىنېينى ئېلىپ كېتىپ داۋالىشىنى كۈتۈشكە مەجبۇر بولدى.

ئۇلار نۇرغۇن چارىلەر ۋە مەخپىي رېتسېپلار بىلەن ئۇنى داۋالىدى. ئاننېي قوشنىسىدىن قوغۇنگۇلنى سۇغا چىلاپ، شۇ سۇدا كۆزىنى يۇيۇپ بەرسە داۋا بولغۇدەك دېگەن گەپنى ئاڭلاپ، دېرىزىسى ئالدىدىكى قىپقىزىل ئېچىلغان قوغۇنگۇلنىڭ يوپۇرماق-

لىرىنى ئۇزۇپ كىرىپ قاينىتتى. ئاندىن ئۇنىڭ ئاچچىق سۈيىدە ئاننىيىنىڭ كۆزىنى يۇدى. لېكىن، ئاننىي ئاغرىقتا چىدىماي چىرقىراپ كەتتى. بۇ دورىنىڭ ھېچ ئۇنۇمى بولمىدى.

ئۇلار ئاخىر ئامالسىز قېلىپ، قىزىنى خۇسۇسىي دوختۇرغا كۆرسەتتى. دوختۇر ئاننىيىنىڭ قاپىقىنى قايرىپ تۇرۇپ، كىچىك پىچاقتا قاپاقتىكى قۇم دانچىلىرىدەك نەرسىنى قىردى. ئاننىي ئاغرىقتا چىدىماي ۋارقىراپ - جارقىراپ، تاتىلاپ كەتكەندى، دوختۇر قوپاللىق بىلەن:

— ئۇنى چىڭ تۇتۇپ تۇرۇڭلار، مىدىرلاتماڭلار، — دەپ ۋارقىرىدى.

دورا پۇلىنى تۆلىيەلمەيدىغان بۇ كەمبەغەللەر دەپ ئويلىغان دوختۇرنىڭ ئەرۋاھى قىرىق گەزئۇچقاندى. ئۇ گۆركىرەپ:

— ئولتۇرۇڭ، ئولتۇرۇڭلار، — دېدى.

قورقۇپ تۇرغان سۇللىۋان ئەر - ئايال ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئورۇندۇقتا يۆلىنىپ تۇردى.

توماس ئىزززەت - ئىكرام بىلەن ئالدىغا بېرىپ دوختۇرغا يېلىنىپ:

— دوختۇر، شاپائىتىڭىزنى ئايىماي، قىزىمنىڭ كۆزىنى داۋالاپ ساقايتىپ قويۇڭ، — دېدى.

— كۆزگە سۈرىدىغان دورا بېرەي، بىر كۈندە ئىككى قېتىم سۈرتۈپ بېرىڭلار، ئۇنۇمى ناھايىتى ياخشى بولىدۇ، — دوختۇرنىڭ سۆزىدە ئاز تولا ھەيۋە بار ئىدى.

سۇللىۋان ئەر - خوتۇن دوختۇرغا قاتتىق ئىشىنەتتى. شۇڭا، خاتىرجەم بولۇپ يېنىپ كەلدى.

دوختۇر كوچىدا كېتىۋاتقان ئەر - خوتۇنلارغا ئارقىسىدىن قاراپ بېشىنى چايقىدى. چۈنكى، بۇ قىزنىڭ كۆزىنىڭ ساقىيىشىدىن ئۈمىد يوقلۇقى ئۇنىڭغا ئايان ئىدى.

«دانچىلىق بىرىكتۇرگۈچى پەردە ياللۇغى (قۇم كۆز)».

بۇ كىسەللىنىڭ نامىنى سۇللىۋانغا ئېيتىپ بېرىشكە ئۇنىڭ تىلى بارمىدى. چۈنكى، «قۇم كۆز» پۇلدار كىشىلەر گىرىپتار بولسا بولىدىغان كىسەللىك بولۇپ، بۇ كىسەلگە ساپ ھاۋا، قۇياش نۇرى، پاكىز مۇھىت، گۆش، بېلىق تۇرىدىكى يېمەكلىكلەر، كۆكتات ۋە مېۋە ـ چېۋە قاتارلىق ئوز ۋۇقلۇقلارنى تەڭشەپ ئىستې-مال قىلسا شىپا بولاتتى. شۇڭا، نۇرغۇن پۇل بولسا ئاندىن بۇ كىسەللىكنى داۋالاپ ساقايتقىلى بولاتتى.

دوختۇر قولۇمدىن كەلمەيدىغان ئىشلارغا باش قاتۇرمايچۇ، دەپ ئويلاپ ئىختىيارسىز بېشىنى چايقىدى. ئەگەر ئاننىڭ ئاتا ـ ئانىسى پۇلدار بولغان بولسا، ئۇ ھەرگىزمۇ بۇنداق ياماڭ كىسەلنى يۇقتۇرۇۋالمايتتى. «قۇم كۆز» دېگەن بۇ كىسەل نامـ-راتلارنىڭ كۇلىلىرىگەئامراق، مەينەت رايونلاردا تارقىلىدۇ.

دۇنيانىڭ ئىشلىرى تولىمۇ غەلىتە، بالا كەلسە قوشلاپ كې-لىدۇ، ئاننىڭ كۆز كىسەللىكىگە گىرىپتار بولغاندىن كېيىن ئەلىسمۇ ئاغرىپ قالدى.

بىر كۈنى ئەتىگەن، ئەلىس گېلىنى تۇتۇپ بېقىپ قاتتىق ئاغرىۋاتقانلىقىنى سەزدى. بىر قانچە كۈندىن كېيىن، ئاغرىق پەسەيمەكتە يوق، بوش قىزىشقا باشلىدى. ئۇ كۈندىن ـ كۈنگە ئورۇقلاپ، پۇتۇن بەدىنىدە بىر خىل چارچاش، ماغدۇرسىزلىق سېزىلدى، يەنە قاتتىق يۆتەل پەيدا بولدى. ئەلىس دوختۇرغا كۆرۈنمەيمۇ ئۆزىنىڭ نېمە كىسەل ئىكەنلىكىنى بىلدى. «ئۆپكە تۇبېركۇلىيوزى» مەخسۇس كەمبەغەللەرگە چاپلىشىۋالىدىغان داۋا-سى يوق بىر كىسەل ئىدى.

ئامەت قاچسا بالا ـ قازا ئىشكىتىنمۇ، تۆشۈلۈكتىنمۇ كىرەر دېگەندەك، بىر قانچە كۈندىن كېيىن ئەلىس ئېرىگە:

ـــ تومۇس، بىز يەنە بالىلىق بولىدىغان بولدۇق، ـــ دېدى.

ئەلىس بۇ خەۋەرنى ئېيتقاندا، ئۇلار تاماق يەپ ئولتۇراتتى. تومۇس ئۇنچىقماستىن قولىدىكى ۋىلكا، پىچاقنى قويدى، ئېغىزى-

ەنكى تاماقنى يۇتۇۋېتىپ سورىدى:

ــ قاچان تۇغسەن؟

ــ قىشقا بارارمىكەن، مېنىڭچە مىلاد بايرىمىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە تۇغۇپ قالارمەنمىكەن.

توماس خاپا بولۇپ غودۇڭشىدى.

ــ بېلىمسىزنى ئۇزۇۋۇتىدىغان ئېغىر سوۋغا بولىدىكەن ـ ده، ئۇ! ــ دېدى ـ ده، سالفىتكىنى زەردە بىلەن تاشلاپ قويۇپ، ئورنىدىن تۇرۇپلا چىقىپ كەتتى. ئەلىس ئېغىر خورسىندى. ئۇنىڭدا نېمە گۇناھ؟ ھەممە ئىش تەتۇرىگە مېڭىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز كېسىلى، ئاننېينىڭ كۆز ئاغرىقى ئاز كەلگەن ـ دەك، پۇل خەجلەيدىغاندىن يەنە بىرى بۇ ئائىلىگە قوشۇلماقچى ئەمدى، بىر كويىنى ئىككى كوي ئورنىداخەجلىگىلى بولاتتىمۇ؟

1869 ـ يىلى 1 ـ ئايدا جىم تۇغۇلدى. ئۇ تۇغۇلۇشىدىنلا ئاجىز، كېسەلچان بالا بولدى. تېخى ئاپىسىنىڭ كېسىلىگە ۋا ـ رىسلىق قىلدى، يەنى ساغرىسىغا يوغان تۇبېركۇلىيوز ئۆسمىسى چىقتى.

كېيىنكى كۇنلەردە ئەلىسنىڭ چىرايىدىن سېرىقلىق كەتمە ـ دى، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتتى، كېيىن كىشىلەر ئاننېيغا، ئاپىڭىز ياش ۋاقتىدا ناھايىتى ئوچۇق، خۇشخۇي، كۇلگۇنچەك ئىدى، دېيىشتى. ۋاھالەنكى، ئاننېينىڭ خاتىرىسىدە ئاپىسى سەبدە چىراي، سۇلغۇن، قوناق شېخىدەك ئاۋاق، ھەيكەلدەك جىمغۇر ئىدى.

ئاننېي بىلەن دادىسى كۇنلەرنى يەنىلا كۆڭۇللۇك ئۆتكۇزدى. دادىسى قىزىغا داۋاملىق ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ بەردى، ئادەمنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلىدىغان ھېكايىلەرنى ئېيتىپ بەر ـ دى، بىرلا يېرى قېيتىم سانى بارا ـ بارا ئازايدى. بەزى خاتىرىلەر ئۇنىڭ قەلبىدىن مەڭگۇلۇك ئورۇن ئالدى. بىر كۇنى دادىسى ئۇنىڭ يېنىغا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ سورىدى:

ـــ بۇگۈنمۇ ئاغرىۋاتامدۇ؟

ئاننىڭ دادىسىنىڭ كۆزىنىڭ ئاغرىقىنى سوراۋاتقانلىقىنى بىلىپ بېشىنى لىڭشىتتى.

ـــ ئومىقىم، كەل، بۇگۈن ھاۋا ياخشى تۇرىدۇ. سېنى ئايلاندۇرۇپ كېلەي، ـــ توماس ئۇنى قولىدىن يېتىلەپ ماڭدى.

ئاتا بىلەن قىز بەش چاقىرىم يول يۈرۈپ قوشنا بازارغا كەلدى. توماس بۇ جايغا بىر كۆز دوختۇرى كەلدى، دەپ ئاڭلاپ قىزىنى ئالايىتەن ئەكەلگەنىدى. ئەمما، دوختۇر ئاننىڭ كۆزىنى تەكشۈرۈپ بولۇپ بېشىنى چايقىدى.

داۋالاش ئورنىدىن ئايرىلىپ ئۆيگە قايتىپ كېلىۋتىپ، توماس ئاننىڭ قېشىدا زوڭزىيىپ، ئۇنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ:

ـــ ئاپىقىم، ئەنسىرىمە، بۇ دوختۇر سېنىڭ كېسىلىڭنى تاپالمىدى. لېكىن، مەن ھامان بىر كۈنى ئۇستا دوختۇر تېپىپ كۆزۈڭنى داۋالىتىپ ساقايتىمەن، ـــ دېدى ۋە مەيدىسىگە ئۇرۇپ كاپالەت بەردى.

ئۇ ئاننىڭ مۇرىسىگە ئېلىپ:

ـــ سەن چوڭراق بولغاندا، سېنى يۇرتۇم ئىرىلاندىيىگە ئېلىپ بارىمەن. ئىرىلاندىيىدىكى شائنون دەرياسىنىڭ سۈيى بەلەن يۇيىمەن. شۇندا كۆزۈڭ ئاغرىمايدىغان بولىدۇ، ـــ دېدى. ئاندىن ئۇ چوڭقۇر سېغىنىش ھېسسىياتى بىلەن قوشۇپ قويدى، ـــ ئۇ دۇنيادىكى ئەڭ شېرىن سۆز.

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئاننىڭ كۆزلىرى پارقىراپ كەتتى. ئاۋاق، ۋىجىك ئاننىڭ ئامېرىكىنىڭ ماساچۇسېتىس شتاتىدىن ئىرىلاندىيىدىكى شائنون دەرياسىغا بارغۇچە بولغان يول ۋە ئارىلىقنىڭ قانچىلىك يىراقلىقىنى نەدىن بىلسۇن؟

توماس قىزىنى ئېلىپ بازار مەركىزىدىكى ئاۋات رايونغا باردى. بىر ماگىزىننىڭ ۋىترىناسىغا ناھايىتى چىرايلىق بىر ئاق شىلەپە قويۇلغانىدى.

ـــ ۋاھ، ـــ ئاننىڭ ۋىترىنا ئەينەكىگە بۇرۇنىنى يېقىپ زوق بىلەن توۋلاپ كەتتى.

ئاق شىلەپىنىڭ ھاۋارەڭ تاۋار لىنتىسى كەينىگە چۈشۈپ تۇراتتى. توماس قىزغا بىر قارىۋېتىپ، ئۇنىڭ مۇرىسىگە شاپىلاقلاپ قويۇپ ماگىزىنغا كىرىپ كەتتى.

ئاننىڭ پىرىكازچىكنىڭ ۋىترىنادىن ھېلىقى شىلەپىنى ئالغانلىقىنى كۆردى. ھايال ئۆتمەي توماس ماگىزىندىن چىقىپ، شىلەپىنى ئاننىڭغا كىيگۈزۈپ قويدى. بۇ ئۇنىڭ ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم شىلەپە كىيىشى ئىدى. يەنە كېلىپ بۇ چۆچەكلەردىكى كىچىك پەرىلەر كىيىدىغاندەك ئاجايىپ چىرايلىق شىلەپە ئىدى! دۇنيا بويىچە ئەڭ چىرايلىق شىلەپىنى كىيگەن ئاننىڭ يول بويى خۇشاللىقىدىن ئېغىزىنى يۇمالماي قالدى.

ئائىلىدىكىلەرنى كۆرگەل ئالۋاستىسى ئىسكەنجىگە ئېلىۋالدى.

توماس ئارقا - ئارقىدىن كېلىۋاتقان بۇ قاتمۇ قات قېيىنچىلىق ئالدىدا گاڭگىراپ نېمە قىلارىنى بىلمەي قالدى. قەلبىدىكى دەرد - ئەلەم، غەم قايغۇدىن قانداق قۇتۇلۇشنى ئۇ بىلەلمەيۋاتاتتى. ئېغىر يۈك، غەم قايغۇ توماسنى قاتتىق ئازابلايتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاستا - ئاستا توغرا يولدىن تېيىپ، ھاراق ئىچىشنى ئۆگىنىۋالدى. ھالبۇكى، ئۇ ھاراق بىلەن غەم قايغۇدىن خالاس بولىمەن دېگەنسېرى، ئۇنى تېخىمۇ بەك غەم باستى.

توماس دائىم ئىچىپ غەرق مەست بولۇپ ئۆيگە كېلەتتى. ئەلىس يەنە بىر بالا تۇغقاندىن كېيىن، كېسىلى ئېغىرلاپ، ياداپ قورايدەك بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بوۋاق بەك قەغىش بولغاچقا، ئانا قىزغا تۇزۇكرەك كۆڭۈل بۆلەلمىدى.

كىچىككىنە ئاننىڭ كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئوي - چوڭقۇرلىرىنى بىلمەيتتى، كىشىلەر كۆڭلىنى چۈشەنمەيتتى. ئۇ پەقەت باشقىلارنىڭ كۆيۈنۈشىگە، سۆيۈشىگە، مېھرىگە موھتاج ئىدى.

ژاهالەنكى، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۇنىڭغا مېھرىنى بېرىدىغان، پەپـ
لەپ ئەركىلىتىدىغانغا ھەپسىلىسى يوق ئىدى. شۇڭا، ئۇنىڭ
قەلبىدە ئەنسىزلىك ۋە بىئارامىلىق بىرلىشىپ نامەلۇم بىر يالقۇن
پەيدا قىلىپ، ئۇنى غەزەپلىك، دائىم ئاچچىقلىنىدىغان، چېچىلـ
غاق قىلىپ قويدى. ئانىنىي ئۆزىنى زادىلا تۇتۇۋالالمايدىغان بولۇپ
قالدى. نەتىجىدە ئۇ سەبىي، خۇشخۇي قىزدىن ئۆزگىرىپ، ئەسە
بىي، ھەدىسە ئاچچىقلاپ، چېچىلىپ يۇرىدىغان قىزغا ئايلاندى.
سەبىي ئانىنىڭ ئاچچىقىنى چىقىرىش ئۈسۈلى چوڭلارنىڭـ
كىگە پەقەتمۇ ئوخشىمايتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۈسۈلى بىلەن پۈتۈن
ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالغان غەزىپىنى چىقىرىش ئۈچۈن بار ئاۋازى
بىلەن چىرقىرايتتى، ۋارقىرايتتى، بىر نېمىلەرنى تاشلايتتى،
ئاتاتتى، چاقاتتى، بۇنىڭ ھەممىسى نامەلۇم قورقۇنچىلىققا تاقا
بىل تۇرۇش يولىدىكى ئۇرۇنۇشتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى.
ئۇنىڭ مىجەزى ھەممىلا ئادەمنىڭ سەۋر قاچىسىنى چاقتى،
ھەتتا قوشنىلارمۇ ئۇنى «ئادەم بىزارى» دەيدىغان بولدى.
بىر قېتىم، ئۇ دوخوپكىغا قولىنى تىقىپ پىشۋاتقان بولكـ
نى ئالىمەن دەپ قولىنى كۆيدۈرۈۋالدى. گۈناھنىڭ ئۆزىدە ئـ
كەنلىكىنى ئېنىق بىلىپ تۇرسىمۇ، ئۇ يەنە ئەسەبىيلىشىپ لاخـ
شىگىر بىلەن بولكىنى قىسىپ ئېلىپ يەرگە ئېتىۋەتتى.
ئەلىس ئانىنىڭ ئائىلىدىكىلەرنىڭ قىممەتلىك ئاشلىقىنى
نابۇت قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ چىداپ تۇرالماستىن، ھالسىز
ئىڭىرىدى:
ـــ ئانىنىي، ئانىنىي . . . .
يەنە بىر قېتىم، ئەلىس ئانىنىنى بۆشۈكتە ياتقان سىڭلىسى
ماربغا قارىتىپ قويدى. ئانىنىي ئاپامنىڭ ماڭا بېرىدىغان ئانىلىق
مېھرىنى، ئامراقلىقىنى تارتىۋالدى، دەپ سىڭلىسىنى ماربىنى
پەقەتلا ياخشى كۆرمەيتتى. ھازىرمۇ ئۇنى تەۋرىتىپ ئولتۇرۇپ
بىردىنلا شۇنى ئويلاپ تەلۋىلىكى تۇتتى ـ دە، بار كۈچى بىلەن

تەۋرىتىپ سىڭلىسىنى بوۋشۇكتىن يېقىتىۋەتتى.

ئۇ كۈنى ئاخشىمى دادىسى ئۇنى تازا سالدى. ئۇ چىشىنى چىڭ چىشلەپ تۇردى، كۆزىدىن تامچە ياش ئاققۇزمىدى. شۇنىڭ-دىن باشلاپ ئۆچمەنلىك ئۇنىڭ قەلبىدە ئۆچمەس يالقۇنغا ئايلان-دى.

ئاننىڭ مېجەزى ئوڭشىلىش ئۈياقتا تۇرسۇن، تېخىمۇ ئەسكىلىشىپ، ئوڭۇشسىزلىق بولمايدىغان دەرىجىگە يەتتى. ئۇ ئەتە-گەنلىرى دادىسىنىڭ ساقال ئېلىشىنى كۆرۈشكە ئامراق ئىدى. بىر كۈنى ئەتىگەن، ئۇ ساقال ئېلىش مەلھىمى قاچىلانغان بوتۇلكا ئېغىزىنىڭ كۆپۈكلىشىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ بىردەم قاراپ تۇردى. كۆپۈكچىلەر ساقالنى پۈتۈنلەي كۆمۈۋەتتى. ئۇ ئاستا قولىنى ئۇزىتىپ، كۆپۈك ئارىسىغا تىقتى.

ئەپسۇس، تۇماسنىڭ كەيپىمۇ ياخشى ئەمەس ئىدى. شۇڭا، ئۇ:

ـــ قولۇڭنى تارت، ـــ دېدى ۋە ئاننىڭ كىچىككىنە قو-لىغا ئۇرىۋەتتى.

بۇنىڭ بىلەن ئاننىڭ ئۆچ ـ ئاداۋىتى ۋە نەپرىتى گويا ۋۇلقان كەبى ئېتىلىپ چىقىپ ئىشنىڭ چوڭى تېرىلدى. يەنى، ئاننىڭ يېنىدىكى شېشە، قاچىلارنى ئېلىپ كەينى ـ كەينىدىن ئەينەككە غەزەپ بىلەن ئاتتى. ئەينەك چىقىلىپ چۇل ـ چۇل بولۇپ يەرگە چۈشۈپ، تامدا قۇرۇق رامكا ساڭگىلاپ قالدى.

ئاننىڭ ئاۋازىنىڭ بارىچە چىرقىرىدى. دادىسى ئۇنى يا ئۇر-مىدى، يا ئېغىزىنى بۇزۇپ تىللىمىدى، پەقەت ياغاچتەك تۇرۇپ قېلىپ ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىگەن تەرزدە:

ـــ ساڭا جىن چاپلاشتىمۇ، ياكى ئەقلىڭدىن ئازدىڭمۇ؟ قىل-غان ئىشلىرىڭنى قارا سېنىڭ، سەن كومپىتا ئائىلىمىزگە ئاپەت ئېلىپ كەلدىڭ. . . بۇنىڭغا يەتتە يىل بولدى، ـــ دېدى. دانىمۇ-دانە ئېيتىلغان بۇ سۆزلەر ئاننىڭ يۈرىكىگە گويا نەشتەردەك

سانجىلدى.

بىچارە ئاننىڭ قۇربانلىق بولۇپ كەتتى. ئەمەلىيەتتە توماس-نىڭ كەيپىنى ئۇچۇرغىنى ئەينەكنىڭ سۇندۇرۇلغىنى بولماستىن ئائىلىسىدىكى نامراتلىق ۋە كېسەللىك ئىدى. خېلى ئۇزۇن يىل-لارغىچە دادىسىنىڭ قارغىشى ئۇنى ئۇيقۇسى قاچقان ئۇزۇن تۈن-لەردە ناھايىتى بىئارام قىلدى.

ئامەت كەلسە قوش كەلمەس، ئاپەت كەلسە تاق كەلمەس دېگەندەك، نامراتلىق بىلەن كېسەللىك بەئەينى ئاچقىلى بولمايدە-غان بىر كىشىنگە ئايلاندى. بالا قازا قايتىلىنىپ، يىلمۇ يىل ئۇلارنى يوقلاپ تۇردى. جىسم ئۇچ ياشقا كىرگەندە ئۆسمىسى يوغىناپ كەتتى، ئاننىڭ كۆز ئاغرىقى يەنمۇ يامانلاشتى. ئەلىسىنىڭ كېسىلىگە داۋا تېپىلمىدى. توماس ھاراقكەشلىك پاتـ-قىقىغا چۆكۈپ پېتىپ ئۆزىنى چىقىرالماي قالدى. ئەھۋال مۇشۇ دەرىجىگە يېتىپ بۇنىڭدىنمۇ يامان ئاقىۋەتنىڭ بولۇشىغا ئادەمنىڭ كۆزى يەتمەيتتى. مۇشۇ ئازابلىق، قىيىن كۈنلەردە جېنى تۇمشۇـ قىغا كېلىپ قالغان ئەلىس بۇ ئائىلىنى ئاران - ئاران ئائىلە قىلدى. تۇيۇقسىز كېسىلنىڭ مىكروبى ئۇنى گويا قۇرتتەك جىسم - جىسم ئىچىدىن غاجىلاپ تۇگەشتۈردى. تۇنۇگۈنلا ھايات يۈرگەن ئەلىس ئەتىسى ئۇ ئالەمگە كەتتى. ئۆينىڭ تۇڭۇرۇكى يىقىلىپ، ھەممە مالىماتاڭ بولۇپ كەتتى.

ئامالسىز سۇللىۋاننىڭ تۇغقانلىرى ئوتتۇرىغا چىقىپ بىر ھاراقكەش ئەر بىلەن ئۇچ كىچىك بالىنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا مەجـ-بۇر بولۇشتى.

تۇغقانلارنىڭ ۋەكىلى ھەممە تۇغقانلارنىڭ تۇغقانلار يىغىنى ئېچىلىدۇ، يىقىن ئەتراپتىكىلەر قالماي كېلىپ قاتنىشىڭلار، دەپ ئۇقتۇرۇش قىلدى. ئاللان ھامما تەشەببۇسكارلىق بىلەن جىسم ۋە كىچىك قىز مارىنى بېقىۋالىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

تۇزەتكىلى بولمايدىغان ئەسكى خۇي - مىجەزى ۋە ساقايماس

كۆز كېسىلى بولغاچقا ئاننېينى باقىدىغان ئادەم چىقمىدى.

بىر پەس مۇزاكىرە بولغاندىن كېيىن، كۆپچىلىك ئاننېينى نەۋرە ئاكىسى جون بىلەن ئايالى سۇددارخ بېقىۋالسۇن دېيىشتى. نېمىلا بولمىسۇن جوننىڭ پۇلى بار، چوڭ بولمىسىمۇ بىر تاماكا زاۋۇتى بار، ئۆزى مەيلىغ سالغاچقا ئۆزىلا باشقۇرىدۇ. شۇڭا، ئۇ كىچىكرەك بولسىمۇ بىر خوجايىن ـ دە.

ـــ ھەممىدىن سىلەر باي بولغاندىن كېيىن، ئۇنى سىلەر باقساڭلار بولىدۇ، ـــ دېيىشتى كۆپچىلىك ۋە ئاننېينى بېقىۋىلىشنى ئۇلاردىن تەڭلا تەلەپ قىلىشتى.

ـــ تازىمۇ يولسىزلىق بولدى بۇ، سىلەر بىزنى كۆرەلمەي ـ ۋاتىسىلەر، ـــ دەپ قاقشىدى سۇددارخ، لېكىن ئادەمگەرچىلىك مەسئۇلىيىتىدىن ئۆزىنى قاچۇرالمىدى. شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ئۇلار نائىلاج ئاننېينى ئېلىپ ئۆيىگە قايتتى.

سۇددارخ بۇ چاقىرىلمىغان مېھمانغا سەمىمىي مۇئامىلە قىلىدى. ئىمكانقەدەر ئۇنىڭ رايىغا باقتى. ئەپسۇسكى ئاننېي بارلىق ئائىلە قائىدىلىرىگە ئۆچ بولدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە ئۇنىڭ دەخلى تەرۇز قىلغىلى بولمايدىغان «ئەركىنلىك» تىن باشقا ھېچ نەرسىسى قالمىغان بولۇپ، ئۆزىنى ئوبدان قوغدىمىسا بولمايتتى.

ئاننېي گۆدەك بولغاچقا، توغرا بولغان ھەق ـ ناھەق قارىشى يوق ئىدى. پەقەت ئۆز تەبىئىتى بويىچە ئاتالمىش «ئەركىنلىك» نى ۋاستە تاللىماستىن بىغەرەزلىك بىلەن قوغدايتتى. ئۇنىڭ قوپاللىقى، تەلۈلىكى سۇددارىخنى نەچچە قېتىملاپ شۇنداق قاتتىق قورقۇتۇۋەتتىكى، ئۇ ئاننېينىڭ چىشىغا تېگىشكە پېتىنالمايدىغان بولۇپ قالدى. ئائىلە قائىدىسى، ئائىلە تەربىيىسى دېگەنلەر ئاننېيغا پەقەتمۇ كار قىلمايتتى، سۇددارخمۇ ئۇنى باشقۇرۇشتىن يالتىيىپ، ئىختىيارىغا قويۇۋەتتى. ئۇ ئۆزى قاياپ ئۆزى سوغىلىۋەرسۇن، ئۇنىڭ بىلەن كارىم بولمىسىلا بولمىدى، دېگەن يەرگە كەلدى.

ئاننىڭ بىر مەھەل ئۆزى بىلگەننى قىلىپ راسا پۇخادىن چىقتى. ئەتىياز كېلىشىگە ئۇ ئېتىز - دالىلاردا چېچىپ يۈردى. بىردە چارۋىچىلىق مەيدانىغا بارسا، بىردە يايلاقلاردا يايلىدى. ئالما دەرىخىنىڭ ئاچىماقلىرىدا ئولتۇرۇپ شېرىن خىياللارنى سۈردى. پاخال دۆۋىلىرىدە ئاسمانغا قاراپ يېتىپ كۈن ئۆتكۈزدى. ئۆزىنى بېقىۋالغان «ئۆي» دىن يىراق بولسىلا، ئۇنىڭ كۆڭلى ئارام تاپاتتى، يايراپ كېتەتتى، خۇشال بولاتتى.

بىر كۈنى ئاخشىمى، جون خوتۇنى سۈددارخقا:

— ئويلاپ باقە، بۈگۈن ئاننىيېنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندىمەن؟ قارىسام ئۇ ئاشلىق ئامبىرىنىڭ كەينىدىكى چۆپ-لۈكتە ياتىدۇ، مەن ئۇنى توپتوغرا بەش مىنۇت كۆزەتتىم. ئۇ قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈۋاپتۇ، مىدىر-مىدىر قىلمايدۇ، دەرەخ-تىن بىر قۇشقاچ ئۇچۇپ كېلىپ ئۇنىڭ تېنىگە قونغاندى، ئۇ يەنىلا مىدىرلىمىدى. قۇشقاچ ئۇنىڭغا بىر قارىۋېتىپ ئۇچۇپ كەتتى. بىردەمدىن كېيىن قۇشقاچ يەنە ئۇچۇپ كېلىپ ئۇنىڭ بارماقلىرىغا قوندى. ئۇلار مۇشۇ تەرىقىدە گويا قەدىردان دوست-لاردەك بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇرۇشتى. بۇنىڭغا ھېچ ئەقلىم يەتمەي توڭا دەپ ياقامنى تۇتتۇم.

— بۇنىڭ ئەجەبلىنىدىغان نېمىسى بار، — دېدى سۈددارخ توڭلۇق بىلەن، — قۇش بىلەن دوستكەن دەمسىز؟ ناھايىتى بىر قۇشكەنغۇ، لېكىن ئاننىي بىر ۋەھشي ھايۋان، ئۇنى باققاندىن كۆرە بىرەر تايچاق ياكى موزاي باققان بولساق ئېغىز - بۇرنىمىز ياغ بولار ئىدى.

— ئۇ ئۆيدە جىمى ئەسكىلىكنى قىلغان بىلەن سىرتتا ئاجا-يىپ ياۋاش، سەۋرچان، رايىش ئىكەن، — دېدى جون ھاياجان بىلەن.

كۈز كەلدى، مەكتەپلەردە ئوقۇش باشلىنىشقا ئاز قالدى. ئاننىي ئوقۇش يېشىغا يەتكەنىدى. بىر كۈنى ئۇ يەڭگىسى سۈد-

دارخىنىڭ قېشىغا كېلىپ:

ــ مەن مەكتەپتە ئوقۇسام بولامدۇ؟ ــ دېدى. ئۇنىڭ ئاۋازى خۇشاللىق ۋە ھاياجاندىن تىترەپ چىقتى.

ــ خام خىيالنى ئاز قىلىڭ، ــ دېدى سۈددارخ دىمىغىنى قېقىپ، ــ كۆزىڭىز مۇشۇنداق تۇرسا، سىز ئۆمۈر بويى كىتاب ئوقۇيمەن، خەت يېزىشنى ئۆگىنىمەن دەپ خىيال قىلماڭ.

مىلاد بايرىمىغا ئاز قالغاندا، جون بىلەن سۈددارخ ھەركۈنى چوڭ ـ كىچىك بوغچا، سومكىلارنى ئالدى ھويلىدىكى زالغا ئەكىرىپ قويدى. بۇ نەرسىلەر مىلاد سوۋغىسى بولغاچقا، ئۇ يەرگە بالىلارنىڭ ھېچقايسىسىنى كىرگۈزمىدى، بىرلا ئاننىي خالىغانچە كىرىپ ـ چىقىپ يۈردى.

بىر كۈنى، ئاننىي ئاجايىپ چىرايلىق بىر قونچاقنى كۆرۈپ قالدى ـ دە، كىچىك ئورۇندۇقتا ئۇنىڭغا قاراپ جىممىدە ئولتۇردى. قونچاقنىڭ چوڭقۇر كەلگەن كۆزلىرى زۇمرەتتەك كۆك، چاچلىرى ئالتۇن رەڭ، يۈزى پارقىراق، يۇمران بولۇپ، چىلىتەكلىك يىپەك كۆڭلىكى ئۇنى ئاجايىپ چىرايلىق كۆرسىتەتتى.

زال غۇۋا يورۇپ تۇرغاچقا، ئاننىي ئۇنى ئوچۇق كۆرەلەيتتى. كۆزلىرى روشەن كۆرەلمىسىمۇ، ئۇ بۇ قونچاقنىڭ ئاجايىپ چىرايلىق، دۇنيادا تەڭدىشى يوق ئېسىل قونچاق ئىكەنلىكىنى بىلدى.

شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، ئۇ ھەدىسلا غىپپىدە زالغا كىرىۋىلىپ، قونچاققا قاراپ ئولتۇرىدىغان بولدى. ئۇ قونچاقنى بەزىدە قۇچىقىغا ئېلىپ بوش ئۇرۇپ پەپلەيتتى، ئەركىلىتەتتى، سۆيۈپ كېتەتتى. بايرام ئالدىدىكى بۇ يېقىنچىلىقلاردىن ئاننىيدا بۇ قونچاق ماڭىلا مەنسۇپ دەيدىغان خاتا قاراش پەيدا بولدى.

تۆت كۆز بىلەن كۈتكەن مىلاد بايرىمى ئاخىر يېتىپ كەلدى. ئائىلىدىكى ھەممىلا كىشى ئادەت بويىچە زالغا كىردى. جون مىلاد بوۋاي بولۇپ ياسىنىپ مىلاد سوۋغىسى تارقاتتى. ھەممىلا بالا

بىردىن سوۋغا ئالدى. ئاننىي بولسا ئۆزىگە بېرىلگەن سوۋغىنى ئالدىيۇ، قاراپمۇ باقماي يېنىغا قويۇپ قويدى. چۈنكى، ئۇنىڭ كۆزى ھېلىقى قونچاقتا بولۇپ، ئۇ قونچاقنىڭ ئۆزىگە بېرىلىشىنى كۈتكەنىدى. ۋاھالەنكى، جون قونچاقنى ئۆزىنىڭ قىزىغا بەردى.

شۇئان ئاننىي ئۆز كۆزلىرىگە ئىشىنەلمەي، گويا قاتۇرۇپ قويغاندەك قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. ئاندىن ئۇ ئۇشتۇمتۇت ئېتىلىپ بارغانچە بېرىپ قونچاقنى تارتىۋالدى - دە، ئۇنىڭ ئالتۇن رەڭ چاچلىرىنى يۇلۇپ - يۇلۇۋېتىپ يەرگە ئېتىۋەتتى. ئارقىدىن سارىڭ بولۇپ قالغاندەك ئەتراپىدىكى نەرسىلەرنى ئېلىپ ئاتتى، چاقتى، تەپتى. جون ناھايىتى تەسلىكتە ئۇنى تۇتۇۋالدى، ئائىلىدىكىلەرنىڭ بايراملىق خۇشال كەيپىياتىمۇ ئاللىقاياقلارغا كەتتى.

بۇنىڭغا قانداق چىداپ تۇرغىلى بولسۇن! يەنە جەمەت يىغىنى ئېچىلىپ ئاننىينىڭ نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇشى مۇزاكىرە قىلىندى. ئۇلار ياشتا بالىلارنى يۇز ئابرۇيىنى دەپ ھەمدە ئامالسىزلىقتىن بېقىۋالغانىدى، كېيىن ساخاۋەتلىك ياخشى كىشى رولىنى ئېلىۋېرىشتىن زېرىكتى.

بىراق، ئاللان ماري ياۋاش، ئوماق بالا، مەن ئامراق بولۇپ قالدىم، داۋاملىق بېقىۋېرىمەن. لېكىن، جىمنىڭ ئۆسمىسى يوغىناپ، كېسەللىك ئەھۋالى ئېغىرلىشىپ كېتىۋاتىدۇ، داۋالاش پۇلىنى كۆتۈرۈشكە ئامالسىز قېلىۋاتىمەن، دېدى. ئاننىينى ئادەم قىلىشقا كۆزى يەتمىگەچكە، ئۇنى ھېچكىم بېقىۋېلىشنى خالىمىدى.

جون بىلەن ئايالى ئۆيگە بارماستىنلا جىم بىلەن ئاننىينىڭ تەقدىرى بەلگىلىنىپ بولدى. جەمەت يىغىنى ئۇلارنى دېشىۋېرگەندىكى قۇتقۇزۇش ئورنىغا ئاپىرىپ بېرىشنى قارار قىلدى. شۇنىڭدىن تارتىپ ئۇلارنىڭ سۇللىۋان جەمەتىدىن ئالاقىسى ئۈزۈلدى.

ئاننىڭ مىنۇت جىم تۇرۇپ ئارام ئالمىدى، شۇنداقلا ئارام-خۇدا ئۇخلاپمۇ باقمىدى. چۈنكى، ئۇ ئۇخلاپلا قالسام، قورقۇنچ-لۇق ئىشلار يۈز بېرىپ قالىدۇ، ئەزرائىل ئاۋاز چىقارماي جىم-مىدە كېلىپ جىمنى ئېلىپ كېتىدۇ، دەپ قورقۇپلا يۈرەتتى.

قۇتقۇزۇش ئورنى

گورانگېر دەپتىرىنى يىغىشتۇرۇپ، قەلىمىنى سىياھ سۈمۈ-رىدىغان قەغەزدە سۈرتتى.

ـــ مانا بولدى! ئىككىڭلارنىڭ ماتېرىيالىنى خاتىرىلىۋال-دىم، دىن بوۋا، مالال كۆرمەي سىز جىمنى ئەرلەر ياتقىغا ئاپىرىپ قويۇڭ، مەن ئاننىڭىنى ئايالار ياتقىغا ئاپىراي.

جىم بۇ گەپنىڭ مەنىسىنى، يەنى بۇ گەپنىڭ ئىككىيلەننىڭ ئايرىلىپ كېتىشىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى ئاچىسىدىن بۇرۇن-راق چۈشىنىپ، ئاننىڭىنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئېتىپ ئۇن سېلىپ يىغلاپ كەتتى.

ـــ ياق، بولمايدۇ، ئىككىمىز بىللە بولىمىز، ـــ دەپ ۋار-قىراپ كەتتى ئاننىڭ ئىنىسىنى چىڭ قۇچاقلاپ، ئاننىڭىنىڭ قەل-بىدە ئىلگىرى زادىلا كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر تۈيغۇ پەيدا بولۇپ، ئۇ قېرىنداشلىق مېھرى، قانداشلىق مۇناسىۋەتنىڭ تۇرتكىسىدە تۇنجى قېتىم «ئۆزى» دىن باشقا بىرىگە كۆڭۈل بۆلدى.

گورانگېر قوشۇمىسىنى تۇرۇپ بىر پەس ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ: ـــ بوپتۇ! مېنىڭچە جىم سىز بىلەن بىللە قىزلار ياتقىدا تۇرسىمۇ بولىدۇ. لېكىن، سىز ماڭا بىر ئىشقا ۋەدە بېرىڭ، ئۇ چوقۇم يوپكا كىيىسۇن.

گورانگىر ئاننىڭ چىرايىدىكى ئىپادىنى كۆرۈپ قاراۋۇ-
رىشكە يۈرىكى چىدىماي دەررۇ باشقا ياققا قارىۋالدى.
يەنە قىزلارنىڭ كىيىمىنى كىيىدىغان ئىشمۇ؟ جىم تېخى
يېقىندىلا ئېغى ئوچۇق ئىشتاننى تاشلاپ، چوڭ يىگىتلەردەك
ئۇزۇن ئىشتان كىيگەن ئەمەسمىدى؟ جىم ئىختىيارسىز ئۇن
سېلىپ يىغلىۋەتتى.
بۇ دۆرەم ئاننىڭ ئىنكاسى تېز بولدى. ئۇ دەرھال ئىنى-
سىنىڭ ئېغىزىنى ئېتىۋېلىپ:
ـــ ماقۇل، ئەگەر بۇ ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك قائىدە
بولسا، شۇنداق قىلساق قىلايلى، ـــ دېدى.
ماسساچۇسېتىس شتاتىدىكى بۇ قۇتقۇزۇش ئورنىدا سېستىرا-
مۇ، داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى، دورىلارمۇ يوق ئىدى. شتاتلىق
ھۆكۈمەتنىڭ دوختۇرلارغا ئاجراتقان پۇلى ئانچە كۆپ ئەمەس
ئىدى، دوختۇرلار ئاندا ـ ساندا ھۆكۈمەت ئىشىنى بېجىرىش
يۈزىسىدىن كېلىپ ئۇزۇنچاق ئىككى بىنانى، يەنى ئايالار ياتىقى
بىلەن ئەرلەر ياتىقىنى بىر قۇر ئايلىنىپ چىقاتتى.
بۇ جاي نامدا قۇتقۇزۇش ئورنى دەپ ئاتالسىمۇ، ئەمەلىيەتتە
ئۆي ـ ماكانى يوق سەرگەردانلارنى يىغىۋېلىش ئورنى ئىدى.
يار ـ يۆلەكى يوق، بىر پۇتى گۆرگە ساڭگىلىغان قېرىلار،
روھىي كېسەللەر، ھاراقكەشلەر بۇ يەرنىڭ دائىملىق مېھمىنى
ئىدى.
ئاننىڭ بىلەن جىم يىراقلاردىن كېلىپ بۇ كىشىلەر ئارىسىغا
قوشۇلدى.
بىرىنچى ئاخشىمى، ئاننىڭ بىلەن جىم ئايالار ياتىقىغا ئو-
رۇنلاشتۇرۇلدى. بۇ ياتاقتىكىلەرنىڭ ھەممىسى كېسەلمەن قېرى
ئايالار بولۇپ، ئۇلار كارىۋاتلاردا ياتسا بەئەينى ئەرۋاھتەك كۆرۈ-
نەتتى. ياتمىغان چاغلاردا تەۋرەنمە ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، سائەت-
لەپ ئورۇندۇقنى غىچىرلىتىپ تەۋرىتەتتى. غۇۋا ئۆي ئىچىدە

گەپ - سۆزلەر كەمدىن - كەم بولاتتى.

ئاننىيغا بۇ خىل كەيپىيات پەقەت ياقمىدى. ئاياللارنىڭ ھەممىسى سۆرۈن تەلەت بولۇپ، تېتىكلىك، جانلىقلىقتىن ئەسەر يوق ئىدى. ئۇلارنىڭ جىمغۇرلۇقى ۋە ئورۇندۇقنى تەۋرىتىپ ئولتۇرۇشلىرىدىن ئاننىيىنىڭ يۈرىكى بەكمۇ سىقىلدى. بۇنداق بولۇشى، يېڭى تۇغۇلغان بەرجەس موزايدەك ئۇنىڭ بىر جايدا جىم تۇرغۇسى كەلمەيتتى، كۆزىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ئۇ باشقا كىيىملىك ئازابىنى تارتمىغانىدى.

قېرى ئاياللارنىڭ كۆپى ئاننىي بىلەن ئىنىسىغا پەقەتمۇ كۆڭۈل بۆلمىدى. بالىلارمۇ ئىش ئۈستىغا چىقا، ئۆزلىرى بىلەنلا بولۇپ، بۇ چوڭلارنى ھۆرمەت قىلىشنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەيدى. ئەمما، ئىككى ئايال ئاننىي بىلەن دوست بولدى. ئۇنىڭغا بۇلار باشقىلارغا ئوخشىمايدىغاندەك، ھېچبولمىغاندا «تىرىك» كىشىلەردەك تەسىر بەردى. بۇ ئاياللارنىڭ بىرى ئەما بولۇپ، ئۇ ھەمىشە ئاننىيىنىڭ قولىنى تۇتۇپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئاجايىپ - غارايىپ ھېكايىلەرنى سۆزلەپ بېرەتتى. ماچ كارو ئىسىملىك يەنە بىر ئايال ئېغىر بوغۇم ياللۇغى كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان بولۇپ، پالەچ بولۇشقا ئاز قالغانىدى. كارىۋاتقا چىقىشتىمۇ، چۈشۈشتىمۇ بەك قىينىلاتتى. ئۇ دائىم ئاننىيىنىڭ كۆچىدىن پايدىلىناتتى. يەنى ئۆرۈلۈش، ئولتۇرۇشتا قىينالسا ئاننىيىنى چاقىرىپ ياردەملەشتۈرەتتى. ئاننىيىمۇ قانداقلا ئىش بولسۇن يۈگۈرۈپ كېلىپ ئۇنىڭغا ياردەملىشەتتى.

ماچمۇ ئۇنىڭغا كۆز بولدى. ئاننىي كىتاب ئوقۇشنى بىلدى! ئاننىي ئۇ مومايغا كىتابنى تۈتۈپ بېرەتتى، ژاراقلىرىنى ئۆرۈپ بېرەتتى.

ماچنىڭ كۆزى بىلەن ئاننىيىنىڭ قوللىرى بىر - بىرىنىڭ كەمتۈكلۈكىنى تولۇقلىدى. بىر قانچە ئايدىن بۇيان ئۇلار بىرىنى بىرىگە ئۇلاپ كىتاب ئوقۇدى. بۇنىڭ بىلەن ئاننىيىنىڭ قەلبىدە

كىتاب ئوقۇش ھەۋىسى قوزغالدى.

دەسلەپكى كۈنلەردە ئۇ دېشبۇرگدا ناھايىتى كۆڭۈللۈك، خۇشال - خۇرام ياشىدى. ئۇ ۋە جەمئىتىك يەپ - ئىچىدىغىنى، ياتىدىغان ئايرىم كارىۋىتى بار ئىدى، ئاچا - ئۇكا يېقىن ئۆتەتتى. ئاخشاملىرى ئۇ ئىنىسىدىن خەۋەر ئالاتتى. تۇرالغۇ شارائىتى دېگەندەك ئوبدان ئەمەس ئىدى، كۈندۈزلىرى چاشقانلار ئەيمەنمەستىن توپ - توپ بولۇپ چېپىپ يۈرەتتى، جىم بۇنىڭدىن خۇشال بولۇپ، سۈپۈرگە بىلەن چاشقانلارنى قوغلاپ ئوينايتتى.

ئۇلار بىر - بىرىدىن ئايرىلماي بىر ئۆيدە ياشىغىنىدىن ئىنتايىن خۇش ئىدى. يۇقىرى - تۆۋەندىكى خىزمەتچىلەر ئۇلارغا ئوبدان مۇئامىلە قىلاتتى، ھېچكىم ئۇلارنى بوزەك قىلمايتتى، پەس كۆرمەيتتى. كىشىلەر ئاننېينى پاراكەندە قىلمايتتى، ئانىنېيمۇ تەلۈلۈك قىلمايتتى، تىنچ، رايىش يۈرەتتى. ئۇ بىر - ئىككى قېتىم ئاچچىقى كېلىپ يېرىلماقچى بولغاندا باشقۇرغۇچى ئۇنىڭغا:

ـــ يەنە چىرقىرايدىغان بولساڭ، يەنە ۋارقىراپ - جاقىرايدىغان بولساڭ، ئىنىڭنى ئەرلەر ياتقىغا ئاپىرىۋېتىمەن، ـــ دېدى.

بۇ تەھدىت ئاننېينى ئەقلىنى ئىشقا سالىدىغان قىلدى. كېيىنكى كۈنلەردە ئۇنىڭ تەلۈلۈكى تۇتاي دېگەندە، ئۇ مۇشۇ گەپنى ئويلاپ ئۆزىنى بېسىۋالىدىغان بولدى.

قىش بوۋاي دېشبۇرگقا كىرىپ كەلدى. تاشقىرى سوغۇق ئىدى. قېلىن كىيىمى بولمىغاچقا، ئۇلار تاشقىرىغا چىقالماي ئۆيدىلا بولدى. كەك، يوغان ياتاقنىڭ بىر بېشىدا ئادەملەر ئاز كىرىپ - چىقىدىغان كىچىككىنە بىر ئۆي بار ئىدى. ئاننېي بىلەن جىم بۇ ئۆينى مەخسۇس ئوينايدىغان جاي قىلىۋالدى.

ـــ سىلەر... قورقماي مۇشۇ ئۆيدە ئويناۋاتامسىلەر؟ ـــ بىر مومای ناھايىتى قورققان ئەلپازدا ئۇلارنى ئاگاھلاندۇردى.

ئاننىڭ مومايناڭ ياخشى نىيەت بىلەن قىلغان ئەسەمىتىنى ئاڭلاپ مۇرىسىنى قىسىپ قويدى. چۈنكى، بۇ مەيىت قويىدىغان ئۆي ئىكەنلىكى ئۈنىڭغا ئايان ئىدى. بۇ يەردە ئادەم ئۆلسە، دەپنە قىلىنغۇچە ئارىلىقتا كارۋىتى بىلەنلا مۇشۇ ئۆيگە ئەكىرىپ قويۇلاتتى. دۇنيانىڭ مەينەت - مۇشەققىتى ۋە ئاچچىق - چۈچۈ-كىنى كۆرگەن، بەشىدىن ئۆتكۈزگەن ئاننىڭ نىسبەتەن ئۆلۈك بىلەن تىرىكنىڭ نېمە پەرقى؟ بۇنىڭدىن قورقۇپ نېمە كەپتۇ؟

ئاننىڭ ھەممىلا يەردە چېپىپ يۈرۈپ كۆڭلىنى خۇش قىلاتـ تى. بىر كۈنى، زالدىكى ئىشكاپتا چاشقان غاجىلىۋاتقان نۇرغۇن ژۇرنال بارلىقىنى كۆرۈپ قالدى.

ـــ جىم، جىم تېز كەل! مەن بايلىق تېپىۋالدىم!

ئۇلار باغلام، باغلام ژۇرنالىنى ئۆزلىرى ئويناۋاتقـ غان ئۆيگە - مېيىتخانىغا ئەكىردى. ئۇلار خەت تونۇمايتتى. ئەمما، يەردە يېتىپ، كىتاب - ژۇرناللاردىكى رەسىملەرنى زوق بىلەن كۆرۈشتى.

جىمغا بىر قىسىم ساقچى ھەققىدىكى ژۇرناللار ناھايىتى ياقتى. ئاننىڭ بولسا ئاياللار ژۇرنىلىدىكى نازىنىن خېنىملارنى زوق - شوقى بىلەن كۆردى. ئۇلارنىڭ كىيگىنى يىپەك چىلتەك تۇنقان، يەرگە سۆرۈلۈپ تۇرغان ئېسىل كۆڭلەك، چاچلىرىدا ياقۇت كۆز قويۇلغان چىرايلىق چازىلار، ئۇلارنى سەبىي، چىرايى پارقىراپ تۇرغان، نۇرغۇن ئوماق بالىلار ئوراپ تۇرغان.

ئاننىڭ ژۇرناللارنى بارمىقى بىلەن تۈتۈپ ئاجىز كۆزلىرى بىلەن دىققەت بىلەن كۆرەتتى، ئەمما رەسىملەرنىلا كۆرگەن بىلەن مەنىسىنى تۇزۇك چۈشىنەلمەيتتى. بەزىدە ئۇ خەتلەرنى ئامراقلىق بىلەن سىلاپ - سىلاپ قانمايتتى، خۇشاللىقىنى باسالمايتتى. ئارقىدىن ژۇرنالنى غەزەپ بىلەن چۆرۈۋېتىپ، مۇشتۇمىنى چىڭ تۈگۈپ يەرنى مۇشتلاپ:

ـــ مەن ئوقۇيمەن، ھازىردىن باشلاپ ئوقۇيمەن، ـــ دەپ

ناله قىلاتتى. ئوقۇپ بىلىم ئېلىش ئىشتىياقى يۇرىكىنى كۆيدۈ-رەتتى. ئاننىڭ بۇ ئوتنى ئۆچۈرەلمەي ئىختىيارسىز يىغلاپ كېتەتتى.

3 ـ ئاي چىقىپ كېتىپ 4 ـ ئاي كىردى. دېشبۇرگقا ئاخىر باھارنىڭ قەدىمى يېتىپ، گۈل ـ گىياھلار ئېچىلىپ، ھاۋا ئىسسىدى. ئاننىڭ ئۆزى يالغۇز سىرتلارغا چىقىپ ئويناشنى ياخ-شى كۆرەتتى. جىمنىڭ جاراھىتى يوغىناپ كەتكەنلىكتىن، ئۇ ياتاق ئىچىدىلا ھاسا تاياق بىلەن ئۇيان ـ بۇيان ئاران مېڭىپ يۈرەتتى. ئۇنىڭ كېسىلى كۈندىن ـ كۈنگە ئېغىرلاشماقتا ئىدى. ئاننىڭ ھەركۈنى ئەتىگەندە ئۇنىڭ كىيىملىرىنى كىيدۈرەتتى، پەم بىلەن يۆلەپ كارىۋاتتىن چۈشۈرەتتى، ھاسا تايىقىنى تۇتقۇزۇپ قويياتتى. ئىنسىنىڭ كېسىلىنىڭ ئېغىرلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرسىمۇ، ئۇ رېئاللىققا يۈزلىنىشنى خالىماي: «ئۇ ماڭا-لىدىمۇ بولدى، چوڭ چاتاق يوق» دەپ ئۆزىنى ئالداپ، ئۆزىگە تەسەللىي بېرىپ يۈرەتتى.

بىر كۈنى ئەتىگەن، ئاننىڭ كىيىمىنى كىيدۈرۈۋاتقاندا، جىم توختىماي يىغلىدى، ئۇنىڭ قولىنى ئىتتىرىۋېتىپ ئۆزىنى كار-ۋاتقا تاشلىدى. قوشنا كارىۋاتتا ياتقان موماي تېرىكىپ توۋلىدى:

ـــ ھەي قىز، نېمە قىلغىنىڭ بۇ؟ ئۇنىڭ ھالىدىن ئوبدان-راق خەۋەر ئالساڭ بولمامدۇ، ئۇ كېچىچە يىغلاپ غەلۋە قىلىپ مېنى ئۇخلاتمىدى.

ئاننىڭ يېنىڭ بەك ئاچچىقى كەلدى.

ـــ ئاغزىڭنى يۇم، بىز بىلەن نېمە كارىڭ، قېرى جەددال، ـــ ئاننىڭ مومايىنىڭ گېپىدىن قورقۇپ ۋەھىمىگە چۈشتى.

ـــ ماۋۇ جىن نېمە دەيدۇ، شاپىلاق يېگۈڭ كېلىۋاتامدۇ؟

ـــ شاپىلاق سالماقچىمۇ تېخى؟ قېنى ئۇرە! ـــ ئاننىڭ ئىككى قولىنى بېلىگە تىرەپ سوقۇشقاق خورازدەك ھۇرپەيدى.

تاماشا كۆرۈشكه ئامراق جىم ئورنىدىن تۇرماقچى بولدىيۇ، يەنه كارىۋاتقا تاشلىنىپ، ئاغرىقنا چىدىماي توۋلاپ كەتتى:

— ۋايجان، ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ.

ئاننىي ئۇنى قۇچاقلاپ تەسەللىي بەردى:

— ئەنسىرىمه، هېلىلا ياخشى بولۇپ قالىسەن، بۇگۈن كا-رىۋاتتىن چۈشمەي ئۇخلىدان ئارام ئال، ئەتە چوقۇم ياخشى بولىسەن.

هالبۇكى، شۇ كۈندىن تارتىپ جىم كارىۋاتتىن چۈشەل-مىدى.

ئۇلار دوختۇر چاقىردى. دوختۇر جىمنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن، ئاننىينى زالغا ئاچىقتى. ئاننىينىڭ ئورۇق مۇرىلىرىنى تۇتۇپ تۇرۇپ مېهرىبانلىق بىلەن:

— ئاننىي، روهىي جەهەتتىن تەييارلىق كۆرۈپ قويۇڭ، ئىنىڭىزنىڭ ۋاقتى ئاز قاپتۇ، — دېدى.

ئاننىينىڭ كۆزلىرى قېتىپلا قالدى. دۇمبىسىده بىر سوغۇق تىترەك پەيدا بولۇپ، كېيىن يۇرىكىنى سانجىپ ئاغرىتتى. قان-داق قىلىدىغان گەپ؟ ئۇ ئىختىيارسىز ئۆزۈن بىر چىرقىراپ مۇشتۇمىنى تۇگۈپ دوختۇرنى ئۇرۇپ كەتتى. بىرى يۇگۇرۇپ كېلىپ ئۇنى تەسلىكته تارتىپ نېرىغا ئەكەتتى.

— بولدى، بولدى، — دېدى باشقۇرغۇچى، — يەنه كۆكە-مىلىك قىلىسىڭىز، سىزنى كەتكۈزۈۋېتىمەن.

بۇ گەپ گويا جان ئالغۇر ئوقتەك ئۇنىڭ ئەجەللىك يېرىگه تەگدى. ئۇ گويا تۇيۇقسىز كالتەك يېگەن كىشىگه ئوخشاش هاڭۇېقىپ تۇرۇپلا قالدى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئاننىي ئۇيان - بۇيان ماڭىماي جىمغا هەمراه بولدى. ئۇ جىمغا هېكايه سۆزلەپ بېرەتتى، تاماق يېگۈزەتتى، كىيىملىرىنى كىيگۈزەتتى. جىم ئاغرىقتا چىدىماي ئىڭراپ كەتكەنده، ئۇنىڭ ئاغرىق ئازابىنى يې-نىكلىتەرمەنمىكىن دەپ دۇمبىسىنى يۇمشاق سىلايتتى، پۇتلىرى-

نى تۇتاتتى. تاكى جىم كۆز يۇمغانغا قەدەر، ئاننىڭ مىنۇت جىم تۇرۇپ ئارام ئالمىدى. شۇنداقلا، ئارامخۇدا ئۇخلاپمۇ باقمىدى. چۈنكى، ئۇ ئۇخلاپلا قالسام، قورقۇنچلۇق ئىشلار يۈز بېرىپ قالىدۇ، ئەزرائىل ئاۋاز چىقارماي جىممىدە كېلىپ جېنىنى ئېلىپ كېتىدۇ، دەپ قورقۇپلا يۇرەتتى. بالىلارغا خاس ئۆتكۈر بىۋاستە سېزىمى ئۇنىڭغا قاراڭغۇ كېچە ئەڭ خەتەرلىك، دەپ ئۇقتۇراتتى. شۇڭا، ئۇ پۈتۈن كۈچ بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىش ئۈچۈن هوشيار تۇرۇشۇم كېرەك، دەپ ئويلايتتى.

هالبۇكى، ئۇلار جىمنى ئېلىپ كەتكەندە ئاننىڭ ئۇخلاپ قالغانىدى. ئۇ ئويغىنىپ كۆزىنى ئاچقاندا، ياتاق قاراڭغۇ ئىدى. ئۇ ئىشەنچ چاتاقلىقىنى سەزدىيۇ، قاراڭغۇدا هېچ نەرسىنى كۆرەلمىدى. ئۇ تېزلىكتە بۇرۇلۇپ جىمنىڭ كارىۋىتىنى سىلىغاندى، قولىغا ئۇرۇنمىدى.

ئۇنى قورقۇنچ ۋە ئەندىشە ئىلكىگە ئالدى. ئۇ ئىختىيارسىز تىترەپ كەتتى. ئاستا كارىۋاتتىن چۈشۈپ، قاراڭغۇدا ئېگىز پەس دەسسەپ ياتاقتىن چىقىپ مېيىتخانىغا باردى. ئۇنىڭ پۈتلىرى يۇمشاپ، تىترەپ تىك تۇرالمايتتى. ئۇ ئۆزىگە ئۆزۈڭنى تۇتۇ- ۋال، چىڭ تۇر، دەپ ئۆزىنى ئاگاهلاندۇردى. ئىچكىرى كىرىپ قولىنى ئۇزاتقاندا، جىمنىڭ كارىۋىتىنىڭ ۋادىكى تەگدى.

پۈتۈن ياتاقتىكىلەر ئاننىڭ ئېچىنىشلىق يىغىسىدىن ئويغىنىپ كەتتى. چىراغ يېقىلدى. كىشىلەر يۈگۈرۈپ كىرگەندە، ئاننىڭ هوشىنى يوقىتىپ يەردە بەئەينى بىر جەسەتتەك ياتاتتى. مېهرىبان بىر جۈپ قول ئۇنى يەردىن ئېلىپ كۆتۈردى.

ئاننىڭ بۇلار مۇشۇ ئاخىرقى پەيتتە مېنى جىمدىن ئايرىۋەتمەكچى بولۇۋاتىدۇ، دەپ كىشىلەردىن خاتا هالدا ئاغرىندى. شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭدىكى قايغۇ غەزەپكە ئايلىنىپ، ئۇ يىرتقۇچ هايۋاننىڭ ئۆزىلا بولدى. دەهشەتلىك چىرقىرىدى، قاتتىق ئەسەبىيلەشتى، چىشلىدى، تەپتى، كىشىلەر قولىنى تۇتۇۋېلىپ ئۇنىڭ

بىلەن بىر پەس ھەپىلەشتى، ئاخىرىدا ئامالسىز ئۇنى يەرگە يانقۇزۇپ قويدى.

ئۇ تىنچلاندى، يېغلاشتىن توختىدى، خۇددى بىر جەسەتتەك يەردە سۇنايلىنىپ ياتتى. نۇرغۇن يىللاردىن كېيىن ئۇ ئەسلەپ، شۇ چاغدا مەن ئۆزۈمنىڭ ئۆلۈمىنى تىلىدىم. بۇ مېنىڭ ھاياتىمدىكى ئەڭ قايغۇلۇق ئېغىر كۈنلەر ئىدى، دەيدۇ.

ئۆلگەنلەر كېتىدۇ، تىرىكلەر ئۆلگەنلەرنىڭ كەينىدىن كېتەلمەيدۇ، ياتاقتىكى بىر ئاق كۆڭۈل موماي دەلدەڭلەپ مېڭىپ ئۇنىڭ يېنىغا باردى. ئۇ ئاننىيىنى تارتىپ ئورنىدىن تۇرغۇزۇش ئۈچۈن پۈتۈن كۈچىنى سەرپ قىلدى، ھاسىراپ كەتتى. ئاننىي قۇلىقى تۇڭدە موماينىڭ ھاسىرىشىنى ئاڭلاپ كۆزىنى ئاچتى. گەپ - سۆز قىلماستىن ئورنىدىن تۇرۇپ، موماينىڭ قولتۇقلىشى بىلەن كارىۋىتىغا قايتتى.

— ئاننىي، ئولتۇرۇڭ، — موماي ئۇنى پەپىلەپ، ئېچىنغان ھالدا پىچىرلىدى، — قانغۇچە يىغلىۋېلىڭ! ئومىقىم، كۆز يېشى بۇ ئالەمدىكى قايغۇ - ھەسرەتنى يېنىكلىتىدۇ، ماڭا ئىشىنىڭ.

بۇ گەپلەر ئاننىيىنىڭ قۇلىقىغا كىرمىگەندەك قىلاتتى. چۈنكى، ئۇ كۆزىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ كارىۋات لېۋىدە ئولتۇراتتى، ھەتتا كىرپىكىنىمۇ قاقمايتتى.

— يىغلىۋېلىڭ! ئادەم ھامان ئۆلۈپ كېتىدۇ، — موماي يىرىك قوللىرى بىلەن ئاننىيىنى سىلاپ تەسەللىي بەردى، — ئادەم تۇغۇلىدۇ، ئۆلىدۇ.

ئاننىي قاتتىق قايغۇردى، كۆز يېشى يېپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك تۆكۈلدى.

مەيلى قانداق مەكتەپ بولسۇن، مەن ئوقۇيمەن، مەيلى تەڭرى قانداق ئويلىسۇن، قانداق ئورۇنلاشتۇرسۇن، مەن ھەرگىز قوبۇل قىلمايمەن.

مەن ئوقۇيمەن

جىم ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئاننىڭ دېشىۋۇرگىدىن يىراقتا كېتىشنى تۇرمۇش نىشانى قىلدى.

ئاننىڭغا شۇ نەرسە ئايان، قۇتقۇزۇش ئورنىدىن چىقىپ كېتىش ئاسان، ئەمما گەپ سىرتتا قانداق تۇرمۇش كەچۈرۈشتە. ئۇنىڭ ئائىلىسى، قولىدا ھۈنىرى يوق، شۇڭا سىرتقا چىقسا زاۋۇتلارمۇ ئۇنى ئىشلەتمەيدۇ. يېشى كىچىك، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىز بىر قىزنى كىممۇ بالا ئىشچى قىلىپ ئىشلىتىدۇ؟

ئادەم ئائىلىدە ئاتا ـ ئانىسىغا، سىرتتا دوست ـ بۇرادەرلەرگە تايىنىدۇ. يەككە ـ يېگانە، يېتىم ئاننىڭ دوستلارنىڭ ياردەم قولىنى سۇنۇشىغا موھتاج ئىدى. مۇشۇ باش قېتىنچىلىق كۈنلەردە، ئۇ ئاخىر ئۆزىگە ھەقىقىي يوسۇندا كۆڭۈل بۆلىدىغان دوست تاپتى. ئۇ دېشىۋۇرگا يېڭى كەلگەن پوپ بارىارا بولۇپ، ئۇ ئايالار ياتقىدا ھەر شەنبە بولىدىغان دۇئا ـ تىلاۋەت ۋە يەكشەنبە كۈنىدىكى ئىبادەتكە رىياسەتچىلىك قىلاتتى.

بارىارا مەنسۇپ دىنىي جەمئىيەت ئۇنىڭغا يۇقىرىقى ئىككى ۋەزىپىنىلا يۈكلىگەنىدى. ئەمما، قۇتقۇزۇش ئورنىدىكى جاپالىق مۇھىت، كىشىلىك تۇرمۇشتىن ئۇمىدىنى ئۈزگەن كىشىلەر ئۇنىڭ ۋىجدانى ۋە خەيرخاھلىقىنى قوزغىدى. شۇڭا، ئۇ ئىشى يوق چاغلاردا بۇ يەرگە كېلىپ كىشىلەر بىلەن ھال مۇڭ بولاتتى. ئەرلەر بىلەن تەنتەربىيە خەۋەرلىرى ھەققىدە سۆزلەشسە، ئايالار

بىلەنمۇ خۇشال سۆھبەتلەردە بولاتتى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇ ئاننىيغا دىققەت قىلدى ۋە كۆڭۈل بۆلدى.

ئاننىيمۇ بۇ يېڭى كەلگەن دىن تارتقانقۇچىنى كۆزىتىشكە باشلىدى. ھەر قېتىم ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئۇچراشقاندا، ئاننىي كۆزىنى ئۇنىڭدىن ئەپقېچىپ، ئۇن چىقارماستىن ئىنىسىنىڭ ئۆلۈپ كەتكىنىنى ئەسلەپ قايغۇراتتى. ئۇنىڭ ھەر قانداق بىر ئادەم بىلەن دوستلىشىشقا رايى بارمايتتى. ئاننىي كۆزىنى ئەپقاچقان ئەھۋالدىمۇ، پوپ باربارانىڭ مېھرىبان، مۇلايىم كۆلۈمسىرىشىنى سېزىپ تۇراتتى.

پوپنىڭ مۇلايىم كۆلۈمسىرىشى ئاننىينىڭ كۆڭلىدىكى ۋەھىمىنى يوقاتتى. شۇنىڭ بىلەن پوپ كارىۋات ئارىلاپ كىشىلەر-دىن ھال - ئەھۋال سورىغاندا ئاننىي ئۇنىڭ كەينىدە يۇرىدىغان بولدى. شۇ تەرىقىدە بىر قانچە ئاي ئۆتتى. بىر كۈنى ئۇلار توساتتىن قاتارلىشىپ مېڭىپ، پاراڭلاشتى. شۇنداق قىلىپ پوپ باربارا بىلەن دوست بولۇپ قالدى.

پوپ قايتىپ كېتىدىغان چاغدا، مېھرىبانلىق بىلەن ئاننىيىنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ قويىاتتى. بىر كۈنى ئاننىيغا ئۇ كۆتۈلمىگەن بىر ۋەدىنى بەردى.

ئۇ چاغدا ئۇلار سېرىق دەرۋازا يېنىدا تۇراتتى. پوپ باربارا قوشۇمىسىنى تۇرگەن ھالدا ئاننىيغا بىر پەس قاراپ تۇرۇپ كېتىپ، ئىختىيارسىز ئېغىز ئاچتى:

— ئاننىي، بۇ يەردە تۇرىۋەرسىڭىز بولمايدۇ، سىزنى بۇ يەردىن ئېلىپ كېتىمەن.

پوپ باربارا ئاننىينىڭ كۆزىنىڭ ناھايىتى ئاجىزلاپ كېتىۋاتقانلىقى، تۆتۈلۈپ قالايلا دەۋاتقانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى. ئۇنىڭ بىر دوستى ماساچۇسېتىس شتاتى روۋ ژىلايىتى كاتولىك دىنىنىي جەمئىيىتىنىڭ ساخاۋەت دوختۇرخانىسىدا ئىشلەيدىغان ئىنتايىن ئۇستا دوختۇر ئىدى. پوپنىڭ نەزىرىدە بۇ دوستى ئاننىينىڭ

كۆزىنى داۋالاپ ساقايتالايدىغان ئەڭ ياخشى نامزات بولۇپ، ئۇ ئاننىڭ ئىنىسى قېشىغا ئاپارماقچى بولدى.

ئالدى بىلەن ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلە ئاننىڭ كۆز كېسىلىنى داۋالاش، كۆزىنى ساقايتىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنى گۆرىستانغا ئوخشايدىغان بۇرۇقتۇرما دېشبۇرگدىن ئاچقىپ، ئوبدان بىر جايغا ئورۇنلاشتۇرۇش ئىدى.

ئاننىڭ جىم بىلەن «قار ماري» غا ئولتۇرۇپ دېشبۇرگغا كېلىپ توپتۇغرا بىر يىل بولغاندا، پوپ باربارا ئۇنى دېشبۇرگدىن ئاچقىپ دوختۇر دوستىنىڭ قېشىغا ئاپىرىش ئۈچۈن روۋ ۋىلايىتىگە ماڭدى.

دوختۇر ئاننىڭ كۆزىنى تەكشۈرۈشنى تېزلا ئورۇنلاشتۇردى.

ـــ مېنىڭچە ئۇنىڭغا يارىدىم قىلىش كېرەك، ـــ ئۇ دەبدەبىلىك يوسۇندا تەكرارلىدى، ـــ مەسىلە چىقماسلىقى مۇمكىن، بىز ئۇنىڭ كۆزىنى داۋالاپ ساقايتىمىز.

ئارقىدىن ئۇلار ئاننىڭ كۆزىنى دەرھال ئوپېراتسىيە قىلىشتى. كۆزى تېڭىۋېتىلگەن ئاننىڭ ئىنتايىن بەختىرامان ھالدا كارىۋاتتا بىر قانچە كۈن مىدىر ـ سىدىر قىلماي ياتتى. يىپ ئېلىنىدىغان كۈنى بىر توپ سېستىرا دورا ۋە سايمانلارنى كۆتۈرۈپ دوختۇرلارنىڭ كەينىدىن كىرىپ كەلدى. ئۇلار بىلەن باربارا پوپمۇ كىردى. دوختۇر پەم بىلەن داكىنى ئېلىۋېتىپ يىپنى كەستى.

ـــ كۆزىڭىزنى ئېچىڭ، ـــ دېدى دوختۇر مېھرىبانلىق بىلەن.

بۇ گەپكە ئىنتىزار بولۇپ تۇرغان ئاننىڭ يۈرىكى قاتتىق سېلىپ گويا چىقىپ كېتىدىغاندەك بوغۇزىغا كەپلەشتى. ئۇ كۆزىنى ئېچىۋىدى، نەرسىلەر غۇۋا كۆرۈندى، كۆز ئالدىدىكى قاراڭغۇلۇق بۇرۇنقىدىن بەتتەر ئىدى. ئوپېراتسىيە مۇۋەپپەقىيەتلىك

بولمىغانىدى.

ـــ قۇتقۇزۇش ئورنىغا قايتىپ كەتكۈم يوق، ـــ دەپ يىغلىدى ئۇ.

پوپ ئۇنىڭغا دوختۇرلار يەنە ئوپېراتسىيە قىلىدۇ، دېۋىدى، ئۇ يەنە جانلاندى. چۈنكى، بۇنداق بولغاندا، ئۇلار ئاننىينى ئېلىپ قالاتتى، ئۇ دېشبۇرگقا دەرمەھەل قايتمىسىمۇ بولاتتى.

ئاننىي ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم تەربىيە كۆرگەن ۋە بەكمۇ خەيرخاھ ئاق كۆڭۈل كىشىلەر بىلەن ئۇچراشتى. ئۇلارغىمۇ ئاننىي ناھايىتى زېرەك، چاققان بىلىندى. شۇڭا، ئۇلار ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلدى، ئۇنىڭ قەلب سادالىغا قۇلاق سالدى.

ياخشى كۈنلەر ئاستا ـ ئاستا ئۆتمەكتە ئىدى. ئۇنى قايتا ـ قايتا ئوپېراتسىيە قىلىشتى. . . لېكىن نەتىجە كۆڭۈلدىكىدەك بولمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىز قولىمىزدىن كېلىدىغانلىك ھەممىسىنى قىلدۇق، ئەمدى ھېچقانداق ئامال قالمىدى، دېگەن يەرگە كەلدى.

دوختۇرخانا كېسەللەر تۇرىدىغان جاي، دوختۇرنىڭ ئەمدىكى دىئاگنوزى كۆز كېسەللىكى بولماستىن، ئەمالىق دېگەندىن ئىبارەت بولدى. بۇنىڭ بىلەن ئاننىينى ئەپقېلىش مۇمكىن بولماي، ياتاقتىن چىقىرىشقا توغرا كەلدى. پوپ باربارا دىنىي جەمئىيىتىنىڭ بۈيرۇقى بىلەن دىن تارقىتىش ئۇچۇن باشقا جايغا يۆتكىلىپ كەتكەن بولۇپ، ھازىر ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالالمايتتى. ئەمدى ئاننىي قەيەرگە بارىدۇ، ئۇنىڭ ھالىدىن كىم خەۋەر ئالىدۇ؟

ـــ ئۇنى قايتۇرۇۋەتمەي بولمايدۇ.

ئاننىي دوختۇر بىلەن سېستىرانىڭ قىلىشقان سۆزىنى ئاڭلاپ قالدى. بۇ سۆزنىڭ مەنىسى ئۇنىڭغا ئايان ئىدى.

ـــ مېنى قايتۇرۇۋەتمەڭلار، مەن كەتمەيمەن.

ئاننىي ئادەمنىڭ يۈرىكى ئېزىلگۈدەك يىغلاپ ناله قىلدى، ئەمما ئۇلارمۇ ئامالسىز ئىدى. ھۆكۈمەت ئىشىنى ھۆكۈمەت ئىشى

بويىچە بېجىرىشكە توغراكېلىدۇ ـ دە، شۇڭا، ئۇلار ئۇنى يەنە «قارا ماري» غا ئولتۇرغۇزۇپ ئەۋەتىۋەتتى.

ئاننىي دېشبۇرگقا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ھېچ-كىم دىققەت قىلمىدى. ئۇنىڭغا كۆيۈنىدىغانلارمۇ چىقمىدى. ئۇ ئۆزىنى گويا مەڭگۈ قۇياش نۇرى چۈشمەيدىغان قاراڭغۇ قەپەسكە سولانغاندەك ھېس قىلدى. بۇ يەرگە قايتىپ كېلىش بىلەن تەڭ ئۇنى ئوي ـ خىيال چىرمىۋالدى. ئۇ دېشبۇرگدىن كېتىشىنى تېخىمۇ بەك ئارزۇ قىلدى، ئاخىر بۇ يەردىن چوقۇم كېتىمەن، دەپ قەتئىي نىيەت قىلدى.

ئۇ ئارزۇسىنى يوشۇرۇپ ئولتۇرمىدى. ياتاقتىكى مومايلار ئۇنى مەسخىرە قىلىپ:

ـــ ئاننىي، سەن ئۆزۈڭنىڭ كىملىكىنى بىلەمسەن؟ سەـ نىڭ نەرىڭ بىزگە ئوخشمايدۇ، ئۆزۈڭچە بۇ يەردىن كېتىمەن دەپ ئويلامسەنا! ـــ دېيىشتى.

ئاننىي بىر مەھەل ئۇلارنىڭ مازاق قىلىدىغان ئوبيېكتى بولۇپ قالدى.

ئاننىي بۇنداق گەپلەرنى ئاڭلىغاندا ئاچچىقى كېلىپ:

ـــ سىلەرنىڭ نېمە دېيىشىڭلار بىلەن كارىم يوق، بۇ يەر-دىن چوقۇم كېتىمەن، ـــ دەيتتى.

ـــ ئاپئىقىم، كەتسەڭ نېمە ئىش قىلىسەن؟

ـــ مەكتەپتە ئوقۇيمەن.

بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ ئۇلار پاراققىدە كۈلۈشتى.

ئاننىينىڭ دوستلىرىمۇ ياخشى كۆڭلى بىلەن ئۇنىڭ بۇ ئىشقا ئاشمايدىغان بىمەنە خىيالىنى كاللىسىدىن چىقىرىۋېتىشىنى ئۈمىد قىلاتتى. ئۇلارنىڭ نەزەرىدە ئەمەلگە ئاشۇرۇش قىيىن خام خىيال ئادەمنى تېخىمۇ پەرىشان قىلىپ يۈرىكىنى ئېزەتتى. ھەتتا ئۇنىڭ ياخشى دوستى ماريچ كارومۇ ئىختىيارسىز ھالدا ياپتا گەپلەر بىلەن ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلدى:

ـــ ئانىپي كۆزۈڭ كۆرمەيدىغان تۇرسا، سىرتتا قانداق تۇر-مۇش كەچۈرسەن، دېشبۇرگ سېنىڭ ئۆيۈڭ، بۇ دېگەن تەقدىر.

ـــ قارىغۇ بولسام نېمە بوپتۇ؟ ئىشقىلىپ بۇ يەردە تۇرماي-مەن، باشقا بىر دۇنياغا بىرىپ ياشايمەن. مەيلى قانداق مەكتەپ بولسۇن، مەن ئوقۇيمەن، مەيلى تەكرى قانداق ئويلىسۇن، قان-داق ئورۇنلاشتۇرسۇن، مەن ھەرگىز قوبۇل قىلمايمەن.

ـــ ئانىپي، تولا بىلجىرلىما، ئاغزىڭنى يۇم!

مارىچ ئانىپينىڭ تەكرىگە بىھۆرمەتلىك قىلغىنىدىن قاتتىن چۆچۈپ كەتتى ۋە ئاچچىقى كەلدى. ئانىپيمۇ مارىچنىڭ كوتۇل-داشلىرى ۋە تەنبىھلىرىنى ئاڭلىماي دەپ خاپا ھالدا سىرتقا چې-قىپ كەتتى.

كۈنلەر، ئايلار، يىللار ئۆتمەكتە. 1878 ـ ، 1879 ـ ، 1880 ـ يىللىرى ئانىپي يەنىلا دېشبۇرگدا بولدى. ئۇنىڭ كۆزى دېگۈدەك پۈتۈن تۈتۈلۈپ قالدى. ئەمما، ئۇ شېرىن خىيالىدىن ۋاز كەچمىدى. شۇنداقتىمۇ بەزىدە بۇ شېرىن خىيالىنىڭ ئىشقا ئېشىش ـ ئاشماسلىقىدىن ئۆزىمۇ دەرگۈمان بولاتتى.

قانداقلا بولمىسۇن، ئۇنىڭ ئىرادىسى ۋە ئېتىقادى ئىنتايىن چىڭ بولۇپ، دېشبۇرگىدىن چوقۇم كېتىمەن، دېگەن نىيەتتە ئىدى.

بىر كۈنى، ئانىپينىڭ بىر ئەما دوستى ئۇنىڭغا:

ـــ ئانىپي، بىر ئىشنى ساڭا ئېيتسام بولار-مۇ، بولماسمۇ، ـــ دېدى، ـــ بىلسەڭمۇ ساڭا ئانچە پايدىسى تەگ-مەسلىكى مۇمكىن، بىراق... سەن ئەمالار ئۈچۈن ئېچىلغان بىر مەكتەپ بارلىقىنى ئاڭلىغانمىدىڭ؟

ئانىپي نەپسىنى توختىتىپ ئاڭلاپ، تەقەززالىق بىلەن سو-رىدى:

ـــ سەن، مېنىڭدەك ئادەملەرمۇ مەكتەپتە ئوقۇيالايدىكەن، خەت يازالايدىكەن، دېمەكچىمۇ؟

ـــ ناھايىتى توغرا ئېيتتىڭ، پەقەت شۇنداق مەكتەپلەرگە كىرەلمىسەڭلا بولغىنى.

سۇددارخىنىڭ ئۆزىنى مازاق قىلىپ ئېيتقان: «سەن مۇشۇ كۆزۈڭ بىلەن ئوقۇيمەن، خەت يازمەن دەپ ھەرگىز خام خىيال قىلما» دېگەن سۆزى ئاننىڭ قۇلاق تۈۋىدە جاراڭلىغاندەك بولدى.

ئۇ چاغدا، ئۇنىڭ كۆزى ئاجىز بولغاچقىلا مەكتەپكە كىرەلمەيتتى. ھازىر كۆزىنىڭ كۆرۈشى شۇ چاغدىكىدىنمۇ ناچارلاپ كەتتى. بۇھالدا ئۇ قانداق ئوقۇيالايدۇ، خەت يازالايدۇ دەيسىز؟

ئاننىڭ دېشىۋرگەدىكى ماتېرىيالىدا ئېنىق قىلىپ «ئەما» دەپ خاتىرىلەنگەن، بۇنى ئويلاپ ئاننىڭ غەزىپى تازا كەلدى.

ـــ بۇ يالغان، سىز مېنى خۇشال قىلىمەن دەپ تۇرۇپ، مېنىڭ ئۈمىدسىزلەنگىنىمدىن شەپقەتسىزلىك بىلەن ھۇزۇرلىنىۋاتىسىز. ئەما قانداقمۇ كىتاب ئوقۇيالىسۇن، خەت يازالىسۇن؟

ئاننىڭ كۆزىنى قوللىرى بىلەن ئېتىۋالدى.

مومای ئاننىڭ قوللىرىنى بىر پەس سىلاپ ۋە سىقىپ ئۇنسىز ئولتۇردى.

ـــ قوزام، مۇشۇنىڭ بىلەن، ـــ مومای ئاننىڭ بارماقلىرىنى مىجىدى، ـــ مۇشۇ بارماقلىرىڭ بىلەن كۆپ ئونكى خەتلەرنى سىلاپ كىتاب ئوقۇشنى، خەت يېزىشنى ئۆگىنىسەن، ئەمالار مۇشۇنداق قىلىپ كىتاب ئوقۇيدۇ، خەت يازىدۇ.

ئاننىڭ ئاخىر ئۆزى بارىدىغان جاي بارلىقىنى ئۇقتى. ئەمما، ئۇنىڭغا يارەم قىلىشقا قۇربى يېتىدىغان بىرمۇ ئادەم يوق تۇرسا، ئۇ يەرگە قانداق بارىدۇ؟ ئۇ تاشقى دۇنيا ھەققىدە ھېچ نەرسە بىلمەيدىغان تۇرسا، باشقىلارنىڭ ئۆزىگە يارەم بېرىشىدىن قانداقمۇ ئۈمىد كۈتەلىسۇن؟ ئۇ تاشقى دۇنيا بىلەن قانداق ئالاقە قىلىدۇ، ئۇ خەت تونۇمايدۇ، خەت يازالمايدۇ، كۆزى ئەما، بۇ قورغاندىن چىقىپ كېتەلمەيدۇ، تاشقى مۇھىت بولسا شۇقەدەر

مۇرەككەپ.

ئاننىي كېچە - كۈندۈز مۇشۇنداق ئەمەلگە ئاشۇرۇش قىيىن خىيالىلارنى قىلىپ، ئارزۇ - ئارمانلار قوينىدا ياشىدى. 1880 - يىلى، شارائىت پىشىپ قالدى بولغاي، تاشقى دۇنيا ئۇشتۇمتۇتلا دېشبۇرگقا كەلدى.

ماسساچۇسېتسكى ئەمەلدارلار كۆپ ۋاقىتلاردا شتات قۇرغان قۇنتۇزۇش ئورنىغا كۆكۈل بۆلمەيتتى. نەتىجىدە ئۇلار قۇرغان قۇنتۇزۇش ئورنىنىڭ شارائىتى، مۇھىتى ئۇنداق ناچار، بۇنداق ئېچىنىشلىق دېگەندەك ھۇجۇم خاراكتېرىدىكى گەپ سۆز-لەر يامراپ كەتتى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۆمەك تەشكىللەپ تەكشۈ-رۈشكە مەجبۇر بولغان بولۇپ، بۇ يىل دېشبۇرگنى تەكشۈرگىلى ئۆمەك كېلىدىغان بولدى.

دېشبۇرگنى بالدۇرلا تەكشۈرۈش كېرەك ئىدى. 1875 - يىلى بۇ يەردە تۇغۇلغان 80 بوۋاقتىن قىش ئۆتكەنده ئاران 10 ى قالغانىدى. ئىمارەتلەر كونىراپ كەتكەن، دورىلار كەمچىل ئىدى، تاماق ئىنتايىن ناچار، قۇرت، باكتېرىيىلەر كۆپ ئىدى. چاشقان كۆپ بولۇپ، كۆپكۈندۈزده ئەيمەنمەستىن توپ - توپ بولۇپ چىقىپ، يېمەكلىكلەرنى بۇلايتتى، كىشىلەرنى يارىلاندۇراتتى.

دېشبۇرگنىڭ باش باشقۇرغۇچىسى ئەسكى ئادەم ئەمەس، گەپ شۇيەردە ئىدىكى، شتاتلىق ھۆكۈمەت ھەر ھەپتىده ھەربىر كىشىگە، ياتاق، تاماق، كىيىم، كېرەكلىك نەرسىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان خىراجەت ئۈچۈن ئاران 1.75 كوي پۇل بېرەتتى. باشقۇرغۇچىلار ئامالنىڭ يوقىدىن مۇشۇ چەكلىك پۇلنى خىراجەت قىلاتتى. ئاشۇنچىلىك پۇل بىلەن ئوتۇن، كۆمۈر، ماي، تۇز، ئاشلىق ئالاتتى. كېسەللىك ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلاتتى.

ھەر ھالدا ماسساچۇسېتس شتاتلىق ساخاۋەت كومىتېتى

ھەرتۇرلۈك گەپ - سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئۆمەك تەشكىللەپ تەكشۈرىدىغان بوپتۇ. بۇنىڭدەك تەكشۈرۈشلەر ئىلگىرى بولغان، كۆپ-چىلىك كۆپ كۆرگەن بولغانلىقى ئۈچۈن، چوڭ ياشتىكىلەر تەكشۈرۈش ئۆمىكىنىڭ ئۆز تۇرمۇشىنى ياخشىلاپ كېتەلمىگە ئانچە ئۇمىد باغلاپمۇ كەتمىدى.

بۇنىڭدىكى سەۋەب، بىر توپ كىشىلەر كېلەتتى. قۇنتۇزۇش ئورنىدىكى نامرات پۇقرالارنىڭ ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇش شارائىتىدا ئاران - ئاران جان بېقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ باشلىرىنى چايقىشاتتى، ھەيران بولۇشاتتى، كېتىدىغان چاغدا، ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي «ياخشىلاشقا تېگىشلىككەن» دېيىشەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن سۇغا چۆككەن تاشتەك ھېچقانداق خەۋەر، گەپ - سۆز بولماي جىمىپلا كېتىشەتتى. يېمەكلىكلەردە قۇرتلار، باكتېرىيەلەر، چاشقانلار راسا يايرايتتى. يامان مۇھىت يىلدىن - يىلغا بەتتەرلىشىپ كېتەتتى.

ھالبۇكى، ئاننا مۆجىزە يۈز بېرىپ، جىمى نەرسىنى ئۆزگەرتىشنى كۈتەتتى. ئۇلارنىڭ ئۆزىنى بايقىشى، ئۆزىگە دىققەت قىلىشىنى، مەكتەپكە ئەۋەتىپ بېرىشنى ئارزۇ قىلاتتى.

ماريچ ئاڭلىغان خەۋىرىنى ئاننىيغا ئېيتتى.

— بۇ ئۆمەكنىڭ باشلىقىنىڭ ئىسمى فاللان شامبان ئىكەن. بۇ ئىسىمنى ئېسىڭدە چىڭ تۇت، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشسەڭ بەلكىم دېشىۋېرىدىن كېيىنمۇ قالارسەن.

ئاننىي بۇ ئىسىمنى ئېسىدە چىڭ تۇتۇۋالدى. ئۇزۇندىن بۇيان تۆت كۆز بىلەن كۈتكەن كۈنلەر ئاخىر يېتىپ كەلدى. پۈتۈن قورا ئىچىدە: «ئۇلار كەلدى!» دېگەن خەۋەر تارقالدى.

تەكشۈرۈش ئۆمىكى كەلدى. ئۇلار جىمى ئەترايىنى، ياتاق - تاماق شارائىتىنى كۆردى. تۇرلۇك سوئاللارنى سورىدى، يېمەكلىكلەرنى يەپ باقتى، ئىشىپ چاشقان كامارلىرىنى كۆردى. ئىنتايىن ناچار مۇھىتنى كۆرۈپ تامغاقلىرىنى چاكىلدىتىش-

تى، توۋلاپ كېتىشتى. ئاننىڭ ئۇلارغا ئەگىشىپ سائەتلەپ يۇ-
رۇپ، دېشىۋرگىنىڭ بارلىق بۇلۇڭ - پۇشقاقلىرىنى قويماي ئارد-
لاپ چىقتى.

ئاننىڭ ئۇلارنى ئېنىق كۆرەلمەيتتى. لېكىن، ئاۋازىغا ئەگ-
شىپ ماڭدى. پۈتۈن كۈن ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئويلىغىنى قانداق
قىلىپ يۇرەكلىك هالدا بۇمبېمانلار بىلەن سۆزلىشىش بولدى.

تەكشۈرۈش ئاياغلىشىپ جىمى ئىشلار تامام بولدى، تەكشۈ-
رۈش ئۆمىكىدىكىلەر سېپرىق دەرۋازىغا كېلىپ، دېشىۋرگىنىڭ
باشقۇرغۇچىلىرى بىلەن قول ئېلىشىپ خوشلاشتى، قايتىشقا تە-
رەددۇتلاندى. ئۇلار ئاننىڭ ئاتلىق بىر قىزنىڭ بۇ يەردىن كېتىش-
كە تەشنا ئىكەنلىكىدىن پۈتۈنلەي خەۋەرسىز، ئۇنىڭ ئارزۇ ئارما-
نى ئەمدى ئۇزۇلگەن لەگلەكتەك بوراندا ئۇچۇپ يۇرىدۇ.

ئاننىڭ بۇلارنىڭ ئىچىدە كىمنىڭ شامبان ئەپەندى ئىكەنلە-
كىنى بىلمەيتتى. ۋاقىت بىر يەرگە بېرىپ قالدى. ئېسىل پۇر-
سەتمۇ كېتىپ قالاي دەۋاتىدۇ، ئەمدى ئۇلارنى پەرقلەندۇرگۈدەك
ۋاقىتمۇ قالمىدى.

ـــ هاسىلاتىمىز ئاز بولمىدى، ـــ كۈل رەڭ بىر سېيما شۇ
گەپنى قىلدى.

ـــ سىلەرگە قارارىمىزنى ئىمكانقەدەر تېز ئۇقتۇرىمىز، ـــ
دېدى. يەنە بىر سايە، دەرۋازا غىچىرلاپ، يېپىلىشقا تەمشىلۋا-
تاتتى.

ئۇ پۇرسەتنى كەتكۈزۈپ قويۇۋاتاتتى. توساتتىن ئۇ كېتىۋات-
قان كىشىلەر توپىغا قاراپ يۈگۈردى.

ـــ شامبان ئەپەندى، شامبان ئەپەندى! ـــ ئۇ پۈتۈن ئۆ-
مەكتىكىلەرگە يىغلاپ يېلىندى:

ـــ مەن ئوقۇيمەن، مەن ئوقۇيمەن، مېنى مەكتەپتە ئەۋە -
تىڭلار! ـــ ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلاتتى، ئاۋازى تىترەيت-
تى.

دېشبۇرگىنىڭ باشقۇرغۇچىسى ئۇنى ئېلىپ كەتمەكچى بولۇ-
ۋىدى، بىر ئاۋاز ئۇنى توسىدى:
— توختاپ تۇرۇڭ! قىزچاق، نېمە ئىش؟
— كۆزۈم قارىغۇ، بىر نەرسىنى كۆرەلمەيمەن، — ئاننىي
كېكەچلەپ سۆزلىدى، — ئەمما مەن ئوقۇيمەن، ئەمالار مەكتىپە-
دە ئوقۇسام دەيمەن.
يەنە بىر ئاۋاز سورىدى:
— ئۇ بۇ يەردە قاچاندىن بېرى تۇرۇۋاتىدۇ؟
— بىلمەيمەن.
ئۇلار بەزى مەسىلىلەرنى سورىغاندىن كېيىن كېتىپ قالدى.
بۇ كېچە ئاننىي يىغلىغان پېتى ئۇخلاپ قالدى. چۈنكى،
ئۇنىڭ «ئارزۇسى» كۆپۈككە ئايلانغانىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ پۈتۈنلەي
مەغلۇپ بولغانلىقىغا ئىشىنەتتى.
بىر قانچە كۈندىن كېيىن بىر موماي تەمتىلەپ مېڭىپ
ئايالار ياتقىغا كىرىپ كەلدى.
— ئاننىي، ئاننىي، ئۇلار مېنى سىزنى ئەكېلىشكە ئەۋەت-
تى. سىز ئەمدى بۇ يەردىن كېتىدىغان بولدىڭىز، دەررۇ
نەرسە - كېرەكلىرىڭىزنى يىغىشتۇرۇڭ.
شامبان ئەپەندى ئاننىيىنىڭ مەكتەپكە كىرىشىگە ياردەم قىل-
غان بولۇپ، ئاننىي ساخاۋەت ئورگىنىنىڭ نامرات ئوقۇغۇچىسى
سالاھىيىتى بىلەن بوستۇنغا 20 چاقىرىم كېلىدىغان جايدىكى
بوگىنىس ئەمالار مەكتىپىگە بېرىپ ئوقۇيدىغان بولغانىدى. مانا،
ئاننىي سۇللىۋان ئوقۇيدىغان بولدى، ئۇ ئاخىر مۇرادىغا يەتتى.
يولغا چىققۇچە ئارىلىقتا، دوستلىرى قول - قول ئىشلەپ
ئىككى قۇر كىيىم تىكىپ بەردى. شۇنچە يىللاردىن بۇيان ئاننىي
تۇنجى قېتىم يېڭى كىيىملىك بولدى. كىيىمنىڭ بىرى تېگى
قارا كىچىك گۈللۈك رەختتە، يەنە بىرى قىزىل رەختتە تىكىلگە-
نىدى. ئايرىلىدىغان كۈنى ئاننىي خۇشاللىقىنى بىلدۈرىدىغان قە-

زىل رەڭلىك كىيىمنى كىيدى.

ئۇ دېشبۇرگقا كەلگەن تۆت يىلدىن بېرى تونۇشقان دوستىلىرى ئۇنى دەرۋازا ئالدىغچە ئۇزىتىپ چىقتى. ئۇلار ئاننىي بىلەن قۇچاقلاشمىدى، سۆيۈشمىدى، ئەمما ياخشى تىلەكلەرنى تىلىدى.

— ئوبدان بالا بولغىن.

— خەت يېزىشنى ئۆگەنگەن چاغدا، بىزگە خەت يېزىپ تۇرغىن، قاراڭلار، بىزنىڭ ئاننىي خەت ئوقۇيالايدىغان، يازالايدىغان بولماقچى...

— بۇ يەردىكىدەك ئېغىز غىرىچلاپلا يۈرمە، گەپ ئاڭلا.

— بىزنى يوقلاپ كەلگىن.

پەيتۇنچى دىن بوۋاي ئاننىيىنى يۆلەپ پەيتۇنغا چىقىرىپ ئۆزىنىڭ قېشىغا ئولتۇرغۇزدى. «قارا ماري» گۈلدۈرلەپ مېڭىپ دېشبۇرگدىن ئايرىلغاندا، دىن بوۋاي قولىدىكى قامچىسىنى قارسلىتىپ قويۇپ، كەينىگە قايرىلىپ غىچىرلاپ يېپىلىۋاتقان دەرۋازىنى كۆرسىتىپ:

— ئاننىي، بۇ دەرۋازىدىن چىقتىڭ. ھەرگىزقايتىپ كەلگۈچە بولما، ئاڭلىدىڭمۇ؟ جىمى ئىشىڭ ئوڭۇشلۇق بولغاي ئىلاھىم! — دېدى.

ئاننىي دىن بوۋاينىڭ گېپىنى ناھايىتى ئېنىق ئاڭلاپ ئېسىدە تۇتۇۋالدى. بارلىق ياخشى تىلەكلەرنى يۈرىكىنىڭ قېتىغا نەقىش قىلىۋالدى. ئۇ بۇلارنى ئۆمۈر بويى ئۇنتۇمايدۇ.

1880 - يىلى 10 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئاننىي ئولتۇرغان پەيتۇن بوگىنىس ئەمالار مەكتىپىگە — يېڭى مۇھىت، يېڭى تۇرمۇشقا قاراپ چاپتى ، ئاننىي، بولسا ھاياتىدىكى ئىككىنچى پۇرسەتكە قاراپ چاپتى.

ئاننېي قولىنى سوزۇپ تىترىگەن، ئىشەنمىگەن ھالدا ئۆزىگە ئۆزى: «قولۇمنى كۆرۈۋاتىمەن» دېدى.

ئىككىنچى پۈرسەت

مەكتەپ تۈرمۈشى باشلاندى. رېئال تۈرمۈش ئۇ ئىلگىرى تەسەۋۋۇر قىلغىنىدىن كۆپ پەرق قىلسىمۇ، ئۇنىڭ ئۆزۈن يىللاردىن بۇيان تۆت كۆزى بىلەن كۈتكەن مەكتەپ ھاياتى ئاخىر رېئاللىققا ئايلانغانىدى.

14 ياشلىق ئاننېي قىلچە جەمئىيەت تەجرىبىسى يوق ئۆسمۈرلۈك مەزگىلىدە تۇراتتى. ئۇ ئوقۇشنى، يېزىشنى، قوشۇشنى، ئېلىشنى، كۆپەيتىشنى، بۆلۈشنى ئۇقمايتتى... ئىنگلىز تىلى، جۇغراپىيە، تارىخ قاتارلىق ئاتالغۇلار ۋە ئۇلارنىڭ مەنىسىنى بىلمەيتتى. شۇڭا، ھەممىنى سەبىي، كىچىك بالىلار بىلەن بىرلىكتە باشتىن ئۆگىنىشى كېرەك ئىدى. ئۇنىڭ ساۋاقداشلىرىنىڭ ھەممىسى بالىلارچە كەمتۈك تىلىدا سۆزلەيدىغان كىچىك بالىلار ياكى شوخ قىزچاقلار ئىدى.

بەش - ئالتە ياشلىق بالىلارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ قالغان ئاننېي بەك چوڭ، كىلەڭسىز، كالامپايەك كۆرۈنەتتى. ئاننېي ئۇلار بىلەن چىقىشالماي بەك ئازابلاندى. بەزى قىزچاقلار «قېرى ئاننېي» دېگەن لەقەمنى قويۇپ، ئۇنى ئەخمەق قىلدى ۋە چەتكە قاقتى.

جەڭ بىلەن ئۆتىدىغان بۇ تۈرمۈشتا، ئاننېي قايمۇقتى، ئۇمىدسىزلىككە پاتتى، ئېغىمغا قارشى ماڭدى. ئۇ بەئەينى جەڭگە تەييار تۇرغان سوقۇشقاق خورازغا ئوخشاش، ئۆزىنى مەغرۇر تۇتتى، جىددىيچىلىك ئىچىدە جەڭگە تەييارلىق قىلدى. ھەركۈنى

ئاخشىمى ياتقان چاغدا، ئۇنىڭ ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ راسا يىغلىغۇ-
سى كېلەتتى. بىراق، ياستۇقىغا مۇشتلاپ پىچىرلاپ: «ئۇلارغا
ئۆچ بولدۇم، جىمى ئادەمگە ئۆچ بولدۇم» دەيتتى. ئاننىي بار-
ماقلىرى بىلەن كۆپۈنكى ھەرپلەرنى سىلاپ ئوقۇشنى ئۆگەندى.
ئۇ ئەمالار يېزىقىنى ئىشلىتىپ ئوقۇشنى، يېزىشنى ئۆگەندى.
بىراق، كۆڭۈل قويۇپ، سەۋرچانلىق بىلەن ئۆگەنمىگەچكە، خەت-
لەرنى قوشۇپ يېزىشنى بىلەلمىدى.

ئاننىي بىر مەزگىل خاتا ھالدا كىشىلەردە ئۆزئارا ئالاقىلە-
شىش نىيتىلا بولسا بولمىدىمۇ، يوق يەردىن پۇتاق چىقىرىپ ئاز
تولا خاتا ھەرپلەر بىلەن ھەپىلىشىشنىڭ نېمە ھاجىتى دەپ ئويلە-
دى. دەرۋەقە بۇنچە كۆپ تاق سۆزلەرنى يادلىۋېلىش ھەقىقەتەن
باش ئاغرىتىدىغان ئىش ئىدى.

ئىنگلىز تىلى مۇئەللىمى ئاننىيغا زېرىكمەستىن ئېزىپ ئە-
چۈرۈپ:

— ئاننىي ھەرقانداق بىر ئىشنىڭ توغرا تەرىپى، خاتا تەرە-
پى بولىدۇ، سەۋرچان، پرىنسىپچان بولۇشىڭىز كېرەك، —
دېدى. ھالبۇكى، بۇ سۆزلەر ئاننىيىنىڭ ئۇ قۇلىقىدىن كىرىپ
بۇ قۇلىقىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ يەنىلا ئۆزىنىڭ بىلگىنىنى
قىلىپ يۈرىۋەردى. مۇئەللىمنىڭمۇ بارا ـ بارا سەۋر ـ تاقىتى
تۈگىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ باشقىچە چارە قوللاندى. ھالبۇكى،
بۇ چارە ئاننىيىنىڭ غۇرۇرىغا قاتتىق تەگدى.

مۇئەللىم ئاننىيىنىڭ تاپشۇرۇقىنى كۆپچىلىك ئالدىدا ئو-
قۇپ، خاتا خەتلەرگە كەلگەندە توختاپ، ئەيىبلىگەن تەلەپپۇزدا
ئوچۇق ئاھاڭ بىلەن تۈزەتتى. خاتا خەتلەرگە تەپسىلىي بەلگە
قويۇپ چىقتى.

بۇ ھال زېرىكسىپ تۇرغان ئوقۇغۇچىلارغا ناھايىتى ياخشى
ئويۇن بولدى. ھەر قېتىم مۇئەللىم توختىغاندا، ئۇلار كۈلۈپ
تېلىقىپ كېتەتتى. بۇ كۈلكىلەر ئاننىيغا قاتتىق زەربە بولاتتى،

يۇرىكى خەنجەردە تىلغاندەك ئاغرىيتتى. ئۇ چىشىنى چىشلەپ ئولتۇرۇپ ئۇلارنى تىللايتتى، قارغايتتى. ئۇ ھەركۈنى دېگۈدەك مۇشۇنداق ئازابقا چىداشقا مەجبۇر بولاتتى. بىركۈنى، بۇنداق كۈلكىلەر ئەۋجىگە چىققاندىدى، ئۇ زادىلا چىدىيالماي ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ:

ـــ ھە، سىلەرنىڭلا توغرا، كۈلگۈدەك نېمە ئىش بولدى! سەن دۆتلەر كۈلۈشىنىلا، يالاقچىلىق قىلىشىنىلا بىلىشىسەن، ھۇ يالاقچىلار، ـــ دېدى.

«يالاقچىلار» دېگەن سۆز دېشىۋۇرگەنكى چاغدا ئۇنىڭ ئاغزىغا رام بولۇپ كەتكەن بولۇپ، ئېغىزىغا كەلگەنده دەۋېرەتتى، بۇ سۆز ھېچقانداق مەنىنى بىلدۈرمەيتتى. ئەمما، مۇئەللىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ غۇرۇرىغا تەگكەندەك ھېس قىلدى ـ دە، كەسكىنلىك بىلەن بۇيرۇق قىلدى:

ـــ چىقىپ كېتىڭ، بېرىپ پەلەمپەيدە ئولتۇرۇڭ، سىزنى ھېلىراق ئىزدەيمەن.

غەزەپتىن ئىچى ئۆرتىلىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى ياغاچتەك قاتقان ئاننىي بىر قاتار قۇرۇق ئۇستەلگە ئۇرۇلۇپ ـ سوقۇلۇپ سىنىپ-تىن چىقىپ كەتتى.

مۇئەللىم بۇنىمۇ خاتا چۈشىنىپ، ئاننىي مەن بىلەن قېرى-شىپ ئۆزىنى كۆرسەتتى، دەپ قارىدى. ئاننىيمۇ مۇئەللىم قەستەن تىرناق ئاستىدىن كىر ئىزدەۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ، ھېچ-نىمىگە پەرۋا قىلماي چىقىپ كەتتى.

ـــ ئاننىي، گېپىمنى ئاڭلىدىڭىزمۇ؟ ـــ مۇئەللىم سۇرلۇك تۇس ئالدى. ئاننىي كەينىگە بۇرۇلۇپ:

ـــ پەلەمپەيدە ئولتۇرمايمەن، ـــ دېدى، ئاندىن تەكەببۇر-لۇق بىلەن قوشۇپ قويدى، ـــ مەن ئەمدى ھەرگىز بۇ سىنىپتا ئوقۇمايمەن، ـــ ئۇ ئىشىكنى جاڭ قىلىپ يېپىپ كېتىپ قالدى.

ئادەمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدىغان بۇنداق ئىش يۈز بەرگەن

تۇرسا، مەكتەپ مۇدىرى بىر چەتتە قاراپ تۇرالمايتتى. ئانىنىي چاقىرتىلىپ، مەكتەپ مۇدىرى ئانىنا نوتىس ئەپەندىنىڭ ئالدىغا كەلدى. مەكتەپ مۇدىرى ئۇنىڭغا كۆيۈپ پىشىپ نەسىھەت قىلىپ، ئۇنىڭ نەقەدەر قوپال، يولسىز ئىش قىلغىنىنى، چوڭلارنى، ئۇستازنى ھۆرمەت قىلمىغانلىقىنى بىلدۈرۈشكە تىرىشتى. ئاخىرىدا:

ــ بۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىز بۇنداق ئىش قىلماڭ، ــ دېدى.

ــ ھەممىسى ئۇنىڭ خاتالىقى، مېنى بۇنداق قىلىشقا مەجبۇرلىغان ئادەم ئۇ! ــ ئانىنىينىڭ جاۋابىدىن، تەلەپپۇزىدىن، ئاچچىق، زەردە بىلىنىپ تۇراتتى.

ــ ئانىنىي، خاتالىقىڭ كىمدىن ئۆتكەنلىكى مۇھىم ئەمەس، ــ مەكتەپ مۇدىرى چۈشەندۈردى، ــ ئوقۇغۇچى دېگەن مۇئەللىمنى ھۆرمەت قىلىشى كېرەك. ئۇنداق بولمىسا بىز مەكتەپ ئىنتىزامىنى قانداق ساقلىيالايمىز؟ سىز مۇئەللىمنىڭ ئالدىدا خاتالىقىڭىزنى تونۇپ كەچۈرۈم سورىشىڭىز كېرەك.

ئانىنىي قەتئىي رەت قىلدى. ئۇ مۇئەللىم ماڭا ئۇۋال قىلدى، شۇڭا مۇئەللىم مەندىن كەچۈرۈم سورىشى كېرەك، دەپ ئويلىدى. ئەمما، بۇ تەلەپنى ئۇ مۇئەللىمگە ئېيتالمايتتى.

ــ بولدى، بولدىلا، ــ مەكتەپ مۇدىرى ئۇھ تارتىپ دېدى، ــ ياتىقىڭىزغا قايتىڭ، سىرتقا چىقماي ئولتۇرۇڭ، خەۋىرىمىزنى كۈتۈڭ، ئانىنىي، مېنىڭ سۆزۈمنى ئوبدان ئويلاپ كۆرۈڭ.

ئانىنىي ئىشىكنى يېپىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، مەكتەپ مۇدىرى مەيۈسلىنىپ، ئىنتايىن ئازابلاندى: « بۇ ئىشنى قانداق بىر تەرەپ قىلسام بولار؟ ئۇ بەك جاھىل، بەكۈاش ئىكەن، بۇ يەرگە سىغدۇرغىلى بولمىغۇدەك، ئۆيگە ئەۋەتسەك بولارمۇ... يا... ئەمما نەدە ئۇنىڭ ئۆيى بار؟ »

ئىشىك چېكىلىپ، مەكتەپنىڭ ئەڭ مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچىسى مومىررى خېنىم كىرىپ كەلدى.

ــ ئاڭلىسام ئاننىڭ ئىش تېرىپ قويۇپتۇ، ــ ئۇ قىسقا سۆز بىلەن ئاساسىي تېما ئۈستىدە گەپ ئاچتى، ــ ئۇ كەچۈرۈم سوراشقا ئۇنىدىمۇ؟

ــ ئىشىنىمەنكى، ئۇ ھەرگىز كەچۈرۈم سورىمايدۇ، ــ مەكتەپ مۇدىرىنىڭ تەلەپپۇزىدىن بىر خىل ئامالسىزلىق ئىپادىسى چىقىپ تۇراتتى.

ــ مەنمۇ شۇنداق پەرەز قىلغانىدىم، ــ مومىررى خېنىم ئۆزىنىڭ كۆز قارىشىنى ئېيتتى، ــ بۇ بالىنىڭ غۇرۇرى بەك كۈچلۈك.

مەكتەپ مۇدىرى گاڭگىراپ قالدى.

مومىررى مۇئەللىم سۆزىنى داۋام قىلدى:

ــ ئۇ باشقىلارنىڭ كۆيۈنۈشى، كۆڭۈل بۆلۈشىگە موھتاج، كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىز، ئۇ قىز ئىنتايىن ئەقىللىق، زېرەك، شۇنداق تېز ۋە ياخشى ئۆگىنىۋاتىدۇ. ئەگەر ئۇنى يېرىم يولدا تاشلىۋەتسەك، تەڭرى بىزگە تەربىيىلەشكە تاپشۇرغان تالانت ئىگىسىنى دەپسەندە قىلغان بولمامدۇق؟ مەن بىر سىناپ باقاي دەيمەن.

ئاننىڭ ناھايىتى تەسلىكتە يەنە بىر پۇرسەتكە ئېرىشتى. مومىررى مۇئەللىم ھەر ھەپتىسى ئاننىيغا مەلۇم ۋاقىت ئاجرىتىپ بېرەتتى. ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ سەيلە قىلاتتى. ئىككىيلەن بىرلىكتە چۆپلۈكتە ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇيتتى، پاراڭلىشاتتى. ئاننىڭ ھەركۈنى مومىررى مۇئەللىمنى ساقلايدىغان بولدى.

باشتا ئاننىڭ مومىررى مۇئەللىمنىڭ غەرىزىدىن گۇمانلىنىپ، ئۇنى تۇرلۈك يوللار بىلەن سىنىدى. ئاننىڭ زەھەرخەندىلىك بىلەن ئاڭلىغان جىمى سەت گەپلەرنى قىلىپ مۇئەللىمنىڭ

ئىنكاسىنى كۆزەتتى. ھالبۇكى، ئاننىڭ خاتالاشتى. ئۇنىڭ تومۇر تۇتۇشلىرىنىڭ قىلچە ئۇنۇمى كۆرۈلمىدى. مومىررى مۇئەللىم ئۇنىڭ گەپلىرىگە پەرۋا قىلماي، تەمكىنلىك بىلەن ئۇنىڭغا يۈز-لەندى. ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىمىغانغا سالدى. بۇنىڭدىن ئاننىڭ بەك مەيۈسلەندى. ئۇزۇن ئۆتمەي، ئاننىڭ مۇئەللىمنى دەي - دەيگە سېلىشنىڭ پايدىسى يوقلۇقى، قىلچە تەسىر كۆرسىتەلمە-گەنلىكىنى ھېس قىلدى. سەزگۈسى ئۆتكۈر ئاننىڭ مۇئەللىمنىڭ مېھىر - مۇھەببىتىنى چۈشەندى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭدىكى جا-ھىللىق، تەتۈرلۈك گويا قىشتىكى قالدۇق مۇزغا ئوخشاش، باھاردىكى ئىللىق قۇياش نۇرىغا بەرداشلىق بېرەلمەي ئېرىپ كەتتى.

ئاننىڭ قەلب رۇجىكىنى كەڭ ئېچىپ مېھىر - شەپقەتلىك بۇ يېڭى دوستىنى قوبۇل قىلدى. ئۇنىڭدىن گۇمانلىنىدىغان، قايتا سىناپ يۈرمەيدىغان بولدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، ئۇ ھەر-قايسى جەھەتلەردە ناھايىتى تېز ئىلگىرىلىدى. بولۇپمۇ مومىررى مۇئەللىم ئەڭ كۆڭۈل بۆلىدىغان ئىككى ئىشتا، يەنى ھەرپلەرنى قوشۇش ۋە يۈرۈش - تۇرۇش، پوزىتسىيىدە ھەممە كىشى ئۇنىڭغا باشقىچە زوق بىلەن قارايدىغان بولدى. ئاننىڭ ئىپادىسى مۇ-ئەللىمنى مەمنۇن قىلدى.

ئاننىڭ باشتا كۆزەتتى، ئاڭلىدى، كېيىن بىرىپ مومىررى مۇئەللىمنىڭ يېقىملىق تەلەپپۇزى، نازاكەتلىك يۈرۈش - تۇرۇش-لىرى، باشقىلارغا مېھرىبانلىق بىلەن كۆيۈنۈشلىرىگە تەقلىد قى-لىدىغان بولدى. بۇ ھال ئاننىڭ ئاسان ئاچچىقلىنىدىغان مە-جەزىگە بەرھەم بەردى. ئۇنىڭدىكى يامان ئادەتلەر ئاستا - ئاستا يوقالدى. ئۇ جىم تۇرۇۋېلىشنى، كەمتەرلىكنى ئۆگىنىۋالدى. بالىلار شاڭخەي قىلغان چاغلاردا، ئۇ ئۆزىنى بېسىۋېلىپ ئاچچىقلا-مايدىغان، جاۋاب قايتۇرمايدىغان بولدى. بۇ نەقەدەر ئازابلىق ئىش - ھە! ئۇ كۆڭۈل قويۇپ ئۆگىنىش ۋە ئوخشىتىپ تەقلىد

قىلىش نەتىجىسىدە، ئۇنى ئۆز ئادىتىگە ئايلاندۇرۇۋالدى. بالىلارمۇ دوستانىلىق بىلەن يېڭىۋاشتىن ئادەم بولغان ئاننىڭ قايتىدىن قوينىغا ئالدى. بىر كۈنى ئاننىڭ قەلبىدە يېڭىچە بىر ھېسسىياتنىڭ پەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى ھېرانلىق ئىلكىدە سېزىپ، قۇياشنىڭ شەرقتىن كۆتۈرۈلۈشىنى، يېڭى بىر كۈننى كۈتۈۋېلىشنى، ساۋاقداشلار بىلەن بىرلىكتە دەرس ئوقۇشنى، چۈشلۈك تاماقنى بىرلىكتە يېيىشنى، بىللە ئولتۇرۇپ پاراڭلىشىشنى تەقەززالىق بىلەن كۈتتى. مۇشۇنداق قىلىش نەقەدەر خۇشاللىق ئىش ـ ھە! ئاننىڭ تۇنجى رەت ئەركىنلىك ۋە بەختنىڭ لەززىتىنى سۈردى.

كۆپچىلىك ئاستا ـ ئاستا ئاننىڭىنى قوبۇل قىلىپ ئارىسىغا ئالدى. توغرا، ئاننىڭ بوگۇنىس مەكتىپىنىڭ بىر ئەزاسى، ئەمما ئۇ بەئەينى ئائىلىدىكى بىر بالا كېلىنگە ئوخشاش، كۆپچىلىك بىلەن تەڭ ئولتۇرۇپ، تەڭ قوپالمايتتى. ئۇ پەقەت قۇتقۇزۇش ئورنى ئەۋەتكەن نامرات ئوقۇغۇچى بولغانلىقى ئۈچۈنلا تولۇق ئارىغا ئېلىنغان ۋە مۇقىملاشتۇرۇلغانىدى.

ئۇنىڭ سالاھىيىتى بەزىدە ئۇنىڭغا نۇرغۇن قۇلايسىزلىقلارنى تۇغدۇرۇپ، ئۇنى ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويياتتى. مەسىلەن، قىشلىق تەتىلدە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى ئۆيىگە قايتىپ كېتىپ دەم ئالاتتى. ئوقۇغۇچىلارمۇ ئۆزلىرىگە لايىق تەتىللىك پىلانلارنى تۈزۈشەتتى. بىرلا ئاننىڭىنىڭ قايتىدىغان ئۆيى يوق بولۇپ، ئىقتىسادىي چەكلىك بولغان قۇتقۇزۇش ئورنى قىشلىق تەتىلدە كەلگەن مېھمانىنى قوبۇل قىلالمايتتى.

بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ بىردىنبىر چارىسى خىزمەت تېپىش ئىدى. ئاننىڭ چوڭ بولۇپ قالدى. ئىش قىلالايدۇ، كۆزى ئانچە ياخشى بولمىغان بىلەن پۇت ـ قولى چاققان، ئادەتتىكى ئائىلە ئىشلىرىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ. ئەگەر تەلەپ بەك قاتتىق بولمىسا، ئۇنىڭ خىزمەت تېپىشىمۇ قىيىنغا چۈشمەيدۇ.

مەكتەپ ئاننىيغا بوستۇننىڭ جەنۇبىدىكى بىر مېھمانسارايدىن ئۆي يېغىشتۇرۇپ تازىلىق قىلىدىغان بىر ئىشنى تېپىپ بەردى. مېھمانساراي شەھەرنىڭ ناھايىتى ئىرىلاندىيە كوچىسىدا ئىدى. ئاننىي تېزلا بۇ يەردە يېتىپ - قوپىدىغان كىشىلەر بىلەن دوستلىشىپ قالدى. ئۇ ئۆيلەرنى يېغىشتۇرغۇچە كىشىلەر ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشاتتى. مېھمانلاردىن بىرى ئاننىيىنىڭ كۆزى ياخشى بولمىغاچقا، ھەربىكتى تازا قولاشمايۋاتقانلىقىغا دىققەت قىلدى. ئۇ ئۆينىڭ بىر تەرىپىدە ئاننىيىنىڭ توپا - چاڭ دەستىدىن قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىگە خەيرخاھلىق نەزىرى بىلەن قارىدى. ئىچىدە بولسا، تەڭرىم! ئۇنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغىن دېدى. بىر كۈنى، ئۇ ئاننىيىدىن سورىدى:

— سىز كۆزىڭىزنى دوختۇرغا كۆرسەتتىڭىزمۇ؟

— نۇرغۇن قېتىم كۆرسەتكەن، — ئاننىيىنىڭ كۆڭلى غەش بولدى.

— كۆزىڭىزنى ساقايتقىلى بولمامدىكەن؟ — ئۇ كوچىلاپ سورىدى.

— ھېچ پايدىسى بولمىدى، — ئاننىيىنىڭ چىرايىدا ھېچقانداق ئىپادە يوق ئىدى، — كۆزۈمگە دورا تېمىتتىم، دورا سۈرۈدۈم، ئالتە قېتىم ئوپېراتسىيەمۇ قىلىشتى. ئالتە قېتىم، — ئاننىيىنىڭ يۈرەك يارىسى تاتىلانغاچقا، ئىچى سىقىلىپ بىئارام بولدى.

— ئازراقمۇ ئۇنۇمى بولمىدىمۇ؟

— ياق، بولمىدى، بۇ گەپلەرنى قىلىشمايلى بولامدۇ؟

بۇ يىگىتنىڭ بىر دوختۇر دوستى بار ئىدى. شۇڭا، ئۇ بىر ئوبدان بىر قىزنىڭ كۆزىنىڭ دەردىدە ئازابلىنىشىغا چىداپ تۇرالمىدى.

— ئاننىي، دوختۇر بىرافورد ئاجايىپ ئۇستا دوختۇر، — ئۇ ئاننىيىنى قايىل قىلىشقا تىرىشتى، — بەلكىم كۆزىڭىزنى ئۇ

داۋالاپ ساقايتالىشى مۇمكىن.

— مېنى ئاۋارە قىلماڭ، — يۈرەك يارىسىغا تېگىدىغان بۇ گەپتىن ئاننىڭ ئاچچىقى بەك كەلدى، — پايدىسى يوق، ياخشى كۆڭلىڭىزگە رەھمەت.

— نېمىشقا ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ باقمايسىز؟ مەن سىزنى ئاپتوبۇس بىلەن ئېلىپ باراي.

— بارمايمەن.

ئاننىڭ ئۇنىڭ ياخشى كۆڭلىنى جاھىللىق بىلەن رەت قىلىدى. ئىلگىرى بارارا پوپمۇ مۇشۇ يىگىتتەك گەپ قىلمىغانمىدى، ئۇنىڭ دوستىمۇ كۆز كېسەللىكىنىڭ ئۇستا دوختۇرى ئەمەسمىدى؟!

ئۇ ھازىر ئۇمىدىنىڭ بەربات بولۇشىنى كۆتۈرەلمەيتتى، ئۇمىدسىزلىك زەربىسىنىڭ نابۇت قىلىشىغا چىدىمايتتى. شۇڭلاشقا، ھەرقانداق بىر ئارزۇ - ئۇمىدتە بولۇشقا جۈرئەت قىلالمايتتى.

بۇ ياخشى نىيەتلىك، قىزغىن يىگىت بولدى قىلمىدى، قايتا - قايتا دەۋەت قىلىش، دەيدىگە سېلىش ئارقىلىق ئاننىيىنى «ياق» دېگەن گەپنى ئېغىزىدىن چىقىرالمايدىغان قىلىپ قويدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ يىگىت ئاننىيىنى ئېلىپ ئىرېلاندىيە كوچىسىدىن خۇشال ئايرىلىپ، ئۇنى دوستى يېنىغا ئېلىپ بارىدى.

بىرافورد دوختۇر ئۇلارنى ساقلاپ تۇرغانىدى. دوختۇر دېگەن ئوخشاش ئىش بېجىرىدىغان خەق. ئۇمۇ ئاننىيىنىڭ كۆزىنى تەكشۈرگەن باشقا دوختۇرلارغا ئوخشاش، ئۇنىڭ قاپىقىنى قايرىدى، قىردى، سۈرتتى، ئۆزىچە بىر نېمىلەر دېدى. ئاننىي قېتىپ ئولتۇردى. ئۇتكەن ئىشلار ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى: «مەن چۈش كۆرۈۋاتامدىمەن، قانداق؟ ئىلگىرىمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش چۈش كۆرگەندەك قىلىمەنغۇ! پوپ بارارا مېنى

روۋدىكى دوختۇرخانىسىغا ئېلىپ بارغىلى، دوختۇر ئۆزى كۆرگەن. . . »

ــ سۇللىۋان خېنىم، كۆزىڭىزنى ياخشى ئاسرىماپسىز، هېلىمۇ ياخشى، هازىر داۋالىساقمۇ بەك كېچىكمەيمىز، مەن كۆزىڭىزنى داۋالاپ ساقايتىمەن، ــ دوختۇرنىڭ ئىشەنچىگە تولغان ئاۋازى ئۇنىڭ ئەسلىمىسىنى ئۇزۇپ قويدى.

ــ مەن سىزنى هازىرلا ئوپېراتسىيە قىلىمەن، ــ ئۇ سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ بىرىنچى قېتىملىق ئوپېراتسىيەدىن كېيىن، كۆرۈش قۇۋۋىتىڭىزدە ئۆزگىرىش بولمايدۇ، سىز مەكتەپكە قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، قەرەللىك هالدا كېلىپ تەكشۈرتۇپ تۇرىسىز، دورا تېمىتىپ بېرىسىز، كېلەر يىلى ياز مۇشۇ چاغدا مەن سىزنى يەنە بىر قېتىم ئوپېراتسىيە قىلىمەن. گەپ مۇشۇ ئوپېراتسىيىدە، ئاللا بىزگە شاپائەت قىلغاي، ئىلاهىم.

ــ شۇنداق قىلساق راستىنلا بولارمۇ؟ ــ ئاننىي تازا ئىشىنەلمىدى. شۇنداقتىمۇ دوختۇر بىرافوردغا ئوپېراتسىيە قىلدۇردى. قىش ئۆتۈپ، ئارقىدىنلا باهار كەلدى. ئۇ لەۋزىدە تۇرۇپ، بوستۇن شەهىرىنىڭ جەنۇبىغا كېلىپ ـ كېتىپ يۈرۈپ، بىرافورد دوختۇرنىڭ ئامبۇلاتورىيىسىدە كۆزىنى داۋالاتتى.

ئاننىي بوستۇنغا كېلىپ ئىككىنچى يىلى يازدا دوختورخانىغا كېلىپ دوختۇر بىرافوردنىڭ ئۆز كۆزىنى ئوپېراتسىيە قىلىشىنى كۈتتى. دوختۇر ئۇنىڭغا، بىر قانچە كۈن ياتاقتا يېتىڭ، ئوپېراتسىيىدىن ئىلگىرى جىسمانىي ۋە روهىي جەهەتتىن تەڭشەش ئېلىپ بارىمىز، دېدى. دوختۇر ئوپېراتسىيىنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇش ـ بولماسلىقىنى روهىي ئامىلىغا باغلىق ئىكەنلىكىنى قايتا ـ قايتا تەكىتلىدى.

ــ قورقىدىغان نېمىسى بار؟ هەرقانچە يامان ئەهۋال بولسىمۇ هازىرغىچىلىك بولار، مەن هاياجانلانمايمەن، ــ ئاننىي سەزگۈسىنى يوقىتاي دېگەنىدى. ئەمما، باشقىلار بۇ ئوپېراتسىيىگە

خىلى كۆڭۈل بۆلدى. دوختۇرلار پات - پات كىرىپ ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتاتتى، ئۇنى پەپلەپ قويىاتتى، تەسەللىي بېرەتتى. ھېلىقى قىزغىن يىگىت بىر قۇتا كەمپۇت ئېلىپ ئۇنى يوقلاپ كەلدى. تۇنۇگۈن ئاخشام تېخى سېستىرا ئىككى تەخسە ئۇ ئامراق پېچىنە ئەكېلىپ بەردى! ئەجەبا، ئۇلار بۇنىڭ قۇرۇق خۇشاللىق ئىكەنلىكىنى ئۇقمامدىغاندۇ؟ ئۇلاردا ئالدىن كۆرەرلىك يوقمىدۇ زادى؟

ئوپېراتسىيە قىلىدىغان كۈن ئاخىر يېتىپ كەلدى. ئۇ ئوپېراتسىيە ئۈستىلىگە چىقىرىلدى. قولىغا ھۆل لۆڭگە ئالغان بىر سېستىرا توساتتىن ئۇنىڭ يېنىدا پەيدا بولدى.

— نېمە قىلماقچىسىلەر؟ — ئاننىي چۆچۈپ سورىدى.

— قورقماڭ، ھېچنېمە بولمايدۇ، — سېستىرائۇنى تىنچ - لاندۇردى، — بۇ يېڭىچە بىھوش قىلىش دورىسى، بۇرنىڭىزغا ئاپىرىپ پۇراپ بېقىڭا، پۈتۈنلەي گۇل پۇرايدۇ، شۇنداقمۇ؟

سېستىرا ھۆل لۆڭگىنى ئاستاغىنا ئاننېينىڭ يۈزىگە ياپتى. ئۇ ئادەمنىڭ نەپىسىنى بوغىدىغان بۇ ھۆل لۆڭگىدىن قۇتۇلۇشقا تىرىشىپ تىركەشتى، گۇل پۇرامدۇ؟ نەدىكىنى، ئادەمنىڭ بېشىنى ئاغرىتىپ قورقۇنچ سالىدىغان غەلىتە بۇسكەنغۇ بۇ؟ بۇ گەپ ئېغىزىغا كەلگەندە ئۇ مەست بولۇپ، ھېچ نەرسىنى سەزمىدى.

ئۇ ھوشىغا كەلگەندە ئوپېراتسىيە تۈگىگەنىدى، كۆزلىرى يەنە قاتمۇ قات قىلىپ ئورىۋېتىلگەنىدى. دوختۇر ئۇنىڭغا ئىمكان قەدەر ئاز مىدىرلاڭ، روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن ئۆزىڭىزنى تىنچ، خاتىرجەم تۇتۇڭ، ئاز گەپ قىلىڭ، كۆزىڭىزنى ئوبدان ئارام ئالدۇرۇپ، ساقايتىشقا تىرىشىڭ، دەپ تاپىلىدى.

ئاننىي دوختۇرنىڭ دېگىنى بويىچە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. بوپتۇ، ۋاقتىنچە ئوبدان بالا بولاي، بەربىر نەچچە كۈندىن كېيىن سىر ئېچىلىدىغۇ، دوختۇر كېلىپ بىنتىنى ئالغاندا، بۇرۇنقىدەكلا ئەھۋالنى كۆرىدۇ، قارىغۇ ھامان قارىغۇ.

قېچىپ قۇتۇلغىنى بولمايدىغان پەيت ئاخىر يېتىپ كەلدى. دوختۇر كارىۋات يېنىدا تۇرۇپ بىنتنى يېشىشكە باشلىدى. ئاننىڭ دوختۇرنىڭ «كېسىۋېتىڭ» دېگىنىنى ئاڭلىدى. ئاننىڭ قايچىنىڭ بىنتنى غىرتلىدىتىپ كەسكىنىنى، ئاخىرقى بىنتىنىڭ يەرگە چۈشكەنلىكىنى سەزدى...

ئاننىڭ دەككە ـ دۈككە ئىچىدە كۆزىنى ئاچتى.

ـــ سىزنى كۆرۈۋاتىمەن، ـــ ئاننىڭ خۇشال توۋلاپ، كارىۋاتتىن دومىلاپ دېگۈدەك چۈشتى، ـــ دە، ئىختىيارسىز هالدا كارىۋاتنى ئايلىنىپ ۋارقىرىدى، سەكرەپ كەتتى، بىنتكىلار يەرگە چېچىلىپ كەتتى، ـــ مەن دېرىزىنى، دېرىزىنىڭ ئۈ تەرىپىنى كۆردۈم! ئۇ تەرەپتە بىر ئۆستەڭ، بىر تۈپ دەرەخ بار ئىكەن، مەن سىزنى كۆردۈم، سىزنى كۆرەلىدىم...

ئاننىڭ قولىنى سوزۇپ تىترىگەن، ئىشەنمىگەن هالدا ئۆزىگە ئۆزى: «قولۇمنى كۆرۈۋاتىمەن» دېدى.

ئۇ شۇنچىلىك خۇشال بولدىكى، بۇ بىر چۈش بولۇپ قالمىسىدى! دەپ تىلىدى.

ئاننېينىڭ سوتقا بارغانلىقى ناھايىتى تېزلا بوگىنىسقا تار-قالدى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇنىڭ سوتقا بارغانلىقىنى ھەممىلا ئادەم بىلىپ كەتتى.

مەكتەپ نامىغا داغ تەككۈزۈش

ئاننېينىڭ كۆزى يۇزدە يۇز ساقايمىدى. ئۇ كۆرەلەيدىغان نەرسىلەر يەنىلا تۇمان باسقاندەك خىرە ئىدى. دوختۇر ئۇنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى «يېرىم ئەما» غا ياتىدىغانلىقىنى ئېيتتى. لېكىن، ئۇ ھەر ھالدا نەرسىلەرنى خېلى ئوچۇق كۆرەلەيدىغان بولدى. بۇ نەقەدەر قالتىس ئىش، نەقەدەر بەخت ـ ھە! شۇ تاپتا 16 ياشلىق قىزلارنىڭ ھېچقايسىسى ئاننېيغا ئوخشاش خۇشال، شادىمان ئەمەس ئىدى.

بوگىنىس مەخسۇس ئەمالارغا ئېچىلغان بولۇپ، دوختۇرخانىدىن چىقسا، ئاننېي ئەما ھېسابلانمايتتى. ئەمما، بوگىنىس مەكتىپىنىڭ ئوقۇنقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلىرى ھەممە ئىشنى كۆڭلىدە بىلەتتى، باشقىلارنىڭ ئەيىب ـ گۇناھىنى سۈرۈشتۈرۈپ يۈرمەيتتى. مەكتەپ قائىدىلىرىدىمۇ ئاز ـ تولا يوچۇق، پۇتاقلار بار ئىدى. شۇڭا، ئۇلار مېھىر ـ شەپقەت يۈزىسىدىن تىرىشىپ ئالغا ئىنتىلىدىغان، ئۆي ماكانسىز ئىرىلاندىيىلىك بۇ قىزنى مەكتەپتە ئېپقالدى.

مەكتەپتىكى نۇرغۇن ئوقۇنقۇچىلارمۇ ئەما ئىدى. ئۇلار ئاننېينىڭ ئۆزلىرىگە كۆپلەپ ياردەم قىلالايدىغانلىقىنى، ئۆزلىرىنىڭ يۈگۈر ـ يېتىملىرىنى قىلىشىدىغانلىقىنى بايقىدى. مەسىلەن، ئۇ ماگىزىندىن رەڭلىرى توق يۈڭ يىپ، رەخت ۋە باشقا نەرسىلەرنى سېتىۋېلىپ كېلەتتى. ئۇ ھەممە ئىشنى قىلالايتتى

ھەمدە بۇنداق ئىشلارنىڭ ئەڭ ياخشى نامزاتى بولالايتتى.

ئۇلار يەنە ھەيرانلىق ئىلكىدە شۇنى بايقىدىكى، ئۇنىڭدا كىچىك بالىلارنىڭ ئەقلىنى ئۇرغۇتۇشقا يېتەكچىلىك قىلالايدىغان تەبىئىي تالانت بار ئىدى. ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس ئىجادچانلىقى بار بولۇپ، بالىلارغا ئىنتايىن سەۋرچان ئىدى، ئۇلارنى پۈتۈن قەلبى بىلەن چۈشىنەتتى. بالىلارنى ئۆزلۈكىدىن بوستۇن شەھىرىنى ئايلاندۇراتتى، يانتۇزۇپ قويۇراتتى، ئۆزىنىڭ ۋاقتىنى ئۇلار ئۈچۈن قۇربان قىلىشقا رازى ئىدى. ئوقۇتقۇچىلارمۇ ئۇنىڭغا ئىشىنىپ ئىككى سائەت دەرس يۆكلىدى. مېھىر - شەپقەت ۋە شاد - خۇراملىق ئاستا - ئاستا ئۇنىڭدىكى يۇگەنسىز بەڭۋاشلىقنى بويسۇندۇردى. ئۇ كۈن بويى ئالدىراش يۈرەتتى. ئەمما، بالىلىق چاغلىرىدىكى ئەمالىق، نامراتلىق دەردى، يار - يۆلەكسىز بويۇن قىسىپ يۈرگەنلىرى، كۆيۈنىدىغان ئادەمنىڭ يوقلۇقىدىن تارتقان يالغۇزلۇق، غېرىبلىقلىرىنى زادىلا ئۇنتۇيالمايتتى. شۇڭا، يەككە - يېگانە، يار - يۆلەكسىز كىشىلەرگە ئالاھىدە كۆيۈنەتتى. مۇشۇ سەۋەبتىن ئۇ رولاغا بۆلەكچە كۆڭۈل بۆلدى. رولا ھازىر 50 نەچچە ياشتا بولۇپ، بوگىنىستا 40 يىلدەك ياشىغانىدى. رولاغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، بوگىنىس ئۇنىڭ ساۋاتىنى چىقارغان مەكتەپلا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئائىلىسى، ئۇنىڭ پۈتۈن تۇرمۇشى ئىدى.

رولا ئەما، گاس ھەم گاچا ئىدى. ئۇ تۇغۇلغاندا ساغلام، بەش ئەزاسى ساق بوۋاق ئىدى. ئىككى ياش ئىككى ئايلىق بولغاندا، ئۇ يۇقۇملۇق سىكارلاتىنا بەزگىكىگە گىرىپتار بولدى. كېسەلگە ئۆلمىگىنى بىلەن بۇ ۋاباً ئۇنىڭ كۆرۈش، ئاڭلاش، پۇراش، تەم سەزگۈسىنى ئېلىپ كەتتى. ئۇنىڭ كېسەلدىن ساقىيىشى ئۆلۈمدىن بەتتەر بولدى. يەنى، ئۇ زۇلمەتلىك، ئۇنسىز دۇنيادا ياشىدى. تاكى سام خاۋ دوكتور كەلگەنگە قەدەر ھېچقانداق نىر ئادەم ئۇنىڭ بىلەن ئالاقە قىلالمىدى.

دوكتور خاۋ بوگىنىس ئەمالار مەكتىپىنىڭ قۇرغۇچىسى، ئۇلۇغ بىر مائارىپچى ئىدى. ئۇ رولانىڭ ئەھۋالىنى ئۇققاندىن كېيىن، ئەجەبا، زۇلمەت قەپىسىگە سولانغان يۇرەكنىڭ ئەمدى يېتەكلىگۈچىسى، ئالاقە قىلغۇچىسى بولماسمۇ، دېگەننى ئويلىدى - دە، ئەقىل - پاراسەت قاتلىمىغا توسقۇنلۇق قىلغۇچى قورشاۋ تامغا جەڭ ئېلان قىلدى.

دوكتور خاۋ رولانى سەككىز ياش ۋاقتىدىلا بوگىنىسقا ئەكەلدى. رولانىڭ تاشقى دۇنيا بىلەن ئالاقە قىلىشتىكى بىردىنبىر يولى «تۇتۇپ بېقىش» ئىدى. ئىككى قولى بىلەن سىلاش، تۇتۇپ بېقىش ئۇنىڭ ئەقلىنى ئاچىدىغان ئاخىرقى راۋان يول بولۇپ، دوكتۇر خاۋ ئۇنى ئالاھىدە بىر خىل ئەمالار قول تىلى بىلەن ئوقۇتتى.

گاس - گاچىلار قول تىلى مەخسۇس گاس - گاچىلار ئۈچۈن ئىجاد قىلىنغان تىل بولۇپ، ئۇنىڭدا قول ئىشارىتى يېزىققا ۋەكىللىك قىلاتتى. ئوخشاش بولمىغان ھەربىر ئىشارىتى ئوخشاش بولمىغان ھەرپنى ئىپادىلەيتتى، ئوخشاش بولمىغان ھەرپلەرنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن بىر خەت ھاسىل بولاتتى.

ئەما رولا قول ئىشارىتىنى كۆرەلمەيتتى. خاۋ دوختۇر ئۇنى دەپ باشقا بىر يۇرۇش ئۇسۇل قوللاندى. ئۇ قول تىلىنى ئۆگىتىدىغان چاغدا، رولانىڭ كىچىككىنە قولىنى تارتىپ ئەكىلىپ ئۇنىڭغا بارماقلارنىڭ ئۆزگىرىشىنى ھېس قىلدۇرۇپ، تۇتۇش سەزگۈسى ئارقىلىق ئوخشاش بولمىغان مەنىنى بىلدۇردى.

رولا ناھايىتى ياخشى ئۆگەندى. ئۇ ئوخشاش بولمىغان ھەرىكەت ۋە تىلنى پەرق ئېتىپلا قالماستىن، دوكتور خاۋنىڭ قولىغا توغرا قۇراشتۇرۇپ يېزىپ بېرەلەيتتى. ئەپسۇسكى، رولاغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇ ھەرپلەرنىڭ ھېچقانداق مەنىسى يوق بولۇپ، ھەرپلەر ئوخشىمىغان شەكىلدىكى بارماقلارنىڭ رىتىمىدىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى. دوكتور خاۋ بولسا ئۇنىڭغا ئوخشىمىغان بۇ

شەكىللەرنىڭ ئالاھىدە مەز ـ ئىگە ئىكەنلىكىنى ئۆگەتتى.

دوكتور خاۋ مەلۇم نەرسىنى ئەكىلىپ رولاغا سىلاتقۇزاتتى. ئاندىن ئۇنىڭ قولىغا شۇ نەرسىنىڭ نامىنى قوشۇپ يېزىپ بېرەتتى. ئەمما، رولا قولىغا يېزىلغان خەت بىلەن جىسىم ئارىسىدىكى ئۆز ئارا باغلىنىشىنى پەقەتلا ئۇقالمىدى.

بىر كۈنى دوكتور خاۋ ئۇنىڭ قولىغا ئۇ ھەركۈنى تۇتىدىغان تونۇش جىسىم بولغان ئاچقۇچنى بەردى. ئاندىن ئۇنىڭ قولىغا قول تىلى بىلەن «ئاچقۇچ» دېگەن خەتنى يازدى. ئىلگىرى ئۇلار بۇ خەتنى كۆپ يېزىشقانىدى. شۇڭا، دوكتور خاۋ ئۇنى مۇنداقلا كۆزىتىپ تۇردى. توساتتىن ئۇ رولانىڭ قولى بىلەن ئۆزىنىڭ ئالىقىنىدا توختاپ قالغانلىقىنى سەزدى ۋە ئۇنىڭ چىرايىدا ئەكس ئەتكەن ئاجايىپ بىر خۇشاللىقنى كۆردى. ئۇ چۇشىنىپتۇ! ئۇ ئاخىر جىسىملار بىلەن قول تىلى ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا مۇناسىۋەتنى بىلىپ يېتىپتۇ.

رولا ئاستا ـ ئاستا نۇرغۇن خام خەتنى ئۆگىنىۋالدى. ئەمما، بۇ پەقەت تاق سۆز بىلەنلا چەكلەندى. تاق سۆزلەردىن سۆز تۇزۇلمىدى، قاتار كەتكەن سۆز جۇملە شەكلىگىمۇ كىرەلمىدى. چۇنكى، ئۇ بۇ تاق سۆزلەردىن توغرا، تولۇق جۇملە تۇزۇپ، تولۇق بىر مەنىنى ئۇقتۇرالمىدى. پېئىل ياكى كەيپىياتنى ئىپادىلەيدىغان ئابستراكت ئىسىملارنى قول ئىشارىتى بىلەن قانداق چۇشەندۇرگىلى بولىدۇ؟ مەسىلەن، «مۇھەببەت»، «نەپرەت»، «خاپا بولۇش»، «دوستلۇق» قاتارلىق ئىسىملارنى ئۇنىڭغا قانداق بىلدۇرۇش كېرەك؟ قانداق قىلغاندا بۇ خەتلەر ئۆز ئىچىگە ئالغان مەنىنى رولاغا بىلدۇرگىلى بولىدۇ؟

دوكتور خاۋ بۇ ئابستراكت خەتلەرنى رولاغا تاڭمىدى. چۇنكى، رولانىڭ بارماقلىرى بىلەن بەزى دائىم ئىشلىتىلىدىغان خەتلەرنى راۋان پەرق ئېتەلىشىمۇ ناھايىتى چوڭ ئىش بولدى. بۇ ھال دوكتورنى خىلىلا مەمنۇن قىلدى. گاس، گاچا ھەم ئەما

بىر مېيىپتىن يەنە نېمىلەرنى كۆتكىلى بولىدۇ، دەيسىز؟ دوكتور خاۋ رولاغا يەنمۇ چوڭقۇرلاپ ئۆگەتمەستىن، مۇشۇنىڭ بىلەن بولدى قىلدى.

دوكتور خاۋ رولانىڭ ھاياتىنى قاراڭغۇلۇق، ئۇنسىزلىك زىندانىغا سولاپ قويغان بويۇنتۇرۇقنى ئاچتى. ئەمدى ئۇنىڭ نورمال ئادەملەرگە ئوخشاش ئەقلى ۋە تۇغما ئىقتىدارىنى تەڭ ئىشقا سېلىپ، تېخىمۇ گۈزەل كىشىلىك ھايات يارىتىشىنى ئۈمىد قىلىشقا بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. ئەمما، رولانىڭ تىرىشچانلىقى شۇ چاغدىكى جەمئىيەتتىكى زاتلارنى تەئەججۈپلەندۈردى ۋە ئۇلارنىڭ ھېسداشلىقىنى قوزغىدى. يەنى، كىشىلەر يىراق - يىراقلاردىن بوگىنىسقا كېلىپ رولانى يوقلىدى. بۇ ھەممىلا ئادەم مەدھىيىلەشكە تېگىشلىك بىر مۆجىزە. پەسىللەرنىڭ ئالمىشىشى بىلەن يىل، ئايلار ئۆتتى. ھازىر دوكتور خاۋمۇ ئاللىقاچان ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلدى، رولانىڭ بىر پۈتى گۆرگە ساڭگىلىدى، كىشىلەر ئۇنىڭ بىر مەھەل داغدۇغا قوزغىغان مۇڭەپپەقىيەتلىرىنى ئۇنتۇپ كەتتى.

ئەمالارنىڭ قول تىلى بوگىنىس مەكتىپىنىڭ زۆرۈر دەرسلىكى بولغانلىقى ئۈچۈن، بارلىق ئوقۇغۇچىلار رولا بىلەن ئالاقىلىشالايتتى. شۇغىنىسى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپى بەك ئالدىراش بولغانلىقتىن، ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىدىغانغا ۋاقىت چىقىرالمايتتى. رولا كۈن بويى ئۆزىنىڭ پاكىز، كىتاب بىلەن تولدۇرۇلغان ئۆيىدە ئولتۇرۇپ، كېچە - كۈندۈزلەپ كىتاب ئوقۇش ياكى يېپ - يېڭىنە ئىشى بىلەن قاراڭغۇلۇقتىكى كۈنلىرىنى ئۆتكۈزەتتى.

ئاننىي ھەر قېتىم رولانىڭ ئۆيى ئالدىدىن ئۆتسە، ئۆيگە كىرمەي قالمايتتى. يىل بويى يېگانە ھالدا دېرىزە ئالدىدا ئولتۇرىدىغان، ئاخىرقى ئۆمرىنى كۈن بويى تىككۈچىلىك قىلىپ ئۆتكۈزىدىغان بۇ ئايالغا تولىمۇ ئىچى ئاغرىيتتى. شۇڭا، ھەركۈنى

ئىختىيارسىز ھالدا رولانىڭ ئۆيىگە كىرىپ، قول تىلىدا ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشەتتى. رولادا ئازراق غەلىتە مىجەزلەر بار بولۇپ، سوئاللارغا ئېھتىياتچانلىق بىلەن جاۋاب بېرەتتى. ئانىنىي ئۇنىڭ مەقسىتىنى تولۇق چۈشىنەلمىگەن چاغلاردىمۇ، ئۇ رولانىڭ غۇرۇرىغا تېگىپ قويماي دەپ، ئامراقلىق قىلىپ چۈشەنگەنلىكىنى بىلدۈرەتتى. ئۇنسىز ھالدا مۇڭ بولۇش داۋامىدا ئۇلارنىڭ دوستلۇقى بارا - بارا چىڭىدى. ئانىنىينىڭ قول تىلى ماھارىتىمۇ ياشلىقنىڭ تازا باراقسان كۆكلىگەن باھار مەزگىلىدەك جۇشقۇن ھالەتكە يەتتى.

ئانىنىي بوستۇن شەھىرىگە بېرىشنى ياخشى كۆرەتتى، ئەلۋەتتە. بوگىنىس مەكتىپى ئۇنىڭ ھازىرقى «ئائىلىسى»، ئەمما ئۇنىڭ نەزەرىدە بوگىنىس پەقەت ناھايىتىمۇ كىچىك، كىچىككىنە بىر دۇنياغا ۋەكىللىك قىلاتتى. شۇڭا، مېنى سىرتلاردا ئىش بېجىرىشكە ئەۋەتىپ قالارمىكىن، دېگەن ئۈمىد بىلەن مەكتەپ مۇدىرى ئانىنا نوتىس ئىشخانىسىغا تولا كىرەتتى. بەزىدە، ئانىنا نوتىسنىڭ يېنىدىن سىرتقا چىقىدىغان ئىش تاپالمای قالسا، ئۇ دوختۇرنى يوقلاش، كۆزىنى كۆرسىتىپ بېقىشنى باھانە قىلىپ بوستۇنغا بېرىشقا رۇخسەت سورايتتى، مەكتەپ مۇدىرى ماقۇل بولاتتى، ئۇنى زادىلا توسمايتتى.

ئانىنىي مەقسەتسىزلا بوستۇن كوچىلىرىدا ئايلىنىپ يۈرۈشكە ئامراق ئىدى. ئۇ رەڭگارەڭ كوچا مەنزىرىلىرىنى، كوچىدىكى مىڭ - مىڭ ئادەملەرنى تاماشا قىلاتتى. ئاندا - ساندا پەقەتلا تونۇشمايدىغان يوچۇن كىشىلەر بىلەن پاراڭلىشىپ قويياتتى. ئۇ تۇرمۇشتىن لەززەت ئالغىنىدىن مەمنۇن بولاتتى.

پەقەت بىر قېتىم، بىرلا قېتىم ئۇ ئالاھىدە بىر جايغا، ئىنتايىن ئالاھىدە بىر سورۇنغا باردى. شۇ چاغدا گېزىتتە ئېلان قىلىنغان بىر خەۋەر ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتتى. بۇ خەۋەردە ئېيتىلىشىچە بوستۇن سوت مەھكىمىسى جامائەت گۇۋاھلىقىدىن ئۆ-

تۇش يىغىنى، يەنى يەنە بىر قېتىملىق دېشبۇرگىنى تەكشۈرۈش توغرىسىدا جامائەت گۇۋاھلىقىدىن ئۆتۈش يىغىنى ئاچماقچى بول-غانىدى. ئاننىڭ بارايمۇ، بارمايمۇ دەپ ئىككىلەنىدى، كېيىن بۇنىمۇ سوراش كېتەمدۇ، بارمىسام بولمايدۇ، چوقۇم بېرىشىم كېرەك دېگەن يەرگە كەلدى - دە، ئۇتتۇر بوستۇن سوت مەھكە-مىسىگە باردى.

ئۇ سوت مەھكىمىسى ئادەم بىلەن لىق تولىدۇ، كۆپچىلىك دېشبۇرگا كۆڭۈل بۆلۈپ، نامرات دېشبۇرگا يارىدەم قولىنى سۇنىدۇ، دېگەن شېرىن خىيالنى قىلغان، قەلبى زور ئۇمىدكە تولغانىدى. لېكىن، ئۇ خاتالاشقانىدى. سوت مەھكىمىسى بوش بىكار ئىدى. ئۇ يەككە - يېگانە ھالدا بىرىنچى قاتاردا ئولتۇردى. ئۇ مۇرەككەپ ھېسسىياتتا بولۇپ، ئىلگىرىكى تۇرمۇشى كۆڭۈل ئىكرانىدا قايتا زاھىر بولۇشىدىن پەيدا بولغان ھاياجاننى زورىغا بېسىۋالدى.

گۇۋاھچى سېمىز ۋە يوغان چاشقانلار ئۇستىدە سۆزلەپ، ئۇلارنىڭ يەنىلا كىشىلەرگە پەرۋاسۇ قىلماي كۈپكۈندۈزدە ئۇۋۇسىد-دىن چىقىپ يېمەكلىك تالىشىپ يۈرگەنلىكىنى ئېيتتى. گۆشى ئاز تاماقلارنى، بىخسىپ قالغان بولكىلارنى، بۇلتۇر ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىغانلىقلىرىنى سۆزلەپ ئۆتتى. ئاننىڭ بېشىنى لىڭشىتىپ، ئۆزى دېشبۇرگىدىكى چاغدا كۆرگەن ئوت ئاپىتىنى يادىغا ئالدى.

جامائەت گۇۋاھلىقىدىن ئۆتۈش يىغىنى تېزلا ئاياغلاشتى. كىشىلەر ئوتتۇرىغا قويغان شۇنچە كۆپ ئىشلار، يەنى چاشقانلار، يېمەكلىكلەر، ئۇي - ئىمارەت، قۇتقۇزۇش پۇلىنىڭ يېتىشمەي-ۋاتقانلىقى قاتارلىقلارغا كۆڭۈل بۆلىدىغان ئادەم چىقمىدى. بىرلا ئاننىڭ يۈرىكى ئېزىلگەن، ئېچىنغان ھالدا دېشبۇرگىدىكى نامرات-لىق، ئازابلىق كۈنلەرنى ۋە ئۆزىگە كۆيۈنگەن مېھرىبان چوڭلار-نى ئەسلىدى. قىزىق ئىش، جامائەت گۇۋاھلىقىدىن ئۆتۈش يىغى-نىدا نۇرغۇن ئىشلار سۆزلەندى، لېكىن قۇتقۇزۇش ئورنىدىكى

نامراتلار ئۇستىدە گەپ - سۆز بولمىدى. چۈنكى، ئاننىڭ مارچ كارو ۋە باشقا ئەما مومايلارنىڭ خەۋىرىنى ئۇقمىغىنى، دەپ ئويلىغانىدى. ۋاھالەنكى، ئاننىڭغا مېھرىبانلىق كۆرسەتكەن، ھېكايە ئېيتىپ بەرگەن، ئۇنىڭغا ئادەم بولۇشنى، ئىش قىلىشنى ئۆگەتكەن ئاق كۆڭۈل، ياخشى نىيەتلىك چوڭلارنى ھېچكىم تىلغا ئالمىدى. بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلىشمىدى! ئاننىڭ ئوي - خىياللىرى كۆز ياشلىرىغا ئايلىنىپ يىپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك تۆكۈلۈشكە باشلىدى. ئۇدەرھال كەينىگە بۇرۇلۇپ سوت مەھكىمىسىدىن چىقىپ كەتتى.

بوستۇندا بوگىنىس مەكتىپىنىڭ يىراق - يېقىنلاردا نامى، بەكمۇ داڭقى چىققانىدى. بوگىنىسنى بىلمەيدىغان ئادەم يوق ئىدى. شۇڭا، مەكتەپ فورمىسىدا سوت مەھكىمىسىدە پەيدا بولغان ئاننىڭ كۆزۈپ كىشىلەر تۈرلۈك قىياسلاردا بولدى ۋە غۇلغۇلا قىلىشتى. ئاننىڭ سوتقا بارغانلىقى ناھايىتى تېزلا بوگىنىسقا تارقالدى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇنىڭ سوتقا بارغانلىقىنى ھەممىلا ئادەم بىلىپ كەتتى.

— ئاننىڭ قاملاشمىغان ئىشلىرىدىن خەۋەر تاپتىڭىزمۇ؟

— نېمە ئىش قىپتۇ ئۇ؟

— ئۇنىڭ مىجەزى سىزگە مەلۇم.

— كاللامنى ئالمىدىغان بولسىمۇ، مەن بۇنداق ئىشنى ھەرگىز قىلمايمەن.

— بۇغۇ يۇزى تۆۋەن قىزلار قىلىدىغان ئىش ئەمەس.

بۇ ئىشلار مەكتەپ مۇدىرى ئاننا نوتىسنىڭ قۇلىقىغا يەتكەندە ئۇ قاتتىق ھەيران بولدى ۋە دەرغەزەپكە كەلدى. چۈنكى، بوگىنىسنىڭ پاك، دىيانەتلىك، ئەخلاقلىق قىزلىرى ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن كىشىلىك دۇنيادىكى يامانلىق، رەزىللىك بىلەن تولغان سوت مەھكىمىسىگە بارسا بولمايتتى. بۇ ھەرگىزمۇ ئېسىل ئائىلىنىڭ قىزى قىلىدىغان ئىش ئەمەس ئىدى.

ـــ ئاننېي سىزگە شۇنچىۋالا كەڭچىلىك قىلىۋاتسام، نە-مىشقا بۇنچە چوڭ ئىش تېرىپ يۈرىسىز؟ سىز بوگىنىس مەكتە-پىنىڭ بىر ئەزاسى بولغانكەنسىز، ئۇنداق يەرگە ئاياغ باسماسلە-قىڭىز لازىم ئىدى. سىز مەكتەپنىڭ نامىغا داغ تەگكۈزدىڭىز، مەكتەپنىڭ يۈزىنى بەك تۆكۈۋەتتىڭىز.

ئاننېي ئۇنچىقماستىن، مەكتەپ مۇدىرىنىڭ قاتتىق ئەيىبلە-شىگە قۇلاق سالدى. بوپتۇ! ئۇ تىللاپ بولۇپ تىنچلىنىپ قالار، باشقا ۋاقىتلاردىكىدەك بۇ ئىشلارمۇ ئۆتۈپ كېتەر، دەپ ئويلىدى ئۇ.

ھالبۇكى، ئىشلار ئاننېي ئويلىغاندەك ئۇنچە ئۇمىدلىك ئە-مەس بولۇپ، ئاننا نوتىس ئەپەندىگە بۇ ئىش ناھايىتى ھار كەلدى.

ـــ ئاننېي، ـــ دېدى ئۇ، ـــ سىز بەكمۇ چوڭ ئىش تېرىدە-ڭىز، شۇڭا سىزنى بوگىنىستا داۋاملىق تۇرغۇزالمايمەن. سىزنى دېشبۇرگقا قايتۇرۇۋېتىشنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويايى، سىز ھازىر 17 ياشقا كىرىدىڭىز، كېلەر يىلى 18 ياشقا كىرىسىز، ئۆزىڭىز-نىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايسىز، دېشبۇرگتا داۋاملىق تۇرۇش - تۇرماسلىقنى ۋاقتى كەلگەندە ئۆز ئەركىڭىز بويىچە تاللىسىڭىز بولىدۇ.

ئاننېي «دېشبۇرگ» نىڭ ئېتىنى ئاڭلاپ گويا ئۇشتۇمتۇت بېشىغا قاتتىق كالتەك يېگەن ئادەمدەك ئۇجۇقۇپلا كەتتى - دە، گەپ سۆز قىلالماي قاتۇرۇپ قويغاندەك تۇرۇپلا قالدى.

گاڭگىراش ئىلكىدە ئاستا كارىدوردىن ئۆتۈپ ياتقىغا كى-رىپ، كارىۋاتتا لەسسىدە ئولتۇردى. دېشبۇرگقا بېرىپ بىر يىل تۇرىدىغان گەپ؟ ئۇ بىر كۈن تۇرۇشقىمۇ چىدىيالمايدۇ. ئۇ يەردىن ئايرىلىدىغان چاغدا چوڭلارنىڭ «ھەرگىز قايتىپ كەل-مەڭ» دېگەن سۆزلىرى ئۇنىڭ قۇلاق تۆۋىدە جاراڭلىدى. دېلغۇل-لۇق، غەم - قايغۇ، سىقىلىش ئۇنى ھالىدىن كەتكۈزدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كارىۋاتتا تۆگىلۈپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدى.

ئەتىسى ئەتىگەن ئانىنىڭ بېقىۋالغان يېڭى ئاپىسى خوبكىن خېنىم ئۇنى ئىتتىرىپ ئويغاتتى. ئۇ كۆزىنى ئېچىپلا تۇنۇگۈن بولغان ئىشلارنى يادىغا ئېلىپ بوشاشتى ـ دە، ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلاپ: « ھەرگىز كەتمەيمەن» دېدى ئىچىدە.

ـــ ئانىنىڭ، غەم قىلماڭ، ـــ بۇ خېنىم چوڭقۇر ئانىلىق مېھرى بىلەن غەم يۈكى ئاستىدا مىجىلغان قىزغا تەسەللىي بەر - دى، ـــ مەن ئانىنا نوتىس ئەپەندى بىلەن مەسلىھەتلەشتىم، مەن سىزگە ۋەسىيلىك قىلىدىغان بولدۇم. بۇنىڭدىن كېيىن جىمى ئىشىڭىزغا مەن ئىگە بولىدىغانلىقىمنى، بۇنىڭدىن كېيىن مۇنداق ئىشلارنىڭ ھەرگىزمۇ قايتا يۈز بەرمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۇنىڭ- غا كاپالەت بەردىم، ـــ ئۇنىڭ چىرايىدا تەبەسسۇم يامرىدى، ـــ ھەرگىز ئەندىشە قىلماڭ، ئۇ سىزنى ئېيقىلىشقا ماقۇل بولىدى.

ئادەمنىڭ تەربىيىلىنىشى كىچىككىنە ئىلگىرىلەش، ئارقىدىن ئومۇملاشتۇرۇش بىلەن بولىدىغان ئىش بولغىنى بىلەن، پۈتۈن دۆلەتكە تەسىر قىلىدۇ، پۈتكۈل دۇنياغا گۇزەل تۈس بېرىدۇ.

ياشلىق باھار

ئانىنىڭ بېقىۋالغان يېڭى ئاپىسى خوبكىن خېنىم مېھرىبان بىر يېگانە ئايال بولۇپ، ئۇزۇن يىل تۇللۇقتا يالغۇز قىزى بىلەن بىرلىكتە تۇرىسكا بېلىقى تۇمشۇقىدىكى كىچىككىنە بىر ئېغىز ئۆيدە ياشىغانىدى. ئۇ توي قىلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي، قىزى تۇغۇلدى، كەينىدىنلا ئېرى ئۆلۈپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ قىزىنى تەربىيىلەشتىن ئىبارەت ئېغىر يۈكنى ئۈستىگە ئېلىپ، جاپا ـ مۇشەققەت ئىچىدە قىزىنىڭ پاتراق چوڭ بۇلۇشىنى ئارزۇ قىلدى. ئانا بىلەن قىز بىر ـ بىرىگە يار يۆلەك بولۇپ ياشىدى. قىزى ئۇنىڭ روھىي تۇۋرۇكى، ياشاشتىكى مەقسىتى بولۇپ قالدى.

قىزى 17 ياشقا كىرىپ تازا تولدى، ئاي جامالى نۇردەك پارلىدى، ھالبۇكى دۇنيانىڭ ئىشلىرىنى بىلىپ بولمايدىكەن، ئۇ قىز ئۇشتۇمتۇت ئېغىر كېسەل بولۇپ ئۆلۈپ كەتتى. ئۇ شۇنچىلىك ياش، خۇشال ـ خۇرام ياشاپ، راسا ئويناپ كۇلىدىغان چاغدا، كېسەللىك گويا گۈلنى سۇندۇرغان بوراندەك، ئانا بىلەن قىزنى بىر ـ بىرىدىن مەڭگۈلۈك ئايرىۋەتتى. خوبكىن قايغۇ ـ مۇسىبەتتە ئېزىلدى. ئۇ دائىم تىرىسكا بېلىقى تۇمشۇقىدىكى دېڭىز ساھىلىدا يېگانە چۆرگىلەپ يۇرۇپ قايغۇرۇپ ئاھ ئۇراتتى. بىر كۈنى دېڭىز ساھىلىدا ئويناۋاتقان بىر توپ ئەما بالا خوبكىن

خانىمنىڭ دىققىتىنى تارتتى. ئۇلار كىمدۇ؟ سۈرۈشتۈرۈپ ئۇلارنىڭ بوگىنىس مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئىكەنلىكى، بۇ يەردە ئويىنغىلى كەلگەنلىكىنى بىلدى. ئۇلار ئۇنىڭدا خەيرخاھلىق ۋە قىزغىنلىق تۇيغۇسىنى ئويغاتتى. 1883 - يىلى كۈزدە ئۇ مەكتەپكە بالىلارنىڭ بېقىۋالغان ئاپىسى بولۇش توغرىسىدا ئىلتىماس سۇندى.

خوبكىن خېنىم بىلەن ئاننىڭ مىجەزى پەقەتلا ئوخشىمايدىغان ئىككى ئادەم بولۇپ، خوبكىن خېنىم تىلى تاتلىق، مۇلايىم، مېھرىبان ئىدى، بىر ئىشلاردا ئاسانلا ھاياجانلىنىاتتى. ئۇ ئاننىڭ-نى زادىلا چۈشىنەلمەي ئۆتتى. ئاننىڭ خۇشال چاغلاردا ئۇنىڭدىن ئوبدان ئادەم يوق ئىدى، خاپىلىق تارتقان چاغلاردا بولسا، گويا ئۇستىگە تاغ يىقىلغاندەك بولۇپ كۆرگەنلا كىشىگە دادلاپ، قاقشاپ يۈرەتتى. يەنە ئۇچىغا چىققان كاج، ئەمما تەسەۋۋۇرغا مول ئىدى. ئەمەلىيەتتە بۇلارنىڭ كارى چاغلىق، خوبكىنغا كېرىكى مېھىر - شەپقەت كۆرسىتىدىغان ئوبيېكتىپ، خالاس. ئاننىڭ خوبكىننىڭ ئۆلۈپ كەتكەن قىزى بىلەن قۇرداش دېگۈدەك بولۇپ، راسا تولۇپ بويىغا يەتكەن، يەنە كېلىپ ناچار تۇرمۇش مۇھىتىدا تۇرغاچقا، كىشىنىڭ ئىچىنى ئاغرىتاتتى ھەم ئامراقلىقىنى كەلتۈرەتتى.

شۇنداق قىلىپ، ئاننىڭ تەتىللەردە قايتىپ ئارام ئالىدىغان «ئائىلە» گە ئىگە بولدى. يازلىق تەتىل بولۇشى بىلەنلا خوبكىن خېنىم ئاننىڭىنى تېخىمۇ تۇمشۇقىدىكى بوران چاپقۇن، ئاپتاپ كۆرگەن كۆل رەڭلىك ئۆيگە ئېلىپ كېتەتتى. بۇ يەردە ئاننىڭ چۈشىدىمۇ ئارزۇ قىلغان «ئائىلە» ئىللىقلىقى ۋە ئەركىنلىكىدىن قانغۇچە بەھرە ئالدى. غەم قايغۇدىن يىراق بولۇپ، خۇشال ئويناپ - كۈلۈپ، ئوتتەك يالقۇنلۇق، ئىللىق باھارەدەك گۈزەل ياشلىق باھارىنىڭ پەيزىنى سۈردى. ئاننىڭىنىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىسىدىكى ئەسلىمىلىرى ئىچىدە ئۇ ئاجايىپ پارلاق ھايات

نۇرى چاقنىغان ھەمدە تەسۋىرلەشكە تىل ئاجىزلىق قىلمىغان تولىمۇ شېرىن، گۈزەل چاغلار ئىدى. ئەپسۇس، كۈنلەر شۇنداق تېز، بەكمۇ تېز ئۆتۈپ كەتتى.

ئاشۇنداق خۇشال يايراپ ئۆتكۈزگەن بىر قانچە قىشلىق تەتىلدىن كېيىن ئاننىي 19 ياشقا كىردى. بۇ ئۇنىڭ بوگىنىستىكى ئاخىرقى يىلى ئىدى. كۈنلەر تېرىشچانلىق بىلەن ئۆگىنىش ۋە تۈگىمەس ئىمتىھانلار بىلەن ئۇچقاندەك تېز ئۆتۈپ كەتتى، ئارقىدىنلا ئىككىنچى پۈتتۈرۈش مۇراسىمى كەلدى. 1886 - يىلى ئوقۇش پۈتتۈرگەن سەككىز ئوقۇغۇچى ئىچىدە ئاننىيىنىڭ نەتىجىسى باشقىلارنىڭكىدىن كۆپ يۇقىرى بولۇپ، ئۇ بىرىنچى بولدى. شۇڭلاشقا، كۆپچىلىك ئۇنى ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمىدا ئوقۇش پۈتتۈرگەن بارلىق ئوقۇغۇچىلارغا ۋاكالىتەن تەبرىك سۆزى سۆزلەشكە كۆرسەتتى.

ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمى بولىدىغان كۈنى، ئاننىي سەھەردىلا ئورنىدىن تۇردى. يۇرىكى ھاياجاندىن گۈپۈلدەپ سوقاتتى. ئۇ ئاندا - مۇندا ناشتا قىلدى - دە، يۇگۈرۈپ ئۆيگە قايتتى. كىيىم ئىشكابىدا تۇرغان يىپيېڭى، ئېسىل ۋە چىرايلىق كىيىمنى كۆردى. بۇ ئۇنىڭ مۇراسىم كىيىمى، دۇنيا بويىچە ئەڭ چىرايلىق ۋە ئېسىل كىيىم ئىدى.

خوبكىن خېنىم ئالدىراش - تېنەش ئۆيگە كىردى. ئاننىيىنىڭ خۇشاللىق، ھاياجاندىن قىزىل ئەتىرگۈلگە ئوخشاپ قالغان نۇرلۇق چېھرىنى كۆرۈپ كۈلۈمسىرەپ:

— ئاننىي، چاپسان كىيىنىڭ! ئاننىي ھېلى چاچ بۇدۇر قىلغۇزىسىز، ئۇنىڭغا كۆپ ۋاقىت كېتىدۇ، — دېدى.

ئاننىي كىيىم جازىسىدىن كىيىمنى ئېلىپ يۇرىكىگە تاڭدى، قەلبى مۇرەككەپ ھېسسىيات دولقۇنلىرىدا ئۇزەتتى. ئاق رەڭلىك ئېسىل رەخت شۇنچىلىك نەپىز ئىدىكى، بەئەينى شەپەرەڭ قانىتىغا ئوخشايتتى، ئۇزۇن يەڭ قولىنىڭ بېغىشىغچە كېلەتتى.

شىلدىرلاپ تۇرىدىغان يۇمشاق يىپەك ئېتەكلىك كۆڭلەكنىڭ يەڭ ئۇچى ۋە ئېتەكلىرىگە ئۇچ قەۋەت يىپەك چىلتەك تۇتۇلغان، بۇ ئۇچ قەۋەت چىلتەك ئاجايىپ ئېسىل ۋە چىرايلىق ئىدى!

بۇ مۇراسىم كىيىمىنى خوبكىن خېنىم ئاننېينىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمىغا ئاتاپ ئۆز قولى بىلەن بارلىق مېھرىنى، ئامراقلىقىنى سىڭدۈرۈپ تىكىپ چىققانىدى. ئاننېي بۇنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ ئىختىيارسىز ھالدا كىچىك ۋاقتىدا خىرە يادىدا قالغان شوخ رېتىمغا كەلتۈرۈپ ئۇسسۇل ئويناندى. يەرگە سۆرۈلۈپ تۇرغان بۇلۇتتەك ئاق كۆڭلىكى بەئەينى كۆتۈرۈلۈپ چۈشۈۋاتقان ئاق دولقۇنلارغا ئوخشايتتى.

ــ ئېھتىيات قىلىڭ، ساراڭلىق قىلماڭ، ــ خوبكىن خېنىم كۈلۈپ كەتتى، ــ ئۆزىڭىزنى بېسىۋالسىڭىز قانداق؟ بۇنچە خۇشال بولۇپ كەتمەڭ، نوتۇق سۆزلەش تېخى باشلانمىدى! كېلىڭ، ياسىنىش، تارىنىشىڭىزغا يارەملىشەي.

ئاننېي مېھرىبان مومايىنىڭ يېنىغا كەلدى. مۇرىلىرىگە يېيىلىپ تۇرغان سۇمبۇل چاچلىرى تەبەسسۇم يېغىپ تۇرغان چىرايلىق يۈزىنىڭ ھەربىكىتىدىن مەيىن دولقۇن ھاسىل قىلاتتى.

ــ ئاپا، مېنىڭ نەقەدەر خۇشال بولغىنىمنى سىز بىلمەيسىز! ــ دېدى ئاننېي، ــ ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمىغا ئاتاپ چىرايلىق كىيىم تىكىپ، ئاق ئاياغ ئېلىپ بەرمىگىز.

بۇ ئاق ئاياغ ناھايىتى ئېسىل، تولىمۇ ئۆزگىچە مەنگە ئىگە! كىچىك چاغلىرىدا ئاننېي ئاق ئاياغنى چۆچەكلەردىكى پەرىشتىلەر ئۇچۇن ئالاھىدە تىكىلىدۇ، ئۇنى پەقەت ئەرىشتىكىلەرلا كىيىدۇ، كىشىلىك دۇنياسىدا بۇنداق ئاياغنى قانچىلىك بەختلىك كىشىلەر كىيەلەر؟ پانىي ئالەمدىكى ئادەتتىكى كىشىلەر قارا، قوڭۇر رەڭلىك ئاياغلارنىلا كىيىدۇ، دەپ ئويلايتتى. ھالبۇكى، ھازىر بۇ ئېسىل ئاق ئاياغ ئاننېيغا ئاتاپ ئېلىنىدى، ئۇنىڭغا ناھايىتى چىرايلىق ئاق كۆڭلەك پار قىلىنىدى!

ـــ مېنىڭ نەقەدەر خۇشال ئەكەلىكەنلىكىمنى سىز بىلمەيسىز! ـــ دەپ سۆزىنى تەكرارلىدى ئاننىي.

ـــ ئەلۋەتتە بىلمەيمەن! ـــ خوبكىن خېنىم ئەتەي چىقىشىپ شۇنداق دەپ كۈلدى. ئۇ ئاننىيىنىڭ مۇشۇنداق تۇز، ئاق كۆڭۈللۈكى ۋە يۈگەنسىز شوخلۇقلىرىدىن ۋايىم يەيتتى. خوبكىن خېنىم كۈلۈپ قويدى. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ ئاننىيىنى چۈشىنىشكە تىرىشىشىنىڭ نېمە ھاجىتى بار؟ ئاننىيىنى ئوبدان كىيىندۈرسە، ھاياتىدىكى ئەڭ كاتتا، ئەڭ مەنىلىك ھەرىكىتىگە شاد ـ خۇرام ئاتلاندۇرسا، ئۇ ئانىلىق كۆڭلىنى بىلدۇرگەن، مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلغان بولمامدۇ؟

خوبكىن خېنىم ئاننىيىنى ناھايىتى كۆڭۈل قويۇپ جابدۇندۇردى. بۇ ئەھمىيەتلىك كۈن، كاتتا مەرىكىنى دەپ نەچچە كۈن تۇجۇپىلەپ تىكىپ چىققان كىيىمگە، ئاق ئاياغقا ئىنتايىن خۇش پۇراق ئەتىرنى چاچتى، ئاندىن چېچىنى ياساشقا خېلى ئۇزۇن ۋاقىت سەرپ قىلدى. ئاخىرىدا مۇراسىم كىيىمىنى ئاۋايلاپ كىيگۈزۈپ، ئاندىن ياسىنىش، تارىنىشنى تامام قىلدى.

ـــ ھە بولدى، سىزگە يەنە بىر نەرسە بېرەي.

ـــ شۇنچە نەرسىنى بەرگەن تۇرسىڭىز، يەنە بېرەمسىز؟ ـــ ئاننىيى خوبكىن خېنىمغا چىن يۈرىكىدىن مىننەتدارلىق بىلدۇردى، ـــ ئاپا، ماڭا بەك جىق، بەك جىق نەرسە بېرىۋەتتىڭىز.

خوبكىن خېنىم ئۇن تىنسىز خاندىن چىقىپ كەتتى. قايتىپ كىرگەندە ئۇنىڭ قولىدا شاپتۇل چېچىكى رەڭلىك كەڭ، يۇمشاق يىپەك پويزا تۇراتتى. بۇ خوبكىن خېنىمنىڭ ئەڭ بەختلىك كۈنلىرىنىڭ خاتىرىسى بولۇپ، ئۇنىڭ قىزى ساغلام، شوخ، جۇشقۇن ھالەتتە بۇ چىرايلىق پويزىنى تاقاپ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈش مۇراسىمىغا قاتناشقانىدى.

ئاننىيى خوبكىن خېنىمنىڭ بۇ پويزىنى بەكمۇ قەدىرلەيدىغان-

لىقىنى، مۇشۇ پويىزغا قاراپ ئولتۇرۇپ قىزىنى ئەسلەيدىغانلىقىنى ئويدان بىلەتتى. شۇڭا، ئىتتىكلا:

— بۇ ئۆزىگىزدە قالسۇن، — دېدى.

خوبكىن خېنىم ئۇنچىقارماستىن پويىزنى ئاننېينىڭ بىر تۇتام بىلىگە تاقاپ قويۇپ، ئۇنىڭغا ئىنچىكىلەپ سەپسېلىپ:

— شۇنداق ياراشتى! — دېدى.

ئاننېي كېيىكتەك يېنىك قەدەملەر بىلەن ئىلدام مېڭىپ ئەينەك ئالدىغا كەلدى. ئەينەكتە نازاكەتلىك، ئېسىل سۇپەت، ئاق كىيىملەر ئىچىدىكى بىر دىلبەر، سۆيۈملۈك گۈل يۈز تۇراتتى.

— مۇشۇ مەنمۇ؟ ھېچ ئىشەنگۈم كەلمەيۋاتىدۇ.

خوبكىن خېنىم ئۇنى ئەسكەرتتى.

— ئەمدى ماڭايلى.

ئۇلار بوستۇن كوچىلىرىدىن ئۆتۈپ، ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمى بولىدىغان مەيدان دېرىمون چىركاۋىسىغا كەلدى.

بوگىنىس ئەمالار مەكتىپىنى 1832 - يىلى دوكتور خاۋ ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى قۇرغان بولۇپ، ئۇ چاغلاردا ئەمالار تەربىيە ئالالمايتتى، ئوقۇيالمايتتى. ئۇلارنىڭ كۆپى قەلەندەر، سەرگەردان بولۇپ كەتكەن ياكى ئائىلىدىكىلەرگە ئېغىر يۈك بولۇپ قالغان، جەمئىيەت ئۇلارنى تاشلىۋەتكەن، ئۇلارنىڭ ئۆزىمۇ ئۆزلىرىنى تاشلىۋەتكەنىدى. دوكتور خاۋ بولسا ئۇلارنى تەربىيىگە ئىگە قىلىش، نورمال، ساغلام بولغان ئىجتىمائىي تۇرمۇشقا ئارىلىشىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشقا بەل باغلىدى. ئەما، گاس، گاچا رولانى ئوقۇتۇپ تەربىيىگە ئىگە قىلغاندىن تارتىپ دوكتور خاۋنىڭ يىراق - يېقىنلاردا داڭقى چىقىپ، پۈتۈن دۇنيانى زىلزىلىگە سالدى. شۇنىڭ بىلەن جەمئىيەتتىكى ھەرساھەنىڭ داڭلىق ئەربابلىرى ئۇنى قوللاپ قۇۋۋەتلەپ، ئۇنى مەڭگۈ ياشىناپ تۇرىدىغان قىلىش ئۈچۈن ئىقتىسادى جەھەتتىن بوگىنىس مەكتى-

چىگە كۆپلەپ ياردەم قىلدى. شۇ سەۋەبتىن، بوستۇندىكى مۇھىم ئەربابلار ئالدىراش بولسىمۇ ۋاقىت چىقىرىپ ھەر قېتىملىق ئو-قۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمىغا قاتنىشىدىغان بولدى.

مەيدان ئادەمگە لىق تولغان، بىرمۇ بوش ئورۇن قالمىغان-دى. بۇنى كۆرۈپ ئۇ ھودۇقۇپ كەتتى. چۈنكى، ئۇ مۇراسىمغا بۇنچە كۆپ مېھمانلارنىڭ كېلىشىنى خىيالىغا كەلتۈرمىگەن، قەدىردان دوستلاردىن ۋە مېنى ياخشى كۆرىدىغان، ئاسرايدىغان، مېنى يېتەكلىگەن ئۇستازىمدىن بىر قانچىسىگىلا مىننەتدارلىقىم-نى بىلدۈرسەملا بولىدىغۇ، دەپ ئويلىغانىدى. شۇڭا، كۆپ ئا-دەمنى كۆرۈپ قېتىپ تۇرۇپلا قالدى، كاللىسى قۇيقۇرۇق بولۇپ قالدى، سۆزەك يادلىۋالغان سۆزىدىن بىرىنىمۇ يادىغا ئالالمىدى.

ھۆرمەتلىك مېھمانلار ئۇچۇن بىر نەچچە پەلەمپەي ئېگىزلە-تىلگەن مۇنبەرگە ئورۇن راسلانغان. ئوتتۇرىدىكى ئورۇن ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ۋەكىلىگە قالدۇرۇلغان. خوبكىن خېنىم تىترەپ تۇرغان ئاننېينى يېتىلەپ مۇنبەرگە قاراپ ماڭدى.

ـــ ئاپا، بەكلا قورقۇۋاتىمەن، ـــ ئاننېينىڭ چىشلىرى كا-راسلاپ كەتتى.

ـــ قورقىدىغان ھېچ ئىش يوق.

ـــ سۆزلەيدىغان سۆزۈمنىڭ بىرىمۇ يادىمغا كەلمەيۋاتىدۇ.

ـــ قورقماڭ، مۇنبەرگە چىقسىڭىزلا ئېسىڭىزگە كېلىدۇ.

ـــ پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ قالدىم، ـــ ئاننېي ئۇمىدسىزلىك ئى-چىدە بېشىنى چايقىدى.

ئۇلار مۇنبەرگە چىقتى. مومىررى مۇئەللىمۇ بۇ يەردە بولۇپ، ئاننېيغا قاراپ تۇراتتى.

ـــ ئاننېي، سىزنى تەبرىكلەيمەن، بىز سىزدىن پەخىرلە-نىمىز، ـــ مومىررى مۇئەللىم بىر تال شاپتۇل چېچىكى رەڭ-لىك ئەتىرگۈلنى ئاننېينىڭ مەيدىسىگە تاقاپ قويدى. ئاننېي تاتلىق كۈلۈمسىرەش بىلەن ئۇستازىغا رەھمەت ئېيتتى. ئاننا

نوتىس ئەپەندى قولىنى سوزۇپ، ئاننىڭ يېتىلەپ مۇنبەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۇنىڭغا قويۇلغان ئورۇنغا ئېلىپ كەلدى. ئىلگىرى مەشىق قىلىۋالغان بولسىمۇ، ھازىر قاتتىق جىددىيلىشىپ، پۈتۈن بەدىنى ياغاچتەك قاتتى. ئۇ مەكتەپ مۇدىرى ئۇنى گويا سۆرەپ كاللىسىنى ئالىدىغان جازا مەيدانىغا ئېلىپ كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلدى.

ئاننىڭ باشقا ئىمكانىيەت يوق ئىدى. شۇنچە باش قاتۇرسىمۇ سۆز تېكىستىنى زادىلا يادىغا كەلتۈرەلمىدى. قانداق قىلىش كېرەك؟ تازىمۇ سەت ئىش بولىدىغان بولدى. كىشىلەر قۇلاق يېقىشىپ: «ئوھۇ، ئۇ ساخاۋەت ئورگىنىدىن كەلگەن نامرات ئوقۇغۇچى، چوڭ سورۇن كۆرمىگەن» دەپ كۆسۈرلىشىدۇ. ياق، ھەرگىز كىشىلەرگە كوكۇلامنى تۇتقۇزماسلىقىم كېرەك.

مۇراسىم باشلاندى. ماسساچۇسېتىس شتاتىنىڭ باشلىقى ئورنىدىن تۇرۇپ قىسقىچە تەبرىك سۆزى سۆزلىدى، ئاندىن ئاننىغا بۇرۇلۇپ:

— ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ۋەكىلى ئاننې سۇللىۋان خېنىم سۆزلەيدۇ. قېنى ئۇنى چاۋاك چېلىپ قىزغىن قارشى ئالايلى، — دېدى.

ئاننې شتات باشلىقىنىڭ «ئاننې سۇللىۋان خېنىم» دېگىنىنى ئاڭلاپ گويا توك سوقۇۋەتكەندەك بولۇپ كەتتى. ئورنىدىن تۇرۇپ، ئالدىغا ماڭماقچى بولدى، لېكىن نېمىشقىدۇر ئورۇندۇقتا مىخلىنىپ قالغانغا ئوخشاش، تىترەپ ئورنىدىن تۇرالمىدى.

شتات باشلىقى كۇلۇمسىرەپ ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى. ئۇ گويا «قورقماڭ، ھەممىمىز ئوخشاش» دەپ ئۇنى رىغبەتلەندۈرگەندەك قىلاتتى. ئاننې ئۇنىڭ ئىككىنچى قېتىم «ئاننې سۇللىۋان خېنىم» دېگىنىنى ئاڭلاپ تىرىشىپ تىرمىشىپ ئورنىدىن تۇردى. كاللىسى قۇپقۇرۇق ھالەتتە، مېخانىك ھالدا ئوتتۇرىغا كەلدى.

شتات باشلىقى باشلامچىلىق بىلەن چاۋاك چالدى. سەھنە ۋە مۇنبەردىكى مېھمانلارمۇ قىزغىن چاۋاك چېلىپ ئۇنىڭغا ئاۋاز قوشتى. گۇلدۇرمامىدەك چاۋاك ئاۋازى بىلەن تەڭ ئاننىي چۇشىدىن ئويغانغاندەك بولدى - دە، ئىتتىك ئۆزىنى توتۇۋېلىپ، ئىشەنچكە تولدى.

چاۋاك سەل بېسىقتى. ئاننىي بىر يۇتۇم سۇ ئىچتى. بۇنىڭ بىلەن «ئەزىز مېھمانلار» دېگەن سۆز ئېسىگە كەلدى، كەينىدىنلا سۆزلەيدىغان سۆزى ئېسىگە كېلىپ، گويا ئۇستىدىن بىر تال تاغ ئۆرۈلگەندەك يېنىكلىشىپ، بېشىنى تىك توتۇپ، قەددىنى رۇسلاپ كۆپچىلىككە يۈزلەندى.

— بىز ئالدىراشلىق بىلەن تولغان جەمئىيەتكە قەدەم قويۇپ، تېخىمۇ گۈزەل، تېخىمۇ شاد - خۇرام دۇنيا يارىتىشقا قاتنىشىش ئالدىدا تۇرۇۋاتىمىز... — ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى ئىشەنچكە تولدى. سۆزلىرى گويا ئېقىن سۇدەك راۋان، ئاۋازى مۇزىكىدەك يېقىملىق چىقتى، — ئادەمنىڭ تەربىيىلىنىشى كىچىككىنە ئىلگىرىلەش، ئارقىدىن ئومۇملاشتۇرۇش بىلەن بولىدىغان ئىش بولغىنى بىلەن پۈتۈن دۆلەتكە تەسىر قىلىدۇ. پۈتكۈل دۇنياغا گۈزەل تۇس بېرىدۇ. بىز قەدىمىمىزنى توختاتماسلىقىمىز، ھەرمىنۇت، ھەر سېكونت ئۆزىمىزنى تولۇقلاپ، ساپ ۋە گۈزەل ئەتە ئۈچۈن تىرىشچانلىق نەتىجىلىرىمىزنى تەقدىم ئېتىشىمىز لازىم.

ئۇ ئاددىيغىنا «قەدەم تەشرىپ قىلغىنىڭلارغا رەھمەت» دېگەن سۆز بىلەن سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇشىغا، بارلىق مېھمانلار ئورنىدىن تۇرۇپ چاۋاك چالدى ۋە ئۇنى ئالقىشلىدى.

ئارقىدىن قول ئېلىشىشلار، ماختاشلار، زىياپەت بولدى. مۇراسىم گۈگۈم مەھەللىدە ئاياغلاشتى. ئاننىي ياتقىغا قايتتى. ئۇ مەستخۇش بولغان، قەلبى خۇشاللىق ۋە ھاياجانلىق خاتىرلەرگە تولغان. كاشكى بۇ شانلىق، پارلاق پەيتنى توختىتىۋالغىلى

بولسا، ئەپسۇس، ۋاقىت ئېقىن سۈدەك ئۆتىدۇ، كەينىگە يانمايدۇ. كەلگۈسى ھازىرغا، ھازىر ئۆتمۈشكە ئايلىنىدۇ، توختىماستىن دەۋر قىلىپ تۇرىدۇ.

مۇزىكا ئاخىرلىشىپ، كىشىلەر تارقىغانغا ئوخشاش، ھايا-جانلارمۇ بېسىلدى. ئاننىي شاپتۇل چېچىكى يېپەك پويزىنى بوش سىلاپ قويدى، ئاندىن ئاستا پويزىنى يېشىپ قاتلىدى، چىرايلىق ئايىغىنى سالدى. يۈمشاق، پاكىز لاتا بىلەن سۈرتۈپ كورۇپكىغا قاچىلىدى. كىيىمىنىڭ ھەربىر تۈگمىسىنى سىلاپ تۈرۈپ يېشىپ قىيالماسلىق ئىچىدە ئۇچىسىدىن سالدى ۋە لەپلىمە، چىلىتەكلەر ئاجايىپ ياراشقان ئېسىل كۆڭلەكنى كارىۋاتقا يېيىپ، كۆز ئوڭىدىن تەپسىلىي ئۆتكۈزۈپ زوق ئالدى. «ئەمدى بۇ كىيىملەرنى قاچانمۇ كىيەرمەن؟ بۇلار خوبكىن خېنىمنىڭ كۆڭۈل قويۇپ ئىشلىگەن نادىر ئەسىرى، ئۇ مېنى نەقەدەر مۇھاپىزەت قىلىدۇ، نەقەدەر ئامراقلىق قىلىدۇ ـ ھە! مانا مەن ئۇچۇن شۇنچىلىك كۆپ قان ـ تەر، ۋاقىت، پۇل سەرپ قىلدى».

پۇل! پۇل ئاننىيىنى رېئاللىققا قايتۇرۇپ كەلدى. ھازىرئۇ بوگىنىس ئەمالار مەكتىپىنى پۈتتۈردى. ئەمدى ئۇ ئوقۇغۇچى ئەمەس، باشقىلار ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغان يېشىغا يەتمىگەن ئۆسمۇر ئەمەس، ئۇ ئەمدى چوڭ بولدى. شۇڭا، پۇل تېپىپ ئۆزىنى بېقىشى كېرەك.

بۇ خىيال بىلەن ئۇ توڭلاپ تىترىدى. دەرھال قېلىن، قوپال، ئېغىر سوكنا چاپىنىنى كىيىۋالدى. شۇنداىمۇ پۇتۇن بەدىنى مۇزلاپ كېتىۋاتقاندەك بولدى، بىر خىل قورقۇنچ، ۋەھىمە تاپىنىدىن كىرىپ مېڭىسىدىن چىقىشقا باشلىدى.

ئۇ رېئاللىق ئالدىدا ئۆز ئەھۋالى ئۈستىدە ئەستايىدىل ئويلاندى. بۇ مەسىلە ئۈستىدە ئىلگىرىمۇ ئويلانغان، لېكىن مانا بۇ گۈنكىدەك قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمىغۇدەك يەرگە يەتكۈچە ئادەمىلىك تەبىئىتى بۇنى سۆرەپ، بۇ مەسىلىگە يۈزلىنىشىنى خالىمايدى.

غان قىلىپ قويغانىدى. ئۇ ھازىر 20 ياشقا كىردى. ئۇنىڭ مەلۇم ئالاھىدە ئىقتىدارى، يۇقىرى مەدەنىيەت سەۋىيىسى يوق، يەنە كېلىپ يېرىم ئەما، مۇشۇ ھالدا ئۇ قانداق ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالار؟

ئاننىيىنىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى. ئۇ بېشىنى چايقاپ قويۇپ ئۆزىنى ئۆزى ئاۋۇندۇردى. كىشىلىك ھاياتتا ماڭغىلى بولمايدىغان يول يوق، بۇنچە بالدۇر باش قاتۇرۇپ نېمىمۇ قىلاي؟ مەن تېخى پۈتۈنلەي كۆرمەس بولۇپ قالمىدىم. ئانچە - مۇنچە كىتاب ئوقۇيالايمەن، خەت يازالايمەن، ھەر ھالدا خېلى ئەركىن ھەرىكەت بىلەن ئۆز ئىشىمنى قىلالايمەن. يېرىم ئەما بولغىنىم بىلەن تەڭرىنىڭ شاپائىتى بىلەن خېلى ئوبدان كۆرەلەيمەن.

بىرەر خىزمەت تېپىپ جان بېقىش نۆۋەتتىكى ئەڭ جىددىي ئىش ئىدى. ئۇ ئۇندىن بۇيان ئاننىيىنىڭ كۆڭلىدە بېسىلىپ يانقان قورقۇنچ تۇيۇقسىز ئۆزىنى كۆرسەتتى. ئاننىي: «ئۇ يەرگە قايتىپ بارمايمەن، ئۇ يەرگە ھەرگىز قايتمايمەن» دەپ ھەسرەتلىك ئىدا قىلدى.

كەچلىك تاماققا قوڭغۇراق چېلىندى. ئۇ مەيۇس، چۈشكۈن ھالدا تاماقخانىغا قاراپ ماڭدى. دېشىۋۇرگىنىڭ كۆلەڭگۈسى ئۇنى ئورىۋالغانىدى. تاماقخانا ئالدىغا كەلگەندە، دوستلىرىم مېنى تەبرىكلىشىۋاتسا، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى پاراكەندە قىلىپ، كەلگۈسۈم ئۈستىدە غەم يېگۈزۈپ نېمە قىلىمەن، دەپ ئويلاپ ئۆزىنى روھلۇق تۇتۇپ، چىرايىغا كۈلگە يۈگۈرۈتتى.

ئاننىي ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن، خوبكىن خېنىم بىلەن بىللە تربىسكا بېلىقى تۇمشۇقىدىكى ئۆيگە قايتىپ تەتىلنى ئۆتكۈزىدى. ئۇ كۈنلەرنى بۇرۇنقىدەك غەم - قايغۇسىز، ئويۇن - كۈلكە بىلەن ئەمەس، تۇتۇق كەلگۈسىنى ئويلاپ تۇرلۇك پىلانلارنى قىلىش بىلەن ئۆتكۈزدى. كۈز كېلىشى بىلەنلا خوبكىن خېنىم ئىش قىلىش ئۈچۈن بوگىنىسقا قايتىدۇ. بوگىنىس ئەمدى مېنى

قوبۇل قىلمايدۇ. قانداق قىلىشىم كېرەك؟

تۇرلۇك ئويلار ئاننېينىڭ كاللىسىدا پەيدا بولدى. ئۇ بوسۇغىدىكى چوڭ مېھمانسارايلاردىن قاچا - قۇچا يۇيىدىغان ئىشنى تاپسا بولىدىغۇ؟ ئۇنىڭ قولى ئەپچىل، يەنە كېلىپ قاچا يۇيۇشقا يۇقىرى مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە بولمىسىمۇ بولىدۇ. لېكىن، مېھمانساراي ئاشخانىلىرى بۇ ئىشقا ئەرلەرنى سالىدۇ. ئۇ غەمكىن بولۇپ ئېغىر خورسىندى.

ئۇ بەلكىم كىتاب ساتىدىغان ئوقەتنى قىلىپ ئۆيمۇ ئۆي يۈرۈپ كىتاب ساتسىمۇ بولار، ئۇ ئۆزىنى ئۆي - ئۆيگە بېرىپ يېزىق ئۇرۇقىنى تېرىسام، تۇرلۇك مىجەزلىك كىشىلەر بىلەن ئۇچراشسام ياخشى ئەمەسمۇ، بۇمۇ ئالىيجاناب ۋە قىزىقارلىق ئىش دەپ بۇ ئىشنى قىلىپ بېقىشقا ئۆزىنى قايىل قىلىشقا ئۇرۇندى. ئەمما، قاۋاپ ئالدىغا يۇگۈرۈپ چىقىدىغان ئىتلار، ئىشكىلەرنىڭ جاڭ قىلىپ يۈزىگە يېپىلىشى، سېسىق گەپ بىلەن غىق تۇيغۇزۇپ قويىدىغان ئايرىم كىشىلەر، چېلەكلەپ قۇيغاندەك يا-غىدىغان يامغۇر... يەنە كىتاب ساتالمايدىغان، پۇل تاپالمايدىغان كۈنلەردە قانداق قىلىدىغان ئىش دېگەنلەر خىيالىغا كەلدى.

8 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى، يازلىق تەتىل تۈگەي دەپ قالغان كۈنلەردە، ئاننېي جىلە بولۇپ، ئىچى تىتىلداپ ئولتۇرالماي قالدى. بىر كۈنى، ئۇ بوگىنىس مەكتىپىنىڭ مۇدىرى ئاننا نوتىس ئەپەندىدىن خەت تاپشۇرۇۋالدى.

ـــ قەدىرلىك ئاننېي

ئايرىلغىنىمىزدىن بۇيان تىنچ - ئامان تۇردىڭىزمۇ؟ كېللېر ئەپەندىنىڭ خېتىنى ئەۋەتتىم، تەپسىلىي ئوقۇپ چىقىڭ، كېللېر ئەپەندى گاس، گاچا ھەم ئەما قىزىغا بىر ئائىلە ئوقۇتقۇچىسى تەكلىپ قىلماقچىكەن. بۇ ئىشنى قىلىشقا رايىڭىز قانداق؟ خەت يېزىپ بۇنى ماڭا مەلۇم قىلىڭ. خوبكىن خېنىمغا سالىمىنى يەتكۈزۈپ قويۇڭ.

سىزگە خۇشاللىق تىلەپ:

دوستىڭىز ئاننا نوتىس.

ئۇ خېلىنىنك ئەما، گاس ھەم گاچىلىقىنى ئۇنتۇپ ئۇنىڭغا تىنماي سۆزلەپ كەتكەندى. خېلىن شۇنچىلىك ئەقىللىق، زېرەك، چاققان ئىدىكى بۇنىڭغا قاراپ ئادەم ئۇنىڭ ئاڭلاش، كۆرۈش ئىقتىدارى پۈتۈنلەي يوق بىر مېيىپ بالا ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپلا قالاتتى.

يورۇقلۇق بولمىغان دۇنيا

بىچارە ئاننىيِ! ئاننىي كاپىتان كېللىرنىڭ خېتىنى ئوقۇپ بولۇپ ئىنتايىن روھسىزلىنىپ كەتتى. چۈنكى، ئۇ بۇ خىزمەتنى ياقتۇرمايتتى، پەقەتمۇ ياقتۇرمايتتى، جەنۇبتىكى قەدىمكى بازاردا تۇرسا ھاياتلىقتا قانداقمۇ ئۆمىد، قىزىقىش، ئارزۇ ھەۋەستىن سۆز ئاچقىلى بولسۇن؟

ئاننىي قولىدىكى خەتنى چەككەن ھالدا ئۆي ئىچىدە ئۇيان - بۇيان ماڭدى. «كىم ئائىلە ئوقۇنقۇچىسى بولىمەن دەپتۇ؟». بۇ ئىشنى قىلىشقا كۆڭلى ئۇنىڭ تارتمايتتى. بىراق، ئۇنىڭ نەدىمۇ باشقىچە تاللىشى بولسۇن؟ بۇ ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا كەلگەن جان بېقىشنىڭ ئەڭ ياخشى يۇرتى، ئۇ ئەتىسى بۇنىڭغا جاۋاب خەت يازدى.

قەدىرلىك ئاننا نوتىس ئەپەندى، سىزنىڭ تەربىيىڭىز ۋە غەمخورلۇقىڭىزغا رەھمەت، ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئەستايىدىل ئويلىنىشتىن كېيىن، سىز تەۋسىيە قىلغان خىزمەتنى سەمىمىي-

لىنك بىلەن قوبۇل قىلىشنى لايىق تاپتىم. . .

ئاننىي ئەما، گاس، گاچا ئوقۇغۇچىسىنى ئوقۇتۇشقا بېرىش-تىن بۇرۇن بوگىنىس مەكتىپىگە قايتىشنى تەلەپ قىلدى. سە-ۋەب، ئۇ رولانىڭ ئۆگىنىش ماتېرىياللىرىنى ئىنچىكە تەتقىق قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشقا موھتاج ئىدى.

شۇڭلاشقا، ئاننىي پۈتۈن بىر كۈز ۋە قىش رولانىڭ بارلىق خاتىرىلىرىنى ئوقۇش، ئىنچىكىلەپ تەتقىق قىلىش بىلەن ئالدى-راش بولدى. ئالغان ھاسىلاتلىرىنى ئۇنى خۇشال قىلسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭدا بۇ خىزمەتنى قوبۇل قىلىشقا قارىتا دېگەندەك ئە-شەنچ يوق ئىدى. چۈنكى، ئۇ گاس، گاچا، ئەما ئادەم بىلەن ئالاقە قىلىشنىڭ ئىنتايىن مۇشكۈل ئىش ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلەتتى. ھالبۇكى، ئەمەلىيەتتە زادى قانچىلىك قىيىنچىلىققا ئۇچرايدىغانلىقىنى تازا ئۇقمايتتى.

ئاننىي دوكتور خاۋنىڭ بىر تالانت ئىگىسى ئىكەنلىكى، ئۇنداق بولمىغاندا ئۇنىڭ ئۇتۇق قازىنالمايدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى. شۇ چاغلاردا نۇرغۇن ئادەم رولادەك مېيىپ بالىلارنى تەربىيىلەش-كە، ئوقۇتۇشقا ئۇرۇنۇپ باققان، ئەمما ھەممىسى مەغلۇپ بول-غان، شۇنداق ئىكەن، ئۇ نېمىشقا بىلىپ تۇرۇپ بۇ خاتالىقنى تەكرارلايدۇ، قاراپ تۇرۇپ ئاچچىق مېۋىنى ئىزدەيدۇ.

خاتىرىدىكى رولانىڭ دەسلەپكى ۋاقىتتىكى مۇئەللىمى بۇررى خېنىم ھەققىدىكى ھېكايىنى كۆرۈپ ئاننىينىڭ يۈرىكى مۇزلاپ كەتتى. چۈنكى، بوررى خېنىم رولانى ئوقۇتۇش مەسئۇلىيىتىنى ئۈستىگە ئالغاندىن كېيىن، رولا بىلەن كېچە - كۈندۈز ئۈچ ئاي بىللە بولغان، ۋاقىت ئۇزارغانسېرى مېھرى چۈشۈپ، رولاغا

ئىنتايىن ئامراق بولۇپ كەتكەن. ئەمما، بىر كۈنى ئۇ دوكتور خاۋنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭغا ئەمدى رولانى ئوقۇتمىسامكەن، دېگەن نىيىتىنى بىلدۈرۈپ:

ــ رولا ھەقىقەتەن بەك ياخشى قىزكەن. بىراق، مەن قورقۇنچلىق ئۇنسىزلىككە زادىلا چىدىيالمىدىم، ــ دېگەن.

بۇ گەپلەرنى ئوقۇپ ئاننېينىڭ ئىختىيارسىز تېنى شۇركۈنۈپ كەتتى. «مەن چىدىيالارمەنمۇ؟» دەپ ئۆزىدىن سورىدى.

1887 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى. ئالاباما شتاتىدىكى كىچىك كەنت تۈسكۈمبىيە ژۇگزالى مەيدانىغا بىر پەيتۈن كىلىپ توختىدى. ئۇنىڭدا چىرايىدىن قاتتىق ھارغىنلىق چىقىپ تۇرغان ئىككى ئادەم ئولتۇراتتى. ئۇلار سۇللىۋان خېنىمنى ئالغىلى كەلگەن كىللېر خانىم بىلەن ئۇنىڭ ئۆگەي ئوغلى جاموس ئىدى.

ئارىدىكى جىمجىتلىقنى جاموس بۇزدى:

ــ ئەگەر ئۇ كەلمىسە قانداق قىلىمىز؟

ــ ئۇ كېلىدۇ، ــ كېللېر خانىمنىڭ ئاۋازى ئېشەنچكە تولغانىدى، ــ ئۇ خېتىدە كېلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتىكەن. ئاننا نوتىس ئەپەندى ئۇنى ئىشەنچلىك دېگەن، ئۇ ناھايىتى ئىككى كۈن كېچىكتى، ــ ئۇ خورسىنىپ قويدى، ــ بەلكىم ئۇ ئولتۇرغان پويىزدىن چاتاق چىققان بولۇشى مۇمكىن. ھەي! جامىس ئۇ كېلىشى كېرەك. ئەگەر ئۇ كەلمىسە خېلىن قانداق قىلىدۇ؟

جامىس يىراقتىن گۈلدۈرلەپ ئاڭلانغان پويىز ئاۋازىنى ئاڭلاپ:

ــ سائەت ئالتە يېرىمنىڭ پويىزى بېكەتكە كىرىۋاتىدۇ. بۇ بۇگۈنكى ئاخىرقى قېتىملىق پويىز، ــ دېدى.

جىددىيلىكتىن كېللىر خانىمنىڭ نەپسى قىسىلدى.

«تەڭرىم ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي، ــ ئۇ ئىچىدە تىلەك تىلىدى، ــ تەڭرىمنىڭ پاناھىدا ئۇ ساق ـ سالامەت كەلگەي، ئىلاھىم».

ژاگوندىن بىر قانچەيلەن چۈشتى. ئۇلاردىن بىرى ھېلىقى ياش ئائىلە ئوقۇتقۇچىسىدەك قىلاتتى.

جاموس توغرا ئېيتقان بولۇپ، ئاننىي ھەقىقەتەن بەكمۇ پەرىشان، ۋەيرانە كۆرۈنۈشتە ئىدى. ئۇچ كېچە كۆندۈزدىن بېرى كىيگەن قېلىن يۇڭ كۆڭلىكى كىرلىشىپ، پۈرلىشىپ كەتكەن، كۆزلىرى قىزارغان، روھىي كەيپىياتى بەك تۆۋەن. دېمەك، يول ئازابى ئۇنى قاتتىق تۈگەشتۈرۈۋەتكەن.

ئۇ ئەسلىي بۇ يەرگە بىۋاستە كېلىدىغان تېز پويىزنىڭ بېلىتىنى سېتىۋالغان. كىم بىلسۇن، بىلەت ساتقۇچى ئۇنىڭغا بوستۇن بىلەن تۈسكۈمبىيە ئارىلىقىدىكى ھەربىر بېكەتتە توختاپ ماڭىدىغان ئاستا پويىزنىڭ بېلىتىنى بەرگەن، خەيرىيەت، ئۇ كېلىدىغان جايغا ئاخىر كېلىۋالدى. ئالدىغا كېلىۋاتقان ياش يىگىتنى كۆرۈپ ئۇ قەددىنى رۇسلىدى، يۈزىگە زورىغا كەسىپچانلارغا خاس كۈلگە يۈگۈرتتى.

ــ سۇللىۋان خېنىم بولامسىز؟ ــ دەپ سورىدى جامىس.

جامىسنىڭ سالاملىشىش تەلەپپۇزىدىن ئاننىيىنىڭ چىرايىدىكى تەبەسسۇم ئۆچتى. ئاننىي ئەزەلدىن باشقىلارنىڭ كەمسىتىش تەلەپپۇزىنى پەرق ئېتىشكە ئۇستا ئىدى. «ئۇنى ياقتۇرمايمەن» دەپ ئويلىدى ئاننىي. ئۇ سوغۇققىنا جاۋاب قايتۇردى.

ــ شۇنداق.

ــ بۇيافقا مېڭىڭ، ــ جامىس بايىقى تەلەپپۇز بىلەن سۆز ـ

لىدى، ــ ئۆگەي ئاپام سىزنى پەيتۇندا ساقلاۋاتىدۇ.

كېتى كېللېرنى كۆرۈپ، ئاندىن ئاننىپېنىڭ يۈرىكى جايىغا چۈشتى. ئىككى ياش ئايال تەبەسسۇم بىلەن بىر ـ بىرىگە تىكىلىدى.

ئۇلار قەدىردانلارچە كۆرۈشتى. « ئۇ مېنىڭدىن ھېچقانداق چوڭ ئەمەستەك قىلىدۇ! ناھايىتى ئاق كۆڭۈل ئوخشايدۇ» .

بىر قانچە مىنۇتتىن كېيىن پەيتۇن كېللېر ئائىلىسىنىڭ قورۇسىغا يېتىپ كەلدى. دېرىزىلىرىگە يېشىل دېرىزە پەردىسى تارتىلغان ئاق ئۆينىڭ ئالدى گۈللۈك، گۈللەر راسا ئېچىلغان.

ئاننىپي ئاجايىپ خۇشال بولۇپ ئالدىدىكى يوغان ئۆيلەرگىمۇ دىققەت قىلمىدى. ئۇ تاقەتسىزلىك بىلەن سورىدى:

ــ خېلىبن قېنى؟ ئۇ نەدە؟

كاپىتان كېللېر ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ــ ياخشىمۇسىز ئاننىپي خېنىم، مەن خېلىبننىڭ دادىسى بولىمەن، ــ كاپىتان ئاننىپي بىلەن سالاملاشتى.

ئاننىپي جاۋابەن بېشىنى ئىگىپ قويۇپلا يەنە سورىدى:

ــ خېلىبن قېنى؟

ــ ئۇ ئەنە، ــ كېللېر ئەپەندى ئىشىك ئالدىنى كۆرسەتتى.

ئاننىپي بۇ بىر قانچە كۈندىن بېرى كۆپچىلىكنىڭ پەۋقۇلئاددە بىر ئىش بىلەن ئالدىراش يۈرۈپ خېلىبننى خاپا قىلىپ قويغانلىقىنى سەزدى.

ئاننىپي خېلىبننى كۆردى. ئۇ ئىشىكنىڭ كۆلەڭگۈ يېرىدە تۇراتتى. يېشىل پىلەكلەر ئۇنى توسۇۋالغاندى. چاچلىرى پومىلاپ قويغان شال پاخىلىدەك مۇرىسىگە چۈشۈپ تۇراتتى. كىيىـ

مىنىڭ تۇغمىلىرى ئېگىز - پەس تۇغمىلەنگەن، جىگەررەڭ ئايە-
غى توپا ۋە لاي، مەينەت قوللىرى يوپۇرماقلارنى ئۇزۇپ تىتىۋاتا-
تتى.

خېلىبن پەيتۇننىڭ تاراقلاپ ئىشكتىن كىرگىنىنى سېزىپ قايسى تەرەپتىن چىقىپ كېتىشىنى ئويلاپ پۇتۇن دىققىتىنى يە-
غىپ كۆتۈپ تۇرۇۋاتاتتى.

« بۇ قىزغا نېمىشقا كۆڭۈل بۆلىدىغان ئادەم چىقمىدى؟ »

بۇ ئاننىيىنىڭ تۇنجى تەسىراتى ئىدى. كېيىن بىلدىكى، خېلىبن ناھايىتى كەپسىز، ھېچقانداق ئادەمنىڭ باشقۇرۇشىغا كۆنمەيدىغان، گەپ ئاڭلىمايدىغان قىز ئىكەن. كىم يېقىنلاشسا، ئۇنىڭ ساراڭلىقى تۇتىدىكەن.

ئاننىي كۆڭلىدىكى مەيۇسلىكىنى چاندۇرماي پەلەمپەيگە قە-
دەم قويدى. ئۇنىڭ پۇتى پەلەمپەيگە تېگىشى بىلەنلا خېلىبن شاققە-
دە ئۇ تەرەپكە بۇرۇلدى. ئۇ ئايىغى ئاستىدىكى تەۋرىنىش رىتىمە-
نىڭ ئېشىشىدىن بىرىنىڭ ئىشىك تەرەپتىن ئۆزىگە قاراپ كېلە-
ۋاتقانلىقىنى بىلىۋالدى.

خېلىبن ئاپىسىنى ساقلاپ تۇرغانىدى! چۈنكى بۇ بىر قانچە كۈندىن بېرى ئاپىسى دائىم سىرتقا چىقىۋاتاتتى. ئۇ خۇشلۇقىنى، خاپىلىقىنى، ھەسرىتى ۋە شادلىقىنى تىل بىلەن تەسۋىرلەپ بې-
رەلمەيتتى. ئۇ غۇلىچىنى كەڭ كېرىپ ئۆزىنى ئاتتى. ئاننىي ئۇنى باغرىغا باستى.

ئاپىسى ئەمەس ئىكەن! خېلىبن گويا تورغا چۈشۈپ قالغان ھايۋانغا ئوخشاش ناتونۇش ئادەمنىڭ قۇچىقىدىن بوشىنىش ئۈچۈن تىرىكەشتى. ئاننىي جىددىيلىشىپ ئۇنى تېخىمۇ چىڭ قۇچاقلە-
دى. بۇ ھال خېلىبننىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرۈپ قويدى.

— تېز ئۇنى قويۇۋېتىڭ، — جامىس توۋلىدى، — ئۇ سىزنى يارىلاندۇرۇپ قويىدۇ.

ئاننىڭ يۈرەكئالدى بولۇپ سورىدى:

— نېمىشقا ئەمدى؟ مەن خاتا قىلدىممۇ؟

— ئۇنداق ئەمەس، ئاننىڭ خېنىم، ئۇ باشقىلارنىڭ قۇچاقلىشىنى ياقتۇرمايتتى، — كېلىسېر خانىم ئۇنىڭغا چۈشەندۈردى، — ئۇ كېسەل بولغاندىن بۇيان، ئۆزىنى باشقىلارنىڭ سۆيۈشى، قۇچاقلىشى، ئەركىلىتىشىگە ئۇنىمايدىغان بوپقالدى. ئۆزىمۇ باشقىلارنى سۆيۈپ باقمىدى.

— بەزىدە ئاپىسى سۆيۈپ قويسا ياق دېمەيدۇ، — كېللېر ئەپەندى قوشۇمچە قىلدى.

جامىس پەلەمپەيدە ئولتۇرۇپ گۈلقەلىرى ئېچىلغان هالدا پەستە تۇرغان ئاننىيغا مەسخىرىلىك نەزەردە قارىدى.

— ئەمدىغۇ بىلگەنسىز! سىز كىچىك يىرتقۇچ هايۋاننى ئوقۇتمەن دەپ كەلدىڭىز، بىر يىرتقۇچ بالىسىغا ئائىلە ئوقۇتقۇچىسى بولدىڭىز، — دېدى ئۇ.

— جامىس، ئېغىزىڭىزنى يۇمۇڭ، — كېللېر خانىم ئۇنى ئۇنلۇك ئەيىبلىدى.

— گېپىڭ تۇگىدىمۇ؟ كىرىپ كەت، ماڭ! — كاپىتان قەهرى بىلەن بۇيرۇق قىلدى.

ئاننىيىنىڭ چارچاپ هالىدىن كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، كېللېر خانىم:

— ئارتۇر، ئاننىي سۇللىۋان خېنىمنى ئاۋۇال هۇجرىسىغا باشلاپ بېرىڭ، قالغان ئىشلارنى كېيىنچە سۆزلىشەرمىز! — دېدى.

ئاننىي مىننەتدار بولغان تەرزدە كېللېر خانىمغا قاراپ كۆ-لۈمسىرىدى، ئاندىن كاپىتان كېللېرنىڭ كەينىدىن ئۈستۈنكى قەۋەتكە چىقتى.

ئاننىي كاپىتاننىڭ كەينىدىن كېتىۋېتىپ:

ــ ئۇنى چۆچۈتۈپ قويمىغاندىمەن ـ ھە! قارىسام ئۇ سەل ھەيران بولدى، ئاندىن بوشىنىشىقا تىرىكەشتى. ئۇنى قورقۇتقاندەك قىلمىغان، قارىغاندا. . . ئۇ ھېچ نەرسىدىن قورقمايدىغان ئوخشايدۇ، ــ دېدى.

ــ توغرا، ئۇ ھېچ نەرسىدىن قورقمايدۇ، چاتاق مانا مۇشۇ يەردە، ــ كاپىتان كېللېرنىڭ چىرايىدا ئەلەملىك كۈلۈمسىرەش ئەكس ئەتتى.

كېللېر ئائىلىسى بىر ئېغىز ئۆيىنى بوشىتىپ ئاقارتىپ، چىرايلىق جابدۇب ئاننىيغا ھۇجرا قىلىپ قويغانىدى. كاپىتان چامادانىنى قويۇپ مۇلايىملىق بىلەن:

ــ مانا بولدى! ئالدىرىماي جايلىشىۋېلىڭ، ــ دېدى.

خېلىبۇن ئۇلارغا ئەگىشىپ چىققانىدى، ئەمدى ئۆيگە كىردى. كاپىتان ئۇنىڭغا قىزىمنى ئېلىپ كېتىمەن، دېگەن مەنىدە ئىشارەت قىلدى.

ــ ئۇنى قالدۇرۇپ قويۇڭ! ئۇ مېنى ئېلىشتۇرمايدۇ، بىز ھامان ئۆزئارا تونۇشىمىز ئەمەسمۇ، ــ دېدى ئاننىي.

ئاننىي خېلىنغا ياخشىچاق بولىمەن دەپ ئۇنىڭ بىلەن ھەپ-لەشمەي، چامادانىنى ئېچىپ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى رەتلەشكە چۈشۈپ كەتتى. خېلىبۇن بۇ ناتونۇش مېھماننىڭ جىمى ئېشىغا بەكمۇ قىزىقتى.

كىچىككىنە قوللىرى ئاننىيىنىڭ ھەربىتىگە ئەگىشىپ يۇ-

قىرى - تۆۋەن بولدى. چاپلىشاڭغۇ مەينەت قوللىرى چامادانىنى توختىماي ئېچىپ ياپتى.

— سىز راستتىنلا بەك قەيسەر ئىكەنسىز.

خېلىن ئانىنېينىڭ سەپەردە كېيگەن شىلەپىسىنى سىلاپ، بۇنىڭ قانداق نەرسە ئىكەنلىكىنى بىلدى بولغاي، ئۇنىڭ بېشىدىن ئېلىپ، ئۆزىنىڭ بېشىغا كىيدى - دە، شوينىسىنى ئىڭىكىدىن تەسلىكتە چىگىۋالدى. سىلاپ يۈرۈپ ئەينەك ئالدىغا بېرىپ تۇرۇپ، بېشىنى تىك تۇتتى، ئوڭغا قىيسايتتى، سولغا قىيسايتتى، يەنە ئۇستۇن - تۆۋەن قىلىپ قاراپ كەتتى.

ئانىنېي ئىختىيارسىز كۈلۈۋەتتى.

— ۋاي شەيتان قىز، دوراشنىمۇ تازا قاملاشتۇردىڭىز، ئاپىڭىزنىڭ ئەينەك ئالدىدا مۇشۇنداق قىلغانلىقىڭىزنى كۆرۈپتە-كەنسىز - ھە؟

ئۇ توساتتىن كۈلكىدىن توختىۋالدى. چۈنكى، ئۇ خېلىدىنىڭ گاس ھەم گاچىلىقىنى ئۇنتۇپ، ئۇنىڭغا تىنماي سۆزلەپ كەتكەنىدى. خېلىن شۇنچىلىك ئەقىللىق، زېرەك، چاققان ئىدىكى، بۇنىڭغا قاراپ ئادەم ئۇنىڭ ئاڭلاش، كۆرۈش ئىقتىدارى پۈتۈنلەي يوق بىر مېيىپ بالا ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپلا قالاتتى.

ئانىنېينىڭ ئۆتكۈر نەزىرى شىلەپىنىڭ شوينىسىنى يېشىۋاتقان كىچىككىنە بارماقلارغا تىكىلدى. مەينەت كىچىككىنە قوللار يېڭى بىر ئويۇن تېپىش ئۈچۈن، ئۇنى بۇنى سىلاپ يۈرەتتى.

— سىز نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆگىنىۋاپسىز، باغلىشىمەن-كى، سىز قوللىرىڭىزنى كۆزىڭىز ئورنىدا ئىشلىتىپ، نۇرغۇن ئىشلارنى قىلالايسىز، شۇنداقمۇ؟ پاھ، بۇ دېگەن كىچىك ئىش-لار، ئېسىل ئويۇن تېخى ئالدىمىزدا! بىر قانچە ھەپتىدىن كېيىن

سىز قوللىرىڭىز بىلەن ئوقۇشنى، يېزىشنى ئۆگىنىۋالىسىز، قوللىرىڭىز كىشىلەرنى ئېچىشتۇرغا يارىمايدىغان سىزنى ئەركىنلىككە چىقىرىدۇ.

بالدۇرلا قاراڭغۇ چۈشتى، ئۆينى جىمجىتلىق باستى، ئاننىڭ قاتتىق ھېرىپ كەتكەچكە، يېتىپلا ئۇيقۇغا كەتتى. باشقا چاغلاردىكىگە ئوخشاش چۈشىسىز ئۇيقۇ ماكانىدا يۇردى. باشقا بىر ئۆيدە، يەنى خوجايىنلارنىڭ ھۈجرىسىدا كاپىتان كېللېر ئۇيقۇدىن بىدار ياتاتتى. ئۇ كېتىنى ئويغاتتى.

— سۆيۈملۈكۈم، نېمە بولدىڭىز؟ — دەپ سورىدى كېتى.

كاپىتان بىر پەس تۇرۇۋېلىپ:

— كېتى، بۇ قىز بەكلا ياش ئىكەن، بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالارمۇ؟ — دېدى.

كېللېر كۈلۈمسىرەپ ياستۇقتا ئۇرۇپ قويدى:

— خاتىرجەم بولۇڭ، ئارتور، ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ.

خېلىنىڭ كىچىككىنە جېنى يېگانە هالدا قاراڭغۇلۇقتا ئىنز-دىنەتتى، ئۇنسىزلىك ئىچىدە ئېلىشاتتى. ئۇ كىچىك، سەبىي بولغانلىقى ئۈچۈن، تاشقى دۇنيا بىلەن ئالاقە قىلالماسلىقتەك ئۇمىدسىز تۇيغۇنى ئۆزىدىن قانداق نېرى قىلىشنى ئۇقمايتتى. شۇڭا، ئۇ تىت - تىت، بىئارام‌لىق كەيپىياتىنى ئۇرۇش، تېپىش، ۋارقىراپ - جارقىراش، ئۆزىنى قاچۇرۇش يولى بىلەن ئىپادىلەيتتى.

كىچىك زالىم

ئانىسى بوگىنىستىن ئايرىلىدىغان چاغدا، بوگىنىس مەكتەپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى بىر قونچاقنى خېلىنىغا قىلغان سوۋغىتى-مىز، سىز تاپشۇرۇپ بېرىڭ دەپ ئانىسىغا تۇنۇزدى. قونچاقنى كۆپچىلىك پۇل چىقىرىپ سېتىۋالغان، رولا چىرايلىق كىيىم تىكىپ كىيگۈزۈپ بەرگەنىدى. بۇ قونچاق ئانىسىنىڭ چامادانىدا جىممىدە ياتاتتى. خېلىنىڭ تىنىم تاپمايدىغان قوللىرى ئۇنى تېپىۋالدى.

قونچاق بۇ نېمىدىگەن يېقىن ۋە تونۇش ئوبراز - ھە!

خېلىنىڭ ھۇجرىسىدا يوغان بىر ساندۇقتا لىق چوڭ - كىچىك، شەكلى، تۇرقى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان قونچاق بار ئىدى. مانا ھازىر ئۇ بۇ يېڭى قونچاقنى تارتىپلا ئېلىپ چىڭ قۇچاقلىۋالدى.

ياخشى باشلىنىش! ئاز كۈچ بىلەن كۆپ ئىش قىلىدىغان

بولدۇم. ئاننىي تۆمۈرنى قىزىقىدا سوقۇش نىيتىگە كەلدى ـ دە، خېلىننىڭ قولىنى تارتىپ ئالىقىنىغا «DOLL» (قونچاق بالا) دېگەن خەتنى قوشۇپ يازدى. كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى تۇتۇشىغا ئەزەلدىن ئۆچ خېلىن ئىتتىك قولىنى تارتىۋالدى. ئەمما، قىزىقىش يىرگىنىشتىن ئۇستۇن كەلدى. شۇڭا، ئاننىي ئۇنىڭ قولىنى ئىككىنچى قېتىم تارتقاندا، تارتىۋالماستىن قولىنى ئاننىيىنىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇردى.

«قونچاق بالا» ئاننىي بۇ خەتنى خېلىننىڭ ئالىقىنىغا تەكرار ـ تەكرار يازدى. ئاندىن گاڭگىراپ تۇرغان بۇ قىزنى قونچاقنىڭ بېشىغا ئېۇرغۇزدى، قونچاقنى خېلىنغا قۇچاقلاتتى. ئاننىي ئارقا ـ ئارقىدىن بۇ خەتنى ئۇنىڭ قولىغا يازدى، قونچاقنى ئەركىلەتكەن ھەرىكەتنى قىلدى. خېلىن باشتا ھەيران بولۇپ تۇردى، ئارقىدىن ئالىقىنىدىكى يېزىقلارنى دىققىتىنى يىغىپ سەزدى.

ـــ سىلەر قانداق قىزىق ئويۇن ئويناۋاتىسىلەر؟ ـــ كېتى كۇلۇپ ئاننىيىدىن سورىدى. قولىدا بىر قۇچاق كىر كىيىم ـ كېچەك تۇراتتى، ـــ مەنمۇ ئازراق ھۇزۇرلىنايلا! سىلەرگە ھەرگىز دەخلى قىلمايمەن، ۋەدە بېرەي.

ئاننىي جاۋابەن تەبەسسۇم قىلدى. توۋا، كىشىلىك ھايات ئاجايىپ بولىدىكەن ـ ھە! تۇنجى كۆرۈشكەندىن باشلاپلا بۇئىككى ئايال چىقىشىپلا قالدى، ئاننىيىنىڭمۇ كۆڭلىدە سان بار. باشقىلار، يەنى كاپىتان كېللېر، جامىس ۋە ئىنىسى سىنسايدى ئۇنى دوست قاتاردا كۆرمەي، ئۇنىڭغا تەكلىپ قىلىنغان خىزمەتكار دەك مۇئامىلىدە بولۇۋاتىدۇ.

ـــ بولىدۇ! قېنى كۆرۈك، ـــ ئاننىي خېلىننىڭ قولىنى

كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭ ئالىقىنىغا خەتلەرنى قوشۇپ يازدى، ــ بەزى قول تىلى بىلەن تونۇشسۇن، دەپ خېلىنىڭ قولىغا خەتلەرنىڭ شەكلىنى سىزىپ كۆرسەتتىم.

ئاننىي قولىنى ئۇزىتىپ بارماقلىرىنى چاققان ھەرىكەتلەندۈرۈپ بىر مۇنچە ھەرىكەتلەرنى قىلدى.

ــ مەن ئۇنىڭ قولىغا: «ياخشىمۇسىز؟ ھاۋا ناھايىتى ياخشى، شۇنداقمۇ؟» دېگەنلەرنى يازدىم، ــ ئاننىي كېللېر خانىمغا چۈشەندۈردى، ئاندىن خېلىنىغا بۇرۇلدى، ــ خېلىن بىر جۈپ قولىغا تايانسىلا بولىدۇ. ئۇنىڭ قوللىرى ئۇنىڭ كۆزى، قۇلىقى ھېسابلىنىدۇ.

ــ بۇگۈن ئەتىگەن ئۇنىڭ قولىغا «قونچاق» دېگەن خەتنى يېزىپ بەردىم. بۇ خەتلەرنى يازالايدىغان بولغاندا، ئۇنىڭ دىققىتىنى قولىدىكى قونچاققا بۇرايمەن. شۇ ئارقىلىق ئۇنىڭغا خەت بىلەن جىسمىنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىنى ئۇقتۇرىمەن.

ــ قاراڭ، ئۇ سىزىشقا باشلىدى. ئۇ بىر قېتىم يېزىپ (سىزىپ) چىقتى. بارىكاللا، يەنە بىر سىزىق قوشۇڭ، ــ ئاننىي ئېگىلىپ ئىختىيارسىز خېلىنىڭ سىلاپ ـ سىپاۋاتقان بارماقلىرىغا يارەملىشىپ پىچىرلىدى. ــ يەنە بىر سىزىق قوشۇڭ، ــ ئاننىينىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن بۇ خەت تاماملاندى.

كېللېر خانىمنىڭ چىرايىدىن لىپىدە ئۆتۈپ كەتكەن ئۇمىد ئۇچقۇنىغا ئاننىينىڭ كۆزى چۈشتى.

ــ بىز تېخى ئەمدى باشلىدۇق! خېلىن خەتنىڭ مەنىسىنى ئۇقمايدۇ، ــ ئاننىي ئىتتىك چۈشەنچە بەردى، ــ بۇ بىر خىل دوراش ھەرىكىتى. خېلىن «قونچاق» دېگەن خەتنى يازغىنى

بىلەن بۇ خەتنىڭ قونچاق دېگەن ئەمەلىي جىسمىغا ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقىنى چوقۇم خىيالىغا كەلتۈرمىدى. شۇڭا، تاكى ئۇ چۈشىنىپ يەتكەنگە قەدەر خەت بىلەن جىسىم ئوتتۇرىسىدا تەكرار مەشىق قىلىدۇ. خېلىبۇنى چۈشىنىسىز، شۇنداقمۇ؟

ئانىنىڭ توختاپ، ئەمدى نېمىلەر دېيىش كېرەكلىكى ئۈستىدە ئويلاندى، ئاندىن ئاستا ـ ئاستا سۆزلىنى داۋام قىلدى.

ـــ بەزى خەتلەرنى ئۆگەنگەندىن كېيىن، ئىشلىتىشنى ئۆگىنىدۇ. بۇ ئىنتايىن قېيىن بىر ئىش. بىراق، ئىشىنىمەنكى دۇنيادا مۇمكىن بولمايدىغان، قىلغىلى بولمايدىغان ئىش يوق.

ـــ قېنى، بۇ ئويۇنىنى ئۇزاقراق ئويناپلى، ـــ دېدى ئانىنىڭ خېلىنغا قايرىلىپ قاراپ، ئاندىن خېلىنىنىڭ قولىدىن قونچاقنى ئېلىۋىتىپ، خەت بىلەن جىسىمنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى تەسىراتىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن خېلىنغا، قولىڭىزغا «قونچاق» دېگەن خەتنى يېزىڭ، ئاندىن بۇ قونچاقنى سىزگە بېرىمەن، دېگەنى ئۈقتۇردى.

ئەمما، خېلىنىڭ بۇ گەپنى چۈشەنمەي، ناتونۇش ئادەم قونچىقىمنى تارتىۋالدى، دەپ بىلىپ، شۇئان ئاچچىقى كېلىپ يۈزى قىزىرىپ ئېسىلدى، گېلىدىن بىر خىل ئاۋاز چىقتى. ھەش ـ پەش دېگۈچە مۇشتىنى چىڭ تۈگۈپ، غەزەپ بىلەن ئانىنىغا ئېتىلدى.

ئانىنىڭ كەلگۈلۈك قونچاققا كەلمىسۇن يەنە، دەپ ئويلاپ دەرھال قونچاقنى بىر چەتكە ئېلىۋەتتى، ئۈنىڭغىچە ئۇ مۇشىت يامغۇرى ئىچىدە قالدى. خېلى جىق ھەپىلىشىپ قىينىدا خېلىنىڭ قوللىرىنى تۈتۈۋېلىپ، پۈتۈن كۈچى بىلەن ھەركەتلىنىپ تۇرغان مۇشتلارنى چىڭ سىقىمدىۋالدى.

ـــ ئانىپي خېنىم، ئانىپي خېنىم، قونچاقنى ئۇنىڭغا بېرىڭ! ـــ كېللېر خانىم ئۇنىڭغا يېلىندى.

ـــ ياق، ئۇنداق قىلمايمەن، ـــ دېدى ئانىپي جاۋابەن، ـــ ئۇ ئۆزىنى سوراشنى بىلمۇالسۇن، ئەگەر ئۇ دائىم مۇشۇنداق دېگىنىنى قىلسا، مەن ئۇنى قانداق تەربىيىلەيمەن؟

ـــ قونچاقنى بەرمەيدىغان بولسىڭىز، ئۇ ھەرگىز بولدى قىلمايدۇ، جېدەلدىن توختىمايدۇ.

ـــ ياق، بولمايدۇ، ـــ ئانىپي ئۇنىڭ بىلەن ئېلىشىپ تۇرۇپ رەت قىلدى، ـــ ئۇ گەپ ئاڭلىشى، بويسۇنۇشى كېرەك.

ـــ ئۇ بويسۇنۇش دېگەننىڭ نېمىلىكىنى زادىلا بىلمەيدۇ! بىز بۇنى ئۇنىڭغا ھېچقانداق قىلىپ ئۇقتۇرالمىدۇق. ئانىپي خېنىم، خۇش بولاي، قونچاقنى ئۇنىڭغا بېرىڭ.

ـــ قارىغاندا يەنە بىر ئىشنى قوشۇپ قىلسام بولىدىغان ئوخشايدۇ. بىرىنچى قەدەمدە ئۇنى كۆندۈرسەم، ئاندىن ئۇنى قورقۇتسام، تەربىيىلىسەم بولغۇدەك.

خېلىبىن بىلەن ئانىپي بىر - بىرىگە يول قويماي ئۇزۇن تىركەشتى، ئاخىر خېلىبىن ھالىدىن كېتىپ ئانىپىنىڭ قۇچىقىغا يىقىلدى.

« ۋاھ! ئاخىر ۋاز كەچتىڭغۇ! » ئانىپي ئىچىدە خۇرسەن بولدى.

گەپ بۇنداق ئەمەس ئىدى. ئانىپي ئۇھ دەپ قولىنى بوشىتىشىغا، خېلىبىن ئورنىدىن تۇرۇپلا يۈگۈرۈپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى، ئانىپي ئۇنىڭغا كەينىدىن قاراپ قالدى، ئىچى ئاغرىدى. «بوپتۇ! ۋاقىتنىچە بۇ نۆۋەت يېڭىش - يېڭىلىش بىلەن ھېسابلاشماي تۇراي، بەلكىم بەك ئالدىراڭغۇلۇق قىلىپ قويغاندىمەن.

بەك ئالدىراڭغۇلۇق قىلسام، قاتتىق ۋاستە قوللانسام بولمايدۇ. ئالدى بىلەن ئىشەنچ تىكلىشىم كېرەك. ماڭسا مەلۇم ۋاقىت لازىم، ئاستا ـ ئاستا ئىش كۆرەي! ئاددىيلا ئىشقۇ بۇ» دەپ ئويلىدى ئۇ.

ئەپسۇسكى، خېلىبن ئۇنداق ئاددىي ئەمەس ئىدى. بىر قانچە كۈندىن كېيىنكى ئىشلارنىڭ ئىسپاتلىشىدىن كېيىن، ئاننىي ئىشنىڭ تەكتىنى ئاستا ـ ئاستا چۈشەندى.

ئىككىنچى قېتىملىق ئېلىشىشتىن كېيىن، ئاننىيى بىردىنلا ھوشىنى تېپىپ كۈلۈمسىرىدى. «توۋا، مەن ئۇنى كىم دەپ قالدىم ـ ھە!» ئاننىي خېلىبننىڭ رولاغا ئوخشاش رايىش، مۇلايىم بولۇشىنى، قاراڭغۇ، ئۇنسىزلىك ئىچىدە ياشىغىنىغا تەقدىرگە تەن بېرىشىنى ئارزۇ قىلغانىدى. لېكىن، خېلىبن رولا ئەمەس ئىدى. ئۇ كۆچلۈك، شوخ، تىنىمسىز ئىدى. ياۋايى ھايۋان بالىسىغىلا ئوخشايتتى، قايتۇرما زەربە بېرىش پەيتىنى كۈتۈپلا يۇرەتتى.

ئاننىي ئۇنىڭ ئەركىنلىكتىن بەكۇاش بولۇپ قالغانلىقىنى بىلدى. بۇ قېتىم سىغمايدىغان ھەقىقەت ئىدى. دەرۋەقە ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتاتتى، ئۇنى ئايايتتى، رايىغا باراتتى. قارىغۇلارچە ئىچ ئاغرىتىش خېلىبننىڭ خورىكىنى تېخىمۇ ئۆستۈرۈپ، بەكمۇ ئۆز بېشىمچە قىلىپ قويغانىدى. ئاچچىقى كەلگەندە ئۇ كىچىك زالىم پادىشاھنىڭ ئۆزىلا بولۇۋالغاچقا، كۆپچىلىك ياۋاشلىق بىلەن ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلاتتى.

خېلىبننىڭ ئاننىيغا ھە دىسە كۆكەمىلىك قىلىشىدىكى يەنە بىر ئاساسلىق سەۋەب قورقۇش ئىدى. خېلىبن بۇ ناتونۇش ئادەمدىن قورقتى، ھېيىقتى، ئاننىيىنىڭ ئۇ بەش يىلدىن بىرى يېتىل-

دۇرگەن تۇرمۇش ئادەتىنى ئاستا - ئاستا يالماپ يۇتۇۋەتمەيدىغان. لىقىغا ئۇنىڭ كۆزى يەتتى. بەلكىم بۇ ئەرزىمەس كىچىك ئىشلار. دۇر. شۇنداقتىمۇ بۇ ئۇنىڭ بىردىنبىر تۇرمۇش شەكلى ئىدى. ھېچكىم ئۇنىڭ قەلب ئىشىكىنى ئاچمىغان، ئۇنى زۇلمەت دۇنيا سىرتىدىكى پارلاق، رەڭدار دۇنياغا يېتەكلىمىگەن. خېلىنىڭ كىچىككىنە جېنى يېگانە ھالدا قاراڭغۇلۇقتا ئىزدىنەتتى، ئۇنسىز- لىك ئىچىدە ئېلىشاتتى، ئۇ كىچىك، سەبىي بولغانلىقى ئۈچۈن، تاشقى دۇنيا بىلەن ئالاقە قىلالماسلىقتەك ئۇمىدسىزلىك تۈيغۇسى- نى ئۆزىدىن قانداق نېرى قىلىۋېتىشنى ئۇقمايتتى. شۇڭا، ئۇ تىت - تىتلىق، بىئاراملىق كەيپىياتىنى ئۇرۇش، تېپىش، ۋارقىراش - جارقىراش، ئۆزىنى قاچۇرۇش يولى بىلەن ئىپادە- لەيتتى.

بىر كۈنى، كېللېر خانىم ناتونۇش كىشىگە بەرگەن دەپ خېلىنغا بىر دەستە پاكىز لۆڭگە بەردى. خېلىن ئېلىپ ئۇستۇنكى قەۋەتكە ماڭدى، لۆڭگىلەرنى يەرگە تاشلىۋېتىپ ئۆزى ئۇستۇنكى قەۋەتكە چىقىپ كېتىۋېتىپ ئاننېينىڭ ھۇجرىسى ئالدىغا كەلدى.

ئۇ ناتونۇش ئادەمنىڭ ھۇجرىسىدا ئىكەنلىكىنى بىلىپ، كە- چىككىنە قوللىرى بىلەن ئىشىكنى سىپىلىدى. پاھ! ئۇنىڭ قولىغا ئىشكىتە تۇرغان ئاچقۇچ ئۇرۇندى.

خېلىن دەرھال ئاچقۇچنى تولغاپ ئىشكىنى ئەتتى - دە، ئاچقۇچنى سۇغۇرۇۋېلىپ يۈگۈرۈپ پەسكە چۈشۈپ، ئاچقۇچنى مېھمانخانىدىكى بىر تارتمىغا سېلىپ قويۇپ، ئۆزى تىكشۈەتتى.

ئاننېي ئاچقۇچنىڭ شىرىقلىشىنى ئاڭلاپ، نېمە ئىش بولغا- دۇ دەپ دەرھال ئىشىك تۈۋىگە كەلدى. ئەپسۇس، ئۇ كېچىك- كەن، قېلىن، پۇختا ئىشىك تېشىدىن قۇلۇپلانغانىدى! ئاننېي

ئۆيده تۇرۇپ بار ئاۋازى بىلەن توۋلىۋىدى، كېللېر خانىم بىلەن ئاشپەز ئايال يۈگۈرۈپ چىقتى.

ــ ئاننىپي خېنىم، نېمە ئىش بولدى؟ ــ كېللېر خانىم سىرتتا تۇرۇپ توۋلىدى.

ــ ئۇ مېنى ئۆيگە سولاپ قويدى.

سىرتتىكى ئىككى ئايال «ئۇ»نىڭ كىملىكىنى سورىمايمۇ ئۇقتى.

ــ ئۇ ياۋاش بالىدەك كۆرۈنەتتى، نېمىشقا بۇنداق قىلغاندۇ؟ ــ دېدى ئاشپەز ئايال تازا چىنپۇتمەي.

ــ شۇ قىلدى، ــ ئاننىپي ئاچچىقىنى بېسىۋېلىپ توك جاۋاب بەردى، ــ بۇ بالىنى ئوبدان باشقۇرۇپ ئادەم قىلمىسا بولمىغۇدەك، ئېيتىڭلارچۇ، ئىشىكنىڭ باشقا ئاچقۇچى بارمۇ؟

ئۇلار نائىلاج ئادەم ئەۋەتىپ كاپىتان كېللېرنى چاقىرتىپ كەلدى، كاپىتان كېللېر بۇ ئىشنى پەقەت توغرا تاپمىدى.

ــ بىز ئۇنىڭغا ئايدا 25 كوي پۇل بېرىۋاتساق، ئۇ دۆتلۈكىدىن ئۆزىنى ئۆزى ئۆيگە سولاپ ئولتۇرۇپتۇ.

كېللېر خانىم ئېرىنىڭ ئاچچىقىنى پەسەيتىش ئۈچۈن:

ــ توغرا ئېيتتىڭىز، ئارتور خاپا بولماي تۇرۇڭ، ئاننىيەنىڭ ئۆيى 3 ــ قەۋەتتە، ھازىر بىز ئۇنى ئۆيدىن ئاچقىشىنىڭ چارىسىنى قىلايلى، ــ دېدى.

كاپىتان كېللېر ئامباردىن ئۆزۈن بىر شوتىنى ئەكېلىپ قويدى. ئاننىيەنىڭ ھۇجرىسىنىڭ دېرىزىسىگە چىقىپ، ئاننىيەنى مۇرىسىگە ئېلىپ يەرگە چۈشتى.

ئاننىپي ئىزا تارتقىنىدىن يۈزى قۇلاق تۈۋىگىچە قىزىرىپ كەتتى، كېيىن نومۇسى غەزەپكە ئايلاندى. چۈنكى، ھويلىغا خىز-

مەتكارلار ۋە ئىشلەمچىلەر يىغىلىپ كۈلۈپ تاماشا كۆرۈشتى، شۇنچە كۆپ ئادەم ئالدىدا بىر قىزنى 3 ـ قەۋەتتىن گويا پاختا تاغىرىغا ئوخشاش مۇرىسىگە ئارتىپ چۈشسە ھەقىقەتەن سەت ئەمەسمۇ؟

بۇ ئىشتىن كېيىن بىر مەزگىل جىم ئۆتتى. ئاننىپي تەمكىنلىك بىلەن: «ئەمەلىيەتتە بۇ ئىش بىر كۈلكىلىك ئويۇن بولدى» دەپ ئويلىدى. ئاننىپىنىڭ ئوسال ئەھۋالىغا چۈشۈپ قالغىنىنى ئويلاپ كاپىتان كېللېر ئىختىيارسىز كۈلۈپ كېتىپ سورىدى:

ــ ئاننىپي خېنىم، سىزنىڭچە خېلىن قانداقكەن؟

ــ مېنىڭچە بىر ئىشتىن غەم قىلمىسام بولغۇدەك، ــ ئاننىپي تەنە بىلەن جاۋاب بەردى.

ــ نېمە ئىش ئۇ؟

ــ ئۇنىڭ كاللىسى، كاپىتان كېللېر، سىزدىن يوشۇرماي-مەن، يېڭى كەلگەن ۋاقتىمدا، كېسەل تۇپەيلى ئۇنىڭ كاللىسىمۇ كېرەكتىن چىققانمىدۇ، دەپ ناھايىتى ئەنسىرىگەنىدىم. خەيرىيەت، كاللىسى ناھايىتى جايىدا ئىكەن. ئەگەر شوخلۇقى، ئەسكىلىكىنى دېمىگەندە، ئۇنىڭ كاللىسى ئون بالىنىڭ كاللىسىدەك ئىشلەيدىكەن.

ئاننىپي سۆزىنى تۈگىتىپلا كاپىتان كېللېرنىڭ كەمستىشى، مەسخىرە قىلىشىدىن قېچىپ يۈگۈرۈپ كېتىپ قالدى.

ماڭا ئايان، خېلېن مېيىپ، بەختسىز، ئۆزىنى تاشلىۋەتكەن، بىچارە. . . ئەمما سىز ئويلاپ باقتىڭىزمۇ، يوق، ئۇ ئەركىلىتىش سەۋەبلىك جاھاننى بېشىغا كىيىدىغان بەڭگۇش بولۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭ مۇشۇ پېتى كېتىۋېرىشىگە يول قويىۋېرىدىغان بولساق، ئۇنى نابۇت قىلىمىز، خالاس.

ناشتىدىكى جەڭ

ئاننىي بىلەن خېلېن ئەقىل - پاراسەت ۋە كۆچ سىنىشىش جېڭىنى باشلىۋەتتى. ئۇلار بەزىدە دەلمۇ دەل تاقابىل تۇرۇپ ئېلىشاتتى، بەزىدە ئۆزىگە هاي بېرىپ، ئۆز پىكرىنى ساقلاپ قالاتتى - دە، ئىزدىنىش تەرىقىسىدە كۆزىتىشلەردە بولاتتى. ئاننىي: «ماڭا يەنە بىر ئاز ۋاقىت بېرىلسە، ئىشىنىمەنكى، ئۇنىڭدا ئاز تولا ياخشى ئىنكاس پەيدا بولىدۇ» دەپ زور ئۈمىد بىلەن ئۆتەتتى.

كېيىن بولغان بىر مەيدان جەڭدە، هەر ئىككىلىسى خۇپسەنلىك قىلسا، يېڭىش - يېڭىلىش بىلەن هېسابلاشمىسا بولمايدىغانلىقىنى ئوبدان چۈشەندى.

بۇ جەڭ تاماقخانىدا بولدى. خېلېن ئەزەلدىن تاماق ۋاقتىدا بەكلا ئەدەبسىزلىك قىلاتتى. ئارا، ۋىلكا، قوشۇقنى قانداق تۇتۇشنى ئوبدان بىلىپ تۇرسىمۇ، شۇ بويىچە تۇتمايتتى. تاماقنى، يېمەكلىكنى قولى بىلەنلا ئالاتتى. تېخىمۇ يامىنى، ئۆزىنى بىلىپ ئۆز قاچىسىدىكى تاماقنىلا يەپ ئولتۇرمايتتى. ئۇ ئاۋۇال ئۆز

قاچىسىدىكى تاماقنى يەيتتى، ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ شىرەنى ئايلىنىپ ھەممەيلەننىڭ قاچىسىنى يوقلاپ چىقاتتى. بۇرنى بەك ئىتتىك بولۇپ، باشقىلارنىڭ قاچىسىدىكى ئۆزگىچە پۇراقنى، ئۆزگىچە سەي ـ تاماقنى ئاسانلا بىلىۋالاتتى. بۇ خاسلىقىغا ئاننىي ئاپىرىن ئوقۇيتتى. ئەمما، خېلىنىڭ مەينەت قوللىرى باشقىلارنىڭ قاچىسىغا سوزۇلۇپ، ئۆزى ئامراق قورۇما، تاماقلارنى مىجىقلاپ يۇرگىنىنى كۆرگەندە كۆڭلى بىرقىسما بولۇپ قالاتتى. ئەگەر خېلىن ئۇنىڭ قاچىسىغا قول ئۇزاتمىغان بولسا، ئىش ئۆتۈپ كەتكەن، ئۇ ھەق ـ ناھەقنى ئايرىيمەن دەپ ئولتۇرمىغان بولار ئىدى.

بىر كۈنى ئەتىگەن، خېلىن ئاننىينىڭ ئورۇندۇقى يېنىغا كەلدى. ناتونۇش ئادەمنىڭ قاچىسىدىن كۆتۈرۈلگەن قېزىنىڭ مەززىلىك ھىدى ئۇنىڭ بۇرنىغا ئۇرۇلدى. خېلىن قېزىغا بەك ئامراق ئىدى. بىراق، ئۇ ناتونۇش ئادەمنىڭ قاچىسىغا قول ئۇزىتىشقا پېتىنالمىدى.

خېلىن شىرەنى بىر ئايلىنىپ پۇراپ چىقتى. پۇراش سېزىمى ئۇنىڭغا باشقىلارنىڭ قاچىسىدىكى قېزىنىڭ يېيىلىپ تۈگىگەنلىكىنى بىلدۈردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يەنە ئاننىينىڭ قېشىغا كەلدى. قېزا ئادەمنى شۇنچىلىك ئۆزىگە تارتىپ شۆلگىيىنى ئاققۇزاتتى. ناتونۇش ئادەمگە چېقىلىشقا ئەرزىمدۇ؟ يەنە پۇراپ باقتى، ئۆزىنى باسالماي شاققىدا قول ئۇزاتتى.

ئاننىي پاق قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ خېلىنىڭ قولىنى بېسىۋالدى. خېلىن قورقۇپ كېتىپ دەرھال قولىنى تارتتى، لېكىن ئۇ كېچىككەندى، ئاننىي بەك چىڭ بېسىپ تۇرغانلىقتىن ئۇ قولىنى مىدىرلىتالمىدى، ئاننىي خېلىنىڭ قولىنى ئاستا

قېزىدىن نېرى قىلدى.

ــ بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟ ــ سورىدى كاپىتان كېللېر.

ــ قېزامنى ئېلىۋېلىۋاتىمەن، ــ ئاننىي سوغۇققىنا جاۋاب قايتۇردى.

ــ ئاننىي خېنىم، سىز ئۇنىڭ بىر بىچارە مېيىپ بالا ئىكەنلىكىنى بىلمەيسىز ئەمەس، بىز ئۇنىڭغا كەڭ قورساقراق بولساق قانداق؟ ــ كاپىتان كېللېر ئۇنى غەزەز ئۇقمايدىغان گومۇش كۆرگەندەك قىلاتتى.

ئاننىي ئېغىر خورسىنىپ، پارتلاي دېگەن غەزىپىنى ئىچىگە يۇتتى. كېللېر ئائىلىسىدىكىلەر نېمىشقا دائىم ئۇنىڭ ئىشىغا ئارىلىشىۋالىدىغاندۇ؟

ــ كاپىتان كېللېر، ماڭا ئايان، خېلىبن مېيىپ، بەختسىز، ئۆزىنى تاشلىۋەتكەن، بىچارە، لېكىن سىز ئويلاپ باقتىڭىزمۇ، يوق، ئۇ ئەركىلىتىش سەۋەبلىك جاھاننى بېشىغا كىيىدىغان بەڭگۈش بولۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭ مۇشۇ پېتى كېتىۋېرىشىگە يول قويۇۋېرىدىغان بولساق، ئۇنى نابۇت قىلىمىز، خالاس.

كاپىتان كېللېر غەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇردى.

ــ ئۆز ئۆيۈمدە بالامنىڭ يېمەكلىكىنى تارتىۋېلىشقا يول قويمايمەن.

ئاننىينىڭ ئەرۋايى قىرىق گەز ئۇچتى. ئۇمۇ بوش كەلمەي جاۋاب قىلدى:

ــ مەنمۇ باشقۇرۇشۇمدىكى بالىنىڭ باشقىلارنىڭ قاچىسىغا قول سوزۇشىغا يول قويمايمەن.

جامىس ئاننىيغا زوقلانغان نەزەردە قاراپ، ئىختىيارسىز كۈلۈپ تاشلىدى.

ـــ جامبس، قىلىدىغان گېپىڭ بارمۇ؟ ـــ كاپىتان كېللېر زەردە بىلەن سورىدى.

ـــ يوق، ـــ ياش يىگىت بېشىنى تىقىپ جاۋاب بەردى.

كاپىتان يەنە قاينىغىلى تۇردى.

ـــ ئاننېي خېنىم، سىز ئوبدان ئۇقۇۋالىڭ، مەن تاماقخانىدا بولىدىكەنمەن، ھېچقانداق ئادەمنىڭ خېلىنغا چېقىلىشىغا رۇخسەت يوق.

ـــ ئاننېي خېنىم، كەچۈرۈڭ. . . ـــ ئېرىنىڭ تەھدىت تەلەپپۇزىنى ئاڭلاپ كېتى قولىدىكى سالفېتكىنى دەرھال تاشلىۋېتىپ، ئېرىنىڭ قېشىغا كېلىپ قۇلىقىغا پىچىرلىدى، ـــ قەدىرلىكىم، سىز ئاننېي خېنىمغا ئۆز ئۇسۇلى بويىچە خېلىننى تەربىيىلىشىگە ماقۇل بولغان، شۇنداقمۇ؟ مەن بىلىمەن، ئۇ پۈتۈن كۈچىنى چىقىرىپ تەربىيىلەۋاتىدۇ، قولىدىن كېلىدىغانىنى قىلىۋاتىدۇ، بۇنىڭغا مەن كېپىل.

ئاننېي كېتىنىڭ ئورۇنلۇق سۆزىنى ئاڭلاپ دېمىنى ئىچىگە يۇتتى. ئارقىدىن كېتى:

ـــ ئەمەلىيەتتە بۇمۇ خېلىنغا پايدىلىق. كۆرۈنۈشتە رەھىمسىزلىكتەك بىلىنگەن بىلەن، ئەمەلىيەتتە ھېچقانچە چوڭ ئىشمۇ ئەمەس، بىز ئىشىك ئالدىغا بارايلى، سىزگە چۈشەندۈرۈپ قويايلى، قەدىرلىكىم، بىز بىردەم سىرتقا چىقىپ تۇرايلى! جامبس، سىزمۇ ئورنىڭىزدىن تۇرۇڭ، ـــ كېتى يۇمشاققىنا سۆزلەپ باشقىلارنى ئېلىپ تاماقخانىدىن چىقىپ كەتتى.

تاماقخانىدا بىر ناتونۇش ئادەم بىلەن بىر يىرتقۇچ بالىسى بىر ـ بىرىگە خىرىس قىلىشقىنىچە قالدى.

ئاننېي ئورنىدىن تۇرۇپ بېرىپ تاماقخانىنىڭ ئىشكىنى قۇ-

لۇپلاپ ئاچقۇچنى يانچۇقىغا سالدى. ئاندىن يەردە ئېغىناپ غەلۋە قىلىۋاتقان خېلىننى ئاتلاپ ئۆتۈپ ئورنىغا بېرىپ ئولتۇردى.

ئاننىي ۋىلكىنى قولىغا ئالدى. قېنىغا كۆزى چۈشۈپ، «گېلىمدىن ئۆتەرمۇ؟» دەپ ئويلىدى، ئارقىدىن مەيلى ئۇ قانچە-لىك كۆكەمسىلىك قىلىپ جاھاننى بېشىغا كىيسۇن، بۇنىڭ باشقە-لار بىلەن ئالاقىسى يوقلۇقىنى، ھېچكىمنىڭ مويى تەۋرەپ قال-مايدىغانلىقىنى، كۈنلەرنىڭ ئوخشاشلا ئۆتۈۋېرىدىغانلىقىنى خې-لىنغا ھېس قىلدۇرۇش كېرەك. ئاننىي نائىلاج مۇزلاپ قالغان تامقىنى زورلاپ يېيىشكە باشلىدى.

يېرىم سائەت ۋاقىت گويا يېرىم كۈندەك ئاستا ئۆتتى. ئاننىي تامىقىنى يەپ ئولتۇرۇۋەردى. يەردە دومىلاۋەرگەن خېلىن ئاخىر زېرىكتى، توساتتىن باشقىلارنى ئويلاپ قالدى. باشقىلار قېنى، نېمىشقا كۆپچىلىك ماڭا قاراپمۇ قويمايدۇ. بۇرۇنقىغا ئوخشاش مېنى بەزلەيدىغان بىرمۇ ئادەم يوقمۇ؟ قىزىقىش سەۋەب-لىك غەزىپى سەل بېسىلىپ، ئۆزىنىڭ قىلمۇاتقان غەلۋىسىنى ئۇنتۇپ قالدى.

خېلىن سەل تېتىكلىشىپ نېمە قىلمۇاتقىنىن بىلەي دەپ ئاستا ئاننىيغا يېقىن كەلدى. «ۋاھ، ئۇ تاماق يەۋېتىپتۇ ئەمەس-مۇ؟» خېلىن بىر قولىدا ئاننىينىڭ قولىغا ئۇرۇپ، يەنە بىر قولىنى ئوغرىلىقچە قاچىغا ئۇزاتتى. ئاننىي ئۇنىڭ قولىنى ئىت-تىرىۋەتتى. خېلىن قورسىقىنىڭ ئاچلىقىغا چىدىماي، يەنە تېزلا قول سوزىۋىدى، ئاننىي قاتتىق ئىتتىرىۋەتتى.

خېلىننىڭ ئاچچىقى راسا تۇتتى. ئۇ ئاننىينى قاتتىق چىمدە-ۋالدى. ئاننىي ئويلاپ ئولتۇرماستىن چاقماق تېزلىكىدە زەربە بېرىپ، ئۇنىڭ كاچىتىغا كېلىشتۇرۇپ بىرنى سالدى. خېلىننىڭ

دەمى ئىچىگە چۈشۈپ، ئەلەم جان - جەننىدىن ئۆتتى. پۈتۈن ئەزايىنىڭ ئاغرىقىنى سېزىپ يەنە چىمدىدى، ئاننىڭ يەنە قىلچە ئىككىلەنمەستىن قاتتىق زەربە بەردى. قاتتىق كاچاتتىن قاراڭغۇ- لۇقتا خېلىنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتتى.

خېلىن تاكتىكىسىنى ئۆزگەرتىپ شىرەنى ئايلىنىپ چىقتى. ھەممە ئورۇن بوش ئىدى. ئۇ ئايلىنىپ بېرىپ ئىشىكنى تارتتى، ئىشىك مەھكەم ئېتىلمىدى. ئۇ سېپىلاپ ئاچقۇچنى ئىزدىدى. ئىشىك قۇلۇپلانغان، ئاچقۇچ ئېلىپ كېتىلگەنىدى.

ئۇ تۇنجى قېتىم يار - يۆلەكسىز قالغانلىقى، يېگانە ھالدا بىر ناتونۇش ئادەم بىلەن بىللە تۇرغانلىقى، ھېرىپ ئاچقان ھالەت- تە دۈشمىنى بىلەن بىر ئۆيگە قامىلىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلىپ يەتتى.

ئاننىيېنىڭ يەرگە ئۆزىنى تاشلىۋەتكەن خېلىنغا ئىچى ئاغرە- دى.

ـــ ھەي! خېلىن، قورقماڭ، سىزگە زىيانكەشلىك قىل - مايمەن، ـــ دېدى ئۇ.

ئاننىي بىر قەدەم چامدىسا، خېلىن بىر قەدەم چېكىندى. خېلىنىڭ ئۆزىنى قوغداش تەبىئىتى ئۇنى ئىمكانقەدەر ناتونۇش ئادەم بىلەن مەلۇم ئارىلىق ساقلاشقا ئۈندەيتتى.

ئاننىي ئازابلىنىپ، بېشىنى قوللىرى ئارىسىغا ئېلىپ ھەس- رەت چەكتى. بەلكىم ئۇ ئىشىكنى قۇلۇپلىۋەتمەسلىكى كېرەكتۇ. ئېھتىمال خېلىنىدىن زور ئۈمىد كۈتۈپ كەتكەندۇ... ياق، بولمايدۇ. رەھىم قىلماسلىق كېرەك، قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، قەتئىي ئىشەنچ بولۇش كېرەك. ئاننىي بۇ نىيەتكە كەلگەندىن كېيىن، ھەيۋە كۆرسىتىش ئۈچۈن، قولىغا ۋىلكا،

قوشۇقنى قايتىدىن ئېلىپ، تەمى كەتكەن ناشتىلىقنى يېيىشكە باشلىدى.

بىر ئاز ۋاقىت ئۆتتى. خېلىننىڭ قورسىقى بەك ئاچتى. ناتونۇش ئادەم جايىدىن مىدىرلاي دېمەيتتى. خېلىن ئۇنىڭ يېنىغا بېرىشقا پېتىنالماي، ئايلىنىپ ئۆزىنىڭ ئورنىغا بېرىپ ئولتۇرۇپ، تاماقنى قولى بىلەن يېيىشكە باشلىدى.

«ياق، ئۇنداق قىلسا بولمايدۇ» ئاننىي يەنە ئۇلۇغ كىچىك تىندى. «جاھىل شۇمتەك، ئىش ئىزىغا چۈشىدىغان بولدى، دەپ تۇرسام، سەن تېخى بۇ ھۇنىرىڭنى ئىشقا سالماقچىمۇ؟ كۆڭلۈڭدە سان بولغاچ، يەنە قەستەن چىشىمغا تەگمەكچى بولۇۋېتىپسەن - دە، مەن سېنىڭ رايىڭغا باقمايمەن، ياق، ھەرگىز ئاسانلىقچە بولدى قىلمايمەن.» ئاننىي ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭغا قوشۇقنى تۇتقۇزۇپ قويدى.

خېلىن قوشۇقنى قولىغا ئالدىيۇ، يەرگە تاشلىۋەتتى. ئاننىي دەرھال ئۇنى ئورۇندۇقتىن چۈشۈرۈپ، قوشۇقنى ئالدۇرۇپ، ئورۇندۇقتا راۋرۇس ئولتۇرغۇزدى. ئاننىي كۆچلۈك قوللىرى بىلەن خېلىننىڭ تىركىشىشىگە يول قويماي، قوشۇقتا كۆرەپ - كۆرەپ ئالغۇزۇپ تاماقنى ئۇنىڭ ئاغزىغا تىقتى.

بىر قوشۇق... ئىككى قوشۇق... ھەببەللى! ئاننىي قولىنى تارتتى. لېكىن، ئۇ بەكلا ساددىلىق قىلغانىدى. ئۇ قولىنى تارتىشى بىلەن تەڭ خېلىن قوشۇقنى ئۇنىڭغا ئاتتى.

ئاننىي شاققىدە بېشىنى چەتكە ئېلىۋىدى، قوشۇق يەرگە چۈشتى، جاراڭ قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ بارلىق ئىش يەنە تەكرارلاندى. خېلىن ئەسەبىيلىشىپ ۋارقىرىدى، تەپتى، ئۇردى، ئاڭنىي يەنە پۈتۈن كۈچىنى چىقىرىپ ئۇنى چىڭ تۇتۇۋېلىپ ياۋاش-

لىق بىلەن تاماق يېيىشكە مەجبۇرلىدى. ئاخىر ئانىنىي قولىنى بوشاتقاندا، خېلىن ياۋاشلاپ قايتا ئېلىشمىدى. چۈنكى، ئۇ ھەر-يىپ ھالىدىن كەتكەن، قورسىقى ئېچىپ بېشى قايغانىدى، شۇڭا ئۇ جىم ئولتۇرۇپ تامىقىنى تېز - تېز يېدى.

خېلىن تامىقىنى تۈگىتەي دېدى. بۇنى كۆرۈپ ئانىنىي «ئەمە-دى تۈگەيدىغان بولدى، ئەمدى بولدى قىلايلى» دەپ ئويلىدى. خېلىننىڭ يۈگەنسىز، كاجلىقىنى ئۇ نەدىن بىلسۇن؟ خېلىن ئاخىرقى بىر قوشۇق تاماقنى يەپ بولۇپ، سالفىتكىنى تارتىپلا ئالدىدىن ئېلىپ يەرگە ئېتىۋەتتى.

ـــ ئاھ تەڭرىم، نېمانچە كاج بالىسىز، ھە بوپتۇ. تاشلاڭ، سىز جاھىل بولسىڭىز، مەن سىزدىن بەكرەك جاھىل، سىز كۆچلۈك بولسىڭىز، مەن سىزدىن ئۆتە كۈچلۈك، سەۋرچان، خۇداغا شۈكۈر، سىزدىن كۈچلۈكرەك بوپقاپتىمەن. سىز ئۆچ-لۈك قىلىۋېرىڭ، نەپرەتلىنىۋېرىڭ! بىزنىڭ يېڭىش - يېڭىلى-شىمىز مۇشۇ ئىشتا بەلگىلىنىدۇ. سىزنى ئۆتكەلدىن بۇنداقلا ئۆتكۈزۈۋەتمەيمەن. سىز سالفىتكىنى يەردىن ئېلىشىڭىز، چىرا-يلىق قاتلاپ جايىدا قويۇشىڭىز كېرەك.

سالفىتكىنى قاتلاش ئىشى ئۇچۇن ئۇلار يەنە بىر سائەتتەك ۋاقىت قاتتىق ئېلىشتى. ھېچكىم ھېچكىمگە يول قويمىدى، ئاخىر خېلىن بىر پەس تارتىشقاندىن كېيىن بولالمىدى.

خېلىننىڭ بارماقلىرى ئانىنىيىڭ بارماقلىرىنىڭ يېتەكچى-لىكىدە سالفىتكىنى چىرايلىق قاتلاپ تەييار قىلدى. ئاندىن ئۇھ تارتىۋېتىپ، دەلدەڭلەپ بېرىپ جايىغا ئولتۇردى. ئۇ ئەڭ مۇھىم بىر دەرسنى ئاڭلىغان بولدى.

ـــ ۋاقىت بىر يەرگە باردى، ـــ ئانىنىي بەكمۇ ئۆكۈندى.

ئانىيە ئىشىكنىڭ قۇلۇپىنى ئېچىپ، خېلىنىنى گۈللۈككە ئاچىقتى. باش ئۈستىدە قۇياش پارلاپ تۇراتتى.

ـــ ئەتىگەنلىك بىر مۇنچە ياخشى ۋاقىتنى تاماقخانىدا ئۆتـ كۈزۈۋەتتۇق، ـــ دېدى ئانىيە. ئۇ ئاشخانىدىن چۈشلۈك تاماققا قىلىنىۋاتقان تەييارلىق ئاۋازىنى ئاڭلىدى.

«بايىقى ئىشلار بىلەن غىق تويدۇم، چۈشلۈك تاماق گالدىن ئۆتەمدۇ، ئەمدى؟» ئانىيە بوشاشقان هالدا ئولتۇرۇپ هەسرەت چەكتى.

ئانىيە خېلىنىنى تاشلاپ ئۆزى ئۆيىگە ماڭدى. هېرىپ ئېـ غىرلاشقان پۇتلىرىنى سۆرەپ تەسلىكتە يۇقىرىغا چىقىپ هـۇج- رىسىغا كىردى ـ دە، ئۇھ دەپ يېنىك تىن ئالدى. هاپىلا ـ شاپىلا يوپكىسىنى سېلىپ تاشلاپ، ئۆزىنى كارىۋاتقا ئاتتى. كۆز يېشى كۆزى ئېچىلغان بۇلاقتەك توختىماي ئاقتى. ئەتراپ تىمتاس بولۇپ، هېچقانداق ئاۋاز ئاڭلانمايتتى.

ئەگەر بىز بۇ يەردىن ئايرىلساق بۇرۇلۇش بولىدۇ، ئاز تولا ئۇمىد پەيدا بولىدۇ. ئەگەر بۇ يەردە تۇرىۋەرسەك، ئۇ يانتاياقتا ئىگە بولىدۇ ـ دە،. مەن بىلەن داۋاملىق ئېلىشىدۇ، ئاخىر بېرىپ ماڭا ئۆچ بولۇپ كېتىدۇ.

ئايرىم مەشىق قىلىدۇرۇش

كېللېر خانىم ئۆزى يالغۇز دەرۋازا تۆۋىدىكى باراڭنىڭ سا-يىسىدا ئولتۇراتتى، يېنىدا بىر سېۋەت كونا پايپاق تۇراتتى. لېكىن، ئۇنىڭ كۆڭلى پاراكەندە بولۇپ، يېڭنە ئىشى قىلىشقا قولى بارمايتتى.

تاماقخانىدىن چىقىۋاتقان گۈلدۇر ـ تاراقلاردىن چۆچۈپ يۇ-رىكى ئېغىزىغا تىقىلاتتى. ئەجابا، خېلىنىي تەربىيىلەشكە ئانىيە-نى يالالىۋالغانلىقىمىز خاتا بولدىمۇ؟ ئەجابا ئۇ بىچارە خېلىنىنىڭ ئازاب چېكىشىگە قول قوۋۇشتۇرۇپ بىر چەتتە قاراپ ئولتۇرام-دۇ؟

ئارتور تاماقخانىدىن چىقىۋاتقان ئاۋازلارغا چىدىيالمىدىم دە-دى ھەمدە بىئارام بولۇپ ئولتۇرالماي ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. مانا ھازىرغىچە قايتىپ كەلمەيۋاتىدۇ. كېللېر ئۇ كەلسە چو-قۇم ئانىيې كەتسۇن! دەيدۇ، دەپ ئويلىدى.

بەختكە يارىشا جامېس دادىسى تەرەپتە تۇرمىدى. ئانىيې يېڭى كەلگەندە، جامېس ئۇنىڭغا باشقىچە قاراشتا بولغان، ئىش كۆرمىگەن بۇ ساددا قىز نېمە ئىش قىلالار؟ دەپ دەرگۇمان بولغانىدى. ھازىر ئانىيېغا يېڭىچە نەزەردە قاراپ، ئۇنىڭ ئىشىغا يېڭىۋاشتىن باھا بېرىپ، ئانىيې خېلىنىنى ئادەم قىلىدىغان ئەڭ ياخشى نامزات ئىكەن، خېلىنىنى ئانىيېلا قۇتقۇزالايدىكەن، شۇڭا

ھەممەيلەن ئامال بار ئۇنى تۇتۇپ قېلىشىمىز لازىم، دېگەن قاراشقا كەلگەنىدى.

زادى قانداق قىلسام بولار؟ كېللېر خانىمنىڭ كۆڭلى زىددىيەتلىك، ئىنتايىن مەيۈس، مىسكىن ئىدى. پۈتكۈل چۈشتىن كېيىن ئۇنىڭ كۆڭلى پەرىشان، چېچىلاڭغۇ بولدى. قولىغا قانچە قېتىملاپ يېگىنە سانجۇالغانلىقىنى ئۆزىمۇ ئۇقمايتتى.

ئۇنىڭ سېۋەتنى بىر تەرەپكە ئىتتىرىشى، ئاننېينىڭ ئىشكىتە پەيدا بولۇشى تەڭ كەلدى.

— كېللېر خانىم، سىزنى ئىزدىمىگەن يېرىم قالمىدى. بىز سۆزلەشسەك بولامدۇ؟

— ياخشىغۇ، مەنمۇ سىز بىلەن پاراڭلاشسام، دەپ تۇرۇۋىدىم!

— دېدى كېتى.

ئاننېي سەۋرسىزلىنىپ ئۇنىڭ سۆزىنى سەۋرچانلىق بىلەن ئاڭلىمايلا سۆزلەپ كەتتى.

— كېللېر خانىم، مەن ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، خېلىنى تەرىيىلەشنىڭ مۇنداق بىرلا ئۇسۇلى بارلىقىنى ھېس قىلدىم. ئۇ بولسىمۇ خېلىنى ئائىلىدىكىلەردىن ئايرىۋېتىش. ئۇنداق بولمىسا، مەن يارىدەم قىلالمايمەن. ئاخىر بېرىپ ھەرئىكى تەرەپ زىيانغا ئۇچراپ قالارمىزمىكىن، دەپ ئەندىشە قىلىمەن.

— نېمە دەيسىز؟

— كېللېر خانىم قورقۇپ كەتتى.

ئاننېي مېڭىسىنىڭ قېتىقىنى چىقىرىپ ئويلاپ، سىلىقراق گەپلەر بىلەن ئۆزىنىڭ ئوي پىكرى ۋە قىلماقچى بولغانلىرىنى ئېيتتى. كېيىن كېللېر خانىمنىڭ زورلىشى بىلەن ئامال يوق نەق گەپنىڭ ئۆزىنى قىلدى.

— كېللېر خانىم، مەن بۇ يەرگە كېلىشتىن بۇرۇن، رولا-

نىڭ كېسەللىك تارىخى ۋە ئۆگىنىش جەريانىنى تەتقىق قىلغان-
مەن، ئۇ چاغدا مەن بەك ساددا ئىكەنمەن، بۇ يەرگە كېلىپلا
خېلىنغا باشقىلار بىلەن ئالاقە قىلىشالايدىغان تۈرلۈك ئۇسۇللارنى
ئۆگىتىمەنغۇ، دەپ ئويلاپتىكەنمەن، كەلگەندىن كېيىن بىلدىم-
كى، خېلىبىن يۇگەنسىز، ئۆگىتىلمىگەن بىر ياۋا ئات ئىكەن.
ھازىرقى ئەڭ مۇھىم خىزمەت، بەش يىلدىن بۇيان ئۇ ئادەتلىنىپ
كەتكەن، ئۆزى نورمال دەپ قارايدىغان ئەسكى خۇي، بەڭۈشا-
لىق، يولسىزلىق قاتارلىق يامان ئىللەتلەرنى ئۆزگەرتىپ، ئۇ-
نىڭ ياۋايىلىقىنى بويسۇندۇرۇش.

كېيىنى ئاقلاش ئۈچۈن ئېغىزىنى ئاچقۇچە ئۇ يەنە سۆزىنى داۋام قىلدى.

— كېللىر خانىم، ماڭا مەلۇم، سىلەر ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرە-تمەيدىكەنسىلەر، يول قويۇپ رايىغا باربەيدىكەنسىلەر، ئاق - قارىنى ئايرىمايلا ھەممىدە ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلايدىكەنسىلەر، كەچۈرۈڭ-لار، بۇ پۈتۈنلەي خاتا ئۇسۇل، بىر نۇقتىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋې-لىڭ، بۇ سىلەرنىڭ ئۇنى نابۇت قىلغىنىڭلار، ھازىر مەن ئۇنى بويسۇندۇرماقچى، ئۇنداق قىلمىسام ئۇنى قانداق تەربىيىلەيمەن؟

— بۇگۈن ئەتىگەندىكىدەك ئىشلار يەنە يۈز بېرىشى مۇم-كىن، ھازىر مۇنداق ئىككى يول بار، بىرى، ئۇنىڭ بىلەن كارىمىز بولماسلىق، ئۇنى ئىختىيارىغا قويۇۋېتىش. ئۇ مېنىڭ كۆڭلۈمدىكىنى چۈشەنمەيۋاتىدۇ، مەنمۇ ئۇنىڭ ئىرادىسىگە قارشى ئىش قىلىۋاتىمەن، شۇڭا ئۇ مېنى ئۆزىگە يېقىنلاشتۇرمايۋاتىدۇ، بۇنداق بولسۇەرسە، ئۇنىڭ ھايۋاندىن ھېچقانداق پەرقى بولمايدۇ، ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇقى كېللىر ئائىلىسىدە ئۆگىتىلمىگەن بىر توسۇن ئات بولغانغا باراۋەر بولىدۇ، خالاس! يەنە بىر يول...

كېيىنى قايغۇرۇپ يىغلاپ كەتتى:

— مەن قانداق قىلىمەن؟ ئازراقمۇ ئۇمىد يوقمۇ؟

— كېللىر خانىم، كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ، ئۇنىڭدا ئازراق

ئۇمىدمۇ بار، ـــ ئاننىڭ ئاۋازى سىلىق ئىدى، ـــ ئەگەر بىز بۇ يەردىن ئايرىلساق بۇرۇلۇش بولىدۇ، ئاز ـ تولا ئۇمىد پەيدا بولىدۇ. ئەگەر بۇ يەردە تۇرىۋەرسەك، ئۇ يانتاياقتا ئىگە بولىدۇ ـ دە، مەن بىلەن داۋاملىق ئېلىشىدۇ. ئاخىر بېرىپ ماڭا ئۆچ بولۇپ كېتىدۇ. ئۇنداق بولسا ئۇ نابۇت بولىدۇ، ماڭىمۇ نائىلاج يۈك ـ تاقامنى يىغىشتۇرۇپ ئۆيۈمگە قايتىشقا توغرا كېلىدۇ.

ـــ كېللىر خانىم، ماقۇل دەڭ، مەن ئۇنى ئېلىپ بۇ يەر-دىن كېتىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئايرىم بىللە تۇراي، ئۇنىڭ بىلەن جىمجىت ھالدا ئۆزئارا ئالاقە قىلاي، ئۇ مېنى چۈشەنسۇن، ماڭا ئىشەنسۇن، شۇنداً ئىشلىرىمىزدا بۇرۇلۇش بولىدۇ. سىز ماقۇل-لۇق بېرىڭ.

ئاننىڭ ئولتۇرغان پېتى ئالدىغا ئېڭىشتى، تىزلىنىپ يالۋۇ-رۇشقا ئازلا قالدى.

كېتى ئۇنىڭغا ئىشىنىپ ـ ئىشەنمەي ھاڭۇېقىپ قاراپ تۇراۋە-تتى.

ـــ كېللىر خانىم، بۇ بىردىنبىر چىقىش يولى.

كېللىر خانىم ناھايىتى تەسلىكتە ماقۇل بولۇپ بېشىنى لېڭىشتتى.

ـــ بوپتۇ! ـــ ئۇنىڭ تەرى تۇرۇلدى، ـــ خېلىنىڭ دادىسى چوقۇم قوشۇلمايدۇ، چوقۇم قاتتىق ئاچچىقلايدۇ، ئۇنى مەن قايىل قىلاي.

ـــ كېللىر خانىم، رەھمەت سىزگە، جىمى ئىش ئوڭۇشلۇق بولىدۇ، بۇنىڭغا مەن كېپىل، بىز نەگە بارساق بولار؟ ـــ ئاننىڭ ناھايىتى خۇشال ئىدى.

ـــ باغدىكى ئۆيلەرنىڭ بىرىدە تۇرساڭلار بولارمىكىن، ئۇ يېقىنلا يەردە، ھەم بەك ئەپلىك، بىرلا ئېغىز بولغىنى بىلەن ناھايىتى پاكىز.

ـــ بىر ئېغىز ئۆي كۆپايە، مەن خېلىن بىلەن بىرگە تۇرد-
مەن.

كېتى ئويلىغاندەك، كاپىتان كېللېر بۇ تەكلىپنى ئاڭلاپ بەك خاپا بولدى. پالاقلاپ ئۆيگە يېتىپ كېلىپ، بۇ جاھىل شىمالللىق قىزنى قوغلۇۋەتمەكچى بولدى.

كېتى ئاننىيېنىڭ سۆزىنى تەكرارلاپ:

ـــ بۇ ئەڭ ئاخىرقى ئازراق ئۇمىد، بۇ بىردىنبىر چىقىش يولى. . . ـــ دېدى. بۇنىڭدىن باشقا ئامال يوقلۇقىنى ئېرىنىڭ سەمىگە سالدى، ـــ باغدىكى ئۆينىڭ مۇھىتى ياخشى، خالىي ھەم يېقىن بولغاندىن كېيىن، خېلىن بىرىپ بىر مەزگىل تۇرسا نېمە بولىدۇ؟

كاپىتان كېللېر بۇنىڭغا جان ـ جەھلى بىلەن قارشى بولىد-مۇ، جاھىل خانىمغا گەپ تېپىپ بېرەلمەي ئاخىر ماقۇل بولدى.

ـــ ئىككى ھەپتىلا تۇرۇشقا رۇخسەت، ئاڭلىدىڭىزمۇ؟ ئىك-كى ھەپتە مۆھلەت بېرەي، ئۇنىڭدىن باشقا، بىز خېلىنىنى ھەر-كۈنى كۆرۈپ تۇرايلى، ـــ كاپىتان كېللېر ئىككى ھەپتە ئىچىد-لا ئۇنۇمى كۆرۈلسۇن، دېگەن گېپىدە چىڭ تۇرۇۋالدى.

ئاننىي «ئىككى ھەپتە ۋاقىت قانداق يېتىدۇ؟» دەپ ئويلا-دىيۇ، كاپىتان گېپىدىن يېنىۋالمىسۇن، دەپ ئۇنىڭغا باشقا گەپ قىلالمىدى.

ئاننىي كاپىتان كېللېرغا ئوخشاشلا جاھىل ئىدى. شۇڭا، ئىككىلەن خېلى تىركەشتى. ئاخىر ئاننىي كېللېر ئائىلىسىدىكى-لەرنىڭ خېلىنىنى ھەركۈنى ئوغرىلىقچە كۆرۈشىگە، ئەمما بالىغا ئۆزلىرىنىڭ ئۇنىڭ يېنىدا ئىكەنلىكىنى بىلدۈرمەسلىكىگە قو-شۇلدى. ئۇلارنىڭ دېرىزىدىن ماراپ كۆرۈشىگە ماقۇل بولدىيۇ، ئۆيگە كىرىشىگە رۇخسەت قىلمىدى.

ئەتىسى يېڭى سىناق باشلاندى. قارىغاندا ھېچقانداق ئۇنۇمى كۆرۈلمىگەندەك قىلاتتى. چۈنكى، ھەربىر ئېلىشىشتا خېلىن

تاكى هالىدىن پۈتۈنلەي كەتكەنگە قەدەر تىركىشىپ، ئاندىن توختاپ كۈچ توپلاپ يەنە بىر قېتىملىق ئېلىشىشقا تەييارلىناتتى. ئۇچ تۆت كۈندىن كېيىن، ئۇنىڭ قېلىپىدا ئازراق ئۆزگىرىش بولدى. ئۇنىڭ جاھىللىقى، سەپرالىنىشى ئۆزگەرمىگەن بولسىمۇ، قېتىم سانى تەدرىجىي ئازايدى. ئۇ دىققىتىنى ئەتراپتىكى جىسىملارغا قارىتىشقا باشلىدى ھەمدە ھەركۈنى دوراپ بەزى خەتلەرنى ئۆگەندى. بىركۈنى پۈتۈن كۈن تەتۈرلۈك قىلمىدى. ئاندىنبىي ئاستا ئۇنى سىيلىسىمۇ قارشىلىق بىلدۈرمىدى. بۇ ئادەمنى نەقەدەر ھاياجانغا سالىدىغان ئىش ـ ھە! ھەرھالدا ئاننېينىڭ سىنىقىدا نەتىجە كۆرۈلدى.

كاپىتان كېللېر بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى كۆرۈپ تۇردى. ئۇ بىركۈنى دېرىزىدىن قاراپ قىزىنىڭ مارجان ئۆتكۈزۈۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۆتكۈزۈۋاتقان مارجاننىڭ بىرىنچىسى يوغان ھەم يىرىكرەك، ئارقىدىن ئۆتكۈزگەن ئىككىسى كىچىك ھەم سىلىق، ئۈچىنچىسى ئۇچ قىرلىق ئىدى. خېلېن مارجانلارنى ئەنە شۇ تەرتىپتە قىلچە ئارىلاشتۇرۇپ قويماي پەم بىلەن تىزىپ ئۆتكۈزۈۋاتاتتى، ئۆزىمۇ خۇشال، روھلۇق ئىدى.

ـــ خېلېن ئەجەب تىنچ ئولتۇرۇپتۇ ـ ھە! ـــ كاپىتان كېللېر قاتتىق ھاياجانلاندى، ـــ ئەجابا، مەن بۇ شىماللىق قىزنى تۆۋەن چاغلاپ قالغاندىمەنمۇ؟ ئۆزىنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىغا ئۇنىڭ ئىشەنچى شۇنچە كۈچلۈكمىدۇ؟ تەڭرى ئۇنى ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي.

شۇنداق قىلىپ بۇ «ياۋايى قىزچاق» بويسۇنۇشنى ئۆگىنىۋالدى. ئۆگىنىش جەريانىدا خېلېن خېلى ئالغا ئىلگىرىلىدى. ئاننېينىڭ كۆڭلى سەل تەسكىن تاپتى. لېكىن، ئۇ بەك خۇشال بولۇپ كەتمىدى. ئۇلار نىشانىنى ئىككىنچى قەدەمگە، يەنى خېلېننى تاشقى دۇنيا بىلەن ئۇچراشتۇرۇش، مۇناسىۋەت ئورنىتىشقا يۆتكىدى.

ئاننىي خېلىننىڭ يىنىدا ئولتۇرۇپ ھەركۈنى ئۇزۇلدۇرمەستىن ئۇنىڭ قولىغا خەتلەرنى يېزىپ تۇردى. خېلىنمۇ بۇ خەتلەرنى ئاننىيىنىڭ قولىغا يېزىپ تۇردى. خېلىن پۈتۈن زېھنىنى يىغىپ ئەستايىدىللىق بىلەن ئۆگىنىپ 21 خەت، 18 ئىسىم، ئۇچ پېئىلنى قوشۇپ يازالايدىغان بولدى. ئۇ قونچاق، ئىستاكان، مىخ، سۇ، شىلەپە قاتارلىقلارنى قوشۇپ يېزىشنى بىلدى، بارغانچە تېز ئۆگەندى. شۇغىنىسى، بۇ خەتلەرنىڭ قانداق ئالاھىدە مەنىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى تېخى ئۇقالمىدى.

«خېلىن، تېزرەك ئۆگىنىۋېلىڭ! سىزدىن ئۆتۈنەي» ئاننىي ئىچىدە ئاشۇنداق تىلەك تىلەيتتى. چۈنكى، باغدىكى ئۆيدە تۇرىدىغان ئىككى ھەپتىلىك مۆھلەت توشاي، دەپ قالغانىدى. ئاننىي خېلىننىڭ كاللىسىنىڭ بىراقلا ئېچىلىپ، ھەممىنى ئۆگىنىۋېلىشىنى، ئۆگەنگەن خەتلىرىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىشىنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى.

باغدىكى ئۆيدە تۇرىدىغان ئاخىرقى كۈنى چۈشتىن كېيىن، كاپىتان كېللېر ئۆيگە كىرىپ كەلدى:

— ئاننىي خانىم، ئۆيگە قايتايلى! تېزرەكبولساق كەچلىك تاماققا ئۈلگۈرۈپ قېلىشىمىز مۇمكىن.

خېلىن بىر بۇلۇڭدىكى ئوچاق تۆۋىدە ئويناۋاتاتتى. توساتتىن ھاۋادىن باشقىچە تەۋرىنىش دولقۇنىنى سېزىپ بېشىنى كۆتۈرۈپ پۈراپ باقتى. بۇ دادىسىنىڭ ھىدى ئىدى! ئۇ خۇشال توۋلاپ ئورنىدىن چاچراپ تۇردى ـ دە، ئۆزىنى دادىسىغا ئاتتى.

دادىسى قىزىنى باغرىغا چىڭ تاڭدى. خېلىن بېشىنى سىڭايان قىلىپ پۈرۈۋېدى، باشقا بىر تونۇش ھىد بۇرنىغا ئۇرۇلدى. پاھ، دادام ئىتىمنى ئېلىپ كەپتۇ!

خېلىن سىپىلاپ يۇرۇپ يۇمشاق يۇڭلۇق دوستى بېلىنى قۇچاقلىدى.

ئاننىي بۇرۇلۇپ، كاپىتان كېللېرغا يېلىندى:

ـــ يەنە بىر قانچە كۈن ۋاقىت بېرىڭ! ئۇنىڭ قانچىلىك بېرىلىپ ئۆگىنىۋاتقانلىقىنى سىزمۇ كۆردىڭىز، ئۇنىڭ ئۆگىنىش سۈرئىتىنىڭ نەقەدەر تېز بولغانلىقىغا چوقۇم ئىشەنمەيسىز، ئۇ-نىڭ يەنە بىر قانچە كۈن زېھنىنى يىغىپ ئۆگىنىپ بىر باسقۇچنى تاماملىشىغا رۇخسەت قىلىڭ.

ـــ كېيىن بىر نېمە دېيىشەيلى! ـــ كاپىتان كېللېر يا ئاق، يا كۆك دېمەي تۇرۇۋالدى.

ئاننىي، ئۇ ماقۇل دەيدىغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ ئاتا بالىنىڭ دىدارلىشىش شادلىقىدىن بەھرىمەن بولۇشى ئۈچۈن ئۇ-لارغا قاراپ تۇردى.

بىر چاغدا كاپىتان كېللېر گاڭگىرىغان ھالدا سورىدى:

ـــ ئاننىي خېنىم، ئۇ نېمە قىلىۋاتىدۇ؟

خېلىبىن پولدا تۇگۈلۈپ ئولتۇراتتى. ئىتى بېلىنىڭ بىر پۇتىنى قولىغا ئېلىۋالغان بولۇپ، يەنە بىر قولى ئىتىنىڭ پۇتىدا ھەرىكەتلىنىۋاتاتتى. ئەسلىي ئۇ بېلىنىڭ پۇتىنىڭ ئالقىنىغا خەت يېزىۋاتاتتى.

ئاننىي كۈلۈپ كەتتى:

ـــ ئۇ بېلىغا خەت يېزىشنى ئۆگىتىۋاتىدۇ!

كاپىتان كېللېر قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

ـــ نېمىدېگەن قىزىق ئىش! ئىت قانداقمۇ ئىنگلىزچە ئۆ-گىنەلىسۇن؟ ـــ ئارقىدىن ئۇ چۈشىدىن يېڭىلا ئويغانغاندەك خور-سىنىپ قويدى، ـــ سىز بىزنىڭ خېلىنىنى دەۋاتمايدىغانسىز؟

ئۇ ئۇلارنى نەرسە كېرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ ئۆيگە ئەكەتتى.

شۇ تاپتا «سۇ» قوللارنى سۆيۈپ ئۆتۈۋاتقان سۈيۈق جىسىم، مەۋجۇداتلار دېگىنىمىز بىلىمسىزلىك تۇمانى ئىچىدە قالدى، خالاس.

سۇ... سۇ... سۇ...

ئۆيگە قايتقاندىن كېيىن، بىركۈنى ئاننىڭ بىلەن خېلىن ھۇجرىدىكى پولدا يېقىن ئولتۇراتتى. ئاننىڭ خېلىنىنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇپ، ئالقىنىغا توختىماستىن، تەكرار - تەكرار بىر نېمىلەرنى سىزاتتى.

ئاننىيېنىڭ يازغىنى «ئىستاكان» دېگەن سۆز ئىدى. ئاننىڭ كېيىن ئىستاكاننى ئېلىپ خېلىنغا تۇنۇزۇپ سىلاتتى. خېلىن رايىشلىق بىلەن ئاننىيېنىڭ قولىغا «ئىستاكان» دېگەن خەتنى يازدى. بۇگۈن ئۇنىڭ دىققىتى چېچىلىپ تۇراتتى. بۇ بۇنداق مەنىسىز ئويۇندىن زېرىكىپ قالغانىدى.

سىرتتا باھار بېزەكلىرى بولغان گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەن، يېشىل ئوت - چۆپلەر زېمىن گىلىمىگە ھۆسن قوشقانىدى. خېلىن مېنى سىرتقا ئاچقىنىڭ، دەپ يېلىنىپ ئاننىيېنىڭ يېڭىدىن تارتتى.

— بولمايدۇ، — ئاننىڭ خەت يېزىشنى داۋام قىلدى، — سەل تەخىر قىلىڭ، دەرسنى تۈگەتسەك، ئاندىن سىرتقا چىقالايمىز.

خېلىن ئاننىيېنىڭ ئۆزىنىڭ ئالقىنىغا بىرمۇنچە خەتلەرنى يېزىۋاتقانلىقىنى سېزىپ تۇراتتى، لېكىن بۇ خەتلەرنىڭ مەنىسىنى ئۇ ئۇقمايتتى. خەتلەرنىڭ قۇراشتۇرۇلغاندىن كېيىن بېرىدىغان مەنىسىنى تېخىمۇ بىلمەيتتى. بۇ كۈنلەردە ئۇ بۇ ناتونۇش

ئادەمنىڭ ئۆزىگە بەزى نەرسىلەرنى بىلدۈرۈشكە ئۇرۇنۇۋاتقانلىقىنى چىن كۆڭلىدىن ھېس قىلىۋاتاتتى. لېكىن، ماھىيەتتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشىنەلمەي قايمۇقۇپ قېلىۋاتاتتى. ناتونۇش ئادەمنىڭ قەلب ساداسىغا قانداق ئىنكاس قايتۇرۇشنى بىلەلمەي ئىنتايىن پەرىشان بولۇۋاتاتتى. ھەي! بۇلاردىن سىرت، ئۇ دېرىزىدىن كىرىۋاتقان گۈل - گىياھ، ئوت - چۆپ ھىدىنىڭ ئۆزىگە تارتىشىغا بەرداشلىق بېرەلمەيۋاتاتتى. شۇڭا، ئۇ ئاننىيىنىڭ قولىنى كۈچەپ ئىتتىرىۋەتتى.

ئاننىي كۆردىكى، ئۇنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ، جېدەل چىقىرىدىغاندەكلا تۇراتتى. شۇڭا ئاننىي دەرھال:

— بولدى! بولدى قىلىڭ! سىز بىلەن سوقۇشقۇم يوق، — دېدى.

ئاننىي خېلىنىنى ئېلىپ سىرتقا چىقتى. باھار قۇياشى جاھانىنى ئىللىق نۇرغا چۆمۈلدۈرگەنىدى. خېلىن دەرس ئۆگىنىش دېگەنلەرنى پۈتۈنلەي كاللىسىدىن چىقىرىۋېتىپ، چۆپلۈكتە سەكرەپ ئويناپ ئاجايىپ خۇشال يايرىدى.

ئۇلار مەقسەتسىز ھالدا گۈللۈكتە ئايلىنىپ يۈردى. خېلىن پات - پات توختاپ گۈللەرنى پۇرايتتى ياكى چۆپلۈكتە دۇمىلايتى. ئىللىق قۇياش، خۇشپۇراق گۈللەر، شۇنچىلىك گۈزەل تەبىئەت ئۇلارنىڭ زوق - شوقىنى قوزغاپ، چەكسىز ھۇزۇر بەخش ئېتەتتى. ئەمما، جاھىل ئاننىي ئەتىگەن تۇغىمىگەن دەرسىنى تاماملاش كويىدا ئىدى.

ئۇلار ماڭا - ماڭا گۈللۈكنىڭ ئايىغىدىكى قۇدۇق بار كەنچىكىڭ ئۆينىڭ يېنىغا كەلدى. خېلىن قىز - قىنىغا پاتماي سەكرەپ تاقلاپ ئۆيگە كىردى. ئۇ ھاۋا ئىسسىق چاغلاردا بۇ يەردىكى سالقىن ھاۋانىڭ پەيزىنى سۈرۈشكە ئامراق ئىدى. ئاننىي تازا بىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىۋېلىپ، ئۆيگە كىردى.

ئاننىي سۇ تارتىدىغان تۇنقۇچنى تۇتۇپ يۇقىرى تۆۋەن باسىپ

تى. سۇ جۇمەكتىن شارقىراپ چۇشتى، سۇ ئۇنچىلىرى ئەتراپقا چاچرىدى. ئاننىي ئىتتىك خېلىنىڭ قولىنى تارتىپ ئېقىپ چۇشۇۋاتقان سوغۇق سۇغا تىقتى ھەمدە ئۇنىڭ ھۆل ئالقىنىغا «سۇ» دېگەن خەتنى يازدى.

خېلىن قولىنى تارتىۋالماقچى بولدى. لېكىن، ئاننىي قويۇپ بەرمەستىن ھەم زېرىكمەستىن «سۇ» دېگەن خەتنى يېزىۋەردى.

توساتتىن خېلىن تىركىشىشتىن توختاپ، نەپىسىنى توختىتىپ پۇتۇن زېھنىنى قولىغا يېزىلىۋاتقان خەتكە قاراتتى. «سۇ» بىردىنلا ئۇنىڭ ئالقىنىدىن مېڭىسىگە ئېقىپ كىردى، قەلبىگە نەقىشلەندى. سۇ! شۇئان ئۇنىڭ چىرايى بۇ سۆزنىڭ مەنىسىنى چۈشەنگەنلىكىنى ئىپادىلەپ ئاپتاپتەك پارلاپ كەتتى.

ئۇ ئاننىيىنىڭ قولىغا «سۇ» دېگەن خەتنى يېزىپ بەردى. ئۇنىڭ ئەقىل كۆزى ئېچىلىپ، ئىلگىرى مۇجمەل بولغان بارلىق نەرسە ئۇنىڭ ئالقىنىدا بارا - بارا روشەنلەشتى، دائىرە پەيدا بولدى، توساتتىن ئايان بولدى. شۇ تاپتا «سۇ» قوللارنى سۆيۈپ ئۆتۈۋاتقان سۈيۇق جىسىم، مەۋجۇدادلار دېگىنىمىز بىلىمسىزلىك تومانى ئىچىدە قالدى، خالاس.

خېلىنىڭ ھاياتى چۇشىدىن چۆچۈپ ئويغاندى. ئۇ يەردە ئولتۇرۇۋېلىپ قاقاقلاپ كۈلەتتى، توۋلايتتى، يەرنى مۇشتلايتى. ئاننىي زوكزىيىپ ئۇنى باغرىغا باستى. ۋاقىت قىممەتلىك، خېلىن ئۇنىڭ باغرىدىن چىقىپ «سۇ» دېگەن خەتنى قايتا ئۇنىڭ قولىغا يازدى، يەنە «تېز يېزىپ بېرىڭ، ماڭا تېزرەك ئۆگىتىڭ» دەپ تەلەپ قىلدى.

خېلىن بىرپەس توختىۋېلىپ، يېڭى بىلىملەرنى خاتىرىسىگە ئالدى. ئۇ پىرقىراپ يۈرۈپ قولى سۇ جۇمىكىگە تەگكەندى، ئاننىي دەرھال ئۇنىڭ ئالقىنىغا «جۇمەك» دېگەن خەتنى يازدى. خېلىن پۇتۇن دىققىتى بىلەن ئۆگەندى. خېلى ۋاقىتتىن كېيىن

ئۇقۇۋالغانلىقىنى ئىپادىلەپ بېشىنى لىڭشىتتى. دېمەك، بۇ خەت-
لەر ئۇنىڭ كاللىسىغا ئورنىشىپ مېڭىسىدىكى سۆزلۈكلەر قاتار-
غا قوشۇلغانىدى. ئۇ بۇ قەدىمىي قۇدۇق ئۆيىدە ئۇيان - بۇيان
مېڭىپ يۈرۈپ قولىغا ئۇرۇنغانلىكى بارلىق نەرسىلەرنىڭ نامىنى
ئۆگىتىشىنى تەلەپ قىلدى. بىر قانچە خەتنى ئۆگەنگەندىن كېيىن
توختاپ، توساتتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ قوشۇمىسىنى تۇردى. ئان-
نىي ئۇنىڭ قىيىن مەسىلىگە دۇچ كەلگەنلىكىنى بىلدى. خېلىن
خۇددى جۇدۇنى ئۆزلەيدىغاندەك چىرايىنى غەلىتە قىلدى. لې-
كىن، ئۇنداق قىلماي باش قاتۇرۇپ ئويلاندى ۋە توختىماي مۇش-
تۇمىنى تۆگۈپ بېشىغا ئۇردى.

ئانىنىي ئىختىيارسىز كۈلۈپ تېلىقىپ قالدى.

ـــ ئاخىر ئويلاپ تاپتىڭىز، ھۆ كەپسىز شەيتان، كېلىڭ! قولىڭىزنى چىقىرىڭ!

ئانىنىي ئۇنىڭ ئالىقىنىغا ئاستا قىلىپ «خېلىن» دېگەن خەتنى يازدى. خېلىن ئانىنىيغا توغرا قاراپ جىممىدە تۇراتتى، بارا - بارا كۆزلىرى پارقىراپ چاقناپ كەتتى. چۈنكى، ئۇ «خېلىن» دېگەن سۆزنىڭ ئۆزىنىڭ ئىسمى ئىكەنلىكىنى چۈشەن-گەنىدى.

خېلىن يەنە ئانىنىيىنىڭ قولىنى تارتىپ بوشقىنا ئۇردى. ئانىنىي ئۇ ماڭا «رەھمەت» ئېيتىۋاتىدۇ، دەپ چۈشەندى. ئەمما، خېلىن توختىماي ئۇرىۋەردى.

ـــ ھە، مۇنداق دەڭا! - ئانىنىي ئېڭىشىپ خېلىننىڭ قولىغا «مۇئەللىم» دېگەن خەتنى يازدى. بەللى! مانا ھەر ئىككىلەننىڭ ئىسمى بار بولدى.

بىر قانچە مىنۇتتىن كېيىن، باشقىچە ئادەم بولغان ئىككىيە-لەن قۇدۇق ئۆيىدىن مۇرىدىشىپ چىقتى. ناتونۇش ئادەمنىڭ ئورنىنى «مۇئەللىم» ئالدى. خېلىن قاراڭغۇلۇقتا ئۇنسىز ئايلە-نىپ يۈرگەن جىنلارنى قوغلىۋەتتى.

بىلىمنىڭ تەمىنى دەسلەپكى قەدەمدە تېتىغان خېلىبن «مۇ-ئەللىم» دىن داۋاملىق تۇردە يېڭى بىلىملەرنى ئۆگىتىشنى تەلەپ قىلدى. يانقۇچە ئارىلىقتا 30 خەتنى قوشۇپ يازالايدىغان بولدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭ بۇ بىر كۈندە ئۆگەنگىنى ئۆتكەنكى بەش ھەپتىدە ئۆگەنگەنلىرىدىن كۆپ بولدى. ھەممىدىن مۇھىمى ئۇ خەتلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشەندى.

خېلىننىڭ قوللىرى چارچىغانلىقتىن تىترەپ كەتتى، ئۈيقۇ-سى كېلىپ كۆزلىرى يۇمۇلۇپ كەتتى، شۇندىمۇ قوللىرى يېزىش-تىن توختىمىدى. ئاننىي «بولدى، بولدى» دەپ شۇبرلىغىنىچە ئۇنى كۆتۈرۈپ كارىۋاتقا ياتقۇزدى.

خېلىبن بەھۇزۇر ياتاتتى. قوللىرى يەنە تىنىم تاپماس-تىن مىدىرلايتتى، ئاننىي ئىختىيارسىز ئىچ - ئىچىدىن يايراپ كۈلۈپ:

— ئومىقىم، ئەتىمۇ بار! ئەتە تېخىمۇ كۆپ نەرسىنى ئۆگىنىسىز! — دېدى. ئاندىن ئۇنىڭ يوتقان ئىچىدىمۇ مىدىرلا-ۋاتقان قوللىرىنى بېسىپ قويدى.

ئاننىي كارىۋاتقا چىقىپ راھەتلىنىپ بىر تىنىۋالدى. شۇندىلا ئۆزىنىڭ نەقەدەر ھېرىپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلدى. ئۇ ھاپىلا شاپىلا كىيىمىنى ئالماشتۇردى - دە، يۈزىنى، چىشىنى يۇماي ھەمىە ئىشىنى ئەتىگە قالدۇرۇپ خېلىننىڭ يېنىدا ياتتى.

— بۇ بىر كۈن ئەجەب ئەھمىيەتلىك گۈزەل كۈن بولدى - ھە!

ئاننىي سوغۇق يوتقاندا پۈتلىرىنى ئۇزۇن سوزۇپ، پۈتۈن بەدىنىنى بوش قويۇۋەتتى.

بۇ گۈزەل كۈن تېخى تۈگىمىگەن، خېلىبن تېخى ئۇخلا-مىغانىدى. ئۇ ئاستا قوپۇپ ئاننىينىڭ پېشانىسىگە سۆ-يۈپ قويۇپلا يېتىۋالدى. ئاندىن ئاننىيغا چىڭ چاپلىشىپ

ئۇخلاپ قالدى.

ئاننىڭ شېرىن ئۇيقۇغا كەتكەن خېلىنىنى قۇچاقلاپ جىممىدە ياتتى، كېيىن يېنىچە بولۇپ خېلىنىنى سۆيۈپ قويدى.

ئاننىڭ سۆيۈملۈك، مېھرىبان چىرايىدىكى تەبەسسۇم شۇئان قېتىپ قالدى. ئۇ ھەيرانلىق ئىلكىدە: «ئومىقىم!» دېدى. چىرايلىق كۆزلىرىدىن ياش يېپى ئۈزۈلگەن مارجان كەبى تۆكۈلدى.

يېزىق ئۆگىنىش

ئاننىڭ ئۈزلۈكسىز تۈرتكىلىشى ئالقىنىنى خەتلەر بەلەن توشقۇزاتتى. خېلىدىن بۇ بىلىملەرنى تېز سۈرئەتتە قوبۇل قىلاتتى، ئۆزى ئۆچراشقان بارلىق نەرسىلەرنى تونۇۋالاتتى. ئۇ گويا ئېسىل نازۇ نېمەتلەرنى ئۆزىنى تۇتالماي يالماپ يۇتقان ئاچ ئادەمگە ئوخشاش، بەش يىللىق بوشلۇقنى تولدۇرۇشقا ئالدىرايتتى. ئىرادىلىك ئادەملەر ھەرقانداق ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقارغانغا ئوخشاش، ئۇمۇ نىيەت قىلغان ئىشنى قىلدى.

4 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىغا بارغاندا خېلىدىن 100 دىن ئارتۇق خەتنى بىلىۋالدى. 5 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا 400 گە يېقىن خەتنى ئۆگىنىۋالدى. ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغان ئىش شۇكى، ئۇ ئالقىنىغا بىر مۇنچە ماقال ـ تەمسىللەرنى كىرگۈزۈۋالدى.

ئەمدى ئۇنىڭغا ئوقۇشنى ئۆگىتىش ۋاقتى كەلدى. ئاننىڭ ئوقۇتۇش قورالى بولغان بىر دەستە قاتتىق قەغەز كارتۇشكىنى ئالدى. كارتۇشكىلارغا كۆپۈنكى شەكىلدە ئاددىي خەتلەر بېسىلغان بولۇپ، بۇلارنى خېلىدىن سىلاپ ئوقۇيالايتتى.

ئاننىڭ بىر كارتۇشكىنى تارتقانىدى، «كورۇپكا ـ قۇتا» دېگەن خەت چىقتى. بوپتۇ، مۇشۇنى ئىشلىتەيلى، ئۇ كارتۇشكىنى كورۇپكا ئۈستىدە قويۇپ، خېلىنغا كارتۇشكىدىكى خەتلەرنى

ئوقۇتقۇزدى. ئاندىن ئۇنى يېتىلەپ بېرىپ «كورۇپكا» نىڭ ئوڭ - سول، ئاستى - ئۈستى ھەممە يېرىنى تەپسىلىي تەتقىق قىلدى. ئاننىڭ خىلىنغا قايتا - قايتا ئاۋۇال خەتنى سىلاتقۇزدى، ئاندىن كورۇپكىنى سىلاتقۇزدى. لېكىن، خىلىن كۆپۈنكى خەتلەر بىلەن كورۇپكىنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىنى بىر - بىرىگە باغلىيالمىدى.

ئاننىڭ سەۋرچانلىق بىلەن باشقا خەت ۋە نەرسىلەرنى سىلاتقۇزدى. ئەمما، خىلىن بۆسۈش ھاسىل قىلالمىدى. خىلىن مېڭىسىنىڭ قېتىقىنى چىقىرىپ ئويلاپمۇ گاچىلار تىلىنىڭ سىرىنى ئېچىشنىڭ ئامالىنى تاپالمىدى.

ئاننىڭ ئۈسۈلىنى ئۆزگەرتىپ ئەمالار ئىشلىتىدىغان ھەرپ تاختىسىنى ئىشلەتتى. خىلىن ئوڭ قولىدا بىر ھەرپنى تۇتقان ھامان، ئاننىڭ ئۇنىڭ سول قولىغا شۇ ھەرپنى يېزىپ تۇردى. خىلىن قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ئويلاپ سول قولىدىكى خەتنى بىلەلەيتتى، بىراق ئوڭ قولىدا تۇتقىنىنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيتتى.

خىلىنىڭ قولى ئاستا ئىككىنچى ھەرپكە يۆتكەلگەندە، ئاننىڭ ئىتتىك ئۇنىڭ سول قولىغا شۇ ھەرپنى يازاتتى. خىلىن باشقا ھەرپلەرنى تېز - تېز سىلاشقا باشلىۋىدى، ئاننىيمۇ چاققانلىق بىلەن ئۇ خەتلەرنى ئۇنىڭ سول قولىغا يېزىپ تۇردى.

بۇ ھالەت داۋاملىشىپ يېرىمىغا كەلگەندە خىلىنىڭ چىرايى گۈلدەك ئېچىلىپ كەتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ كاللىسى بىردىنلا ئېچىلىپ كەتكەندى. تەبەسسۇملۇق چېھرىدىن: «قاراڭغۇ قەپەس ئېچىلىپ كەتتى، بەختكە يارىشا مەن ئاخىر كەڭ، بىپايان دۇنياغا ئارىلىشىدىغان بولدۇم» دېگەن مەنا ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

خىلىن بۇ ھەرپلەرنى تېزلىكتە ئۆگىنىۋالدى. ئەتىسى تېخىمۇ كۆپ ھەرپ ئۆگەندى. قىسقىغىنا بۇ ۋاقىت ئىچىدە ئۇ مەمنۇن بولۇپ، خۇشاللىقى ئىچىگە سىغماي قالدى. كارتۇشكىدىكى

ھەرپلەرنى ئۆگىنىشكە قانائەتلەنمەستىن ئاننىپي بەرگەن ئەمالار ئىشلىتىدىغان ئەمالار ئېلىپبەسىنى تەتقىق قىلىشقا كىرىشتى.

ئاننىپي پىلانىنى مەشھەدە توختىتىپ، بىر مەزگىل دەم ئېلىش ۋە ئۆگەنگەنلىرىنى تەرتىپكە سېلىش ۋاقتى بەرمەكچى بولىدى. چۈنكى، ياز كېلىپ ھاۋا بەك ئىسسىپ كەتكەنىدى. شۇڭا، خېلىنىڭ تىنىمسىز مېڭىسى ئاز - تولا ئارام ئالمىسا بولمايتى. ۋاھالەنكى، ئاننىپي ھازىر خېلىنىڭ ئۆگىنىش قەدىمىنى توختىتالمايدىغانلىقىنى بايقىدى.

بىر كۈنى ئەتىگەن، ئۇ خېلىنغا بىر كارتۇشكا بەردى. ئۇنىڭغا: «ئەتىگەنده مۇئەللىم پەسكە چۈشۈپ ئاپىكىزىنىڭ ئىشىغا قارىشىپ بەرمەكچى، سىز ئۆيدىن چىقماي دەرس ئۆگىنىڭ» دەپ يېزىلغانىدى. خېلىنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى. ئەما، يەنىلا «ماقۇل» دەپ بېشىنى لىڭشىتتى. ئاننىپي پەسكە چۈشۈپ كەتتى.

خېلىن كارتۇشكىلارنى سىلاپ ئولتۇردى. بىردەمدىن كېيىن ئۇ كارتۇشكىلارنى چۆرىۋەتتى. ئۇ كارتۇشكىلاردىكى خەتلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆگىنىپ بولغان تۇرسا، بۇ نەرسىلەرنى ساقلاپ نېمە قىلىدۇ؟

ئۇ قولى بىلەن ئىڭىكىنى تىرەپ ئۇھسىنىدى. مۇئەللىم قاچان كېلەر؟ ئۇنىڭ كەينىدىن پەسكە چۈشسەم بولارمۇ؟ ۋاي، ياق، بولمايدۇ! مۇئەللىم مېنى ئۆيده ساقلاڭ دېگەن. خېلىن خورسىنىدى.

توساتتىن خېلىنىڭ كۆزلىرى قىسىلدى. ئۇ ئالدىراپ - تىنەپ يەرده چېچىلىپ يانقان كارتۇشكىلارنى تېرىشكە باشلىدى. قولى كارتۇشكا ئۈستىده سىپىلايتتى. ۋاھ! بۇ ئۇنىڭغا تازا كېرەك ئىدى. بۇمۇ لازىم. باشقىلىرى قېنى؟ ھە، مەيەرده ئىكەن.

خېلىن ئورۇندۇقتىن سەكرەپ چۈشۈپ، سىپىلاپ كىيىم ئىشكاپى قېشىغا كېلىپ ئىشىكنى ئاچتى. قولىدىكى كارتۇشكە-

لارنى تېزلىكتە ئاختۇرۇپ، بىر قانچە كارتۇشكىنى ئېگىلىپ يەرگە تىزدى، قالغانلىرىنى چىنگ تۇتۇۋالدى.

ئۇ كېيىم ئىشكابىغا كىرىپ يوشۇرۇنۇۋالدى. سىرتتا شەپە بولمىغاچقا، يەنە چىقىۋالدى. ئىشىك تۈۋىگە بېرىپ، بېشىنى تىك تۇتۇپ كارىدورىدكى شەپىگە دىققەت بىلەن قۇلاق سالدى. يەرنىڭ تەۋرىنىشىنى سەزمىدى. دېمەك، مۇئەللىم تېخى پەستە.

خېلىبىر پەس جىم تۇرغاندىن كېيىن يەنە ئىشكاپقا كىرىۋالدى. ئۇ شۇنچىلىك خۇشال بولدىكى، قىز - قىنىغا پاتماي قالدى. بارماقلىرى كارتۇشكىلارنى يەنە ئاختۇرۇپ، ئۇلارنى تەرتىپ بويىچە يەرگە تىزدى. يۈگۈرۈپ ئىشىك تۈۋىگە بېرىپ، دېمىنى ئىچىگە تارتىپ تىڭشىدى، سىرت يەنىلا جىمجىت ئىدى.

ۋاقىت ناھايىتى ئاستا ئۆتەتتى. خېلىبىر ئۆيدە ئۇيان - بۇيان ماڭاتتى. ئەجەبا، مۇئەللىم قايتىپ كەلمەسمۇ؟ ئاخىر پەلەمپەيلەرنىڭ تەۋرىنىشىنى سەزدى. مۇئەللىممىدۇ؟ تەۋرىنىش رىتىمى ئۆزگەردى. قەدەم تىۋىشى زالدىن كېلىۋاتاتتى. چاتاق يوق! چوقۇم مۇئەللىم كەلدى.

خېلىبىر قوللىرىنى كىرىشتۇرۇپ مەيدىسىگە قويۇۋالدى. ئۇ ھاياجانلىناتتى، خۇشال بولاتتى. ئۇ مۇئەللىم قۇپقۇرۇق ئۆينى كۆرۈپ، چوقۇم ھەممە يەرنى ئاختۇرۇپ مېنى ئىزدەيدۇ. مۇئەللىم چوقۇم خېلىبىر نەدىدۇ؟ بۇ شەيتان زادى نەگە كەتكەندۇ؟ دەپ ئويلايدۇ، دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى. مۇئەللىم مېنى تېپىۋالارمۇ؟ ئەلۋەتتە تېپىۋالىدۇ.

خېلىبىر توغرا قىياس قىلغانىدى. ئاننىڭ ئۆيگە كىردى، خېلىبىر كۆرۈنمەيتتى. كېيىم ئىشكابىنىڭ بوش تەۋرىنىپ تۇرغانلىقىغا كۆزى چۈشۈپ، بۇ شەيتان يەنە شەيتانلىق قىلىۋېتىپتۇ - دە، دەپ ئويلاپ، كۈلۈمسىرىگەن ھالدا ئىشكاپ يېنىغا بېرىپ ئىشكىنى ئاچتى. خېلىبىر ئىشكاپتا يۇشۇرۇنۇپ ياتاتتى.

خېلىبىر مۇئەللىمگە ئۆزىگە تەمەننا ئەيلىگەن تەرزدە قاراپ

تۇراتتى. قولىدا «قىزچاق» دېگەن كارتۇشكا بار ئىدى. يەردە «ئىشكاپتا» دېگەن كارتۇشكا تىزىقلىق ئىدى. بۇ خېلىبەن تۇنجى قېتىم ئۆزى تۇزگەن جۇملە ئىدى.

ئاننىيىنىڭ سۆيۈملۈك، مېھرىبان چىرايىدىكى تەبەسسۇم شۇئان قېتىپ قالدى. ئۇ ھەيرانلىق ئىلكىدە «ئومىقىم» دېدى. چىرايلىق كۆزلىرىدىن ياش يىپى ئۈزۈلگەن مارجان كەبى تۆكۈلىدى.

ئاننىي خېلىبەننىڭ يېنىغا زوكزايدى. ئۇنىڭ قولىنى تارتىپ ئالىقىنىغا: «خېلىبەن مۇئەللىمنى ناھايىتى خۇشال قىلىۋەتتى» دېگەن خەتلەرنى يازدى.

دەرسلەرنىڭ ھەممىسى ئوخشاشلىق، كۆڭۈللۈك بولىۋەرمەيدى. ئەمەلىيەتتە ئۆگىنىش جەريانىمۇ تىكەن - چاتقاللار بىلەن تولغان بولۇپ، ئادەمنى تولىمۇ قىينايتتى.

تۇرمۇش تەسىراتلىرى

بۇرۇن قاراڭغۇلۇققا سولانغان قىزچاق ئەمدى يېتىمسىرەمەيدىغان، زېرىكمەيدىغان بولدى. ئۇ گەرچە رەڭگارەڭ دۇنيانى كۆرەلمىسىمۇ، كىشىلىك دۇنيانىڭ چۇقان - سۇرەنلىرىنى ئاڭلىيالمىسىمۇ، بۇ دۇنيا بىلەن ئالاقە قىلىشنى ۋە ئارىلىشىشنى ئۆگىنىۋالدى.

ئۇ كۆپۈنكى بەتلىك ئەمالار يېزىقىدىن پايدىلىنىپ ئوقۇشنى تېزلا ئۆگىنىۋالدى. بارماقلىرى بىلەن خەت يېزىشنى سۆزلىشىش ئورنىغا، ھېس - تۇيغۇسىنى ئاڭلاش ئورنىغا دەسسەتتى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئاننىي ئۇنىڭغا قېرىنداشتا خەت يېزىشنى ئۆگەتمەكچى بولدى. ئۇ چاغدا خېلىبن ئەما، گاچىلارنىڭ نىجاتكارى بلايرنىڭ ئەمالار يېزىقىنى ئۆگىنىپ، ئادەمنى ھاياجانغا سالىدىغان كىتاب ئوقۇش، خەت يېزىش بىلەن بولاتتى، ئوي - پىكرىنى يېزىق ئارقىلىق ئىپادىلەيتتى.

ئاننىي ئەتراپىدىكى تەبىئىي مۇھىتنىڭ، بولۇپمۇ تەربىيىنىڭ جانلىق، ئەمەلىي تەجرىبە، تەسىراتنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشى لازىملىقىنى ئوبدان بىلەتتى. شۇڭا، خېلىبن بىلەن ئاننىي ھەمىشە ئۆگىنىش، تەتقىق قىلىش بىلەن بولمايتتى، كۆن بويى كىتابقا قاراپ مۆكچىيىپ ئولتۇرمايتتى.

تۇخۇمنىڭ شاكىلىنى چۇجە چوقۇلاپ تېشىپ نازۇك ھايات ئىشكىنى ئاچاتتى. بىر رەڭدار كېپىنەك خېلىبننىڭ ئالىقىنىدا

ئەسەبىيلەرچە قانات قاقاتتى. بەش كۈچۈك ئاتخانىنىڭ كاربىدورىدا موللاق ئېتىپ ئويناۋاتاتتى. مۇشۇكلەر كۈيلىگەندە ئادەمنىڭ چىشىغا تېگىدىغان ئىچىنىشلىق ئاۋازدا مىياۋلايتتى. قارماق سۈ-غا چۈشكەندە، بېلىقلار يەمچۈكنى ئاستا تارتقاندا قارماق مىدىر-لايتتى، قارماقنى ئىستىسىك تارتقاندا قارماق يېپى تارتىشاتـ تى... ئاننىڭ سىرتتا ھاياتلىقنىڭ جانلىق رېتىمىنى خېلىنغا سىلاتقۇزاتتى، ھېس قىلدۇراتتى.

ئۇلار ھەر كۈنى ناشتىدىن كېيىن كېللېر پرېستانىنى نىشان قىلىپ ئۆيدىن چىقاتتى. پرېستان تېننېسسى دەريا‌سى بويىدا بولۇپ، ئۇزۇندىن بۇيان ئىشلىتىلمەي تاشلىنىپ قالغانىدى. پرېستان ئۆيگە ئىككى چاقىرىملا كەلسىمۇ، ئۇلارنىڭ بېرىپ - كېلىشىگە خېلىلا ئۇزۇن ۋاقىت كېتەتتى. شۇڭا، چۈشلۈك تا-ماققا ئولگۇرۈپ كېلىش - كېلەلمەسلىكىگە ھېچكىم بىرنەرسە دېيەلمەيتتى. گۇزەل تاغ - دەريالار ھاياتىي كۈچكە تولغان، خېلىنىنىڭ قىزغىشىمۇ ئەۋجىگە چىققانىدى. خېلىنىنىڭ سورىمايـ دىغىنى يوق ئىدى، ئاننىيمۇ زېرىكمەي جاۋاب بېرەتتى.

خېلىنىنىڭ گۈمانلىرىنى يېشىپ بېرىش ئۈچۈن، ئاننىي دا-ئىم دېگۈدەك ئېكىشىپ كۆكتاتلار ئارىسىدىن پاقىلارنى تۇتۇپ خېلىنغا سىلاتقۇزاتتى. چۆپ دۆۋىلىرى ئارىسىغا كىرىۋالغان چې-كەتكىلەرنى تۇتۇۋېلىپ، خېلىنغا ئۇنىڭ ئارقا پۇتىنىڭ تەۋرىنىـ شىدىن چىققان ئاۋازنى ھېس قىلدۇراتتى.

خېلىن ئىنتايىن يۇمشاق پاختا پومزىكىنى سىلىغاندا، ئاد-نىي ئۇنىڭغا «پاختا» دېگەن خەتنى ئۆگىتەتتى. پاختا ئامېرىكـ-نىڭ جەنۇبىدىكى كىشىلەر جان باقىدىغان ئاساسلىق دېھقانچىلىق زىرائىتى ئىدى. شۇنداقلا، بۇ جەنۇب - شىمال ئۇرۇشىنىڭ كېلىپ چىقىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەب ئىدى. خېلىن ياۋا گۈل-لەرنى سىلاپ، ئۇلارنىڭ ھالىتىنى، شەكلىنى خاتىرىسىگە ئېلە-ۋالاتتى. گۈل - گىياھلارنىڭ ھەر تۈرلۈك رەڭلىرىنى ئاننىيىنىڭ

تەپسىلىي بايانىدىن بىلىۋالاتتى. ئۇلار قۇياش نۇرىغا تويۇپ پىشقان بۆلجۇرگەنلەرنى تېرىپ مەززىلىسىك پۇرىقىنى پۇرايتتى، ئاچچىق - چۈچۈك تەمىدىن لەززەتلىنەتتى. ئۇلار چۆپ دۆۋىلىرىدە يېتىپ ئاپتاپنىڭ تەپتىدىن بىرلىكتە هۇزۇرلىناتتى. پارقىراق قوڭغۇزلارنىڭ ئۈستىخانسىز يۇمشاق تېنىنى بىرلىكتە سىلاپ سىزىمنى هېس قىلاتتى.

بىركۈنى، خېلىبن تېنىنېسسى دەريا‌سى بويىدا تۇنجى قېتىم «جۇغراپىيە» دەرسىنى ئاڭلىدى.

ئاننىي مۇئەللىم لايدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ بىر يەرلەرنى چوڭقۇر كولىدى، بىر يەرلەرنى لاي دۆۋىلەپ ئېگىزلەتتى. شۇ تەرزدە چوڭ بىر ئۆيدەك بىر تۇز يەر، ئازراق ئېدىر ياسىدى. دەريادىن سۇ ئەكېلىپ ئويمان جايىنى تولدۇردى.

خېلىبن ھەدەپ:

— مۇئەللىم، بۇ نېمە؟ — دەپ سوراۋەردى.

— خېلىبن، توختاپ تۇرۇڭ، — ئاننىي شۇنداق دەپلا جاۋاب بەردى. خېلىبن نائىلاج ئاننىيىنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىنى كۆزەتكەچ، سەۋرچانلىق بىلەن ئۇنىڭ چۈشەندۈرۈشىنى كۈتتى. ئاخىر ئاننىي لايدىن كىچىكلىتىلگەن دۇنيا خەرىتىسىنى ياساپ پۈتتۈردى.

ئاننىي پارتلىغان يانار تاغ، ۋولقان ئېتىلىپ چىقىۋاتقان يانار تاغ چوققىسى، ئېقىپ چىققان لاۋىلار ئاستىدا كۆمۈلۈپ قالغان شەھەر، بازارلار، مۇزلۇقلارنىڭ ئاستا - ئاستا يۇتكىلىشىدىن يەر شارى يۈزىنىڭ كۆمۈلۈپ كەتكەنلىكىنى، بارلىق جانلىقلارنىڭ مۇزلاپ قالغانلىقى، قەدىمكى گېئولوگىيە دەۋرىدە غايەت يوغان مەخلۇقلارنىڭ بېشى كىچىك، ئۇچلۇق، تېنى ئاجايىپ يوغان بولىدىغانلىقى، سازلىقلاردا ئۆزئارا ئېلىشىدىغانلىقىنى چۈشەندۈردى. خېلىبن ناھايىتى قىزىقىپ ئاڭلىدى ھەم ئىنتايىن قورقۇپ كەتتى.

خېلېن نۇرغۇنلىغان قېيىن مەسىلىلەرنى ئۆگىنىشكە ئەزەل-دىن ئۇنچە كۆڭۈل بۆلمىگەنىدى. كېيىن بەزى كىشىلەرنىڭ يەر شارىنىڭ تارىخى بەكمۇ ئادەتتىكىچە، زېرىكەرلىك دېگەن گېپىنى ئاڭلاپ «بۇنداق بولۇشى مۇمكىنمۇ؟» دەپ تازا چىنپۇتمىگەن. سەۋەب، ئۇنىڭ نەزىرىدە يەر شارى ئاجايىپ - غارايىپ، سەلتە-نەتلىك، ھەيۋەتلىك ۋە كۆركەم، يەنە نۇرغۇنلىغان خەتەرلىك، سىرلىق مارىسلار بار ئىدى. مۇئەللىمنىڭ تېخنىكىسى دەريا-سى بويىدىكى لاي مودىل بىلەن چۈشەندۈرۈشى، ئۇنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنى ئىشلىتىپ ئاجايىپ - غارايىپ دۇنيانى چۈشىنىشىگە ئىلھام بەردى.

خېلىنىڭ ئەڭ زور بايقىشى كېپىنەكنىڭ قانات قېقىشى، شۇنداقلا بىپايان دۇنيا ئەمەس، بەلكى «ئۆزى» نى بايقىشى بول-دى.

ھازىر يەتتە ياشقا كىرگەن خېلېن بەش يىل كېچىمۇ، كۈن-دۈزمۇ بولمىغان قاراڭغۇ دۇنيادا گومۇشلۇق بىلەن ياشىغان، شۇڭا ئۆزى ھەققىدە ھېچ نەرسە بىلمەيتتى. كېسەل بولۇپ ساقاي-غاندىن بۇيان ئېچىلىپ كۆلۈپ باقمىغانىدى.

بىر كۈنى، ئاننىي ھۇجرىغا قاقاقلاپ كۈلگەن پېتى كىردى - دە، خېلېنىنىڭ قولىنى تارتىپ كۆلۈڭاتقان ئېغىزىنىڭ شەكلىنى، تىترەڭاتقان كارنىيىنى ۋە سىلكىنىڭاتقان تېنىنى تۈت-قۇزۇپ سىلاتقۇزدى. خېلېنىنىڭ چىرايىدا ھەيرانلىق، تەئەج-جۇپ پەيدا بولدى. ئاننىي ئۇنىڭ قولىغا «كۈلۈش» دېگەن خەتنى يازدى. خېلېنىنىڭ بىر نەرسىنى سورىشىغا يول قويماستىن ئۇنى تارتىپلا كارىڭاتقا بېسىپ قىچقىلىدى.

مۇئەللىم كۈلەتتى، كارىڭاتقا بېسىڭالغان قىزچاق بىلەن ئوينىشاتتى ۋە توختىماستىن «كۈلۈش» دېگەن خەتنى يازاتتى.

خېلېنىنىڭ چېھرى تەبەسسۇمدىن نۇرلاندى. ئۇنىڭ چىرايى ئاڭۇڭال گۈلدەك ئېچىلدى، ئاندىن خىر - خىر ئاۋاز چىقتى،

كېيىن ئۇ قاقاقلاپ كۈلدى. كېللېر خانىم ئاجايىپ كۈلكىلىك ئويۇننى كۆرگەندەك قاقاقلىغان كۈلكىنى ئاڭلاپ كۆز ئالدىكىدىكى مەنزىرىگە ئىشىنەلمەي قالدى. ئۇ خېلىنىڭ قاقاقلاپ كۈلگىنىنى ئاڭلاۋاتاتتى! خۇشاللىق ياشلىرى كۆز چاناقلىرىغا لىق تولغان كېللېر خانىم بەختىيار ھالدا ئېرىنىڭ كەڭ مۇرىسىگە يۆلەندى:

— ئارتور، ئارتور، ھېچ ئىشەنگۈم كەلمەيۋاتىدۇ، بىز يەنە خېلىنىڭ قاقاقلاپ كۈلگىنىنى ئاڭلاۋاتىمىز.

خېلىنىڭ نۇرغۇن ئەستىلىك - خاتىرىلىرى ئىچىدە، ئەڭ دەسلەپ ماتىماتىكىلىق ئۇقۇمغا ئىگە بولغان پەيت يۇرىكىگە نەقىش بولۇپ ئورناپ كەتكەنىدى.

ئۇ شۇنداق بىر ئۇقۇم ئىدىكى، ئۇ ئەمەلىيەتتىكى ئۇزۇن قىسقىلىق ئۆلچىمى ياكى شەكىلنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى ئەمەس ئىدى. چۈنكى، ئۇنى بارماقلار بىلەن ئىزدەپ تاپقىلى زادى بولمايتتى.

گەپ مۇئەللىمنىڭ قوشۇش، ئېلىشقا دائىر ناھايىتى ئاددىي بىر سانىنى سورىشى سەۋەبلىك قوزغالدى.

— خېلىن، ئەگەر سىزدە بىر كوي پۇل بولسا، مەن يەنە سىزگە ئۈچ كويدىن ئىككىنى بەرسەم، سىزدە جەمئىي قانچە پۇل بار بولىدۇ؟

— ئون... يەتتە.

— خاتا، — مۇئەللىم دەرھال ئۇنىڭ قولىغا مۇنۇلارنى يازدى.

— قارىسىغا قىياس قىلماڭ، بۇنداق ھۇرۇن بولماڭ، كېلىڭ، كۆڭۈل قويۇپ ئويلاڭ، بىرگە ئۈچتىن ئىككىسى قوشۇلىدۇ، شۇنداق ئاددىي.

خېلىن قوشۇمىسىنى تۈرۈپ جاۋاب تېپىش ئۈچۈن ئەستايىدىل ئويلاندى. مۇئەللىم ئورۇندۇقنى ئالدىغا قىڭغايتىپ، خې-

لېننىڭ پېشانىسىگە بوش چەكتىسى ھەم شۇئان ئالىقىنىغا «ئويلاڭ» دېگەن خەتنى يازدى.

خېلىن كاللىسىدا كېزىپ يۈرگەن نامسىز ئۇقۇمنىڭ ئويلاش ئىكەنلىكىنى بىردىنلا ئاڭقىرىۋالدى - دە، يېڭى ئۆگەنگەن بۇ خەتنى ۋە ئۇنىڭ مەنىسىنى قەدىرلەپ توپلىدى. شۇنداق قىلىپ خېلىننىڭ ئوي - پىكىر دائىرىسى بارا - بارا كېڭەيدى.

دەرسلەرنىڭ ھەممىسى ئوڭۇشلۇق، كۆڭۈللۈك بولىۋەرمەدى. ئەمەلىيەتتە ئۆگىنىش جەريانىمۇ تەكەن - چاتقاللار بىلەن تولغان بولۇپ، ئادەمنى قىينايتتى. بىر كۈنى، ئاننىي ئاشخانىدىن ئاڭلانغان دەھشەتلىك چىرقىراشنى ئاڭلاپ، خېلىننىڭ ئىش تېرىپ قويغىنىنى بىلىدى - دە: «تەڭرىم، نېمە ئىش بولغانىدۇ؟» دەپ ئويلىدى.

خېلىن ئېغىر يارىلانغانمىدۇ؟ ئاننىي ھاپىلا - شاپىلا پەسكە چۈشتى. ئاشخانىغا بارىدىغان يولدا، ئالدىدىن كېلىۋاتقان كېللىر خانىم بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى.

خېلىن يارىلانمىغان، لېكىن دەرغەزەپكە كەلگەن بولۇپ، غەزەپتىن ئۆرتىنىپ، ئاشپەز ئايال ۋېنىگە چېچىلىۋاتاتتى. نېمىدىگەن قورقۇنچلۇق! نەچچە ئايدىن بۇيان قوينىڭ قوزىسىدەك مۇلايىم، رايىش يۈرگەن خېلىننىڭ شۇ تاپتا كونا كېسىلى قوزغالغان بولۇپ، ۋېنىنى جان - جەھلى بىلەن قارمىلايتتى، تېپەتتى، ئۇنى تىتىپ تىتىۋېتىدىغان، پارە - پارە قىلىۋېتىدىغان ئەلپازدا ئىدى.

— خېلىن، نېمىشقا خاپا بولۇپ قالدىڭىز؟ تېزدىن ماڭا ئېيتىڭ.

خېلىن يىغلىۋەتتى، تىترىگەن قوللىرى بىلەن ئۈزۈپ - ئۈزۈپ:

— ۋېنى . . . ئەسكى، ۋېنى. . . ئەسكى، — دەپ يازدى.

ئاننىي مالىمان، تاراق - تۇرۇق ئاشخانىغا قاراپ توۋلىدى:

— ژېنى، زادى نېمە ئىش بولدى؟

— مەنمۇ تازا ئۇقالمىدىم! — دەپ جاۋاب بەردى ئاشپەز ئايال، — ئۇ دائىم ئويناپدىغان يۇمىلاق تاشلارنى، بىرمۇنچە ئەينەك پارچىلىرىنى يىغىپ دۆۋىلىگەنىدى. مەن ئەينەك پارچىلىرى ئۈنۈك بىر يېرىنى كېسىۋەتمىسۇن، دەپ ئەنسىرەپ، بېرىپ ئەينەك پارچىلىرىنى ئېلىۋەتتىم. ئۇ مېنى تۇتۇۋېلىپ ئەكەتكىلى قويمىدى، مەن كۆچەپ تارتىپ ئەكەتكەنىدىم، ئۇ... — ژېنى يەردە دومىلاپ چۈقان سېلىۋاتقان خېلىنغا قاراپ بېشىنى چايقىدى.

ئاننىي ئېغىر خورسىنىدى. خېلىننى بەزلەپ قويۇپ ئۆيگە كەتتى، بۇ ئىش ئۈستىدە كۆپ ئويلاندى.

توساتتىن ئاننىينىڭ خىيالىغا باشقا بىر قىزچاقنىڭ قىلغان ئىشى كەلدى. ئۇ قىزچاق ئەتراپىدىكى جىمى نەرسىنى بۇزۇپ كاردىن چىقارغان، بولكىنى يەرگە ئېتىۋەتكەن، دادىسى ساقال چۈشۈرگەندە ئىشلىتىدىغان ئەينەكنى قەستەن چېقىپ كۆكۈم تالقان قىلىۋەتكەن، ھەتتا بىر يىلى مىلاد بايرىمىدا دۇنيا بويىچە ئەڭ گۈزەل، ئەڭ چىرايلىق قونچاقنى پارە - پارە قىلىۋەتكەن...

ئاننىي خىيال سۈرەتتى. شۇ چاغدا مەن خاتا قىلدىم. ئەگەر بىرى ماڭا كۆڭۈل بۆلگەن، بۇنداق قىلسام بولمايدىغانلىقىنى ئېيتقان بولسا، ئىشلاردا ئۆزگىرىش بولغان بولار ئىدى. ئەگەر ھەقىقىي يوسۇندا كۆيۈنىدىغان بىرى بولۇپ، ئۇ پرىنسىپتا چاك تۇرسا، ئاچچىقىمغا ھاي بەرگۈزسە، ئوبدان يېتەكلىسە، كىشىلىك تۇرمۇشتا باشقا بىر داغدام يول بولار ئىدى.

خېلىن غىمسىزلىنىپ ئۆيگە كىرىپ مۇئەللىمنىڭ يېنىغا كەلدى - دە، يۈزىنى ياقتى ۋە ئۇنى سۆيۈشكە تەمشەلدى. ئاننىي ئۇنى بوشقىنا توسۇپ قولىغا يازدى.

— بولمايدۇ، مۇئەللىم ئۇنداق قىلسىڭىز بالىغا

سۆيگۈزمەيدۇ.

خېلېن رەدىيە بەردى:

ــ خېلېن ياخشى بالا، ۋېنى ئەسكى.

ــ ئەمما خېلېــن ئۇنى ئــۆردى، تــەپتــى، ئۇنىڭغا ئازار بەردى، ــ ئارقىدىن ئاننىڭ چاقچاق قىلىپ يازدى، ــ كەچۈ-رۈڭ، مەن كەپسىزلىك قىلغان قىزچاقنى سۆيمەيمەن.

خېلېن شاپپىدا قىزىرىپ تۇرۇپلا قالدى. ئاننىڭ كۆردىكى، ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىدا زىددىيەت، ئېلىشىش بولۇۋاتاتتى. خې-لېن ئاچچىقى بىلەن ئاننىڭغا قولىنى تۇتۇپ يازدى:

ــ مەن مۇئەللىمنى ياخشى كۆرمەيمەن، ئاپامنى ياخشى كۆرىمەن، ئاپام ۋېنىنى ئۇرىدۇ.

ئاننىڭ سوغۇققانلىق بىلەن خېلېننى يېتىلەپ بېرىپ ئورۇن-دۇق يېنىدا ئولتۇردى. ئۇنىڭغا بىر قونچاقنى بېرىپ:

ــ خېلېن، بىردەم ئولتۇرۇپ، بۇ ئىش زادى قانداق يۈز بەردى، ئويلىنىپ بېقىڭ، ھازىر ھېچنىمە دېمەي، ئوبدان ئوي-لىنىڭ، ــ دېدى.

ئىككىيلەن بۇ ئەتىگەننى ئايرىم ــ ئايرىم ھالدا غەشلىك ئىچىدە ئۆتكۈزدى. چۈشلۈك تاماق ۋاقتىدا ھەرقانچە قىلغان بول-سىمۇ، ئاننىڭ گېلىدىن تاماق ئۆتمىدى. خېلېن سىلاپ بې-قىپ ئۇنىڭ تاماق يېمىگىنىنى بىلىپ ئالاقزادە بولۇپ سورىدى:

ــ نېمىشقا تاماق يېمەيسىز؟

ــ قورسىقىم ئاچمىدى.

ــ نېمىشقا ئەمدى؟

ــ ئىشتىھايىم يوق.

ــ ئاشپەزگە دەپ سىزگە چاي دەملىتىپ بېرەي.

خېلېن قەلبىدە بۇ خەتلەرنى يېزىپ ئورۇندۇقتىن سەكرەپ چۈشتى.

ــ ياق، ــ ئاننىڭ ئۇنى توستى، ــ كۆڭلۈم بەك پەرىشان،

بەك بىئارام بولۇۋاتىمەن، گىلىمدىن چايمۇ ئۆتمەيدۇ.

بۇ ئىشارىنى كۆرۈپ، خېلىننىڭ كۆز ياشلىرى تارىلاپ تۆكۈلدى، يۈرىكى ئېزىلدى. بۇنىڭدىن ئانىنىڭ چوڭقۇر تەسىرلەندى. ئانىنىڭ ئاۋازلىق قىلىپ ئۆزىنى ئەيىبلەپ كەتتى.

— ئاھ، بىچارە خېلىن، مېنى كەچۈرۈڭ! ياخشى بولۇشىڭىزغا ئالدىراپ مەن داۋاملىق سىزنى مەجبۇرلىدىم، چىڭ تۇتۇم، سۈيلىدىم. ئەسكى خۇيىڭىزنى ھە دېگەندىلا ئۆزگەرتكىلى بولمايدىغانلىقىنى بالدۇراق ئويلىشىم لازىم ئىدى. بۇنى كۆپچىلىك تونۇپ يېتىشى كېرەك ئىدى.

ئانىنىڭ كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلۇۋاتقان قىزچاقنى يېنىغا تارتتى. خېلىننىڭ قولىغا مۇنۇلارنى يازدى:

— خېلىن، كېلىڭ! ئەتىگەنكى كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ئۇنتۇپ كېتەيلى، مەن ۋەدە بېرەي، ھېچ ئىش يوق، بىز يۇقىرىغا چىقىپ ئاجايىپ غەلىتە بىر قۇرتقا - «پۇتاق قورتى» غا قاراپ باقايلى، ئۇنى تۇتۇپ بوتولكىغا سېلىپ تەنتەك قىلىپ باقايلى.

— ھاشاراتلار كىمنىڭ كەپسىز قىزىڭىزنى بەلەمدۇ؟ — دەپ سورىدى خېلىن. ئۇ ئانىنىڭ بوينىدىن قۇچاقلاپ تۇرۇپ ۋەدە بەردى، — ئەتە مەن ئوبدان قىز بولىمەن. بۇنىڭدىن كېيىن مەن ياخشى بالا بولىمەن.

بوپتۇلا! بۇ دەرسنى تامام قىلايلى! دەپ ئويلىدى ئانىنىڭ.

خېلىننىڭ چىرايىغا كۈلگە يۈگۈردى:

— ۋەنى قولغا يېزىشنى بىلمەيدىكەن.

بۇنىسى دەرھەقىقەت، ۋەنى قول تىلىنى ئۆگەنمىگەچكە، ئۇلار بىر - بىرىنىڭ مەقسىتىنى چۈشىنەلمەيدۇ، لېكىن ئانىنىڭ خېلىننىڭ باھانە تېپىپ ئاسانلا قۇتۇلۇپ كېتىشىگە يول قويمىدى.

— مەن بىلەن بىللە ۋەنىنىڭ قېشىغا بېرىڭ، ئۇنىڭغا كەچۈرۈم سورايدىغانلىقىڭىزنى ئېيتىڭ.

خېلېن ماقۇللۇق بىلدۇرۇپ باش لىڭشىتتى. ئىككىيلەن قول تۇتۇشۇپ ۋېنىنىڭ قېشىغا باردى. ئانىنىي كەچۈرۈم سوراش سۆزىنى خېلېنىنىڭ ئالىقىنىغا يازغاندا، ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ كەچۈرۈم سورايدىغانلىقىنى ئىپادىلىدى. ئەمما ۋېنىنى سۆيۈپ قويمىدى. لېكىن ۋېنى ئۇنىڭ پېشانىسىگە سۆيگەندە تۇرۇپ بەرـ دى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئەپلىشىپ قالدى.

خېلېن گويا ئېغىر يۈكتىن خالاس بولغاندەك ئۇھ دەپ يېنىك تىندى ـ دە، يۈگۈرۈپ ھۇجرىسىغا چىقىپ ئورۇنغا كىـ رىپ ياتتى، ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۇيقۇ شەھىرىگە راۋان بولدى.

كېللېر خانىم بىلەن ئانىنىي تاتلىق ئۇخلاۋاتقان خېلېنغا بىرەم قاراپ تۇردى.

ـــ ئۇ ھازىر شۇنچىلىك تىنچ ۋە خۇشال كۆرۈنىدۇ! چۈشـ لۈك تاماققا ئۇنى ئويغاتمايلى، كەچتە ئۇنىڭغا بىر ساندۇچ بىلەن بىر ئىستاكان سۈت بەرسەكلا بولىدۇ، ـــ دېدى كېللېر خانىم. ئانىنىي قوشۇلۇپ بېشىنى لىڭشىتتى.

ـــ بۇ كىچىك جەڭچى يۈگۈن بەك جاپالىق جەڭ قىلدى. ئوبدانراق ئارام ئېلىۋالسۇن.

كېللېر خانىم مەنىلىك قىلىپ قوشۇپ قويدى.

ـــ ئۇ ئاخىر ئۆزىدىكى كۆكەمە، ئۆكتەم ئادىتى ئۇستىدىن غەلىبە قىلدى.

ئىككىيلەن بىر ـ بىرىنى چۈشىنىپ كۈلۈشتى ۋە ئۆيدىن چىممىدە چىقىپ كەتتى.

سىز ئۇنى نورمال كىشىلەرگە ئوخشىمايدۇ، دېدىڭىز، بۇ سۆزىڭىز بەلكىم توغرىدۇ. ئەمما، مەن دەيمەنكى، ئۇ نورمال ئادەملەرگە ئوخشايدۇ، مېنىڭ گېپىمنىڭ خاتا ئەمەس.

بوگىنىس ئەمالار مەكتىپى

ئاننىڭ كەلگەندىن بۇيانقى تۇنجى ياز تۇڭى دېگەندە، ئاننىڭ رولانىڭ بوگىنىس ئەمالار مەكتىپىدىن ئەۋەتكەن خېتىنى تاپشۇرۇۋالدى. ئۇ خەتنى ئېلىپ چۇشۇپ، چۇشلۇك تاماق ۋاقتىدا كۆچىلىككە ئوقۇپ بەردى. خەت تېخى تۇگىمىگەندى، كېللېر خانىم هاياجان بىلەن:

— مۇئەللىم، هازىر خېلىمۇ خەتنى ئۇنىڭغا ئوخشاشلا ئوبدان يازالايدىغان بولدى! — دېدى.

بۇ 7 - ئاينىڭ 31 - كۈنى بولۇپ، خېلىنىڭ «سۇ» دېگەن خەتنى يېرىشنى ئۆگىنىۋالغىنىغا تۆت ئاي بولغانىدى. ئۇ توختىماستىن ئۆگىنىپ تېز ئىلگىرىلىدى. 8 - ئاينىڭ ئاخىرىدا خېلىمىز 625 خەت ئۆگىنىۋالدى. 10 - ئايلاردا ئۇ ئەمالار يېرىقىدا بوگىنىس ئەمالار مەكتىپىدىكى بالىلارغا خەت يازالىدى. يىل ئاخىرىدا ئاننىڭ ئۇنى سېرىك كۆرسەتكىلى ئاپاردى. ئاننىڭ سېرىك ئۆمىكىدىكى هايۋانلارغا ئالاقىدار نۇرغۇنلىغان ئاجايىپ، غەلىتە سوئاللارنى سورىدى. بۇنىڭ بىلەن ئاننىڭ جاۋاب تېپىش ئۇچۇن كۈن - كۈنلەپ جاۋاپ تېپىپ چىقىشقا مەجبۇر بولدى.

خېلىنىڭ كۈندىن - كۈنگە ئەۋج ئېلىۋاتقان قىزىقىشىنى قاندۇرۇش ئۇچۇن، ئاننىڭ تولىمۇ ئالدىراش بولۇپ كەتتى.

ئىككىنچى يىلى 6 - ئاي، ئاننىڭ بوگىنىس ئەمالار مەكتىپىنىڭ مۇدىرى ئاننا نوتىس ئەپەندىنىڭ خېتىنى تاپشۇرۇۋالدى.

يېقىندىن بۇيان ئۇ خېلىھىنىڭ ئىلگىرىلىشىگە ھەرۋاقىت كۆڭۈل بۆلۈپ تۇراتتى. ئۇ خېتىدە، ئەگەر سىز ئاننىيىنى ئېلىپ كېلىپ ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمىغا قاتناشسىڭىز، مەن تولىمۇ ئىپتىخارلىق ھېس قىلغان بولاتتىم، دەپ يازغانىدى.

ئاننىي خەتنى ئوقۇپ بولۇپ، قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ئويغا چۆمدى. خېلىھىن شۇنچە كۆپ ئادەملەرگە يۈزلىنىشكە تەييارلىنىپ بولدىمۇ؟ دەرۋەقە ئۇنىڭ بىر يىلدا ئۇنىڭ ھاسىلاتى مول بولدى. لېكىن، بۇ سەۋەبلىك كۆپچىلىك ئۇنى تالانتلىق بالا ياكى بىنورمال بالا دەپ قالارمۇ؟ كۆپلىگەن خەيرخاھلىق ئۇنى نابوت قىلىۋەتەرمۇ؟

ئۇ ئاخىرقى قارارىنى چىقاردى. خېلىھىن ھازىر ئوقۇيالايدۇ، يازالايدۇ، كىشىلەرنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرەلەيدۇ، ئىشىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ، تېخى ئالاھىدە ياخشى قىلالايدۇ، بىرىنچى يىلدىكى ئۆگىنىش، ئىزدىنىشىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، يېڭى پەللىگە چىقىش ۋاقتىمۇ بوپقالدى!

ئاي ئاخىرى خېلىھىن بىلەن ئاننىي يۈك - تاقىلىرىنى ئېلىپ شىمالغا ماڭىدىغان پويىز بىلەن بوستۇنغا كەلدى - دە، ئۇدۇل بوگىنىس مەكتىپىگە باردى. خېلىھىن ئاننا نوتىس ئەپەندى بىلەن ئەدەبلىك سالاملىشىپ بولۇپلا، تاقەتسىزلىك بىلەن بۇرۇلۇپ ئانىنىيىدىن سورىدى:

— ھېلىقى دوستلىرىم قېنى؟ ئۇلار نەدە؟

بىر قانچە ئايدىن بۇيان خەت يېزىشىپ تۇرغاچقا، خېلىھىن ئۇلارنى يېقىن دوستۇم دەپ قاراپ كەلگەنىدى، شۇڭا ئۇ ئۇلارنى كۆرۈشكە ئالدىراپ كەتتى.

ئاننىي ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن كۈلۈپ:

— كېلىڭ! سىزنى باشلاپ باراي، — ئۇ خېلىھىننى چوڭ بىر كۆڭۈل ئېچىش ئۆيىگە ئەكەلدى، — ئۇلار مۇشۇ يەردە سىزنى ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ، — دەپ ئۇنى ئالدىغا ئىتتىردى، خېلىھىن

ئوتتەك قىزغىنلىق بىلەن ئويۇنچى يېڭى دوستلىرى ئارىسىغا كىرىپلا كەتتى.

ئەتىسى، ئانىنا نوتىس ئەپەندى ئانىنېينى ئىشخانىسىغا چاقىرتىپ ئايرىم سۆزلەشتى.

— كېيىنكى ئىشلار ئۈستىدە قانداق پىلانلىرىڭىز بار؟ — دېدى ئۇ بۇ ئىشلارنى بىلگۈسى كېلىپ. ئانىنېي تىلىنى چاينap:

— پىلانىم يوق، كېيىنكى ئىشلارنى ئويلاشقا تېخى ۋاقىت چىقىرالمىدىم، — دېدى، — ئۆتكەن بىر يىل شامالدەك تېز ئۆتۈپ كەتتى، مەنمۇ جىددىيچىلىكتە ھوش كاللامنى يوقىتىپلا قويياي دېدىم.

— ئانىنېي، سىز خېلىنىنى بىرمەزگىل مەشغۇل قىلىپ باقتىڭىزمۇ، يوق؟

ئانىنا نوتىس ئەپەندى ئانىنېينىڭ قوشۇمىسىنى تۈرگىنىنى كۆرۈپ دەررۇ چۈشەنچە بەردى:

— ھە، ئەلۋەتتە سىزمۇ قېپقالىسىز، ئانىنېي، ئەنسىرىمەڭ، سىز بالا تەربىيىلەشنىڭ ئېپىنى ئوبدان بىلىسىز.

— رەھمەت سىزگە، — دېدى ئانىنېي سوغۇققىنا، — بىز تۈرۈپ قېلىشنى ئويلاشمىدۇق. ئەگەر بىزنى قىسقا ۋاقىتلىق زىيارەتكە تەكلىپ قىلسىڭىز، خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىمىز.

— نېمىشقا قېپقالمايسىلەر؟

— خېلىن ئۇزۇندىن بۇيان رولانى يوقلاشنى ئارزۇ قىلىپ كەلگەنىدى. ئۇ ئىككىلىمىز ئەما، گاس، گاچا ئىكەنمىز، سىرداش دوستلاردىن بولۇپ قالىمىز دەپ ئويلىغان، بىلەمسىز، بۇگۈن ئەتىگەن خېلىنىنى رولانىڭ قېشىغا ئاپارغانىدىم، زېھنى ئۇرغۇپ تۇرغان خېلىن رولانى قورقۇتۇپ جېنىنى ئالغىلى تاس قالدى.

— خېلىن ئۇنىڭغا يېقىن بېرىپ يېقىنچىلىق قىلىۋېدى، ئۇ نېمىشقىدۇر جىددىيلىشىپ، قورۇنۇپ بىئارام بولدى، خېلىن

چىقىپ كەتكەندە ئاندىن تىنچلىنىپ ئۆزىنى ئوڭشۇۋالدى. بۇنىڭ سەۋەبى، رولاننىڭ تۇرمۇش دائىرىسى بەك تار، ئۇ كىچىككىنە ئۆيدىلا ياشايدۇ، بۇ خىلىنغا كېرەكلىك كۆلچەك ئەمەس، شۇڭا ئۇنى ئۇ يەرگە سولاپ قويسام بولمايدۇ.

ـــ ئاننىي، ئۇلاردىن كۆتىدىغىنىڭىز زادى نېمە؟

ئاننا نوتىس ئەپەندى ئاننىينىڭ ئۇلۇغۋار ئىرادىسىنى بىمەنىلىك ۋە نىشانسىزلىق، گاڭگىراش، دەپ ئويلايتتى.

ـــ ئاننىي، ـــ دېدى ئۇ، ـــ خىلىننىڭ سالامەتلىكىنىڭ تولۇق ئەسلىگە كېلىشى مۇمكىن ئەمەس، شۇڭا سىز كۆزىڭىزنى يۇمۇۋېلىپ، ئۆزىڭىزنى ئالداپ يۇرمەڭ، بۇنداق قىلىش ئاخىر بېرىپ بىھۇدە ئاۋارىچىلىك بولىدۇ، ئادەمنى نادامەتتە قويىدۇ، ياخشىسى، رېئاللىققا يۈزلىنىشىڭىز كېرەك. چۈنكى، ئۇ ئادەتتىكى كىشىلەرگە ئوخشىمايدۇ...

ئاننىي ئۇنىڭ كۆڭلىنى، ئەندىشىسىنى ئوبدان چۈشىنەتتى، بىراق ئۇنى قايىل قىلمىسا بولمايتتى. ـــ ئۇنىڭ پۈتۈنلەي ساقىيىپ كېتەلمەيدىغانلىقى ماڭا ئايان، ئۇنىڭ ھەم ئەما، ھەم گاس، ھەم گاچىلىقىنىمۇ ئوبدان بىلىمەن. فىزىئولوگىيىلىك بۇ كەمتۈكلۈك ئۇنى نورمال كىشىلەردەك ياشاش شارائىتىدىن ئايرىدىلىشقا مەجبۇر قىلدى. ئەمما... ـــ ئاننىينىڭ كۆزلىرى چاقناپ كەتتى، ئاۋازىدا ئىشەنچ جاراڭلىدى، ـــ سىز ئۇنى نورمال كىشىلەرگە ئوخشىمايدۇ، دېدىڭىز، بۇ سۆزىڭىز بەلكىم توغرىدۇ. ئەمما، مەن دەيمەنكى، ئۇ نورمال ئادەملەرگە ئوخشايدۇ. مېنىڭ گېپىمۇ خاتا ئەمەس، ئۇنىڭ تېنى مېيىپ، لېكىن ئۇ سىز ۋە ماڭا ئوخشاشلا تەبىئىتىگە خاس ئىچكى خاراكتېرگە ئىگە. بۇ گويا سىز ئاننا نوتىس ئەپەندى، مەن ئاننىي بولغانغا ئوخشاش. ئۇمۇ خىلىن، ئۇنىڭدىمۇ باشقا نورمال ئادەملەرگە ئوخشاشلا ئۆزىگە خاس پەزىلەت، ئۆزىگە خاس ئىرادە بار. غەم قىلماڭ، ئىشىنىمەنكى، دۇنيادا ھەرگىز ماڭغىلى بولمايدىغان

يول يوق. ئىرادىلىك كىشىلەر ھەرقانداق ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرالايدۇ.

ئۇ بارلىق ھاياتىنى خېلىن كېللىرنىڭ كىشەنلەردىن قۇتۇ-لۇشى، قەلب مۇستەقىللىقى، ئەركىنلىك، ئەسلىي تەبىئىتىگە قايتىشىغا يارەملىشىشكە تەقدىم قىلدى. خېلىنمۇ ئۇنى قويۇۋەت-مىدى، مۇئەللىمگە يۆلىنىۋالدى.

ئاققان سۈدەك ئۆتكەن ھايات

كېيىنكى بىر قانچە يىل ئىچىدە ئاننىي بىلەن خېلىنىڭ جاپالىق كۈرىشى شانلىق نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. ئارقا - ئارقا-دىن قولغا كەلتۈرگەن ئاجايىپ زور مۇۋەپپەقىيەتلەر خېلىنغا جەمئىيەتتىكى ھەر ساھە ئەربابلىرىنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىنى ۋە شان - شەرەپ ئاتا قىلدى.

1890 - يىلى باھار. ئۇ تارىختىكى ئاغزى بىلەن گەپ قىلالايدىغان بولغان گاس، گاچىلارنىڭ ئىككىنچىسى بولدى. ئۇ ئۆمۈرۈايەت كۆزى كۆرمەيدىغان ئەما، ھېچنېمىنى ئاڭلىيالمايدە-غان گاس بولۇشى مۇمكىن، لېكىن ئەمدى گەپ قىلالمايدىغان گاچا ئەمەس.

خېلىن 12 ياش ۋاقتىدا، ئىنتايىن زور ئىشەنچ ۋە ئىرادە بىلەن، مەن كەلگۈسىدە ئالىي مەكتەپتە ئوقۇيمەن، خارۋارد ئونىۋېرسىتېتىغا كىرىپ ئوقۇيمەن، دەپ جاكارلىغانىدى.

كىشىلەرنىڭ كۆپى ئۇنىڭ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇيالىشىدىن، يەنە كېلىپ داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇيالىشىدىن گۇمانلا-غان. ئۇ كۆرۈش، ئاڭلاش سەزگۈسى نورمال ئاقىللار بىلەن قانداقمۇ نوچىلىقتا بەسلىشەلىسۇن؟ دېيىشكەن. پەقەت بىرلا كە-شى، يەنى ئاننىي خېلىنىڭ جەڭ ئېلان قىلىشتا چىڭ تۇرىدىغا-لىقىدىن قىلچە گۇمانلانمىغان. ئۇ:

ـــ خېلېن، ئۇ دېگەن ئوغۇللار ئوقۇيدىغان مەكتەپ! سىز خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىغا بارماي، باشقا بىر مەكتەپنى تاللاڭ! ـــ دېگەن.

1900 ـ يىلى كۈز، خېلېن خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ دېكلىف ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا كىردى. ئاننېي بىلەن خېلېن سايىدەك بىر ـ بىرىدىن ئايرىلمىدى. ئاننېي ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ دەرسكە باردى، ئۆتۈلگەن دەرسلەرنى قول تىلى بىلەن خېلېنغا تەرجىمە قىلىپ بېردى. تۆت يىلدىن كېيىن، خېلېن قالغان 96 قىز بىلەن بىرلىكتە ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان ئوقۇغۇچىلار سېپىدە تۇرۇپ، ئوقۇش پۈتتۈرۈش دىپلومىنى ـ بىباھا گۆھەرنى ـ قولىغا ئېلىپ پۈتكۈل دۇنياغا مۇنۇلارنى جاكارلىدى.

ـــ خېلېن كېللېر شەرەپ بىلەن دۇنيا بويىچە داڭلىق دېكلىف ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈردى. ئۇ دۇنيا بويىچە ئەڭ مۇكەممەل تەربىيە ئالغان ئەما، گاس ھېسابلىنىدۇ.

كۈندىن كۈنگە خېلېننىڭ نامى چىقىپ، جىمى ئادەم بىلىدىغان ئەربابقا ئايلاندى. ئۇنىڭ يېنىدا دائىم نازۇك، ئورۇق، زىلۋا بىر خېنىمنىڭ بولىدىغانلىقى، ئۇنىڭ سايىدەك خېلېنغا ئەگىشىپلا يۈرىدىغانلىقىغا ناھايىتى ئاز كىشىلەر دىققەت قىلدى. ئاننېي سەھنە ئارقىسىدا تۇرۇشقا، ئۇن ـ تىنسىز ياشاشقا چىن كۆڭلىدىن رازى بولدى، بىر ئېغىزمۇ ۋايسىمىدى، ئاغرىنمىدى. بىرەر مەخسۇس ئىستون مۇخبىرى ئۇنى ئۆزى ھەققىدە ماقالە يېزىشقا دەۋەت قىلغانىدى، ئۇ مۇخبىرغا قاراپمۇ قويماي:

ـــ مېنىڭ تۇرمۇشۇم شەخسىي ئىشىم ھېسابلىنىدۇ، كۆپچىلىك كۆڭۈل بۆلمىسىمۇ بولىدۇ، ـــ دېدى. ئۇ مەڭگۈ «مۇئەللىم» رولىنى ئالاي، دەپ ئويلاپ ئۆزىنى ئاشكارىلاشنى خالىمىدى.

«مۇئەللىم» خېلېن بىلەن بىرلىكتە ناھايىتى مەنىلىك، خۇشال ـ خۇرام ياشىدى. خېلېن يازغۇچى بولدى، كىتاب،

گىزىت، ژۇرناللاردا ئەمالار، گاسلارنىڭ تۇرمۇش ھالىتى، روھى ھالىتىنىڭ ئۆزگىرىش جەريانى ھەققىدە سۆزلىدى. ئەمالار، گاسلار يولۇقىدىغان قىينىچىلىقلار ھەققىدە نۇرغۇن نەرسىلەرنى يازدى. ئۇ مۇئەللىمى بىلەن ئامېرىكىدا ئايلىنىپ يۈرۈپ نوتۇق سۆزلەپ كۆپچىلىكنى مېيىپلارنىڭ قىينىچىلىقىنى ھەل قىلىشقا قوزغاتتى.

ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ھاياتمۇ ئاققان سۇدەك ئۆتۈپ كەتتى. خېلىنىڭ توختىماي چېپىۋېرىشى نەتىجىسىدە ئەزەلدىن تېتىك، غەيرەتلىك ئاننىي ئارمانغا تۇشلۇق دەرمانى يوق بولۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى. 1920 ـ يىلى ئۇ خېلىنغا:

ـــ بۇ قېتىم نوتۇق سۆزلەشكە سىز بىلەن بارالمايمەن، باشقا بىرى بىلەن بېرىڭ، ـــ دېدى.

خېلىن كېللېرنىڭ مۇئەللىمى ئاستا ـ ئاستا قېرىپ كەتتى، ھازىر ئۇنىڭ ئىككى كۆزى تۇتۇلۇپ قالدى.

ئۇ يەنە بىر قېتىم ئوپېراتسىيە قىلدۇرايمىكىن دەپ ئويلاپ دوختۇرنىڭ قېشىغا باردى. دوختۇر مۇلايىملىق بىلەن:

ـــ كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، ئىلگىرى كۆزىڭىزنى ھەددىدىن زىيادە كۆپ ئىشلىتىۋېتىپسىز، ئەمدى كۆزىڭىزنى دەم ئالدۇرىدىغان ۋاقىتمۇ كېپقاپتۇ. ئېھتىمال سىز دەم ئالماستىن خېلىنغا شۇنچە كۆپ كىتاب ئوقۇپ بەرگىنىڭىز ئۈچۈن ھازىر بەدەل تۆلەيدىغان ئوخشايسىز، ھېلىمۇ ياخشى سىز ئەمالار تەربىيىسىنى ئالغان. سىزنىڭ گەۋدىلىك ئەمالار بىلمىگىنىڭىز، كىتاب ئوقۇش ھەۋىسىڭىزنى قاندۇرۇشقا كۇپايە قىلىدۇ.

ئاننىي يۈرىكى پىچاق بىلەن تىلغاندەك ئازابلاندى:

ـــ ھەۋىسىمنى قاندۇرارمىش! مەن ئەمالار يېزىقىغا ئۆچ، بۇنى قوبۇل قىلالمايمەن، ماڭا كۆز كېرەك.

ئەپسۇسكى، ئاننىينىڭ تىرىشچانلىقى مەغلۇبىيەت بىلەن ئاياغلاشتى. ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغا بارغانسېرى كۆزى يورۇق دۇنيانى

پەقەتلا كۆرەلمەيدىغان بولۇپ قالدى.

ئاننىڭ خېلىننى دەپ ئامال بار غەيرەت قىلىپ تېتىك يۈردى. ئۆزىنى خۇشال تۇتۇپ، باشقىلارنىڭمۇ كۆڭلىنى خۇش قىلدى. ئۇ دوستلىرىغا مۇنداق دەيتتى:

ــ يېقىندىن بۇيان كۈلۈشمۇ ماڭا ئازابلىق بىر ئىش بولۇپ قالدى. قېرى، كېرەكسىز تېنىمگە ئۆچ بولدۇم، كۆڭلۈمدە بىمالال مېڭىپ يۈرەلەيدىغان، ئات مىنىپ سۇ كېچەلەيدىغان، كېچە ـ كۈندۈز ئىشلەپمۇ ھېرىش ـ چارچاشنى بىلمەيدىغان، بارلىق مەنزىرىنى كۆرۈپ ھۇزۇرلىنالايدىغان ئاننىڭ سۈللىۋاننى ئويلايمەن. ئەمەلىيەتتە ھازىر ئۈستىخانلىرىم بوشاپ، ھېرىپ چارچاپ كەتتىم، كۆزۈمۈمۇ كۆرمەس بولۇپ قالدى. ئۆزۈمنى ئالداپ يۈرگىنىم بىلەن بۇ قېرىلىق يۈكىنى يۈدۈپ يۈرىۋېرىشكە مادارىم، رايىم قالمىدى.

دوستلىرى ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىشتى:

ــ ئاننىڭ بۇنداق قىلىسىڭىز قانداق بولىدۇ، سىز بىزدىن ئايرىلىسىڭىز بولمايدۇ، خېلىنغا سىز بولمىسىڭىز بولمايدۇ.

ئۇ كەسكىن تۇردە:

ــ راستىنلا شۇنداق بولىدىغان بولسا، مېنىڭ بارلىق تىرىشچانلىقىم يوققا چىقىدۇ، ــ دەيتتى.

ئۇ بارلىق ھاياتىنى خېلىن كېللېرىنىڭ كىشەنلەردىن قۇتۇلۇشى، قەلب مۇستەقىللىقى، ئەركىنلىكىگە، ئەسلىي تەبىئىتىگە قايتىشىغا ياردەملىشىشكە تەقدىم قىلدى. خېلىنمۇ ئۇنى قويۇۋەتمىدى. مۇئەللىمگە يۆلىنىۋالدى.

ئاننىڭ سۈللىۋان 1936 ـ يىلى 10 ئاينىڭ 19 ـ كۈنى ئالەمدىن ئۆتتى.

ئۇ خېلىننى ئۆزۈڭ يالغۇز رېئاللىققا يۈزلەنگىن، دەپ قويۇپ كەتتى. ئەمدى خېلىن ھەر قاچان ئۆزىگە كۆڭۈل بۆلىدىغان مۇئەللىم يوق ئەھۋالدا، جىسمانىي، روھىي، تىل، ئىرادە ۋە

تۇرمۇشتىكى يېتىش - قوپۇش جەھەتتە ئۆزىنى تەڭشىشى لازىم ئىدى. خېلىن نەچچە قېتىملاپ يەككە - يېگانە ھالدا كۆرەش قىلىشتىن ۋاز كەچمەكچى بولدى. ھەرقېتىم بەل قويۇۋەتكەن، روھىي چۈشۈپ كەتكەن چاغلاردا، يېقىملىق بىر ئاۋاز ئۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ: «خېلىن، مۇئەللىم بۇنداق قىلىشىڭىزنى ياقتۇرمايدۇ» دەيتتى.

يېقىملىق، مېھرىبان بۇ ئاۋاز خېلىننىڭ ئازابقا بەرداشلىق بېرىشى، ئۆز ئىرادىسى، ئارزۇسىنى ئاستا - ئاستا، ئاز - ئازدىن بەرپا قىلىشىغا، تۇرمۇش نىشانىنى تەرتىپكە سېلىشى، جاپاغا چىداپ خىزمەت ئىشلىشىگە يۆلەك ۋە تۇرتكە بولاتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئېچىلىپ كۈلەتتى، ھاياتنىڭ ئاجايىپ سىرلىق ئاجايىباتلىرىنى قەدىرلەيتتى. ئۇ توختىماي تېرىقچىلىق قىلغۇچى، ھايات مەشئىلىنى يالقۇنجاتقۇچى، مېيىپلارنىڭ دىلىنى يورۇتقۇچى مايماق.

ئانىنىڭ سۆللىۋانىنىڭ ئەجرى بىكار كەتمىدى. ئۇ 20 - ئەسىردىكى ئۆچمەس ئاجايىبات خېلىن كېللېرنى تەربىيىلەپ ئۆستۈردى.

بەشىنچى باب

كۆزۈم ئۈچ كۈنلا ئېچىلسا ئىدى

بىز ھەممىمىز كىشىنى ھاياجانغا سالىدىغان بەزى تەسىرلىك ھېكايىلەرنى ئوقۇيمىز. ھېكايىدىكى باش قەھرىمان ناھايىتى چەك-لىك مەلۇم ۋاقىت ئىچىدە، يەنى ئۇزۇن بولغاندا بىر يىل، قىسقا بولغاندا بىر سوتكىلا ياشايدۇ. ھالبۇكى، بىز ھامان ئۆلۈم بوسۇ-غىسىدا تۇرغان ئاشۇ كىشىلەرنىڭ ئاخىرقى بىرقانچە كۈن ياكى ئاخىرقى بىر قانچە سائەت ۋاقتىنى قانداق ئامال - چارىلەر بىلەن ئۆتكۈزگەنلىكىنى قاتتىق ھاياجان ئىلكىدە بايقايمىز. ئەلۋەتتە، مەن دەۋاتقانلار پائالىيەت دائىرىسى چەكلەنگەن، ھۆكۈم ئېلان قىلىنغان مەھبۇسلار ئەمەس، بەلكى ئەركىن تاللاش ئىمكانىيىتى بولغان كىشىلەر.

بۇنداق ھېكايىلەر كىشىلەرنى ئويغا سالىدۇ، بۇنىڭ بىلەن كىشىلەرنىڭ ئەگەر بىز ئوخشاش شارائىتتا بولغان بولساق قانداق قىلغان بولاتتۇق دېگەنلەرنى بىلگۈسى كېلىدۇ. بىز چوقۇم ئۆلۈپ كېتىدىغان مەۋجۇداتلارمىز، ئاخىرقى مىنۇتلىرىمىز كەلگەندە، بىز قانداق ئىشلارغا يولۇقمىز، قانداق تەسىراتتا بولىمىز، نېمىلەرنى ئويلايمىز؟

ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلەپ قايسى بەختىيار چاغلارنى، قايسى پۇشايمانلىرىمىزنى تاپمىز؟

مەن بەزىدە، ئەگەر بىز ئەتىلا ئۆلۈپ كېتىدىغاندەك ياشايدى-غان بولساق، بۇ ھەممىدىن ياخشى قائىدە بولىدۇ، دەپ ئويلاپ قالىمەن. بۇنداق پوزىتسىيە ھايات قەدرىنى ئۆتكۈر ھالدا تەكىت-لەيدۇ. بىز ھەركۈنى دوستانىلىك، كۆتۈرەڭگۈ روھ ۋە ئۈمىد - ئارزۇ بىلەن ياشىشىمىز كېرەك. لېكىن، ئالدىمىزدا ۋاقىت كۈنلەپ، ئايلاپ، يىللاپ تەكرارلىنىپ ئۆتىۋەرسە، كۆپ ھاللاردا بۇنداق پەزىلەتلىرىمىزدىن مەھرۇم بولىمىز. ئەلۋەتتە، «يېۋىلىش، ئىچىۋىلىش، ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ ئوينىۋىلىش» نى

ئەنگۈشتەر دەپ بىلىدىغانلارمۇ تېپىلىدۇ. ھالبۇكى، كىشىلەر-نىڭ كۆپى ئەزرائىلنىڭ كېلىشىدىن ئازابلىنىدۇ.

نۇرغۇن ھېكايىلەردە، تەقدىرى بەلگىلىنىپ بولغان باش پېرسوناژ ھەمىشە ئەڭ ئاخىرقى مىنۇتتا تەلىيى ئوڭىدىن كېلىپ قۇتقۇزۇۋېلىنىدۇ. ھالبۇكى، ئۇنىڭ قىممەت قارىشىدا ئۆزگە-رىش بولىدۇ. ئۇ پېرسوناژ ھاياتلىق ۋە مەڭگۈلۈك قىممىتىنىڭ ئەھمىيىتىنى تېخىمۇ ئېنىق چۈشىنىۋالىدۇ. ئۆلۈم كۆلەڭگۈسى ئىچىدە ياشاۋاتقان ياكى ياشىغان كىشىلەرنى كۆرىدۇ، ئۇلار قىلە-غان ھەربىر ئىشقا بىر خىل ئاچچىق - تاتلىق سىزىم ئاتا قىلە-دۇ.

ھالبۇكى، كۆپچىلىكىمىز ھاياتلىقنى مۇقەرەرلىك دەپ قا-رايمىز، ھامان بىر كۈنى ئۆلۈپ كېتىدىغانلىقىمىزنى بىلىمىز. لېكىن، ئۇ كۈننى ناھايىتى يىراقتا دەپ ئويلايمىز - دە، روھە-مىز ئۇرغۇپ تۇرغان، تېنىمىز يەڭگىل، ساغلام ھالەتتە تۇرە-مىز، بۇنداق چاغدا ئۆلۈم تەسەۋۋۇرىمىزغا سىغمايدۇ، ئۆلۈمنى كەمدىن كەم ئويلايمىز، كۈنلەر ئۈزىراپ چەكسىز يىراق كەلگۈ-سىگە بېرىپ قالىدۇ. شۇڭا، بىز قىممىتى يوق خىزمەتلەرنى قىلىمىز، تۇرمۇشقا يالقاۋلىق، ھۇرۇنلۇق پوزىتسىيىدە بولۇۋاتە-قانلىقىمىزنى تونۇپ يېتەلمەيمىز.

پۈتكۈل تەبىئىتىمىز ۋە سەزگۈ ئەزالىرىمىزدا ئوخشاشلا يال-قاۋلىق ئالاھىدىلىكلىرى بار، دەپ ئەندىشە قىلىمەن. پەقەت گاسلار ئاڭلاش سەزگۈسىنى قەدىرلەيدۇ، ئەمالار قايتىدىن يورۇق دۇنيانى كۆرۈش بەختىدىن لەززەت ئالالايدۇ. بۇ خىل قاراش ياشانغان چاغدا كۆرۈش ۋە ئاڭلاش سەزگۈسىدىن مەھرۇم بولغان كىشىلەرگە بەكرەك ماس كېلىدۇ. ئەمما، كۆرۈش، ئاڭلاش سەزگۈسى جەھەتتە زىيانغا ئۇچرىمىغان كىشىلەر بۇ قىممەتلىك سەزگۈ ئەزالىرىدىن ناھايىتى ئاز ۋاقىتتا تولۇق پايدىلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ كۆزى ۋە قولىقى بارلىق مەنزىرە ۋە ئاۋازلارنى مۇجە-

مەللا قوبۇل قىلىدۇ.

چۈنكى، ئۇلار بۇ نەرسىلەرگە ئالاھىدە زەن قويمايدۇ، شۇنداقلا كەمدىن - كەم قەدىرلەيدۇ. بىز تاكى مەھرۇم بولغانغا قەدەر بارلىق نەرسىلىرىمىزدىن (ئۆزىمىزدىكى) مىننەتدار بولمايمىز، تاكى ئاغرىپ بېشىمىز ياستۇققا يەتمىگۈچە ساغلاملىقىمىزنى ئوبدان تونۇپ يەتمەيمىز، بۇ ئەزەلدىن تارتىپ مۇشۇنداق.

مەن دائىم ھەممىلا ئادەمنىڭ ئەقىلغا تولۇۋالقان مەزگىلدە بىر قانچە كۈن ئەما، گاس كېسىلىگە گىرىپتار بولۇشى بىر خىل بەخت، چۈنكى قاراڭغۇلۇق ئۈنى كۆرۈش سەزگۈسىنى تېخىمۇ قەدىرلەيدىغان قىلىدۇ، ئۇنسىزلىك ئۈنى ئاۋازغا يەنىمۇ خۇشتار بولۇش ۋە زوقلىنىشقا يېتەكلەيدۇ، دەپ ئويلايمەن. مەن ھەمىشە ھەممىنى كۆرەلەيدىغان دوستلىرىمنى، ئۇلار زادى نېمىلەرنى كۆرەلەيدۇ، دەپ سىنايمەن.

بىر قانچە كۈنلىك ئالدىدا ناھايىتى يېقىن بىر دوستۇم مېنى يوقلاپ كەلدى. ئۇ يىراقتىكى ئورمانلاردىن ئۆتۈپ كەلگەچكە، ئۇنىڭدىن نېمىلەرنى كۆزەتكەنلىكىنى سورىدىم. «ئالاھىدە ھېچنېمە يوق» دەپ جاۋاب بەردى ئۇ. ئەگەر مەن مۇشۇنىڭدەك جاۋابلارنى ئاڭلاپ كۆنمىگەن بولسام (كۆرۈش سەزگۈسى ياخشى كىشىلەرنىڭ ناھايىتى ئاز نەرسىنى كۆرەلەيدىغانلىقىغا ئالىقاچان ئىشەنگەنىدىم)، قۇلاقلىرىمغا ئىشەنمىگەن بولار ئىدىم.

ئۇ ئورمانلىقتا بىر سائەت يول يۈرۈپتۇ. ئەمما، دىققەت قىلىشقا ئەرزىگۈدەك ھېچقانداق نەرسىنى كۆرمەپتۇ. بۇ قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟ دەپ ئۆزۈمدىن سورىدىم. كۆزۈم كۆرمەس ئادەم بولغىنىم بىلەن تۇتۇش سەزگۈم بىلەن مېنى قىزىقتۇرىدىغان نەرسىلەرنى يۇزلەپ بايقىيالايمەن. بىرەر تۇپ قېيىن دەرىخىنىڭ سىلىق پوستىنى ياكى قارىغايىنىڭ يىرىك، بۇدۇر - چوقۇر پوستىنى مېھرىم بىلەن سىلايمەن. باھاردا مەن دەرەخ شاخلىرىنى سىلاپ تەبىئەتنىڭ قىشلىق ئۇيقۇدىن ئويغانغانلىقىنىڭ

بىرىنچى بەلگىسى بولغان بىخنى ئىزدەيمەن. بەزىدە بىر تال گۈلنىڭ چىرايلىق، يۇمشاق تېرە سىزىقلىرى ئارىسىدىن ئاجايىپ بىر خىل يۆگىمىنى بايقايمەن. تەلىيىم بەك ئوڭ كەلگەن چاغلار- دا، قولۇمنى كىچىك شاخلارغا پەم بىلەن قويسام، تاسادىپىي ھالدا قۇش بالىلىرىنىڭ رىتىملىق ناخشا ئېيتقاچ خۇشال سەكرەپ ئويناۋاتقانلىقىنى سېزىۋالىمەن. مەن ئېرىقتىكى مۇزدەك سۇلار- نىڭ ئېچىلغان قوللىرىم ئارىسىدىن تېز - تېز ئېقىپ ئۆتۈشىنى تولىمۇ ياخشى كۆرىمەن. مېنىڭچە، قارىغاي يىڭنىلىرى ياكى ماموقتەك يۇمشاق چۈشەك كەبى باراقسان ئوت - چۆپلەر ئېسىل، چىرايلىق پارس گېلەملىرىدىن بەكرەك قارشى ئېلىنىدۇ. ماڭا نىسبەتەن ئېيتقاندا، تۆت پەسىلدىكى ئاجايىپ كۆركەم مەنزىرىلەر ئىنتايىن تەسىرلىك ۋە تۇگىمەس كومېدىيە بولۇپ، ئۇنىڭ ۋەقە- لىكلىرى، كۆرۈنۈشلىرى بىلەن ماڭا ئارىسىدىن ئۆتۈپ تۇرىدۇ.

بەزىدە يۇرىكىم مۇشۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى كۆرۈش ئارزۇسىدا يىغلايدۇ. ئەگەر مەن تۇتۇش سەزگۈم بىلەنلا مۇشۇنچە كۆپ شادلىققا ئېرىشسەم، ئۇ ھالدا كۆرۈش سەزگۈمدە نەقەدەر گۈزەل، كۆركەم كۆرۈنۈشلەر پەيدا بولار - ھە! ئەپسۇس، كۆزى كۆرىدىغان كىشىلەرنىڭ روشەنكى كۆرىدىغىنى ناھايىتى ئاز، دۇنيادىكى تۈرلۈك رەڭلەردە، ھەرخىل قىياپەتتە ئېچىلغان گۈل كەبى مەنزىرىلەرنى ئۇلار بولۇشقا تېگىشلىك نەرسە دەپ قارايدۇ. بەلكىم ئىنسانلار مۇشۇنداق بولسا كېرەك، ئۇلار ئۆزلىرىدە بار، ئۆزلىرى ئىگە بولغان نەرسىلەرنى كەمدىن - كەم قەدىرلەپ، ئۆزلىرىدە يوق نەرسىلەرگە ئىنتىلىدىكەن. يورۇقلۇق پارلاپ تۇرغان جاھاندا، كۆرۈشتىن ئىبارەت بۇ تەبىئىي ئىقتىدار، تۇر- مۇشنى بېيىتىدىغان بىر خىل ۋاستە ئەمەس، پەقەت بىر خىل قۇلايلىق دەپلا قارىلىدىكەن. نېمىدېگەن ئەپسۇسلىنارلىق ئىش بۇ!

ئەگەر مەن ئالىي مەكتەپنىڭ باشلىقى بولسام، «كۆزىڭىزنى قانداق ئىشلىتىسىز» دېگەن مەخسۇس بىر دەرسنى تەسىس قىلاتتىم. بۇ دەرستە پروفېسسورلار ئوقۇغۇچىلارغا ئۇلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان، ئەمما ئۇلار دىققەت قىلمىغان شەيئىلەرنى قانداق قىلىپ ھەقىقىي يوسۇندا كۆرۈپ يېتىش ئارقىلىق تۇرمۇشتىكى شاد - خۇراملىقنى كۆپەيتىشنى سۆزلەيتتى. بۇ دەرس ئۇلارنىڭ غەپلەتتە ۋە ئارقىدا قېلىۋاتقان تەبىئىتىنى ئويغىتاتتى.

ئەگەر كۆزۈم ئۇچ كۈنلا كۆرەلمىگەن بولسا ئىدى، نېمىلەرنى كۆرۈشنى ھەممىدىن بەك ياخشى كۆرىدىغانلىقىمنى تەسەۋۋۇر بويىچە چۈشەندۈرەلىشىم مۇمكىن. مەن ئويلىنىۋاتقان چاغدا، سىزمۇ ئويلاپ بېقىڭ. بۇ مەسىلىنى ئويلاپ كۆرۈڭ، ئەگەر سىز ئۇچ كۈنلا يورۇق جاھاننى كۆرەلەيدىغان بولسىڭىز، ئۇ ھالدا سىز كۆزىڭىزنى قانداق ئىشلىتىسىز، نەزىرىڭىزنى قايسى نەرسە ئۈستىدە توختىتىشنى بەكرەك ئويلايسىز؟ تەبىئىيكى، مەن ئىمكانقەدەر قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ياشىغان كۈنلىرىمدە قەدىرىگە يەتكەن نەرسىلەرنى كۆرسەم دەيمەن. بولغۇسى كۈنلەردە كېلىدىغان قاراڭغۇ كېچىلەردە ئېسىڭىزدە تۇتۇۋېلىشقا قۇلايلىق بولسۇن دېسەڭىز، سىزمۇ نەزىرىڭىزنى ئۆزىڭىز قەدىرلىگەن نەرسىلەر ئۈستىدە توختىتىڭ.

ئەگەر مەلۇم مۆجىزە تۈپەيلى، كۆزۈم ئۇچ كۈنلا كۆرەلمىگەن بولسا، ئارقىدىنلا قاراڭغۇلۇق قوينىغا كىرىپ كەتسەم، ئۇ چاغدا مەن بۇ ۋاقىتنى ئۇچ بۆلەككە بۆلىمەن.

مەن «قەلب ئەينىكى» يەنى دوستىنىڭ كۆزىدىن قەلبىنى كۆرۈش دېگەننىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيمەن. مەن پەقەت بارماقلىرىم ئارقىلىقلا بىر يۈزنىڭ كىپتىنى «كۆرەلەيمەن» ، قاقاقلاپ كۈلۈش، قاتتىق قايغۇرۇش ۋە باشقا نۇرغۇن روشەن ھېسسىياتنى سېزىۋالالايمەن.

بىرىنچى كۈنى

بىرىنچى كۈنى، مەن ئادەمىلەرگە قارايمەن. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكى، ئىللىق مېھرى ۋە دوستلۇقى تۇرمۇشۇمنى مەنگە ئىگە قىلدى. ئالدى بىلەن قەدىرلىك مۇئەللىمىم ئاننېي سۇللىۋان ماتسى خېنىمنىڭ يۈزىگە ئۇزۇندىن ئۇزۇن قارىۋالسام دەيمەن. چۈنكى، ئۇ مەن تېخى كىچىككىنە بالا ۋاقتىمدىلا ئالدىمدا پەيدا بولۇپ، ماڭا تاشقىرىدىكى دۇنيا ئىشىكىنى ئېچىپ بەردى. خاتىرەمدە ئەتىۋارلاپ ساقلاش ئۈچۈن پەقەت ئۇنىڭ يۈزىنىڭ كىپتىنىلا كۆرۈش بىلەن بولدى قىلمايمەن. يەنە ئۇنىڭ چېھرىدىن ھېسداشلىقتىن پەيدا بولغان مۇلايىملىق ۋە سەۋرچانلىقنىڭ ئىزنالىرىنى تېپىپ تەتقىق قىلىمەن. چۈنكى، ئۇ مانا شۇلار بىلەن مېنى تەربىيىلەشتەك مۇشكۈل ۋەزىپىنى ئادا قىلغان. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئۇنى قىينىچىلىق ئالدىدا مەزمۇت تۇرغۇزغان قەيسەر مىجەز - خاراكتېرىنى كۆرۈشنى، شۇنداقلا دائىم ماڭا، پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە قىلغان خەيرخاھلىقىنى كۆرۈشنى ئۈمىد قىلىمەن.

مەن «قەلب ئەينىكى» ، يەنى دوستىنىڭ كۆزىدىن قەلبىنى كۆرۈش دېگەننىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيمەن. مەن پەقەت بارماقلىرىم ئارقىلىقلا بىر يۈزنىڭ كىپتىنى كۆرەلەيمەن. قاقاقلاپ كۈ-

لۇش، قاتتىق قايغۇروش ۋە باشقا نۇرغۇن روشەن ھېسسىياتنى سېزىۋالالايمەن. مەن دوستلىرىمنىڭ يۈزىنى سىلاش ئارقىلىق ئۇلار بىلەن تونۇشقان، ئەمما سىلاش بىلەنلا ئۇلارنىڭ خاراكتېرى-نى ھەقىقىي يوسۇندا سۈرەتلەپ بېرەلمەيمەن. ئەلۋەتتە، ئۇلار-نىڭ خاراكتېرىنى باشقا يوللار ئارقىلىق، يەنى ئۇلار ماڭا ئېيتىدى-لىگەن ئوي - پىكىر، ماڭا نامايان قىلغان ھەرقانداق ھەرىكىتى ئارقىلىقمۇ ئىگىلەيمەن، چۈشىنىمەن، ئەمما ئۇلارنى چوڭقۇرراق چۈشىنەلمەيمەن. ئىشىنىمەنكى، بۇنداق چۈشىنىشكە ئۇلارنى ئې-نىق كۆرۈش، ئۇلارنىڭ ئېيتىدىلىگەن تۈرلۈك ئوي - پىكىر ۋە ئەھۋاللارغا بولغان ئىنكاسىنى كۆزىتىش، ئۇلارنىڭ قاراشلىرى ۋە چىرايىدىكى ئىنكاسىغا دىققەت قىلىش ئارقىلىق ئىگە بولغىلى بولىدۇ.

يېنىمدىكى دوستلىرىمنى بولسا، ئۇزاق ئاي - يىللار بىللە بولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىنى ماڭا ئايان قىلغانلىقى ئۈچۈن ناھايىتى ئوبدان چۈشىنىمەن. ھالبۇكى، تاسادىپىي دوستلىشىپ قالغانلارغا قارىتا مەندە پەقەت مۇكەممەل بولمىغان تەسىراتلار بار. بۇمۇ بىر قېتىملىق قول ئېلىشىش، بارماقلا-رىمنىڭ ئۇچى بىلەن ئۇلارنىڭ ئېغىزىدىن چىققان سۆز - جۈملە-لەرنى چۈشىنىش ياكى ئۇلارنىڭ قولۇمغا بوش يېزىپ بەرگەنلە-رى ئارقىلىق ئېرىشكەن تەسىرات.

كۆزى كۆرەلەيدىغان سىلەردەك كىشىلەر قارشى تەرەپ ئىپا-دىلىمەكچى بولغان مەنا ۋە ماھىيەتنى، قارشى تەرەپنىڭ چىرايـ-دىكى نازۇك ئېيادىنى، يۈز مۇسكۇللىرىنىڭ تىترىشىنى، قول ئىشارىتىنىڭ قانداق بولۇۋاتقانلىقىنى كۆزىتىش ئارقىلىق تېزلا بىلىۋالالايسىلەر. بۇ نەقەدەر ئاسان، نەقەدەر كىشىنى قانائەتلەن-دۈرىدىغان ئىش - ھە! لېكىن سىلەر كۆرۈش سەزگۈلىرى بىلەن بىر ئادەمنىڭ يۈزىدىكى ئىپادە ئالاھىدىلىكىنى تۇتۇۋېلىپ بىر دوستۇڭلار ياكى تونۇشۇڭلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى (قەلبىنى)

كۆرۈپ بېقىشنى ئويلاشتىڭلارمۇ، يوق؟

يەنە سىلەردىن شۇنى سورىغۇم كېلىۋاتىدۇ، بەش نەپەر يېقىن دوستۇڭلارنىڭ چىرايىنى توغرا سۈرەتلەپ بېرەلەمسىلەر؟ بۇنى ئاز بىر قىسىمىڭلارلا قىلالايسىلەر، كۆپىنچىڭلار قىلالمايسىلەر، مەن سىناق قىلىپ بەزى ئەرلەردىن خوتۇنىنىڭ كۆزى قانداق رەڭدە ئىكەنلىكىنى سوراپ كۆرگەنىدىم، ئۇلار گاڭگىراپ قېلىشتى ۋە بىلمەيدىغانلىقىنى ئىتىراپ قىلىشتى. گەپنى كەلگەندە دەپ ئۆتەي، خوتۇنلار ھەمىشە ئەرلىرىمىز يېڭى كىيىم، يېڭى شىلەپىلىرىمىزنىڭ رەڭگىگە، شۇنداقلا ئۆيدىكى جاھازلار، نەرسە كېرەكلەرنىڭ ئۆزگىرىشىگە دىققەت قىلمايدۇ، دەپ قاقشايدۇ.

كۆرۈش سەزگۈسى بار كىشىلەرنىڭ كۆزى ئەتراپتىكى شەيئىلەرنىڭ قائىدىسىگە پاتلا كۆنۈپ قالىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇلارنىڭ كۆزى پەقەت ھەيران قالارلىق ۋە ھەيۋەتلىك شەيئىلەرگىلا دىققەت قىلىدۇ. ھالبۇكى، ئەڭ ھەيۋەت، كۆركەم مەنزىرىلەرگە قارىغاندىمۇ كۆزى ھۇرۇنلۇق قىلىدۇ. سوت خاتىرىلىرىدە ھەر كۈنى «كۆرگۈچى» لەرنىڭ قانچىلىك توغرا كۆرەلمىگەنلىكى ئاشكارلىنىپ تۇرىدۇ. يەنى مەلۇم بىر ۋەقەنى بىر قانچە گۇۋاھچى ئوخشاش بولمىغان بىر قانچە شەكىلدە «كۆرىدۇ». بىرلىرى باشقىلاردىن كۆپرەك نەرسىنى كۆرىدۇ. ئەمما، نەزەر دائىرىسى ئىچىدىكى جىمى نەرسىنى كۆرەلەيدىغانلار ھېچقانچە چىقمايدۇ.

ئاھ، ئەگەر كۆزۈم ئۈچ كۈنلا كۆرەلىسە ئىدى، مەن قانچىلىك نەرسىنى كۆرەلىگەن بولاتتىم ـ ھە!

بىرىنچى كۈنى، ئەڭ ئالدىراش بولغان بولاتتىم. قەدىردان دوستلىرىمنىڭ ھەممىسىنى چاقىرتىپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ يۈزىگە ئۇزاق قاراپ تۇرۇپ، ئىچكى گۈزەللىكنى ئىپادىلەپ تۇرغان تاشقىي كۆرۈنۈشىنى يۈرىكىمگە نەقىش قىلىپ ئورنىتىۋالاتتىم. يەنە نەزىرىمنى بىر بوۋاقنىڭ يۈزىدە توختىتىپ، تۇرمۇش توقۇنۇشلىرى پەيدا قىلغان شەخسىي ئاڭ شەكىللىنىشتىن ئىلگىرىكى

ئارزۇ، سەبىلەرچە غۇبارسىز گۈزەللىكنى تۇتۇۋالغان بولاتتىم.

يەنە ئىتتىرىمنىڭ ساداقەتمەنلىك، ئىشەنچ ئىپادىلىنىپ تۇرغان كۆزلىرىگە، يەنى سۆلەتلىك، جىمغۇر سىكوت، دارىكى، قاۋۇل، ساغلام، ئەقىللىق دادىخن ۋە خايىغىرلارنىڭ كۆزلىرىگە قارىغۇم بار. چۈنكى، ئۇلارنىڭ قىزغىن، غۇبارسىز، شوخ دوستلۇقى ماڭا زور تەسەللىي بەخش ئەتكەنىدى.

ئالدىراش بولغان بىرىنچى كۈنى، ھۈجرامدىكى ئاددىي، كىچىك نەرسىلەرگە نەزەر سالىمەن. پۈتۈم ئاستىدىكى كىچىك گىلەمنىڭ ئىسسىق رەڭگىگە، تامدىكى رەسىملەرگە، ئۆينى ئائىلە ئىللىقلىقىغا چۆمدۈرگەن كىچىك نەرسىلەرگە قارايمەن. مەن ئوقۇغان ئەمالار يېزىقىدىكى كىتابلارغا ھۆرمەت نەزىرىم بىلەن قارايمەن. شۇنداقتىمۇ كۆزى كۆرىدىغانلار ئوقۇيالايدىغان باسما شەكىلدىكى كىتابلار مېنى تېخىمۇ بەك قىزىقتۇرىدۇ. ئۇزاق ھاياتىمدىكى قاراڭغۇلۇقتا ئۆزۈم ئوقۇغان ۋە باشقىلار ئوقۇپ بەرگەن كىتابلار سەلتەنەتلىك، غايەت زور مايماك بولۇپ، ماڭا ھاياتىمدىكى ۋە قەلبىمدىكى ئەڭ ئىچكىرى يوللارنى كۆرسىتىپ بەردى.

مەن كۆرەلەيدىغان بولغان بىرىنچى كۈنى چۈشتىن كېيىن، ئورمانلىققا بېرىپ، كۆزلىرىمنى تەبىئەتنىڭ گۈزەللىكىدىن مەست قىلىمەن. بىر قانچە سائەت ئىچىدە نورمال كۆرەلەيدىغان كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا ھەمىشە ئايان بولۇپ تۇرىدىغان پارلاق، كۆركەم، بىپايان ئاجايىپ ـ غارايىپ مەنزىرىلەرنى كۆزۈم ئارقىلىق بار كۈچۈم بىلەن شۇمۇرىمەن. ئورمان سايامىتىدىن قايتىپ كېلىش يولىدا، قورۇقتا يېقىن چېغىر يوللار بىلەن مېڭىپ، ئېتىزلاردا تېرىقچىلىق قىلىۋاتقان ئاتلارنى (بەلكىم بىرەر تراكتورنى كۆرۈشۈم مۇمكىن)، يەرگە تايىنىپ جان بېقىۋاتقان ئەركىن ـ ئازادە كىشىلەرنى كۆرۈۋالىمەن. كۈن ئولتۇرغان چاغدىكى ھەيۋەتلىك، رەڭدار كۆركەم مەنزىرىنى كۆرۈپ دۈگا قىلىپ

مەن.

گۈگۈم پەيتىدە بولسا، سىرتقى شەيئىلەرنى سۈنئىي يورۇق-لۇق ياردىمىدە كۆرۈپ شادلىققا چۆمىمەن. تەبىئەت قاراڭغۇ تۈن پەتىپ كەلگەنلىكىنى جاكارلىغان چاغدا، ئىنسانلار تالانتى بىلەن ئىجاد قىلغان چىراغ يورۇقى ئارقىلىق كۆرۈش ئىقتىدارىنى ئۇ-زارتقان، مەن كۆزۈم كۆرەلىگەن بىرىنچى كۈنى كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمەيدۇ. قەلبىم بۇ بىر كۈندىكى خاتىرىلەر بىلەن تولىدۇ.

بۇ كۈنى مەن دۇنياغا، ئۆتۈپ كەتكەن دۇنيا ۋە ھازىرقى دۇنياغا ئالدىراش - تېنەش بىر نەزەر سالىمەن. ئىنسانلار تەرەققىياتىنىڭ ئاجايىباتلىرىنى، سانسىزلىغان ئۆزگىرىشلەر بىلەن تولغان قەدىم زامانىنى كۆرۈپ چىقسام دەيمەن. بۇنچە نۇرغۇن يىللارنى قانداقمۇ بىر كۈنگە يىغىنچاقلىغىلى بولسۇن؟ ئەلۋەتتە، بۇنى مۇزىيلار ئارقىلىق قىلىمەن.

ئىككىنچى كۈنى

كۆزۈم كۆرەلىگەن ئىككىنچى كۈنى، مەن سۈبھى بىلەن تەڭ ئورنۇمدىن تۇرۇپ، سىرتقا چىقىپ قاراڭغۇ تۇن بىلەن يورۇق كۈن ئالماشقان، ئادەمنى ھاياجانغا سالىدىغان مۆجىزىنى تاماشا قىلىمەن.

بۇ كۈنى مەن دۇنياغا، ئۆتۈپ كەتكەن دۇنيا ۋە ھازىرقى دۇنياغا ئالدىراش - تېنەش بىر نەزەر سالىمەن. ئىنسانلار تەرەققىياتىنىڭ ئاجايىباتلىرىنى، سانسىزلىغان ئۆزگىرىشلەر بىلەن تولغان قەدىم زامانىنى كۆرۈپ چىقسام دەيمەن. بۇنچە نۇرغۇن يىللارنى قانداقمۇ بىر كۈنگە يىغىنچاقلىغىلى بولىدۇ؟ ئەلۋەتتە، بۇنى مۇزېيلار ئارقىلىق قىلىمەن. مەن دائىم نيۇيورك تەبىئەت تارىخى مۇزېيىغا بېرىپ، تىزىلغان نۇرغۇن بۇيۇملارنى تۇتۇپ باققانىدىم. ئەمما، يەر شارىنىڭ قىسقىچە تارىخىنى، ئۇ يەرگە تىزىلغان يەر شارىدىكى ئاھالىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرسەم دەپ ئارزۇ قىلاتتىم. ئۇ يەردە تەبىئىي مۇھىت بويىچە تەسۋىرلەنگەن ھايۋانلار ۋە ئىنسانلار، غايەت يوغان دىنوزاۋېر، تاشقا ئايلانغان ئۆتكۈر چىشلىق پىل بار ئىدى. ئىنسانلار پەيدا بولۇشتىن ھەممىدە كىچىككىنە تەنلىرى، كۆچلۈك باشلىرى بىلەن ھايۋانات دۇنياسىـ

نى بويسۇندۇرۇشتىن ئىلگىرى ئۇلار يەر شارىدا ئايلىنىپ يۈرگەنىدى. مۇزىيدا يەنە ھايۋانلار، ئىنسانلار ھەمدە ئەمگەك قوراللىرىنىڭ تەرەققىي قىلىش جەريانى، ئىنسانلارنىڭ بۇ قوراللارنى ئىشلىتىپ بۇ پلانېتىنى ئۆزلىرىگە بېخەتەر پۇختا ئۆيلەرنى ياسالغانلىقى راستىتەكلا تونۇشتۇرۇلاتتى. مۇزىيدا يەنە تەبىئەت تارىخىنىڭ باشقا سانسىزلىغان تەرەپلىرى تونۇشتۇرۇلاتتى. ئادەمنى جەلپ قىلىدىغان مۇزىيدىكى ھايات ياشاۋاتقان ھايۋانلارنىڭ ھەرخىل ھەرياڭزا تۇرقى تەسۋىرلەنگەن بۇيۇملارنى قانچىلىك كىتابخانىلارنىڭ كۆرگەنلىكىنى بىلمەيمەن. ئەلۋەتتە، نۇرغۇن كىشىلەرگە بۇنداق پۇرسەت بولمىدى. ئەمما، مەن ئىشىنىمەنكى، پۇرسەت بولغان نۇرغۇن كىشىلەر بۇ پۇرسەتتىن پايدىلانمىدى. ئۇ ھەقىقەتەنمۇ سىز كۆزىڭىزنى ئىشلىتىدىغان ئوبدان جاي، سىز كۆزىڭىز كۆرەلىگەندىكىن ئۇ يەردە نۇرغۇن پايدىلىق، ئۇنۇملۇك نۇرغۇن كۇنلەرنى ئۆتكۈزەلەيسىز. ھالبۇكى، تەسەۋۇرۇمدىكى كۆزۈم كۆرەلەيدىغان ۋاقىت ئۇچكۇنلا بولغانلىقى ئۈچۈن، ئالدىراش - تېنەشلا نەزەر سالىمەن، خالاس.

كېيىنكى بېكىتىم پايتەخت سەنئەت مۇزىيى، تەبىئەت تارىخىي مۇزىيى دۇنيادىكى ماددىلارنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىنى نامايان قىلىپ بەرگەنگە ئوخشاش، پايتەخت سەنئەت مۇزىيى ئىنسانلار روھىنىڭ سانسىزلىغان كىچىك يان تەرەپلىرىنى نامايان قىلىدۇ. پۈتكۈل ئىنسانىيەت تارىخىي باسقۇچىدا، ئىنسانلارنىڭ سەنئەتكە ئىپادىلىگەن كۈچلۈك، يالقۇنلۇق ئىنتىلىشى بەئەينى يېمەكلىك، ئۆزىنى يوشۇرىدىغان ماكان ۋە تۇغۇش، كۆپىيىشكە ئوخشاشلا تەخىرسىز بولغان. بۇ يەردە، پايتەخت سەنئەت مۇزىيىنىڭ ئالامەت يوغان كۆرگەزمە زالىدا، مىسىر، يۇنان، رىمنىڭ روھى، ئۇلارنىڭ سەنئىتىدە ئىپادىلىنىپ كۆز ئالدىمدا نامايان بولدى.

مەن قەدىمكى زاماندىكى نىل دەرياسى دۆلىتىدىكى ئىلاھلار ۋە ئايال ئىلاھلارنى قولۇم ئارقىلىق ئېنىق بىلدىم. باتەينوك

ئىبادەتخانىسىدىكى تەقلىدىي بۇيۇملارنى سىلاپ ئافىنا ئاۋانگارت جەڭچىلىرىدىكى بەدەن گۈزەللىكىنى ھېس قىلدىم. ئاپوللو، ۋېناس ۋە قاناتلىق غەلىبە ئىلاھى ساموراسلار مېنى شۇنچىلىك مەپتۇن قىلمۇالدىكى، قولۇمنى تارتالمايلا قالدىم. ھومېرنىڭ جاراھەت ۋە ساقال باسقان چىرايى مەن ئۇچۇن تولىمۇ قىممەت-لىك، چۇنكى نېمىنىڭ كۆرەلمەسلىك، ئەمالىق ئىكەنلىكىنى ئۇ ئوبدان بىلىدۇ. قوللىرىم رېم ۋە كېيىنكى دەۋردىكى راستتەكلا ياسالغان مەرمەر ھەيكەلدىن مېھرىنى ئۇزەلمەي قالدى. قوللىرىم مېكىلانگىلو ياسىغان باتۇر، قەھرىمان موسسىنىڭ تەسىرلىك تاش ھەيكىلىنى تولۇق سىلاپ چىقتى. مەن رولاننىڭ كۆچ-قۇدرىتىنى، گوتلارنىڭ ياغاچ ئويمىغا تۇنقان سەممىيىتىگە ھۆر-مەت بىلدۇردۇم. قول بىلەن تۇنقىلى بولمىدىغان بۇ سەنئەت بۇيۇم-لىرى مەن ئۇچۇن تولىمۇ ئەھمىيەتلىك. ئۇلارنى كىشىلەرنىڭ تۇتۇشى ئۇچۇن قويۇلغان دېگەندىن كۆرە كۆرۈپ زوق ئېلىشى ئۇچۇن قويۇلغان دېگەن ياخشى. مەن كۆرەلمەيدىغان ئۇ خىل گۈزەللىكنى پەقەتلا قىياس قىلالايمەن. گرېتسىيە لوڭقىلىرىنىڭ ئاددىي سىزىقلىرىدىن ھۇزۇر ئالالىغىنىم بىلەن، نۇسخىلىرىنى، ھېزەكلىرىنى كۆرەلمەيمەن.

شۇنىڭ ئۇچۇن، بۇ كۇنى ماڭا نۇر ئاتا قىلمىغان ئىككىنچى كۇنى ئىنسانلارنىڭ روھىنى سەنئەتتىن ئىزدەيمەن. سىلاش سە-زىمىم بىلەن بىلمۇالغان نەرسىلەرنى كۆرەلەيمەن. ئاجايىپ ئىش. ئاجايىپ سەلتەنەتلىك پۇتكۇل رەسىم دۇنياسى، يەنى ئىتا-لىيىنىڭ سۇرلۇك دىنىي تۇسكە باي ئىپتىدائىي سەنئىتىدىن تارتىپ ئەركىن پىكىر ئۇسلۇبىدىكى ھازىرقى زامان ئېقىمىدىكى سەنئەت ماڭا دەرۋازىسىنى چوڭ ئاچتى. مەن رافائېل، دافىنچ، تىزىيانو)، رېمبىرانىڭ مايى بوياق رەسىملىرىنى ئىنچە-كىلەپ كۆرۈپ چىقىمەن. ۋىلونېيسانىڭ ئىسىق رەڭلىرىنى قانغۇچە كۆرۈپ، ئېل گېلېگونىڭ سىرلىرىنى تەتقىق قىلىمەن،

كورونىڭ رەسىملىرىدىن تەبىئەتنى يېڭىۋاشتىن كۆزىتىمەن. ئاھ، كۆزۈڭلار كۆرەلەيدىغان كىشىلەر، سىلەر تارىخىي دەۋر-لەردىكى سەنئەتتىن، شۇنچىۋالا مول مەنا ۋە گۈزەللىكتىن ھۇ-زۇر ئالالايدىكەنسىلەر! سىرلىق سەنئەت ئوردىسىدا قىلغان بۇ قىسقىغىنە سایاھىتىمدە كۆز ئالدىمدا نامایان بولغان بۇيۇك سەن-ئەت دۇنیاسىغا قارىتا ئازراقمۇ باھایىمنى بېرەلمىدىم، پەقەت ئۆز تەسىراتىمغا ئىگە بولدۇم. سەنئەتكارلار ماڭا سەنئەتتىن چوڭقۇر ۋە ھەقىقىي يوسۇندا زوق ئېلىش ئۇچۇن كۆزنى مەشىق قىلدۇ-رۇش كېرەكلىكىنى ئېيتتى. بىر ئادەم سىزىق، قۇرۇلما، شە-كىل ۋە رەڭنىڭ سۇپىتىنىڭ ئەلا ياكى ناچارلىقىغا ھۆكۈم قىلىش-نى تەجرىبە ئارقىلىق ئۆگىنىۋېلىشى كېرەك. ئەگەر مەن كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ تۇرۇپ ئادەمنى بۇنچە مەپتۇن قىلىدىغان تەنتىقات بىلەن شۇغۇللانغان بولسام، قانچە بەختلىك بولغان بولار ئىدىم - ھە! لېكىن، سەنئەت دۇنیاسى سىلەردەك كۆزى بىلەن كۆرەلەيدىغان كىشىلەر ئۇچۇن ئېيتقاندىمۇ يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئىزدىنىشنى كۇتۇپ تۇرغان بىر دۇنیا، دەپ ئاڭلىدىم.

پايتەخت سەنئەت مۇزېيىدىن گويا بوينۇمدىن باغلىغاندەك تولىمۇ قىيىندا ئايرىلدىم. ئۇ يەردە گۈزەللىك ئاچقۇچى بار ئىكەن. كۆرەلەيدىغان كىشىلەرگە پايتەخت سەنئەت مۇزېيىغا بې-رىپ گۈزەللىك ئاچقۇچىنى ئىزدەشنىڭ ھاجىتى يوق ئىكەن. چۇنكى، ئوخشاش ئاچقۇچ ئۇلارنى كىچىكرەك مۇزېيلاردا ياكى كىچىكرەك كۇتۇپخانىلارنىڭ كىتاب جازىلىرىدا كۇتۇپ تۇرۇپتۇ. ئەمما، مەن تەسەۋۋۇرۇمدىكى كۆزۈم ئېچىلغان چەكلىك ۋاقىت ئىچىدە، مەن ئەڭ كۆپ بايلىق قويۇلغان جايىنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئاچالايدىغان ئاچقۇچنى تاللاپ ئېلىشىم كېرەك.

مەن يورۇقلۇقنى كۆرەلىگەن ئىككىنچى ئاخشامنى تىياتىر-خانا ياكى كىنوخانىدا ئۆتكۈزمەكچى، مەن ھازىرمۇ تىياتىرخانە-لاردا قويۇلۇۋاتقان تۇرلۇك ئويۇنلارنى كۆرۈپ-تۇرىمەن. لېكىن،

تىياتىر ۋەقەلىكىنى بىر ھەمراھىم قولۇمغا يېزىپ بېرىدۇ. ھال-بۇكى، مەن خاملىتىنىڭ جەلپكار قەددى - قامىتىنى ياكى ئېلىزا-بىت دەۋرىگە خاس ئوچۇق رەڭلىك كىيىم كىيگەن، كۆتۈرەڭگۈ روھلۇق، شوخ فرىستافنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈشنى بەكمۇ ئارزۇ قىلىمەن! خاملىتىنىڭ ھەربىر سىپايە، چىرايلىق ھەركە-تىنى، روھىي ئۇرغۇپ تۇرغان فرىستافنىڭ كېرىلىپ يۇرۇشلە-رىنى زەن سېلىپ كۆرگۈم كېلىدۇ.

مەن پەقەت بىر مەيدانلا ئويۇن كۆرەلەيمەن. بۇمۇ ماڭا ناھايىتى قىيىن چۈشىدۇ. لېكىن، مېنىڭ ناھايىتى كۆپ ئويۇد-لارنى كۆرگۈم بار.

سىلەر كۆزۈڭلار كۆرەلىگەچكە، ياخشى كۆرىدىغان ھەرقاز-داق ئويۇننى كۆرەلەيسىلەر. بىرەر ئويۇن، بىرەر كىنو كۆرگەن ياكى ھەرقانداق بىر سورۇندا بولساڭلار، بىلمىدىم، قانچىلىكىڭ-لارنىڭ سىلەرنى ئۇنىڭ رەڭلىرى، گۈزەللىكلىرى ۋە نەپىس ھەركەتلىرىدىن ھۇزۇرلاندۇرغىنى كۆرۈش سەزگۈڭلارنىڭ مۇ-جىزىسى ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتەلەيسىلەركىن، مىننەتدار بولد-سىلەركىنتاڭ. ھاياتىم قول بىلەن تۇتۇپ بېقىش بىلەنلا چەكلە-نىدىغان دائىرىدە ئۆتكەنلىكى ئۈچۈن، رېتىملىق، نەپىس ھەرد-كەت گۈزەللىكىدىن زوق ئالالمايمەن. ئەمما، باگالوۋانىڭ گۈ-زەللىكى، لاتاپىتىنى خىرە بولسىمۇ تەسەۋۋۇر قىلالايمەن. مۇزد-كىنىڭ پولدىكى تىترىشىدىن ئۇنىڭ رېتىمىنى دائىم سېزىپ تۇرغاچقا، رېتىم ھەركىتىنىڭ شادلىق سېزىمىنى ئازراق بىلەلەيد-مەن. شۇ رېتىملىق ھەركەتنىڭ دۇنيا بويىچە كۆزنى چاقنىتىدد-غان ئەڭ نەپىس مەنزىرىنى ھاسىل قىلىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلالايمەن. مەرمەر ھەيكەلنىڭ سىزىقلىرىنى سىلاپ ئۇنىڭغا ئاز - تولا ھۆكۈم قىلالايمەن. شۇڭا، جىمجىت ھالەتتىكى گۈ-زەللىك ئادەمنى بۇنچە ھاياجانغا سالغان يەردە، ھەركەت گۈزەل-لىكى بەلكىم ئادەمنى تېخىمۇ مەپتۇن قىلىپ سۆيۈندۈرەر - ھە،

دەپ ئويلايمەن. ئەگە قەدىرلەيدىغان خاتىرەمنىڭ بىرى شۇكى، جوزېف جېففېرسون ئۆزى ئامېراق رەب ۋان ۋېنكىنى سۆزلەپ، ياساپ چۈشەندۈرۈۋاتقاندا، ئۇنىڭ يۈزى ۋە قوللىرىنى سىلاپ بېقىشىمغا رۇخسەت قىلغاندى.

مەن تېياتىر دۇنياسىنى ئازراق بىلىمەن. ئۇ كۆڭۈللۈك چاغلارنى ئۆمرۈم بويى ئۇنتۇمايمەن. ئەمما، تېياتىر قويۇلۇۋاتقان چاغدىكى دىئالوگ ۋە ھەرىكەتنىڭ ئۆزئارا رولىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈشنى، قۇلىقىم بىلەن ئاڭلاشنى ناھايىتى بەك ئارزۇ قىلىمەن. كۆزۈڭلار كۆرەلەيدىغان سىلەر بولساڭلار بۇنىڭدىن نەقەدەر شادلىنىسىلەر ـ ھە! ناۋادا مەن بىر مەيدان بولسىمۇ ئويۇن كۆرەلىگەن بولسام ئىدىم، مەن ئەمالار يېزىقى بىلەن ئوقۇغان ياكى چۈشەنگەن يۈزگە يېقىن تېياتىر ۋەقەلىكىنى قەلەمىمدە قانداق تەسۋىرلەشنى بىلمۇالاتتىم. شۇڭا، مەن كۆڭلۈمدە توقۇپ چىققان كۆزۈم كۆرىدىغان بولغان ئىككىنچى كۇنى ئاخشىمى ئۇخلىماستىن تېياتىر ئەدەبىياتىدىن زوق ئالغان بولاتتىم.

بۈگۈن مەن نۆۋەتتىكى كۈندىلىك تۇرمۇش دۇنياسىدا كۈن ئۆتكۈزىمەن، تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىدە چاپىدىغان كىشىلەر بار. ئىغان يەرگە بارىمەن. كىشىلەرنىڭ نيۇيوركتىكىدەك شۇنچە كۆپ ھەرىكەت ـ پائالىيىتى ۋە ئاجايىپ غارايىپ ھالەتلىرىنى ئەدىن تاپقىلى بولار؟ مۇشۇ ئوي بىلەن مەن شەھەرلەرنى نىشان قىلدىم.

ئۇچىنچى كۈنى

كېيىنكى كۈنى سەھەردە، مەن يەنە بىر نۆۋەت سۇبھىنى كۈتۈۋېلىشقا، يېڭى خۇشاللىق تېپىشقا ئالدىرايمەن. كۆزى كۆرە-لەيدىغان كىشىلەر ئۇچۇن ھەر كۈنكى سۇبھى چوقۇم مەڭگۈ تەك-رارلىنىپ تۇرىدىغان يېڭى، گۈزەل مەنزىرە، ئۆزۈم توقۇپ چىق-قان مۆجىزە مۆھلىتى بويىچە بولغاندا، بۇ كۈن كۆزۈم كۆرەلەي-دىغان بولغانلىقى ئۇچىنچى، شۇنداقلا ئاخىرقى بىر كۈنى. كۆ-رۈشكە تېگىشلىك نەرسىلەر ئىنتايىن نۇرغۇن بولغاچقا، مېنىڭ ئۆكۈنۈش ۋە ئەسەبىي قىزغىنلىق باغرىدا يۇرگۈدەك ھېچقانداق ۋاقتىم قالمىدى. بىرىنچى كۈنى ماڭا ھايات ياشاۋاتقان ۋە ئالەم-دىن ئۆتكەن دوستلىرىمنى بەخش ئەتتى.

ئىككىنچى كۈنى ماڭا ئادەم ۋە تەبىئەت تارىخىنى نامايان قىلدى. بۈگۈن مەن نۆۋەتتىكى كۈندىلىك تۇرمۇش دۇنياسىدا كۈن ئۆتكۈزىمەن. تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىدە چاپىدىغان كىشىلەر بارىدىغان يەرگە بارىمەن. كىشىلەرنىڭ نيۇيوركتىكىدەك شۇنچە كۆپ ھەرىكەت پائالىيىتى ۋە ئاجايىپ ـ غارايىپ ھالەتلىرىنى ئەدىن تاپقىلى بولار؟ مۇشۇ ئوي بىلەن مەن شەھەرلەرنى نىشان قىلدىم.

مەن ئۆيۈمدىن، ئۇزۇن ئارال (لوك ـ ئايلېند) نىڭ فرانسىت دېگەن يېرىدىكى كىچىك، ئەمما تىنچ شەھەر ئەتراپى رايوندىن يولغا چىقتىم. بۇ يەردە يېشىل مەخمەل كەبى ئوتلاقلار، دەل ـ دەرەخلەر، چىرايلىق گۈللەر، رەتلىك سېلىنغان پاكىز ئۆيلەر بار. ھەممىلا يەردە ئايالالار، بالىلارنىڭ شاد ـ خۇرام ئاۋازى ۋە پائالىيىتى بەخت ناۋاسى. شۇڭا، بۇ جاي شەھەرلەردىكى ئەمگەكچى خەلقلەرنىڭ پىنھان ئارامگاھى، مەن ماشىنامنى ھەيدەپ ئىستې دەريانىڭ سېلىنغان تاسما شەكىللىك پولات كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ، ئادەم مېڭىسىنىڭ قۇدرىتى ۋە خاس ئىجادچانلىقىغا قايتا يىپىيېڭى تەسىراتقا ئىگە بولىمەن. ئالدىراش كېمىلەر دەريادا تاتالاپ تېز يۈرىدۇ. يەنە تېز سۈرئەتلىك كاتىرلار، ئېغىر پىشىلداپ، ئاستا يۈرىدىغان چاتما كېمىلەرمۇ بار. ئەگەر كېيىنكى ۋاقىتتا يەنە كۆزۈم كۆرىدىغان كۈنلەر بولۇپ قالسا، مەن مۇشۇ دەريادىكى قاينام تاشقىن مەنزىرىنى كۆپرەك، ئۇزۇنراق كۆرۈۋالىمەن. ئالدىمغا نەزەر سېلىۋىدىم، نيۇيورك شەھىرى، ئەپسانە كىتابلارنىڭ ۋاراقلىرىدىن كۆچۈرۈپ كېلىنگەن شەھەر-لەردىكىگە ئوخشاش ئاجايىپ كۆركەم ئېگىز بىنالار قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ. نەقەدەر ھەيۋەت ئىمارەتلەر بۇ! چېركاۋ مۇنارىنىڭ يالتىراپ تۇرغان ئۇچى، كەڭ كەتكەن، تاشتىن قوپۇرۇلغان مۇستەھكەم توسمىلارنى ئىلاھلار ئۆزلىرى ئۈچۈن ياسىغاندەك بىلىنىدۇ. بۇ تەسىرلىك كۆرۈنۈشلەر مىليونلىغان كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىنىڭ بىر قىسمى. بىلدىم، قانچىلىك ئادەم كەينىگە قايرىلىپ بۇ مەنزىرىگە نەزەر سالارکىن؟ بۇنداقلار ناھايىتى ئاز بولسا كېرەك. ئۇلار تولا كۆرۈپ تونۇش بولۇپ كەتكەچكە، بۇ ھەيۋەت گۈزەل مەنزىرىلەرنى كۆرسىمۇ كۆرمەسكە سالىدۇ.

مەن تېز مېڭىپ بۇ يوغان، كاتتا، سۈرلۈك ئىمارەتلەرنىڭ بىرى بولغان ئىمپىرىيە ساريىسىنىڭ ئەڭ ئۈستىگە چىقتىم. چۈنكى

كى، مەن تېخى يېقىندا ئۇ يەردە تۇرۇپ كاتىپلىقنىڭ كۆزلىرىنى يارىتىدە بۇ شەھەرگە نەزەر سالغانىدىم. شۇڭا، تەسەۋۋۇرۇم بىلەن ئەملىيەتنى بىر سېلىشتۇرۇپ باققۇم بار. ئىشىنىمەنكى، كۆز ئالدىمدا نامايان بولىدىغان پۈتكۈل مەنزىرە مېنى ھەرگىز نا ئۈمىد قىلمايدۇ. چۈنكى، مەن ئۇچۇن ئۇ باشقا بىر دۇنيانىڭ مەنزىرىسى.

مەن بۇ شەھەرنى ئايلىنىشقا باشلىدىم. ئالدى بىلەن ئاۋات كوچىلىنىڭ بىر بۇرجىكىدە تۇرۇپ، كىشىلەرگە قاراپ، ئۇلارنى كۆزىتىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى چۈشىنىشكە ئۇرۇندۇم. ئۇلارنىڭ چېھرىدىكى شادىيانە تەبەسسۇمنى كۆرۇپ خۇشال بولدۇم؛ كەسكىن قارارلىرىنى كۆرۇپ ئېپتىخارلىق ھېس قىلىدىم؛ ئازاب، مۇشكۈللىرىنى كۆرۇپ، ئىختىيارسىز ئىچ ئاغرىتىتىم.

مەن 5 ـ كوچىنى بويلاپ سەيلە قىلدىم، ئەتراپقا ئاستا نەزەر سالدىم. نەزىرىمنى مەلۇم بىر ئالاھىدە نىشانغا قاراتماستىن، مەنزىرىلەرنى كۆرۇپ قانمىدىم. كىشىلەر توپى ئىچىدە يۇرگەن ئايالالارنىڭ رەڭگارەڭ كىيىملىرى، ئىشىنىمەنكى، مەن كۆرۇپ قانمايدىغان ئەڭ گۈزەل، ئەڭ ئېسىل مەنزىرە. ھالبۇكى، ئەگەر مەن كۆرەلەيدىغان بولسام، مەنمۇ باشقا كۆپ ساندىكى ئايالالارغا ئوخشاش كۆپلىگەن چاقناق رەڭلەرگە ئانچە كۆڭۈل بۆلمەي، ئايرىم كىيىملەرنىڭ پاسونى ۋە مودىلىرىغا دىققەت قىلغان بولاتتىم. يەنە شۇنىڭغا ئىشىنىمەنكى، مەن ئادىتىنى ئۆزگەرتەلمەيدىغان ۋىترىنا خېرىدارى بولۇپ قالىمەن. چۈنكى، تىزىپ قويۇلغان سانسىز ئېسىل بۇيۇملاردىن ھۆزۈر ئېلىش بىر خىل بەخت.

5 ـ كوچىدىن باشلاپ ئايلىنىپ مېڭىپ باغچا كوچىسىغا كەلدىم. نامراتلارنىڭ كۆلىلىرىگە، زاۋۇتلارغا بارىدىم، يەنە بالىلار ئۇيناۋاتقان باغچىغا بارىدىم. تېخى چەت ئەللىكلەر ئولتۇراق رايونىغا بېرىپ، چەت ئەلگە بارماي تۇرۇپ چەت ئەلنى سايا‌ھەت

قىلىمەن. يەنىمۇ چوڭقۇرلاپ تەكشۈرۈش، كىشىلەرنىڭ قانداق ئىشلەۋاتقانلىقى، قانداق ياشاۋاتقانلىقىنى بىلىشكە ئوڭاي بولۇشى- نى نەزەردە تۇتۇپ، بەختىيارلىق ۋە پاجىئەلىك مەنزىرە، ئەھۋال- لارغا باشتىن ئاخىر كۆزۈمنى يوغان ئېچىپ زەن سېلىپ قارايمەن.

قەلبىم ئادەم ۋە شەيئىلەر ئۈبرازى بىلەن تولدى. كۆزلىرىم كىچىك ئىشلارنىمۇ نەزەردىن ساقىت قىلماي، كۆرەلىگەن شەيئە- لەرنىڭ بارلىقىغا يېقىندىن دىققەت قىلىشقا تىرىشىدۇ. بەزى كۆرۈنۈشلەر ئادەمنى خۇشال قىلىدۇ، مەستخۇش قىلىدۇ. لې- كىن، بەزى كۆرۈنۈشلەر تولىمۇ ئېچىنىشلىق بولۇپ، يۈرەكنى ئېزىدۇ. بۇ ئەھۋاللارنى كۆرگەنده ھەرگىز كۆزۈمنى يۇمۇۋالماي- مەن. چۈنكى، ئۇلارمۇ تۇرمۇشنىڭ بىر قىسمى. ئۇلارنى كۆر- گەنده كۆزنى يۇمۇۋېلىش، قەلبىمنى ئېتىۋالغانغا، ئوي - پىكىرىنى ئېتىۋالغانغا باراۋەر.

كۆرەلەيدىغان بولغان ئۇچىنچى كۈنمۇ ئاخىرلىشاي دەپ قال- دى. مۇشۇ قالغان بىر نەچچە سائەت ئىچىده كۆرۈۋېلىشقا، قىلىۋېلىشقا تېگىشلىك يەنە نۇرغۇن مۇھىم ۋە جىددىي ئىشلار بار بولۇشى مۇمكىن. ئەمما، مۇشۇ ئاخىرقى ئاخشىمى، ئىنساز- لار قەلبىدىكى ئاۋازنى ئوبدانراق ئاڭلىۋېلىش ئۈچۈن، يەنە تىيا- تىرخانىغا بېرىپ، تازا قىزىق ۋە كۈلكىلىك بىر ئويۇن كۆرۈشۈم- دىن ئەندىشە قىلىۋاتىمەن.

تۈن يېرىم بولغان چاغدا مەن ئەمالىق جاپاسىدىن قۇتۇلغان قىسقىغىنا ۋاقىت ئاخىرلىشىدۇ. مەڭگۈلۈك قاراڭغۇلۇق يەنە يېنىمغا قىستاپ كېلىدۇ. بۇ ئۇچ كۈن ئىچىده، تەبىئىيكى مەن كۆرۈشنى ئارزۇ قىلغان جىمى نەرسىنى كۆرۈپ بولالمايمەن. قاراڭغۇ زۇلمەت ماڭا يەنە ھۇجۇم قىلىپ كەلگەنده، ئاندىن قا- چىلىك نەرسىلەرنى كۆرەلمەي قالغانلىقىمنى ھېس قىلىپ يېتە- مەن. ۋەھالەنكى، قەلبىم شېرىن ئەسلىمىلەر بىلەن تولغانلىق-

تسن، ئۆكۈنۈپ ئەپسۇسلىنىشقا ئاجرىتىدىغان ۋاقتىم ناھايىتى ئاز بولىدۇ. بۇنىڭدىن كېيىن مەن ھەربىر بۈيۈمنى سىلىغاندا، خاتىرەم ئۇ بۈيۈملارنىڭ تۇرقىنى، شەكلىنى روشەن ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

كۆزۈم قايتىدىن كۆرەلەيدىغان بولغان بۇ ئۇچ كۈننى قانداق ئۆتكۈزۈش ھەققىدىكى بايانلىرىم، ئېھتىمال قىياسىڭىزدا سىزنىڭ كۆزىڭىزنىڭ كۆرۈشتىن مەھرۇم بولىدىغانلىقىنى بىلگەن ۋاقتىڭىزدا قىلىدىغان ئورۇنلاشتۇرۇشىڭىز بىلەن بىردەك بولماسلىقى مۇمكىن. ئەمما، شۇنىڭغا ئىشىنىمەنكى، ئەگەر سىز ھەقىقەتەن بۇنداق ياماندا تەقدىرگە دۇچ كەلگۈدەك بولسىڭىز، نەزىرىڭىز ئىمكانقەدەر ئىلگىرى زادىلا كۆرۈپ باقمىغان شەيئىلەرگە چۈشىدۇ ھەمدە بۇنىڭدىن كېيىنكى ئۇزۇن قاراڭغۇلۇقتا پايدىلىنىش ئۈچۈن ئۇنى خاتىرىسىدە مەھكەم ساقلايدۇ. شۇڭلاشقا سىز، بۇ ھالدا كۆزىڭىزدىن باشقا ھەرقانداق چاغدىكىدىن بەكرەك پايدىلىنىسىز. سىز كۆرەلىگەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى سىز ئۈچۈن شۇنچىلىك قەدىرلىك بولىدۇ. سىزنىڭ قاراشلىرىڭىز كۆرۈش دائىرىڭىز پەيدا بولغان بارلىق بۈيۈمنى قانغۇدەك كۆرۈۋالىدۇ. كېيىن سىز ھەقىقەتەن كۆرەلىگەن بولغان چاغدا، كۆز ئالدىڭىزدا ئاجايىپ گۈزەل بىر دۇنيا نامايان بولىدۇ.

كۆزۈم كۆرەلمەيدىغان مەن، كۆزى كۆرەلەيدىغان كىشىلەرنىڭ سەمىگە بىر نەرسىنى سالماقچىمەن. تەبىئىي كۆرۈش سەزگۈسىدىن تولۇق پايدىلىنالايدىغان كىشىلەرگە مۇنداق بىر ئاگاھلاندۇرۇش بەرمەكچىمەن. سىز گويا ئەتىلا كۆرەلمەيدىغان بولۇپ قېلىشتەك بالا قازاغا يولۇقىدىغان تەرزدە، كۆزىڭىزنى ئىشلىتىشكە ماھىر بولۇڭ، ئوخشاش چارە بىلەن باشقا ئەزالىرىڭىزدىنمۇ پايدىلىنىڭ. مۇزىكىنىڭ يېقىملىق ئاۋازىنى، قۇشلارنىڭ شادىيانە نەغمە ـ ناۋاسىنى، تارلىق ئورکىستىرنىڭ ھەيۋەتلىك، جاراڭلىق، ياڭراق كۈيىنى ئوبدان تىڭشۇۋېلىڭ، خۇددى سىز ئەتىلا

گاس بولۇپ قېلىشتەك ياماڭ تەقدىرگە يولۇققىنىغاندەك، سىلە-ۋالسام دەپ ئويلىغان بۇيۇملارنى سىلاپ - سىلىۋېلىك، گويا ئەتىلا تۇتۇش سەزگۈسىز ئاجىزلاپ كېتىپىغاندەك. يېڭى ئېچىلىغان گۈللەرنى پۇرىۋېلىك، ئېسىل نازۇ نېمەتلەرنى تېتىۋېلىك، گويا ئەتىلا پۇراش، تېتىش سېزىمىڭىز يوقىلىپ كېتىپىغاندەك. ھەربىر ئەزايىڭىزدىن تولۇق پايدىلىنىپ، تەبىئەت ئاتا قىلغان تۇرلۇك تۇتۇش ۋاستىسى ئارقىلىق دۇنيا سىزگە نامايان قىلغان بارلىق خۇشال - خۇرام ھەم گۈزەل تەپسىلاتلاردىن پەخىرلىنىك! بىراق، مەن ئىشىنىمەنكى، بارلىق ئەزالار ئېچىدە كۆرۈش سەزگۈسى چوقۇم ئادەمنى ھەممىدىن بەك شاد ئەيلەيدۇ ۋە سۆيۈندۈرىدۇ.

[General Information]
书名=假如给我三天光明　维吾尔文
SS号=40210137